E U S K E R A

Euskaltzaindiaren lan eta agiriak

Trabajos y actas de la Academia de la Lengua Vasca

Travaux et actes de l'Académie de la Langue Basque

V

BILBAO

1960

E U S K E R A

Euskaltzaindiaren lan eta agiriak

Trabajos y actas de la Academia de la Lengua Vasca

Travaux et actes de l'Académie de la Langue Basque

V

BILBAO

1960

GRAFICAS ELLACURIA - BILBAO

EUSKALZAINDIAN SARTZERAKOAN GUILLAUME EPPHERRE JAUNAK EGINDAKO ITZALDIA ETA JEAN ELISSALDE JAUNAREN ERANTZUNA

Aita P. LHANDE Ziberotar Euskalzaiñaren orhitzapenez

Baiona, 1959 agustuaren 29-an

Euskalzaindiaren Jaun Buruzagi eta Jaun kide agourgarriak:

Houna noun jin den orai enetzat thenoria, ziek diala zounbait hilabethe heben berian egin haitiari ageriki eta ene euskal bihotz guziaz "bai" erraitekoua.

Zien batarzun eder, jakitate handiko eta ouhouragarrian egun hounhartzen duzienak eztezake gorde ezinago hounkirik izan dela eta doi bat ere hanturik egin duzien haitiaz eta erakoutsi nahi ukhen deiozien ezagutziaz.

Bena euskal erranak beitio bere zuhurtzian, latiak "honor onus" dion bezala, kargia karga dela, laster borogatu du bere beithan eginbide handi eta hersi elibati buruz zela. Arren pharkaturen deiozie zien hounian, denbora zounbaitez dudan egon balinbada ahalke bezala bere chokhouan. Euskalzaiñ ouhouriaren ukheiteko, ezteia behar ukhen jakitate handi eta lan eder agertzeko? Eztireia behar jakin chehe-chehia euskal mintzajiaren segretu hoborochiak, haren erro gordeenak eta haren harathounaka eta udaripen gaitzenak, zien artian Lecuona eta Lafitte jaun aphezek, Oriche jaunak eta Lafon jaun erakasle handiak dakitzen bezala? Ezteia behar ukhen argitarat emanik izkibu-lan eder eta balious hanitch, ziek oroek egin duzien bezala? Ezteia behar ukhen Euskal-Herria alden-alde iganik, eta zounbatetan! euskal ouhouriaren bethi phitz begiratzeko eta euskal mintzaje paregabiaren maitha-erazteko, Dassance jau-

nak bezala, eta harekin batian Elissalde jaun Zerbitzari maithagarriak, egun berian 76 ourthiak bethatzen dutian eta heben ene eguzaita den aphez gaztiak bezala?

Eztezake haatik erran egun zien artian sarzaliak, huts-egin duziela zien haitian. Euskalzaindiak beitu euskararen eretzian argi osoua eta gisa batez ere ahal osoua; mundu hountako eta besteko Jaun Buruzagiak bezala, Euskalzaindiak ere bere heiñian, bere dohaiñak nahi dutianer hedatzen beitutu eta ahala beitu ezdeusetarik ere zerbaiten egitekoua.

Zibero-herrialdia, Euskal-Herriko herrialderik hurrunena eta tchipiena, nahi ukhen duzie begiratu zien artian bethi phitz eta gora. Nahi ukhen duzie hanko mintzaje berhezia bere hitz eta moulde eta orhitzapen chahar-eijerrekin bere etchen izan zadien Euskalzaindian, beste euskal mintzaje hedatu nasai eta eder oroen artian. Eta hortakoz, nik bezala, Ziberotar oroek egun buhurtzen deitzie eskerrik handienak eta hersienak.

IKHOUSTATE

Zertako othe bi galtze izigarri, ezin-ordaizkatzekouak, ukhen dutugu batetan, orai diala bi ourthe, goure Ziberouan? Lhande aita jesuichtaren galtzia eta Constantin jaun bedeziarena?

Hourak ziren bi jaun heiñez-kanpoko zirenak jakitatez, bihotzez eta hedaduraz, hounki-egitez ere ezinago ezaguturik zirenak eta bazterrik-gabe goure herrialde maitiari ouhoure-egiten zeioienak. Hatsarre-hatsarretik Euskalzaindiak nahi ukhen zutian biak bere pharteliant hartu, bata Euskalzaiñ bezala, aita Lhande, eta bestia urgazle bezala, Constantin jauna. Biak batetan, egun zounbait arte, ezpalatu goure Jinko Jaunak bereganat deithu, badakigu hedadura berhezi batekin eta ahal hoberenekin Constantin jaunak Euskalzain-alkhi hau etchekiren ziala, goure Zibero-herrialdia ezinago botz eta ouhouraturik izanen beitzen haitu horrez.

Beste izan ezpalitz Jinko-Hounaren chedia, aita Lhande-en ordari beste nourbait ere heben gogo-hounez zouiñ orduz ikhousiren gunian: Aranart jaun kalounjia. Eztezakegu ahantz, aita Lhanderi kargiak handitu eta lanak athetu zeiotzanian, haren euskal hitztegiaren ager-erazteko lan chehe eta baliousa, haren eskutik hounhartu ziela eta ederki burutu Lafitte eta Aranart jaun aphezek, Lafitte jaunak bere jakitate oroekin, eta Aranart jaunak bere Ziberotar-mintzaje eta orhitzapenak oro lan horren hounetan ezaririk. Geroztik, damurik, Aranart jaun

apheza bere lan eta kargu handiek hurruntu die euskal lanetarik. Bethi etcheki izan da haatik bere Ziberouari; eta eritu aitzinian, Ziberoko erretor gehien izan da Mauleko hirian.

Orai osagarrairen arra-jitiarekin eztugia esperantcha ukheiten ahal arte haboroche badukiala eta berriz euskal-laneri lothuren dela Ziberouaren hounetan? Euskalzaindiatik igorten deiogun ikhoustatezko orhitzapen hounek lagunt dezala bere min eta gaitz oroen egarten eta goitzen.

AITA LHANDE NOUR ZEN?

Zier esker, Euskalzaiñ jaunak, egun, heben, bilkhura ouhouragarri hountan, Ziberoko herrialdia da ouhouretan. Goure oroen gogo bihotzak hegalez bezala douatza ordu hountan mendi-arte gorde hartara, hanko herricha-mottho haietara eta han bizi diren egiazko Euskaldun chothil eta maithagarri hetara. Badakigu ountsa han bizi dela, bethi phitz eta bero, euskal odol bat, osoki etchekirik dena euskal izate berhezi eta ezinago gochouari, gain-gaiñetik borogatzen diana bere beithan beste Euskaldun oroen anaie-amodioua.

Zouiñ orduz goure begiz ikhousi nahi badugu itchura edo begitharte bat, Ziberoua egiazki ezagut-erazten eta maitha-erazten deikuna, Ziberouaren beraren begithartia dena, goure gogo-bihotzek arraphitz-erazten deikie Aita Lhande-en begitharte ezinago maithagarria. Aita Lhande eta Ziberoua bat beitirade, orai eta aspaldiko ourthetan, orai eta agian! sekulakotz.

Egunko egun hau Aita Lhande-en orhitzapenak, Aita Lhande-en itzalak du egiten, dena oro, hounkigarri eta bihotz-altchagarri bazterrik gabe. Hartakoz ere uduri zaiku hobeki, heben haren itchura bera dugula ikhousten eta haren begithartia bera, houra bera dela goure artian arra-phizturik bere khorpitz tchut eta lerden eijerrian, bere aphez-arropak lerdenago eta tchutago eginik eta beste uduripenetarik oroetarik gabeturik; houra bera dela goure artian, bere begitharte leiñ, ezti eta gochouan, erria ezpaiñetan, begiak argiz eta amodioz betherik, buria bere bilho kakoillatiez khorouaturik; houra bera dela goure artian gogoua argi, elhia aiher, bihotza eztitarzunez betherik eta arima bethi sutan.

Aita Lhande ezinago maitia, orai direnak oro ageriki eta batere itzalik gabe zabalik beitirade zoure begien aitzinian, zihaurek erraguzu zer izan den zoure bizitze amiagarria eta michteriozkoua; zihaurek erraguzu zer izan den zoure izate espantagarria.

HAREN AIA ETA IZENA

Aita Lhande eta Ziberoua, bat dirade goure gogo-bihotzetan. Eta haatik, ountsa kasu-egin-eta, ikhousten dugu Aita Lhande-en bizitzia igan dela noun-nahi salbu Ziberouan. Bena Ziberouan zutian errouak barna sarthurik, Ziberouan zian bethi bihotza, Ziberouan bere indar-hargia, Ziberouan ere egin du bere phausia.

Aiaz Aita Lhande Ziberotarra zen eta haatik sorthu da heben Baiounako hirian, orai diala lau-etan-hogei-ta bi ourthe, 1877-eko uztailaren 9-ian, aita sal-erospenetako aferetan beitzian, hatu eskentzale.

Berari laket zeion erraitia etzukiala Lhande-izena (guk Ziberouan Lhande erraiten duguna) ukhen behar, bena Bassagaitz izena. Haren aiako bati herriko-segretariak edo idazlariak khanbiatu zeion izena sortzaoko paperetan, oustez eta Aillande aitaren izena familiako izena zen. Zounbatez etzatekian ederrago Euskaldunentako, Aita Lhande, mundian holako gizon ezagutia, deithurik izan zedin Aita Bassaigaitz! Gihaude Frantsesek eta bestek noula erranen zien izen hori: balinba "Basaguets" edo holako zerbait.

GAZTETARZUNA

Plazerekin ere aiphatu nahi dugu Lhande haurrak bere lehen eskolak egin zutiala guk ezinago maite dugun ikhast-etche batetan. Sen Bernat ikhastegian, Eskola khirichtietako Fraide erakasle agudo eta haituzkouekilan. Berak amen-pherediku batetan khountatu du noulaz zortzi ourtheen altechian lehentze merechitu zian Sen Bernat ikhastegian ouhourezko khurutchia. Houra boulharrian, etcherat heltu zen; amak gisala, etzeion sekulan hainbeste bijita egin-erazi Baiouna oroetan noulaz eta egun hartan. Geroztik luzaz etcheki egon da bere lehen errejenter. Ourthez eta ourthez jerraiki izan da hanko ikhasle ohien bilkhurer bai Donostian bai eta ere Parisen.

Haur-haurretik euskara mintzatu ziana eta maithatu? Ez balinba net, Baiounan zagolarik. Bena haren amañiak bazian jauregi chahar bat Zalgizen, Ziberouaren erdi-erdian, oi zer herri eta kartiel paregabe eijerrian! Eskola artetako phausu-egunetan zer boztariorekin etzian egiten Baiounarik Zalgizerako bidaje luzia! Uduri beitzeion Zalgizerat jouaitia zelialat heltzia zela. Han bai Ziberouko euskara mintzatzen zian haren haur jokietako lagunak oro euskaraz ari beitziren, Ziberotar plañez.

Haren haur-izatian bi gaizak ezinago hounki zien haren haur bihotza eta haren jite ezinago aberatsari plegu berhezi bat eman zeioen, haren biziaren abioua egin beitzien eta haren izatia orozbakoz bere hokian ezari. Aita ezinago maitia galdu zian, gazte-gaztia, ouste-gabetarik. Eta denbora hetan ere senditu zian phizten eta handitzen aphezgoualako deia. *Mon Petit Prêtre* haren libru gochouari beha, nourek-nahi phentsa dezake noulaz zohitu zen holako egunaldietan eta ondoko denboretan haren bihotz gaztia, eta berheziki noula dohaiñez eta berthutez bethe zen haren ama maite-maitiaren arima khartsu eta saintia; ama haren merechimentu gorde eta ezinago baliousek egin beitzien eta burutzen laguntu Lhande gaztiaren aphez-deia eta guk denek amiatu dugun Lhande aphezaren bizitze saintu eta argi handikouari eman beitzeioen sortzia eta altchatzia heiñ ezinago hartarat. Orai diala bostpasei ourthe, ichtoria hounkigarri hori argitaratu nahi ukhen die zinema-filma edo ikhousgarri eder batetan, *Les mains liées* deithu diena; damurik haatik filma horren egilek ahatze die aiphatzeko Aita Lhande-en izena hasteko chehetarzunetan.

APHEZ-GEIA

Lhande mothiko gaztia, arren, hola sarthurik bere orozbatko bidian, jouan zen Zalgizeik bi urhatsetan den Mauleko kolejio edo ikastegialat, aphezgouari buruz hurrunetik mouldatzen hasteko. Nahiz etzen ikhastegi phatchada handikoua, Mauleko ikhastegia orai bezala ordian ere oroek maite zien Ziberouan eta ungurunetan: erakasliak ziren jakitate houneko eta huillant-aisak, eskolan bezala jokietan ere ikhasleekin bat egiten zienak. Ikhasliak aldiz, haborochiak Ziberotarrak eta gehienak aphezteko urhatsetan. Aita Lhande-en ordunko lagun ohiek begiratu die orhitzapen bat ezinago gochoua beren ikhasle-lagunaz, ezinago trebe beitzen, beste Euskaldun hutsak beno hanitchez trebeago, izkiribu-lanetan eta berheziki frantses lengouajiaren chothilki eskukatzen; bena jokietako harathounatetan ere etzen bestiak beno gibelago. Gihauri ordunko ikhasle ohi batek khountatu deiku noula egun batez, paseiua jouan zirelarik, lagun andana batek egin zien jokia, Mauleko gaztelu zaharraren gudukaz hartzekoua. Arratsen, Lhande gaztiak buria oro betherik joku hortako egitatez eta baillentiez, izkibuz ezari zutian guduka haren gora-beherak frantses "poezia" edo kobletan, Birjilio lati izkibaiño zaharraren kobla-mouldetan.

Hama-zortzi ourthetan sarthu zen Lhande aphez-geia Baiounako Semenario handian. Bethi etcheki zeitzon Ziberotar aphez-gei lagunak eta erran dezakegu eztiala ukhen bere bizian lagun hourak beno adichkide hoberik eta maiteagorik. Hetarik zounbait noula eztutu aiphatu halak'ordian, heriouak gazterik mundu hountarik hartu dutialarik, hala noula Elichiry apheza, Zalgiztar gazte-laguna eta kasik aizoua!

Zer izan ziren Baiounako Seminario handian Lhande aphezgeiak igan zutian bost ourthiak? Laneko eta othoitzeko ourthiak, erran-gabia; bena ere gochotarzuneko ourthiak lagunen amodiouan, haiekilan deskantsian; aphez-buruzagi zounbaitek beitzioien, gisala, soberachko bezala emanik zela deskantsiari. Bena zouazu, zu, halako jiteko gazte baten heiñian begiratzera! eztitazke izaten ahal gazte oroen jitia ez heiña osoki berrak. Eta hari gogoua bethi alha ari zeion eta bihotza jauziz.

Ordu hetan, aphez-gei gaztiari aiher zeion izkibatzia bai frantsesez bai euskaraz eta ahalaz ere koblaz edo bertsietan. Haren lehen frantses bertsiak eta artikuliak agertu izan ziren *Le Courrier des Familles* eta *Le Patriote des Pyrénées* egunkarietan, izen-orde erabilten zutiala Nahi-Preherel eta Petit Pierre. Buruzagi zoumbaitek zioien haren lanari ogen-egiten zeioela holako izkibu-lanek. Arren buruzagien eta haren artian ezin-ountsa-jin bat beitzen, egun batez —hogei-ta-bi ourthiak bazutian— behar ukhen zeion "adio" erran bere Seminariouari, bere laguner, eta nourk jakin? bere egiazko deiari eta gerouari.

Bena goure egunen haria bere eskietan zounbat nahi eztiki erabilten dianak bazian bai harentzat bere chede berhezia, gorderik zena gizoner. Khountatzen entzun dugu, ordu izigarri hartan, Lhande gaztiak ouste-gabe buru egin ziala aita jesuichta batekin burdin-bidetan bidajez zoualarik; aita hari bere bihotza zabaltu zeiola eta harek aholkatu aita jesuichten Jinkotiar batarzuna. Badakigu ordian zounbat gaizki ikhousirik ziren aintzindariez Frantzia-herrian aita jesuichtak eta haien obra baliousak. Gaizki ikhousirik izatiak etzian lotsaerazten Lhande gaztia. Jouan zen haien etche batetarat "erretreta" edo gogokaldi suhar baten egitera eta han chedia hartu bere biziko jesuichta eginen zela. Chede ezinago dohatsia! Zeren, zer haituzko seme baliousa etzian galduren Eliza saintak, eta ere balinba goure Euskal-Herriak, beste izan balitz Lhande gaztiaren delibeoua!

JESUICHTETAN APHEZGOUALAT

Orai artino chehe-chehia jerraiki dugu Lhande gaztiaren izatia, gora-behera horik oro heben igan beitirade gouri huillan, eta horietan beitugu khausitzen goure herritar famatiak goure Ziberouari ekharri deion amodio ezinagokouaren erroua eta uthurburia. Eztezakegu haiñen cheheki jerraik ondoko urhatsetan, bestelan bihar artino heben beikinateke, zien damutan eta goure nahigabetan!

Rhodez hirian sarthu zen Lhande aphezgeia, 1900-eko setemeren 5-ian, aita Jesuichten etchian, bere bizi berriko apendizgouaren egiteko. Emanen dutu hamar ourthe aphezteko eta hameka bere estudiouen burutzeko, aita Jesuichten bizimaneraren arabera. Arte hortan hanitch herrialde iganen dutu.

Lehenik Beljikarat jouan behartzen zaio bere Jesuichtagei lagunekin; bere apendizgoua ere utzi behartzen zaio zounbait hilabetez zinez burutik minez izanez. Han haatik biltzen dutu bere bi libru berrien geiak, *Les Mémoires d'un Ecureuil* eta *Fils de Dauphin* librien geiak. Lehen botouak egiten dutu bi ourtheen burian, 1902-eko setemeren 8-an. Gero Angleterran ourthe batez arrahartzen dutu bere lati, greka eta frantses estudiouak. Zer orhitzapena eztu orozbatkoz begiratu Aita Longhaye bere erakasliaz! Ondotik haren bizitzia izkibuz emanen beitu. Hartarik landa bi ourthez berriz Holanda-herrialdian arra-hartzen dutu filozofiako edo zuhurtarzunezko estudiouak. Bi ourthez frantses lengouajiaren erakasle emaiten die bere buruzagiek Espaiñako ikhastetche batetan, Puerto de Santa-Marian, Kadiz aldian. Balinba han beitu hartzen bere libru ederrenetarik baten geia edo ideia *Luis* libriaren geia. Berriz gero doua Beljikarat, Enghien hirialat, aita Jesuichten Seminario handialat lau ourthez teolojia edo egiazko aphezestudiouen egiterat. Arte hortan aphez ordena ukheiten du Tolosan, 33 ourthetan, 1910-eko agorrilaren 28-an, egun berian beita harek eman dian lehen mezaren 49-gerren ourtheburia. Ourthe baten burian bere aphez-lanari lotzeko heñian zen, aita Jesuichten herroka handian.

Arte hortan, etzen haren ezpiritia bethi phara egoiten, haren gogoua bethi alha ari zen eta haren luma thai-gabe pharra-pharra. Eta ordian noun zian usu gogoua? Balinba, aiphatu dugun librugeietan; bena, horrez segur gira, usu beno usuago bere Euskal-Herrian, eta berheziki bere Zibero kartiel-chokhouan. Estudio-ourthe hetan, ager-erazi dutu Lhandhe

aphez-gei edo aphez gaztiak bi liburu gouretako ezinago baliousak, Euskaldun ikhasle haborochier gerochago gogoua zabaltu deikienak: *Autour d'un foyer basque* eta *L'émigration basque*. Lehena, arra-hartuko du ondotik beste libru batetan *Le Pays basque à vol d'oiseau*. Lehen hori orhitzapenez egin du, gogouan erabiliz euskal etchondouetako gora-beherak eta berheziki etchekouetarik haurretako ondoamenak. Bena bigerren houra, *L'émigration basque*, lan chehe eta handiko libria da, alde oroetarik jakitate eta chehetarzun hanitch bildu behar beitzian haren egiliak, oraiko euskal lan eta estudio suerte haborochien hastapena eta leiñ-huria hartan ediren beiteite. Arte hartan izkiribatu ere du Lhande aphez-geiak artikulu franko agerkarietan: *Le Messager du Coeur de Jésus, La reine Blanche de Castille, Le Grand Almanach Catholique,* eta *L'Almanach du Pélerin,* bena oroz-gainti hebenko *Eskualduna* astekarian.

Bai egiazki haren gogoua bethi alha ari zen eta haren luma bethi lanian. Guk, heben, esker hanitch zor deiegu haren jesuichta aitzindari eta gehiener, ezagutu dielakoz Lhande ikhasle suharra etzela besteen heiñeko eta haren bihotzian Euskararen eta Euskal-Herriaren amodiouak etziala ogen-egiten haren aphezteko-lanari eta estudio suerte orori.

AITA LHANDE EUSKAL-HERRIAN

1911-eko ourthian, haren aitzindariek, ikhoustate ezinago houn batez, nahi ukhen die bere aphez-sailaren egitera jin zadin lehen-lehenik, eta nourk-jakin etzenez haien nahian orozbatkoz jin zadin? goure Euskal-Herri maitialat. Hamar ourthentzat Euskal-Herria izan da Aita Lhande-en egongia, lankhia eta gaiñ-gainetik laketgia.

Arte hortan behar ukhen du egin Beljikan Aita Jesuichten "Hirougerren Ourthia", arimako bizi saintiaren chehetarzunen hobeki ikhertzeko beretako eta besteentako. Eta gero behartu zaio jouan, beste hanitchi bezala, hirour ourthez ordunko gerla izigarriaren deiari jerraikitzeko; hantik ekharri beitu *Les Mouettes* libriaren geia.

Bena horik oro bortchazko deiak ziren. Aita Lhande ordian osoki Euskal-herritar zen, lehenik Ondarrabian eta gero Hernanian, Aita Jesuichten ikhas-etchetan erakasle eta aita ezpiritual gisa. Eta zer ourthe baliousak harentzat eta berheziki gouretzat, Euskaldunentzat!

Haren eskola-lanek eta haren ikasle gazteek etziren harenganik deusere galtzen; osoki bere lanari emanik beitzen. Haren lanen eta haren arrankuen gogo-berri badugu *Jeunesse* ordian agert-erazi zian librian. Gerlako arrakountru izigarriek eta han aphez lagun eta gazte hanitchen egitate amiagarriek ere haren bihotza hounkitzen zien eta izkiriba-erazi deioe libru hounkigarri zounbait: *Le prix du sang, Trois Prêtres-Soldats* eta *L'enseigne de vaisseau Auguste Lefebvre.*

Bena hamar ourthe hourak izan dira Aita Lhande-entzat argi bat bezala, ezagutu beitu bere Ziberouaz eta Laphourdi-Bachenabarrez kanpo baziala Euskal-Herriak beste hegal zounbait, oi zouiñen ederrak! gogo-bihotzez zouiñen aberatsak! eta zouiñen maithagarriak! Napharratik Gipuzkoan gainti Bizkaiala eta Araba bazteriala artino. Ezagutu beitutu probinzia haietako Euskaldunen ohidura zaharrak, mintzaje berhezi nasai-ederrak eta orotan-gainti berthute ezinago azkar eta iraiñkorrak. Ezagutu beitutu ere han gizon hedadura handikouak eta euskaldun ezinago suharrak, hala noula Domingo Agirre, Azkue, Eguzkitza, Altube, Intzagarai apheza, aita Intza eta Larreko edo Irigarai eta zounbat holako!

Han Euskal-Herriaren amodioua handitu eta hedatu eta sustatu zaio aita Lhande-ri. Etzian bazterrik ordian haren bihotzeko suharrak: ikhasi nahi ukhen du Gipuzkoar mintzajia eta emaiten zian bere Ziberotar mintzajia bezain aisa edo aisago; Harriet zaharraren hitztegia eskietaturik, nahi ukhen zian ikhasi euskal-hitzen sailla eta athia oro; eta gogouan hartu zian chedia, goure alderdiko hitzak oro bildurik, hitztegi baten egitekoua, ondotik ager-erazteko. Han ezagutu bizimanera eta egitate berhezi elibatek eman deioe ere nahia libru berri elibaten izkibatzekoua, hala noula *Mirentchu* eta *La Ferronerie d'Ameznabar* Gure-Herria hilabetekarian agertu zena, gero *Yolanda* izenian euskaraz emana, gipuzkoar euskaran. *Mon Petit Prêtre* libru hounkigarria ere denbora hetan argitarat eman zian.

Ordian ere ardura izkibatzen zian artikulu euskal agerkarietan, *Eskualduna, Euskalerriaren Alde, Euzkadi, Revue Internationale des Etudes Basques, Jesusen Biotzaren Deya, Pueblo Vasco*; bai eta ere frantses agerkarietan *Liberté du Sud-Ouest, Etudes, Revue pratique d'Apologétique. Durendal,* eta holako.

EUSKALZAINDIAN

Beren lanen oroen artetik, jerraiki zen ahalaz Probintzietan egiten ziren euskal biltzar edo batzarreri. Harek ihourk beno hobeki ikhousi zian egiten eta laguntu Oñatiko Batzarra; hounek burutu lanetarik sorthu beita "Euskalzaindia", batarzun guziz ouhouragarri hau. Ezta arren batere harritzeko, Euskalzaindiako lehen jaunek, beren lehen bilkhura batetan, 1919-eko setemeren 21-an houra bera haitatu bazien Zibero herrialdiaren izeneko Euskalzaiñ, haren khar handia ezaguturik eta haiñ beitziren ageri haren lanak eta merechimentiak. Euskalzaindiko jaunek haiñ zien ere horren jakitatia gora etchekitzen, noun hori bera 1920-eko arramaiatzaren 23-an izentatu beitzien *Euskera* agerkariaren idazle edo izkibazale. Geroztik bi ourthez agert-arazi du gipuzkoar euskera ederrian agerkari preziatu hori, ihourk ere ezpeitezake khausi etzela jaun hori sortzaroz gipuzkoarra. Ordian ere *Euskal-Esnalea*-k agertu zian gipuzkoarrez Aita Lhande-k Domingo Agirre olerkari eta nobela-egileaz egin zian mintzaldia.

Bena, bena... holako gaiza ederrak ez zezaken sobera luzaz iraiñ. Aita Lhande-en khar handia sobera ezaguturik zen: Euskal-Herriaren alde egin zian mintzaldi baten ondotik, gobernioua k jakin-erazi zian Aita Lhande etzela haboro ountsa-ikhousirik Bidasoaz bestaldian. Etzeion net baliatu ager-erazi berri zian libria *Notre soeur latine, l'Espagne*. Behar ukhen zeion, arren, "berriz-arte" erran hanko adichkide oroer eta deithu zien bere Jesuichta buruzagiek Sarlat ikhastetcherat, eta berehala Tolosako "Caousou" ikhast-etchialat.

TOLOSAKO HIRIAN ERAKASLE

Han etzian lo egon behar eta bere eskola lanaren gaiñ eman zien hanko *Faculté des Lettres* delako Ikhastegi handian euskararen erakasle. Haatik, nahi beno lehen, erakaste hori utzi behar ukhen zian, ikhastetche katolikouek ezpeitzien ountsa hartzen aphez bat ari zadin holako eskola emaiten gobernioko ikhastegi batetan, beste erakasle-alkhietarik aphezak oro kanpo emanik izan ondouan.

Hasi zen ordian libru berri izkibatzen eta ager-erazten: *Le Père Longhaye, Bilbilis, Fils de Dauphin* edo *Les lauriers coupés, Le pays basque à vol d'oiseau* eta berheziki *Le Dictionnaire basque-français*. Ordu hetan ere, Ziberouan igaiten zutian phausuko egunetan, ebili zen han eta heben Ziberotar

koblakari famatu "Etchahoun chahar" zenaren khantore eta berrien biltzen, eta izkibatu ere zian llabur-llaburra haren bizitzia. Phedikatzera ere nourat-nahi deitzen zien eliza handienetarat bezala parropia tchipienetarat. Ezagutzen dugu han nounbait orai Maleziako gaintian Ziberotar aita misionichte bat, Aita Lhandek komunione handiko erretreta pheredikaturik, aphezteko deia entzun beitzian Ourdeñarbe chokhouan bere pheredikari suharrari beha.

PARISEN LAN HANDIAK

Bena pheredikiek usu Pariserat deitzen zien Aita Lhande, haren artikuliak *Etudes* agerkarian ezinago goustaturik. Eta hau dela, ouste-gabetarik, Pariserat izentaturik izan zen. Adio ordian ikhastetchiak eta haietako gazte maitiak! Adio ere euskal lan handiak! Goure Ziberotar aphez ezpiritu argia, luma chothil eijerra eta elhestari gochoua orozbatkoz jouan zen Pariserat *Etudes* agerkarian izkibaiño bezala eta pheredikari handi bezala.

Haren hiztegia, *le Dictionnaire basque-français*, doi-doia hasirik zena, baratuko zena ezin-eginian? Ez; Aita Lhandek ezagutzen zian Laffite jaun apheza, Uztaritzeko Semenariouan erakasle eta euskalzale suharra zena ordian ere orai bezala. Eta hounek bazian adichkide bat Aranart jaun apheza eritarzunez ekhuraturik zena Herrorritzen. Biek Aita Lhande-en sailla gogo-hounez hounhartu zien eta burutu. Egia erran behar da, aita Jesuichtek gastiak largoki egarten zutiela eta Aita Lhande bera jiten zeiela artetarik Uztaritzerat, bi aphez gazteen korajatzera eta haiekin egun zounbait gochoen igaitera.

Geroztikako Aita Lhande-en bizitzia oroen ohartzapenetan da. Hasi zen Parise ondouan diren eremu hitsen bijitatzen eta han errelijioneko aziaren hedatzen ari ziren aphez ezin-heltu eta serora gaicho zounbaiten laguntzen. Haien berriak emaiten zutian *Etudes* agerkariko irakouler. Bena heltura-beharretan zirenek laguntu behar zien. Ordian phiztu zian Parise ondoko eremu hitsen obra ezinago baliousa, gerochago Verdier Kardinaliak hedatu eta handitu behar ziana. Eztetzazkegu aipha haren lanak eta harat-hounakak eta pheredikiak oro; bena bost ourthez burutu zutian 52 eliza, 90 gazteen bil-toki, 58 parropia-etche, 40 eri-soueñgia, 12 eskola, 8 haur-baratze eta 14

haurtegi; eta erosi ere 90 lur-eremu obreentzat. Izkibatu zutian *Etudes*-etako artikuliak eta hirour libru *Le Christ dans la banlieue, Le Dieu qui bouge* eta *La Croix sur les fortifs.*

RADIO-ETAKO PHEREDIKARIA

Ber denboran zer pheredikiak Pariseko elizetan!

Eta ordian, Gerlier Pariseko jaun kalounje gaztiari, orai Lyon-eko hirian Kardinale denari, ohartu zeion, *Radio* bekanika atrebitiari esker helerazten ahal zela Jinko-Hounaren elhia bazter oroetarat. Lan horrentako aphez bat zeion hobeki jouaiten zena, eta houra Aita Lhande. Eta hounek lan hori ere houhartu zian, lehen kolputik behar zen heiñ eta eskaide houra ediren beitzian eta jentia iharrausi eta hounki alde oroetan; ezpeititake heben erran ahal, zer letra edo guthun hounkigarriak andanaka eta atheka ukheiten zutian.

Zortzi ourthez, lan hori ere thai-gabe ereman zian, bazterrialat batere utzi gabe Parise ondoko eliza eta parropia-gunetako obra. Pherediku-libriak ordu hetan arrount-arrounta elkhitzen ziren libru-egingietarik: *L'Evangile par-dessus les toits, Le Bon Pasteur, Les Pauvres dans l'Evangile, De Bethleem au Golgotha, La France missionnaire, Les Béatitudes, Le Pater, L'Evangile de la douleur, L'Evangile par-dessus les frontières, Paraboles, Petites béatitudes pour les jours d'épreuve, Carillons de fêtes.* Beste pherediku berhezi handi ere zounbait agert-erazirik bazutian: *Huit fresques de saints, Ste Jeanne d'Arc, Dieu et Jeanne, La poète angélique.*

Noulaz gizon batek berak hainbeste lan egin zezakian? Guk eztezakegu aisa enthelega.

Eta arte hortan noun zen Aita Lhande-k Euskal-Herriarentzat zian khar handi houra? Bethi alha zagon haren bihotzian. Artetarik, egun zounbait phausuren ondouan jiten zen bai Zalgizerat, bai Atharratzerat, bai eta ere urzakako phuntian Ligi-Tintuabordalat. Zer egun gochouak, han bere Ziberouan igaiten zutianak bere anaie eta beste etchekouen ondouan! Bena nouiz-nahi ere bere pheredikietan, ouste-gabetarik jiten zeion Euskal-Herriko oharmentcha bat edo beste, hanko kartiel eijer bat, hanko egunaldi gocho bat, hanko egitate edo ohidura hounkigarri bat. Gihaude zer phensatzen zien haren entzulek Euskal-Herriaz. Balinba michteriozko lekhu bat zela, lurreko Pharadusia bera edo holako zerbait; eta guk, heben girenek, aithor dezakegu etziela ez batere gaizki phentsatzen.

MUNDIAREN GAINTI

Aita Lhande-en buruzagier ohartu zeien, hedadura bat orano handigoua ukheiten ahal ziala goure herritar suharrak eta Pariseko ungunetan egin hounkia hedatzen ahal ziala munduko eremu zabalenetarat. Holaz igorri zien lehenik hegoaldeko Ameriketarat, ondoko ourthian Madagascar isla edo ugarte ederrialat, eta hantik landa Indietarat, ekhi-jeikigia-aldeko Indietarat. Oroetarik ekharten zian zerbait berri balious eta hounkiegingarri, eta denetarik ere zerbait pherediku-phasta eta libru-gei. Ameriketan ezinago botz izan zen Euskaldun saldo handiaren khausitzez, lehenagoko Euskaldunen orhitzapenen edireitez. Hantik landa ager-erazi zian *La France rayonnante*. *Madagascar*-en misioniak chehe-chehia ikhousi zutian; bena ukhen zian sekulako abantailla, hanko lehen misionichteen hobien edireitekoua. Eta hantik ere ekharri zian librugei bat *La Mission de Madagascar*. Indietan gero zer harathounakak eta lanak! Bena oroetako plazerik handiena, bihotza hantu zeiona: hanko Euskaldun apostolu saintu eta famatiaren hobiari herritar baten agourraren ekhartia, san Frantses Xabierreko seme handiaren khorpitzaren eskietan erabiltia. Hantik landa, tarrapatan libru bat elkhi zian *L'Inde sacrée* eta filma-ikhousgarri bat ere plantatu...

AITA LHANDE ERI

Zer etzian egin behar, denborarekin? Bena azken bidaje eta azken libru eta filma horik izan dira haren ezpirituko argiaren eta bihotzeko suiaren azken argia eta suia. Eritarzunak jo beitzian ouste-gabetarik, bena lazki! Egotchi zian tanpez zilhar bizia bezaiñ zaiñhart zen Euskaldun seme hedadura handikoua; egotchi eta ezinturik utzi 57 ourthetan! ahalak, elhia eta ezagutzia ere elkhi, herria eta zounbat eskualde argitzen zutianari.

Ondotik emeki-emeki arra-jin zeion elhia, lehenik euskara, gero anglesa eta azkenian frantsesa, zotukia ere arra-bildu zian, bena ez sekulan haboro lehen zian gogoua eta eskaidia. Ezinago lanari etcheki zen jakintsunak behar ukhen du ordian ikhasi phausatzen, eta gero emeki-emeki lanari lotzen; behar ukhen du ikhasi zerbaiten nekez mouldatzen, lehenago uthurritik houra bezala arrazoua eta elhia jiten zeionak. Luzaz esperantcha begiratu du berak, eta orano luzazago hari etcheki zirenek, haren beharra eta haren mentsa ezinago sendi zirenek.

Egin du ere lan zounbait, artikulu zounbait agert-erazi, libruchka bat ere mouldatu *Le moulin d'Hernani*; Pariserat ere arrasarthu zen egun lazgarietan, lloba bat aphez-geia hartu zeion gerla izigarriaren ondouan. Bena ez; erranik zen gaitzari etzeioala haboro gaiñia harturen; gaitzak bai aldiz denbora khostuz goithuren ziala; emeki-emeki eta bata bestiaren ondotik, ahalak oro elkhiren zeitzoala; haren khurutchiaren bidia luze izanen zela azken heiña jo artino.

Eta munduko uduripenez kanpo, arimako segretiak, michteriozko egitatiak miatzen dutienentako, azken ourthe luze horik eztirade izan Aita Lhande-entako ourthe balio-gabekouak. Zeluko Jaunak badaki bi gisatara arimen mouldatzen, lantzen eta hountarzunez bethatzen. Batian egin-erazten du zer-nahi hounki eta lan, eta merechimentu bil-erazten; bestian phara egon-erazten du arima eta han, segretian, kanpoko liliek ekhiaren argia hurrupatzen dien bezala, bere izate ezinagokouaren leiñhuria, uduripena eta gero balio espantagarria har-erazten deitzo arimari. Aita Lhande-k hounhartu du, ez batere bortchaz, bena amodioz, saintutarzuneko bide suerte izigarri hori, bethi othoitzian beitzagon, bethi "bai" beitzion bihotz oroz eta erri ezti batekin egunak egunaren ondotik ekharten zeion ezin-bestiari.

Han, Atharratzen, azken ourthe horietako oharmentcha hounkigarriak eta bihotzmin-egingarriak begiratzen dutie denbora ederretakouak beno khartsukiago. Bere ahalen bethian zen denboran beno handiago izan beita Aita Lhande Euskaldun suharra, ezinian khausitu delarik eta zutianez oroez gabetu zen egun hetan.

ADIO AITA LHANDERI

Eta zenthu da Aita Lhande, orai diala bi ourthe, 1957-eko aphirilaren 17-ian Aste-Saintuko astizkenarekin, Bazko eguneko lorian egiazki eta orobatkoz sartzeko, bere biziaz oroez, bere izate espantagarriaz, bere izpiritu argi eta khartsiaz, bere bihotz suz bethiaz maithatu zian bere Nausi ezinago handi eta maitiarekin.

Euskal-Herria dolian sarthu da holako seme paregabekouaren galtzian; bildu da othoitzian han Atharratzen, Bazko astelehen hartan, haren khorpitzaren ungurian; orano orai nouiztarik nouiztara egoiten beita haren botzaren beha eta haren arra-jitiaren haiduru.

Egiaz, Euskal-Herriak galdu du bere Seme haitienetarik bat; galdu du, bena lehenik ere ountsa gozatu du eta baliatu, haren izatiak uzten beitu goure zelu ourdin eijerrian argi bat sekulan ere itzaliren eztena, haren izpiritu argi gocho eta maithagarriak egiazki altchatu beitutu Euskal-Herriak dutian hountarzun aberats ezinagokouak, haren bihotzeko suiak phiztu beitutu euskal bihotzetan amodio bat, ezagutze bat, indar bat eta su bat, gu oro eta balinba beste hanitch ere ezinago luzaz eraikiren eta sustaturen gutienak.

Oi Aita Lhande maite-maitia, goure anaie gehiena, goure Jauna, orai goure begirari khartsu eta saintia zirena, heda dezazula goure Euskal-Herri maitiala zoure amodiouaren suia, heda dezazula euskal-seme oroetara zoure esku gochouaren eztitarzuna, heda dezazula euskal bihotz oroetara oroek ber amari zor deiogun amodioua eta alkharren artian denak bihotzez bat egiten gutian amodio saintu eta itzalik gabekoua!

G. EPPHERRE

JEAN ELISSALDE JAUNAREN ERANTZUNA

Eskualzaindiko jaun ohoragarriak, agur. Agur aspaldiko partez. Eta milesker, muga guzien gatik, hemengo anaietarat egun ethorririk. Ez dakit merezi ginuen. Bainan hori, bego hortan: neri bederen etzait laket nere hutsen, guzien aintzinean hedatzea! Eta goazen gure lanari...

Ichil eta herosti, urtheak badoatzi, dio gure jaun eskualzain berriaren Chuberoko erran zahar batek: ichil eta herosti urtheak badoatzi. Sgun berean frogatzen dutan egia da; goiz huntan bethe ditut nere hiruetan hogoita hamasei urtheak. Argia hastean ainhara pollitak ikusiak ditut hiruetan eta hogoita hamaseigarren aldikotz Gerezietako ezkaratz batzuetarik ttiuttaka atheratzen eta lerro-lerro argi-harietan pausatzen, sarri, gauari buruz negu-egoitzetarat hegaldatzeko: ikusiak oihanean haitz eder ederrak pur pur pur hostoz gabetzen eta

larrutzen: ikusia hain maite dutan eta nere esku chimurtuek oraino lantzen duten baratze ttikian arrosa histua! Bai, hiruetan hogoita hamaseigarren aldikotz!!! Chahartua naiz, hots! Sinhetsazue, jaunak, zerbeit ikusten dela hoinbertze urthez! Eskual-Herrian eta Eskual-Herritik kampo, Ameriketaraino, zer eta zer ez dut ikusirik? Hau ikustekoa nuen haatik: ni herri ttiki-ttiki batetako aphez ttiki eta ez-jakina jaun kalonje handi eta jakintsun baten sar-arazle edo, Chuberon bezala mintzatzeko, eguzaita Eskualzaindian!

Jaunak, frantsesak erraten baitu "la façon de donner vaut mieux que ce que l'on donne" egun ez da hori egia: barka beraz nere ausartzia, eta beha emaiten dautzuetanari!

Nor da, bada, nik egun emaiten dautzuetana, nor da Eskualzain berria? Odolez, bihotzez eta mintzairaz Chuberotarretan Chuberotarrena! Beha.

Guillaume Epherre Altzurukun sortu da, duela berrogoita zortzi urthe, hango aita eta ama eskualdunenetarik. Altzurukun handitu zen, eta orai ere, aphez eginbideak Baionan balinbadauka, badakit han daukala Altzurukun bihotza, bataiatu eta lehen komunionea egin zuen eliza ichilean, gogoa sasietako chorittoen ohantzetan edo phago punta batzuetako uso etcholetan! Egiazko Altzurukuarra da! Altzurukun ikasi zuen mintzatzen, ...eskuaraz mintzatzen amatto on baten altzoan. Jainkoaren deia goizik entzunik, Maulen hasi zituen eta Baionan bururatu aphezgorako eskola handiak. Orduan, norbeit zela segurki iduriturik, Tolosarat igorri zuten diosesako buruzagiek. Etzuen han zahartu behar. Urthe pare baten buruan Baionako jaun Aphezpikuak bere alderat deitu zuen, bere idazkari bezala. Etzezaken hautu hoberik egin. Ez. Bainan aphez chahar bati utzozue erraterat aphezpikutegiko erhauts eta papererietan badela irrisku bat: gazterik chahartzeko eta chimailtzeko irriskua. Eppherre jauna ohartu zen aski goiz eta ithoa zagon barne hetarik airatu, hatsa zabalago hartzeko eta zirrimarra begi-galgarri hetaz kampo bertze zerbeit egiteko. ¡Guziz Eskuararen alde!

G. Eppherre jaunak haurretik odolean zuen Eskuararen amodioa. Gazte-gaztea zelarik ez othe zituen jada Eskualzaleen-Biltzarreko urthe-lanetan bortz liberako eder batzu irabazi? Eskualzaleen-Biltzarra, Eskuararen alde zerbeit egiteko duela hiruetan hogoi urthe sortu zen batasuna eta orai, zahartu delakoan, zenbeitek itho nahi luketen batasuna! Sekulan deus egin ez balu bezala! Harek erain ez balitu bezala oraiko Leon jaun kalonje, Eppherre jaun kalonje, Labeguerie jaun miriku,

Larzabal jaun aphez, eta Charritton jaun eskualzale guzien haziak? Hori ere, bego hortan... heldu den larunbatean ikusteko! Eta itzul gaiten jaun eskualzain berriaren ganat. Zenbeit bortz liberako irabaztea eder da... zenbeiten begietan: etzen Eppherre jaun kalonjea, bertze zenbeit bezala, hortan gelditu. Hor ditut lekuko katichima bat, kantika bat, meza sainduko liburu bat Chuberoko Eskuara ederrenean! Lekuko, eskuin-eta ezker aditu diozkagun prediku zenbeit. Barkotcheko bat, Mitikileko bat Eskualzaleen-Biltzarreko phestan, Baigorriko bat pilotarien phestan, Garalda mendiko bat lapurtar ederrez hango Ama Birjinaren phestan! Lekuko, aste gehienez "Herrian" egiten dituen artikuluak. G. Eppherre jaunak ez du espantarik. "Ekin eta jarrai" da egundainotik, Eskualzaindiak nahi duen bezala: bainan "ekin eta jarrai" horieri bertze hitz bat badu aldean ezarria: "ekin eta jarrai eta ichil": ez da beraz errech jakitea zer egin duen oraino! Chori beltch batek salaturik dakigu bakarrik baduela mementoan lan handi handi bat hasia Chubero guziari atsegin eginen diona. Laster ager dezagula Uthurry adichkidearen laguntzarekin... Ez da hortan gelditukо jaun eskualzain berria. Jaunak, etzinezaken beraz ordain hoberik hauta aita Lhande handiari...

Zer eginen daukuzu, Eppherre jaun kalonjea, egundik harat? Nahi duzu ekheiaketa itzuli bat lasterka egin dezagun elgarrekin "à vol d'oiseau" frantses ederrez aita Lhande bezala mintzatzeko.

Huna lehen urhatsean Ithorrotze. Ohantze pollit bat, bere gaztelu eta elizatto miresgarriekin. Ez othe da eskualzain guzietarik handi eta kartsuenaren, Lafitte jaun aphezaren ohantzea? Agur egiozu.

Haratchago beha Arue, bide bazterrean ichil-ichila bizi den herrichka. Erdi-erdian "Ongi bizitzeko bidia" eta "Arima debotaren okupazione debotak" derizaten bi liburu famatuen egilearen egoitza. Bainan nork ezagutzen du aski Jean de Tartas? Nork daki, jauna Chuberotar batek ez othe lezaken paper zaharretan bertze liburu zenbeiten ekheia kausi? Entseiatzea balio luke...

Eta hara Omizeko eliza pollitaren hirur dorre chorrotcheri amodiozko behako labur bat emanik, hantche, churi-churia, Maule! Maule, Chuberoko herri-nausia! Arnaud Oihenart lege gizonaren herria. Haren Atsotitz eta Refrauak (1648) ezagutuak baino ezagutuago baitire, bai-eta Oihenarten gaztaroa neurtitzetan (1657), ez gal demborarik Maulen. Ez-eta haratchago, Barkotchen. Etchahunen herria da segurki, bainan

Larrasquet jaun aphezak erran behar ziren guziak erranak ditu liburu eder baten Etchahunez. Beraz, jauna, Mauletik har dezagun Basaburuko bidea.

Lehenik, huna Gotañe, haur talde dantzari eder baten herri alegera, bainan orobat Barreix jaun aphez eskualzalearen herria. Erdi itsua zen, bainan, nunbeitik behin Eskualzaleen--Biltzarreko buruzagien bilkurarako bidea atcheman zuen. Zertako? Berak egina zuen "Mariaren Ilabetea" guri argitarazteko. Ez ginuen dirurik. Mariaren ilabete horren aldean, nork daki Barreix jaun erretorak Gotagnen ez duen utzi bertze liburu eder ekhei zenbeit? Zuk ikus, jauna...

Gotañetik lehen hauzo da Zalgize, doidoia hain ederki goretsi daukuzun aita Lhande zenaren herria. Erraitekoak errantche ditutzu jesuista famatuaz, bainan herriko paper zaharretan zuk ez othe zinezake zerbeit kausi Bertrand de Sauguis delako eskualzaleaz? Hamazazpigarren mendean bizi zen. Gutiegi zauku Julio de Urquijok hartaz erran daukuna...

Irurin iragaitean agur bat erran baginezo hainbertze pastoal eta kantore onthu duen Etchahun gazteari? Merezi du.

Eta hara hantche, mendieri hurbil, ohantze bat iduri Ataratze. Chokhorik eijerrena! Augustin Chaho Ataraztarra zen. Ez dautzu dembora hainitz gal-araziko. Jauna, zoazi haatik Constantin jaun miriku zenaren liburutegirat: eskuak betheko ditutzu segur...

Bainan Ataratzetik jauzi bat Ligirat. Chubero guzian ez da chokho maitagarriagorik... eta Ligin kausituko duzu zeri loth, Martin Maister batekin. Ez da aski ezagutua mila zazpi ehun eta berrogoita hamazazpian Jesu-Kristen Imitazionia eskuararat itzuli zuen aphez hori... eta menturaz bertze lanik ere egin du...

Bainan, jaun kalonje maitea, dembora badoa; ez dut hari hau gehiago luzatu nahi. Ez othe duzu hola-hola behin eta behin zer egin zure ikastegiko lanen gainerat? Badakit haatik lanak ez zaituela den gutienekorik lotsatzen. Badakit etzarela bi eskuen gurutzatzerat heldu Eskualzaindirat. Horra zertako erraten dautzutan hemen, bihotz guziz eta Eskualzain guzien izenean: ongi ethorri.

Ongi-ethorri eta agian hainitz urthez, zurekin bizi dadin eta aberats Eskuara, Santagrazitik Bilbaorat!

Jean Elissalde.

EUSKALZALEEN BILTZARRA

(Juan Antonio Mogel Eibar'ko semearen gorazarrez)

Eibar en, 1959 Azaroaren 6, 7 eta 8-an

Eibar-en 1959 azaroaren 6-an eta 7-an egin ziran Euskaltzaindiak antolatu zuen Euskaltzaleen Biltzarreko itzaldiak. Biltzarrerako aldezaurretik jarrita zegoen gaia au zan: Mogel euskalliteraturan eta literatura izkuntzaren problemak.

Ostiral goizean asi giñan eta larunbat eguerdian bukatu. Larunbat arratsaldean aurren esamiñak izan ziran eta igande goizean sariak eman aurrai eta arratsaldean Gipuzkoako Bertsolarien Txapelketa Nagusia. Beste jai batzuek ere izan ziran.

Itzaldiak asi ziranean maipuruan zeuden: Eibarko Alkate Jaun Javier Eguren, Aita Ignazio Larrañaga Pingpliang-go Apezpiku jauna, Aita Luis Villasante, Juan San Martin, eta Alfonso Irigoyen sekretario bezala.

Eibar-ko Alkate Jaunak eman zion asiera itz eder auekin:

ONGI ETORRIA

JAUN OSPATSU TA AGURGARRIAK:

Ikusi dezuten bezela, gaur Eibar-ko erria apainduta agertu da, EUSKAL BILTZARRERA etorri zeraten danori ongi etorria emateko, eta nik, erriaren gogoarekin bat eginda, agurtzen zaituztet biotz biotzez.

Zuen oñak Eibar-en ipiñi dituzuten egunean bertan, gure biotzen jabe egin zerate eta gure eskuan dagoen dana zeuena da; zeuen errian zaudete.

Zabaldu dizkizugu udaletxeko ateak zabal-zabal bere jabe egin zaitezten egun onetan, euskeraren gora-berak aztertzeko, goratuaz era berean euskeraren alde beren jakinduria ipiñi zutenen izenak, gure izpillutzat jarririk, guk eta gure ondorengoak ikasi dezagun ayek erakutsi diguten bide ederra.

Eibar-en izena goi-gora jazo dezute zuen lanetarako aukeratzean; egia da, lan orren ekiñaldi aundi ta sakonena dala gure Mogel ospatsuak euskeraren alde laga digun egintza; ori ala izanik, berezkoa dirudi bere jaioterrian aztertzea egintza

ori, bere erritarrak ezagutu dezagun gizon agurgarri onen aunditasuna ta jakinduria, zenbat lan ta zein ondo egin zuan euskeraren alde.

Agindu bada, jaunak: Emen gaude zuen lanetan lagundu nairik; gure gogo guztia zuekin dago eta poz pozik ongi etorria Eibar-en izenean eman dizuedan bezela, naiko nuke zeuen lan burutsuak amaituta zeuen etxeetara joaten zeratenean eraman daizuela Eibar-tik oroigarririk onena; ortarako ez genduke ezertan uts egiterik nai, eta geiago egiten ez badegu zuen biarraren alde, izango da gure ezjakin ta argaltasunagatik, baño ez beintzat gure borondate ta gogo onena jarri ez degulako zeuen egunak Eibar-en alai ta pozgarrienak izan ditezen.

JAUNAK! ONGI ETORRIAK IZAN ZAITEZTELA GURE ETA ZUEN ERRIRA.

Bukatuta Irigoyen-ek eskerrak eman ziozkan: Guztion izenean eta batez ere Euskaltzaindiaren izenean eskerrak eman bearrean gaude Eibar-ko Alkate Jaun eta Ayuntamentuari, eman dituen erreztasun guztiakatik eta Mogel Eibar-ko bertako seme bati egiten dion gogorazio eta merezi duen laudorio aundiagatik. Beraz, eskerrak ematen dizkizugu biotz biotzez. Eta besterik gabe arloari asiera emango diogu. Lendabizi Juan San Martin jaunak itz egingo du:

JUAN ANTONIO MOGEL ETA URKITZA

Bere bizitza ta lanak

BIZITZARI BURUZ

Juan Antonio Mogel'i buruz estudio on bat egingo bada nai ta naiezkoa dugu bere laneri oratu bearra, ez baita bere bizitzaz idatzitako ezer gelditu, filolojia gaietan bere lankide izan ziranen oar batzuek, eskutitzen bat edo beste eta idaz-

leren batek irriztadan aipatu duen zerbaitxo izan ezik. Beraz, oso gaitza da Mogel'en bizitza argi ta garbi osatzea. Ala ere, or-emen batutako oarretatik eta bere lanetatik, argi apur bat atera diteke.

Mogeli buruz sakonen zaildu dana Justo Garate da noski, bere *La época de Astarloa y Moguel*-en (Bizkai'ko Diputazioko "Junta de Cultura Vasca"-k, 1936'an argitaratua), eta nere lan onetan maiz erabilliko ditut bertatik atera ditudan berri ta erabakiak.

Mogel, oso langillea ta jakituna genduan, bañan langillea bezin ixilla eta, esate baterako, ez zan arduratu ere egin bere idazlanak ezautarazten. Ori zala ta edo, bere lanik geienak eriotza ondoren argitaratu ziran; eleiz libururen bat edo beste kendu ezkero. Eta oraindik ere badira argitaratu gabeak. Mogel ezagutzeko bere idaz-lanetan zear barruratu bear da eta zenbat eta geiago sakondu ainbat eta maiteago dugu, eta bizitza baten estudioa egiteko, bizitza bera larregi maitatzeke egitea obea bada ere, gauzak zalekeriz baizik otzean egin bear diralako, oso gaitza izaten da norberak aukeratutako bizitza baten aburua zuzena egitea, geienetan bizitza maitagarri bat autatzen dugulako. Eta neu ere Mogel'ekin larregi zaletu ote naizen nago; bañan aleginduko naiz apaltasunez adierazten.

Gregorio Mujika'k 1910'garrenean argitaratu zuen *Monografía Histórica de la Villa de Eibar*-en ez du aipatzen Eibar'ko seme ospatsuen artean, geien bat ere, guziak Markiña'kotzat zutelako. Eta Mugartegi'k *Monografía de la Villa de Marquina*-n, 241'garren orrialdean, markiñartzat jarri zuenetik, idazle guziak angotzat erabilli dute. Bañan, Karmelo Etxegarai'k, bere lan baterako Mogeltarrak zeatz aztertzen asi zanean, Markiña'n etzuen aurkitu Juan Antonio-ren agiririk eta orduan asi zan bere familia nundik-nora bizi izan zan azterrenak ateratzen eta, Eibar'ko parrokiara ots egin zuenean, atera zuen illunpetik Mogel eta Urkitza'n sorterria. Don Eujenio Urroz'ek garai artan Eibar'ko parroko zanak, arkitu zuen bere bataioagiria.

Bere aita, Juan Ignacio de Mogel y Pérez de Almazán, medikua zan, Markina'n jaioa, baña bere aita, Juan Antonio'n aitona, Andres Domingo, Logroño'ko Alfaro'n jaioa, Markiña'n sendagille zegoan napar jatorriko bat, eta amona arabarra. Juan Ignacio, Eibar'ko sendagillea, Xemein'go Gabriela Ignacia Urkitza ta Aranzabal'ekin ezkondu zan eta Eibar'en bizi ziran aldi artan etorri zan mundura Juan Antonio. Beraz, Juan Antonio Mogel eta Urkitza, Eibar'en jaio zan, eta antziñan oitura

zanez, uste dut jaio zan egunean bertan bataiatuko zutela, au da: 1745'garreneko Abenduaren 6'an; Urroz'ek arkitutako agiriak dioten bezela Juan Ignacio Ramón izeneko anai bat, 1747'an Eibar'en jaio ta bertan il zan, eta Maria Josefa Lorenza izeneko arreba bat ere Eibar'en bertan jaioa zan 1748'garreneko Agustuaren 10'ean.

Azkenengo gerratean Eibar'ko eleizako artxiboak erre ziran eta bataio-papeletatik gutxi baño ez ziran salbatu. Eta orain egun gutxi dala begiratu genduan ia Mogel'enik ezer agertzen zan eta Don Miguel Lasa, erretore jaunaren laguntzarekin, erdi-erreta billatu genduan bere bataio orri ori, lenago Don Eujenio Urroz'ek billatu zuena. Erdi-errerik egonarren fotokopia bat atera genion. Eguna, illa, urtea ta bere izen ta deitura oraindik ongi irakurtzen dira.

Nasterik izan ez dezagun, esan bearra dut Juan Antonio'k, aitak bezelako izena zuela ta gañera sendagille zan Juan Ignacio bere anaiarengandik bi illoba izan zituela. Illoba auek, Juan Jose Mogel eta Elgezabal, Plazentzia'n jaioa eta Bizenta Azkoiti'n jaioa ziran. Juan Antonio'k eskolatuak izan ta, ikasle on bezela, euskal arazoetan osabaren jarraitzalle bikañak atera ziran. Mogeltar euskal-idazle auek, askok bein baño geiagotan bata besteakin nastu izan ditu. Juan Antonio beren osaba aña izatera eldu ez baziran ere etziran beragandik oso urruti ibilli; osabaren ezpalekoak atera baitziran.

Juan Antonio'n aurtzaroaren berririk ez dugu eta bere gurasoena ere oso gutxi. Justo Garate'ri jarraituz dakigu, 1749'an Mogeldarrak Deba'ra aldatu zirala ta an jaio zala bere anaia, Juan Jose ta Bizenta'ren aita. Eta 1753'an ostera Markiña'ra itzuli ziran bizitzera. Aldakuntza auetan, zalantza gabe, Juan Antonio ere berekin joango zala uste dugu; beintzat, azken urte orretako Iraillean, Markiña'n artu baitzuen konfirmaziñoa.

Eztakigu Mogel'ek noiz artu zuen apaizetarako bidea. Bakar-bakarrik dakiguna da, bere aurtzaro ta gaztaroa utsunez beterik arkitzen ditugula, artaz ezer ez baitakigu.

1770'garren Martiaren 23'tik Markiña'n apaiz agertzen da, 1775'eko Otsaillean Etxebarria'ko San Andres'en apaiz eta 1788'ko Martiaren 4'garrenetik bere eriotzara arte Xemein'go erretorea izan zan. Gaytan de Ayala'n etxean igaro zituan azkenengo urteak.

Inguru artan Guillermo Humboldt'i atsegingarri izan zitzaion Mogel'ek Markiña'ko iturri bati ipiñi zion bertsoz egindako irakurgaia. Irakurgai ori Mugartegi'k onela adierazi zuen:

"Karlos Irugarrena
Bizkai'ko jaun dala
Markiña'ko uriak
egin nau onela.

Ugarte'ko axpeetan
daukat jatorria
ubide sakonetan
ekarri ugaria.

Ur au ederra zala
esanik aituak
alan arindu dira
neke ta kastuak."

Erriko iturri berri bati bertsogiñan asi zanean, bertsoak baño zerbait geiago ere ipiñiko zuen noski. Biotz aundidunak, maiz esku zabalak.

Markiña-Etxebarria'n apaiz zegoan denporakoak ditugu Eusebio Maria Dolores de Azkue'k *Mogel eta Txaraka* izenburuz egin zituan bertsoak, geroago Resurreccion Maria bere seme ta Euskaltzaindi'ko zuzendaria izan zanak 1896'an *Parnasorako bidea* izeneko liburu batean argitaratu zituanak; Gertaera ortan, etsipena arturik iltzen zegoan batek Jaunari eskatzen zion bera beste mundura ez eramateko, eta, naiz zerurako edo naiz inpernurako, nortzuek ziran bera baño aukerakoagoak izendatzen asi zanean, auen artean jartzen zuan gure Mogel, esanaz: *On bat bear badozu— Santua lakoa...—or dago Mogel jauna—bana banakoa,* eta Mogel nolakoa zan jakiteko agiri ederra dugu ori.

Vargas Ponce'ri idazten zizkion eskutitzetatik oso maitekorra zala nabaritzen da; Justo Garate'k estudiatu izan ditu Humboldt eta Vargas Ponce'kin izan zituan artu-emanak eta gizon argiaz gañera on uts bat omen zan, bere bizitza jarraigarria, apala bezin aunditasunezkoa omen zan. Bañan esan dudan bezela, beragan sakontzeko, nai ta nai ez, bere lanetara jo bear da.

Idazle azkarretarikoa izanik, bere azken urteetaruntz asko idatzi zuen, bañan lentxoago esan dudan bezela, bere lanik geienak eriotza ondoren ikusi zuten argia. Orraitio, gutxi baño ezpaziran ere, batzuek bera bizi zan artean argitaratu ziran; auek ditugu:

Konfesio ta Komunioko Sakramentuen gañean erakasteak, gipuzkoeraz egiña, Iruñe'ko Ezkerro'nean argitaratu zan 1800' ean.

Nomenclatura de las voces guipuzcoanas, sus correspondientes vizcaínas y castellanas, 1801'en zenbait euskalarik lan au berea eztala ere esan dute, bere illobarena baizik, bañan Humboldt'ek eman dizkigun agirieri jaramon egiten badiegu, garbiasko ikusi genezake Juan Antonio'rena dala. "*Nomenclatura de las voces Guipuzcoanas con sus correspondientes Vizcaínas y Castellanas, para que se puedan entender ambos dialectos. Ocho páginas en 4°. Esta es una colección solamente muy incompleta de palabras peculiares a los dialectos guipuzcoano y vizcaíno. Las primeras están colocadas por orden alfabético, con las vizcaínas y castellanas puestas al lado. Su autor, el Cura Moguel, de Marquina, uno de los hombres más versados de Vasconia en el estudio de las lenguas, ofrece al mismo tiempo escribir un diccionario completo de los tres dialectos vascos, el cual, no obstante, no se ha publicado*". Agiri danez, argi ta garbi dagoela uste dut lan onen egillea Juan Antonio bera zala.

Versiones vascongadas de varias arengas y oraciones selectas de los mejores autores latinos, 1802'an Tolosa'ko Lama'nean argitaratua. Bertan ditu Curzio, Salustio, Tito Livio,

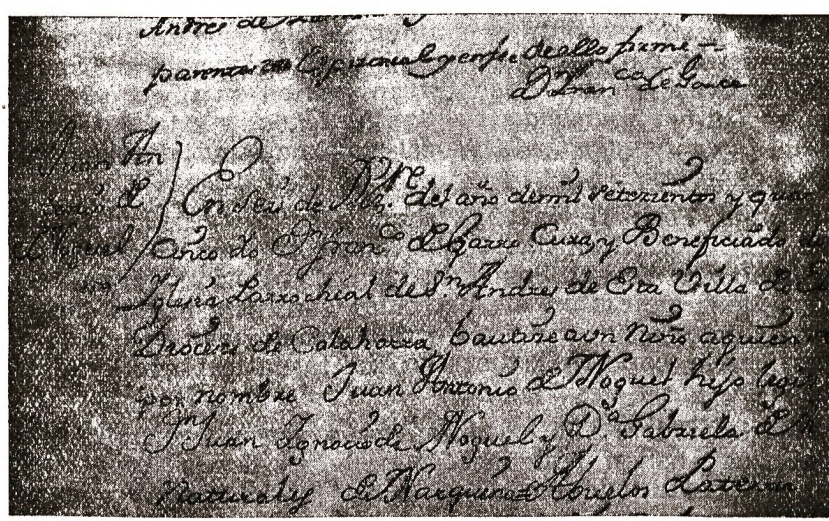

Eibar'ko eleizan erdi-errerik arkitzen dan Mogel'en bataio agiria

Tacito eta Ciceron'en jardun batzuek latiñetik euskerara itzuliak.

Kristauaren dotriña (*Kristiñauaren jakinbidea*-ren laburpen bat omen da), ziurki Bilbo'n 1846'an argitaratu zan, bañan batzuek diotenez 1802'an Gazteiz'en argitaratu omen zan; oraindik erabagitzeke dago.

Estudios gramaticales sobre la lengua euskara, Gazteiz'en 1803'an azaldu zan: au ere, Soraluze'k aipatzen du bere euskal bibliografia lanean, bañan ez omen da gauza ziurra Juan Antonio'na zana.

Konfesio ona' Gazteiz'ko Larunbe'renean argitaratu zan 1803'an, bañan Soraluze'k dionez ordurako baomen zituan gutxienez bost ediziño.

Auek dituzute Juan Antonio'k argitaraturik ikusi zituanak. 1804'garreneko Maiatzaren 11'n berrogetaemeretzi urtekin il zan (1). Duranatz'ek zionez, bere *Curiosités* liburu aipatuaren lenengo tomoaren 273-garren orrialdean, oso txiro il omen zan, bere diruak Prantzia'ko matxinadatik igesi zetozten apaizeri ta beartsueri laguntzen eman zitualako. Onek ere ez du gutxi esan nai gure Juan Antonio'n alde. Esku-zabalak bakarrik iltzen omen dira txiro, ta Mogel ere oietarikoa genduan. Bañan dirurik utzi ez bazuen ere, jakintza ta literaturaren aldetik naikoa aberastasun utzi zigun. Geroztik argitaratu ziran laneri begiratu besterik ez dugu, bere il-buru ondorenaren aberastasuna ikusteko; auek ditugu: *Kristinauaren jakinbidea, Ipuiak, Pascal'en gogamenak, Diálogos vascongados* eta *Peru Abarka* dira euskerazkoak, eta *Cartas y disertaciones sobre la Lengua Vascongada. La Historia y Geografía de España ilustradas por el Idioma Vascuence* eta *Comentarios al Canto de Lelo*, erderaz. Auetariko batzuek amar aldiz argitaratuak dira. Guzietatik onena eta gaurko egunean entzute aundienekoa *Peru Abarka* dugu; lenengo aldiz *Beti bat* egunerokoan atalka argitaratu zan 1880'an eta gero, liburu bezela, Durango'ko Elizalde'n moldiztegian 1881'ean; arrezkero beste iru aldiz ikusi du argia. 1899'ko argitarapena euskeraz eta erderaz egin zuen Azkue zanak. Geroago, Gregorio Arrue'k bizkaieratik gipuzkoerara aldatu zuen, bere erdia inguru, Fausto Arozena'k "Real Sociedad Vascongada de Amigos del País"-ko boletinean argitaratu zuen,

---

(1) Aita Villasante'k, Añibarro'n eskutitzetatik jakin du gexo bat ikustera joan zanean kutsatuta il zala Mogel. Berri au beste agiri bat dugu Juan Antonio'n ontasunaren alde.

Donostia'n 1948'tik 1950'ra. Euskaldunentzat ain izan da atsegingarria *Peru Abarka*, moldiztegietan argitaratu aurretik ere, esku-izkribuz, toki guzietan zabaldurik zebillen erriz-erri ta eskuz-esku.

Bere denporako Euskalerriaren bizitza-erarik geienak bertan jasotzen dira eta literaturarako duen balioaz gañera, orduko gauza jakingarri asko adierazten dizkigu. Orregatik dio Garate'k bere liburu aipatuan: "*Si me preguntaran: ¿Cuál cree usted que es el libro vasco cuya traducción es más interesante desde el lado científico?, yo elegiría sin vacilar el Peru Abarka*".

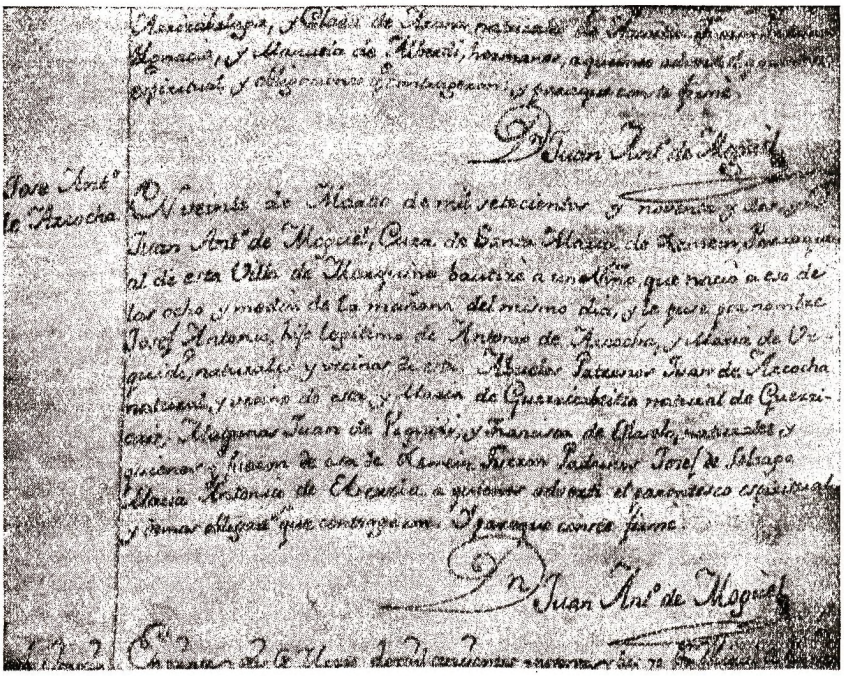

Markiña'ko eleizan arkitzen diran Mogel'en autografoetariko bat

Bere irakaskintzak nola-naikoak izan ez diralako euskaltzalerik geienak eskertu dute Mogel, beren biotzak irabazi baitzituan, eta guziak banan-banan zerbait eskeñi diote; auen artekoak ditugu Etxegaray, Azkue, Campión, Urkijo, Lojendio,

Arrue, Etxaide ta abar, batez ere Justo Garate'k, Mogel'en bizitza ta lanekin geien arduratu dan Garate'k, eta guzi auek gutxi badira, emen ditugu egun auetan beste ainbeste, berari omenez zerbait eskeñi naiean, urteak zear geroago ta gorago jartzen dijoan euskal idazle ta euskalari Mogel eta Urkitza trebeari. Izan ere, zer geiago eskatu diteke gizon bategandik? ; ona, jakituna, langillea ta bere erriaren maitale kartsu bat izatea baño? Batez ere, gure euskera gaxoa maite dugunontzat Mogel da gure gogoaren eredua. Nik beintzat, bera burura datorkidan bakoitzean, bere itz aiek bein eta berriz esan bearrean arkitzen naiz: "*Urkatuko litukee askok euren buruak, foruen legerik txikiena galdu ez dedin. Barriz antxinagoti jatorkun euskera, galdu dedilla ordu onean*". Ori da, orduko ta gaurko erriaren joera. Euskera galduaz foruak galdu ziran, eta euskera galduaz Euskalerria guztiz galtzera dijoa. Izkuntza erriaren arima izanik, euskerari eutsi bearrean gaude ta ortarako Mogel'en antzerako geiago bear ditugu; ori baita Euskalerriaren nortasuna gordetzeko bide bakarra.

EUSKALARI ARAZOETAN

Juan Antonio'n filolojia laneri begiratu bat emango diegu bere balioaz oartu gaitezan, eta orretarako, aleginduko naiz alik eta laburren adierazten, nere itzaldi au aspergarri izan ez dedin.

Mogel izkuntzalari bikañetarikoa genduan, Pablo Astarloa'ren adiskide aundia izan zan eta *Apologia*-ren egilleakin artu-eman aundiak izan zituan, filolojia gaietan. Humboldt, Hervas y Panduro, Padre Rico, Vargas Ponce ta Añibarro, bere garaiko filologo aipatuekin ere ar-eman asko izan zuen eta *Cartas y disertaciones sobre la Lengua Vascongada* eta *La Historia y Geografía de España ilustradas por el Idioma Vascuence* ditu ortaz ari izan zituan lanak, bai bata eta bai bestea, bere eriotza ondoren argitaratu ziran bañan bere adiskide edo lankideak bazuten beren berri, eta ziur asko Humboldt asko baliatu zan bere *vasco-iberismo*-ko teorieri buruz idatzi zuen liburua egiteko. Eskutitzez beintzat badakigu asko lagundu ziona, eta geien bat ere, ez zan ausartzen bere lanaren berri ematen; beti prudenteki jokatzen baitzuen. Astarloa, bera baño ausartago azaltzen zan eta, Garate'k dionez, bein baño geiagotan esaten omen zion Mogel'ek, zenbait iritzi zuzenduaz eta iñoiz kontu geiagokin ibiltzeko eskatuaz. Astarloa'k, orduko beste askok bezela, sarri defenditzen baitzuen euskera Paradisuko Adan eta Eba'n min-

tzairatik zetorrela, ta beste olako ametsez eta arinkeriz beteriko teoriak, letra bakoitza bananduta, iñolazko txorakeriak asmatzen. Astarloa'kin, Larramendi'n kardoa lora biurtu zan, bañan polenik bako lorea, lora antzua. Gaurko egunean, Astarloa'nik, euskeraz idatzi zuenak bakarrik balio du. Bañan, oso gutxi da Astarloa'k euskeraz idatzia; euskerari buruzko teorietan eman baitzituan bere indarrik geienak. Ez dut esan nai bere lanak kaltegarrizkoak izateraño diranik ere. Filolojiaren zientzia jaio-berria zanez, ezer gutxi eskatu genezake orduko lanetan, gutxi edo asko, guziak izan zituzten beren akatsak eta utsak. Egia esan, gizonetan ez baita ondore-on edo ondapenik, oar-ikaspenak eta esperientziak baizik. Eta Astarloa'gandik jaso ditugun esperientziak oso gogoangarriak dira; bide oieri berriz ez jarraitzeko bestetarako ez badira ere. Teoriaz aski da, bizitza da euskerak burua jasotzeko bear duena, eta obe dugu euskerari buruz erderaz jardun baño, euskeraz mintzatu.

Eztakigu nola, bañan Mogel noizbait oartu zan, gure erri ontan, balio zuena euskera zala ta ez beste; orregatik Mogel'en lanik geienak euskeraz daude. Bestela aztertu dezagun Garate'n aburua eta azkar aditzen emango dizkigu bata-bestearen aldeak. Bere itzak dira: "*Si hiciéramos una especie de vidas paralelas entre Astarloa y Mogel, éste superaría al primero en el sacerdocio, en el uso escrito de la lengua elogiada —o sea la fe con obras—*". Eta urrengo: "*Por eso hallaréis hoy de nuevo una preferencia por Mogel que va en contra de la popularidad mucho mayor de Pablo Astarloa el romántico*". Izan ere, durangoarrak amets larregi zituan, filologoa baño semantitu-ameslari bat geiago izan zan. Mogel'ek bere iritziak obeto neurtuta erabilli zituan; orregatik zion Farinelli'k: "*...este sabio vascófilo tan modesto y tan discreto*". Orregatik ez pentsa Mogel utsik gabea zanik, geroago ikusiko ditugu ibero ta euskalduneri buruz zituan teoriak. Bañan, garai artakoa izateko naikoa zuzen ibilli zan gure Juan Antonio, Fausto Arozena'k dio: "*Tan ponderado era en sus juicios que hasta se frenaba, como entonces no era costumbre, en su deslizamiento por el plano inclinado de las etimologías...*" Azkenean nork eta Unamuno'k ere, euskaldunen artean eta batez ere euskaltzaleen artean ainbeste burruka sortu zuen *La cuestión del vascuence* tesisean, ipintzen du: "*Continuó a Astarloa añadiendo a sus doctrinas algo que parece cabalismo, don Juan Bautista de Erro y Aspiroz, ministro que fué del pretendiente don Carlos María Isidro, llamado Carlos V. Libre de tales excesos se mantuvo el prudente y sensato don Antonio Moguel, cura párroco de Marquina y princi-*

pal guía de Humboldt en sus estudios sobre el vascuence" ; uste dut badala naikoa esatea. Gure arteko orrelako "keri" asko, nunbait etziran izan Unamuno'n errazoia ta gogoaren betegarri, ta gauza auek ta antzerakoak ez al ziran izan bilbotar filosofu ospetsua gugandik uxatu zutenak? Bildur naiz beste askokin ere ori berori ez ote zaigun gertatuko Euskaldunok zein baño zein buru gogorragoak baikera.

Itzaldi labur ontan ezin nezake eman bera ta bere lanen zeaztasun sakon bat eta gauzarik aipagarrieneri begiratu bat emango diegu bakarrik.

Mogel, bere garaiko filologo nagusienen artean zegoan eta, garai artako giroari jarraituz, *vasco-iberismo*-ko teoria aietan sakondu zan ta beste askok baño argiago adierazi zituan bere iritziak *La Historia y Geografía de España ilustradas por el Idioma Vascuence-n*. Eta Mogel'en lan au galdua izango zan noski Azkue'k Humboldt'en papelen artean aurkitu ezpalu, eta geroago Justo Garate'ri eskerrak, jaso, eratu ta "Euskera"-n, 1935'ean argitaratu zan, lenengo zatia, eta bigarrena ezautarazi.

Seguru asko, Humboldt, bere *vasco-iberismo* teoria aiek burutzeko Mogel'en lanakin ere baliatu zan, naiz-ta Larramendi, Astarloa eta Erro'n lanak bakarrik aipatu. Garbi dago, aiek bakarrik aipatu bazituan, argitaratuak bakarrik aipatzearren izan zala. Mogel, 1804'an il zan, eta Humboldt'ek 1821'ean argitaratu zuen bere *Prüfung der Untersuchungen über die Urbewohner Spaniens vermittelst der Vaskischen Sprache* (España'ko lengo biztanleak, euskeraren laguntzakin aztertuak) liburu entzute aundikoa. Eta Humboldt'en eta Mogel'en artean ain artu-eman onak izan, ain ongi alkar aditu eta Mogel'en lanaz Humblodt'ek ezer ez jakitzea ez dirudi zentzunezkoa. Zalantza gabe, Humboldt'ek ondotxo ezagutu zuen Juan Antonio'n lana. Zergatik ez zuen aipatu? Argitaratu gabea zalako? Ez jakin.

Dana dala, *vasco-iberismo*-ko teoria oiek elduaz zetozten urtetik urtera. Orretzaz lenengo aldiz argi-printzak piztu zituana, amalaugarren mendeko Esteban de Garibay (1525-1599) ainbeste euskal esaera bildu zituan arrasatearra izan zan ; ta bere ondoren Andrés de Poza orduñarra, bere *De la Antigua Lengua, poblaciones y comarcas de las Españas* liburuan, 1587'an ; eta Baltasar de Etxabe'k 1607'an, euskeraren antziñatasunari buruz Mexico'n egin zuen liburuan. Geroztik beste euskaldun batzuek ere jarraitu zituzten bide oiek, XVII'garren mendean bizi izan zan Ohienart ; Larramendi (1690-1766), bere

iztegi aipatuaren itzaurrean; Pedro Pablo de Astarloa (1752-1806), bere *Apologia de la lengua Bascongada*-n; eta Juan Bautista Erro y Aspiroz (1773-1854), Astarloa'n urratzak jarraituaz. Humboldt'en ondoren Hübner ta Schuchart ere lan orretzaz jardun ziran, eta zer esanik ere ez, azkenengo auek geien sakondu zirala.

Beren ondoren etorri ziran filologorik geienak baztertu zituzten teoria oiek, bañan ba dirudi berriz ere berriztatzen asi dirala, eta oraingo Menendez Pidal, Caro Baroja ta Tovar, batez ere, iritzi oietara biurtu dirala. Jakiña, ez osoki, ta gañera ez lengo uste berdiñekin; lengoak uste baitzuten, antziñan Españia guzian euskeraz mintzatzen zirala euskera edo euskeraren izkerak; eta oraingo auek, mintzaira asko zirala orduango Españia'n ta Prantzia'ko ego aldean alkarren artean aideak ziranak ta aietatik bizirik gelditu dana, gure euskera omen da. Caro Baroja'n iritziz, Bizkai'ko euskera izan diteke euskalkirik urrenengoa, guzi aietatik gaur arte bizirik iraun duena. Eta antropolojiazko azterketak ere, batez ere odolaren zeetasunetatik, teoria oiek indartzera dijoazela esan diteke. Beraz, gure aiderik urrenak, Pirineo'ko errien ondoren, Españia'ko iparralde guzia, batez ere erdi ingurura arte, eta Prantziako ego aldea ditugu. Adibidez: Euskalerri'tik urren ditugun tokiak, ala ere sorkalderuntz. Jakiña, gaur egunean, arrazaz esan nai dut eta ez izkuntzaz.

Teoria auek gaurkotasunez aztertu nai dituanak, ikusi beza Caro Baroja'n *Observaciones sobre la hipótesis del vasco-iberismo considerada desde el punto de vista histórico* lana, *Emerita* aldizkarian X'garren tomoan, 236'garren orrialdean, Madrid, 1942, eta Tovar'en *El Euskera y sus parientes* liburuan, 38'garren orrialdean, Madrid, 1959.

Len esan dudan bezela, Mogel'en *La Historia y Geografía de España ilustradas por el Idioma Vascuence*-n lenbiziko atala bakarrik da orain arte argitaratu dana, ta, bera, itzaldi ontan zeatz aztertzea aspergarri izango litzake, bañan gaiaz konturatu gaitezan. Ara lan onen arkibidea: "*Prólogo.—Observaciones.—Carácter y artificio de idioma vascuente o de la España antigua.—Cuál haya sido la religión de los actuales países vàscongados.— Cuántas fueron las lenguas de la España primitiva.—Sobre el origen de la voz Calpe que era el nombre antiquísimo del peñón hoy llamado Gibraltar.—Sobre los nombres de Cádiz, Gadir y otros.—Sobre la unidad y universalidad de la lengua vascuence por las voces o vocablos antiguos y modernos que se hallan en toda esta Península.—Y nombres de la*

España antigua". Lan oiek, gaur ez dute ainbeste balio, baña orrelako laneri eskerrak igo zan filolojia oraingo mallara, ta Mogel'en estudio auek, elburu ez ba dira ere, elbide izan dirala esan bear.

Bigarren atal ori ez dugu ezagutzen, bañan Justo Garate'k adierazi digu bere arkibidea, ta auek dira gutxi gora-bera gaiak: Bizkaia, Gipuzkoa ta Araba antziñako Kantaurian, Lelo'ren kanta. Izkribu zarrak, Españia'ko urien izenak euskera bide dalarik, ta abar. Bañan, ez omen dute lenengo zatiak aña garrantzi.

Dana dala, oso gutxi ezagutzen dira Mogel'en lan auek eta, ori dala ta, gaurko filologoak ez dute izendatzen Mogel *vasco-iberismo* teoria orretako egilleen artean. Ta ezagutzen dan apur au ere Garate jaunari zor diogu.

Mogel, eragille ta aztergille trebe ta zorrotz bat genduan, euskal idazle bikañaz gañera. Euskalarien artean ain ots aundia izan duen Lelo'n kanta zarra, Humboldt'engandik ezagutzen dugu ta guziak prusiarraren agerpen zoriontsu bat bezela euki dute. Euskeraren jatorria ta istoria estudiatzen duen guzia, naiz euskalduna edo naiz erdalduna izan, Lelo'n kanta zarra ere aztertu bearrean aurkitzen da, orregatik da euskaltzale ta euskalarien artean ain entzute aundiko kanta. Uste danez *Tratado de las cosas de Vizcaya* idatzi zuen Anton Bedia, Arratia'ko seme leiala, Karlos V'garrenaren otsein azkarra ote dan dio Gerra jaunak; orduko tankera daramalako ta arratiarren euskalkian azaltzen dalako, eta gutxi gora-bera 1529'garreneruntz egiña izango dala. Orrela izan da ere, badu naikoa antziñatasun. Ibargüen eta Cachopin izan ziran kanta zar ori billatu zutenak, Simancas ta Bizkai'ko artxibuetan egin zituzten azter-billaketan, 1590 inguruan, zitzak erdi-jandako pergamino batean billatu omen zuten, luzeagoa omen zan eta amasei bertso bakarrik kopiatu omen zituzten. Gañerakoak, geroago, galdu egin bear izan zuten. Ta, geroztik lo zegoan Markiña'ko Mugartegi'n liburutegian, iñork beren berririk etzuela. Eta an arkitu zituan Juan Antonio Mogel'ek liburutegi artako paper zarren artean. Bertso oiek estudiatu dituzten guziak Humboldt'i ezarri diote billaketa ori, iñork ez du Mogel aipatzen; bañan, berak Humboldt'ek garbi-asko ipintzen du bere *Correcciones y Adiciones al Mithridates de Adelung* liburuan, Mogel'ek eman ziona. Alegia, Mogel genduan izen aundiko kanta au billatu zuena. Ikusi Justo Garate'k berak erderatuta, Julio Urkijo'n sarrerakin, *Revista Internacional de Estudios Vascos*-en, 1933'an, Donostia'n argitaratutako len izendatu dudan Humboldt'en *Co-*

rrecciones y Adiciones al Mithridates de Adelung-en 80'garrengo orrialdean, bertan dakar Mogel'engandik jasoa zala, Garate'n oar batekin. Gañera, Mogel'ek berak ere badu lan bat, oraindik argitaratzeke. *Comentarios al Canto de Lelo* izenekoa. Dana dala, or nabaritu genezake Mogel'ek jakintza gaietako azterketetara zuen kemen eta zaletasun berezia.

Mogel eta Lelo'ren kantuari buruzko lan bat badut "Eibar" aldizkariko 16'garren alean, 1958'an argitaratu nuena. *Mogel eibartarra eta Lelo'ren kantu-zarra* izenez, gai au zeatzago adieraziaz.

Oiez gañera bazituan Mogel'ek filolojiari buruzko beste lan batzuek ere, *Nomenclatura, Apología de la lengua vascuence*, ta abar. *Estudios gramaticales sobre la lengua euskara* izeneko lan bat ere, batzuen ustez Mogel'ena da. Ez litzake arritzekoa izango, literaturatik kanpora euskera azterlari bikaña izanik, orrelako lan askotan jardun baitzuan. Karmelo Etxegarai'k ederki esan zuen Euskaltzaindia'n sartzerakoan Mogeltarreri buruz egin zuen itzaldian, iru Mogel'ak —Juan Antonio, eta Juan Ignacio ta Bizenta bere illobengatik—, Euskaltzaindia sortu baño lenagoko euskaltzaiñak zirala.

EUKAL-IDAZLE BEZELA ZUEN BIKAINTASUNA

Mogel'en lan il eziñezkoa, literaturan dago. Euskal idazle klasikoetariko bat dugu. Euskeraren batasunakin ta edertasunakin asko arduratu zan eta euskalkirik geienak ezagutzen zituan, naiz eta ongien ezagutzen zuena eta geien landu zuena bizkaiera izan. Bere idazkeraren balioaz oartzeko, literatura lan oieri begiratu arin bat emango diegu.

Mogel'en euskerak, Markiña'ko euskeran ditu bere oñarriak. Eibar'en jaioarren, bere gurasoak markiñarrak zituan ta gañera bere bizitza geiena Markiña'n igaro zuen; orregatik, gizona ez omen da izaten jaiotzen dan errikoa, gizon egiten danekoa baizik, eta alde ortatik, Mogel, markiñarra genduan.

Uste dut, bere literaturaren iritziak jartzen astea baño askoz obea dala bertan barruratzea ta bere atal batzuek irakurriko ditut, gero zeuek esango duzute Mogel'en idaz-tankera zelakoa zan. Esan dudan bezela, bere euskera bizkaitarra izanarren, gipuzkoarra ere ongi ezagutzen zuen eta bere *Konfesio ta Komunioko Sakramentuen gañean erakasteak* lenengo aldiz

idatzi zuenean gipuzkoeraz egin zuen eta andik asiko gera azaltzen. Ara emen bere prosa aurrez-aurre:

"*Artu nuen orduko asmo ta gogoa, argitaratzeko orain ekusten dezun libru euskerazko au, ezagutu nuen, batek baño geiagok jardungo zuela marmarioz, ta nere leporako zirala itz gogor ta aztunen karga guziak. Beldurtzen nintzan zerbait, atzeratu ere bai aldi batzuetan beste askotan artzen nituen gogo gori ta beroetatik. Nere buru zalea, edo nerekoia izanik jatorriz, esaten nuen nere artean: Zerk sartu nai zaitu, zu baño gizon jakintsuagoak artu nai izan ez duten lan gogorrean? Euskeraz ondo itzak erakastea, gauza gaitza da. Konfesio ta Komunio Sakramentuak zeero ta banaan azaldu ta adieraztea, oraindik gaitzagoa zertan edo artan uts egin gabe. Zer egin bear nuen bada? Ixildu? Gorde burua, ta ez eman Euskaldun nekezale edo langilai Jangoikoaren itz santuaren ogi? Au zer da? Erdaldunak izango dituztela libru gisa guzietakoak ugari, ta geiegiaz bezela, ta Euskaldunak ain urri. Euskaldunak ez dira atzeratzen, atzeratzetik Doktriña santuko Libruak, badakite ere gauza gaitza dala erakastea zeero ta apur apur eginda bezela Fedeko gauzak, ta gure Kristautasuneko egin bideak, ala Jangoikoaren amar agindu edo mandamentuen, nola Sakramentu santuen gañean, ta eragozpen guziak, ta gaitztasun garaitu eziñak egongo dirala Euskaldunentzat? Zer egin bear nuen bada, diot berriz? Larga koldarkeria, ta ikara guztiak, ez entzuterik eman erauntsi, berriketa ta esamesai, ta dendatu, azkortu, ta biotz aunditu, emateko Euskaldun beargillai, argia beren jakin ezetan*".

Onelako euskerarekin jardutzen da Mogel bere liburuan barna; badituala zenbait oker? batez ere joskeran? Bere garairako eztago ain gaizki. Orduan ez baitzuten Azkue'n "Morfologia"-rik eta ezta Altube'n "Erderismos"-ik. Artuko genduke euskal literaturan berea bezelako prosa geiago; bai orixe.

Arritzen gaituana da bere gipuzkoerazko euskalki zoliak. Nunbait asko irakurri zuen kiputzez.

Liburu au bizkaieraz idatzi zuen bigarrengo aldiz, zerbait laburtua ta *Konfesiño ona* izenarekin egin zuen. Jakiña, bizkaieraz obeto egon bear; au baitzuen bere gogoko euskera, bere amagandik iruntsi zuena.

Mogel, gipuzkoeraz idazten beartu bazan, Bizkaia'n gutxi irakurtzen zalako izan zan: kiputz euskalkia antziñagotik zabaldu ta indartu baitzan euskal literaturan. *Konfesiño ona*-ren argitarapen onen itzaurrean onela dio:

"Orra noz agertuten natxatzun aspaldi onetan eskatuten zendubana emotera, ta zan kiputz euskeran argitu dodan Konfesiñuaren gañeko Liburua. Nik ikusi baneu bizkaitarretan euskeriaren zaletasun kiputzetan nekusana, ez nintzan ain esker dongakua izango, zein da itxiko nituan barurik neure bizkaitarrak, Jangoikoaren berbiaren ogi ederra zabaldurik atzeko, ta arrotz legez egiten jatazanetan. Ez dot damu artu neban asmo ta nekia. Neure biotzeko pozik andienagaz ikusi dot, zelan zabaldu dirian milla bat liburu Naparroa, Gipuzkoa ta Bizkaian. Jakin dot abade jaun askok irakurten ditubezela elexetan, ta nekazale ez gitxik euren etxeetan; ez niri eskerrik, ta bai Jangoiko doe guztien emoliari. Bazaut, autor dot, ta ez daukat aztuta bizkaitar barrukuentzat gatx izango dala Kiputz euskeria ondo aditutia. Baña berba askatu adituten ez dirianak, aditu oi dira lotu ta katetuta dagozan bestiakaz batera. Alan bere, atsegin ematearren, ta gauza ain biarrak itsatsi ditezen obeto bizkaitarren biotzetan, ipiñi dot liburu bera bizkaiko euskeran, ta zerbait laburtu ditut luziak zirudiezan irakaste edo dotrinak."

Ez al da atsegingarria Mogel'ek zerabillen euskera au? Euskaldun gogo gardena da bere idazkeran dabillena. Gogoaz gañera langilletasuna da Mogel'ek adierazten diguna. Jose Maria Lojendio'k onela zion bere itzaldian:

"Mogel'en soluan ez zan egoteko betarik. Ura langilearen bikaña! Ura euskerarenganako maitasuna! Kaletar erderazaleei, euskeraren aberastasuna erakutsi nai zien. Eleiz-liburuetan ez ezik, gañerako beste edozein idaz-gayetan ere. Euskaldunen izkuntza, izango ez ote zan bada, beste errietakoak bezin trebe ta egokia, berak aña gauza esateko? Noski, euskaldunak, burua zerbait nekatu nai izan ezkero. Eta Mogel'ek, euskaldunen alperkeri ta nagikeria astindu naiean, ekin zion lanari."

Atal auek gutxi etsirik, *Peru Abarka*-ren lenengo orrietara begiratu bat emango dugu. Mogel'ek, zalantza gabe, bere lanik onena *Peru Abarka* du, ta alkar-izketaz egiña da, Europa'n, eta batez ere Prantzian, emezortzigarren mendean oitura zan bezela. Lojendio'n iritziz, andik zetorkion, noski, Mogel'i ere bere joera ori. Maiz ziran Mogel'en etxean Prantzia'ko matxinadatik igesi zetoztenak eta aien bitartez edo ezagutu zituan alkarrizketaz idazteko era berri oiek eta ortik zetorkion nunbait bere *Peru Abarka*-rako argia.

Onela diardue Peru ta Maisu Juan'ek:

—"*Jangoikoak egun onak emon daiozala.*

—*Bai zuri bere, adiskidia.*

—*Berori baizen jaun apaindu batek oñak imini ardan-etxe onetan? Toki au gizon baldres, zantar, aziera txarrerakuentzat obia da, berori languentzat baño. Ez naiz ni jauna; abarkak oñetan, txapel bat buruan; gerrestua gorputzian; au da nire apanduria guztia; baña etxagun, izen onaren zalia nazan aldeti, ez oi naz sartu ardantegietan nora ezian, premiñaz ta ezin bestez baño, ez jakolako etxagun begiratu bati ondo egiten burua bat egitia gizon ospetsu, burrukari, ondatzalle, alper ta baldanakaz. Ez nau oraindiño iñok ikusi ardauak igarota, gatx eginda, zabuka oñak lokaturik, ez miña motelduta, ez begiak lausotuta, asko legez, euren osasun, ondasun ta arimen kaltian. Bein baño geiagotan izan naz neure erriko Buru edo Piel, ta darda gañian erabili daruadaz ardao saltzallak belutu, edo ondo gautu artian daukeezanian etxe barruan nekezaliak, edo ate edegiaz ardaua salduten badabe debekauta daguan orduan. Ez deust ezek gorroto ta iguin geiago emoten nekezale edan-sarri ta ardao zaleegiak baño. Zer esan nei bada berori emen ikusita? Aserratu ezpalitzakio jakin gura neuke nor dan ta zek ekarri daben ona.*

—*Adiskidia; imiñi egizu txapela buruan, ta esango deutsut nor nazan. Naz bada oraiñago igaro dozun erriko Barberua, ta deitu nabee gaiso bategana. Pagau deuste bisitako errial zidarra; baña ain dollorrak izan dira, zein da ez deusten atera trago bat; alan sartu naz emen kuartillu bat atera, eta zerbait jaatera, bada urrin egiten jat neure etxia barurik biurtuteko.*

—*Nik uste neban bene benetako andikiren bategaz berba egiten nebala; agaiti nenguan txapela buruti kenduta, lotsa nintzala berba egiten. Jakin baneu lenengoti barberu txar bat baño etziniala, ez nintzan jaunka zugaz egongo, ez da bere buru utsian. Eta barberu errukarri bat, ta iñoren gatxaz bizi dana, gaisorik ezpadabil zer jan ez daukana, ain arro ta apaindu? Ainbeste soñoko bitxidunez, eta ori astegun buru zurian bidez zabiltzala?*

—*Adiskidia, egizu berba modu obian; zuk ezdakizu zer dan barberu izatia...*"

Au da *Peru Abarka*-ren prosa gozoa. Joskeretan akats batzuek izanarren, baserritarren mintzaira zolia dugu, gatsez betea. Izan ere, Mogel'ek, baserritarren euskera zuen maite, ta

gaur ere oraindik, baserritarrengandik, liburuetatik aña ikasi genezake. Juan Antonio'k bazekian non ziran euskeraren iturri gardenak. Peru orregatik genduan baserritarra.

Liburu au ain atsegingarria izanik euskaldunentzat, ta batez ere Bizkaiko euskaldunentzat, 1880'ra arte moldezko letretan argirik ikusi ez bazuen ere, eskuz idatzitako kopiak errizerri ta eskuz-esku zabalduak ziran Euskalerri guzian. Auen jatorrizkoa Zarauz'ko Frantziskoarretan gorde zan eta andik atera zan lenbiziko argitarapena.

Ara emen euskaltzain ospetsu batzuen aburua. Arrue'k zion laugarren argitarapenaren itzaurrean: "*Euskal-literaturan iñoiz agertu dan lanik goienetakoa bat dala Peru Abarka, iñork ezin uka, gure ustez*". Nikolas Ormaetxea (*Orixe*) zorrotzak ere onela dio: "*Bizkaia'n ez ezik Euskalerri'an argitara den libururik ederrenetakoa da Peru Abarka. Euskal-biziera gai artu zuen, eta orregaitik zaigu zalegarriago. Peru nekazaria, eskolagabea, euskeraz besterik eztakiena, Maisu Juan sendagilearekin ariarazten du. Peru ederki bezain Maisu Juan gaizki mintzatzen da. Gure Basarteko Irakasleak erakusten dizkio Maisu Juan'i ta guri ola, errota, eundegi, ardandegi ta gainerako lantegietan eta bildegietan diren gauzak eta itzak. Esaera, oikuntza, neurtitz atsotitz eta olakoak edertzen dute liburu au... Izkera apaina, bizia, etorria, ugaria ta egokia du*". Berriz, au dio Luis Mitxelena gure filologo aundiak: "*Oso eta bizirik daude Peru eta Maisu Juan eta inguruko guztiak. Ain bizirik ere! Biziak baiño biziago, zenbait sortzalle trebek beren umeei muiñetaratu dioten bizi iraukor orrekin. Eztugu biziagorik euskalliteraturan. Eta orien ezpaiñetarik darion izketaren gatza, Bizkai'ko izkerak berezko duen gatz larri xamar ori da*". Karmelo Etxegarai zanak, Euskaltzaindian sartzerakoan egin zuen itzaldian ara zer zion: "*Mogel'en baserritarra, Mogel'en Peru, ez da gure egunetan olerkari batzuen buruan sortutako baserritarren antzekoa: baserrian, abereai begira, lurraren izerdia isuriaz nekez bizi dan baserritarra da. Ala ezpalitz, ez litzake egiazkoa izango*". Mogel eta Urkitza'n alde goresmenik aski da. Bere bizitza zintzoa maitagarria badugu, bere euskal-izkribu zoliak ezin ditzakegu gutxiago maitatu.

Bañan, oraindik, begiratu dezaiogun *Diálogos vascongados*-en ataltxo bati —naiz ta guzia irakurgai bikañetarikoa izan—, oraindik sakonago ezagutzeko bere prosazko iturri gardenaren jarioa. Peru'n añakoak badira Aita Pedro Urlia'n agoan jartzen dituan itzak. Mogel, euskeraren edertasunakin eta batasunakin arduraturik mintzatzen da bertan; bere kez-

kak gureak dira, orduko kezkak gaurkoak. Garbizalea genduan beñepein; garbizalea esan nai dut eta ez moda berriko "garbikerizalea": aieri garbi ulertzen zaie, ta beste auek ulerkaitzak dira.

Beraz, zer dio baña Fray Pedro'k? Ara, bere esan bearren pusketa bat:

"*Alan da; baña, nok buruan sartu au euskaldun txarrai? Ekin dot eztarria sikatu ta garraztu artean, ori ziniztu gura izan deutsedala askori. Baña alper da Maria makillatu. Gulangoai dagokee batutzea euskera baztertua. Gu gabiltz nekazariakaz; entzun bear deutseegu zer dinuen, ta gorde ondo, gero agirian iminteko izen eder asko, ta geldika geldika ekarriko deutsaguz euskera billostuari bere jantzi edo soñokoak, ta agertuko da apaindurik, iñoren soñokoak erantzita...*"

Bada naikoa txalogarri garai artan uste ori eukitzea. Batu, euskerak sakabanaturik eta erdi galdurik dituan jantzi apaiñak. Eta aurrera jarraitzen du:

"*...Euskereak ez dau iñoren biarrik edozein gauza esateko. Ez dozu entzuten, zelan gure baserritarrak ta beste nekazari askok diarduen berbetan, labandu ta ezetan katigatu baga? Baña zuaz praile, abade ta beste andiki askogana. Zelango estura ta larritasunak kontu luzetxu bat esan biar bada?*"

Benetan txalogarria Mogel'ek opa zuen euskera. Euskeran ez dago zertan itz berririk asmatu, lenak jasotzeke dirala beintzat. Euskera aberastu nai duenak, dijoala baserririk-baserri, erriz-erri ta euskalkirik-euskalki; or arkituko ditugu euskeraren mamia, bizkortasuna, itz ez-ezagun ta gañerakoak, euskeraren giarra. Mogel'en prosa agiritzat dalarik, oartuko zerate noski, oso jarraigarria dala bere zolitasuna.

Bañan, Mogel ez zan prosazko idazlea bakarrik, ez; beste zerbait ere bazuen Mogel'ek bere kolkoan gorde eziñik kanpora azaltzen zitzaiona: olerkia. Bai, jaun andreak, olerkaria ere bagenduan gure idazle jatorra. Bere biotzean olerkari garra zeramanetarikoa genduan Juan Antonio. Ez dugu bere izen aundiko olerkirik, baña bai alegi atsegingarriak. Onetzaz ez zuen asko idatzi, bañan, bere lan guziak bezela, azaldu zuen apurra, bai txukun ta gogotsu egiña. Ipui-idazle bezela La Fontaine'n bideak artu zituan, bere garaiko giroari jarraituaz. Iriarte ta Samaniego bezela, ain zuzen ere, Samaniego ta Mogel, alkarren adinekoak ziran, eta orduko giroak eraginda, korront ortatik ere joan zan. Dirudianez ez zuten ongi eraman alkar; Samaniego, emezortzigarren mendean Prantzia'tik sortu zan

enziklopedismo artako kutsuduna omen zan nunbait ta alde guzietatik uxatuta ibilli ondoren, ondo gogaituta ta zearo naskatuta il zan Samaniego gixajoa, miñaren-miñez bere lanak erretzeko aginduaz. Garai aretan orain baño itsumen aundiagoz ikusten ziran libre-pentsalarien aideko alderdi aiek eta utsagatik uxatuak izaten ziran; eta Samaniego'n etsai izatera aroak bultzatuak izan baziran ere, etziran oso zuzen egon Mogel ta Astarloa. Laguardia'koaren aurrean beintzat oien zindotasunak porrot egin zuen. Bañan gaurko ontan jarraitu dezagun geure aria galdu gabe. Arestian esan dedanez, gutxi baño ezpada ere, Mogel'ek alegiak ere idatzi zituan, ta gañera bere illoba Bizenta'n irakasle on bat izanik, Bizenta dugu euskal-fabula onenetarikoak idatzi dituana, ta bere osabari zor dizkiogu bere ikaskuntzak. Osabaren pare bat emango dugu adidibez: onela duzute *Atso ezaiña*:

"Atso azal tximur begi gorria,
bizartsu baltza eta sur andia,
argal, makur, erren, larogei urtekoa
eta aoan agin bakoa.

Bestetik, barriz, zan piztaz betea
ta zuri eukana ulea;
betseiñetan zirudian katua,
bizarretan sagua.

Ezin zantar ezaiñago izanik,
eztau entzun nai alan danik.
Diño: "Zer da au? Betor espillua
ikusteko neure burua".

Ikusten dau, bada, zuzen egia.
Espillu guzurtia!
Diño: "Emon yat barre egitek
eta ez neu nazana esateko;
dago espillu au txarto egiñik.

Guzur uts! Ene matralla zuria
non dok? Non azal leun-garbia?
Ik gau baltz egiten deustak eguna;
eguzki argia, illuna:
bela baltza, eperra;
ezainduten dok ederra.

Neskatxi gazteak dozak zartuten,
gorputz lirañak makurtuten;
ausiko aut ausi, ostikopean:
ez aut eukiko, ez, etxean".

Bakotxa bizi dau bere zoroak,
orixe dirausku atsoak.
Ez dogu ezautu gura burua,
ez entzun egia diñonik,
ez siñistu berba onik:
eta ausi nai da espillua".

Bere prosa bezela bizi-bizirik arkitzen dira bertso auek. Eta ara beste bat, tankera desberdiñekoa:

"Txakur-katuak, nork sinistu?
Zeuden bein erretillu batean
Alkarrekin jaten pakean,
Ta ez ziran batere tximistu.
Etxeko jaunak bertatik
Auzokoari, erakusteko zergaitik,
Deiturik, abiatzen zaie esaten:
Nola ez dituzute ikusten
Etsai gogor bi paketurik
Eta mai batean alkarturik?
Txakur ta katua adiskide
Balira bezela senide?
Zer egin ez lezake ekanduak
Eta gauza batera oituak?
Beazuna bera eztitu.
Gizon sutsua otzitu;
Asarre erraza bigundu,
Okerrena ere zuzendu".

Bere alegien amaierako ateraldiak olerki kutsuz dariola nabari dira, ta gañera, geienetan esaeraz orniturik. Eta oien amaierak bakarrik or-emen artuko bagenitu, uts-utsean, era berriko olerki lausoen idurira osatu ditezke. Eta ara emen, astrato itxuraz, illunpe bateko argi dizdari urduriak:

"Asko ta asko izangoak
ezer baga itzi dituz:
eskukoari eutsi zuk,
badau zerbait oraingoak".

"Beti izan da egia:
geiegi billatzea,
utsean geratzea".

Ta, bere geieneri, apaiz bati dagokionez, ta olerkari kristau baten ametsezko dei zerutarren oiartzunak lurrera isuriko diran gisan, gogo-gardena agiri zaie:

"Zetako dira indar-putzak lurrean,
izango badira norberen kaltean?
Zenbat obe biguntxu izatea,
ta biotz errukiorra agertzea:
Ez dozu nai katerik?
Ez bada zuk iñori egin kalterik".

Onelakoak maiz azaltzen dira Mogel'en alegietan, eta oraingo ere badute irakaskizunik naikoa.

Mogel'ek, epika olerkaria izateari eman izan balio ez zan atzean geldituko, ortara saiatu balitz ez zan bere etorria antzu geldituko. Bere *Peru Abarka*-ko *Liñuaren penak* irakurtzen baditugu garbi adierazten digu ortarako kemena. Kanta ori, orain baño zabalduagoa izan da noizbait, bere estribilloa baditeke erri-kanta izatea. Izan ere nork ez ditu entzun olerki onen bertso dotoreak, bere musika ta guzti? Oraindik ezta urte asko Ibarrangelua'ko Akorda auzoan, txarrantxa doñuakin nasturik, dantzari batzueri entzun niela: Eztakit bere musika, baña batek baño geiagok ezagutuko duzute bertso txanbelin auek irakurtzean:

"Kanta dagiguzan
Linuaren penak
Ezpata oneen otsian
Izanik latzenak;
Alkar ondo artuta,
Soñua neurturik,
Gorputzeko nekia
izteko arindurik.

Gara neskatillak
Euskaldun ez illak,
Ez da iñor lurrian
Gure biar ez danik;
Ez atso, ez agura
Alkondara barik."

Bertsoz adierazten ditu eungintzako lan nekegarriak, onela amaitzeko:

"*Euskaldun neskatillak,*
Nekiak arturik,
Eztabe onetako
Gizonen biarrik;
Eurak dira erella
Lino giariak,
Eunla eta jostun
Ta gorulariak".

Onez gañera, Markina'ko iturriko irakurgaitik ikusi dugunez bertsolari kontuan ere ez zan atzean gelditzen. Bertsogintzarako ezpala ere berarekin zeraman. *Peru Abarka*-ren ainbeste esaera, olerki, atsotitz ta alkarrizketa biñaken tartean bertsoak ere agertzen dira. Emen dijoaz laburki:

"*Aita-semiak edanda dagoz,*
Ama-alabak jokuan;
Ostera bere egongo dira
Soñoko zaarrak kakuan.

Egun batean gaba eginda
ninoian neure etxera,
Larrapastada txar bat eginda
Jo neban beeko bidera.

Jaso nenduen danau mankauta
Bizkar azurra ausirik,
Miñaren miñaz katu (1) *guztia*
Beinguan niri igarorik.

---

(1) Mozkorra.

Amaitzeke jarraitu liteke Mogel'en idaz-lan txairoetan zear murgilduaz. Bañan nere itzaldi au luzeegia egingo litzake eta nolabait bukatzera nijoa. Mogel'ek bere garaiko arloa bete zuen, eta guk gurea betetzeko, ara nere iritzi batzuek Mogel'en idazkera motetan oñarriak arturik:

Gaurko zenbait euskal literatoren artean, garbizaletasuna baño, garbizalekeria geiago nabaritzen da. "Garbizale" deitzen diran asko beren ametsetako literaturakin dabiltza, lojitatik urruti; zein eta Astarloa semantiku ameslaria filolojiatik urruti ibilli zan bezela: Ametsak poesiarako gaiak izan ditezke, bañan iñoiz ere ez poesiaren izkuntza.

Idazle oietako bat baño geiagori entzun izan diet, iñoiz euskera indartzerik bada, edertu ere egingo dala. Gaurko etorkizunean euskeraren bizitza bera ere naikoa ames dalarik, ametsakin amesetan gera, orrelako burutaziñoeri aizea emanaz. Berak landu nai duten euskera, geroko euskera omen da: Bañan, ba alda geroko euskerarik? Iñork ba ote daki gerokoa zer izango dan?; ez. Eta, gure bete bearra gaurkoa da, gaurkoan landu bear dugu, biarkoa izan dedin. Bat baño geiago dira emendik eun urterako euskera lantzen diarduenak. Bañan, ba alda emendik eun urterako euskerarik? eta iñork ba ote daki zelakoa izango dan? Uste orri ames zoroa deritzat. Emendik eun urtera euskera biziko bada edo ez bada, geien-geien gaurko lanari begira dago; gaurko egiten diran lanak biarkoaren bideak izango dira. Gure ardurakoa da gaurko arloa bete bearra, eta emendik eun urtekoa, ordukoak esango dute. Biarkoak, gaurkoan izan bear ditu bere oñarriak, gaurkoak atzokoan dituan bezela. Ta landu dezagun erriagandik aldendu gabe; ori baita euskerari iraun eragiteko bide bakarra.

Arestian esan dut: garbizaleak, garbi idazten duten aiek izan bear luketela eta ez itz-berri pillatzalleak; adibidez: garbi ulertzen diranak, eta ez ulerkaitzak. Ulerkaitza beti izango da mordolloa. Gauza guztietan, alde bietako muturrak alkar jotzen dute, ta erdiko bidetik jarraitzea iñoiz baño bearrago dugu euskaldunok.

Idazle batek jenioa ta metodoa bearrezkoak ditu. Itzak iztegitik sallean aterata ajetiboak sustantiboeri nolanai lotu gabe, bakoitzari bere toki berezia eman bear zaie. Itz bakoitzak bere indarra edo tankera du, eta itz batek, bere inguru gabe, sarritan eztu ezer esan nai, inguruak ematen dio zentzuna, ta itzari bere ingurua lortu bear zaio. Euskal idazle askoren artean, batez ere "garbizale" oker deitzen diran oien artean, prosaismoz

beteriko izkuntza dute, egoskaitza, gozotasunik gabea, ta bere txirotasunean arimarik gabea. Itzak bear diran bezela ez erabiltzeak prosaren aria etetzen du; esate baterako: oraziño batean itz gutxi-ezagun bat sartzeak ez du izango ainbeste garrantzi, inguruak antz ematen diolako; bañan, alkarren ondoren dijoazten amar oraziñotan, bakoitzean itz ez-ezagun bat sartzen badugu, prosa guztia ziaro puskatzen dugu, ta irakurle euskalduna guztiz naskatu ta uxatu. Bertan dabillen izkuntza ez baita bere belarrira egiña, ez baitu gordintasuna besterik arkitzen.

Ori berori da esaera zarrekin gertatzen dana, ta aunitz euskal-literatok, euskera txirotu, indargabetu, lordindu, auldu ta ulerkaiztu egiten dute beren idazkera. Mogel'ek erabilli zuen euskeran ezta ori gertatzen, arek egoki jakin zuen itzak alkarri josten, ajetibo bakoitza bere toki egokienean erabiltzen, erriesaerak sartzen, ta abar. Orretan onen-onena Txomin Agirre izan dugu noski; guziok maitatzen dugu bere tankera, baña iñork ez diogu jarraitzen. Agirre ta Mogel ere biak ditugu garbizale, bañan benetako garbizale ta ez garbikerizale. Orregatik, Mogel'en lanak, beragandik eun urtera ere irakurtzen dira, jakiña, ez gaurkotasunez daudelako baña bai jatortasunez. Gañera, urteetan zear: iritziak, biziera, oiturak eta giroa ere aldatu egiten dira eta gaur ezin diteke biarko lanik egin, biarkoaren biderako baizik; biarkoak zertara joko duen ez dakigulako. Gauza bat bakarrik oartu genezake: biar, gaurko idazleen artean klasiku izatera eltzen diranak bakarrik irakurriko dirala, ta orain arte, izkuntzarik geienen literaturan, izketa jatorraren aldetik beren idazkera ongi erabilli duten idazleak bakarrik izan dirala klasiku. Ta baita ere, ondo agirian dago, mintzairaren muñaren jatortasuna ongi erabiltzeko gauza izan diranak, geien-geienetan, gaiak ere onak erabilli dituztela, eta orregatik, oraindik gaur ere pozik irakurtzen dirala. Garbi agiri da, idazlearen zentzunak zer ikusi aundia duela, ta idazle onak, izkuntza ta gaia, alkarri bereziki uztartzeko nortasuna duela.

Jardun onetzaz, askok, au, ura ta bestea esango dute "garbizale" oien alde, bañan ez nago berekin. Alperrik dira beren jardun eta iritziak. Neuk neronek beintzat gauza bat dakit argi ta garbi, oien euskera baño ulerterrezagoa zaidala lapurditarrak aruntzago erabiltzen duten euskera, eta urragoko euskera ez ulertzera non gelditzen zaigu guziok nai dugun batasun ori? Egia esan nai badugu, auzi onek abururik ere eztu merezi.

Zenbait idazlek, onak izanarren, ez dute jakin edo ez dute jakin nai, gaia ta jatortasuna, beste aipatutako klasiku oien erara erabiltzerik, bear bada berekortasunagatik, ori sarri gertatu da atzerriko idazleen artean ere, ta jarraitzaille asko izan dituzte; bañan euskerak duen egoera ta etorkizun illuna ikusirik, oso arrisku aundikoa da bide oietatik jokatzea. Eta ez dezagun egin ensaiu larregirik gure euskera makal onekin. Gaur-gaurkoz, euskerak gauza bat eskatzen du deadarka: Lege gutxiago ta bizitza geiago!

Euskalduna izakeraz da zur eta neurriz mintzatzen dana, esaerak dion bezela: *itzetan lander, egiñetan eder.* Eraberriko literaturan bezela, idatzi izan dute gure antziñako idazleak, erretorika gutxikin, Pio Baroja'k Españia'ko idazleen artean sartu zuen oitura orren erara. Baroja'k, erderaz idatziarren, euskaldun sikolojia zeraman berakin, eta gure euskaldun idazleak ezin ditezke gutxiago izan. Orregatik, alde ortatik badugu zenbait itxaropen euskal-literaturaren alde. Mogel'engan naikoa ikasbide dugu, bere gaiak, antziñakoak izanik ere, oraindik irakurgarri ditugu. Zergatik? Berak ongi aditu zitualako euskeraren oiartzunak, ta orregatik jo zuen jatortasunaren garbizaletasunera, ta oraindik gaur ere, euskeraren onerako, izango al dugu bere lana gure eredugarri.

Juan San Martin.

Bukatuta Aita Villasante-k du itza. Mitxelena jauna eldu da eta maipuruan jarri.

JUAN ANTONIO MOGEL

BERRI JAKINGARRI BATZUEK

Eibartarrak:

Asmo bikaiña eta goragarria benetan zuena. Esan nai det: Zuen erriko seme ospetsu baten izena goratzeaz eta bere omenez ta oroipenez jaialdi auek antolatzeaz agertu dezuten asmoa.

Ez nator ni onera Juan Antonio Mogelen bizitzako goraberak eta ipi-apa guztiak azaltzera, ezta bere euskal lanen ze-

rrenda osoa egitera ere. Bakar-bakarrik argitasun bat edo beste eman nai nuke. Gutxi ezagun edo batere ezezagun diran berri jakingarri batzuek ikutu besterik ez. Batez ere, garai artako bi euskaltzale eta euskal idazle ospetsuren artean izan zan adiskidetasunaren lokarria azalduko degu. Bi euskal idazle oiek dira *Juan Antonio Mogel* eta *Pedro Antonio Añibarro*. Bion adiskidetasunaz zerbait esango degu. Bata Eibarren jayoa, bestea Arratiako Villaro-n, bata apaiza, bestea praille prantziskotarra, biak euskaltzale gartsu eta euskal idazle argiak.

Nondik dakigun adiskidetasun orren berri?

Mogelek berak salatuta, lenbizi. Ara, Mogelek bere bizitzako denporan agertu zuen azkenengo librua, auxe da: *Konfesino Ona*, 1803-an Vitorijan agertua, Bizkaiko euskeraz. Eta bere libru onetan bi aldiz aipatzen du Aita Añibarro bere lagun bezela, eta Añibarroren euskerazko bi libruren propaganda egiten du gaiñera. Lenengo aipamena libruaren asieran arkitzen da, bigarrena libruaren bukaeran.

Orra lenbizikoa:

"*Gura dabenak sinistu Bizkaiko euskeriak ez deutsala ezer zor kiputzenai, irakurri begi liburu onek baño leenago urtengo daben neure adiskide andi, ta gauza onetan neure biarlagun legez egiten dan Aita Fray Pedro Antonio Añibarro Zarauzko Kolejio A. San Franziskoko Ordean Misionarijak bizkaitarrentzat atera daben liburu txikar, baña urre guztiak baño geijago balio dabena. Ediroko dau* Eskuliburu *onetan Bizkaiko euskeran ederto adierazo leitezala esan biar dirian gauzaak berba, nekezaleen aoetan dabilzanakaz. Bizkai barru barruko semia da bera, ta bere euskera garbi ta ederrak ezagutu eragingo dau nun nai ikasi leitiala ondo berba egiten buruba zerbait nekatu gura bada. Alperren soluak beti egongo dira bedar txaarrez betiak. Bizkaitar guztiak erosi biar leukee liburutxu esan dogun au.*

Ikusiko da ez ditugula berdin erabagiten berbaak aitatu dodan neure adiskide onek ta nik; ta emendik aterako da, zetan daguan Bilkaiko euskeriaren desbardintasuna. Ak dino maitea, neurea, zoroa, gozoa, burua, Kristinaua... *nik barriz Markina inguruan legez,* maitia, neuria, gozua, zorua, buruba, Kristinauba. *Zein batera, zein bestera esan, ez dau ezer galduten euskeriak*".

(*Juan Antonio Mogel, Konfesino Ona,* Vitorijan 1803. Berba-Aurrekua).

"*Neure adiskide andi eta gauza onetan neure biarlagun*": orrela deitzen dio Mogelek Aita Añibarrori. Euskal lanetan bere laguntzaille eta lankide bezela aitortzen du, beraz. Emen aipatzen dan Añibarroren lana, Mogelena baiño urtebete aurrerago agertu zan. *Esku-liburua* du izena. Bi-biak, Añibarroren *Esku-liburua* eta Mogelen *Konfesino Ona*, bizkaierazko literaturaren leen-frutuak bezela artu ditzakegu. Lenago, dotriña txikar batzuek besterik ezpaitzegoan. Egia esan, Kapanaga eta Olaetxea eta Mikoleta ere lenagokoak dira, baiña Mikoletaren lana askozaz geroagora arte etzan argitaratu. Eta Bizkaiko euskera lantzeko eta literatura-maillara igotzeko ardura, kezka eta gogo bizi-bizia gure bi idazle oietan, Añibarro eta Mogelen, alegia, uste det agertzen dala lenengo aldiz eta agiri-agirian, gaiñera. Biak urratu zuten ba bidea. Oien atzetik, eta andik urte gutxira, azaldu ziran beste batzuek ere: frai Bartolome karmeldarra, Astarloa prantziskotarra, eta abar.

Gauza guztietan eztatoz bat Añibarro eta Mogel, eta ori ere salatu digu Mogelek berak, aitatu degun testu orretan. Añibarroren iritziz, idatzi bear da *betea, maitea, osoa, burua, ogia.* Mogelek, berriz, markinarren modura jartzen du *betia, maitia, osua, buruba, ogija.* Baiña azaleko gauza oiek gora-bera, biak ziran adiskide aundi eta euskalzaletasunaren garra zoli eta bizi zizekan bion biotzetan.

Bigarren aipamena liburuaren bukaeran dagoela esan degu. Orra zer dion:

"*Euskaldun guzti guztiak, zar gazte, agure ta umiak, daukee Aita Palaziosen enzutia. Gure zori txaarrez, zaartu da gaixua; jausi jakoz gorputzeko indarrak, ta bakarrik dauka zoli zolija Jaungoikuak emon eutsan min garbi ta berba eder asko atera dituzana... Dakart bada agirira adierazoteko askok dakijena, zelan atera eban argitara, eta erderaz, liburu txikar, baña balijo andikua, nik ontsubengo artu dodan Dotrina geijaren gañian, irakasten dabela astiro zelan iraun biar dan ta zelan iraungo dan bizitza on eta barri baten. Bein baño geijagotan adiskidetasunian esateko legez egon natxako: Aita Palazios! Au zer da? Izan berori euskaldun garbija: Naparrua, Araba, Giputzkoa ta Bizkai guztiko bazter guztietan ibilli nekatuten buruba, Erdal-errijetan baño geijago, irakasten Zeruko bidia; besteti ain ederto jakin euskeria, ta agertu erdaldun arrotzentzat alango liburutxuba, ta itxi euskaldun etxekuak utsik? Nortzuk daukee liburuben premiña geijago? Zer eranzungo*

eustan? Ez eukala astirik arnasia artuteko; izango zala nor edo nor biurtu gurako ebana euskerara, berak erdera ekijenentzat atera eban liburutxuba. Alan jazo da. Aita Fray Pedro Antonio Añibarrok birau dau Bizkaiko euskerara, izen au emonda: Lora Sorta Espirituala...

Jangoikuak gorde dagijala, Euskalerriak dirauben artian, Zarauzko Kolejijua. Bai arren bai".

(*Konfesino Ona,* Atzena; 292-296).

Emen aipatzen dan Aita Palazios ori, Oñatiko semea zan, Zarauzko Prantziskotar Mixiolarietan famatuena. Aita Añibarro ere Zarauzko Mixiolari-Kolejio ortan bertan bizi zan. Eta Aita Añibarrok, bere Esku-liburuaren ondoren, beste euskerazko liburu bat atera zuen, *Lora-Sorta Espirituala,* Aita Palaziosek erderaz egin zuenetik itzulita. Bere lagunaren bigarren libruaren berri ematen digu, bada, emen Mogelek.

Nola eskertu eta ordaindu zuen Añibarrok bere lagunak berakin euki zuen borondate on au?

Bada euskal gramatika bat, Aita Añibarrok egiña eta oraindik argitaratu gabe dirauena. Lan onen orijinala Loyolako Jesuitetan gorderik dago, eta nik badet beraren kopia bat aterea Arantzazun. Gramatika onen aurrenengo orrialdeetan, bada, ara zer arkitzen degun. Erderaz dago:

"*Tengo concluído un Diccionario de poco volumen de Voces bascongadas diferenciales, suficientes para Púlpito y Confesonario, particularizando a cada Nación su voz característica con su letra inical B. G. N. Por ejemplo: Palabra: B. berbea; G. itza; N. mintza. Vergüenza: B. G. lotsea N. alkea etc. Quiera Dios que se proporcione algún medio para que se dé a la prensa. También tengo traducido al dialecto Bizcaino el famoso libro de Geroko Gero de Axular, Cicerón bascongado, y de quien hace particular elogio el P. Larramendi. Con este Arte, Diccionario y Axular tenía uno cuanto necesita para hacerse un excelente bascongado. De paso advierto que así Axular como el P. Cardaveraz ponen el verbo al último de la oración, a no venir con relativo, y será bien se haga así, pues sale más natural. No tuve este método presente en dos libritos que di a luz: Eskulibrua y Lorategui Espirituala. Esta misma falta me dijo que cometió el inmortal Don Juan Antonio de Moguel, Catequista bascongado, cuya muerte ha sido muy sensible para todo el País Bascongado, quien tuvo en vida el con-*

suelo de ver impresa parte de su Catecismo bascongado, y lo restante con las aprobaciones necesarias; y en muerte el de morir como buen Soldado de Jesús, ejerciendo el ministerio de Cura Párroco, contagiado de resultas de asistir a unos apestados. Con tan feliz muerte premió Dios su virtud, pues fué uno de los Sacerdotes más celosos, laboriosos, doctos, caritativos y ajustados de Bizcaya: cuya memoria hago aquí, por la que por dos veces él hizo de mí en su último impreso de Konfesino Ona".

(Fr. Pedro Antonio de Añibarro, Gramática Bascongada. Advertencias Previas (inédito).

Entzun dezutenez, albiste baliotsuak ematen zaizkigu emen Mogel aundiaren eriotzaz, eta albiste oiek bere adiskide miñaren bitartez eldu dira. Gaiñerakoan, Añibarrok emen aipatzen dituen bere iru lanak, Gramatika, Iztegi eta Axular bizkaieraz jarria, etziran argitaratu, eta oraindik orrela diraute, argia ikusi gabe; bakarrik Axularren itzulpen ori argitaratu zan, eta ez osorik, *Revista Internacional*-ean, Urkijo jaunari eskerrak. Iztegia eta Gramatika baditut nerekin gerturik, baiña betiko leloa, diru-laguntza falta lanok argitara emateko.

Gaiñera, ezta zail probatzea Añibarrok bere bi lan oiek, Gramatika eta Iztegia, Mogelen asmo bat betetzearren egin zituela. Nondik dakidan au? Ara: *Nomenclatura de las voces guipuzcoanas* etc. deritzaion bere lanean, begira zer dion Mogelek:

"Tal vez el autor de esta Nomenclatura formará después otra más copiosa de las voces diferenciales de los tres Dialectos Guipuzcoano, Navarro y Vizcaíno, para que se comprendan los libros de cualesquiera de ellos. El tiempo perfeccionará las empresas comenzadas. Si con el trabajo del incomparable Larramendi no se hubiera dormido, y sí continuado en semejante tarea, hoy estaba nuestro idioma con otras ventajas. Los Navarros y Vizcaínos carecen de Arte o Gramática de sus respectivos dialectos. Hubiera tenido igual suerte la Guipúzcoa, si aquel héroe hábil y animoso no hubiera salido a la defensa de un idioma arrinconado, pero precioso".

(Juan Antonio Moguel, Nomenclatura de las Voces Guipuzcoanas, sus correspondientes vizcaínas y castellanas)

Iztegi bat iru euskalkietako -Bizkaia, Gipuzkoa eta Naparroako itz diferenteakin bear zala dio emen Mogelek; eta baita Gramatika bat ere bizkaitar eta naparrentzat beintzat, Larramendirena gipuzkoarrentzat bakarrik dala-ta. Mogelek etzituen asmo oiek bete al izan, uste gaberik eta gorago ikusi dan eran il izan zalako. Baiña bere laguna, Aita Añibarro, oraindik 26 urte geiago bizi izan zan eta ain zuzen ere, berau saiatu zan Mogelek adirazitako utsune au betetzen; beronek burutu zituen bi lan oiek, gero zoritxarrez argitaratu gabe gelditu baziran ere.

Oar gaitezen gaiñera Añibarrok aipaldi ontan dionaz: "...*Don Juan Antonio de Moguel, Catequista Bascongado... quien tuvo en vida el consuelo de ver impresa parte de su Catecismo Bascongado, y lo restante con las aprobaciones necesarias*". Mogelen lanetatik zein ote da Añibarrok itz oetan adirazi nai diguna? Ezpairik gabe, Mogelen lenbiziko lana, 1800 urtean Iruñean argitaratu zuena. Lan orren titulua auxe da: *Konfesio ta Komunioko Sakramentuen gañean Erakasteak*. Gipuzkoako euskeraz egiñik dago. Lan au argitaratzeko baimena lortzea asko kostatu zitzaion; batez ere Naparroako Consejo Real-ean trabak jarri zizkioten; baiña Mogelek zer egin zuen? Madrillera jo. Karlos Laugarrena zan garai artan Espaiñiako errege, eta erregearen ministro, bilbotar bat, Don Mariano Luis de Urquijo, eta onen bitartez lortu zuen Erregeak ordena bat eman zezaien Naparroako Konsejukoai, aginduaz euskerazko libruei eragozpenik ez jartzeko, euskerazkoak dirala ta beste gabe (Ikus *Prospecto de una Obra bascongada intitulada Konfesio ta Komunioko Sakramentuen gañean Erakasteak*).

Baiña Añibarrok esan digunez, Mogelen Katezismuaren zati bat bakarrik azaldu zan. Gaiñerakoa, berriz, egiña zeukan eta bear ziran baimenakin, baiña etzan argitaratu. Eta zer gertatu da esku-idatzi oiekin? Nun daude orain *Erakaste* oien beste zatiak, argitaratu etziranak? Zati bat beintzat Bilbon. Azken udara onetan nere eskuen artean euki det. Bizkaiko Diputazioko Liburutegian dago gorderik. Erderaz ta euskeraz dakar titulua: *El Catequista Bascongado - Kristau Erakasle Euskalduna*. XX erakaste ditu guzitara. Jaungoikoaren Legeko Amar Aginduen gaiñean diardu, baiña lenbiziko bostak bakarrik azaltzen ditu; 388 orrialde ditu. Lan onen beste zatirik beste nunbaitean ote dagoan nik eztakit.

Badegu oraindik Añibarro eta Mogelen arteko adiskidetasunaren beste agiri eder bat ere. *Peru Abarka*-ren aurrenengo edizioetan bada elkar izketa gozo bat, naiko gatza eta piper-

miña dakarrena. Abade eta praille baten artean da alkar izketa ori. Biak dira euskaltzaleak eta lagun aundiak. Euskeragatik ekiten diote: zer nagi eta zabar diran abade eta praille asko euskeraz ikasten, zer egin bear dan oiek euskerakin pixka bat zaletu ditezen, ta abar. Prailleak kontatzen du gaiñera nola erri batean arkitu duen Don Calixto izeneko abade bat. Abade au euskerazko sermoi bat idazten omen zebillen San Pedroren egunerako. Estu ta larri zegoan gizajoa, buruko illeai tiraka. Irakurri zion prailleari bere sermoiaren zati bat: dana ikaragarrizko mordoillokeriz zegoan josita, ez euskera ta ez erdera etzan auntz-izkuntza xelebre batean. Eta orduan prailleak lagundu bear izan zion bere sermoi zorioneko ori egiten. Nortzuk dira ba alkar izketa onetan diarduten abade eta praillea? Abadeari Don Juan deritzaio, prailleari berriz, fray Pedro. Mogelen izena zan Juan Antonio; Añibarrorena, Pedro Antonio; bion Antonio ori kendu ezkero, gure bi idazleen izenak dira, ain zuzen ere. Nik ziurtzat daukat ba alkar izketa onetan agiri diran abade eta praillea, bi adiskide aundi oiek dirala: Mogel eta Añibarro, alegia.

Peru Abarka, Mogelen lanik ederrena, luzaroan egon zan argitaratu gabe; egillea il eta larogei urte geroago agertu baitzan. Baiña Añibarrok, bere adiskideak utzi ziolako noski, irakurrita zeukan libru au, eta Zarauzko prantziskotarren artxibuan badaude Añibarrok utzitako paper zaar batzuek *Peru Abarka*-tik ateratako itzekin, eta Mogeli Añibarrok egiten dizkion oar bezelako batzuek ere bai. Len ere esan degu bi adiskide oiek gauza danetan etzirala iritzi bateko. Adibidez, *Peru Abarka*-ren itzaurrean (itzaurre au eztator azken edizioan) Mogelek esaten du *f* letra kendu egin bear dala euskal alfabetotik, Markiñako umeai zail egiten zaiela itz ori ebakitzea; *efe* esan bearren, *epe* esaten dutela, eta ori dala señale agiria letra au euskalduna eztala jakiteko, eta abar. Añibarrok erantzuten dio fonetika-lege ori Guipuzkoakoa dala bakar-bakarrik, eta Markiñari, Gipuzkoatik gertuan egoteak itsatsi diola. Gaiñerakoan, bai Bizkaian eta bai Naparroan eta Frantziako Euskalerrian ere aisa esaten eta erabiltzen dala *efe*.

Juan Antonio Mogel iltzean 1804-an, bere illoba apaiza, Juan Jose Mogel, gelditu zan *Peru Abarka*-rekin. Onek ere bere bizi guztian etzuen izan nunbait bere osabaren librua argitaratzeko aukerarik, eta iltzean (1849-an) Fr. Juan Domingo de Unzueta prantziskotarrari utzi zion, baiña baldintza onekin: iñoiz Zarauzko Prantziskotarren Kolejioa berpizten bazan, arako izan bear zuela libru orrek. Juan Jose Mogelen denporan prailleak

beren komentuetatik egotzita zeuden, eta orregatik jarri zuen baldintza ori. Izan ere 1867-an berriz idiki zan Zarauzko komentua, 30 urte-inguru itxirik egon ondoren. Eta ara joan zan *Peru Abarka*-ren orijinala eta andik atera zuten azkenean argitaratzailleak. Baiña inprentara eman orduko ere ezagun-samarra zan libru au euskaltzaleen artean, eta eskuz egindako kopia asko zabaldu ziran bazterretan. Arantzazuko komentuan badago bat eta ara zer-nolako garbitasunak dakarzkian azkenaldean (Markiñako karmeldarren komentuan ere beste kopia bat dago; ango Aita Migel Mariak erakutsi zidan, eta oar berdintsuak eta bertso berbera dakarzki):

"*El original de esta obra lo heredó Don Juan José de Moguel, Vicario Eclesiástico y Beneficiado de la villa de Marquina, quien a su fallecimiento lo dejó al P. Fr. Juan Domingo de Unzueta, a condición de que cuando se rehabilitase el Colegio de Misioneros de Zarauz, fuese para dicho Colegio.*

Viendo el mérito de esta obra, que bien merecía ver la luz pública imprimiéndose, pero que hoy no puede legalmente verificarse esto por faltar quien pueda dar licencia para ello, el copiante de este ejemplar pone la siguiente

Décima

Por un Moguel vi la luz,
y otro Moguel (su heredero)
me confina prisionero
al Colegio de Zarauz.

Si hubiera sido andaluz
el que en perpetua clausura
fijó mi suerte futura,
la sufriera resignado;
para darla un Bascongado
creo sentencia muy dura".

(Se lee al final de una copia manuscrita de *Peru Abarka*, que se conserva en el convento de Aránzazu).

Aita Uriarte prantziskotarrak ere, Bonaparte Prinzipeari zuzendu zizkion eskutitzetan bein baiño geiagotan aipatzen du *Peru Abarka*, eta libru ori argitaratzeko egiten dituen atzeraaurrera batzuek kontatzen dizkio:

"*He leído detenidamente* Peru Abarca: *cada vez me parece más digno de imprimirse: he hablado a Delmas por su impresión pero aún no me ha dado contestación. Tenga la bondad de decirme cuántos ejemplares querrá para S. A. a fin de hacer el ajuste. (17 Sptbre. 1858).*

Hoy mismo escribo de nuevo a Delmas por la impresión de Peru Abarca *y remitiré a Su A. su contestación (4 Nvbre. 1858).*

He escrito cuatro veces a Delmas por la impresión de Peru Abarca, *le he remitido el mismo ejemplar que vió S. A. para que con más datos pueda formar sus cálculos, pero no me ha contestado. Mañana salgo para Bilbao a tratar sobre este asunto y comunicaré a S. A. el resultado (21 Dcbre. 1858).*

Según prometí a S. A. pasé a Bilbao y hablé con el Sr. Delmas por la impresión de Peru Abarca; *enterado de todo me dijo que me dará la contestación en breve por escrito. Todavía no me ha contestado, pero espero que luego lo hará, e inmediatamente la dirigiré a S. A. (4 Enero 1858)*".

(Cartas del P. Uriarte al Príncipe Bonaparte. Fragmentos de las cartas 46, 48, 49 y 50; Boletín de Amigos del País X (1954), 231ss).

Baiña orduan etzan ezer egin. Azkenean 1880-an eta 1881-ean agertu zan danon zorionerako euskal literaturaren obrarik ederrenetakoa degun *Peru Abarka*.

Mogeldarren familiak iru euskal idazle eman dizkio euskal literaturari, eta iru oietatik bat emakumea, gaiñera. Juan Antonio eibartarra da lenbizikoa eta iruretan aundiena. Beste biak bere illobak ziran, eta anai-arrebak beren artean. Gure literaturaren baratzean eztegu beste familiarik izan, onek aiña idazle euskerari eman dionik, eta onako au ere esan bearrekoa degu, alegia: Mogeldarren familia ori jatorriz etzala euskalduna, Erdalerritik Euskalerrira etorritakoa baizik. Logroño-aldeko Alfaro-n du bere jatorria Mogel deiturak. Juan Antonioren aitona, berriz, Calatayud-ondokoa zan, eta bere ofizioa medikuntza izanik, Markinara etorri zan mediku bezela. Juan Antonioren aita Markinan jayoa degu eta au ere mediku izan zan, eta bere ofizioak eskatzen zion arabera, bai Arabako Salvatierran eta bai Eibarren ere bizi izan zan. Eta ain zuzen ere emen Eibarren mediku zegoala, jayo zitzaion bere seme Juan Antonio. Juan Antonio apaiz egin izan zan, baiña bere anaia Juan Ignazio mediku

irten zan, bere aita eta aitona bezelaxe. Juan Ignazio onen seme-alabak izan ziran Juan Jose eta Vicenta, euskal idazleak. Alperrik billatuko degu gure literatura zaarrean beste emakume idazlerik, Vicenta Mogel au kendu ezkero. Anai-arreba biak, oraindik gaztetxo zirala, umezurtz gelditu ziran, eta beren osaba apaizarengana joan bear izan zuten. Eta onek azi ta eskolatu zituen, eta letrakin batean euskal zaletasuna sartu zien, eta ala, denporakin, biak euskal idazle izatera iritxi ziran.

Osaba apaiza mutillari latiña irakasten asi zitzaionean, neska etzan atzera gelditu. Buruan jarri zitzaion berak ere ikasi bear zuela, eta bere anaiak ainbat argi ta gaitasun adirazten zuen ikasteko. Osabak orduan zer egin zuen? Ba biai irakatsi, neskari ta mutillari. Ontan ere aundi agiri zaigu gure Juan Antonio. Garai artan etzuten uste emakumeei eskola aundirik eman bear zitzaienik, geienetan ere kaltegarritzat jotzen zuten ori, baiña Juan Antoniok ustekizun oiek alde batera utzirik, humanista bat atera zigun neskatilla au. Bere euskerazko libruaren itzaurrean berberak aitortzen digu euskaldunak eztutela siñistuko libru ori emakume batek egiña dala, zergatik ze ortarako latiña, erdera ta euskera jakin bearko lirakean, baiña siñistu edo ez siñistu, alaxen da. Ara itzaurre orren zatitxo bat:

"*Irakurle euskaldunari*:

Badakit, enzunaz beste gabe, neskatx gazte baten izena dagoala itxatsirik liburutxo onen aurrean, jardungo dutela siñuka ez gutxik, diotela beren artean, iñoren lumaz janzi nai duela belatxikiak; au da, besten bearrak artu nai ditudala neretzat: ez dagokiola neskatxa bati bururik ausitzea. ¿Nola nik siniserazoko diet askori euskeratu ditudala erdaldun jakitunak argitaratu dituzten ipuiak? ¿Nolako arrotasuna berriz latiñezko izkuntzarekin liburu onen asmoa agertzea? Orretarako bear litzake jakitea euskera, gaztelania eta latiñezko iru izkuntzak. Zein gauza sinisgaitza neskatxa bategan!

Naiz sinistu, naiz ez, esan bear det gaztetxoa nintzala irakurri ta azaldu oi nituela Fedroren latiñezko ipuiak; artu oi nituela atsegin guziz andia enzunaz txakur, aizeri, ollar, abere lauoñeko ta egaztien izketa alkarren artekoak. Zortzi urte nituenean ikusirik nere neba edo anaia ikasten asi zala gure osabarekin latinezko izkerea, jarri zitzatan buruan ikasi bear nuala nik ere. Ala, buruari neke gogorrik eman gabe, loari bere orduak emanda, ta zigor zaurigarria-

ren beldurrik ez nuela, jolasez bezela, irten nuen nere asmoarekin, Birjilioren izneurtu ta apainduetan gozatzen nintzala".

(*Vicenta Antonia Moguel, Ipui Onak,* 1804; tomado de la edición de Euskal Esnalea, 1912).

Aor ba, euskal literaturan agiri diran beste bi Mogeldarrak ere, asko zor diote gure Juan Antoniori. Bere izerdi ta nekeen frutuak dira.

Juan Antonio Mogelek Euskalerritik kanpoko gizon jakintsuekin ere artu-emanak izan zituen. Vargas Ponce jaunarekin izandako artu-eman oiek Real Academia de la Historia-k Garibay-ren Oroigarriekin batean 1854-an argitara emandako lanetan agiri dira. Eta nork eztaki Alemaniako Guillermo de Humboldt jakintsuakin izan zuen adiskidetasuna? Mogelek berak ematen digu adiskidetasun onen berri pixka bat. 1802-an agertu zuen Mogelek lan bat: *Versiones Bascongadas de varias arengas y oraciones selectas de los mejores autores latinos.* Lan onetan ara zer arkitzen degun:

"*Un noble y sabio prusiano, llamado Varón de Humbolt (sic), se dedicó en París a la lectura del Arte y Diccionario Bascongados. Logró leer allí la versión Bascongada del Nuevo Testamento y algunas obras de Oyenarto. Ha venido desde aquella capital sin más objeto que el tratar en estos Países con los más versados en este idioma. Le he tratado, y quedé admirado de las luces que adquirió, de las reflexiones que hacía, de la agudeza de sus preguntas; y como estaba instruído en las lenguas Hebrea, Griega, Alemana y otras del Norte, se hacía luego cargo del artificio de la conjugación y de los primores de las inflexiones. Venía comisionado de alguna Sociedad de Sabios, que intentan descubrir las lenguas matrices, primitivas u originales. Va a publicar en breve alguna obra sobre este idioma despreciado por muchos Sabios Españoles, que debían confundirse con semejante ejemplo. El Sabio Prusiano quiere demostrar que el idioma Bascongado es elocuente, puro y fecundo. Por su súplica e influjo he hecho las versiones de varias arengas y oraciones selectas de Q. Curcio, Tito Livio, Tácito, Salustio, y también las de los dos exordios de Cicerón contra Catilina: todas piezas de la mayor elegancia. ...Es la primera vez que hablan en Bascuence Cicerón, Salustio, Tácito, Tito Livio y Curcio. Si se*

continúa en semejantes versiones, y se aplican a esta lengua las reglas oratorias, escribiendo arengas originales, no se publicará que es lengua grosera".

(*Juan Antonio de Moguel, Versiones Bascongadas de Varias Arengas y oraciones selectas de los mejores Autores latinos*, Tolosa, 1802; Prólogo.)

Baiña Humboldt eta Mogelen arteko artu-emanezaz ez noa ezer esatera, zergatik ze San Martin azkarrak idatzi izan zuen gai onezaz Eibarko errebistan. Lelo-ren kantu zarra ere, dakizutenez, Mogelek billatua da eta bera izan zan kantu au Humboldt-i eman ziona, eta gero onek zabaldu zuen mundu guztian kantu orren entzutea. Baiña esan dedanez, ez noa emen berritzera, San Martiñek ain egoki zuen erriko errebistan kontatu zituanak.

Eta bukatzera noa asi nintzan lekutik. Txaloak eta zorionak Eibarko erriari, bere seme ospetsu onen izena ta oroipena goratu nai izan duelako. San Martiñek "Eibar" aldizkarian idatzi zuanez: "Mundu guztiko erriak goratu dituez bere erriko gizon famadunak edo ongilliak, eurak emoten detzelako erriari nortasunik geien." Alaxe da. Eta bere seme ospetsuak goratzen dituen erriak, bere burua ere goratzen du.

Amaitu dot.

Fr. Luis Villasante, O. F. M.

5-XI-1959

Bukatu duenean amar minutoko deskantsua izan da eta gero Irigoyen-ek Altube jaunaren partez irakurri du arek bialdu duen lan bat. Ona emen:

EIBARTARRAK ETA EUSKERA

I.—IZTEGI KONTUAK

Eibar' Euskalerriko uririk maitagarriena izán degu, orain-tsurarte beintzat; eta au' bi motibugaitik:

Lenbizi' Euskalerriko uririk aundienetariko degulako; bigarren' Eibar-ko bizilagun guzi-guziak, euskaldun jator izan diralako. Eta orrela iráun du, aintxiñaterik urriñenez gero.

¿Nola mirari ori?

Ona emen balio aundiko jardungai bat.

Eibartarren euskera' gramatikaz, garbi eta jator izán da beti; gaur ere bai; baiña iztegiz' mordoillo fama emáten diote askok. Fama ori ere' ezta egiazkoa. Ikusi dézagun.

Igesko urtean' gaur emen bezela' Bilbon egín genuan onelako euskal-batzarra. Batzar artan' Aita Villasante euskaltzaiñak' zerau gértatzen dala esan zigun:

Izkera bat, mintzaira bat, errian zabal ta indartsu bizi danean' ango itzak, garbikeriz aldatu nai izatea' alperriko lana dala; izkuntza makaletan' gaixoetan' olako berrikeriak, erreztxoago lórtu al ditezkeala, irudiz beintzat.

Villasante-ren iritzi orrekin' badute zer-ikusi, urrengo gertaera oiek. Ona-emen bat, Italia-n gertatua. Musolinitarren denboran zan. Nor baiño nor abertzaleago agértu nai, eta sutsuenek' italiar izkuntzatik' kanpotar usaiñeko itz guziak, sustraituenak ere, borratu ta ordeaztu egin bear omen zituzten. Zazpireun-edo omen ziran, aldatu bearreko itzok; baiña bat baiño ezin borratu izan zuten: *chauffer* frantzez itza.

A. Villasante-k esaniko azken itzai buruz' Euskalerrian ere aurkitu génitzake ejenplurik.

Ona emen bat.

Bilbo-n zan. An' gaur ere naikoa ezagun dan fabrika bikain bat' orain berrogeiren-bat urte sortu zuten. Aren sortzailleak' euskakltzale jatorrak ziran; beraz, fabrika berri ortako makiña, erremintta, langintza ta beste zer guziak' euskera garbiz iséndatu nai izan zituzten. Lenbizi' ederki asi ziran; baiña, geroago-ta-gaitzago zutelarik' azkenean porrot egin zuten asmo txalogarri ortan, eta, jakiña, erderara jó bear bein-da-betiko. Au guzi au' zerak berak áutortu zidan, alegia, fabrika-arazo ortan buru izan zan neure adiskide on-on batek (adiskide au' gaur ere garbi-zale purrukatu agértzen zaigu).

Aor Bilbon gertaturiko ejenplu txiki bat.

Orren kontrako ejenplu aundienetariko bat' Eibar erri maiteak emán digu. Emen' fabrika ta lantegi asko dira, baiña guziak euskaldun járraitu dute eundaka urtetan. Ortarako' beste bide bat járraitu dute, alegia, aukera zuten bide bakarra, onako auxe: kanpotik-eta zetozkien gauza berriak' kanpoko, izenarekin berarekin artu, au' batzuetan; beste batzuetan' ongi zamar zerizkien euskal izen zaarrak edo zar-berrituak ézarri. Au egiztatzeko' ikusi, Juan San Martin, Eibarko semeak, orain-tsu idatzi duan lan bikaiña; idatz-lan orren titulua' auxe: "Ei-

bar-en erabiltzen diran burdin langintzako itz teknikoak" (Euskaltzaindiaren errebistan, Bilbao, 1958-III).

Eibartarrek' olaxe iráun eragin diote euskerari. Esaera zaarrak dirauskigu: "Al danean al dana itxasoko arraiñik onena".

Al danean al dan bezela ekín diote, beraz, Eibartarrek, burdin-langintzan, saldu-erosietan,... baita langilleen defentzako mitin eta itzaldi guzietan ere. Parkatu, baiña ezin áztu ditut olako bi predikalari: *Don Poli*, eskuma aldetik, eta *Amuategi* ezkerretik; baiña biok Eibartar jatorki, biok euskaldun-euskaldun.

Ez lotsatu, beraz, Eibartar maiteok, ezta beste euskaldun guziok ere, onela edo bestela itz egiten dezuela dirautsuenean. Baditugu, zer ortan, euskaldunon bidea jarraitzen duten erri aurreraturik asko. Or ditugu, batez ere ingelesak: industri, komertzio, politika, eta beste kultura guzietako itz teknikoak' guk baiño ugariago dituzte kanpoko izkuntzetatik artuak, prantzesetik eta abar; jarraipide au' praktikoago úste izan dute bestea baiño, alegia, beuren-beuren duten jatorrizko eta balio aundiko izkuntzatik (germaniko zaarretik) kultura iztegia formatzea baiño.

II.—GRAMATIKA KONTUAK

Ona emen orain txit jakingarrizko beste gauza bat.

Eibartarren euskerak' badu, emen aitatu bear dedan euskera zarreko esate modu bat.

Urrengo ejenplu onek erákutsiko digu aintxiñatiko esate-modu ori; ikusi:

"Zueik be' etorriko *zára*, eta geure etxian bazkálduko *dozu* danok".

Eibartarren *zara* ta *dozu* oiek' bi lagun edo geiago zertzen dituzte, au da, beste euskaldunon *zerate* eta *dezute* itzek bezela.

Orrelako esate modu zaarrak' erabiltzen dituzte Eibarrez kanpo ere, geienik' Eibarren beraren erri inguruetan: Elgoibar, Soraluze (Placencia) eta abar.

Bizkaierazko liburu zaartxoetan ere bai. Liburu oietatik, gaur bereziki aitatu bear deguna' jakiña, *Mogel*, Eibartar goragarrienaren "Peru Abarka" degu.

Aitatu bearreko beste bat' zerau degu: Aita Bartolome-k 1878 garren urtean argitaratu zuan liburua; onen izena' "Jaungoicuaren amar aguindubeetaco icasiquizunac". Liburu aundi eta irakasgarri au' goitik asi ta beeraiño' Eibartarren verbo-sistema orretxeezaz idatzita dago.

Sistema zaar orren jatorria? Ona emen: *Zara, dozu* ta abar' lenbizi, plural ziran Euskalerri guzian; gero Jaun aundikiai' beti pluralez itz egin bear, "itano" izketa (erderazko "tutear") ezpáizan bear bezin errespetuzko. Oitura errespetuzko ori' denboraz, zabaldu zán Euskalerri guzian, eta azkenik, *zara* edo *zera, dozu* edo *dezu* ta abar itzek' galdu zúten, guztiz, jatorrizko pluraltar indarra; eta orrelaxe makaldurik, guziz singularturik irítxi zaizkigu euskaldun geien-geienoi. Euskaldun geien-geienoi, baiña Eibartarrai ez; oiek dúte, beraz, aintxiñateko euskeraki jator ori guziz galdu etzaigunen meritua.

Azkuek, autu orreri' luzeki ekin dio; ikusi, aren Iztegi nagusian, zu eta ı itzekiko artikuluak; baita bere "Morfologia"-ren 544 orrialdea ta abar ere.

Azkuek berak uste duanez' Bonaparte Printzipea izán genuan, zu itzaren (eta beraz, *zara, dozu*... ta abarren) pluraltasuna lenbizi susmatu zuana. Gure arteko beste gramatikalariak' konturatu ere' eztira askorik egin' gramatikako zer orrezaz.

Astarloa-k ordea' ez-konturatuz gaiñera' kontrara ekin zion; au da, zu ori jator-jatorriz singular izán zala uste izan zuan. Geiago oraindik: zu itz orren bi letra oiek' zuzen-ere, itz egiten diogun lagun bakarrari zor diogun errespetua adiarazten dutela. Urrin zébillen, beraz, Astarloa famatua, zu itzaren jatorrizko esan-naia ezagutzetik, eta ori, bere erri Durango-tik' Eibar, ta Eibartarren euskera, ur urrean zitualarik.

Ez dézaiegun, ala-ere, Astarloari ta onen jakituriari puska bat ere ukatu. Astarloak, maitasun barren-barreneko eta argiena zúan euskera ta Euskalerriarentzat. Bere garaiko mintzai-jakintzak' ikertu ta ikasi zituan, gogoz eta sakonki, euskeraren edertasunak goraltxatzeko eta euskotar guziai maitasun ori txertatzeko.

Bai ba, Astarloaren garaiko mintzai-jakintsuek eta askoz geroagokoek ere, fede aundiz arákatzen zituzten letra bakoitzaren siñifikatze oien kontuak; ikusi, Astarloaz eun urte geroagoko J. E. Blondel-ek idatzitako liburua: izenez' "Phonologie Esthétique de la Langue Française".

Arrezkero' mintzai-jakintzak' aurrerapide aundi ta sustraizkoak égin ditu, jaio berri degun *linguistika* izeneko jakintza-pean. Letra bakoitzaren siñifikatze usteak' ezereztu ditu; baita, itz bakoitzaren etimologi lanai ere' laburtu dizkie egoak, batez-ere, filosofikerizko edo-ta idurizko egi asmatzailleenak.

Baiña linguistika berri orrek' argitaratu digu, euskaldunoi, egi atsegingarri bat; onako auxe:

Europa-zaarrean, alegia erri-istoriek alkantzatzen eztituzten aintxiñetan' bazirala, Europan, zenbat Erri' ainbat izkuntza bereizi; baiña Erri oik eta oien izkuntza bereizi oik, beste Erri batzuen egitez edo indarrez' menderatuak eta aienatuak izán zirala. Baiña (eta au da miragarria) itzulipurditze orokar eta izugarri orrek' Erri bat eta izkuntza bat bizirik eta zutirik utzi bear izan zituala: Euskalerria' eta euskera.

Gertaera sinisgaitz orrek jártzen ditu, munduko jakintsuak, gure Erri eta gure euskerari begira, eta euskaldunoi deika, alegia, gure izkuntza maitagarri oneri eutsiteko otoizka.

Dei orreri erantzunez, eta nere itzalditxo au bukatzeko' ona emen bi itz:

Euskaldun maiteok, eta bereziki Eibartar kutunok: Irakurri dézue, noski, "Gran Via" errebistan (n.° 140), L. Mitxelena euskaltzaiñak, oraintsu, euskerari buruz, agertu duan idazki irakasgarria. An ikúsiko dezue, jakintsu guziak euskaldunoi zuzentzen dizkiguten erregu eta suspertze itzak. Ez dézagula, dirauskigute, baztertzen, lenbizi, eta gero iltzen utzi euskera, geure gurasoek eutsi eta belaunetik-belaunera erentziz utzi diguten balio aundiko ondoriotasun ori.

Ogeigarren sigloko euskaldunok' eztégula, dirauskue, geure aurrai erentzi eder ori ukatzeko eskubiderik; ori egitea' ondamendi izugarrizko bat litzatekeala, ez euskaldunontzako bakarrik, baita sortzaldeko Europa guziaren kulturarentzako ere.

ALTUBE-k.

Gernika, 1959.

Altube jaunaren lana irakurtzen bukatuta arratsalderarte utzi dira jardunak. Ayuntamentuko gela batean A. Garavilla-ren pintura erakusketa bat iriki da Euskalzaleen Biltzarrera etorri diranak ara joanik.

Arratsaldean P. Lafitte jaunak egin du itzaldi dotore ta eder bat adieraziaz Bidasoaz andiko Euskalerrian eman dituzten pausuak euskera nolabait eskoletan sartzeko frantsesarekin batera. Dio ezkertarrekin ere nolabait bat egin dutela eskolako zeregin ortan. Baita ere apurka apurka sartzen ari dirala oraindik sartu eztiran zenbait eskolatan. Zoritxarrez eztitugu bere itzak artuak.

Lafitte jaunak bukatu duenean Jon Etxaide-ri eman zaio itza:

EUSKALTZAINDIA MINTZA BEKIGU

"ITXASOA LAIÑO DAGO"-REN ZUZENBIDEA

(ALDAKUNTZA BATZUEN ARRAZOIAK)

"Itxasoa laiño dago"... ren itzulpena bukatu ondoren, Mitxelena, Txillardegi, Villasante, Irigoyen eta beste adiskide batzuen izpideak eragiñik, konbentzitu naiz euskeraren mintzalegeari dagokionez, antziñako euskal-idazleak askozaz ere arrazoi jabeago zirela gaurkoak baiño. Euskeraren morfolojia eta gramatika, guk baiño askoz obeto ezagutu ta erabilli zuten, ezpaita aietan arkitzen gaurkoetan ain sarri (lerrotik lerrora batzuetan) arkitu oi diren utsegite larriak. Zorigaitzez, ordea, aien erdal-joskerak eta itz arrotzak ikaraturik, belaunez-belaun eskuratu zitzaigun euskal-literatura arbuiatu genduen eta belar txarrarekin batean gari landarerik jatorrenak erauzi genituen. Ez genduen jakin gure aurrekoen alderdi ona ta txarra bereizten. Txarra zapuztu genduen eta txarrarekin batean euskallandarerik mardulena. Orrela, akats batetik atera giñan eta bestean jausi, ertze bateko amiltegiari igesi bestean erori... Gure itxukeriak eraginda ez genduen aintzakotzat artu nai aiengandik zetorren ezertxore edo ezer gutxi beintzat eta ez ditugu estudiatu eta ausnartu izan nai zuhurtasun aundi batez idatzi zituzten liburuak. Literatura zaharrarekin eten eta autsi bearra zegoen, joskerak, orazio alkartzeak eta iztegiak erdal-kutsu iguingarria zeriotelako... Baiñan, euskerak ez ote du beste nortasunik gramatika alorrean? Eta soro au euskalnortasunari dagokionez erein eta landu bazuten, zergatik arbuiatu eta sutaratu ote-larrekin batean? Ez ote zentzugabea gure jokabidea?

Zorigaitzez, ordea, alaxe da. Badira gaurkoetan idazleak, antziñako idazlerik narratsenak aiñako nazka ematen digutenak eta askotan galdegiten diogu gure buruari euskera ori nundik sortu ote duten, ez erriak eta ez antziñako idazleek ezpai-

tute sekula orrelako euskerarik erabilli izan, Ez-jakiñak eta irudimenaren beroak oretu digute sasi-euskera au. Gaitz auek ni neu asko kutsatu eta loitu nautela aztaukat zertan ukaturik eta zu pekataria baiño len, ni pekataria esanaz natorrela aitortzen enaiz lotsatzen. Alabaiña, euskal-alorrean batzu-batzuek ni baiño saiestuago ibilliak direla esango nuke. Ez nuke iñor salatu nai, mingarriago baita niretzat arria jaurtitzea arrikada jasotzea baiño. Alabaiña, benetako adiskide bezala eta ez-jakiñetan ez jakiñena neroni naizela aitortuz, gaurko euskal-okerbidearen eredugarri batzuek eman nai ditut, ain zuzen ere adiskide auek benetan estimatzen eta maitatzen ditutalako eta beren utsegiteaz oarturik zuzenbideratzea nai dutalako. Barandiaran (Ilias'ena), Itunbe (Bide izkutua), Anabitarte (Poli), Jautarkol (Ipuiak), Iñurritza (Unamuno ta Abendats), "Yakin" aldizkarian idazten dutenetan askotxo (Zuek oraindik gazteak zerate eta ekin euskera ikasteari), Arriandiaga eta beronen eskolakoak, ots, Sabin baiño Sabindarragoak... Eta euskal-irakasle aundi izan ditugun Zaitegi, Olabide, Ametzaga ta beste olako batzuei euskera, xamurragoa, gozoagoa, naturalagoa, zauliagoa, eskurakoiagoa, errikoiagoa erabil dezatela egingo nieke aolku eta ez ain teknikoa, burutsua, adimentsua. Izen mordo au bezala beste bat aukera nezakean, talde joriegia baikera gaurko pekatuan murgilduak, zorigaitzez.

Gure idazle zaharrek, gramatikari dagokionez (eta bitxi da! gramatika legeak ongi ezagutzeke, anartean ezpaitzen gramatika estudiorik egin) guk baiño askoz obekiago eta segurantzi geiagorekin idazten zuten, erriaren iturbegi gardenetik xurgatzen baitzuten uneoro euskal-jarioa eta Bidasoaz besteko oraikaldiko gure anaiak, beren arbasoen akatsik larrienak bazterturik, guk baiño sakonago ta obekiago ezagutzen dute gure mintzaira eta guk ez bezalako graziz eta ederrez jazten dute euskal-literatura. Ona, alderdi ontako euskal-idazleentzat gidari ta eredu bikaiñak!

Euskeraren aldeko maitetasun aundi batek eragin digu penintsulako euskaldunei joan daneko irurogeitamar urte oietan eta maitasun sendo ta zindo onek eragiñik euskal-idazleak eurite ondoan perretxikoak bezala sortu zitzaizkigun gure kale-baserrietan. Baiñan, perretxikoetan gertatu oi denez, onak baiño txarrak ugariago sortu zitzaizkigun, on batzuekin nahasiak, kaltegarriak, pozoindunak ugari...

Euskal-maitasunak, ordea, euskera sakon ikasteko eta estudiatzeko obligaziñoa dakar berarekin eta euskal-idazleok zabarkeriaren besoetan etzanik lozorro egon gerala ezin uka. Gure

aurrekoek etzituzten izan guk ditugun erreztasunak (ots, euskal-gramatika eta literatura obra ederrak) euskera ikasteko eta alare, gramatikako utsegiteai dagokionez, gaurko idazle geienak baiño obeto idazten zuten. Konpara ote dezakegu, adibidez, Manzisidor bere aurreko Mendiburu'rekin? "Abendats" edo Arantzazu'ko praillerik asko (ez gero Villasante Aita) beren aurreko Añibarro'rekin? Jautarkol apaiza, Axular apaizarekin? Lengoetan eta oraingoetan jakitez eta kulturaz ezin berdiñagoak aukeratu ditut berariz, ez lengoetan jakitunak eta oraingoetan ez-jakiñak, orduan alderakizuna ezpailitzake bidezkoa. Orra ba, lenengoetan eztugu arkitzen idazkerako akatsik (aipatutako joskera eta galdegarrien oker erabiltzea izan ezik) eta gaurkoetan erruz. Zergatik gaurko jesuita, prantziskotar eta apaizak ez dute euskera beren aurrekoak bezala sakon estudiatzen? Ez ote daude, apika, aiek baiño beartuago, aien erakuspideak eta gaurkoenak bildu dituztelako (edo biltzeko aukera izan dutelako beintzat) eta XX'gn. mendeak XVII'garrenak baiño geiago beartzen duelako estudio-lanetan? Gurean, ordea, aldrebes gertatu da. Badirudi atzeraka goazena, ikasi bearrean ahazten... Eta guzti au zergatik? Gure izkuntza sustraitik estudiatzeko egonarririk artu nai izan eztugulako, gure idazle zaharrek aintzakotzat ere artu nai izan eztitugulako eta are gutxiago aien iturrietan xurgatu...

Egia, idazle zaharrek ere bazituztela akatsak eta ez txikiak, aietan nabarmenenak joskeraren okerra; *non, nola, zeren* eta olako galdegarriaz bidegabeki baliatzea; erdal-itz asko bearrik eta premiarik gabe erabiltzea; eta baita ere izkuntzaren moteltasuna eta monotonia, guarko idazle goren, giartsu eta zauli zenbaiten aldean. Akats auek larriak direnik ezin uka, baiñan baita barkagarri ere, ezpaitzuten beren aurretik iñor arkitu utsegite oiek ikusi-erazteko. Guk ordea, erakuspideak nun-naitik izan ditugu eta ikasi ez baldin badugu nai izan eztugulako izan da. Beraz, gure errua, gure ogena, gure pekatua aiena baiño askoz larriagoa izan da.

Zergatik XX'gn. mendeko euskal-idazleok ez ote genitzakean gure aurrekoen akatsok zuzendu (eta ez ditugu beti ondo zuzendu) gramatikako uts izugarrietan erori gabe? Okerra zuzendu dugun bezala, zergatik eztiogu zuzenari zuzen eutsi? Merezi ote du zulo bat betetzea bestea egiteko? Euskal-idazle askotxo ditugu gaurregun, eta ez nolanaiko idazle ez-jakiñak, liburugille jakitunak baizik, euskal-verboa estudiatu gabe darabiltenak, belarriz aditu dituzten aditz-jokoak edo an-emenka irakurri dituztenak gutxi gora bera aplikatuz, zuzenak dira-

nentz aztertu gabe. Eta ontarako eztago eskubiderik, maitetasunak ezpaitezake justifika olako ausarkeriarik. Adibidez, azken-bolara onetan argitaratutakoen artean, "Abendats" en liburuak aboa bete agiñekin utzi gaitu tankera onetan, ezpaikenduen uste olerkari trebe ta jaio onengandik orrelakorik irakurtzerik.

Ene ustez, Euskaltzaindiak, oraiñaldian gramatikari buruz egiten diren akatsik nabarmenenak eta larrienak bil eta publika bear lituzke, beroien ordezko zuzen esanak gure idazleai jakin-eraziz, baiñan, batez ere, euskal-liburuen kritikak egiazko kritikak izan bear dituzte eta ez orain arte bezala intzensualbistari lotsagarriak. Beste kuku batek jo liguke soiñua trapu zikinak kanpora ateratzen jakin izan bagendu, palagu ta loxintxetan denbora galdu gabe. Ez giñake egonen egon geran lozorroan, amets gozoetan, ezti miazketan, geronen buruaz arrotuta ta lañezaz puztuta bizi izan ezpagiña, bakoitzak bere buruari idazle gorengo eta paregabe iritziz. Nik neuk dakit gure irizlariek ain merke-zurrian zabaldutako narkotiku onek zer gaitza egin didan. Zergatik alakoek etzizkidaten nire utsegiteak salatu? Nirekin egiazko adiskide bezala jokatu izan balute beren garaian, aspaldi zuzenduko nituzkean gaur zuzendu ditudan akatsak. Beraz, intzensu lo-eragille au jaurtiaz, urteak galduazi besterik ez digute egin. Ori al-da adiskide on agertzea? Baliteke adiskide zuri, ez, ordea, adiskide leial.

Aurreneko adiskide leiala irizlarietan Mitxelena jauna izan dut eta beroni eskerrak esnatzen asia naiz. Mitxelena-Elizalte jaunak eman zidan aurreneko zartakoa (eta ondo emana gero!) "Joanak-Joan" eleberria argitaratu nuenean eta beste penarik eztut kritika-lan artan utsegite baten aipamena besterik ez egiña. Naiago nuke dozenatxo bat atera izan balizkit illaran. Oraingoarekin irizpide zorrotza eskatu diot eta nire eskaria aintzakotzat ar dezala egiten diot otoi. Euskera benetan maite baldin badugu, maiteago izan ditzagun irizlari zorrotzak, biguin eta barkaberak baiño. Irizlari zorrotzarengandik zedozer ikasiko dugu zentzuz eta asmo onez ari baldin bada ta ez zipoka jardunean. Irizlari barkaberarengandik eztugu, ordea deus ikasiko, borondate onenaz ari delarik ere. Naiago dut amaika aldiz Mitxelena erregarria, Andima gozagarria baiño. Egiak erre egiten duela? Bai, apurtxo batean, baiñan ez gerora. Gure aurrekoek esaten zuten "egia da latz eta garratz", baiñan ez ote obea egia garratza gezur gozoa baiño? Ez dezaiogun, beraz, bekozko beltzik jarri Mitxelena jaunari trapu zikiñak atereaz datorkigulako, Mitxelena asko bear bailituzke gure euskal-soroak

sastraka ta larraz garbitzeko. Betoz gure irizlariak egiaren bandera zabalik...

Itz bi orain, "Itxasoa laiño dago"...ren lenengo ediziño oni buruz. Liburu au jantziz aldatu xamarra atera litzake "Itxaropena"k bigarren probaldiak igorri izan balizkit, nik itxaroten nuen bezala ,aurreko liburu guziak bi proba-zuzentzekin atera izan baitizkit. Nik, zuzendu bear asko bigarren probaldirako utzi nituen, lenengoa beltz-beltza gelditu baitzen aldakizunaren aldakizunez eta lenengo zatiaren tirada bota zuela esan zidanean (Jaungoikoa'k bakarrik daki nitzaz jabetu zen amorrazio ta etsimentuaren berri), bigarren probaldirako utzi nituen zuzenketa klaseak ez ikuitzea erabaki nuen, bestela, aurreneko zatia tankera batean idatzita eta bigarrena bestean aterako baitzen. Beraz, bigarren probaldian zuzendu asmo nituenak orrialdez-orrialde bildu ditut eta Euskaltzaindia'ren babesean uzten, ni ilda gero bigarren ediziñorik egiten bazaio itzulpen oni, nire azken gogoa beteaz egin dadin. Zuzenketa au *Euskera*-k edo beste aldizkariren batek argitaratzea komeni litzake, bigarren ediziñoa atera lezaken edonork gogoan euki dezan, publikatu gabeko lanak maiz aski galdu egiten baitira edo zoko batean ahaztuta gelditzen. Ene zuzenketan ikus ditekeanez, eztira ene aburu aldakizunak bakarrik aldatzekoak, inprentako utsak ere asko izan baitira eta batzuek larriak, ezpaita posible probaldi bakarrarekin gauzak ondo egitea. Arrazoi guzti oekatik, ene irakurleai eskatzen diet ez dezatela nire itzulpena juzga beronen zuzenbidea ezagutu gabe. Esan bezala, bigarren ediziñoa egiterakoan bizi ezpanaiz, Euskaltzaindiaren ardurapean egitea gogo nuke, berak oi duen zentzuz eta zuhurtasunez eginen duela ziur bainaiz. Nire iritzian egin bear diren aldakizunak oso-osorik ipiñita daude eta zalantzakoak gure Akademia'ren gain uzten ditut soluziñorik egokiena emango dien ustean. "Itz" gaietan, oraiñaldian beñepein, jendea minberatu erreza da eta gero ere, nire ustez, itz bakoitzak bere aldekoak eta kontrakoak izanen ditu. Orregatik, itz batzuei buruz erabakiak artzean (abesti-eresi-kanta, gotzai-apezpiku, abizen-deitura t. ab.), lehen-lehenik aburu auxe gogoan eukitzea komeni litzakeala nik uste: itza, Euskaltzaindiaren gustoko izan ala ez, ongi ala gaizki eratua izan, eskubidezkoa ala ez (itz zahar batek eskubide geiago izan dezakealako), ediziñoa egiterakoan itz oiek errian ezagunak diren begiratzea. Adibidez, arestian aipatutako iru itz berriak (abesti, gotzai, abizen) ez nituzke nire gogoz zabalduko eta are gutxiago asmatuko, ordezko jator-jatorrak bai-baikenituen. Gaiñera, iruretan lenengoa burugabe

eratua dago. Alabaiña, iru izen berriok Guipuzkoa'ko oraingo euskaldunari askoz ezagunagoak eta adiskideagoak zaizkio beren ordezko zaharrak baiño. Komeni ote da itz oiei bizia ukatzea, gaurko publikaziño errikoiak, dotriñak eta bertsolariak onartuta gero? Bego Euskaltzaindiaren esku auzi au, baiñan' erabakia artu aurretik ongi ausnartu dezala eskatzen diot eta ez dezala biotzez joka, buruz baizik.

Etzait beste esan-bearrik gogoratzen. Ekin dezaiogun, bada, gure idazlanean sortu zaizkigun zalantza ta korapilloak aztertzeari.

DUN-DUEN-DUAN, NUN-NUEN-NUAN, eta abar.—Orainarteko nire literatura-lanetan, Orixe ta Olabide'ri jarraiturik lenbiziko formak erabilli izan ditut, ots, *dun-nun*. Nik sekula eztitut irakurri izan bi idazle gorengo oieri eragin zizkien arrazoiak, gure idazle zaharrek beti ta beti erabilli izan dituzten tarteko *a* edo *e* ori baztertzeko. Nik uste, ene baitan arramazka jardun ziren arrazoien idekotsuak izanen zituztela aiek ere literatura zaharrarekin erabat urratzeko, baiñan, garbi aitortu bearra daukat irakasletzat eduki ditutan bi gizon oiek urrats ori eman ezpalute, ni neroni enintzala ausartuko sekula erabaki ori artzen. Ona emen, ene baitan zarrapoka jardun ziren arrazoiak forma laburraren alde.

1.°—Erriak gaur-gaurkoz amartik bederatzitan *dun, nun*... erabiltzen du. *Nuan* eta *nuen*, berriz (orobat, *duan-duen*) kaletarren batzuek erabil lezakete, baiñan, ene ustez sermolarien eta irakurkizunen eragiñez. Baserritarrai, ostera, eztiet sekula entzun.

2'gn.—Gure idazle zaharrek, sortaldekoak baziren, *duen-nuen* erabiltzen zuten. Sartaldekoek izatez, ostera, *duan-nuan*. Zein aukeratuzko zalantza onetan ez ote zen obe erriak zapuztutako era auek literaturan ere baztertu eta erriarekin batean *dun-nun* erabilli?

3'gn.—Murrizte au egiteko kezka aundirik ez nerabillen, nire ustez (eta Orixe-Olabide'ren ustea ere berbera zela iduri zait), *e* edo *a* ori epentetiku besterik ezpaitzen eta ortaz, ez genduen aditz-jokoa murrizten. Izan ere, indikativoko oraiñaldiari *n* edo *la* erlatibuak erantxirik, gure idazle zaharrek onela erabilli izan dute:

Nik ekarri dutan-dutala
Zuk ekarri duzun-duzula
Arrek ekarri duen-duela

Guk ekarri dugun-dugula
Zuek ekarri duzuten-duzutela
Aiek ekarri duten-dutela.

Or ditugu, bada, gutxieneko *duzun* eta *dugun* dela alkargarri bage (*a* edo *e*). Joanaldiko dativuetan ere atzaigu alkargarria agertzen, *zenigun, zigun, nion, zenion, zenidan, zidan*... Ezta oraiñaldiko erlatibuetan ere, *didazun, didan, diozun, dion*... Beraz, arrazoi ontara jo bear: *e* edo *a* ori eztugu aditz-gunaren osakin, eraskin baizik. Izan ere, aditz-sustraia *u* baldin bada (*d-u-t, da-kar-t*'en bezala) eta erlatibua *n*, zer izan diteke *e-a* eraskin baizik? Izpideok sendoak direnik ezin uka eta Orixe ta Olabide'ren bultzakada txipia aski izan nuen beroietara ziaro makurtzeko. Alabaiña, beste alderdiak ere baditu arrazoiak eta ez makalagoak eta auen zamak beste alderdira eraman naute nire bizitzako ogeitameretzigarren urtean.

Mitxelena-Elizalte jaunak gaur-egun argiro erakutsi digunez, erlatibua ezta *n-la, en-la* baizik. Nola demostratzen den ori? Oso errez. Oraiñaldiko sartaldeko euskaldunek, *erori dan etxea, etorri dala* esaten dute eta eguzkialdekoek berriz, *erori den etxea, etorri dela*. Aditz-jokoa *da* balin bada (*erori da, etorri da*), nundik sortu da eguzkialdekoen *de* ori? Ain zuzen ere, erlatibua *en-ela* delako eta antziñako aditz-jokoak erlatibua **daen* eta **daela* zirelako. Antziñako forma auetatik sartaldeko euskaldunek *a* gorde zuten eta *e* baztertu; eguzkialdekoek, ostera, alderantziz, *e* gorde zuten eta *a* baztertu. Joanaldiko *en-ela* ere (*nuen, nuela*) Mitxelena-Elizalte'ren ustez, erlatibuaren senide-senidea da, ots, berbera beste esankizun bat arturik. Senidetasun au joanaldiko intransitivoan ikus diteke nabarmenago, sartaldekoek *zan-zala-zirazirala* egiten baitute eta eguzkialdekoek, *zen-zela-ziren-zirela*. Beraz, emen ere, **zaen, *zaela, *ziraen, *ziraela*, ziren aurreneko formak eta alderdi bateko euskaldunek *a* onartu dute eta bestekoek *e*.

Auxen da ene arrazoi teorikua *duen-nuen* onartzeko ta *dun-nun* baztertzeko (*duan-nuan*, berriz, ene postura sortaldekoa delako baztertzen dut). Alabaiña, arrazoi mardul onen jabe ezpagiña ere, gaurko nire pentsakerari jarraiturik *duen-nuen* erabilliko nituzke, iduri baitzait laureun urteko literaturaren zama aundiagoa dela kontrako teoria guziak baiño, naiz ta erriak, Orixe'k eta Olabide'k bestera erabilli gure egunetan.

PH.—Zergatik onartu nuen latin-izkuntzak lenengo eta prantzesak gero greko jatorrizko itzak erabiltzeko atotsi zuten

letra bikote au? Orra, ba. Zenbait itz baditugu euskeraz eta are geiago erdal-jatorrikoak izanarren euskeraz asko erabiltzen direnak, eskualde batzuetan *p* pronunziatzen dituztenak eta bestetan *f*. Esaterako: *apari-afari, alper-alfer, parre-farre, ipar-ifar, ipiñi-ifiñi, Naparroa-Nafarroa... feri-peri, konfiantza-konpiantza, sufritu-supritu, famili-pamili, infernu-inpernu, franko-pranko, pio-fio, fiña-piña, festa-pesta, Pernando-Fernando, Fermin-Premin* (Usurbil'ko Agiña'n bada baserri bar *Fermindegi* dena paperetan, baiñan erriak *Premindegi* esan oi diona), *Felipe-Pillipe*... Itz auek guztiak nola erabilli bear ditugu, *p*'kin ala *f*'kin? Ona emen korapilloa, ezpaita zillegi ene ustez nolanai erabiltzea. Ene zalantza ezin autsirik, itz berberak batzuetan *p*'kin eta bestetan *f*'kin erabiltzen nituen. Anarkia onekin, ordea, ezin jarrai eta orduan gogoratu zitzaidan egoki litzakeala latin-prantzesak darabilten *ph* bikotea (greko jatorri koak, alegia) guk itz oieri aplikatzea, ez ordea soil-soilki *f* pronunziatzeko, aukeran irakurtzeko baizik, nai izatez *f* eta nai izatez *p*, ondorengo *h* mutu biurturik. Orrela asi nintzen erabiltzen *ph* lenengoz liburu onen borradoretan, baiñan erabateko erabakia artu gabe, saio-gisa soil-soilik. Gaiñera ez nuen zaio auetan kriterio berbera erabilli beti. Batzuetan, euskeraz *f'kin* pronunziatu ditezkean itz guziak idazten nituen *ph*'kin, naiz euskerazko jatorrak, naiz erderatiko euskerazkuak, naiz erdera soillezkoak, ots, euskerak asimilatu gabeak, baiñan ezinbestean erabilli bearrak. Bestetzutan, ordea, euskerazkoak bakarrik (beren euskal-erdal jatorriari begiratu gabe). Sekula ez nuen segurantzizko erabaki bat artu auzi ontan; mutillik gabeko itxuaren antzo nenbillen ene makillatxoarekin orma-bazterra ezin idoro... Ontan eta beste zenbait euskal-auzitan.

Zalantza ontan igorri nituen liburu onen lenengo probak inprentara eta an zeuden bitartean, lausoak eta ganduak oro aienatu zitzaizkidan eta bi erabaki oetxek artu nituen: *ph*'ri buruz, erabat baztertzea, naiz ongi pentsatutako ideia, naiz gaizki pentsatutakoa izan, idazle bakoitzak ezpaitugu eskubiderik gure izkuntza jostallutzat edo esperimentugallutzat erabiltzeko. Bakoitzak ongi derizkiona edo nai duena egitekotan, gure izkuntzarekiko anarkia ikaragarri batera iritxiko baikera eta euskeraren batasuna geronek (ainbeste aldarrikatzen dugunok!) botako baitugu arrika. Auzi oni buruz ene jokabide zuhurra auxe litzake: problema au Euskaltzaindiaren mai gaiñean ipiñi eta nik eskubide gabe zabaldutako soluziño ori proposatu. Arrazoi auek direla-ta, nerau billakatu naiz *ph*'ren etsairik aundiena, oartu bainaiz ni bakarrik izanen naizela letra bikote

onen erabiltzaille edo okerragoa litzakeana talde bat atzetik etorriko litzaidake eta ortaz nerau nintzake euskal-ortografiaren batasun kontrako eragille. Erabakiok artzeko eskubide bakarra ene ustez Euskaltzaindiak dauka, bestela, euskal-zismak perretxikoak bezala sortuko baitzaizkigu. Alabaiña, otoi egiten diot Euskaltzaindiari euskal-idazle guztioi norma batzuek eman dizaizkigula *p*'kin erabilli bear ditugun itzak eta *f*'kin erabilli bearrekoak mugarrituz, ezpaita egoki kriterio sendo bat gabe itz auek nolanai idaztea (1). Lenbiziko probak zuzendu bitartean artu nuen bigarren erabakia auxe izan zen: *dun, nun, naun, nindun, (dula, nula, naula, nindula), e* batekin tartean erabiltzea, ots, *duen, nuen, nauen, ninduen (duela, nuela, nauela, ninduela)*... Erabaki au Euskaltzaindiaren begikoa dela iduri zait. Alabaiña, Euskaltzaindiaren aburua beste bi soluziñoetako bat onartzea balitz aren esanetara makurtzeko gertu nago. Zorigaitzez, bigarren probarik igorri etzidatelako aditzjoko auek ezin izan ditut nire naiera aldatu.

DIÑO-ZIÑON-DIO-ZION (**iñon*, **ion*-etik aterea). Aditz-jokuok Bizkai-pronunziaziñoaren araura idatzi baditut, eztut egiñ, iño-

---

(1) **P** ta **f**'ren alkar-guduak sortutako auzi oni buruz, orain eun urteko euskaltzale zintzo eta ezagun baten testigutza aditzera eman nai dut emen. Ernani'ko seme Gregorio Arrue jaunaz mintzo naiz (1811-1890) ainbeste liburu Gipuzkoa'ko euskerara itzuli zizkiguna, beren artean, ain zuzen ere, Mogel'en «Peru Abarka». Ondikotz, «Amasei Seme Euskalerri'ko» izenarekin bataiatu nuen ene liburuan, Mogel'i dagokion saillean, ahantzi egin zitzaidan Arrue'k egindako itzulpenaren aipamena egiten. Izan ere, korrika ta presaka idatzi nuen liburu ori, Euskaltzaindiaren sariketa deiari erantzunaz, gauzak bear bezala estudiatzeko betarik artu eziñik, epea laburra baitzen batek bakarrik orrelako lan aztuna burutzeko eta orregatik onen tankerako utsuneak biografi guzietan arki ditezke. Bigarren ediziño batean zulo auek guziak betetzeko eta okerrak zuzentzeko bizia eta osasuna emango al-dit Goiko Jaunak!

Arrue'ren testigutza onek garrantzi aundia dauka ene ustez, batetik orain eun urtekoa delako eta bestetik kultura aundi batez jantzitako gizon au eskolamaisu zegoelako Zarautz'en, adin guzietako euskaldunekin artu-emana zuelarik. Onela diño Arrue'k: «Euskal-izkuntzak eztitu bear latin-alfabetuko **f** ta **h** letrak eta oker daude onelako itzak **f**'kin idazten dituztenak: **alferra, afaria, ifiñi** eta beste olako itz batzuek beti **p**'kin idatzi bear lirakeanak, euskaldun jatorrak pronunziatzen duten bezalaxe. Auek, gaztelera zertxobait ikasi duten lurraldetan egonak ezpadira, edo eskolan ibilliak ezpadira, ezin dezakete pronunziatu **f**. Orrela, **Fernando**'ren ordez **Pernando** esan oi dute eta **Francisco**'ren ordez **Prantzisko; fiesta** eta **función** esateko **piesta** eta **punzion**. Berekin zenbait saio egiña naiz eta **f** ezin pronunziatuz, **p**'ra jo bearra daukate. Letra au arrotz eta alperrikako denaren siñale jatorra. Mutikoak alfabetua ikasten asten direnean, **f**'ra irixtean **epe** esan oi dute eta lanak dira gero, erdaldunak bezala **f** esan-azteko». (Moguel-Arrue, «Peru Abarca», Prólogo al lector guipuzcoano, «Boletín de la Real Sociedad Vascongada de Amigos del País», Cuaderno 2, pág. 179, año 1948).

laz ere, tankera ori atsegingarriago zaidalako. Anitzez ederrago eta eztiago derizkiot (joanaldian batez ere) gurealdeko *diotzion*'i, baiñan, oek, morfolojiaz *izan* (edo zeatzago mintzatuz **edun*) laguntzaillearen kidekoak direlako (ekarri *diot*, ekarri *zion*), erabilli izan ditut aspaldi ontan Bizkai-pronunziaziño orrekin. Auzi ontan ere Euskaltzaindiari eskatzen diot biderik egokiena erakuts dizaigula.

GOTZAI. Euskerak bazuen (Bidasoaz bestealdetik beintzat) latiñetik zuzen-zuzen artutako euskal-itz jatorra, izen berririk asmatzen ibilli gabe, gaztelerazko "obispo" aditzera emateko. Alabaiña, gaurregun gure aldeko euskaldunek ezagunagoa dute *gotzai, apezpiku* baiño eta ongi-xamar eratua dagoenez errespetagarri deritzait, errian indartzen ari den artean eta ez aultzen. Euskaltzaindiak erabaki beza, ordea, zein den erabilgarriago.

BAINA, BAIÑA, BAÑA. Nire erdizaletasunak eraginda *baiña* berezi dut nun-naiko euskaldunentzat irurotan egokiena iritzirik. Ala ere, gai ontan, beste orotan bezalaxe Euskaltzaindiaren esanera nagokizuke.

OSPE-AINTZA. Gaztelerazko edo latiñezko "gloria" aditzera emateko, etzegoen zertan asmatu *aintza* itz berria, or baitugu Bidasoaz bestaldetik *ospe* itz zoragarria esangura berberarekin. Oso erdi-purdi osatua dagoelakoan nago, baiñan, fonetikaz ots-ederreko delako erabilkizun orretarako edo itz orren premia gorria zelako, aitortu bear dugu gure egunetan zabalkunde aundia artu duela. Gipuzkoa'ko aur guztiak dotriñan *Aintza Aitari, Semeari eta Espiritu Santuari* esaten ikasi dute eta Goierri guzian ain entzuna den "Radio Segura"-k ere orrela esaten ditu bere Errosarioak. Otoitzetan beintzat aintzakotzat artu beste erremediorik eztela uste dut. Errezuz lekora, *ospe*'ri toki egin bear zaiola iduritzen zait. Ene liburuan, bizpairu tokitan *aintza* erabilli nuen. Euskaltzaindiak ikus beza aldatzea komeni ote den.

ZAN-ZEN-ZIRAN-ZIREN. Gipuzkoa'ko Errenteri-Lezo'tatik Zuberoa'ko Barkoxe-Eskiula'raiño *zen-ziren* erabilli oi dira; Gipuzkoa-Bizkaietan, berriz, *zan-ziran*. Bi formak jatorrak dira eta lentxe esan dugunez beren ama **zaen-*ziraen* izan bide zen. Literaturan erabiltzeko zeiñek dauka eskubide geiago? Nik, Etxepare, Axular, Leizarraga eta Bidasoaz besteko idazle goituen omenez (auek izan baititugu euskal-eleder alorreko langillerik zaharrenak eta jaioenak), eta euskal-batasunaren alde egokiago delakoan *zen-ziren* aukeratu ditut. *Nintzan-nintzen*' ekin zalantza aundiagoak ibilli ditut eta egia esan eztakit zein

aldetara jo. Euskaltzaindiak atera gaitzala zalantza-osin ontatik.

BEZALA-BEZELA. Sortalde-beroak eragiñik lenbizikoa aukeratu dut. Alabaiña, Euskaltzaindiak agindu bizaigu.

BATZUK-BATZUEK. Gurealdiko laburmin-giroak eragiñik lenengoa erabilli dut orain artean. Alabaiña, gure zaharrai jarraiturik, bigarrena darabilket gaurgero.

BATZUTAN-BATZUETAN. Mugatu gabea delarik obeto legoke lenengoa, baiñan, gure aurrekoai jarraiturik, bigarrena erabiltzea obeto ote den nago. Euskaltzaindiak erabaki.

BESTETZUK-BESTETZUEK. "Batzuk-batzuek"-en senide, denez, onen jokabidea jarraitu bear litzakeala derizkiot.

ABESTI-ERESI-KANTA. Ona, itz berri au, *abesti*, alegia, burugabe tajutua, baiñan, errikoitu bidean. Gaur, gure bertsolariak ere erabiltzen digute. Tajugabea izanarren (abo-eres-ti), uka ahal genezaioke bizitzeko arnasa? Askoz obe litzake zentzu onekin *eresi* zabaltzea, *abesti* eta *abestu* asmatzen ibilli gabe, baiñan gure erriak auek ezagunagoak ditu ura baiño. Ontaz, zer dagikegu?

ABIZEN-DEITURA. Emen ere, gurea zaharberritu bearrean, berria asmatu ziguten. Auxen da asmatu bearraren sukarra! Ez ote luke obe alakoak euskerak duena eta eztuena aurrena ondo ikasi? Etzukean ortan lan aundirik, zorigaitzez, Euskalerria eta batez ere euskal-literatura-soroa urri askoak baitira. Itz oen asmatzalleak aitortzen digu etzela irakurzale, ausnarzale baizik. Ainbestean paso, zindotasun onek txalo beroa merezi baitu. Alabaiña, itzetik ortzera, egunean-egunean, Gernika'tik Mutriku'raiño beintzat erriak *albiste* esan oi dio "noticia"-ri. Itz onen aitzea beñepein izango zuen abandotar seme argiak. Zertan asmatu orduan bere ordez *izpar* izenez bataiatu zuen abortu nazkagarria? Zorionez, *abizen* onen aldea poliki tajutua dago eta gure alderdiko euskaldunek ezagun-xamarra dute. Zein aukeratuko?

ERAIL-ERAN. Itzak ez-ezik aditzak eta aditz-jokoak ere asmatzen dira gurean eta burukomin aundirik gabe asmatu gaiñera. Erriak oraiñaldian, *il*'ekin adierazten du "morir" eta "matar" Alabaiña, antziñakoek, "matar" esateko *eran* zeukaten eta "matador" edo "asesino" *eraille* (*entzun*'etik *entzule* bezala). Gurealdian bateonbatek itz onek utzitako utsunea nabaritu zuen eta *eran* ezagutzeke, *erail* asmatu zuen, Azkue'k bere Morfologia'n ematen dizkigun legeen kontra, *era* prefijorik ezpaita, *-ra-* bitartekoa baizik, ots *e-ra-karri, e-ra-man, e-ra-billi* ta ab. Baiñan, kalera bota ziguten eta or dugu *eran*'en

aulkiaz jabeturik. Zer egin? *Eraille* zillegi dugu erabiltzen bi aditzek itz berbera sortzen baitute. *Eran*, ordea, arkaikuegi dela derizkiot gurealdirako eta *edan-eran*'ekin "beber" nahasten erreza da. Onartuko al-dugu *erail*? Euskaltzaindiari dagokio epaia.

JARDUN. Bizkai-euskera egiten den lekuetan transitivoa da, eta, laguntzaillearekin ez-ezik, bakarki ere erabiltzen dute, *diardut, diarduzu, diardu*... Gipuzkeraz eztugu bakarki erabiltzen eta laguntzaillearekin intransitivo eran darabilgu, *jardun naiz, zera, da*... eta ez *dot, dozu, dau*, Bizkai aldean bezala. Au dela-ta, laguntzaillearekin pasivoki darabilt eta aditza berbera erabiltzean aktivoki. Euskaltzaindiaren kontsejutxo bat bear genduke ontan ere.

-EAN. (Biotz*ean*, urdiñ*ean*, larunbat*ean*, zakel*ean*, lurr*ean*...) Gure mintzoa ur-arre eta loitutik xurgaturik naiz nire txipitandik eta enaiz oartu ogeitaemeretzi urteak bete artean, euskaldun jatorrak konsonante ostean beti *-ean* pronunziatzen duela eta sekula ez *-an*. Gure idazle zaharrek ere ez dute sekula uts egiten lege onetan. Ene liburuetan *-ean* eta *-an* nahasmahas dabiltza. Probak zuzentzean geienak zuzendu nituen, baiñan lenbiziko zatian batez ere askotxo labandu zaizkit.

KAI, IBAI, MAI, ZELAI... eta olakoetan *-an* edo *-ean* sufijoa erabilli bear dugu? Gipuzkoa'n bitara erabiltzen ote den nago. Enaiz oartu gure idazle zaharrek xehetasun au nola darabilten. Bidanian egindako galde batzuetan onela eman zizkidaten: *-ean, jaie(a)n, naie(a)n. -An*: *ibaian, kaian, maian, usaian, lasaian, zelaian*. Euskaltzaindiak argi egin bizaigu auzi onetan.

NIRE-NERE-NIRI-NERI. Emen ere Euskaltzaindiaren aolkutxoa bear dugu denak baitira legezko ta zillegi eta idazle zaharretan danetara arkitzen baita. *Nire* ta *niri*'k jatorri zuzeneagoa dute, antza, eta orretxegaik erabilgarriago ditezke.

NAVEGATU, AVENTURA, VALORE... eta orrelako erdal-itz batzuek ezinbestean erabilli bearrean arkitu naiz. Itzok, oraindik beintzat, etxekotu ez dituelako euskerak V'kin ezarri ditut. Erdal itzok, euskeraz erabiltzean, *b*'kin ala *v*'kin idatzi bear ditugun esan bear liguke Euskaltzaindiak. Nik, zalantzan, *v*'kin idatzi ditut erabat erderazkoak diranok.

SAKEL-ZAKEL-SAKELA-ZAKELA. Zein da lauetatik jatorrena ta egokiena? Azkue'k *s*'kin dakar bere iztegian, baiñan, Bidanian beñepein *z*'kin pronunziatzen dute argi ta garbi. Isetseko *a*-itz-gunarena ote da ala eraskiña da? Azkue'k bitara dakar, Gi-

puzkoa'n *sakel* eta Lapurdi'n *sakela*. Euskaltzaindiak esan bizaigu zein den egokiena.

AJOLA ZAIT - AJOLA DIT. Au ere Gipuzkoa'n bitara esaten dela uste dut. *Eztio ajolarik* bortitzago da *etzaio ajolarik* baiño, eta baliteke erri-mintzoan jatorrago. Euskaltzaindiak atera gaitzala zalantza ontatik lenbailen.

JOKATU DU - JOKATU DA. Nire ustez bitara zillegi da. Ez ote litzake egokiena gaztelerazko "jugar"-i dagokiona aktivoan erabiltzea, *Pelotan jokatu du* eta "portarse, conducirse" pasivoan, ots, *gizon ori zuzen jokatu da*? Euskaltzaindia mintza bekigu.

MORO(TAR)-MAIRU. *Mairu* itza gaurko euskaldunek ezagutzen etzutelakoan *moro-morotar* erabilli izan ditut. Alabaiña, gerora esan didatenez, itz au ezaguna omen du euskal-populuak. Bekus Euskaltzaindiak aldatzea komeni ote den.

ZURRI-ZURRIAN. Erriak, nik dakitalarik, sufijo polit au, soil-soilki *merke*-ri erantxita darabil, ots, *Merke-zurri bizi da* edo *Ori beti merke-zurrian ibiltzen da*. Sufijo onen zentzua *billa* bezala da, au da, *merke-billa*, *merke-naiean*, *merke-bearrez*... Sufijo au, ordea, edozein itzetara zabalgarri dela derizkiot eta alaxe egin dut batere bildurrik gabe. Sufijo oni buruz, luzaroan oker batean egon naiz, alegia, uste bainuen au *zur* zela *zurri*' ren ordez. Onetxegatik, ene liburu eta idazlan askotan *zurrean* ikusiko duzute, *zurrian* idatzi bearrean. Irakurleak barkatuko al-didate utsegite au.

NEZAKE-DEZAKET. Danok dakigu, gorpuzketa bereiziko bi aditz-jokuok erriaren aboan esangura berbera daukatela gaurregun, ots, oraiñaldiko potentziala, eta ezin dezakegula bereizi askok nai dutenez, lenengoa gerogarri egiñaz (podría) teorian den legez, eta bigarrena oraingarri (puedo). Euskaltzaindiak auzi onetan bear liguke jakin-erazi bi formak ote diren zillegi ala ez, eta biak erabilgarri izatekotan (gaurko egoeran ala bear duela nik uste), *dezaket*'i laguntasun beroagoa ematea komeni ote den ala ez. Bidanian, adibidez, bi formak oso-osorik ezagunak dituzte, baiñan, batzuetan *nezake* saillekoak erabilliagoak dira eta bestetan *dezaket*' ekoak. Ona emen bi saillak Bidanian erabiltzen diren bezala:

Erabillienak		*Ez ain erabilliak*
Nezake	EKARRI	Dezaket
Dezakezu		Zentzake (Zenezake)
Lezake		Dezake
Gentzake (Genezake)		Dezakegu
Dezakezu (t)eke		Zentzakete (Zenezakete-teke)
Lezakete		Dezakete

Argi ta garbi ikusten da, beraz, bigarren pertsonetan *dezaket* saillekoak dutela nagusitasuna eta lenengoetan eta irugarrenetan *nezake* saillekoak. Badirudi, ontaz, *nezake* saillekoak ugariago direla gaurregun eta gero ta indartzenago ari direla errian. (1). Ikusi dezakegunez, bi alderdiak badituzte beren arrazoiak bizi-eskubideari eusteko. Au dela-ta, nik-neuk, bi formok eskubide berdiñakin erabilliko nituzte. Ez derizkiot, ordea, zillegi *nezake* saillekoai gaur erriak damaion zentzuna aldatzea, gramatikalari zenbaitek egin oi dutenez.

NINTEKE-NAITEKE. Pasivoan ere bi sail ditu oraiñaldiko potentzialak. Oraiñaldi jatorra, gramatikari dagokionez *naiteke* da, baiñan, Gipuzkoan eztut uste erriak iñun darabillenik. Geieneko ere, irugarren pertsonan, toki batzuetan, *daiteke*'ren ordez *diteke* erabilli bide-da, Naparroa'n beintzat *ditake* senidea erabiltzen baita. Oraiñaldi potentzialak erriarentzat Gipuzkoan *ninteke, zintezke, liteke*... dira. Ala ere, ez nago ni *naiteke* saillekoai bizi-eskubidea ukatzeko. Aktivoan bezala, pasivoan ere bizikide izan ditezela bi jokaerak. Ona nire iritzia. Orain, Euskaltzaindiak eman bizaigu berea.

-EAN edo -AN ille izenetan. Ille-izenak *a* eraskiña itz-gunari erantxi diote. Orrela, *ilbeltza*, "enero" da eta ez "el enero", *otsailla* "febrero" eta ez "el febrero"... Ontaz, "en enero", "en febrero", *ilbeltza'n, otsailla'n*... esan bear litzake. Aspaldi ontan, ordea, euskaldun jatorrai erne nagokien auzi ontan eta denai edo ia denai beintzat, *ilbeltzean, otsaillean* e. ab. entzuten diet. Ontan ere, Euskaltzaindiak bere iritzia emango al-digu!

A gunekoa eta A eraskiña *a* gunakoaz ere zerbait esan gura dut. Oraiñaldiko giputz-idazleok bi *a* auek eztitugu ongi bereizi izan itz batzuetan eta badirudi okerrean griñaturik gabiltza-

---

(1) Oraiñaldiko euskaldun-erriak bigarren pertsonan **zu**'ren bearra arkitzen du, **zen** prefijoari ezpaitio zentzunik billatzen. Orregatik nagusitu da **dezakezu zenezake**-ren parean eta arrazoi berberagatik nagusitu zaizkigu **zizkidazun** eta **zizkiguzun, zenizkidan** eta **zenizkigun**-en ordez.

la. Sarritan uste izan dugu *a* letrarekin amaitzen diren itz batzuek, etzirela orrela bukatzen, aurreko konsonantearekin baizik eta *a* ori eraskiña, muga-letra zela, *ardoa*'n, *ogia*'n... bezala. Ene itzulpenean onelako utsik geienak zuzendu ditut, baiñan, lenengo zatian batez-ere, lerratu zaizkit gisa ontako akats batzuek. Adigarri antzo, itz oietan ezagunenak ipiñiko ditut emen, oraiñaldiko euskal-idazleok aurrerakoan zuzendu gaitezen: *makilla, eliza, erregiña, arbola, neskatxa, izorra, egia, gauza*... Itz batzuetan gaitz au erri-muiñeraiño sartua dela aitortu bear da. Aipatutako itzetan, adibidez, baserritarrai aditu diet esaten *neskatx, gauz, egi*. Alabaiña, len etzen orrela, gure idazle zaharrek gunakotzat zeukaten *a* itz oietan, eta berriz ere lenera itzuli bear dugula derizkiot. Itz batzuek, *egia* bezala, bitara erabiltzen ditugu: *egiazkoa* eta *egi batzuek*. Ezin uka *egia batzuek* gogorra dugunik, baiñan, kasu batzuetan *a* naturala egiten bazaigu eta bestean ez, *a* organikuarekin onartu bear dugula derizkiot *egia*'k ezpaititzake bi forma bereizi iduki. *Izorkeri* itza "fornicación" maiz erabilli izan dut ene idaz-lanetan beste norbaiti jarraiturik, ez ura eta ez ni ezpaigiñan oartu *izor* itzik eztela, *izorra* baizik, eta gure erri jatorrak *izorratu* eta *izorrakeri* esaten duela.

-EK, sujeto-eragillea. Bidasoaz besteko gure anaiek (naiz iztun, naiz idazle), sujetoa plurala delarik, beti darabilte *-ek* eragillea, *-ak* pasivotik bereizteko. Esaterako: *Euskaldunek egin dute* eta *Euskaldunak etorri dira*. Bidasoaz emengo euskaldunek eztugu egiten (gure aurrekoek ere ezpaitzuten egin) bereizkuntza egoki auxe. Nik eztut erabateko posturarik artu auzi onetan, baiñan, badirudi, poliki-poliki iparraldeko gure anaien jokabidera natorrela. Komeni ote da penintsulako euskaldunok Auñamendiz aruzko gure anaien bereizkuntza au onartzea? Euskaltzaindia lenbailen mintza bekigu ontaz eta bere esanetara gauzkazuke.

LAGUNDU-DEITU-BEGIRATU. Gipuzkoa guztian beñepein, irurak dativo eran erabiltzen ditugu eta gogorra egiten zaigu pronominal eran erabiltzea. Ots, *deitu dizut* eta ez *deitu zaitut, begiratu diot* eta ez *begiratu dut, lagundu didazu* eta ez *lagundu nauzu*. Alabaiña, gramatika-kontrakoa dugunez au eta Lapurdi-Zubero-Naparroetan *deitu zaitut* eta abar erabiltzen delarik, zer jokabide artu bear dugu giputz-idazleok? Nik, orain arte, eskuarki, Gipuzkoako oitura errespetatu izan dut, baiñan, Auñamenditar anaiei jarraitzea obe litzakeala derizkiot. Ontan ere, betor lenbailen Euskaltzaindiaren aolku zuhurra.

BAZKALDU, APALDU, JARRAITU, JARDUN, IRTEN (URTEN) eta beste olako aditz batzuek, berez intransitivoak izanik, transitivo bezala erabiltzeko jokera dakarte Bizkai-aizearen eragiñaz. *Bazkaldu* ta *apaldu* erabat transitivo biurtu zaizkigu Gipuzkoa guzian; *jarraitu* gurean esaterako galdua dugu eta *jardun* eta *irten*, Ernio mendi-lerroraiño transitivo biurtu zaizkigu. Eraso gaizto oni erabat eutsi egin bear al-diogu, edo aitzitik, izurrite-oldarrari eutsi eziñean ateak neurriro zabaldu?

DUT-DET-DOT. Euskal-aditzean, zorigaitzez, aldakuntza asko eta batzuetan aundiak ditugu euskalkitik euskalkira eta gaurgaurkoz ez dezakegu itxaro aditzaren batasun osorik. Baiñan, batasun orri asiera emateko (eta aurreneko urratsak ematen asteko garaia dela uste dut, noizpait batasunera iritxiko bagera!) ez ote litzake egokia Euskaltzaindiak aditz-jokorik oiñarrizkoenetan ta aldakizun urrikoetan konjugaziño-tipo baten aolku egitea? Orra ba; *dut* eta *naiz* dira oiñarrizkoenak. Ontan ere ez al-dugu euskaldun guziok bat artuko? Euskaltzaindiak erantzukizun aundi bat dauka deslai gabiltzan euskalidazleoi orientaziño bat emateko. Adigarri antzo aipatutako iru forma oietan nik aspaldidanik lenengoa dut aukeraturik, baiñan, Euskaltzaindiaren baiezkorik eta ezezkorik gabe eta urteak joan, urteak etorri, lagunarte au alderdi batera edo bestera mintzatu-zai gaude, ezpaitugu izan gura anarkia sortzaille, batasun eragille baizik. *Dut*'en aldeko arrazoiak, ene ustez, erabatekoak dira. Besteak ez bezalako joka-lege berdintasuna baitu eta besteak baiño sustrai sakonagoak eta giartsuagoak literaturan. Euskaltzaindiak luzaro gabe egingo aldigu oiu *dut* tankeraren alde!

BAIDUT-BAITUT-BAIZAN-BAITZEN. Bi tankera auetan ere, Gipuzkoakoak arbuiaturik, Auñamenditarrak onartu ditut, Axular eta bere ingurukoai omen egin-zale. Ala ere, Euskaltzaindiak besterik agindu ezkero, Gipuzkoako tankerak onartuko nituzke. Mintza, ordea, mintza, Euskaltzaindi!

EROR-ERORI, ETOR-ETORRI, AR-ARTU, EKAR-EKARRI, t. ab. Mitxelena eta Txillardegi jaunak adierazi digute Bidasoaz onuzko euskaldunei, ez ditezkeala erabil lenengo tankera mugatu gabeak indikativoan, guk noiznai egiten genduen bezala. Ene itzulpen ontan, makiña bat olako garaiz zuzendu ditut, baiñan, baita beste asko itzuri ere bigarren probaldiaren faltaz. Iparraldeko euskaldunek, lenengo formak uts egiteke darabilzkite, subjuntivoan, potentzialean eta inperativoan. Gipuzkoa-Bizkaietan, berriz, inperativoan erabilli oi da batez ere, ez ordea autsi eziñeko lege bezala. Ad. *Ken akit, artzazu, ekartzak* (*ekatzak*), *buka zazu, bedeinka gaitzala, ar dezala, ikus dezagun*...

eta beste olakoxeko aditz ezagun batzuetatik ez gera ateratzen. Baiona magaleko Euskalerrian, ordea, lege au izugarri zorrotz aplikatzen dute, ots, indikativoan beti aditz osoa eta gaiñerakoetan (*-i* edo *-tu* bukaerako aditzetan), azken letra auek kendurik. *Aurrak ikas-azue*, diño ango kantu ezagun batek. "Gazte", Baiona'ko aldizkari xarmantak, onelakoak jartzen dizkigu illero-illero: *Lagunt "Gazte"* (*ezazute*), *Ideiak ager* (*itzazute*), *Eda "Gazte"* (*zazu edo zazute*). Iru eredugarri auek, inperativoak direlarik gero, ots, gurean ezagunenak, gogorrak egiten zaizkie Lapurdi'ko euskerara oitu gabeai. Beraz, ez beza luzetsi gure Euskaltzaindiak aditz-tankera auek zer neurritan erabilli bear ditugun aditzera ematen. Erakuspide onen bear aundia dugu eror eta kolpa ez gaitezen (1).

IGARRI, EKIN, JARRAITU. Iru aditz oek eta orain gogoratzen enaizen besteren batzuek ere baliteke, dativo eran erabiltzen ditugu: *Igarri diot* (*asmakizunari*), *ekin diot* (*lanari*), *jarraituko zaio* (*txapelketari*) t. ab. Lege au naita-naiez betebearrekoa ote da, ala idazlea esku-jabe da komeni zaiolarik lege au urratzeko?

H letra. Egoaldeko euskal-idazleek erabilli bear ote dugu letra au gurean pronunziatzen eztalarik? Iparraldeko gure anaiek

---

(1) Aita Omaetxebarria gai onen erro-erroraiño murgildu zaigu eta ezin obekiago aditzera ematen digu zergatik indikativoak gordetzen duen **ikus(i)**, **garbi(tu)**, aditz-tankeretan mugagarria eta zergatik galtzen duen gaiñerakoetan. Mintza bekigu bera: ...«bein baiño geiagotan esan da, inperativoan, subjuntivoan eta potentzialean bearrekoa dela **-tu** edo **-i** sufijo mugagarriaren erauztea, Erronkari'ko, Zuberoa'ko eta Lapurdi'ko euskalkietan; Gipuzkoako euskalkian, ordea, ez erabat, baiñan, antziña, euskalki guzietan. Nire ustez, aditzaren sufijo mugagarrion erauzteak, aditzak daraman laguntzaillearekin dauka zer ikusi eta ez aditz-moduakin. ***Edin** eta ***ezan** aditz-gunak **-tu** (edo **-du**) eta **-i** sufijoen erauztea eskatzen zuten euskalki guzietan eta modu guzietan. Adibidez, alaxen diño Leizarraga'k bere T. B. an: **ethor zedin**, gure **etorri zen** esateko, ots, indikativo zentzuarekin. Onatx, auzi onen korapilloa. ***Ezan** eta ***edin** aditz-gunak, aipatutako aditz-moduak osatzeko onartuak izan ziren eta orrela, sufijoaz murriztutako aditzak eta potentzial, inperativo eta subjuntivoko aditz-laguntzailleak senidetu egin ziren. Bizkaieraz ere onelakoxeko adigarriak ditugu: **gure arimak gal etzitezen** (Añibarro, Eskuliburua, 203-10). Eta «Refranes»-etan ere ***ezan** aditz-gunaren erabilkizun aundia egiten da, oraiñaldian eguzkialdeko euskalkiena izanarren soilki: **Acti bero ezak labea ta zarra** (Refr. 179). **Azarkuntzeak bildurra uxa bez** (Rfr. 155). **Uler ezak lenago** (Refr. 179). Oar gaitezen, **azarkuntzea** eta **labea** bezalako Bizkai-kutsudun itzen aldean **bez** eta **ezak** aditz-jokoak agertzen direla; beren exertokian **begi** ta **egik** jarri zaizkigu oraiñaldian. Baiña, orratx: **egin** aditz-gunari, ***ezan**'en zentzu berberarekin erabillirik, sufijoa murriztu gabe eraxten zaio aditza: **artu begi** (eta ez **ar begi, ar zak** esango litzakeanez) esan zuen Mikoleta'k: **guardadu badagizu** diño gure textoak eta ez **guarda badagizu, kanta badezazu** edo **bazeneza** esango litzakeanez» («Boletín de la Real Sociedad Vascongada de Amigos del País», Cuaderno 3, 1948, 313-14 orrialdeak).

erabil ezpalezate, itxu-itxuan ezetz esango nuke. Baiñan, emen dago korapilloa! Aiek, neurri larriagoan edo txipiagoan naitanaiezkoa dute eta onetxegatik, euskal-ortografiaren batasunera iritxi nai badugu, gure baratzean apaingarri gisa (ez bearreko dugulako) onartu beste alderdirik eztugu. Onela ez egitekotan, euskal-ortografiaren batasun osorik eztugu sekula izango eta au penagarri litzake. Pronuntziatzen ezten *h* bat noizik bein tartekatzea eztut uste pekatu aundia denik eta traba edo begimin aundirik egiten duenik. Gure auzo izkuntzetan amaika larriagoak baditugu. Gazteleraz, adibidez, toki askotan (geienetan ez ote?) *v* letrarik ezta pronunziatzen, *b* baizik, eta ala ere, idatz-legean *v* errespetatu egiten da, toki batzuetan pronunziatzen delako eta jatorriz ala zelako, noski. Gazteleraren erresuma zabaletan iñori eztio miñik egiten *v* onek eta nik dakitala iñork eztu serioki esan baztergarri denik, berak pronunziatzen eztutelako. Zer irizpidez baliatu bear dugu, ordea, euskal-*h*'a erabiltzeko? Letra bikietan (ots, *aari, aal, aaztu, maats, beera, mee, xee*, t. ab.) beti erabilli bear gendukeala derizkiot, beren jatorriaren omenez, antziña *h*'dunak baitziren itz oiek, eta tarte egoki bat jartzen baitu *h*'k bi bikien artean. Gaiñerako kasoetan Euskaltzaindiak zuhurki jokatu bearko luke: *h-au, be-h-ar, ik-h-usi*, ots, itz asierako *h*, bi vokal desberdin artekoa eta konsonante ostekoa erabilli bear ote diren ala ez erabakitzeko. Nola-nai ere, Euskaltzaindiaren iritzia gai onetan lenbailen jakin nai genduke.

DIZKIO-DITIO. Lenengo tankerak, ots, plurala egiteko *z*'az baliatzen denak, aldakuntza oiek ditu gutxieneko: *dizkio, dizka, dioz, dizko, diozka, daizko, dazko, dazkio, dazkau* eta Bizkaiko *deutsaz*. Bigarren tankerak berriz, ots, plurala *it*'ekin egiten duenak eztu aldakizunik, toki batzuetan laburtuz *ttio* esaten badute ere. Alderdi ontatik *ditio* obea dugu, eta badu beste bentaja bat ere, alegia nun-naiko *ditut*'ek bezala egitea plurala. Nik uste, Orixe'k *ditio* zabaltzeari ekin zionean alderdi on auetxek ikusi zizkiola eta oso gogo-beroturik jardun zaigu tankera onen alde. Zoritxarrez, ordea, eztitu ikusi *ditio*'ren alderdi txarrak, edo eztitu beñepein aintzakotzat artu. Izan ere, *ditio*, napar-euskalkiko zati batean bakarrik erabiltzen da (1) eta okerragoa dena, eztauka literatura tradiziñorik, nik dakitala beintzat. Aita Mendiburu, esaterako, oiartzuarra dugu, *ditio*'ren barruti bete-betekoa, alegia, eta bere liburuetan *z* plu-

(1) Ikusi: Pedro de Yrizar, «Desarrollo y formación del verbo auxiliar vasco» («Boletín de la Real Sociedad Vascongada de Amigos del País», Cuaderno 4, 1948, 484'gn. orrialdea, Mapa 5).

ralgillea darabillela uste dut, Otoitz-gaietan beintzat. Onela: *dizkitzu, dizkidatzu, dizkigu, diozkatzu, zizkitzun* eta abar. Tankera onetan, literaturan tradiziño aztarnik eztaukaten aditz-joko asko ta asko sartu nai izan dizkigu gure Orixe'k, Naparroako zoko batean edo bestean erabiltzen direla eta beste arrazoirik gabe. Jokabide onek anarkia batera garamazki. Orixe baten maillako gizonak, asko edo gutxi, beti baitaramate jendea atzetik. Ni neroni ere, Orixe'ri jarraiturik (ezpaitut uste beste iñork erabilli duenik aditz-jokatze au) joateko zorian egon nintzen (*ditio* auzi onetan) bolara batean, arestian aipatu ditudan *ditio*'ren alderdi onak eraginda. Zorionez, ordea, atzera egin nuen eta enaiz damu. Ala ta guziz ere, Euskaltzaindiak agindu bizaigu auzi onetan eta bere esanetara makurtuko naiz. *Z* pluralgillea daramaten tankera guzietan zabalduena eta egokiena, Bidasoaz onuztik, (literatura alorrean ari naiz) *dizkio* da eta zalantzik egiteke onen alde jo bear dugula derizkiot (1).

ERITZI. "Llamarse" edo "parecer" zentzuarekin aktivua da eta *jarraitu, igarri* eta *ekin* bezala, dativo eran erabiltzen direnetakoa. *Zer deritzazu* (edo *derizkiozu*) *oni*?, ots, "que te parece esto?". *Mendi oni Andatza deritza*, au da, "este monte se llama Andatza". Nik, ordea, ez nion igarri aditz onen aktivotasunari eta oraintsu arte pasivo eran erabilli izan dut. Mitxelena-Elizalte jaunak oarterazi ninduen nire okerraz eta nire itzulpen ontan onelako utsegite denak edo geienak zuzendu ditut.

NAI-GURA. Gaztelerazko "deseo" adierazteko Bizkaitarrek *gura-gure* darabilte eta gaiñerakoek *nai-nahi*. Alabaiña, aspaldi zaharrik gabe, orain baiño barruti zabalagoa zeukala egingo nuke, Gipuzkoako *logure, parregure, azkure* eta olako batzuek adierazten digutenez. Gure Mendiburu'k ere, Naparroa mugakoa izanik badarabil. "Ekusten duzu zein laister eta zein goiz ari zen gure Jesus guri erakusten nola garaitzen diran begien

---

(1) **-It** pluralgille au, ordea, iketan erabil diteke txit egoki, kasu ontan, alegia: **Joxe'k ikusi ditik (d-it-i-k) mendiak,** Napar-Lapurtar-Zuberotarrek egin oi dutenez, ots, zukako **ditu (d-it-u)**-ren ordez. Betelu eta Azpeiti aldean **zetik** esan oi dute, oker ezpanago, baiñan, Lapurdi aldeko tankerak eskubide geiago duela deritzait literaturari eta gramatikari dagokionez. Bizkaitarrek **jituzak** esango lukete adizkera au. Onela bereiziko genduke dativoko kasutik, ots: **Joxe'k ekarri dizkik (d-i-zki-k) sagarrak iri,** zukako **dizkizu,** alegia. Bizkaitarrek **deubaz** esango lukete. Gipuzkerarik jatorrena egiten den alderdian eztitugu bereizten bi tankera oiek, bietan **dizkik** esaten baitugu eta mesede aundia genduke gaiñerako Euskalerri guzian bezala bereiziko bagenitu. Ene idaz-lanetan gaurdaño eztut bereizkuntza au egin, baiñan egin bearrekoa litzakeala derizkiot. Ontan ere Euskaltzaindiak egin bizaigu argi.

arinkeriak eta gogoaren *gura* gaistoak" (2). Arrazoi auetxegatik erabilli dut nik ere ene itzulpenean, *nai*'ek eta onen aurreko beste *n* batek alkar jo bear zuten garaian. Orrela: *Etzuen gura, etzuen nai* ezarri bearrean.

EZEN (ZE), konjunziñoa eta ZEIÑEK, ZEREN (ZERREN), NON, NOLA, galdegarriak erabilkizun ontaz lekora. Gure idazle zaharrek, erdal-joskera ta esakerak ispillutzat arturik, ikaragarrizko euskal-abortuak sortu zituzten aipatutako itzaz baliaturik. Auñamendi'ko *ezen* eta Bizkai'ko *ze* konjunziñoa, nundikan atera zituzten ere eztakigu, orrelako joskerak zentzurik ezpaitu euskeraz eta nire iritzian Aranakeri guziak baiño okerragoak ditugu arrotz kutsuko esakerok. Gure Azkue aundiak bere Iztegi paregabean Bizkaiko *ZE* itxuragabe oni "palabreja" esaten dio eta eztut uste onek eta bere senideak omen aundiagoa merezi dutenik. Nire ustez, auek guziak ziaro arbuiagarri dira, naiz-ta Axular paregabeak itzetik ortzera erabilli aldi artako oiturari jarraiturik, arrotz-pentsakeraren emankizun ditugulako eta esakera auek onartzea euskerari odol-aldaketa egitea delako, euskera animaz erdalduntzea. Idazkera iguingarri onen aipamenik ere ez nuke egingo, baldin, aspaldian egotzi genduen izurrite au berpizten buru-belarri saiatuko ezpalira gurealdiko euskaltzale batzuek eta bildur naiz batzu-batzuek Euskaltzaindian bertan finkaturik ez ote ditugun... Idazle erneberriok, oraiñaldiko euskal-aintzindariek erabat zapuztuz eta gaurkoei onean eta txarrean kontrakoa eramateko amorrazioak eraginda, zaharretara anka ta buruz irauli zaizkigu, aietatik datorkigun landare mardula ez-ezik, belar txar guziak ere onartu bearrean. Euskal-pentsakera jatorra eta euskal-itz jatorrak baiño, maiteago dituzte alakoek erderatikoak eta aietan dute atsegin, beren adimena erdal-adimena baita eta euskeraren arrobi jatorrera jo bearrean gure izkuntzaren apaingarri billa, erdal-arrobiko txerrenda opa diote. Eta ala ere aitortu bear dugu euskera gazteleraren bidez eta kimikaren bidez loitzen eta narrasten ari zaizkigunak borondaterik onenaz ari zaizkigula, ots, euskal maitasun sutsu batek eraginda. Erruki ditzagun bi taldeok, baiñan baita arbuia ere, beren okerra eta ogena argi ta garbi salatuz. Garaia da oiu egiteko: ez ezkerrekoekin (Aita Berriatua), ez eskubikoekin (Aita Arriandiaga), ez erabat idazle zaharrekin, ez erabat idazle berriekin. Bai, ordea, zahar-berriekin, bakoitzak duten ona xurgatuz eta txarra zapuztuz... Axular aundiaren "Gero"-tik

(2) «Otoitz-gayak», irugarren liburuko 66'gn. orrialdea, 1759'ko ediziña. Ikus ditekeanez, aurten dugu liburu eder onen bigarren eun-urteurrena.

aterako ditugu adigarri batzuek, zorigaiztoko izurrite ontaz ziaro kutsatua baitugu Sara'ko erretorearen liburu miresgarria: "Eta irakin hartarik ilkitzen da ke bat, lanbo bat. *zeiñek,* —Poetak dioen bezala— itsutzen baitu adimendua". Onela zuzendu: "Eta irakin hartarik, —Poetak dioen bezala— adimendua itsutzen duen ke bat, lanbo bat ilkitzen da". "Nik uste dut, *ezen,* munduko ararteko guziek eztezaketela zure etsaia *hala* balaka eta ez sosega, *nola* zerorrek". Onela zuzendu: "Nik uste dut, munduko ararteko guziek eztezaketela zure etsaia balaka, zerorrek bezela". "Zergatik uste duzu, *ezen,* aberatsak egiten duela irri probe eta errumes deitzen dutenean? *zeren* klar baita eztela hala, eztela errumes". Onela zuzendu: "Zergatik uste duzu, bada, aberatsak egiten duela irri probe eta errumes deitzen dutenean? Argi (ikusten) baita eztela hala, eztela errumes", "*zeren* iduritzen zait *ezen* oraino bizi zarela". "Iduritzen baitzait oraino bizi zarela". "*Zeren, nola* ur otza baita eltzearen irakinaren gelditzeko erremedioa"... "Ur otza eltzearen irakinaren gelditzeko erremedio den bezala"... "Ziro enperadore handi hura, ain itsutu eta ergeldu zuen Apama bere amoranteak, *non* hartzaz nahi zuen guztia egiten baitzuen". "Apama amoranteak Ziro enperadore handi hartzaz nahi zuen guztia egiten zuen, hain itsutu eta ergeldu baitzuen!" Bizkai'ko *ze* bat orain: "Zagoz or puska batean, *ze* eztakit nor dan". Onela zuzendu: "Zagoz or puska batean, nor dan eztakiteta", edo gipuzkeraz: "Zaude or puska batean, ezpaitakit nor dan". Gipuzkoa'ko *non*: "Ain arrigarri arkitzen det ar bat inguma biurtzea, *non* il bat piztea". "Il bat piztea bezin arrigarri arkitzen det (dut) ar bat inguma biurtzea". Orrelako esakerakin ez genduke bukatuko eta aski dugu ainbestean. Gogoan artu, ordea, nik egindako itzulpenok, gazteleratik egiñikoak bezalaxe direla, jatorrizko esaldiak erdal-adimenez josirik baitaude eta onetxegatik ez dezaketela iduki ideia berberak euskal-adimenez arroturik eukiko luken bizitasun eta diztirarik. Esakera auen aldekoak esaten digute, euskera, espresiño tankera berriaz aberastu egingo gendukeala beroiek onarturik eta gaur motel ager ditzakean espresiño asko zeatzago ta bortitzago emango lituzkeala. Alakoek, nunbait, gaztelerazko pentsakera darabilte ausnarka, nik beñepein, orain artean, eztut sekula esakera arrotz oien premiarik sentitu izan, nire ideiak zeatz, bortiz eta borobil itzultzeko. Ezta "Xanti Andia"ren itzulpen ontan ere, erdal-adimenaren morroi ari nintzelarik, gero. Eztut uste itzulpen onek espresiño indarrean eta ideia zeaztasunean ezertxore galdu duenik, *ezen* eta bere senide xaxpikiak bazter-

turik, eta bestalde, euskal-gogoaren jatortasunean asko irabazi.

NIK DIRUDIT-NERI DIRUDIT. Bi konjugaziño-tankerok zillegi zirela uste nuen oraintsu artean. Mitxelena-Elizalte jaunak, ordea, aditzera eman dit lenengoa bakarrik dela jatorra eta zuzena. Bigarrena, nunbait *neri iruditzen zait*-en antzera sortu zen, baiñan, sasikoa dugunez (gure idazle zaharrek ez omen darabilte) baztergarri da. Beraz, nire itzulpen ontan ager ditezkean guztiak Euskaltzaindiak alda bitza.

IRUDI ZAIT - IRUDITZEN ZAIT. Euskaltzaindiak adieraz bizaigu bigarren tankera adierazteko lenengoa zillegi ote den.

ZENBAT LEKUTAN, GURE MENDIETAN. Mitxelena-Elizalte jaunak aditzera eman didanez, gure idazle zaharrek beti bereizten omen zituzten indeterminatua eta plurala, lenengua *ta'* rekin egiñaz eta bigarrena *eta'*rekin. Nik, lege ontaz oartzeke, plurala nolanai erabiltzen nuen, naiz *gure mendietan*, naiz *gure menditan*. Indeterminatua, nire ustez, beti edo ia beti *ta* erabilli izan dut. Tankera ontako itzulpen guziak zuzendu bitza Euskaltzaindiak.

DAMU DUT-DAMU NAIZ. Aditz onen pasivutasunari atxikirik, *damu naiz, damu nintzan...* erabiltzen dut aspaldi ontan. Idazle zaharrek, ordea, *damu dut* erabiltzen zutela uste dut. Euskaltzaindiak agindu bizaigu nola erabilli.

ONEN GAIÑEAN (ITZ EGIN). Esakera au bidezkoa ote da euskeraz, ala ez? Idazle zaharrek itzetik ortzera zerabilten, baiñan, gazteleratik aldatutako pentsakera zelakoan, gure aldiko idazle goituek erabat gaitzetsi zuten. Oraingo zaharzaleek ateak zabal-zabal egin dizkiote berriro eta ona esakera onen zillegitasuna auzitan. Nik ere, erdal-pentsakera somatuz tankera ortan eta gure aldiko giroaren eragiñez, ziaro baztertu nuen, eta bere ordez, *ontaz itz egin* edo *oni buruz itz egin*, erabilli izan dut. Gerora oartu naiz, ordea, bai erriak eta bai gure bertsolariak maiz xamar darabiltela *onen gaiñean*. Beraz, jatorriz erdal-adimenduna izanarren, nik ontzat artuko nuke, beste biekin batean, erriak onartua baitu aspaldian. Demostrativoaren ordez, sustantivo bat ezarririk, iru era oietan erabilli liteke ene ustez: *gizonaz itz egin, gizonari buruz itz egin, gizonaren gaiñean itz egin*. Sekula ez, ordea, oraingo idazle askok idazten dutenez, *gizonatzaz itz egin*. Era au gurealdiko izurritea dugu, gure zaharrek ezpaitzuten sekula orrela idazten. Nik eztakit, euskal-entzule batentzat ain gogorra izanik (niri beñepein belarriak lertu egiten dizkit) nola izan duen alako arrera gaurko idazletan.

OTZAK NAGO, BEROAK NAGO, EGARRIAK NAGO, GOSEAK NAGO... Gure erria, Gipuzkoan beñepein orrela mintzo zaigu soil-soil-

ki. Eztut uste iñun esaten denik, Zabala-Arana'k nai zukeanez, *otz naiz, bero naiz, egarri naiz, gose naiz*... eta ezta ere soiñekoz euskaldun eta gorputzez erdaldun direnak esan oi dutenez: *otza daukat, beroa daukat, egarria daukat, gosea daukat*... Alabaiña, era auek, erdal-adimendunak izanarren, erabat gaitzetsi bear ote ditugu? Zorrotzegiak izatea ere ez ote da kaltegarri? *aurrak beroa dauka* edo *aurra bero da* esaten badugu euskalgogoa zauritzen edo iltzen ote dugu? Ez ote litzake komeni zaulitasun geixeago, gogo-zabaltasun geiago olakoetan? Nire ustez ertsiegiak gera gauza askotan, eta espresiño bide bat baiño geiago onartzen baditugu, berez ain jatorra eztena, dotoreago edo egokiago izan liteke eleder-une batean. Onen antzekoa gertatzen zaigu *euria ari du, elurra ari du*, eta olakoekin. Badakigu erriak beti orrela esaten duela, baiñan pekatu ote litzake *euria ari da* esatea? *Ari izan*, pasivoa dugu berez, *lanean ari naiz* esaten baitugu eta ezin uka *ari du* gogorragoa denik *ari da baiño*. Erriaren esakerok, beste luzeago batzuen laburpenak dira, noski ots, *goseak* (*artuta*) *nago, zeruak* edo *egualdiak euria ari du* edo zerbait olakotsu. Baiñan, esaldiaren osotasuna galdu dugun ezkero, naitanaiez eta uneoro eutsi bear al-diegu tankera zaharrai? Nik eztut baietzik eta ezetzik esaten, galdera egiten dut soil-soilki, auzi onek ausnartzea eta estudiatzea merezi baitu. Euskaltzaindiak erabaki bat artu arte gai ontan, orain arte bezala, erri-bideari jarraituko natzaio. Alabaiña, bidearen estuegiak sarritan, idazleok ito egiten gaitu eta zabaldu-miñez jarduten gera.

BARATZ ala BARATZA, erabilli bear ote dugu gaztelerazko "huerta"? ANAI ala ANAIA, gaztelerazko "hermano"?

EGI ala EGIA, gaztelerazko "verdad"? Bitara baitut itz auen aitzea.

ETOR BANADI, ETOR BANENDI, EGIN BADEZAT, EGIN BANEZA. Forma arkaiku auek, gaur onela esaten ditugu: *Etortzen banaiz, etorriko banintz, egiten badut, egingo banu*. Euskeraren muiña eta gatza lenengoetan dagoela dudarik ezta, baiñan, gaurko euskaldunai arrotz edo beñepein bitxi egiten zaizkiela esango nuke. Beraz, komeni ote da forma zahar auek berpiztea? Nire iritzi txiroan emeki-emeki sartuaz joan bear genduke, oraiñaldiko irakurlea oitzen joan dadin. Berdin gertatzen zaigu *eror nadinean* edo *egin dezadanean* aditz tankerakin. Orain, *erortzen naizenean eta egiten dutanean*, esan oi dugu, baiñan tankera zaharrok berpizten saia bear gendukeala derizkiot. Euskaltzaindiak dauka itza emen ere.

NEKIN-NEKIEN, NENGON-NENGOEN, ZIARDUN-ZIARDUEN, DAKIN-DAKIEN, DAGON-DAGOEN... Auek ere laburretik luzera aldatu ditut

nire zuzenbidean *edun laguntzaillaearekin egin dutan bezalaxe. Ontaz, *nuen* eta *nituen* bezala, *nekien, dakien, zegoen* eta abar onartu ditut. Euskaltzaindia mintza bekigu ontaz ere.

NINDUZUN-NIÑUZUN, ZINDUTAN-ZIÑUZTAN, NINDUTEN-NIÑUTEN. Gure idazle zaharretako literatura-formak lenengoak dira eta erriak darabilzkienak bigarrenak. Nire itzulpenean bietakoak erabiltzen nituen, baiñan, ahal dugularik tankera guzietan idazkera batera jo bear dugu eta batasunerako biderik egokiena eleder-zaharra dugun ezkero, gure idazle zaharren formak onartzea erabaki dut, ots, *ninduzun, ninduen, zinduten*... Euskaltzaindia mintza bekigu ontan ere.

AMAITZEKO: Euskaltzaindiak *ika*'ren erabilkizuna mugatu bear liguke indikativoaz kanpo. Ots, potentzialean, pertsona guzietan ote den erabilgarri (*nezakek, ezakek, dezakek*..., *nintekek, intekek, ditekek*...) Nik baietz uste. Inperativoan nire ustez bigarren pertsonetan bakarrik: *egin zak ik.* Subjuntivoan, berriz, bigarren pertsonan ere erabilgarri ote den eztakit... Erlatibu tankeran, berriz, indikativoan ere arbuiagarri derizkiot, bigarren pertsonan izan ezik, ots, *ik ikusi dekan etxea.*

Zokoak obeto arakatuz makiñatxo bat korapillo geiago sortuko litzaizkidake; baiñan, ainbestean aski dugu. Euskaltzaindiak, berak oi duen zuhurtasun eta jaiotasunez bide illun oietan argi egingo al-digu, sastraka, lar, osin eta belar gaizto guztiak garbituz, euskal-landarea jori, eder eta mardul azi dadin gure eleder-baratzean.

Donostian, Urrillak 28, 1959. *Jon Etxaide*

A. Irigoyen: Bost minutoko deskantsua emango degu. Or jarri dituzte Mogel-en liburu argitaratu batzuek eta norbaitek ikusi nai baldin baditu ikusteko daude. Deskantsua bukatuta itzaldi onezaz norbaitek ezer esan nai baldin badu aldia eskatu eta esan dezake.

Deskantsua bukatuta Mitxelena jaunak eskatu du itza.

L. Mitxelena: Emen Etxaide mintzatzen ari zan bitartean nik zenbait nota artu ditut eta zerbait esan nai nuke. Nola Etxaide jaunak Euskaltzaindiaren iritzia edo erabakia eskatu duen zenbait gauzatan, nik eztezaket, Euskaltzaindia ez naizen ezkero, eztezaket Euskaltzaindiaren erantzunik eman, baiña zerbait esan nai nuke, berak ukitu dituen gaietan zein diran, nere ustez, Euskaltzaindiak erabaki ditzakeanak eta zein diran ezin erabaki ditzakeanak gutxi gora beera. Baiña ori, esan dudan bezela nere iritzia besterik ezta. Nere ustez lenbiziko oiñarria au da: Gu —Euskaltzaindia eta danok— euskeraren batasunaren alde gabiltza. Ori da

gure gogoa. Eta beti begiratu bear genduke ia gure asmoak, gure erabakiak eta gure bideak batasunera ote daramaten ala ez. Nere ustez, azken urteotan Gipuzkoan, eta orain enaiz Bizkaiaz ari, Gipuzkoan zenbaitek, gipuzkera osotua izango zala etorkizuneko euskera esan zuten ezkero, uste dut ori aditu dugula era onetan: Euskaldun guztiok jo bearko dute guk gipuzkoarrok nai dugun bidetik. Jakiña, Azkue-k gipuzkera osotua esaten zuenean etzuen ori esan nai, baiña ori da guk artu dugun era. Beraz, nere ustez, len esan dudan bezela, batasunaz, beintzat euskalkiak elkarrengandik ez geiago bereiztea izan bear luke Euskaltzaindiaren asmoa eta gure asmoa ere bai. Jakiña, Euskaltzaindiari Aita Santuari bezela iñork utsik ezin egitea eman eztion ezkero, beste edozeiñek bezela uts egin dezake gai ontan, uts egin zezakean eta uts egin dezake orain ere. Beraz, ar ditzadan Etxaide jaunak ukitu dituen gaietatik zenbait, eta ikus dezagun ia erabaki ditezkeanak diran ala ez. Bat: **Apari** eta **afari.** Gogoan euskaldunak badauzkagu, euskaldunak eta ez gure erriko izkera, orduan au agertzen da len ikusi dugun bezela, eta Añibarrok Mogeli esan zion bezela. Bizkairik geienean, Lapurdin, Baxenabarren, Zuberoan, Nafarroa guztian **f** esaten da. Esate baterako **afari,** parkatu, **afari** ezta itza oraingo aukerakoa gauza batengatik, Zuberoan eta Erronkarin **afari** itz ori eztutelako esaten iñola ere. Baiña gaiñerako guztiak **afari.** XVI-garren mendean **afari** itza agertzen dan leku guztietan **f**-kin agertzen da. XVII-garren mendean, nik dakidanez, **afari** itza agertzen dan leku guztietan **f**-kin agertzen da. XVIII-garren mendean, gipuzkoar guztiak, Ubillos-ek, Larramendi-k eta gaiñerakoak **afari** eskribitzen zuten beti. Beraz, or nai ta naiez gipuzkoarrok amor eman bear diotegu gaiñerakoai, eta aiek bezela **afari** idatzi bear dugu, nere ustez, eta gai ontan **afari**-ren alde erabakia artu diteke. Ori da nere iritzia.

Beste bat. Egia da Etxaidek esan duen bezela **dezake** eta **lezake** Gipuzkoan ziaro nastuak daudela, baiña egia ere da, beste euskalkietan, zenbait euskalkitan beintzat, eztaudela nastuak. Bigarren, idazle guztiak, baita gipuzkoar guztiak ere —lengoak beintzat— berezi izan dituztela. **Egin dezake** da «lo puede hacer» eta **egin lezake** «lo podría hacer». Uste dut, liburuetan, gipuzkoarrok besteekin batera jo bear dugula or ere, liburuetan. Jakiña, emen beti bi mailla artu bear ditugu. Bata da, bearrezko zenbait gauza adierazteko euskeraz esaten edo idazten diran gauzak, eta bestea beste mailla batean egin nai diren gauzak. Beste mailla ortan uste dut on litzakeala gipuzkoar idazleak besteren oituren berri jakin eta era ortara moldatzea. Eta nere ustez ori da Euskaltzaindiak erabaki bear lukeana.

Goazen beste batera. **Ken bedi, ken adi, ken akit, kendu akit**

eta gaiñerakoak. Oitura au bi eratara nastu da. Gaur ez Lapurdi, Baxenabarre eta Zuberoakoak bakarrik, baizik nafar ia guztiak aiek bezela esaten dute. Eta **ikus dezake, ikus beza** eta **ikus dezagun.** Gauza garbi xamarra dirudi lenago euskaldun guztiok erabat egiten genduela. Gaur, egia esan, Gipuzkoan inperativoan bakarrik kentzen diogu **-tu** ori geienetan, eta ez beti. Eta Bizkaian, dirudienez, geroago ta gutxiago. Beraz, badirudi, zenbait esaera aspaldiko, zenbait antziñako esaera kendu ezkero, baztertu ezkero, gaiñerakoan beti **-du** edo **-tu** ori sartzen dala Bizkaian. Jakiña, nere ustez, Euskaltzaindiak ez dezake txarretsi sortaldeko euskaldunen oitura. Nola gaitzetsiko du geienak seguraski, euskaldunik geienak, oitura ori baitute. Bestetik, gipuzkoar bat bere izkeran edo bizkaitar bat bere izkeran ari danean **kendu zaitez** jartzen baldin badu eztut uste ori ere Euskaltzaindiak gaitzetsi dezakeanik. Beraz, nere ustez, Gipuzkoan edo Bizkaian **ken zaitez** edo **kendu zaitez** zillegi lirake. Baiña bada oitura bat gaurko idezle askotan oso sartua dagoena, eta ori da nere ustez ontzat ezin eman ditekeana, **-tu** ori kentzea beste aldekoak kentzen eztuten garaian. Esan nai dut, ez **gerta diteke,** baiña **gerta da;** ez **sar diteke,** baizik **sar da.** Orrelako gauzak irakurtzen ditut eta eztut uste oiek iñongo oituraren erara egiñak deudenik.

Beste bat, ikako euskera. Egia da ikako euskeran ere naste izugarriak badaudela. Esate baterako, Mogelek berak eztu ikako izkera erabiltzen gaur ikako izkera jator eta garbi egiten dutenek erabiltzen duten bezela. Nafarroako eta Bidasoaz arunzko oitura itz gutxitan esan diteke. Esaldi nagusian bakarrik erabiltzen dute ikako izkera. Aiek eztute erabiltzen gaiñera galderetan. Esaldi nagusiko oitura ori Orixe-k beti gorde izan du, lenago esate baterako Iturriaga-k —orain gogoratzen naizenetakoa eta begiratu dudanetakoa— orixe gordetzen du. Alegia **bazekiat nor dan** eta **ezekiat zer duen.**

Beste bat, **duen, dun** ta gaiñerakoak. Or ere giputzak pentsatu dugu beti, dirudienez, gu bakarrak gerala euskaldunak. Gipuzkoan oraindik ere nere ustez leku franko badaude orren antzeko zerbait egiten dutenak, **nuun, noon** edo olako zerbait esaten dutenak, **nuen** esaten dutenak ere bai, esate baterako Irunen bertan **nuen** esaten dute. Bizkaian gauza jakiña da **neban** edo antzeko zerbait esaten dutela, eta orrek bere zer ori badu. Beste aldekoak denak, eta Nafarroan ere nik ezagutu ditudanak, geienak beintzat, ala esaten dute. Beraz, uste dut or ere giputzak amor eman bear diotegula gaiñerakoai.

Beste bat, ori oso gure gauza da, **gauz bat, neskatx bat** eta gaiñerakoak. Egia da aspadidanik euskal idazleetan agertzen dala olako zerbait, baiña ez beti guk uste dugun erara. Esate baterako,

orain agertu berria edo oraindik agertu gabea den liburu batean, Aita Omaetxebarria-ren liburuan, bukaeran zenbait pusketa berezi daude euskal idazleetatik artuak. Nik oso gaiñetik begiratu dut, baiña oso oker ezpaldin banabil auxe aurkitu dut Agirre Asteasukoaren pusketan, garbi garbi esaten duela orrelako zerbait: **gauz ortan** edo **gauz ortatik** [gero begiratuta ikusi degu diola: «gauz arritzekoa!» (**Euskera.** Fr. Ignacio Omaechevarría, O. F. M. Zarauz, 1959. Págs. 227/28)], baiña ortik eztugu atera bear ondore bezela Agirre-k **gauz bat** esaten zuela. Piska bat aurrerago bagoaz ikusiko dugu berak esaten duela: **eren katea gaiztoetatik libratzeko, askatzeko** edo eztakit zer. [ikusi degu diola: «heren katea gaiztoen mendetik irten nai» (Pág. 228, 1. 2). Apur bat aurrerago badakar: «baña gauza jakiña da» (Pág. 230, 1. 6-7)]. Ez bakarrik etzuen esaten **gauza gauz,** etzuen esaten **kate** ere, **katea bat** esaten zuen. Jakiña Eibar-en ari naiz, eta mundu guztiak daki emen bereizten **a** ori artikulua dan ala ez. Noski, eibartar guztiak bezela nik esango nuke bizkaitar guztiak ere bereizten dutela. Zuberotar guztiak bereizten dute, eta abar. Beraz nik uste dut or ere gipuzkoarrok itzak moztutze orri piska bat utzi bear geniokeala eta besteen joerai amor eman.

Beste zenbait gauza, nere ustez, Etxaide-k esan dituenetan, eztira erabakitzeko, ezin ditzake iñork erabaki. Esate baterako, Euskaltzaindiak artu eztuen ezkero euskalki bat eta erabaki euskalki ori beste guztien gain izango dala guztion euskera, eta nere ustez ezin dezake oraingoz beintzat orrelakorik egin, euskalki guztiak Euskaltzaindiaren aurrean ondo egiñak izan ezkero ondo daude. Beraz, bizkaitar batek **diño** dio eta guk **dio** diogu, eta nere ustez Euskaltzaindiak ezin dezake erabaki zein dan obea. Bizkaitar batek, edo Bizkai antzera jo nai duen batek **diño** jarri nai baldin badu Jainkoak bedeinka dezala. eta beste batek **dio** jarri nai baldin badu, berdin. Gero aurrerago, bear bada, ikusiko dugu idazle guztiak **diño**-ren alde dauden edo **dio**-ren.

Jon Etxaide: Mitxelena jauna, nik galdera ori egin dut onetara, ia komeni ote den **diño** Bizkaikoa erabiltzea bestea **dio** laguntzaillearekin nasten delako. **Ekarri dio** esaterako. Bereizteko biak esaten nuen.

L. Mitxelena: Baiña nik eztut uste. Paperean sor ditezkean nasketa oriek, eztira, bear bada, orrenbeste aldiz mintzatzean sortzen. Axular-ek baldin badio: **Senekak dio,** eztu iñork pentsatuko besterik arek itz egiten duela baiño, eta berak **dio** erabiltzen du laguntzaille bezela. Beraz, nere ustez, biak zillegi dira. Eta oraingoz beintzat nai ta naiez zillegi bear dute izan.

Ni gipuzkoarron kontra mintzatu naiz, eta orain bi itz esan nai nituzke gai ontan, ¿nola esango nuke?, bizkaitarren kontra.

Begira, ni enaiz Bizkaiko izkeraren etsaia, ezta gutxiagorik ere. Oso gogoko izan dut beti Bizkaiko izkera eta orain ere ala dut. Eta len esan dudan bezela, Euskaltzaindiaren aurrean, Bizkaiko euskalkiak bear luke beste edozein euskalkik aña, Gipuzkoakoak aña jakiña, eskubide. Baiña, nere ustez, ezta egoki bizkaitarrak, besteengandik beren buruak bereizteko, alako separatismo kutsu batekin, erderaz nik «supervizcaino» deitzen dudana, sortzen astea, sortzen asteko eskubiderik eztute. Bizkaitar idazle guztiak **ditu** edo **dituz** jarri baldin badute, bizkaitarrak eztute eskubiderik **ditu** edo **dituz** Gipuzkoako formak dirala esateko, Euskalerri guztikoak diralako, eta orien ordez **dauz** ipintzeko. Edo, Bizkaiko idazle guztiak **zituan** edo **zituzan** jarri baldin badute, **ebazan** orren ordean jartzeko. Eta asko daude orrelakoak. Bizkaian erri gutxi batzuetan **gintzan** edo **gintzazan** esaten baldin badute, ia Bizkai guztian esaten dana eta Euskalerri guztian esaten dana gutxi gora beera, lenago dago bestea baiño [**giñean, giñan**].

Berriz ere esango dut, giputzok, bizkaitarrok eta gaiñerako euskaldun guztiak, nere ustez, eskubide osoak ditugu eta begiramen osoa merezi dugu Euskaltzaindiarengandik. Baiña gere neurrian eta geren mugetan egoten geran bitartean. Ori da nere iritzia, eta gaizki esanak barkatu.

Irigoyen: Beste norbaitek ezer esan nai du?

N. Echaniz: Nik oraingo kontu ontan eztet ezer esan nai, baiña lenago Lafitte-ren itzaldiari eztiogu eman batere astirik artaz ezer aitatzeko, eta gauza ederra egin dutela eskola kontuan ikusi degu an. Nik uste det emen ere aien erara zerbait egin bear gendukeala. Billatu ia zer lege bide ditugun eskoletan euskera sartzeko. Zerbait egin da Donostian, «Sagrado Corazón» kolejio ortan. Bertako zuzendariak dabiltza or. Gurasoai galdera bat zuzendu die paperetan, esanaz ia nai duten beren aurrei, beren semeei euskeraz irakastea. Eta berrogeita amarretik gora izan dira guraso baietz erantzun dutenak. Eta ala asi dira, asi berri dira ortan. Ori genduke beste eskola, kolejio batzuetan ere bidea. Baiña gaiñera entzun det nik jaun batzuek estudiatzekotan dirala, abogadu diran aldetik, lege bide bat konkordatuak berak ematen digula. Elizak konkordatuaren aldetik eskubide osoa du bere eskolak sortzeko, eta eskola orietan berak nai duten maisua eukeratzeko. Eskola libre orietan errezago izango litzake, bear bada, parrokuak deritzan maisua aukeratuaz gero euskera irakasteko bidea sortzeko. Eta nik emen auxe besterik eztet aitatu nai. Ia ortik saiatzen geran lege bide berriak eskoletarako billatzen euskerari.

I. Beste norbaitek?

A. Zugasti: Oso ongi esan du Etxaniz jaunak «Sagrado Corazón de Jesús» kolejioko agintariak galde egin diotela gurasoai. Baiña lan luzetik dator onen iturria. Diputazioko presidenteak berak uste det esan ziela Donostiako kolejio batzuei ia euskera irakasten saiatuko ziran. Joan dan urtean jesuitak ere irakatsi zuten. Baliteke ori Donostiarako bakarrik ez izatea, beste erri-tara ere sartzea. Eibar-en nai balitzake, bear bada, sartu aal izango litzake. Bidea billatu egin bear degu, zuzen edo oker, aurrera. Bestela beti lo. Eta bukatu det.

L. Mitxelena: Gai ontaz, aitatu duzuten ezkero, zerbait esan nai nuke. Nere ustez, nai ta naiezkoa da, eta lanak izango dira gaiñera lege kontu orietan, ez Estaduarekin bakarrik, baita Elizarekin ere izango dira. Baiña ori bial diteke eta bialdu bear dan gauza da. Beste aldetik, uste dut, guk gerok, olako gauza batez leku askotan, benetako gogoa eta gaitasuna izan ezkero, askotaz ere errezago bideak zabalduko genituzkeala. Esate baterako, nik uste dut Euskalerrian egin den gauzarik ederrena eskola gaiean urte auetan egin dala. Eztut zein dan orren eragille esan bearrik mundu guztiak dakielako zein dan. Bada, persona orri eskerrak egin da Euskalerrian, nik dakidanez, len bein ere egin eztan bezelako lana. Eta uste dut bide ortatik, jendea gaituaz eta eskolatuaz bideak askotaz ere zabalago izango genituzkeala. Orrekin eztut esan nai guk eztugula bideak irikitzen eta bideak billatzen ibili bear, baizik-eta eztugula bide oriek noiz irikiko diran eta nola irikiko diran zai egon bear. Guk gerok ere geren aldetik nolabait gauzak antolatzen saiatu bear dugula. Orixe bakarrik.

Zubiaurre jaunak dauka itza.

MOGEL ETA BURDINGINTZA

1. Juan Antonio Mogel gizon aundia izan zala, ez dago esan bearrik, Euskalerriko euskaltzalerik azkarrenak bere omenez bildu diranean.

Emen natorkizue ni, Euskalerriko burdin-langilleen izenean, Mogeleri gure omenaldi au eskintzera. Eta zer obeto onetarako, berak maite izan zuan eta orren ederki adierazi zigun lankerari buruz zerbait azaltzea baño?

Burdin-lana adierazten asi baño len, burdiña zer dan, nola agertzen dan eta abar azaltzea egoki dala deritzat.

2. Kimikaren aldetik burdiña gai uts bat da. Bere sinboloa latiñezko *ferrum*'etik dator: Fe. Bere atomoaren pixua 55,84.

Urtzeko giroa 1.530° C. Balenziak 2-3 eta 6 positivoak. Densidadea 7,85.

Burdiña etzaigu utsik agertzen lurrean. Nastean ostera, oso ugaria da. Mundu onen amarretik lau burdiña baita. Burdingairik aurrenak OLIGISTO (Fe2 03); MAGNETITA (Fe3 04); LIMONITA (2Fe2 03. 3H2 0); PIRITA (Fe S2); CALCOPIRITA (Cu Fe S2); eta SIDERITA (Fe C 03) dira. Geienetan oxijenoa lagun, au ere ugarienetakoa baita.

Burdiña utsaren berezitasun batzuek auek dira: kolorez zuri-urdiña, bigun xamarra, luzagarria eta malgua.

Berotu ezkero, urtu aurretik bigundu egiten da, eta zati bata bestearekin itsatsi liteke. Majnetismoa dualarik, berotuaz, berezitasun ori gutxitu egiten zaio.

Oxijenoak eta aize legorrak, ez diote ezer egiten. Baño ezatasunez erdoitu egiten da. Au dala ta, beste gairen batekin batu bear, ugartzeko ardura izango ezpada.

3. Mogel'ek bere *Peru Abarka*'n azaltzen digunaren antzeko oletan etzegoan gaurko aurrerapenik. Orduan etzekiten nola kendu burdiñari, naiz azufrea, naiz fosforoa zirala, bada auek oso kaltegarriak dira burdiñarentzat. Lagun kaltegarri auek ezin kendu zituztelako, burdingai erakoak aukeratzen beartuak zeuden. Eta Bizkaiko burdingaia oso erakoa zalarik, onetatik zetorkion bereganako zegoen zaletasuna, batez ere Inglaterran. Gero, lankera berriak asmatu ziranean zaletasun ori, jakiña, gutxitu egin bear, bakoitzak bere burdingaia aprobetxatzen zuan eta.

Oletarako aukerakoenak oxijenoa bakarrik zeramaten meak, burdingaiak ziran.

Ikusi dezagun bada, oletako burdin-lorkera.

4. Metalak beren oxijenodun meetatik lortzeko KARBONO (C) bidez egin genezakela irakasten digu Kimikak. Egikera oni erderaz "reducción" deritzaio. Gure arbasoek etzuten kimikaren berririk, egintzak irakatsia ez bazan beintzat; baño berek ere, lortu zuten ordurako erarik egokiena.

Ikusi dezagun oletako sutegietan gertatzen zana.

5. Lenengo, txingar batzuek jartzen zituzten arragoan, tobera inguruan. (Ikusi lenengo irudia). Txingar gañean egurikatza pillatu. Suak indarra artzen zuanean, burdingaia pillatzen zuten toberaren aurreko aldean, au da, txapa aldean.

Egur-ikatza erretzean C 02 sortzen da. C 02 onek ikatz artetik igarotzean karbono atomo bat artzen du eta C 0 biurtzen da. Baño karbonoak laurena du eta oxijenoak birena. Au dala ta, C 0 molekula aldakorra da. Iraunkor biurtzeko burdin-meak ematen dio 0 atomo bat. Onela burdiña utsa agertzen da. Iku-

si lenengo irudian gertari au. C 02 gasa dalarik alde egiten du.

6. Baño oraindik eztago garbi burdiña. Agoa sutatik ateratzen danean zepaz inguraturik agertzen da. Zepa ori, burdingaiak ekarri dituan zikin berotuak sortzen duten silikato naste bat da. Silikato auek burdiña baño ariñagoak izanik eta orrezaz gañera, burdiña biguntzen dan giroan urtu egiten dirala, ziar lekura erortzen dira, ziar-zulotik zear. Burdiñari geratzen zaion zepa kentzea, oso garrantzitsua da. Zepa ori kolpatuaz kentzen zioten.

7. Noiztik ezagutzen dan burdiña munduan, ez da galdera erantzun erreza (Ikusi bigarren irudia). Uste danez, Ejipton J. C. baño 4.000 edo 3.000 urte lenago zeukaten burdiña landua. (Ejiptoarrak *Khatti* erriko *hititak* zeritzanei ikasita. Uste da hitita auek izan zirala lenengo burdin-langilleak. *Khatti* errialde ori, gaur Turkia dagoen tokian zegoen. Mika Waltari'k idatzitako *Sinue ejiptoarra,* erdi novela, erdi histori ortan ere, aipatzen dira hititak, gizon burrukazale eta zazkar xamar bezela.) Israeldarrak, 3.000 urte lenago. Txinan, olakoren bat. Euskalerrian J. C. baño 1.500 edo 1.000 urte lenago, Asia aldetik zetozteneri, au da, zelteri, ikasi zien burdin-lorkera. Ejiptoko errege zan Tutankamen'en sasoian, burdiña oso ezaguna zutela uste da, bada beren piramide aundietarako arritzar aiek lantzeko, bearrezkoa zuten burdiña, bronzea bigunegia baita orretarako.

8. Eta, nola lortzen zuten burdiña aldi artan? Ara, lurrean egiñiko (ikusi irugarren irudia) zulo batzuetan egur-ikatz txingarrak jarri ondoren, egur-ikatza pillatzen zuten, eta suak indarra artu ondoren burdingaia. Aize emateko auspo batzuek jartzen zituzten (laugarren irudia).

9. J. C.-ren sasoian ur-errotak ezagunak ziran (boskarren irudia). Au da, uraren aurka gurpil baten potak jarri ezkero, urak pota oiek bultzatuaz gurpilla biratzen du. Gurpil onen beste ertzean errota arria dijoa.

Esan dugun bezela, ur-errotak J. C.ren sasoi ingurukoak izan arren, XIV edo XV-garren menderarte etzan asmatu ur-indar eder ori oletan jartzea. Erromarrak, urr-urrean ibilli ziran VI edo VII-garren mendean aurrerapen au lortzeko. Baño Erroma erori zanean, bere menperatzailleak dana ondatu zuten, eta berriz asieratik oñarriak jarri bear izan ziran. Erroma jauste onek milla urte inguru atzeratu zuan munduaren aurrerapena. Bada ez uste izan J. C.ren sasoian oso atzeratua zegoanik mundua, bada J. C. baño bi mende lenago Alejandriako Heron jakitunak, beste asmakizun askoren artean, sua emetatzeko uraga edo bonba bat asmatu zuan (seigarren irudia).

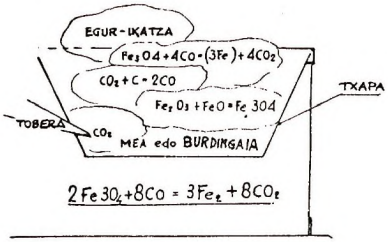

SUTEGIAN GERTATZEN DANA
(Lenengo irudia)

BASOKO LABEAREN AUSPOAK
(Laugarren irudia)

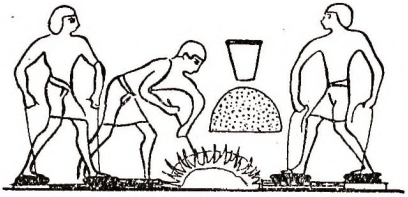

EJIPTOARRAK BURDINGINTZAN
J.K. BAÑO XV MENDE LENAGOKO ORMA-IRUDIA
(Bigarren irudia)

J.K REN SASOIKO ERROTA-GURPILLA
(Boskarren irudia)

ANTZIÑAKO BASA-LABEA
(Irugarren irudia)

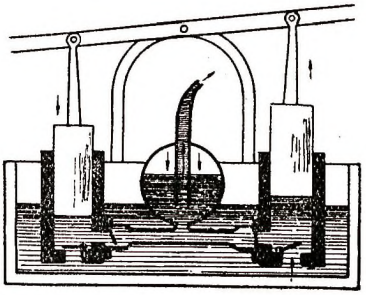

HERONEN URAGA
J.K. BAÑO II MENDE LENAGO
(Laugarren irudia)

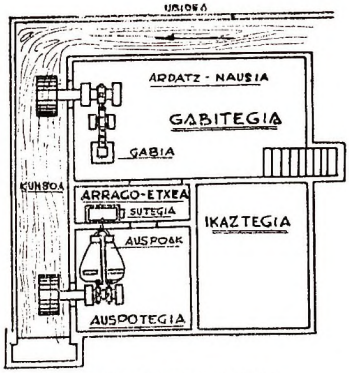

MIRANDOLAREN IRUDIA

(Zazpigarren irudia)

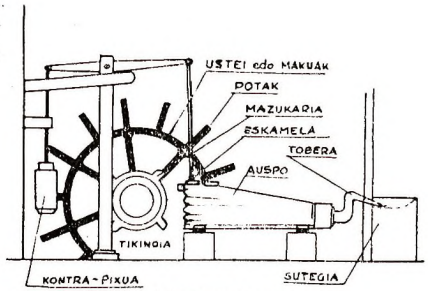

AUSPOTEGIA

(Amargarren irudia)

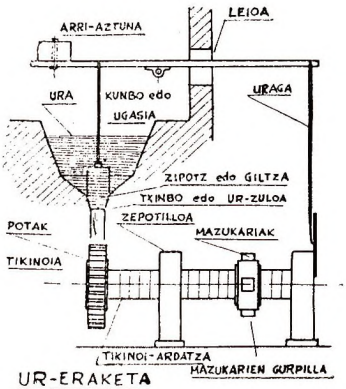

UR-ERAKETA

(Zortzigarren irudia)

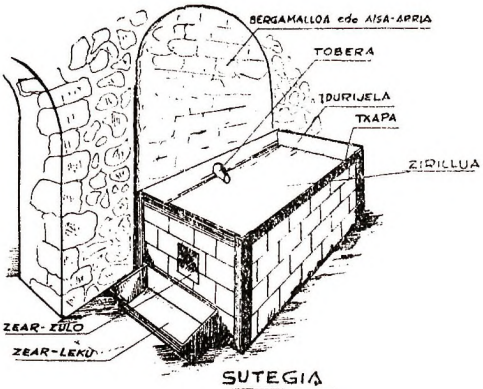

SUTEGIA

(Amalkagarren irudia)

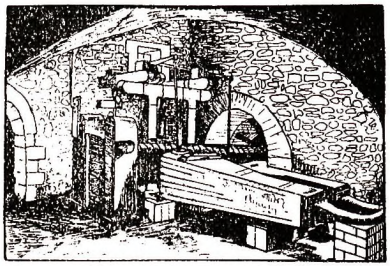

AUSPOTEGIA

(Bederatzigarren irudia)

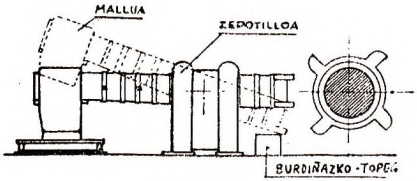

GABIA

(Amabigarren irudia)

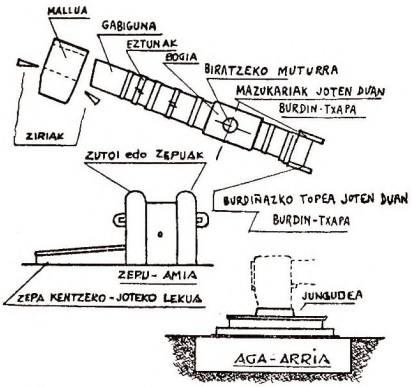

GABIAREN ZATI BATZUEK
(Amairugarren irudia)

GABITEGIA
(Amalaugarren irudia)

10. Alto Hornoa asmatu aurretiko burdin-lorkeran ateratzen zan burdiña, burdingaitik mallura zijoan zuzen, au da, burdiña ura malluz joteko aukerakoa zan.

Alto Hornoan lortzen dana ostera, ez da ortarako gauza. Labatzar oietan lortzen dan burdiñak beste labaldi bat bear du lanerako gauza izango bada.

Ola zarretakoari, "lortzeko era zuzena" deritzaio.

Oraingoeri, ostera, "lortzeko era deszuzena", deitzen zaie.

11. Esan dugu mundu onen amarretik lau (ez azalean) burdiña dala.

Ameriketan, mundu guziko 52 % dago. Brasillek eta EE. UU.ek 18 % inguru bakoitzak. Terranovak 7 % inguru.

Europak, munduko 31 %. Geien Franziak 9,5 % inguru. Inglaterrak 7 % Españiak, 1,5 % inguru.

Euskalerrian ugari dago. Irakurri nun dauden edo egon diran mea-zuloak.

BIZKAIAN: Somorrostro'n, Galdames'en, Sopuerta'n, El Regato'n, Alonsotegi'n, Güeñes'en, Abando Zarrean, eta Bilbon. Zulo txikiak Zaratamo'n, Galdakano'n, Bedia'n, Arrati aldean eta Errigoitia'n.

GIPUZKOAN: Irun'en, Berastegi'n, Asteasu'n, Tolosa'n, Zegama'n, Errexil'en, Arrasate'n, Alkitza'n, Zerain'en, eta Mutiloa'n.

ARABAN: Araya aldean.

12. Lenago aipatu dugu egur-ikatza, bada auxe zan oletako lanerako egokiena. Au lortzeko egurra pilloetan jartzen da, erdian zulo bat utzirik kea urteteko, eta alboetan beste zulo batzuek aize apur bat sartzeko. Onela, egunetan erretzen egon ondoren ateratzen dan ikatz onek 8.000 kaloria ematen ditu.

Euskalerrian zeuden olak, asko izanik, egur asko be asko bear zuten lan egingo bazan. Emendik ziurki, gure mendiak arbolaz beteak egotea.

13. Eta nun jarri burdin-ola? Ur-indarra oletan erabiltzea asmatu aurretik bi alde begiratu bear ziran. Batetik burdingaiarekikoa, bestetik ikatzarekikoa.

Galda bat egiteko, egur-ikatz pilloak burdingaiarenak baño askoz aundiagoa izan bear du. Emendik ba, burdingaia ikatza zegoan tokira eramatea merkeagoa zan bestera baño. Onengatik lenengo olak basoetan jartzen ziran, eta burdingaia zebillen baso billa. Ola auek aizeola edo agorrola izena zeramaten.

Ur-indarrez erabiltzea asmatu zanean, olak mendietatik errekondoetara jetxi ziran. Ola auek zearrolak ziran. Aurrerapen aundia izan zan ur-indarrez erabiltze au. Badakigu burdin-lorkeran aizea ugari eta indartsu bear dala. Onetarako auspoak jartzen ziran. Baño auspoak erabilli egin bear ziran, eta urarekin ezpazan eskuz edo ankaz, baño gizonak erabilli bear, eta gañera gau eta egun, naiz eta txandaka izan. Lan au egiten zuten gizonak auspo-pujoi izena zeramaten. Ura aprobetxatu zanean esan bearrik ez, atseden ederra artu zuten gure ola-langilleak.

Euskalerria menditsua izanik, aukeran uraren indarra aprobetxatzeko.

Euskalerriko errekondorik geienak beren ola zuten. Eztago entzun baño, zeinbat toki diran beren izena "ola" daramatenak. Esan bearrezkoa da ere, "ola" izena daramaten toki guziak eztutela burdin-olarik.

Lege asko ziran gure foruetan, olen eta basoen alde, bada, burdiña gaur bezela, oso bearrezkoa zuten. Beste lege batzuek, Euskalerriko burdingaia erbestera eramatea galerazten zuten, au da, lenbizi euskaldunak zerbait irabazteko bidea eman, saldu aurretik.

14. Azaldu dezagun bada, Mogelen sasolko ola bat, Mirandola berritua. Legazpiko Patrizio Etxebarria jaunari eskerrak, aintziñako ola bat daukagu nai dugunean ikusteko eran. Bijoaz nire esker beroak Patrizio jaunaren illoba dan Lasa jaunarentzat, bere erakusketa jatorraren ordañez. Legazpiko ola au Mirandola da. Ola ontan mende askotan lan egin da. Bada

kondaira bat, miraritzat artzen dutena. XVI garren mendea aurrera zijoan. Egun batez, oi bezela, Mirandolako langilleak, ikatzez eta burdingaiz bete zuten sutegia, eta agoa ateratzeko sasoia eldu zanean, arriturik gelditu ziran, agoaren ordez burdiñazko gurutzetxo bat arkitu zutenean. Gertari au dala ta Mirandolaren ondoan kapilla bat dago. Bere aldarean, burdiña puska ura gordeta.

15. Mirandolak bere zatiak ditu: (zazpigarren irudia).
Ur-eraketa.
Auspotegia.
Sutegia.
Gabitegia.
Baita ere ikaztegia, meategia eta abar.

16. Azaldu dezagun ba ur- eraketa. (Zortzigarren irudia).

Mirandolaren atzekaldetik mendiko ura dator ubidean zear. Albo latean, ezkerretara, kunboa edo ugasia. Ugasiak bere ondoan bi zulo edo txinbo, kunboko ura tikinoi bietara jetxi dedin. Txinbo batak gabia darabillen tikinoia mantentzen du. Beste Txinboak auspoaren tikinoia.

Lan egiteko ura jetxi bear, eta onetarako txinboa zabaldu, egoki danean. Ikusi irudian nola jarri diran orretarako gauzak.

Txinbo bakoitzak bere giltza du. Giltz oni beruntz bultzaka arri aundi baten pixua. Arri au abe baten gañean lotuta dago, eta abe au ardatz baten balantzaka. Abe au leio batetik zear, ola barrura sartzen da. Barrukaldeko ertzean, goitik bera, uraga darama katiaturik. Uragaren beko ertza langillearen eskuraño dijoa. Urari eman bear zaionean uragari beruntz eragin ezkero, ur-abeak, biratuaz, txinboaren giltza jasotzen du eta ur-zuloa iriki. Langilleak uraga uzten duanean, ur-abeak, kanpoko aldean daraman arri aztunaren indarrez txinboa ixten du giltzaren bitartez.

Txinbotik tikinoiaren potetaraño, ura ubide baten barrenean dijoa, eta ur orrek pota bat arkitzen duanean beruntz eragiten dio eta onela tikinoia bere ardatzarekin biraka asten da.

Txinbo bakoitzaren bekaldean eraketa berdiña dago.

Gabia darabillen tikinoiari, tikinoi-nagusi deritzaio, eta bere ardatzari ,ardatz nagusi.

Urari neurri emateko, uragak beko ertza okerra du, eta zulo batzuetan gorago edo berago sartuaz neurri ori lortzen da.

17. Azaldu dezagun orain Mirandolako Auspotegia .(Bederatzigarren irudia).

Bi auspo dira. Beti ikusi ditugunen antzekoak, askoz aundiagoak. (Amargarren irudia). Auspo bakoitzak gañekaldean kerten bat du, eskamela. Auspoen tikinoi ardatzak, eskamel bakoitzaren aurrekaldean koskadun gurpil bat darama. Koska auek mazukariak dira eta ardatzarekin biratzean eskamela bultatzen dute beruntz. Au gertatzean auspo muturretik aizea ateratzen da indartsu. Mazukariak eskamela uzten duanean, kontrapixu batek eskamela jasoaz, auspo zurrutada errezten du.

Bi auspo dirala, batak putz egitean besteak zurrut dagi, eskamel bakoitzaren mazukariak ontarako eran jarri dira-ta. Onela bi auspoak txandaka ari dira puzka eta puzka.

Bi auspoen muturrak bat egiten dira eta toberatik zear aize indartsu ori sutegira dijoa.

18. Aizeari jarraituaz, ikusi dezagun sutegi edo arragoa. (Amaikagarren irudia).

Sutegiak lau albo eta ondoa ditu. Ikusi irudian.

Tobera edo aize-bidea daraman alboari bergamallo eta aisa--arri deitzen zaio.

Bergamalloaren aurreko alboari txapa.

Bergamalloari begira, ezkerreko alboak, zulo bat du, esan dugun bezela urtutako silikatoak urteteko. Zulo au ziar-zuloa da. Lurrean, silikato oiek artzeko, ziar-lekua dago.

Ziar-zuloaren aurrekaldeko alboak idurijela izena du.

Sutegiaren ondoak zirillu izena darama.

Oletako burdin-lortzea, burdingaiari oxijenoa kentzea dala esan dugu. Berotu bitartean, burdin-agaz eragiñik, agertzen dan burdiña utsa batu egiten da, au da, agoa sortzen da.

Esan dugun bezela agoa zepaz inguraturik dago.

Mogelek bere *Peru Abarka*'ren atal batean, jator adierazten digu, agoa sutegitik ateratzea: Onela diño Mogel'ek:

"Urtzalliak bete biar dau sutegija miaz; ezarri biar dan ikatza ta egin biar dan guztija, agoia aterateko prestau artian. Auspuak geratu ta atala gorituten imini ta ezin esan beste zeregin ditu sutegian. Lagunduten deutsee agoia su azpiti ateraten ijela ta gatzamalliak, bakotxak bere burdinaga edo palankiaz. Ateraten dabee sutegiti agirira ez izerdi tanta ta bero asko bota baga. Botaten dabee beera ta, txirikiña edo burdin kato bat iraatsirik, darue gabipera. An ezarten deutsee atala orakarri ta kirtentzat".

19. "Gabija ibilli dedin emoten deutsa ura ijeliak uragiaz. Asten da durundija, orma ta lur ikara eragiten deutsana. Darua agoia urtzalliak mallutzarpeti gabi-igunaren azpira. An asten da beste soñu, belarri atara ez egiñak, zurtuten ditubana.

Ijeliak bere uragiaz darabil gabija miats edo sarri, zelan gura daben; ta ondo dan ura geitu edo gitxitubaz, begira dagoka urtzalliari ta irakastendeutsa zer egin, nos aurreratu ta nos atzeratu, ta nos albotu burdin oratzar edo agoia. An dira su-txipristin urrinera duazanak; an askatu ta bota eragitia geratu jakozan lojak, zepa ta txatarrak. Alan igunpean ta mallupean apainduten dau agoia urtzailliak; gogortu ta txikituten dau, ta erdibitu biar danian, iminten deutsa gatzamalliak atxurra, ta gabi-mallubak emoten deutsan joaldi edo kolpiaz erdibituten da; zati bata geratuten da atal edo kirten iraatsijaz, zein daruen berriro sutegira; ta arik aurrerako biar edo lanak geratuten dira ijeliarentzat, zeñi jagokan ijestea edo irutia burdiñia, ekarri artian burdin-barra izatera, emoten deutsala bitartean gatzamalliari uragia, gabija erabilli dagijan, berak aginduten deutsan arintasun edo gelditasunaz. Amaitu dabenian urtzalla agoia zaindu dabenak, esan dogun biargintzia, dua lotara gura dabenian; eta artuten dau bigarren urtzalliak beste agoe ta egikizunen arazo eta arduria".

Sutegiko izenak esan ditugu, eta Mogelen bitartez bertako egiazko izardi-lana. Baita ere Mogelen lumaz gabiko lana.

Azaldu ditzagun orain gabiak dituan zatiak eta abar.

(Amabigarren irudia). Labur esateko, gabia ez da pagozko abe birakor bat baño. Kolpatzeko, burdiñazko mallutzar bat jartzen zaio ertz batean. Beste ertzetik irutik batekoan biratzeko ardatz eran bi mutur, beren bira-lekuetan. Mallua ez dijoan ertzean mazukariak joten du, auspoen eskamelen antzera, len ikusi dugun bezela. Mazukariaren indarrez, gabigunaren atzeko aldea jetxi egiten da, mallua igoten dala. Mazukariak gabigunaren ertza uzten duanean, mallua indartsu jeixten da. Indar au malluaren pixuak ematen dio, eta bai orretarako jarrita dagoen burdiñak gabigun ertzaren azpikaldean, mazukariaren indarrez jeixterakoan jotearen reaziñoak. Au da, bi indar, bata malluaren pixua, bestea burdiñazko topearen aurkako reaziñoa.

Mallu pean burdiñazko jungudea.

Amairu garren irudian ikusi ditzakegu gabiaren atal batzuek.

Pagozko abe edo gabigunak, au da, gabi-kirtenak, bere luzeera guztia burdiñazko eztunez gogortuta du. Aurreko aldean burdiñazko mallutzarra, ziri birekin igunari estututa. Lokatuko balitz, orra or (amalau garren irudia) zingilika burdiñazko aga aztun bat, bere taupadaz berriz estutzeko.

Biratzeko, burdiñazko eztun aundiagoa, bogia, albo bietara biratzeko mutur bana daramazkiala.

Mazukariaren taupada artzeko, gañekaldean burdiñazko txapa lodi bat ezarrita. Azpikaldean, beste txapa bat, lurreko topearekin ari-talka gisan jokatzeko.

Gabiaren bira-lekueri eusteko, zurezko zutoi edo zepuak, zepu-amieri lotuta.

Jungudea lurrean lotuta, aga-arria deritzaion tantai zabal baten bitartez.

Auspoak erabiltzeko eran, gabia erabiltzeko ere, tikinoi--ardatza daukagu. Ardatz onek, gabigunaren parean koskadun gurpil bat. Uragaren bidez urari ematen zaio eta tikinoiarekin batera bere ardatza biraka asten da. Biratzean mazukariak gabigun gañeko burdiñazko txapa joaz, beruntz darama, esan dugun bezela lurrean jarritako burdiñazko topea jotzen duala. Biratuaz mazukariak gabiguna uzten du, eta len esan dugun bezela topearen egiñez eta malluaren pixuz, jungude gañera erortzen da mallutzarra. Biratuaz urrengo mazukariak asten du bere lana. Gelditu nai danean uraga askatu eta kanpoko arriaren pixuz txinboa ixten da. Ura gelditzeaz gabia ere gelditu egin bear.

Gabigunaren azpian, jungude eta zutoien tartean, txapa bata dago erdi etzinda. Onen eginkizuna auxe zan: agoa arragotik ateratzen danean, lenengo txapa onen gañean jartzen zuten eta berton kolpatu, batetik zepak kentzeko eta bestetik burdiña zerbait tinkotzeko, mallupera baño len. Ondo garbitu ondoren, taupadaka, mallupean joten zuten. Mogelek esaten digun bezela agoari atal bat jartzen zioten, au da, goritutako burdinaga bat kirtentzat. Agoa zerbait kolpatu ondoren erdi bi egiten zuten. Ataldun erdiari txangota deitzen zioten, eta au sutegira zijoan bera lantzeko txandaren zai. Beste erdiari totxo zeritzaion eta aurrenik au lantzen zan. Aipatu ditugun erdi bakoitza ere, bi zati egiten zan. Onela ateratzen ziran lau zatieri galda-batekoak zirala esaten zan.

20. Mirandolaren erako olak lau langille izaten zituzten. Nagusi egiten zuana ijelia, laminatzallea zan.

Bi urtzalla, au da, burdiña urtzen zutenak. Sutegia beren arduran egoten zan. Bakoitzak labaldi bat zaitzen zuan. Au da, txandaka jarduten zuten. Labaldi bakoitza lau bat ordukoa izaten zan.

Gatzamalliak, lapikoari gatza egin eta danen aginduak bete. Iru bat urte gatzamalle egin ondoren, iñor bazan beintzat, urtzailla biurtzen zan, au da, ofizio baten jabe egiten zan.

21. OLEN AMAIA.—Alto Hornoak asmatu ziranean eta beren aurrerapena zabaldu, olak ezin izan zuten aien aurka jokatu. Apurka-apurka burdingintzari utzi bear. Aldatu edo il. Ola batzuek itxi egin ziran, baño geienak aldatu. Batzuek papergintzan asi ziran. Besteak forjari ekin zioten. Urrengoak egiñiko burdiñaz ainbat motatako tresnak egiten asi, Eibarren bezela.

Aldakuntza gogor onek, Euskalerri guztia eraginda utzi zuan.

Uste zutenez, aldakuntza orrek, langille asko utziko zituan lanik gabe. Eta izan ere, asieran ori gertatu bear. Baño gero, olak beren langintza aldatu zutenean, berriz danentzako lana, eta geiagorentzat ere sortu zan, eta kalterako uste zana onerako izan zan. Orduan Euskalerriak, ikasbide ederra utzi zigun gaurko egunean gauden egoera larrirako. Sasoi artan euskaldunak aurrera jo zuten. Orretarako aldatu egin bear zan, eta aldatu egin zuten.

Gaur ere aurrera jo bear dugu. Ortarako gure lankerak aldakuntzak bear ditu, ba badakigu zer egin bear dugun, aldatu. Baño beti aurrera.

Gizonak, eten gabeko burruka du bizitzarekin. Ba, gizona bere izatez oituraren jarraitzaille utsa da. Bizitza ostera, eten gabeko aldakuntza. Eta gizonak, aldakuntza ontarako, neke aztuna arkitzen du. Baño aurrera joteko, bizitzaren lege gogorra jarraitu bear, au da, aldatu. Al dala sasoiz, bestela al danik lasterren.

Eibarren, 1959-ko azaroaren 6-an.

JABIER ZUBIAURRE EZENARRO.

BURDIN - LANGINTZAKO ITZ BATZUEK

ABAURREA (Coreografía-Larramendi).—Vigueta muy alta que a impulsos del agua movía los fuelles. En algunos tipos de ferrería.

AGA-ARRIJA (Peru Abraka-Mogel).—Piedra sobre la que se golpea el hierro.

AGOA (Coreog.-Larram.).—Masa de hierro candente o goa.

AGOEKIRTENA (Peru Abarka-Mogel).—Barra de hierro que previamente calentada al rojo en la fragua se incrustaba a la goa para facilitar su manipulación durante los golpes prelimi-

nares. Una vez partida la goa en dos, para poder llevar la mitad correspondiente a la fragua, en evitación de que se enfríe durante el trabajo de la otra mitad.

AGORROLA (Coreog.-Larram.).—Ferrería de monte o en seco.

AISA ARRIJA (Peru Abarka-Mogel).—Pared trasera del horno (por donde entra el aire). Tinaja de ferrería.

AIZE-ARKA (?).—Aparato soplador, compuesto solamente de tablas de madera, que competían con los clásicos fuelles de cuero.

AIZEOLA = AGORROLA.

ALDABARRAK (Peru Abarka-Mogel).—Puntales que sostiene el mazo de ferrería.

ALOGERA (Peru Abarka-Mogel).—Jornal o salario.

ANTEPARA (Azkue).—Saetín, canal del molino.

ARDATZ-NAUSI (Peru Abarka-Mogel).—Eje de levas que acciona el martillo.

AROTZA (Los Vascos-Caro Baroja).—Ferrón o herrero.

ARRAGO (Cor.-Lar.).—Crisol.

ARRAGO-ETXE (Peru Abarka-Mogel).—Departamento destinado a la fragua.

ATAKA (Los Vascos-Caro Baroja).—Boca de mina.

ATALA = AGOEKIRTENA. (Peru Abarka-Mogel).

ATXURRA (Peru Abarka-Mogel).—Azada, azadón.

AUSPO (Peru Abarka-Mogel).—Fuelle.

AUSPO-ARDATZA (P. A.-Mogel).—Eje de levas que acciona los fuelles.

AUSPO-PUJOI (P. A.-Mogel).—Tirador de barquín, accionaba los fuelles, sin agua.

AUSPOTEGI (P. A.-Mogel).—Departamento destinado a los fuelles.

BANDIJUA (P. A.-Mogel).

BARKINERA (Cor.-Lar.).—Fuelle.

BEELARRIJA (P. A.-Mogel).—Mango de hierro.

BELAIKIJA (P. A.-Mogel).—Especie de pala o más bien azada para recoger la escoria, con el mango en el centro y perpendicular al plano de la pala.

BERGAMALLUBA (P. A.-Mogel).—Pieza de piedra tras el fogón, defiende del calor el grupo de fuelles. Equivale a AISA-ARRI.

BERTAAGIA (P. A.-Mogel).—¿Lengüeta de cerrojo?

BITSADERA (P. A.-Mogel).—Espumadera.

BOGIA (P. A.-Mogel).—Pieza de hierro que sostiene el *gabigun*, es sin duda la pieza que lleva los muñones sobre los que ha de girar y sostenerse el *gabigun*.

BURDIÑAGA (P. A.-Mogel).—Palanca.

BURDIN-BARRA (P. A.-Mogel).—Barra de hierro.

BURDINGAI (P. A.-Mogel).—Mineral de hierro.

BURDUN-ZALI (P. A.-Mogel).—Cucharón.

BURKUAK (P. A.-Mogel).—Cuñas grandes que ajustan los *aldabarrak*.

BURUTIA (P. A.-Mogel).—Mitad de la goa que queda con el mango.

DENDALA (P. A.-Mogel).—Apoyo del mazo y su sostén en las ferrerías.

DENDAL-ARRIJA (P. A.-Mogel).—Piedra a la que se fija el *dendal*.

DURMIENDIA (P. A.-Mogel).—Pieza mayor de la ferrería que sirve de apoyo a las demás.

ERRETILLU (P. A.-Mogel).—Fuente, plato grande.

ESKAMELA (P. A.-Mogel).—Brazo del fuelle.

ESTOLDA-ALDI (P. A.-Mogel).—Alcantarilla, caño en que se vierte y se da salida a la escoria del hierro en las ferrerías.

GABI (P. A.-Mogel).—Martinete o mazo grande de ferrería.

GABIARDATZA (Cor.-Lar.) = ARDATZ-NAUSI.

GABIGUN (P. A.-Mogel).—Mango del mazo, viga de haya fuertemente zunchada con anillos de hierro tensables, en toda su longitud.

GABITEGI (P. A.-Mogel).—Departamento destinado al martinete.

GALBAI (P. A.-Mogel).—Cedazo, criba.

GALDA (Eibar).—Fundición, hornada.

GALDABATEKUAK (P. A.-Mogel).—Se dice de las cuatro piezas en que se divide la goa. Indica "de una hornada o colada".

GALLETIA (P. A.-Mogel).—Herrada, cubo, acetre.

GATZAMALLE (P. A.-Mogel).—Aprendiz, recadista de ferrería. Ponía la sal al puchero.

GERRIGALDA (Los Vascos-Caro Baroja).—Mitad de goa sin mango.

GILTZA (P. A.-Mogel).—Compuerta de saetín o cauce de molino. Llave para apretar las llantas.

GIZATEGI (P. A.-Mogel).—Salón, comedor en las ferrerías.

GUZUR-ASKIA (Cor.-Larr.).—Entrada del agua en la especie de tubo de madera calafateada, en el cual por efecto de la

caída libre del agua se producía una aspiración de aire que era dirigida a la fragua. Este tubo hacía las veces de fuelle, en algunas ferrerías. Estaba exento de mecanismos.

IDURI (P. A.-Mogel).—Cisco, carbón muy menudo.

IDURIJELA (Los Vascos-Caro Baroja).—Pared de fragua que queda frente a la pared que lleva el *ziar-zulo* o salida de escorias.

IJELE (P. A.-Mogel).—Laminador.

IKATZA (P. A.-Mogel).—Carbón.

IKAZGELA (P. A.-Mogel).—Carbonera.

IXILLUBA (P. A.-Mogel).—(Eskoriaza) banco de cocina sin respaldo.

KAIKUBA (P. A.-Mogel).—Cazo, cuenco.

KAÑUBA (P. A.-Mogel).—Caño, tubo, tobera, ventilador, caño por donde entra el agua.

KAPELIA (P. A.-Mogel).—Sombrero de ferrones.

KAPELA ZAPI (P. A.-Mogel).—Pañuelo de la cabeza, bajo la *kapela* para recoger el sudor.

KATILLU (P. A.-Mogel).—Taza, escudilla.

KUNBO (Eibar corriente).—Depósito de agua más alto que la rueda.

KURUTZIAK (P. A.-Mogel).—Cruces.

KURRIKA (Cor.-Larr.).—Tenazas grandes y largas de ferrería.

JUNGUDE (P. A.-Mogel).—Yunque.

LEYUAK (Los Vascos-Caro Baroja).—Galería de mina.

MAKUBAK (P. A.-Mogel).—Llantas de la rueda.

MALLUBA (P. A.-Mogel).—Mazo.

MAZUKARI (Cor.-Larr.).—Dentellones del eje de levas que accionan sobre los brazos de los fuelles o bien en el extremo del mango del mazo.

MEALLE (Cor.-Larr.).—Desmenuzador del mineral.

MIA (P. A.-Mogel).—Mineral.

MIATEGI (P. A.-Mogel).—Depósito del mineral.

NARDAKIA (P. A.-Mogel).—¿Pértiga?

OBRERIA (Cor.-Larr.).—Camisón de los ferrones.

OLA.—Ferrería.

OLAGIZON (Cor.Larr.).—Ferrón.

OLATXO (Cor.-Larr.).—Ferrería menor.

ONDA-ASKIA (Cor.-Larr.).—Salida del agua que entra por el *guzur-askia*.

ORRIKAK (P. A.-Mogel).—Tenazas grandes.

PALANKIA (P. A.-Mogel).—Palanca.

PARADERA (?).—Puerta que se levanta para dar paso al agua del saetín.

PARIA (P. A.-Mogel).—Pala.

PORROIA (P. A.-Mogel).—Porra de ferrería.

POTA (Cor.-Larr.).—Palas o álabes de una rueda hidráulica.

PUJO-MAKURRA (P. A.-Mogel).—Tirador, palo con el que se mueven a mano los barquines en las *aizeolas*.

TIKINOI (P. A.-Mogel).—Rueda hidráulica.

TIKINOI-NAUSI (P. A.-Mogel).—Id., íd., correspondiente al martinete.

TIRADERA (Cor.-Larr.).— Ferrería pequeña.

TOBERA (P. A.-Mogel).—Conducto de aire a la fragua.

TOPIÑA (P. A.-Mogel).—Marmita, olla.

TOTXO (P. A.-Mogel).—Lingote, mitad de la goa que queda sin el mango. Euzko Gogoa núm. 11-12.—*Ola zarrari begira* de José Errota.

SUTEGI (P. A.-Mogel).—Fragua.

TXAPA (Caro Baroja-Los Vascos).—En la fragua, pared que queda enfrente de la tobera.

TXIKITZALLE (Cor.-Larr.).—Jefe en las *tiradera* o ferrerías pequeñas.

TXIRIKIÑA (P. A.-Mogel).—Tenazas grandes de ferrería.

TXAKURZULO (P. A.-Mogel).—Hueco que los ferrones hacían en la pared de su ferrería para extender por él el hierro laminado. Salida del hierro pastoso.

TXIMELA (P. A.-Mogel).—Según Azkue cierto utensilio de ferrería.

TXINBO (Cor.-Larr.).—Orificio por donde el agua del depósito o embalse va a la rueda.

UAGIA (P. A.-Mogel).—Bomba, palo que se levanta para dar paso al agua que va a la rueda.

UJAIKIJA (P. A.-Mogel) = UAGIA.

URAGA.—Bomba.

URKULIA (P. A.-Mogel).—Horquilla para echar el combustible al horno. Tenaza.

URTZALLA (P. A.-Mogel).—Fundidor.

USTEI (P. A. Mogel).—Llanta de la rueda, aro.

ZAMARRA (Los Vascos-Caro Baroja) = AGOA.—Goa.

ZARA (P. A.-Mogel).—Cesta.

ZEARROLA (Cor.-Larr.).—Ferrería movida por agua.

ZEPA (Eibar).—Escoria.

ZEPA-AMIA (P. A.-Mogel).—Según Azkue, cierto utensilio de ferrería = ZEPU-AMIA?

ZEPOTILLUBA (P. A.-Mogel).—Postes en que se apoya la rueda mayor.

ZEPU (P. A.-Mogel).—Cada uno de los cuatro postes que sostienen los cojinetes en los que gira el mazo del martinete.

ZEPU-AMIA (P. A.-Mogel).—Pieza grande de madera en que se apoyan los *zepu*.

ZIAR-LEKU (Los Vascos-Caro Baroja).—Depósito al que caen las escorias a través del *ziar-zulo* en las ferrerías.

ZIARZULO (P. A.-Mogel).—Agujero por donde sale la escoria del horno o fragua.

ZILLARRA (Cor.-Larr.).—Escoria derretida y ardiente.

ZINGUZANGU (Cor.-Larr.).—Travesaño o cruz a que están unidos los fuelles o barquines en las ferrerías menores, sin duda para mover a mano.

ZIRI (P. A. Mogel).—Cuña, clavija.

ZIRILLU (Los Vascos-Caro Baroja).—Fondo de la fragua.

ZIRRIA (Cor.-Larr.).—Rayos y centellas que lanza el *agoa* al golperalo.

ZUTOI (P. A.-Mogel) = ZEPU.

J. Z. E.

Zubiaurre-ren itzaldia bukatuta urrengo goizerarte utzi da. Biaramonean jarraitzen da. Arrue, Lojendio, Irigaray ta Gorostiaga etorri dira eta maipuruan jarri besteekin batera. Irigaray jaunari eman zaio aldia.

MOGEL ETA LITERATUR - EUSKARA

Euskara idatziaren batasunari buruz. Beste izkuntzetan egin dutena, Alemanian, Cataluñan. Orain 38 urte gure euskalari batzuen iritzeak. Orain hemen egin zaitekena; idazlarien artean, iztegiari buruz, aurreen irakastean. Batasuna ezpada, euskalkiak elkargana-agotu.

* * *

Juan Antonio Mogel idazlari andia, euskera idatziarendako griñatu ote zen eta kilikatu? Bai dudarik gabe, bere libu-

rutxo aberatsean argi aski aditzera ematen duen bezala. Bertan, izkiriatzeko tankeraz eta maneraz, mintzo zaigu, erderatik artu bear lirateken kultur- itzetaz, phonetikaz eta itzeen soiñuen idazteaz. Bai eta euskalkien urbiltzeaz ere axolatu zen euskara- batasun biderako leen urratsa den bezala.

Ikus bestela *Peru Abarka* novela-ren 6 garren elkarrizketan, Joanis baigorriarra-ren eta Txorgori- giputzaren esanak, bersoak, otoitzak: bakotxa bere euskalkian zertako ematen ditu? Bizkaitarren eta giputzen eta frantses-euskaldunen arteko ezaguera eta artu-emana erein naiez dudarik gabe; eta iruen euskarak elkargana-agora bildu nairik.

Mogel andiaren bide hori besteek orduan jarraiki balute, segur ez gindeke gaurgero euskara idatziaren batasunetik ain urrun. Horrekin ez dugu esan nai beren gogoeta eta aburu guztiekin bat egiten dugula, etimologietan eta garbiketaz aritzen delarik; baiñan bere idazteko tankera eta bere umore ederra arras gogoko zaizkigula bai.

Eta orai zerbait egin dezakeguia, euskara idatziaren inguruan? Bistan da euskara bakar izkiributako ezin dukegula oraintxe autetsi. Baiñan segitu baiño len, derragun, auzi hori xuritzeko tokiko euskaraz beste euskalkiak ere dakitenak behar ditugula.

Eta hortaz gaiñera, kasu berean dauden beste mintzairekin egin dutena dakitenak. Urratsez urrats joan bear da, korapillo tink hau laxatzeko, eta borondate on batekin, norberekeriak alde bat utzirik.

* * *

Bestela Noruega-koeri gertatzen zaiotena gertatuko zaigu. Haugen linguista mintzalariak dio, bi izkuntza mota dituztela orai, Landsmäl eta Riksmäl deituak; hau da, baserrikoa eta dano-noruegatarra dalakoa, 1900 garren urtetik hunara, oraino finkatu gabeak.

Iñoiz ere ikusi ez den saio bat egin gogo dute orai; bi mintza-molde horietarik, naas eta, berri bat sor arazi. Haugen linguistak dio eztabaia hau azpijokoz derabiltzatela, herri xeearen aburu eta meatxuen bildurrean.

Gobernua ez omen da izkuntza mintzatuan sartzen, izkiriatuan baizik; ez du Iztegian agintzen edo esakeretan; graphian xoilki. Saio ausart hunek arrakesta izango duenez ikustekoa da.

Bitxi da beraz, noruegatarrek izkuntza literarioa autatzeko duten moldea. Botazionetan autetsi dute herriko mintzo hori, autagoa iduri zuelarik jende letradunen beste mintza-molde hori, leenagotik finkatua eta edatua.

Bainan Noruegan herri xehearen aldeko botoak aunitz geiago dira handieriarenak baiño.

* * *

Dakusagun orain aleman mintzairak zer bide eraman duen. Batasuna, dakizuten bezala, mintzaira izkiriatuan bakarrik erdietsi dute, 5 mintzamolde bereziak bizi baitira bizkorki jendeen aotan. Twadell linguista amerikanoak dionez, XVI garren mendeko liburugilleek ez zuten bere probintziako aleman mintzamoldean baizik imprimatzen.

Suiza eta Holandia kenduz 5 dialekt agertzen ziren liburuetan: sajon-goikoa edo meissnisch deitua (Leipzig); Babierakoa (Augsburg); Rin-goikoa (Strassburgo); Rin-erdikoa (Kolonia eta Frankfurt); eta Frankoniakoa (Nuremberg).

Luther-ek indar andia eman zion batasunari, meissnisch izkelgi hori autatzearekin, bere ospea eta edaduren gatik protestant eskualdetan; lexikoan eta semantikan autu eta lan ona egin zituen; sintaxa ez zuen ain latina, eta graphian eta phonetikan guti berritu zuen.

Onartu zuten leenak prinzipeak eta letradun iritarrak izan ziren, herritarrak baiño geiago. Iparraldeko eskoletan arrotz izkuntza bezala irakasten zen; egoaldeko Eskola katolikoak etziren orduan batasun huntara sartu, baiñan XVIII garren mendeko goren maillako idazlari multzo batek, bere izkiribu baliosen medioz, desegin zuten ipar eta egoen arteko berezitasun geienak.

Herder, Klopstock eta Wieland iparraldean eta Lessing, Schiller eta oroz gaiñetik Goethe beste aldeetan, izan ziren izkuntzaren bateratzaile gorenak.

Batasun osoa etzen alabainan erdietsi Bismarck-en indarraldiko demboraraiño; eta gero batzarre bat baiño geiago ukan bear izan zuten. Azkenik 1901 garren urteko Batzarrean, Austria, Suiza eta Alemania-koen artean graphia finkatu zuten eta izkiria-moldea.

Eta 1907 urtean legez bortxatu Eskolategi guzietan. Ordutik Duden delakoa ezinbestekoa da idazlari eta liburugille guziendako. Neke eta lan luze horiek izan arren, aleman mintzatua ezta 1959 urtean batetaratua.

Esan dugun bezala, egun 5 izkelgi badira; baiño aleman bateratuan denek idazten aal dute, eta huntan eta eskualdeko dialektoan ere mintzatzeko gai dira.

Beraz aleman izkiriatua edo literarioa, mende luzeetan egin bear izan da, idazlari goienekoeri esker, baiñan bortxatu bear izan da ala ere legez eta larderiaz.

Urrun gaude beraz gu eskualdunak geren Herri ttipian, eta ezta batere arritzeko euskalki batzu baldin ba ditugu, eta finkatzekoa oraino gure mintzaira izkiriatu bakarra. Ezta beraz etsitu bear eta goazen saiatuz presarik gabe. Alemanek mendeetan egin dutena guk ezin illabete batzutan bururatu.

Dakusagun orai gure auzo catalan mintzairakin egin dutena. Literatura franko aberatsa du erresumaren laguntzarik gabe izateko. Ez du gureak bezalako estutasunik jasan, jada XI garren mendetik hunara izkiriatu baita; eta Erregeek leeneko etsemplua.

Hunek uts egin dio funtsean euskarari, Nafarroako erregeen ezagutzak, eta ondotik diraukeo beti, bere Letradunen guttiespenak; "élite" delako bat izan dugu eskas.

Ekialdeko catalana da orai idazten dena; bainan beste 4 motak (mendebaleko, Valencia-ko, Mallorca-ko eta Rosellonekoa), eztute desberdintasun andirik beren artean eta izkiribuan abantxu deus ez. Pompeu Fabra gramatikalari ezaguna izan zen 1913 urtean bateratzaile andiena, geroago ikusiko dugun bezala.

* * *

Eta etxekoz zer guk? Gure mintzairak jasan dezakeia bere oraiko kenka txarrean, euskara idatzian aldakuntza andirik egiten has bagine? Nik uste oraikoz auzia zedarritu eta mugatu beharko dugula.

Baiño dakusagun leenik zer zioten hortaz gure euskalari ezagun batzuek, ezpaita oraikoa euskara bateratu baten griña.

1922 urtean Euskaltzaindiak 4 Biltzarre egin arazi zituen hortarako; Bilbon, Donostian, Baztanen eta Hazparnen. Entzun ziran 14-15 iritze, kolore guzitakoak eta oroen gaiñetik, Broussain orduko Hazparneko alkatearen eta Campion idazlariaren informea.

Emanen ditzuegu aditzera opinione batzu, on baita ikustea zenbeit gauzetan aurrerapen poxi bat egin dugula; eztu balio beti negarrez eta etsiturik ibiltzea.

Broussain eta Campion jaunek ezdute bere izkiribuan aldebat autatzen euskalki bat, literario gisa, besteeri kalte ez

egiteagatik, baiñan gipuzkoarraren aldera ixurtzen dira. Naiz Bizkaikoa, diote, berdiñena den, sendoena eta edatuena; lapurtarra ongienik izkiriatua eta Ziberokoa izpiritutsuena.

Arrigarri zaiguna; gipuzkera eta lapurtarraren arteko autsi-mautsi bat proposatzen dute, besteetatik ere zerbait artuz.

A. Zabala-Arana gramatikalari giputza ere, euskalki bakarraren kontrakoa da.

B. Gaubeca, Bermeoko liburugilleak dio; bizkai-euskara autatu besteak baztertu gabe, eta erdal usaiñeko itz oro kendu.

Mikolas Cortes, Bilboko apezak dio; Eztela euskalki bakar bat autatu behar literario bezala. Aski dela aur euskaldunei irakurtzen irakastea; eta euskara hori erritarra nai du eta ez garbizaleena.

Federico Belaustegigoitia, Garitaonaindia (ARGIA-ren zuzendari zena), Egusquiza euskalzaina eta Azkue gure euskalzainburu ospetsua zena; lauak bizkaitarrak, giputz euskalkia autatu behar dela diote; eta Azkuek horren inguruan eraiki nai izan zuen gipuzkera osotu hura.

Bide puska bat egin zuen gure artean, bainan gogor-aire bat sumatzen zitzaion euskalki berri horreri, eta Franziako euskerataz etzen guti baizik axolatu.

Belaustegigoitia iskribauak zion: "Euskera bakar batera "joan laster, edo erdera bakar batek lurpetu; Gipuzkoako eus-"kera [eta euskera errikoa] ala erdera, guretzat beste biderik "eztago."

Amayur-ko erretore ospetsua eta izkiriazale ona izan zen Gurutz Goienetxe jaunaren iritzea irakurri nai datzuet laburzki, zentzu andiko itzak direlakoz dembora aietako.

"...Nere iduripena deus gutikoa bada-ere, aal bezain lano-"ki eta garbi emanen dut.

"Guzien gogorako gauza litzake eskualdun guzien artean, "odolez bat garen bezalaxe, eskual-era bat bakarra izatea.

"Bañan erran bearko baitugu naski aspaldiko itzneurtzai-"leak ziona; "...Video meliora, proboque, deteriora sequor..." "Bearko. Ikusten dugu denek oberena litzakela eskual-era bat "artzea, baiñan denekin gelditu bearko. Zergatik?

"Hara zergatik. Urrats horren ematea gauza zailla, nekosa "eta eskuararentzat kaltegarria izan laikelakotz. Hori egiteko-"tan bat bear ginuke artu. Zein? Ezta errex erabakitzea.

"Eskualdunek buru gogor aire bat ba dugula derasate baz-"terretan; hori ez ala izan ta ere, au bai egia aundi bat da,

"eskualduna atxikia dela bere gauzei baita bear ere; eta ez "luke neork naiko bere amaren altzoan ikasitako era bazterre- "rat uztea, zokorat igortzea.

"Euskalki guzietarik bat artzea *orai bein*, ezta egoki den "gauza. Erran dut orain bein. Gero zer egoki izain den geroak "erakutsiko du.

"Eskuararen batasun hori ez indarka, baizik bere baitatik "etorri bear den gauza da.

"Guzion gogorakoa. On aundiak emain luzken gertaera; "eta denek, bakotxak egiten aal duena eginez, urratska urrats- "ka bilatu bear duguna..."

Euskara idatziaren batasuna beraz, ezin bada lortu Euskaltzaindiaren edo Eskola baten agindu edo iztegi edo gramatika berri baten bitartez, horiek ametsak diralako, idazlariek asko egin dezakegula nago, euskara idatzien desberdintasunak laburtzeko, gero eta geiago edatuz idazteko molde erdiko bat; alde batera utzi gabe, aatik, bizkaiera edo ziberotarra; baiñan hoketan ere saiatuz elburu hortara.

Baiñan hortarako, iduri zaigu erabaki batzu hartu bearrak direla izkiriatzeko moldeari buruz, eta autsi-mautsi bat egin Iparraldeko eta hemengo idazlari batzuen artean. Gure uste apalean, 3 mailletan egin bear litake autsi-mautsi akordio hori; *idazteko moldean, graphian* eta *iztegian*. Erdara-euskara iztegia baita mugaldi eta okasione bakarra, xeekeri askotan, batasun aldera jotzeko iparrekoek eta guk.

1. *Moldea eta joskera.*—Izkiriatzen dugunek itzak eta esakerak bear ginuzke autatu euskaldun geienek aditzeko gisan, Mendiburu-k jada XVIII-garren mendean zion bezela; eta bazterretako itz bitxiak ez geiegi.

Eta ez geiegi ere geren herrixkako mintzaira bereziari lotu. Eta naiz erdaratiko hitzen usatzea laguntza anditakoa den euskalki guztien batasun alderako, euskaldun guztien artean edatuenak direlarik; hala ere esan bearra dagola uste dugu, ez dela euskera idatzian bein ere goratasuna galdu bear, garbi eta lerden idukiz gure mintzaira aal bezenbat, mordollokeri itsusi batera erori gabe; hartarako XIX garren mendeko autore onak irakurriz eta euskaldun menditarreei adi adi egonez.

Karia hortara Mogelek dio; ..."baña bestelango berba "arrotzak kendu bear dira, dagozanean euskerako izen garbi "ta nekezarien artean artu eta aotubak..."

Idazteko moldean, itzen joskera-mota bi badirela batzuetan aitortu bearra dago, eta uste dut etzaiola iñorreri gaitzituko esaten badugu zenbeit kasutan libre dagola idazlaria gisa batera edo bestera egiteko. Berdin zuzen daude; *loak artu nau* eta *lokartu-naiz*; *ortaz goxatu da* eta *hori goxatu du*; *txori bati ohartu da* eta *txori bat ohartu du*; *lege hortaz baliatu da* eta *baliatu du lege hori*. Ez ditzagun bada geiegi ertsi euskararen moldeak.

Irakurtzen dira: *Langilleak ez du kexatu bear*, eta *Langillea ez da kexatu bear; Orain arte lurrakin borroka aritu naiz*, eta *Orai arteo lurrari borroka egin diot*.

Alaber dakuskigu: *Zure laguna lagun zazu*, eta *Lagundu zazu zure lagunari*; *Lanari iges joan da*, eta *Lanatik iges joan da*; *Nekazaria euri eske dago zeruari*, eta *Nezakariak zeruari euria eskatzen dio*; *Semea mutur dago aitari*, eta *Semea mutur dako aitarekin*; ...*Zillar ezteiak*, eta *Zillarrezko ezteiak*...

Bainan iduri zait bigarren esakerak ezdirela euskara jator

Euskalkien bereizkuntzak ttipitzeko ere bide egokia litzake, XIX garren mendeko giputz autore oneei geixago jarraikitzea; esakera jatorretan nausi baiditugu *J. B. Agirre, Iturriaga, Gerriko, Gergorio Arrue, Lardizabal*, eta bai *Mendiburu* erdinafarra, zaarragoa bada ere.

XIX garren mendeko bizkaitar autoreen artean baditugu ere joskeran ta bizitasunean eredutzat artzen aal direnak. Nork *Fr. Bartolome* Markinakoak bezenbat gatz eta piper, eta *Mogel, Añibarro, Astarloak* beste euskara garbi eta bixi? An eta emen akatsen bat atxeman arren?

Lapurtarretan ere, beste horietan bezalatsu, aise argiago eta errezago egiten dira geienentzat, XIX garren mendeko *Haraneder-Harriet Duhalde, Duvoisin, Elissamburu, Iriart-Urruty, Arbelbide, Abbadie*, eta halako, oraiko idazlariak baiño. Ezen gibeleratago eta urbilago gure euskalkiak.

Gure kasuan atzeko aldera ari dena aurrera doaie. Eta hemendik 40 urteetara beira, idazten ari dena berriz, batasun aldera naiez, gero eta geiago baztertzen da elburutik.

Irakurleek aise garbiago eta errezago arkitzen ditugu *Oihenart, Maister, Tartas*, edo *Inchauspe* edo Ziberoko *Armanakak*, oraiko idazlari ziberotarrak baiño. Mintzaira bizia pikortzen eta errausten baldin ba doa, euskara idatziak eztu bide bera eraman bear, iraun nai badu.

Karia hortara, Pirineoz bi aldetako euskararen artu-emanak geiagotzeko eta elkarren berri edatzeko bide ona, Baionako astekariek artu dutena da, eta berdin gure artean ere; aldioro

argitaratuz beste aldeko euskal lan bat, eta obe, besterik ezpadugu, XIX garren mendeko autore horien zatiño bat.

Elburu eta xede orrekin egina da berriki A. Omaechebarria-ren *Euskera* liburuaren krestomatia laburra, eta leenagoko P. Lafitte-ren *Eskualdunen Loretegia*. Guk ere, euskalkien urbiltzeko xedetan argitaratu ginuen EUSKALERRIKO IPUIÑAK liburuxka.

Berrogei kontu dakarzki, bizkaitarrez, gipuzkoeraz eta nafar-lapurtarrez, sailka, eta denak herriko euskara garbian.

Karia hontara asi gara Donostiako EGAN aldizkarian agertzen Euskal Literaturaren bilduma labur bat. Hunaraiño, *Dechepare, Leizarraga, Bertran de Echaux, Garibay, Joannes Detcheberry, Materre* eta *Axularren* zatiak publikatu dira euskara laxoan.

2. *Graphia.*—Ortographia kontuan zerbait aurreratu dugula iduru du; Iparraldeko HERRIA etaGAZTE astekarietan *x* letra usatzen asi dira aldika *ch* ordez; eta *h* letra hori ere xuhurkiago, Kostaaldeko usantzaren arabera. Gure artean asi dute batzuk *h* letra usatzen ere zenbait kasutan; bi vocalak berexteko *(ohore-zuhur-bihotz);* adiarazpenak bereizteko *(zurr-zuhur; ori-hori; ura-hura); p - t - k* letren ondotik usatzen ez padute ere; naiz guaurk aoskatzen dugun batzutan *h* hori, *ikharagarri* itzan bezala. Gure artean ere askok idazten dute *ll - rr - tt* dobleak, *r - l - t* pikordunak baiño gogotikago, frantses euskal-idazlariek bezala; bereziki batasun aldera nai dutenek; eta Euskaltzaindiak on artzen duen bezala.

Izen arrotzetan berriz jada guztiek errespetatzen dute euskaraz idaztean, etorkiko graphia; hala *Vaticano-ko, California'ko.* Iparraldekoek bezala, usatu bear ginuke *j* letra beti, naiz *y* naiz *j* soiñu adiarezteko.

Kulturitzetan berriz uste dugu itzaren ospea eta jatorria errespetatu bear litzakela euskerara pasatzean *geographia, psikologia* (ez *sikologia,* erdaraz asi diren bezala).

Baiñan kasu oketan, dudazko direnetan, premiazko deritzagu aixtian aipatutako ipar eta egoaldekoen arteko Akordio hura, elkarrekin joateko aal bezambat.

Phonetismoak eta *laburpenak* utzirik hitzak osoki idatzi bear direla gaude, eta ez letrak eta silabak janez, mintzatzean bezala. Sail ontan ere asko aurreratu dugu.

Bizkaieraz eta bizkaitar ez direnendako aunitzez argiago eta errezago egiten da irakurgaia, Añibarrok idazten duen be-

zala, *maitea, argia, bearra, gozoa, bere* —idatziz, eta ez *maitia-argija-biarra-gozuba-be.*

Mogelek ez du bide hori segitzen, baiño dio; "...Yo he de "confesar q. es más expedito, menos embarazoso y al parecer "más arreglado, cuando sin variación alguna se terminan las "voces con sola la adición articular (del artículo), *arguia, oguia, "zuria, burua, escua...*"

Berdin beste euskalkietan, obe da idaztea *anartean,* eta ez *anartian*: *ari* eta ez *ai* edo *ar.* Izkiriatzen duenak kontuan artu beharko du, irakurle geienak eztirala bere eskualdeko izanen, eta bere euskalkian bearbada *eiak* eta *eriak* eztirala berdin, eta ez *aitza* eta *aritza,* eta ez *guria* eta *gurea* ere.

Baxenabarreko *buria, liburia,* itzak zuzen daude, eta eztira *e-i* eta *o-u* letren aldakuntza bezalakoak.

Hola osorik idatziz, tokikoa ez denak adituko du, eta bertakoak ere bai segur aski. Laburpen eta phonetismoak ordea, kontuak eta eleketa biziak idaztean, ongi daudela uste dugu.

3. *Iztegia.*—Beste mugona batasun aldera urrats bat egiteko, iztegia da, Orai prestatzen ari den erdera-euskera iztegi andi hortan gure adiskide A. Mujikak aurrerapen andi bat egiteko okasione bakarra du, eta eztugu uste baliatuko ez duenez.

Iztegian onartu bearrak diran eta orai eskas ditugun zenbeit itz (*Geographia, Gramatika* eta *Historiakoak*) aurren liburuetan usatzeko; eta berdin kultura arrontari doazkonak, Tournier-Lafitte-n Iztegitik hartu bear zitazken. Hortarako leenik Iztegi hori ikuskatu bear da, eta handik artu gaztelera biurtzeko. Han eskas direnak berriz gisa berera euskeraratu batzuk eta besteek aal bezenbatean.

Halaber, ez ginuke itz berrien asmaketan asi bear, Franziako euskaran bizi badira guk eskas ditugunak; hala nola: "sucursal" = *etxekide*; "mercado común" = *elkarrekiko merkatu*; "entierro" = *eortzeta*; "representación teatral" = *ikusgarri*; "joyería" = *zillartegi*; "actor" = *jokolari*; "territorio, extensión" = *eremu*; "aeroplano" = *aireko*; "apellido" = *deitura,* eta eun beste alako.

Kasu huntan komeni da ikustea zer egin zuen Pompeu Fabra catalan izkuntzalari andiak, Iztegia osatzean, Hector Folch philologoak dionez; "Redactó en 1913 sus *Normes "ortográfiques,* q. fueron seguidas por la mayor parte de escri-"tores catalanes; guardando un equilibrio entre los elemen-"tos populares y los nuevos.

"Pero estas normas lexicales y gramaticales, hay que ha-
"cerlo notar, las fué antes dictando sólo como ensayo hasta
"tanto que los escritores las llevaban a la práctica; y sólo
"cuando vió que las usaba la mayor parte, las introdujo en
"su Gramática y en su *Diccionari.*

"Y se dieron repetidos casos de normas propuestas, y no
"aceptadas por los escritores, en cuyo caso Fabra las retiraba
"inmediatamente."

* * *

Euskara irakasteko Metodo bat osatzen dugunean berriz, ikaslariaren burua ez geiegi naasteko, zertako ez obetsi verboaren forma perifrastikoak, sintetikoak baiño areago, azken ok gutti usatuak direlarik? Penagarri ba da ere, errezetik gaitzagora joan bearko, ikasleak izan nai baditugu.

Eta *izan* verboaren laupabost forma berezien artean, ez litake batere gaitz, bat edo bi autatzea, edadura eta erreztasunaren arabera, kasu bakotx, Bidaso bi aldetako erdiko-euskara idatzietan usatzeko. Huna noraraiño eltzen den forma batzuen itxurapenezko aberastasun kaltegarria:

Dio -dako - derauko; naiz - naz - niz; digu - dauku; zarazera - zira - zare; dit - daut - deraut; litake - litzake; zerate - zarate - zate - zaizte; lizaioke-liozake; diozka - diotza - dizkio; lioteke - liokete; dazut - dizut - derauzut; duzue - duzute - dezute - dezue...

Forma eta kasu horiek eta horiek bezalako beste batzu, arrontenak aunitz aldiz usatu bear izaten baitira izkiribu batean, pentsa zer abantaila ginuken, batekin (edo biekin) soilik izkiriburako, ongi autatuz.

* * *

Esandako zenbeit pontutan ni oker egotea baliteke, eta horrengatik dakitenen iritzea eskatuko nuke. Baiño iduri zait, bide hok geienak eta horrelako beste batzu ere, emeki segituz gure aldizkari edatuenetan, ez osotara, artikulo bat edo bestean baizik; eta Iztegia bururatzean zuhur jokatzen ba da, iduri zait diot, urrats andi bat egin daitekela dembora laburrean, batasun aldera ez pada, euskalkiak elkargana urbiltzeko bederik; euskara mintzatua bizkortzen ba da beinikpein.

Eta euskara mintzatua bizkortzeko sail gogor eta aldapatsu hau aipatzean, kontuan artu bear dugu euskal-liburu

gutti irakurtzen direla gure aldean, 700 bat geienaz ere, edizione bakotxetik, eta 3-5 mila aldizkariak soilik.

Gipuzkoako 3-4 Radio-emailleen euskal eleketak berriz, 25 mila baiño euskaldun geiagoek entzunen dituztela nago, astean bizpairu aldiz. Bistan da bada Radiotarako *guion* direlako horietako bear ditugula euskaraz, nobelak baiño premia geiagorekin.

Beste aldetik gure erritarrek gutti irakurtzen badute euskaraz, Euskal Teatroa ikusteko zaletasun bizi bat nabaitzen da egun oketan. Horrengatik uste dut Teatro jokolari taldeak azkartu, lagundu eta eskolatu bear ditugula; iparraldeko komediak eta gai egokienak gure aldetarako antolatuz, eta berriak ere idazten susta-araziz eta lagunduz.

Eta hunekin bukatzen dut milesker emanez orori, eta gaizki esanak barka otoi.

A. Irigaray.

A Irigoyen: Norbaitek ezer esan nai baldin badu esan dezake eta berriketaren ostean Lojendio jaunak itz egingo du.

Aita Larrañaga apezpiku jaunak: Gauza bat esan nai det, noski beste iñor esatera ausartuko ez dana. Oraindik iñork esan eztuena emen eta esango eztuena, nik ala uste det. Ari gera euskal batasunaz itz egiten. Nik eztet uste euskaldunak besteak baiño norberekoiago geranik. Ikusi dezute zer gertatu dan Holandan, Alemanian eta beste toki askotan, emen ezta esan baiña alako gauzak gertatu dira. Batasuna egiteko bearra izan da gobernuaren agindua, eta, bakoitzak bere buruz eztute egin batasun ori. Gure euskeraren batasuna egitea zailla da eta zailla izango da, eta urte askotan, agian mendetan, zail izango da, politikako batasuna euskaldunak eztegun bitartean. Nik eztet esan nai politikako batasun ori, ez nere itzak gaizki ulertu, eztet esan nai Espaiñiatik berezi egin bear dala. Geiago esango det, Espaiñiatik berezi, guk gerok euskaldunok utzita, ez gendukeala egingo. Gipuzkoarrak, bizkaitarrak, arabarrak historia guzian berezi izan gera. Bakoitza izan da bere buru. Bakoitza estadu bat bezela izan dira. Eta ori sartuta dago gure muñetan, gure ezurretan, berezi izatea, eta ezin gera bildu. Eta gu, guk nai deguna egiten utzi, ta Espaiñiako lau probintziok uste det oso zail egingo gendukeala gure politikako batasuna, oso zail izango litzakeala guk guretzako buru bat, danontzako buru bat autatzea, eta danok buru onen azpian gure

buruak jartzea. Eta gure batasun ori, politikako batasun ori, egitekotan, egin bear litzake Madrileko gobernuak beartuta, bortxatuta, eta bestela eztala iñoiz egingo. Eta politikako batasun ori egin arte eta guk buru bat euskeraz zer egin bear dan agindu dezakeana izan arte, batasun ori nere iritzian oso zailla izango da. Badegu Euskaltzaindia, baiña Euskaltzaindiak eztu berak egiten duana beteazitzeko indarrik. Euskaltzaindiak erabakitzen du zeozer eta nai eztuanak entzun eta nai eztuanak egin eztu egingo, ez entzungo eta iñork ezin dezakio ezer esan eta iñork ezin dezakio aginduazi ta eginarazi. Bear litzake buru bat, indarra duana, Euskaltzaindiak egiten duana eginarazteko. Ta bitartean lan egingo degu, alegiña egingo degu batasun orren alde, baiña zail izango da egitea. Eta ez norberekoi geralako bakarrik, mundu guzietako erriak ala izan dira. Ezin izan dute egin batasun ori. Ibili dira lan eta lan eta ezin egin batasuna, beren izkuntzaren batasuna, eta gu ere olaxe gabiltz eta olaxe ibiliko gera luzaro nik uste. Ala ere orregatik eztegu egin bear bakoitzak nai duana, alegindu bear degu danak bat egiten, eta itz egiteko eskubidea duanaren itzak entzuten.

L. Mitxelena jaunak eskatu du aldia: Bi itz esan nai nituzke orain ukitu diren gauzei buruz. Aita Larrañaga jaun agurgarriak esan duen bezela, Euskaltzaindiak oraingoz eztu bere erabakiak argitaratzeko beste eskubiderik, eta gaiñera, nere ustez, ezta bearrezkoa ere besterik izatea. Ni ziaro bat nator Irigaray-rekin zenbait gauzatan. Atzo emen esan genduen bezela, uste dut batasun kontu ontan, badirala gauzak gaitz eta zail eta eragozpen askorekin baizik lortuko eztitugunak. Beste zenbait berriz, nere ustez, jakitea naikoa da batasun bidean ibiltzeko. Nik neronek askotan izan ditut dudak eta besteak ere bai noski. Alegia, zer bear litzakean ontan, zer bear litzakean artan, zein dan gauzarik egokiena, zein onena, zein zabalduena. Bide ortatik, gauzak argitzen eta garbitzen, uste dut, ez Euskaltzaindiak bakarrik, baizik euskalari guztiak ere, gauza asko egin ditzaketela. Esan nai dut, gure artean sortzen diran bereizkuntza asko, ez jakitetik bakarrik etorri oi dira. On ustez edo obe ustez idazleak erabiltzen ditu gauza batzuek askotan, berak ala uste duelako, baiña obeto baleki, bear bada, bere iritzia aldatuko luke. Ni, Irigaray jaunak esan dituen gauzetan konforme nago, bai ortografia kontuan, bai iztegi kontuan, eta abar. Beste gauza bat ere badaukagu, eta ori da morfolojia kontua. Ori da, batetik eragozpenik aundiena batasunerako, eta bestetik, bear bada. gutxiena ezagutzen duguna. Esan nai dut, itzei buruz Azkue-ren iztegian eta beste iztegietan ere argi asko atera genezake, baiña morfolojia osorik alde askotatik eztaukagu.

Badakit Azkue-ren «Morfologia Vasca» dagoena, eta nik neronek beti erabiltzen dut. Eta badakit munduan izan dan gauzarik onena dala. Baiña Azkue-ren «Morfologia»-k danok dakizutenez badu zati bat uts xamar agertzen dana. Eta da verboarekiko guztia. Eta batasun biderako, bear bada, auxe ere komeni litzake, eta au jente askok egin dezakean gauza da. Zenbait idazle euskalki bakoitzean, idazle jator eta eredu bezela ar ditezkeanak baditugu. Eta elitzake geiegizko lana izango alakoen paradigmak egitea. Batere esplikaziorik eta ezer gabe egin ditezke, bai deklinazio eta bai konjugazio kontua. Eta gauza oriek elkarrekin konparatzeko aurrean bageneuzka, bear bada ikusiko genduke orain dauzkagun eragozpen asko eztirela guk uste dugun añako eragozpenak. Ala uste dut.

A. Irigoyen: Ain zuzen ere, Mitxelena jaunak aipatu du verboarekiko paradigma batzuek autore zaarretatik ateratzea egoki izango litzakeala. Esan bear dizuet, Ignazio Maria Etxaide jaunak, Euskaltzaindiko buruzagiak, lan bat bialdu duela Mogel-en verbo guztia ala jarririk. Eztegu irakurriko, irakurtzeko eztalako, argitaratzeko baizik, eta emengo itzaldi guztiekin batera emango degu **Euskera**-n. Olako lanak, badirudi oso onak dirala oraingo idazleen eredutzat.

Las flexiones verbales contenidas en PERU ABARKA de MOGEL

Recogidas por I. M.ª ECHAIDE

(Se ha utilizado la edición de 1956 de la Editorial Itxaropena de Zarauz)

I. Verbo auxiliar respetuoso transitivo

VERBO AUXILIAR TRANSITIVO

Sin dativo. Acusativo singular

Moguel	Pág.	Lín.	Flexión guip.	Castellano
Presente de Indicativo				
dot	30	9	det	yo lo he
dozu	28	13	dezu	tú lo has
dau	30	14	du	él lo ha
dogu	37	19	degu	n. lo habemos
dozube	61	6	dezute	v. lo habéis
dabe	28	10		
dabee	31	23		
debee	112	11	dute	ellos lo han
Pretérito				
neban	28	19	nuen	yo lo había
zenduben	34	2	zenuen	tú lo habías
eban	31	5	zuen	él lo había
genduban	105	6	genuen	n. lo habíamos
eben	35	17		
ebeen	162	18	zuten	ellos lo habían

Moguel	Pág.	Lín.	Flexión guip.	Castellano
Condicionante				
baneu	28	22	banu	si yo lo hubiese
bazendu	32	11	bazenu	si tú lo hubieses
baleu	36	9	balu	si él lo hubiese
Cuasipotencial				
neuke	70	12	nuke	yo lo hubiese
zeunke	109	26		
zenduke	32	11	zenuke	tú lo hubieses
leuke	33	25	luke	él lo hubiese
genduke	97	24	genuke	n. lo hubiésemos
leukee	34	18	lukete	ellos lo hubiesen
Imperativo				
egizu	38	15		
eizu	80	20	ezazu	háyaslo tú
begi	167	25	beza	háyalo él
egizube	90	11	ezazute	hayáislo vosotros
Presente de Subjuntivo				
dagizula	54	15	dezazun	para que tú lo hayas
dagijala	55	22	dezan	para que él lo haya
daigun	38	2	dezagun	para que n. lo hayamos
dajen	75	14		
dagijen	111	20		
daijen	118	21	dezaten	para que ellos lo hayan
Potencial Presente				
daiket	56	19	dezaket	yo lo puedo
eikezu	56	16		
egikezu	125	11	dezakezu	tú lo puedes
daiki-an	151	1	dezake	él lo puede
Potencial Presente-Futuro				
nei	72	12	nezake	yo lo podré haber
lei-jala	74	22		
lei	94	10		
leike	102	10	lezake	él lo podrá haber
giñai	112	18	genezake	n. lo podremos haber
zeinkee	35	10	zenezakete	v. lo podréis haber
leije	117	9		
leje	97	8	lezakete	ellos lo podrán haber

Moguel	Pág.	Lín.	Flexión guip.	Castellano

VERBO AUXILIAR TRANSITIVO HABITUAL
Sin dativo. Acusativo singular

Presente de Indicativo

daruat	57	21		yo lo suelo
daruagu	91	9		tú lo sueles
darue-n	55	26		
darue	44	8		ellos lo suelen

Pretérito

eruen	30	7		él lo solía

VERBO AUXILIAR TRANSITIVO
Sin dativo. Acusativo plural

Presente de Indicativo

dituzu	31	21	dituzu	tú los has
ditu	30	20	ditu	él los ha
ditugu	34	28	ditugu	n. los habemos
ditube	31	22	ditute	ellos los han

Pretérito

nituban	32	24	nituen	yo los había
zenduzan	31	29	zenituen	tú los habías
zituban	50	6	zituen	él los había

Condicionante

bazenduz	31	27	bazenitu	si tú los hubieses
bagenduz	80	4	bagenitu	si n. los hubiésemos

Cuasipotencial

nituke	160	22	nituke	yo los hubiese
zendukez	31	7	zenituke	tú los hubieses

Imperativo

egizuz	43	29	itzazu	háyaslos tú

Moguel	Pág.	Lín.	Flexión guip.	Castellano
Presente de Subjuntivo				
daidazan	175	20	ditzadan	para que yo los haya
dagizan	31	26	ditzan	para que él los haya
daiguzan	37	27	ditzagun	para que n. los hayamos
daijezan	92	12		
dagijezan	130	13	ditzaten	para que ellos los hayan
Potencial Presente				
daikeezala	135	17	ditzake	él los puede haber
Potencial Presente-Futuro				
neiz	74	23		
neikez	37	3	nitzake	yo los podré haber
leikez	51	1		
eikeez	151	23	litzake	ellos los podrán haber

VERBO AUXILIAR TRANSITIVO HABITUAL
Sin dativo. Acusativo plural

Presente de Indicativo				
daruazuz	54	5		tú los sueles
daruaz	30	24		él los suele
daruez	83	1		ellos los suelen
Pretérito				
eruezan	82	7		ellos los solían

VERBO AUXILIAR TRANSITIVO
Dativo 1.ª persona del singular. Acusativo singular

Presente de Indicativo				
deustazu	36	23	didazu	tú me lo has
deust	28	6	dit	él me lo ha
deustazube	90	5	didazute	v. me lo habéis
deustee	63	18		
deuste	23	14	didate	ellos me lo han

Moguel	Pág.	Lín.	Flexión guip.	Castellano
Pretérito				
zeunstan	52	20		
zeustan	90	1	zenidan	tú me lo habías
eustan	49	21	zidan	él me lo había
eusten	48	7	zidaten	ellos me lo habían
Condicionante				
baleuste	36	8	balidate	si ellos me lo hubiesen
Cuasipotencial				
zinait	71	28	zenidake	tú me lo hubieses
leusket	39	22	lidake	él me lo hubiese
zeunskeet	59	10		
zeunskede	145	26	zenidakete	v. me lo hubiéseis
Imperativo				
egidazu	38	23		
egikedazu	51	22		
zaidazu	60	17	zaidazu	hayásmelo tú
egidazube	80	28	zaidazute	habédmelo v.
Presente de Subjuntivo				
daidan	44	19	dizaidan	para que él me lo haya
daideela	162	6	dizaidaten	para que ellos me lo hayan

VERBO AUXILIAR TRANSITIVO

Dativo 1.ª persona del singular. Acusativo plural

Presente de Indicativo				
deustazuz	32	2	dizkidazu	tú me los has
deustez	57	26		
deustaz	100	25	dizkidate	ellos me los han
Pretérito				
eusteezan	32	24		
zeusteezala	99	22	zizkidaten	ellos me los habían

Moguel	Pág.	Lín.	Flexión guip.	Castellano
Condicionante				
bazeunstaz	62	27	bazenizkit	si tú me los hubieses
Imperativo				
eidazuz	61	4		
egidazuz	72	9	zaizkidazu	háyamelos tú

VERBO AUXILIAR TRANSITIVO HABITUAL
Dativo 1.ª persona del singular. Acusativo plural

Presente de Indicativo				
daruadaz	53	13		él me los suele

VERBO AUXILIAR TRANSITIVO
Dativo 2.ª persona del singular. Acusativo plural

Presente de Indicativo				
deutsut	28	12	dizut	yo te lo he
deutsu	54	29	dizu	él te lo ha
deutsugu	63	26	dizugu	n. te lo habemos
deutsube	35	28	dizute	ellos te lo han
Pretérito				
neutsun	56	21	nizun	yo te lo había
eutsun	31	28	zizun	él te lo había
Cuasipotencial				
neuskezu	53	16	nizuke	yo te lo hubiese
leuskezu	31	15	lizuke	él te lo hubiese
Presente de Subjuntivo				
daizudan	142	7	dizaizudan	para que yo te lo haya
Potencial Presente-Futuro				
neikezu			nizaizuke	yo te lo podré haber

Moguel	Pág.	Lín.	Flexión guip.	Castellano

VERBO AUXILIAR TRANSITIVO
Dativo 2.ª persona del singular. Acusativo plural

Presente de Indicativo

deutsudaz	68	7	dizkizut	yo te los he
deutsuz	31	10	dizkizu	él te los ha

Pretérito

eutsuzan	31	28	zizkizun	él te los había

Cuasipotencial

neuskezuz	55	4	nizkizuke	yo te los hubiese

Presente de Subjuntivo

dagizuzala	152	5	dizaizkizun	para que él te los haya

VERBO AUXILIAR TRANSITIVO
Dativo 3.ª persona del singular. Acusativo singular

Presente de Indicativo

deutsat	49	20	diot	yo se lo he a él
deutseezu	81	25		
deutsazu	32	14	diozu	tú se lo has a él
deutsa	30	15	dio	él se lo ha a él
deutsagu	32	9	diogu	n. se lo habemos a él
deutsazu	77	19	diozute	v. se lo habéis a él
deutsee	30	21	diote	ellos se lo han a él

Pretérito

neutsan	31	17	nion	yo se lo había a él
eutsan	76	2	zion	él se lo había a él
geuntsan	180	22	genion	n. se lo habíamos a él

Condicionante

baneutsa	99	27	banio	si yo se lo hubiese a él
bazeuntsa	34	5	bazenio	si tú se lo hubieses a él

Moguel	Pág.	Lín.	Flexión guip.	Castellano
Cuasipotencial				
zeunskijo	33	3	zenioke	tú se lo hubieses a él
leuskio	78	23	lioke	él se lo hubiese a él
Imperativo				
eiozu	55	22		
egijozu	58	12	zaiozu	háyasio tú a él
Presente de Subjuntivo				
daijodan	144	27	dizaiodan	para que yo se lo haya a él
dagijala	30	16		
daijola	60	4		
dagijon	66	2	dizaion	para que él se lo haya a él
daiogun	37	18		
daijogun	56	11		
dajogun	41	1	dizaiogun	para que n. se lo hayamos a él

VERBO AUXILIAR TRANSITIVO

Dativo 3.ª persona del singular. Acusativo plural

Presente de Indicativo				
deutsadaz	68	11	dizkiot	yo se los he a él
deutsaguz	54	11	dizkiogu	n. se los habemos a él
deutsazubez	70	9	dizkiozute	v. se los habéis a él
Pretérito				
neutsazan	93	9	nizkion	yo se los había a él
Condicionante				
bazeuntsaz	142	22	bazenizkio	si tú se los hubieses a él
Imperativo				
egijozuz	15	27	zaizkiozu	háyaslos tú a él

Moguel	Pág.	Lín.	Flexión guip.	Castellano
Presente de Subjuntivo				
daijozala	27	6	dizaizkion	para que él se los haya a él
daijoguzan	100	10	dizaizkiogun	para que n. se los hayamos a él

VERBO AUXILIAR TRANSITIVO
Dativo 1.ª persona del singular. Acusativo singular

Presente de Indicativo				
deusku	45	16	digu	él nos lo ha
deuskuzube	123	27	diguzute	v. nos lo habéis
deuskube	39	4	digute	ellos nos lo han
Pretérito				
euskun	83	2	zigun	él nos lo había
Imperativo				
eiguzu	40	2	zaiguzu	háyasnoslo tú
beigu	59	5	bizaigu	háyanoslo él
Presente de Subjuntivo				
daigula	83	4	dizaigun	para que él nos lo haya
daigubela	39	21	dizaiguten	para que ellos nos lo hayan

VERBO AUXILIAR TRANSITIVO
Dativo 1.ª persona del plural. Acusativo plural

Presente de Indicativo				
deuskuz	82	27	dizkigu	él nos los ha
deuskubez	39	18	dizkigute	ellos nos los han
Pretérito				
eskubezan	43	10	zizkiguten	ellos nos los habían

Moguel	Pág.	Lín.	Flexión guip.	Castellano
Imperativo				
egiguzuz	38	26	zaizkiguzu	háyasnoslos tú

VERBO AUXILIAR TRANSITIVO
Dativo 2.ª persona del plural. Acusativo singular

Presente de Indicativo				
deutsube	80	27	dizute	él os lo ha
Presente de Subjuntivo				
daizubela	120	5	dizaizuten	para que él os lo haya

VERBO AUXILIAR TRANSITIVO
Dativo 2.ª persona del plural. Acusativo plural

Pretérito				
eutsubezan	52	1	zizkizuten	ellos os los habían
Presente de Subjuntivo				
daizubezan	120	4	dizaizkizuten	para que él os los haya

VERBO AUXILIAR TRANSITIVO
Dativo 3.ª persona del plural. Acusativo singular

Presente de Indicativo				
deutseet	67	6	diet	yo se lo he a ellos
deutsazu	57	1	diozu	tú se lo has a él
deutsezu	51	12		
deutseezu	39	12	diezu	tú se lo has a ellos
deutsagu	81	12	diogu	n. se lo hemos a él
deutseegu	91	15		
deutsegu	82	20	diegu	n. se lo hemos a ellos
deutsazube	37	10	diezute	v. se lo habéis a ellos
deutsee	82	1	diete	ellos se lo han a ellos

Moguel	Pág.	Lín.	Flexión guip.	Castellano
Pretérito				
zeuntseen	155	8	zenien	tú se lo habías a ellos
Condicionante				
baneutsee	56	21	banie	si yo se lo hubiese a ellos
Cuasipotencial				
neuskijue	115	20	nieke	yo se lo hubiese a ellos
zeunskijue	33	22	zenieke	tú se lo hubieses a ellos
Imperativo				
egijezu	55	14	zaiezu	háyaslo tú a ellos
Presente de Subjuntivo				
daijuedan	72	2		para que yo se lo haya a ellos
dagijedan	94	28	dizaiedan	
daijen	184	1		para que él se lo haya a ellos
degijen	167	15		
daijuen	110	10	dizaien	
daijegun	123	23		para que n. se lo hayamos a ellos
daijuegun	123	26	dizaiegun	
Potencial Presente-Futuro				
leijue	94	14	lizaieke	él le podrá haber a él

VERBO AUXILIAR HABITUAL

Dativo 3.ª persona del plural. Acusativo singular

Presente de Indicativo				
daruaket	93	15		yo le suelo a ellos

VERBO AUXILIAR TRANSITIVO

Dativo 2.ª persona del plural. Acusativo plural

Presente de Indicativo				
deutsez	179	18	dizkie	él se los ha a ellos

Moguel	Pág.	Lín.	Flexión guip.	Castellano

VERBO AUXILIAR TRANSITIVO
Acusativo 1.ª persona del singular

Presente de Indicativo

nozu	64	12	nazu	tú me has
nau	27	18	nau	él me ha
nabe	66	9	naute	ellos me han

Pretérito

nenduben	46	25	ninduten	ellos me habían

Condicionante

baninduzu	54	27	baninduzu	si tú me hubieses

Cuasipotencial

nenduke	175	19	ninduke	él me hubiese
nendukee	182	24	nindukete	ellos me hubiesen

Imperativo

naizu	41	20		
nagizu	62	20	nazazu	hayasme tú

Presente de Subjuntivo

nagijela	67	1	nazaten	para que ellos me hayan

VERBO AUXILIAR TRANSITIVO
Acusativo 2.ª persona del singular

Presente de Indicativo

zaitut	38	24	zaitut	yo te he
zaitu	48	13	zaitu	él te ha
zaitube	92	2	zaitute	ellos te han

Pretérito

zendudazan	102	22	zindudan	yo te había
zendubezan	35	19	zinduten	ellos te habían

Moguel	Pág.	Lín.	Flexión guip.	Castellano
Condicionante				
bazintxataz	53	16		
bazeunst	54	27	bazindut	si yo te hubiese
Cuasipotencial				
zeunsket	54	26	zinduket	
zendukedaz	56	19	zinduzket	yo te hubiese
zendukeez	33	16	zindukete	ellos te hubiesen
Presente de Subjuntivo				
zagizala	31	19		
zaizan	105	22	zaitzan	para que él te haya
Potencial Presente-Futuro				
zengidaz	100	4	zintzaket	yo te podré haber
zeinkez	33	15	zintzake	él te podrá haber

VERBO AUXILIAR TRANSITIVO

Acusativo 1.ª persona del plural

Presente de Indicativo				
gaituz	34	27	gaituzu	tú nos has
gaitu	89	20	gaitu	él nos ha
Imperativo				
gagizuz	42	1	gaitzazu	hayasnos tú
Presente de Subjuntivo				
gagizala	42	23		
gaizala	42	24	gaitzan	para que él nos haya

II. Verbo auxiliar respetuoso intransitivo

VERBO AUXILIAR INTRANSITIVO
Conjugación sin dativo

Moguel	Pág.	Lín.	Flexión guip.	Castellano
Presente de Indicativo				
naiz	27	11		
nas	27	14	naiz	yo soy
zara	32	7		
zari-an	32	8	zera	tú eres
da	27	10	da	él es
gari-alako	38	1	gera	n. somos
zaree	34	14	zerate	v. sois
dira	28	15		
diri-an	31	22	dira	ellos son
Pretérito				
nintzan	28	21	nintzan	yo era
ziñi-ala	53	19		
zinían	101	17	ziñan	tú eras
zan	48	1		
zen	53	13	zan	él era
ginian	102	22	giñan	n. éramos
zirian	30	1	ziran	ellos eran
Condicionante				
banintz	78	5	banintz	si yo fuese
baziña	33	2	baziña	si tú fueses
balitz	41	16	balitz	si él fuese
bazinee	59	9	baziñate	si v. fuéseis
balira	36	8	balira	si ellos fuesen
Cuasipotencial				
nintzate	99	26		
nintzake	175	18	nintzake	yo fuese
litzate	33	5	litzake	él fuese
liraatez	91	28		
litzatekez	117	2	lirake	ellos fuesen

Moguel	Pág.	Lín.	Flexión guip.	Castellano
Imperativo				
zaite	34	9	zaitez	seas tú
zaiteze	40	9	zaitezte	seáis v.
Presente de Subjuntivo				
nadin	44	20	nadin	para que yo sea
zaitian	39	20		
zaiteala	144	10	zaitezen	para que tú seas
dedin	38	9	dedin	para que él sea
ditezen	55	5		
ditezan	92	11	ditezen	para que ellos sean
Subjuntivo pretérito				
zitezan	173	22		
ditezan	82	6	zitezen	para que ellos fuesen
Potencial Presente-Futuro				
neinde	44	23	nindeke	yo podré ser
zinaiz	81	15	zindezke	tú podrás ser
leite	97	21		
leiteke	115	24	liteke	él podrá ser
geindez	34	15	gindezke	n. podremos ser
leitez	71	4	litezke	ellos podrán ser
Potencial pretérito				
zeitekian	138	20		él podía
zeitekezala	173	25		tú podías

VERBO AUXILIAR INTRANSITIVO

Dativo 1.ª persona del singular.

Presente de Indicativo				
jat	28	17	zait	él me es
jataz	64	19	zaizkit	ellos me son

Moguel	Pág.	Lín.	Flexión guip.	Castellano
Pretérito				
jatan	36	13	zitzaidan	él me era
Imperativo				
zakidaz	62	19	zakit	seme tú
Presente de Subjuntivo				
daidan	64	27	dakidan	para que él me sea

VERBO AUXILIAR INTRANSITIVO
Dativo 2.ª persona del singular

Presente de Indicativo				
natxatzu	86	24	natzaizu	yo te soy
jatzu	34	24	zaizu	él te es
jatzuz	31	24	zaizkizu	ellos te son
Pretérito				
jatzutan	81	3	zitzaizkizun	ellos te eran
Condicionante				
bañintxatzu	70	24	banintzaizu	si yo te fuese
Cuasipotencial				
litxakezu	62	28	litzaizuke	él te fuese
Potencial Presente-Futuro				
leikezu	49	25	lizaizuke	él te podrá ser

VERBO AUXILIAR INTRANSITIVO
Dativo 3.ª persona del singular

Presente de Indicativo				
jako	27	15		
jaka-la	70	3	zaio	él le es a él
gatxakoz	56	14	gatzaizkio	n. le somos a él
jakoz	56	14	zaizkio	ellos le son a él

Moguel	Pág.	Lín.	Flexión guip.	Castellano
Condicionante				
balitxakio	28	9	balitzaio	si él se le fuese a él
Imperativo				
zakijoz	57	2	zakio	seas tú a él
Presente de Subjuntivo				
gakijozan	42	18	gakion	para que n. le seamos
Potencial Presente-Futuro				
litxakio	51	3		
leijo	37	8	lekioke	él se lo podrá a él

VERBO AUXILIAR INTRANSITIVO
Dativo 1.ª persona del plural

Presente de Indicativo				
jaku	39	29	zaigu	él nos es
jakuz	180	21	zaizkigu	ellos nos son
Pretérito				
jakun	62	3	zitzaigun	él nos fue
Cuasipotencial				
litxakegu	75	24	litzaiguke	él nos fuese

VERBO AUXILIAR INTRANSITIVO
Dativo 3.ª persona del plural

Presente de Indicativo				
jakee	31	21	zaie	él les es a ellos
jakez	44	2		
jakeez	92	4	zaizkie	ellos les son a ellos

III. Verbos sintéticos respetuosos transitivos

CONJUGACION SINTETICA DE "EGIN"

Sin dativo. Acusativo plural

Moguel	Pág.	Lín.	Flexión guip.	Castellano
Presente de Indicativo				
dagit	109	18	dagit	yo lo hago
Imperativo				
egizu	32	4	egizu	hazlo tú

CONJUGACION SINTETICA DE "EKARRI"

Sin dativo. Acusativo singular

Presente de Indicativo				
dakar	31	16	dakar	él lo trae
dakargu	72	10	dakargu	n. lo traemos
Imperativo				
ekatzu	62	8		
ekartzu	63	13	ekarzu	tráelo tú

Sin dativo. Acusativo plural

Imperativo				
ekartzuz	101	1	ekarzkizu	tráelos tú

Dativo 1.ª persona del singular. Acusativo singular

Presente de Indicativo				
dakardazu	32	27	dakardazu	tú me lo traes
dakarde	62	21	dakardate	ellos me lo traen
Imperativo				
ekardazu	156	27	ekardazu	tráemelo tú

Moguel	Pág.	Lín.	Flexión guip.	Castellano
Dativo 1.ª persona del plural. Acusativo singular				
Imperativo				
bekargu	175	25	bekargu	ráiganoslo él
Acusativo 1.ª persona del singular				
Presente de Indicativo				
nakartzu	86	12	nakarzu	tú me traes
CONJUGACION SINTETICA DE "EMAN"				
Dativo 1.ª persona del singular. Acusativo singular				
Imperativo				
emoidazu	37	27	emadazu	dámelo tú
CONJUGACION SINTETICA DE "ENTZUN"				
Sin dativo. Acusativo singular				
Presente de Indicativo				
daantzut	45	19		
dantzut	67	13		yo lo oigo
dantzuzu	67	13		tú lo oyes
bantzugu	37	2		n. lo oímos
zantzubez	36	15		v. lo oís
Condicionante				
balenzube	54	19		si ellos lo oyesen
Imperativo				
entzuizu	46	13		óyelo tú
Sin dativo. Acusativo plural				
Presente de Indicativo				
bantzuzuz	50	25		tú los oyes

Moguel	Pág.	Lín.	Flexión guip.	Castellano
Imperativo				
enzuzuz	141	4		óyelos tú

CONJUGACION SINTETICA DE "ERABILLI"

Sin dativo. Acusativo singular

Presente de Indicativo				
darabill	126	24	darabil	él lo usa
Pretérito				
nerabillen	89	9	nerabillen	yo lo usaba

Sin dativo. Acusativo plural

Presente de Indicativo				
darabildaz	46	11	darabilzkit	yo los uso
Pretérito				
erabillezan	82	3	zerabilzkiten	ellos los usaban

CONJUGACION SINTETICA DE "ERAGIN"

Sin dativo. Acusativo plural

Imperativo				
eragizuz	81	15	eragizkizu	hazlos hacer tú

Dativo 3.ª persona del plural. Acusativo singular

Imperativo				
eragijozu	60	2	nzəiβəraə	hazlos hacer tú a él

Moguel	Pág.	Lín.	Flexión guip.	Castellano

CONJUGACION SINTETICA DE "*ERAUNSI"

Dativo 1.ª persona del singular. Acusativo singular

Presente de Indicativo

diraustazu	54	19	darauskidazu	tú me lo hablas

Dativo 2.ª persona del singular. Acusativo singular

Presente de Indicativo

dirautsut	30	10	darauskizut	yo te lo hablo

Dativo 3.ª persona del singular. Acusativo singular

Presente de Indicativo

dirautsa	83	15	darauskio	él se lo habla a él
dirautsagu	132	25	darauskiogu	n. se lo hablamos a él

Pretérito

zirautsala	93	5	zerauskion	él se lo hablaba a él

CONJUGACION SINTETICA DE "EROAN" (guip. ERAMAN)

Sin dativo. Acusativo singular

Presente de Indicativo

daruat	121	8	daramat	yo lo llevo
daruazu	150	21	daramazu	tú lo llevas
darua	66	28	darama	él lo lleva
daruagu	165	9	daramagu	n. lo llevamos
darue	49	16	daramate	ellos lo llevan

Pretérito

neroian	180	2	neraman	yo lo llevaba

Sin dativo. Acusativo plural

Presente de Indicativo

daruadaz	28	3	daramazkit	yo los llevo
daruaz	30	24	daramazki	él los lleva
daruez	111	20	daramazkite	ellos los llevan

Moguel	Pág.	Lín.	Flexión guip.	Castellano

Dativo 3.ª persona del singular. Acusativo singular

Presente de Indicativo

daruake	67	16	daramakiote	ellos se lo llevan a él

CONJUGACION SINTETICA DE "ESAN"

Sin dativo. Acusativo singular

Presente de Indicativo

dinot	30	29	diot	yo lo digo
dinozu	31	12	diozu	tú lo dices
dino	46	19		
dinu-an	46	20	dio	él lo dice
dinue	112	1	diote	ellos lo dicen

Pretérito

zinuan	31	27	zion	él lo decía
zinuen	166	29	zioten	ellos lo decían

Sin dativo. Acusativo plural

Presente de Indicativo

dinuaz	50	25	diozki	él los dice

CONJUGACION SINTETICA DE "EUKI"

Sin dativo. Acusativo singular

Presente de Indicativo

daukat	36	1	daukat	yo lo tengo
daukazu	60	7	daukazu	tú lo tienes
dauka	28	15	dauka	él lo tiene
daukee	31	2		
dauke	77	12	daukate	ellos lo tienen

Pretérito

zeunkan	156	6	zeneukan	tú lo tenías
eukeen	152	3	zeukaten	ellos lo tenían

Moguel	Pág.	Lín.	Flexión guip.	Castellano
Condicionante				
baneuka	109	25	baneuka	si yo lo tuviese
bazeunka	109	25	bazeneuka	si tú lo tuvieses
bageunka	160	22	bageneuka	si n. lo tuviésemos
Potencial indefinido				
zeunkake	109	25	zeneukake	si tú lo pudieses tener
Sin dativo. Acusativo plural				
Presente de Indicativo				
daukadaz	80	1	daukazkit	yo los tengo
daukazuz	55	19	daukazkizu	tú los tienes
daukaz	35	7		
dakaz	70	8	daukazki	él los tiene
daukaguz	80	3		
daukeez	28	4	daukazkigu	n. los tenemos
daukez	81	19	daukazkite	ellos los tienen
Pretérito				
eukeezan	156	27	zeukazkiten	ellos los tenían
Condicionante				
baleukeez	33	21	baleukazkite	si ellos los tuviesen
Acusativo 1.ª persona del singular				
Presente de Indicativo				
nauka	49	17	nauka	él me tiene
naukee	91	22	naukate	ellos me tienen

CONJUGACION SINTETICA DE "EZAUTU"

Sin dativo. Acusativo singular

Presente de Indicativo

ba-zaut (ba dazaut)	45	15	dazaut	yo lo conozco

Moguel	Pág.	Lín.	Flexión guip.	Castellano
Condicionante				
balezau	94	9	balezau	si él lo conociese
Sin dativo. Acusativo plural				
Presente de Indicativo				
dazaudaz	40	11	dazauzkit	yo los conozco
Acusativo 2.ª persona del singular				
Presente de Indicativo				
zazauz	103	9	zazauz	él te conoce

CONJUGACION SINTETICA DEL VERBO "IKUSI"

Sin dativo. Acusativo singular

Presente de Indicativo

dakust	99	21	dakust	yo lo veo
dakutsu	72	6	dakuszu	tú lo ves
dakus	68	26	dakus	él lo ve
dakusku	99	16	dakusgu	n. lo vemos
dakusee	116	28	dakuste	ellos lo ven

Sin dativo. Acusativo plural

Presente de Indicativo

dakustaz	80	13	dakuszkit	yo los veo
dakutsuz	90	28	dazuszkizu	tú los ves
dakuskuz	135	18	dakuszkigu	n. los vemos

Acusativo 1.ª persona del singular

Presente de Indicativo

nakutsu	166	14	nakuszu	tú me ves
nakuse	91	20	nakuste	ellos me ven

Moguel	Pág.	Lín.	Flexión guip.	Castellano

Acusativo 2.ª persona del singular

Presente de Indicativo

zakusaz	78	9	zakus	él te ve
zakusez	77	13	zakuste	ellos te ven

Acusativo 1.ª persona del plural

Presente de Indicativo

gakusuz	178	27	gakuszu	tú nos ves

CONJUGACION SINTETICA DEL VERBO "JAKIN"

Sin dativo. Acusativo singular

Presente de Indicativo

dakit	30	28	dakit	yo lo sé
dakizu	28	29	dakizu	tú lo sabes
daki	35	1	daki	él lo sabe
dakigu	77	6	dakigu	n. lo sabemos
dakije	36	25	dakite	ellos lo saben

Pretérito

nekijan	64	1	nekien	yo lo sabía
zenkijan	54	3	zenekien	tú lo sabías
ekijan	162	17	zekien	él lo sabía
genkijan	89	23	genekien	n. lo sabíamos
ekijen	36	21	zekiten	ellos lo sabían

Condicionante

baneki	54	29	baneki	si yo lo supiese
baleki	94	8	baleki	si él lo supiera

Sin dativo. Acusativo plural

Presente de Indicativo

dakidaz	68	8	dakizkit	yo los sé
dakizuz	33	29	dakizkizu	tú los sabes
dakijez	36	28	dakizkite	ellos los saben

Moguel	Pág.	Lín.	Flexión guip.	Castellano

Dativo 3.ª persona del singular. Acusativo singular

Presente de Indicativo

dakijo	174	24	dakio	él se lo sabe a él

CONJUGACION SINTETICA DEL VERBO "JARRAITU"

Dativo 3.ª persona del singular. Acusativo singular

Presente de Indicativo

darraijo	48	21		
darraiko	84	10	darraikio	él le sigue a él
darraikoz	167	9	darraikiote	ellos le siguen a él

IV. Verbos sintéticos respetuosos intransitivos

CONJUGACION SINTETICA DEL VERBO "EGOKI"

Dativo 1.ª persona del singular. Acusativo singular

Presente de Indicativo

jaot	40	27		
jagot	169	25	dagokit	él me pertenece

Dativo 2.ª persona del singular. Acusativo singular

Presente de Indicativo

jaotzu	42	16	dagokizu	él te pertenece

Dativo 3.ª persona del singular. Acusativo singular

Presente de Indicativo

jagoka-na	54	22		
dagoka	78	11	dagokio	él le pertenece a él

Moguel	Pág.	Lín.	Flexión guip.	Castellano

Dativo 3.ª persona del singular. Acusativo plural

Presente de Indicativo

dagokaz	103	16	dagozkio	ellos le pertenecen a él

Dativo 1.ª persona del plural. Acusativo plural

Presente de Indicativo

jagokuz	40	24	dagozkigu	ellos nos pertenecen

CONJUGACION SINTETICA DEL VERBO "EGON"

Sin dativo

Presente de Indicativo

nago	81	14		
nagu-an	54	9	nago	yo estoy
zagoz	58	3	zaude	tú estás
dago	30	13	dago	él está
gagoz	45	19	gaude	n. estamos
dagoz	36	20	daude	ellos están

Pretérito

nenguan	101	10	nengoen	yo estaba
egoan	65	10		
eguan	87	8	zegoen	él estaba
egozan	49	4	zeuden	ellos estaban

Condicionante

bazengoz	34	2	bazeneude	si tú estuvieses
balego	115	21	balego	si él estuviese

Imperativo

zagoz	35	24	zaude	estate tú

Moguel	Pág.	Lín.	Flexión guip.	Castellano

CONJUGACION SINTETICA DEL VERBO "ETORRI"

Sin dativo

Presente de Indicativo

zatoz	18	10	zatoz	tú vienes
dator	58	3	dator	él viene
datoz	57	22	datoz	ellos vienen

Condicionante

baletor	91	2	baletor	si él viniese

Dativo 1.ª persona del singular

Presente de Indicativo

jatort	75	28	datorkit	él me viene
jatortaz	105	7	datozkit	ellos me vienen

Dativo 3.ª persona del singular

jatorko	115	19	datorkio	él le viene a él
datorkoz	129	1	datozkio	ellos le vienen a él

Dativo 1.ª persona del plural

Presente de Indicativo

jatorku	54	6	datorkigu	él se nos viene
jatorkuz	41	7	datozkigu	ellos se nos vienen

Dativo 3.ª persona del plural

Pretérito

etorken	174	2	zetorkien	él se les venía a ellos

CONJUGACION SINTETICA DEL VERBO "ETZAN"

Sin dativo

Presente de Indicativo

datza	56	3	datza	él yace

Moguel	Pág.	Lín.	Flexión guip.	Castellano

CONJUGACION SINTETICA DEL VERBO "IBILLI"

Sin dativo

Presente de Indicativo

zabiltza	28	27	zabiltza	tú andas
dabil	28	25		
dabill	116	20	dabil	él anda
gabiltza	77	3	gabiltza	n. andamos
zabiltzee	69	24	zabiltzate	v. andáis
dabilz	37	17	dabiltza	ellos andan

Pretérito

ebillen	86	6	zebillen	él andaba
ebiltzala	81	23	zebiltzan	ellos andaban

Condicionante

balebiltz	91	26	balebiltza	si ellos anduviesen

Dativo 1.ª persona del singular

Presente de Indicativo

jabilt	76	19	dabilkit	él me anda
jabiltaz	64	17	dabilzkit	ellos me andan

CONJUGACION SINTETICA DEL VERBO "IRAUN"

Sin dativo

Presente de Indicativo

dirau	175	11	dirau	él dura

CONJUGACION SINTETICA DEL VERBO "IRITZI" (llamarse)

Sin dativo

Presente de Indicativo

derist	77	10	deritzat	yo me llamo
deritxu-n	40	12	deritzazu	ú te llamas
deritxo	43	2	deritza	él se llama
deritxe	105	10	deritzate	ellos se llaman

Moguel	Pág.	Lín.	Flexión guip.	Castellano

CONJUGACION SINTETICA DEL VERBO "IRITZI" (parecer)

Dativo 1.ª persona del singular

Presente de Indicativo

derist	98	3		
deritxat	118	13	deritzat	me parece

Pretérito

neritxon	102	13	zeritzadan	me parecía

Dativo 2.ª persona del singular

Presente de Indicativo

deritxazu	54	14	deritzazu	te parece

Dativo 3.ª persona del plural

Presente de Indicativo

deritxe	155	18	deritzaie	les parece

Pretérito

eritxeen	152	1	zeritzaien	les parecía

CONJUGACION SINTETICA DEL VERBO "IRUDI"

Sin dativo

Presente de Indicativo

dirudizu	104	14	dirudizu	tú pareces
dirudi	38	3	dirudi	él parece

CONJUGACION SINTETICA DEL VERBO "ITXOIN"

Sin dativo

Imperativo

itxaizu	59	7	itxozu	espera tú

Moguel	Pág.	Lín.	Flexión guip.	Castellano

CONJUGACION SINTETICA DEL VERBO "JARDUN"
Sin dativo

Pretérito

ziarduben	173	28	ziarduten	ellos se ocupaban en

CONJUGACION SINTETICA DEL VERBO "JARIO"
Dativo 1.ª persona del singular

Presente de Indicativo

darijat	62	18	dariot	ello me mana

Dativo 3.ª persona del singular

Presente de Indicativo

darijo	58	19	dariokio	ello le mana

Dativo 3.ª persona del plural

Presente de Indicativo

darijue	43	19	dariokie	ello les mana

CONJUGACION SINTETICA DEL VERBO "JOAN"
Sin dativo

Presente de Indicativo

nua	37	22	noa	yo voy
zuaz	104	27	zoaz	tú vas
dua	36	7		
doia	107	20	dijoa	él va
duaz	56	10	dijoaz	ellos van

Pretérito

ninoian	46	22	nijoan	yo iba
joian	146	11	zijoan	él iba

Condicionante

baninua	175	23	banenijoa	si yo fuese

Moguel	Pág.	Lín.	Flexión guip.	Castellano
Imperativo				
zuaz	36	11	zoaz	vete tú
guaz	53	6	goaz	vamos nosotros
Dativo 3.ª persona del singular				
Presente de Indicativo				
nuako	55	12	noakio	yo me le voy a él
juako	87	24	dijoakio	él se le va a él
juakoz	127	6	dijoazkio	ellos se le van a él
Dativo 3.ª persona del plural				
Presente de Indicativo				
jual[illegible]	87	4	dijoakie	él se les va a ellos

V. Flexiones de verbos familiares

FLEXIONES EN TRATO DE "I"

esaijon	38	11	esaiok (n)	díselo tú
don	38	18	dek (n)	tú lo has
jaraozak	43	7		están
jaraok	60	6		está
darabilk	76	3	darabilkik (n)	tú le andas
deubee	76	4		
deuba	76	25		ellos te lo han
ditubaz	76	5	dituk (n)	tú los has
jituben	76	5		
jitubek	76	21	dizkitek (n)	ellos los han
juek	76	6		ellos lo han
abee	76	7		
abe	76	12	aute	ellos te han

Moguel	Pág.	Lín.	Flexión guip.	Castellano
jeutseek	76	8	ziotek (n)	ellos se lo han a él
abil	76	9	abil	tú andas
dakusk	76	12	dakuskik (n)	tú lo ves
egik	76	21	egik (n)	hazlo tú
adi	76	21	ai	seas tú
jok	76	23		él lo ha
ais-an	76	28	aiz	tú eres
to	78	15	to (no)	tómalo tú
juat	89	1	diat (ñat)	yo lo he
najaik	89	5	nizaikek (n)	yo lo podré
egijok	109	29	zaiok (n)	hayaslo tú a él

Lojendio jaunak dauka aldia.

EUSKERAREN BATASUNA TA MOGEL

Euskeraren batasuna degu aspaldi onetako leloa. Gaya ez da orain sortu berria. Gure lengo euskaldun zarrak, bein baño geyago, ausnartu ta aztertu zituzten —eta ez nolanaiko arduraz gero— guk orain gure euskal batzarretan arabiltzen ditugun gayak berak. Ez da arritzekoa. Urtearen urteaz, izkuntzak aldatu egiten dira, pitin-pitinka batzuek, besteak ariñago. Gurea lenengo oyetakoa degu, ta orregatik bere orain dala eun edo berreun urteko goraberak eta gaurkoak, ez dute alkarren arteko alde aundirik.

Mogel, milla zazpireun ta berrogei ta bostgarren urtean jayo zan. Napoleon baño ogei ta lau urte lenago. Emezortzigarren gizaldiko semea, Jovellanos eta Rousseau'n garai berekoa. Izen abek, aspaldikoak ematen dute gaur, beren erritarren belarrietan. Gu, gaurko euskaldunak ordea, ez gera Mogelengandik orren urruti. Bere iritziak, bere esanak, bere erakastaldiak, gaurko egunetarako asmatuak dirudite. Nekez arkituko degu euskerazaleak, bera bezelako Maisurik.

Euskaldun askoren iritziz, gure izkuntzak, euskalki geyegi ditu: Bizkaitarra, Gipuzkoarra, Naparra, Lapurditarra, Zuberotarra... Zertarako orrenbeste izketa-muga gure artean? esaten dute oyek. Euskaldun seme guztiok, Bilbotik asi ta Bayonaraño, era berean itz egingo bagenu, ¡a zer nolako erreztasuna danontzat! Euskaldun guztiak izan ezik, euskal idazleak beñepein, euskera berdin batean idatziko balute, orduan, ¡bai aurrerapen ikaragarria euskal lanetarako! Egia ote da au? Zer dio Mogelek gai onetzaz?

Mogelek, garai artako euskalari geyenak bezela, Larramendi artu zuen Maisutzat. "Nola izango litzake ederragoa euskera? —galdetzen du Larramendik— dialektuekin, ala dialektorik gabe?" "Dialektuekin —erantzuten du berberak— Dialekto edo euskalki oyek, aberastasun izugarria ematen diote izkuntzari, ta naiz euskalkien artean alde aundiak izan, errez alkar aditu dezakete euskaldunak, ortan benaz sayatu ezkero. Alkar ondo editzen ez ba dute, beren alperkeriz izango da. Berea izango da errua ta ez izkuntzarena".

Mogel, Gipuzkoa ta Bizkaien arteko muga ondoan jayoa izanik, ondo oitua zegoan, euskalkien berezitasunetara. Ta berezitasun oyek, zintzo gordetzen zekien bere idaz lanetan, euskalkiak, bata bestearekin nastu gabe. Gipuzkoeraz idazten duenean, gipuzkoera garbia egiten du. Bizkaieraz ari danean berriz, bizkaitar izkera jatorra darabil. Bere lenengo liburua gipuzkoeraz egin zuen: "Konfesio ta Komunioko sakramentuen gañean erakasteak". Liburu onen itzaurrean, luzaro diardu, euskalkien gai au gora ta bera. "Zein batera, zein bestera egin —dio— ez da zer esanik. Giputz garbi garbia, billatu bear da Giputz erdian, ez Franzes, Napar ta Bizkai urrean dauden errietan, zeren erazten zaiez alkarrekin itzak, urrean dauden errikoai. Irun ta alderetan, Franzes euskeraren usaia dute, ala ebakitzen itzak, nola itzen batzuetan. Elgoibar, Eibar, Bergara, Mondragoe ta ala beste erritxo batzuetan, erdi Giputz ta erdi Bizkaikoa dirudite, Bizkai urrean daudelako. Ez da ordea ansi. Liburuetan, bakoitzari eman bear zaio. Giputz izkribitzen danean, Giputz euskera naste gabea alegiñez; Labortarrak, beren gisara ta orobat Bizkaitarrak. Baña buruz ikasten dan dotriña, obe da erakastea, bakoitzaren errian itz egiten dan bezela". Orra Mogelen iritzia. Idazterakoan, nork bere dialektoa erabilli dezala, bertako erri-izkera jator eta nastugabeena eredutzat artuta. Batasuna beraz, baña euskalki bakoitzaren barrutian, euskalkiak alkarrekin nastu gabe.

Len esandako liburuan, Mogelek, Kardaberazen tankeraz idazten du. Apaiz bezela, euskera errez bat bear zuen, alik eta ondoen aditua izateko. "Uste det —dio— libru onetako euskera izango dala aditua Giputz guzian, Bizkaiko erri askotan, ta Naparroa geienean. Kardaberazen libruak aditzen errazagoak dira Euskel-errietan, Mendibururenak baño. Onek itz asko artu ditu Napar euskeratik, ta nola urruti dauden bata besteagandik Naparroa ta Bizkaia, ez ala Giputzak (bada oek erdian daude) errazago egiten zaie Bizkaitarrai aditzea Kardaberazen itzkera giputz utsekoa, Mendibururen giputz-naparra baño. Au ez da esatea, Mendibururen euskera ederra ez dala; da egiaz eta itzaz garbiago ta euskeratsuagoak Kardaberazen libruetakoak baño; ala ere onenak leku zabalagoan aditzen dira, esan dedan arrazoiagatik. Nik ere oni jarraitu diot alegiñez, arrazoi beragatik".

Liburu au bizkaieraz itzuli zuenean, Markinako euskera erabilli zuen, aitzaki ori bera artuta. Naiz gipuzkoeraz, naiz bizkaieraz jator egiten du Mogelek. Ona adigarri bat bestela.

Gipuzkoeraz

"Eldu zan bein Jesukristogana txit estu ta larri, gizon bat zeñek zedukan bere semea gaizkindua, ta esaten dio: Jauna: Eraman det nere seme au zure diszipuluakgana, osatuko dutelako ustearekin ta beren konjuro guztiekin, ez dute ezer egin. Sendo daude espiritu gaizkiñak ta ez dute irten nai izan. Atoz ona, esan zion Jesukristok, ta noiztik onakoa da gaitz ori? Noizkoak ditu berekin gaizkiñak? Aurra zanetik onakoak Jauna, erantzun zion gizonak."

Bizkaieraz

"Eldu zan bein Jesukristo gana txito estu ta larri, gizon bat, zeñek eukan bere semia gaizkiñakaz ta dirautsa: Jauna: eruan deutset seme au zure diszipulubai, osatu dagiden, ta euren konjuru guztiakaz ez dabe ezer egin; sendo dagoz espiritu dongaak ta ez dabe urten gura izan. Erdu ona esan eutsan Jesukristok. Nosti onakua dau gatx ori? Noskuak ditu beregaz gaizkiñak? Umetati onakuak Jauna, erantzun eutsan gizonak."

Peru baserritarrari ere, Markinako euskeraz itz eragiten dio Mogelek. Peru Abarkaren garo usaia! Mogelen izkera eder, jator, zoragarria, gure biotz, begiak busti ta gozatzen dakiena! "Gauza bat bururatu zait —esaten du Mogelek Peru Abarkaren itzaurrean— orri batean, Peru bizkaitarrak itz egitea eta aldamenekoan, Peru gipuzkoarrak. Orrela agertuko lirake, eus-

kalki bien bestelakotasuna, beren garbitasuna ta sasoia". Geroko utzi zuen lan au, ta egin gabe gelditu zan.

Peruk, Maisu Juanek, Joanis frantzesak ta Txorgori giputzak, alkarrekin itz egiten dutenean, nork bere erriko izkeraz egiten du. "Nik ez dakit oneen euskeria aituko dozun", esaten dio Peruk Maisu Juani ta onek erantzuten dio: "Zer? euskeria izan ta nik aitu ez?" Ta gero alkarrekin ari dirala: Maisu Juanek: "Agur adiskidiak; ondo etorrijak izan zaitiala. Alegretan nas eukitia zubek ezagututeko portuna au. Peruk esan deustanaz, bere adiskidiak zare. Beraz, adiskide on bat daukagu zubek eta nik". Frantzesak eta Giputzak: "Esker aundiak, ta ondo izan zaiteala emen. Eseri zaite, amildu gabe". Maisu Juanek: "Zer esan dozube? Zer da eseri zaite amildu gabe?" Peruk: "Maisu Juan, laister katigatu zera oneen euskeran. Oraindik entzungo dituzu gatxaguak. Esan gura deutsube, jarri zaitiala jausi baga, labandu edo larrapastadaren bat emonda". Maisu Juanek: "Peru, eta zuk aituko deutseezu, eta nik ez?" Peruk: "Ni eginda nago oneei entzutera, ta zuri baisen ondo aituko deutseet. Aitu ezin dituzunak, nik azaldau ta adierazoko deutsudaz".

Ona emen, Larramendiren asmoa bera, Mogelek adierazita. Euskaldunak, nork bere jayoterriko izkeraz itz eginda ere, alkar aditu dezakete, orretarako burua zerbait nekatu ezkero. Euskeraren batasunaz itz egiten duenean, beste era bateko batasunaz ari da. Mogelek euskera batu nai du. Bildu, alegia. Bere antxiñako itz eta esaera zarrai eutsi, izkeraren izaera ta aberastasuna galdu ez ditezen. "Gulanguai —apaizai— dagokee batutea euskera baztertua. Gu gabiltz nekazariakaz; entzun bear deutsegu zer dinuen, ta gorde ondo, gero agirian iminteko, izen eder asko, ta geldika, geldika, ekarriko deutsaguz euskera billostuari, bere jantzi edo soñokoak, ta agertuko da apaindurik, iñoren soñokoak erantzita".

Josè María Lojendio

Fernando Artola (Bordari): Ni gipuzkoarra naiz eta mugako semea. Beste aldean iru lau urte egona ta gipuzkeraz mintzatzen naiz, eta onartzen dut angoa bizkaiera baiño geiago. Eta egia esateko bizkaiera eztet batere atsegin. Mogel bera irakurtzen asi eta askotan erortzen zait bizkaiera kutsua duelako. Nik uste dut bes-

te askori ere bai. Eta bide batez batasunerako iritzi bat esango det. Euskaltzaindiaren babesean batasun batzorde bat sortu. Onek aldizkari bat arteka argitaratu ta izkuntz berri orrekin euskaldun guztion esperanto modura izan ditekean gauz bat egin. Eta ereduz artuta, guztiok poliki poliki bide ortan sarrarazi, eta bear baldin bada urte gutxi barru batasun ori egingo da. Besterik ez.

Aita Larrañaga apezpiku jauna: Bordari-k esandakoari nik zeozer erantzun nai diot. Euskalkiak izatea eta euskalkiak irautea ona dala egitan euskeraren erreztasunerako eta aberastasunerako. Baiña nere iritzian ez euskeraren bizirako ta sendotasunerako. Ta arek esan duan batasunerako bide au litzakeala onena uste det: danak euskalki guztiak ulertzea ta jakitea. Baiña ori dala batasuna bezin zailla, gauza zailla. Errezago izango litzake danok euskalki bat bakarra ikastea, eta ori ere ezin degu egin. Danok euskalki bat bakarra, dala Bizkaikoa, dala Gipuzkoakoa, dala Lapurdikoa, ezin baldin badegu ikasi, bizkaitarrak ezin badute ikasi, ikasi dezakete, baiña berek eztute ikasten Lapurdikoa, ta Lapurdikoak ere ez Bizkaikoa, eta ez Gipuzkoakoa, eta ezin baldin badegu danok beste euskalki bat ikasi, euskalki guztiak nola ikasiko ditugu? Guk bai, nik eztakit, baiña zuek beiñepein ikasiko dituzute danak eta ulertu ere bai. Jente xeak eta euskaldun guztiak, ordea, eztituzte ikasiko euskalki guztiak, eta ori eskatzea ezin dan gauza bat eskatzea da. Errezago litzake danak bat ikastea. Eta ori ere ezta errez noski. Eztegulako utzi bakoitzak gurea askotan. Eta ezta ona euskeraren bizkortasunerako ta euskeraren iraupenerako, eztigu onik egiten euskalki asko izateak. Gure aldizkarien eta gure liburuen bizitza beste bat izango litzake Lapurdin egindako guztiak, Bizkaian, Gipuzkoan ta leku guztietan ulertuko balira, ta Bizkaian egindako guztiak edo Gipuzkoan egindako guztiak leku guztietan irakurri ta ulertuko balira. Gure euskeraren indarra eta gure aldizkarien, gure liburuen indarra eta liburuak egitekoa beste bat izango litzake, ez orain bezelakoa.

A. Arrue: Nere iritzi apala da batasuna, euskalki guzien batasuna, nai ta naiezkoa ta bearrezkoa dala. Baiña gai au oso irristagarria da, oso labana da, eta beragatik polliki polliki, eta beste aldean esaten duten bezela, emeki emeki jokatu bear degu sail ontan. Besterik ez.

Juan San Martin: Parkatu jaunak. Eztakit lortuko dedan esan nai dedana bear dan legez esatea. Baiña alegiñak egingo ditut. Nik dakidana au da. Aspaldian saiatu naiz gipuzkeraz egiten, baiña nik ikusten dot nere kolkotik, ezin dotela atera negar ta barre egiteko eibartarrakin egingo neukean indar guztiakin. Zegatik da ori? Ta ori gertatuko da beste euskalki guztietan ere,

erri guztietan ere. Orregatik len Mitxelenak esan duen bezela eta gero Arrue-k, batasunak polliki polliki etorri bear leuke urtien buruan. **Urtien puruan** esaten dogu, **buruan** esan gura dogu, baiña **p** jartzen diogu **burua** itzari. Or ere garbizale izeneko askok **urtien puruan** esanda barre egingo leuke; eibartarren gauzia, purua erretzekua. Ba gertatzen dana da, nik, barre ta negar egiteko itzak sakon ikutzeko, eibartarrez entzunda, eibartarrez esanda, errez negar egingo neuke eta errez barre. Aurtzarotik ori ikasi dotelako ta aurtzarotik orrekin parre ta negar egin dotelako. Ta beste euskalki baten itz berdiñak edo berdin samarrak esanda biotzari eztio ikutzen eibartarrak aña. Orrekin esan nai dot, beste euskalki askok izango dutela beren errietarako indarra, baiña gurerako ez. Gurerako gureak dauka indarrik geien. Zegaitik guk geure izkerarekin, geure euskalkiakin egin dogulako barre ta negar, ta bestiak berenakin. Orregaitik, nik uste dot, bakoitzak bere izkerari eman diola, itz bakoitzari ta gauza bakoitzari bere indar berezi bat, bere egokitasun bat, ta orregaitik da oso gaitza batasuna ezpatiakin egitea. Ezpatiakin egiten dana, goitik bera ebagita, zauriak gelditzen dira. Eta euskeran asten bagera, artu norma batzuek, artu Azkue-n Morfolojia elburu, ta gipuzkera osotua berak esaten zuen bezela egiten, gertatuko litzake guretzako zauri bat izango litzakeala, ta guretzako eztaukala indarrik euskera batu orrek. Gure sentimentuari, gure biotzari eztiola ikutzen guriak bezin ondo, eta eibartarrari gertatzen jakona, euskaldun guztieri gertatzen jakie. Orregaitik lotzen gera euskaldun bakoitza berera, ta danok nai dogu guria izan daitela euskeraren batasuna egiteko. Nik badakit ori eibartarrok ezin degula iritxi, baiña beste iñork ere ez, bakarrik geien egiten duenak, ta ari lagundu ta ari juntatu ta etorriko da polliki polliki ta urtien buruan batasuna. Besterik ez.

Jon Garmendia (Zeleta): Bi gauza bear dira. Lenengo irakurleak, ta bigarren idazleak. Oiek biak bagenduzke eta saiatu, bai Bizkaiko, bai Gipuzkoako, bai Lapurdiko euskera ulertzen ikasiko dugu. Eta au esaten det urte asko daramazkidalako euskal aldizkari zabaltzen eta askotan aurkitu naizelako euskaltzale ta euskaltzale eztiran euskera irakurtzeko zaletsuna duten irakurliakin (sic). Gertatu naiz baserritarrakin, Arantzazuko egutegiaren bidez euskera irakurtzera zaletu diran ainbat eta ainbat baserritako emakume ta gizonekin, gazte eta zar. Eta zenbait aldiz arriturik gelditu naiz aiekin izketan egindakoan zeñen ederki esaten dituzten askok euskera lanetan erabili ez ditugun itz egoki egokiak, baiña euskerazko irakurgaiak irakurrita artutako itzak. Eta gaur bertan ere euskeraz irakurtzeko zaletasuna izan eztutenen artean, naiago dituzte euskera garbizko itzak, ez gaitzak diranak, baizik

euskerazko itzak, norberaren adimenari zerbait egoki adierazten dienak. Eta len esan dedana bear da ortan. Idazleak izango lirake, idazleena da errezena, irakurleak bear ditugu, eta irakurleak izateko eguneroko aldizkari bat, edo orri batzuk sarri sarri zabalduko diranak kalean eta baserri guztietan. Ori egiten dan egunean batasuna berez dator.

A. Irigaray: Nik nai ditut bi itz esan San Martin adiskideari erantzuten. Niri iduri zait bi gauza diferenteak direla euskera mintzatuaren batasuna eta euskera idatziarena. Gu ez gara, ni beintzat ez naiz aritu euskera mintzatuaren batasunaz batere. Zerengatik uste dut eztela ukitu bear ere auzi ori. Ori gauza aparta da. Bakotxak mintzatu bear dugu, ta mintzatuko gara, Jainkoak nai badu, mendez mende bakotxa bere gisara. Eibartarrak zuen izkera pollit ortan. Zerengatik askok irri egiten dute zuen bizkarretik, baiña nik ez, nik eztut irri egiten, ni beti eibartar euskeraren zalea izan naiz, eztutelakotz uste ain erdalduna dela bestek uste duten bezala. Ta gaiñera euskeraz mintzatzen zeratelako, zerengatik asko tokitan euskera garbia dute, garbiagoa, jatorragoa, au eta ura, eta eztakit nondik, baiña erderaz egiten dute. Beren laudorioak, lausenguak denak, euskerarendako erderaz dituzte, eta ala ere etxean eguneroko artu-emanetan erderaz ari dira. Eta emen beti euskeraz egin duzue aberatsak eta pobreak, zarrak eta gazteak, emakumeak eta aurrak. Beraz, uste dut, San Martin-en esanakin sakonean, funtsean ez nagola konforme, zerengatik euskera mintzatuaz ezta kasu au diskutitu bear. Euskera mintzatua libre, bakotxak bere gisara, bere antzora eta bere moldera egingo du, euskera egiten baldin bada, baiñan gu ari gara euskera idatziaren batasunari buruz, ta euskera idatziaren batasunari buruz ari garalaik nire itzaldian esan nai izan dut: kalte egin gabe euskalki bakotxari. Kalte egin gabe, bai xuberotarreri, bai bizkaitarreri, bai uneri, bai areri. Beiñepein bederik iru edo lau nagusieneri. Beraz, egin ditake euskalki bakar bat edatu denborakin, irakurleak baldin badira, zerengatik irakurleak bear dira geiena, irakurrierazi aurrai batez ere, eta euskalki batean edatu geiena idatziz, baiña euskalki bakar orren ondoan, bizi ditezela erialde bakotxeko euskalki iru edo lau nagusi ditugun oiek.

L. Mitxelena: Batentzat euskerarik onena Ondarrabikoa da, San Martiñentzat Eibarkoa ta beste batentzat bere alderdikoa. Jakiña, istillu ori berbera izan da izkuntza batu bat jarri duten erri guztietan. Baiña erri orietan gauza bat iritxi izan da. Orain ez nijoa esatera nola iritxi dan ori, indarrez ala beste bidez. Ez bakarrik norbere izkera maite izatea, baizik-eta orrezaz gaiñera guztion artu emanetarako daukaten izkuntza maite izatera eldu izan dira.

Alemanian, esaterako, idazten dan aleman dotorea guztiak maite dute, naiz bere tokikoa maite izan. Jakiña, guk ere ortara iritxi bearko genduke eta ori ez litzake egun bateko kontua izango. Gure artean batasun kontu au badirudi askotan oraingo gauza dala, baiña literatura-izkuntzako batasuna edo batasun antzeko zerbait izan da lenagotik, eta bear bada orain baiño geiago. Nik gauza bat ikusten dut, lengo tradizio ori, oitura ori, lengo batasun ori, euskalki baten barruan beintzat, galtzen ari dala ziaro. Guk emeretzigarren mendeko gipuzkoar idazleak artzen baditugu, gutxi gora beera, eta noski orduko sermolariak eta predikariak orixe berbera egiten zuten, gutxi gora beera izkera berbera egiten dute. Gaurko Gipuzkoako idazleak artzen baldin baditugu, Gipuzkoakoak bakarrik, ez naiz beste aldekoekin ari, arkituko genituzke idazle bezenbat izkera. Eta jakiña, batasunaren biderik egokiena danok dakigu zein dan, aurrai bere erriko mintzaeraz gaiñera beste zerbait irakasteko biderik onena zein dan guztiok dakigu. Bide ori da eskola.

A. Irigoyen: Itz batzuek esan nai nituzke ontzat arturik Mitxelena, Irigaray ta beste batzuek esan dituztenak. Bordari-ri auxe esan nai nioke. Gu bizkaitarrok, uste det, Gipuzkoako izkera ezagutzen degula, batzuek beintzat, eta ezagutzen degu, naiz-eta ongi itz egiten ezpaldin badegu ere, ortan saiatu geralako. Eta uste det Gipuzkoako izkera ikasiagatik eztegula ezer galdu gure bertako izkeran. Ori egingo balute guztiak, naiz-eta ez jakin itz egiten beste izkeran, beintzat ezagutu ta ulertu, batasun biderako espirituzko indar aundi bat lortuko litzake, alkar geiago ezagutuko gendukealako Euskalerrian. Lengo egunean jaun bati aditu nion gauza bat. Orainarte **poztutzen naiz** esaten omen zuen eta baserritar bati entzun omen zion **poz zait** esaten eta ala esaten asi omen da bera ere. Forma ori, bear bada, jatorra izango da, eztet ori ukatzen. Baiña, egia esan, Bizkaian **poz jat** ezkenduke iñola ere esango oso gaizki emango ligukealako belarrira. Nik eztakit beste euskalkietan zer gertatzen dan, baiña uste det **poztutzen naiz** edo orren aldakuntzaren bat esaten dala. Eta alako bitxikeriak ontzat arturik, dotoreago iruditzen zaizkigulako eta ezagutu gabe beste alderdietako joerak, askotan batasunera joan bearrean bereizten joaten gera. Eta nik uste det, Mitxelenak len esan duen bezela, gauza asko okerbidetik egiten ditugula idazten degunean ez jakiñagatik, eztakigulako, saiatu ezkeralako jakiten, izkuntzaren eta gure adimenaren sendotasunerako bidea zein dan eztegulako somatu. Bear bada eztegu izan aukerarik ortarako, baiña lenbailen egin bear degun gauza da, eta albait sakonen ezagutu izkuntza, autore zaarrak ere bai, batasunak ezpaitu izan bear oraingo eremukoa bakarrik. Batasunak izan bear du askozaz ere sakonagoa, sustraitsua-

goa, denboraren lerroa ere gogoan izan bear degu eta or ere batasun muga batzuetatik atera gabe aritu, esi sendo batzuek jarririk. Autore zaarrak, bai Bizkaikoak, bai Gipuzkoakoak eta bai beste tokietakoak diferentzia gutxiago daukate beren artean, sarri, gaurko autoreen artean baiño. Ain zuzen ere emen egon zan Lafitte jauna atzo eta itzaldi oso eder bat egin zigun, gaiagatik batez ere, eta guztiak oso pozik gelditu giñan ekarri zigun berri onagatik, eta nik esango nuke emen zeuden guztiak ulertu ziotela, itzik ere galdu gabe gaiñera, naiz-eta beste alderdikoa izan. Jakiña da beste alderdian eztutela eten emen bezela, beintzat funtsean, izkeraren usario zaarra, emen itz egin besterik egiten eztuen euskaldunak galdu eztuen bezela, izkuntzaren sustraiak sendo badauzka. Eta badirudi gure izkuntzan zeinbat eta atzerago begiratu batasun aundiagoa dagoela, eta izkera zaarrak berez aspaldidanik daukan batasun ori ezagutzen saiatu bear degu nolabait, eta ez geiago bereizten eta sakabanatzen aritu ez jakiña dala medio.

Arrue: Itz bi txantxetan. Ni Errioja aldera, Aragoi aldera, Andaluzia aldera, Galizia aldera, Kataluña aldera joaten naizenean, bazkari koskor bat egiteko garaian, bertako ardua eskatzen det, barkatu itza, baiña enbotellatu gabeko bertako ardua. Ta ardo oiek danak, bereziak, oso onak dira. Baiña gero bazkari on bat, oturuntza bat, bankete bat egiteko garaian, geienean, markako ardua eskatzen det. Enbotellatu marka onekoa. Eta esan genezake euskera batua izango litzakeala markako ardua bezela. Eta euskalkiak izango lirake beste ardo onak, bereziak, bakoitza bere tokitakoak. Gaiñerantzean, len esan dedan bezela, nik uste det gai au oso labana dala eta emeki emeki joan bear degula.

Irigoyen: Gero Arrue jaunak dauka itzaldia eta bitartean bost amar minutoko deskantsualdi bat izango degu.

MOGEL-EZ ZEZTXOBAIT

Adiskideak:

Iragarkaiaz landara, Juan Antonio Mogel'i ta bere lanegiñei buruz berri txiki batzuek, xeetasun batzuek, nai nizkitzuteke adierazi.

Geienak, 1956'garren urtean "Peru Abarka"-ren laugarren moldaldia gertu nuanean bildutakoak dira, ta oraindik orain berriz gaiñontzekoak.

Egia esan, xeetasun auek ez dira ajola aundikoak, baña, dana dala, balio lezateke bear-bada zertxobait Mogel eta bere lan-egiñen inguruan argi pixka bat geixeago egiteko.

LENENGOA.

Gauza jakiña da, Juan Antonio Mogel'ek izan zituala artu-eman batzuek *Erakusaldien* egille Juan Bautista Agirre'rekin.

Artu-eman auek iñolaz ere sakon-samarrak izandu ziran.

Oraintsu Aita Omaetxeberria'k eta Aita Villasante'k argitaratu duten "Euskera" deritzan liburuan ezartzen danez, Agirre'k bere *Konfesioko ta Komunioko Erakusaldietan,* "mi caro amigo" deitzen dio Juan Antonio Mogel'i. Errenkada osoak onela diote: "Y para este fin —erria ta batez ere aurrak Erlijio gaietan jazteko, alegia— puede servir mucho la apreciable obra que en dialecto guipuzcoano acaba de dar a luz mi caro amigo Don Juan Antonio de Moguel".

Are geiago: Agirre'k, *Jesu Kristok bere Elizari utzi ziozkan Zazpi Sakramentuen gañean Erakusaldiak* izeneko liburuaren itzaurre bidez ezartzen duan eskutitza ere, agian, Mogel'i zuzendua da:

Onela asten da: "Carta a un amigo, que para el que la leyere servirá de prólogo. Mi muy estimado amigo: Finalmente he puesto legibles las pláticas, que sobre los Sacramentos he hecho al pueblo en Misas Mayores, y para cumplir mi palabra, se las remito a vuestra merced. Quiera advertirme con toda libertad lo que tuviese por conveniente", ta abar. Ta bukatzen da: "Agur, mi caro amigo. Disponga vuestra merced como guste de éste su más afecto Capellán, que su mano besa.—10 de Agosto de 1808.—Juan Bautista Aguirre".

Iritzi ontakoxeak ziran beintzat Asteasu'n bertako lengo euskaltzale ta Agirre beraren aide zarrak.

Egia da Mogel 1804'garren urtean il zala, ta eskutitz onen oñean berriz 1808'garrena agertzen dala. Baña elitzake batere arritzekoa izango eskutitzako urte au oker ezarrita egotea. Esan nai genduke, alegia, esku-idazlanetik moldezko letretara aldatu zuteneko utsen bat, balitekeala izatea. Idatzi ta andikan denbora askora argitara eman baitzan eskutitza, ta, gañera, Agirre bera il da ogeita zazpi-bat urtez geroago.

Bestalde, ta nere uste apalez beñepein, Mogel ta Agirre bat zetozen, ez Erlijio gaietan bakarrik, baita euskerari dagozkan arlo askotan ere.

Onela, ta esate baterako, "Peru Abarka"-rekin batera argitaratutako elkarrizketa batean Mogel'ek dio: "Orain garbituko

bada solo au ta artu garau garbija, nekatu biar dira *erderati premina baga* iraatsi jakozan verbaak". Ta Agirre'k berriz, paper zar batzuen artean gordetzen dedan esku-idazlan batean dio: "Aita Astete'ren dotriña ipiñi degu berriz euskeraz, kendurik alegiñean *premia gabe* esan oi ginduan *erderazko* itzak".

Berba egoki ta gogoangarriak benetan, bai Mogel'enak bai Agirre'renak...

BIGARRENA.

Juan Antonio Mogel'ek lengo mendean izen aundia izan zuan Euskalerria'n. Ez erri xean bear-bada, baña bai euskaltzale ikasien artean. Gaur batzuek uste duten baño aundiagoa, iñolaz ere.

Onela, 1870'garren urtean, au da, "Peru Abarka" azaldu baño len, Tolosa'n argitaratu zan *Vidas de algunos Claros Varones Guipuzcoanos de la Compañía de Jesús* deritzan liburuan, aitatzen da Mogel gutxienez bost aldiz.

Liburu au izenpetu gabe argitara eman zan, baña ezagutzen da bere egillea. Bere egillea Aita Inazio Arana jesuita da. Euskal-olerkari ta idazle bikaña, *San Inazio Loyola'ko bizitza laburtua*'ren egillea, Azkoiti'ko semea.

Aipamen orietako batean, "el docto Mogel" deitzen zaio "Peru Abarka"-ren egilleari.

IRUGARRENA.

Euskalerri'tik kanpoko izkuntzalari batzuen artean ere ezaguna izandu zan Mogel. Adibidez, Hunbolt'ek eta Vargas Ponce'k ezezik, Hervás'ek ere izan zituan artu-eman batzuek berarekin. *Catálogo de las Lenguas*'en dio Hervás'ek: "El bascuence, además de esto, se ha hablado siempre, y aun se habla en países grandes de España, cuales son los de las provincias de Vizcaya, Alava y Guipúzcoa, y en muchas poblaciones del reino de Navarra. Todas estas pruebas demostrativas de haberse hablado, se ilustrarán perfectamente si llega a concluirse el triplicado vocabulario bascuence, que cuatro años ha proyecté en una larga carta que desde Barcelona escribí al señor Don Juan de Leiza y que se empezó a escribir por el señor Don Juan Moguel con la dirección del señor Don José de Campos".

Ta beste orrialde batean berriz dio: "El nombre Roma no es extraño en el bascuence, pues en Vizcaya hay un pueblo llamado Romaña; mas los vizcainos, según me ha escrito uno de ellos, el señor Don Juan de Moguel, cuando han de nombrar Roma, siempre dicen*Erroma,* y por romanos dicen *erromarrak*".

LAUGARRENA.

Or kanpoan atzerrietan asko ibillitako euskaltzale ezagun batek esan zidan bein batez, Chicago'ko liburutegi batean "Peru Abarka"-ren gaztelerazko itzulpen bat gordetzen dala. Are geiago: Mogel'en gutuna fitxeroan ego-Amerika'ko Peru deritzaion erresumako liburuen artean agertzen dala.

BOSTGARRENA.

Beste euskaltzale adiskide bati berriz entzun nion orain iru-bat urte, Unamuno'k idazlan batean diola, "Peru Abarka" dala egundaño euskeraz idatzi dan libururik edo beintzat novelarik onena.

Baña guk, Unamuno'ren idazlan geientsuenak aztertu arren, ez ditugu arkitu gure adiskideak berari egozten zizkan itz aiek.

Ori bai, iñoiz edo bein aipatzen du Mogel Unamuno'k, ta aipamen orietako batean onela dio gutxi-gora-beera: "Juan Antonio Mogel, Markina'ko Erretore zuur eta zentzuduna izan zan Hunbolt'en euskal-ikaskizunen gidari nagusia".

SEIGARRENA.

Guziok dakizutenez, Mogel'en familia jatorriz Rioja-aldekoa zan. Ta bere asaba Andres Mogel berriz, ain zuzen ere, Alfaro'ko semea.

Alfaro au baliteke antziñako *Gracuris* erria izatea. Orain irureun ta geiago urte beñepein ala idazten zuan Arnaldo Oihenart'ek, naiz eta beste lengo ta oraingo idazle batzuek, *Agreda* izango ote zan uste badute ere.

Dana dala, ezin uka *Gracuris* itz orrek euskal-usai aundia duala.

Hervás'ek orain eun ta irurogei-bat urte zion: "Gracuris es nombre puesto por los romanos con alusión a Tiberio Sempronio Graco, pretor de la España Citerior, padre de los famosos Gracos y yerno de Escipión Africano. Gracuris es lo mismo que Graco-uri, de Graco pueblo, el cual antes se llamó Illurcis, esto es, Ilurcoa, en bascuence pueblo-vecino".

Beraz, txantxetan ezezik, pixka bat serio-samar ere esan lezake norbaitek, Mogel'en familiaren sorterria, antziñan Euskalerria'ren barrunbean arkitzen zala, ta beragatik, jo genezakela erdi-euskalduna.

ZAZPIGARRENA.

Durango'ko 1881'garren urteko moldaldia jo da beti "Peru Abarka"-ren lenengo edizioa. Ta ala da iñolaz ere.

Baña, Azkue'k bigarren edizioko itzaurrean adierazten zuan bezala, urte bete aurrez moldezko letretan ordea azaldua izandu zan.

Dana dala, guk ez genduan orain egun batzuek arte "Peru Abarka"-ren argitaraldi ori ezagutzen. Lengo illean adiskide baten liburutegian arkitu genduan ta, berari eskerrak, or daukazute begiralditxo bat eman nai badiozute.

Lenengo orrialdeak onela dio itzez-itz: "El Doctor Peru Abarca. Catedrático de la Lengua Bascongada en la Universidad de Basarte, o Diálogos entre un rústico solitario vascongado y un barbero callejero llamado Maisu Juan. Obra escrita por el Presbítero Don Juan Antonio de Moguel.—Imprenta del Beti-Bat, a cargo de C. Pérez.—Pelota, 2, principal. 1880".

Beti-bat ori Bilbo'ko egunkarien bat izan bear zuan enurarik gabe. Baña ez integrista, Justo Garate'k dion bezala, baizik karlista. 1880'garren urtean oraindik sortu gabea baitzan integristen alderdia.

Navarro Cabanes'ek, *Apuntes Bibliográficos de la Prensa Carlista* —Sanchis, Torres y Sanchis. San Vicente, 99. Valencia. 1917— deritzan liburuan dio, *Lau-Carú* ta *Laurak-bat*'en oiñordekoa izandu zala *Beti-Bat,* ta beraren lenengo alea 1880' garren urteko Uztailla'ren iruan argitaratu zala ta azkenekoa berriz 1883'garren urteko Abendua'ren ogeita amarrean.

Egunkari arren zuzendaria Gustavo Cobreros izandu zan, ta beraren idazlerik ezagunenak, Cruz Ochoa ta Jaime Labayru.

Aste ontan bertan Bizkai'ko Diputazio'ko ta Bilbo'ko Aiuntamentu'ko Liburutegietako fitxeroak, arin-samar bederik, aztertu ditugu, baña ez degu *Beti-Bat*'en aztarrenik ere topatu.

Baña goazen arira. *Beti-Bat*'ean argitaratutako folletoia ta Durango'ko 1881'garren urteko edizioa, barrunbez berdintsuak dira. Biak esku-idazlan baten gain tajutuak dirudite.

Gaiñerakoz, *Beti-Bat*'ekoak uts asko-samar dakarzki, ta gure aleari gañera orrialde batzuek, ez asko baña, falta zaizka.

ZORTZIGARRENA TA AZKENEKOA.

Gogoratuko zerate noski, nola orain iru urte Zarauz'ko Itxaropena'k argitaratu zuan, nere itzaurretxo batekin, "Peru Abarka"-ren moldaldi berri bat. Edizio ura, 1.500 alekoa izan zan, ta eranegun Itxaropena'ko nagusi Unzurrunzaga jaunak esan zidanez, ale aietatik orain arte gutxi-gora-beera 1.130 saldu dira.

Asko? Gutxi? Iruzkiñak, zeuen gain uzten ditut.

Ta besterik gabe amaitzera noa. Ezer gutxi da nik irakurri dedana. Baña, tira, ez nuan egokiera au igarotzen utzi nai Mogel'ez zertxobait mintzatu gabe.

Ta emen gelditzen da lantxo au, bart-arratsean presaka ta estropozoka gertutako lantxo trakets au, "Peru Abarka"-ren egille illezkorraren oroimenari eskaintzen diodan erramu-adartxo apal bat bezala.

Antonio Arrue.

L. Mitxelena: Hervas-ek diona: ...Vocabulario vascuence que cuatro años ha proyecté en una larga carta, etc., etc. Dio gaiñera: Con la dirección del Sr. D. José Campos. Eztakit zein izan zitekean. Auxe da Hervas-i gertatzen zitzaiona: Hervas-ek euskal iztegi bat bakarra zeukan eta ori zan Larramendi-ren euskal-iztegia. Eta naiz bere ordenakoa izan Larramendi, etzuen geiegi maite Larramendi-ren iztegia alde askotatik. Eta batez ere bere lanetarako etzetorkion ongi. Eta orren ordez berak asmatu zuen beste iztegi bat egitea, eta beste iztegi ori zan Mogel-i eman ziotena. Orrek iru zati izan bear zituen, eta iru zatiak auek dira. 1.º Vocabulario radical del vascuence. Esan nai du euskal itzak, ez alfabetoz, baizik erroz, sustraiz bilduak agertu bear zutela 2.º Vocabulario geográfico. Gaur toki-izenak esango genituzkeanak. 3.º Vocabulario cognominal español. Eta emen zetozen Espaiñiako deitura ez latinetik eta ez arabetik zetozenak. Hervas-en asmoa orixe zan.

Fr. L. Villasante: Arrue jauna, gaur esan dezu Juan Bautista Agirre-k daukan karta ori Mogeli zuzendua ote dan, baiña nik eztut uste. Karta orrek dauka urtean milla zortzireun eta zortzi, eta lauan il zan.

Eta Gorostiaga Jaunari eman zaio aldia aurrez iragarrita zegoan itzaldia egin dezan:

JUAN ANTONIO MOGEL TA HISTORIA AURREKO ESPAIÑIA

Euskaltzaindiko jaunak. Nik nirez asieran beste gai bat artu eta pentsatu neban, Juan Antonio Mogel ta literatura-euskerea, baiña naikoa egin da orrezaz eta poztuten naz au artzea.

Ayuntamentuari eskerrak emonik eta jai onetara eldu zarienoi agur maitagarri bat eginda goazen guztiok Mogel-en aurrera. Aren irudiak, aren figurak, ez bakarrik arrizko edo zurezko estatuak, aren nortasuna, aren personalidadea artzen ditut gogoan tink gor-

detako. Ezarie aspertuko, uste dot, neu be enaz luzatuko itzaldian, eta nire itzaldi au ezta izango sakona, azalekoa baiño. Mogelen nortasunak alde asko ditu, ikuspegi askotako gizona, jakituna zan gure Mogel. Emen egiten diran itzaldien erreskadeari begiratutea baiño eztago. Eta baleiteke alde guztiak ez agertzea oraindik. Lan askotan jardun eban Mogel-ek eta lanetarako emoziñoa emoten eutsana euskal-zaletsauna zan. Alan, euskerea edertuteko **Peru Abarka** gertairudi-novela polita atera eban. «He juzgado hacer —diño bere itzaurrean— he juzgado hacer un gran servicio a la Patria sacando al teatro público los primores de un idioma que sólo se ha conservado en su pureza original en los desiertos, —baserrietan esan gura dau— a donde no han llegado sus corruptores.» Badakigu euskera garbi ta euskera mordoillo kontuan bere novela orretan sartu zala gure Mogel. Orduko ustea zana. Eta ez bakarrik euskalzalea, euskalaria be bazan. Humboldt-ek berak diño Bizkaiko jakitunenetarikoa zala gure Mogel. Alan, «Nomenclatura de las voces Guipuzcoanas sus correspondientes Vizcaynas y Castellanas para que se puedan entender ambos dialcetos» bildu eban eta «Nomenclatura de diferentes voces bascongadas comunes a los rústicos e ignoradas por no pocos de los bizcainos.» [**Peru Abarka**]. Badakizue, enaz sartuko Arrue-k eta Michelena-k be ukutu dabe-ta, badakizue euskal-iztegia asmotan eukala, eta esakune zaarretatik errefrau zaarretatik, toki-izenetatik, baserritarren aotik eta berak asmatutako itz barriakaz euskerea aberastu gura ebana. Euskerea ondo ezagututen eban, euskera osoa, fonetikea, gramatikea, iztegia, estiloa, baita etimolojia kontua, dialektolojia, eta baita filolojia, antxiñako texto zaarrak. Batzuk beintzat. Asko ezpada be orretan be lan egin eban. Gai guzti onek asmoz eta jakitez ukutu zituan. Gure Mogel-ek, sikologo ta pedagogo moduan, gure Mogel-ek ondo ekian umetan edaten dana luzaroko dala, eta lenengo urteetan ikasten dana betiko dala. «Hugazean edaten dana çerraldo etan essuro.» [Refranes y Sentencias 1596, n.º 420] «Lo que en la teta se beve en las andas se vierte» diño euskerazko esakune zaar batek. Alan, «Cristinaubaren jaquinvidea». Erlejiñoaren egiak euskaldun umeak errez ikasteko Bizkaiko euskeran argitara emon eban. Eta «Confesio ta comunioco sacramentuen gañean erakasteac» beste liburu bat Gipuzkoako euskeraz. Onelan erlejiñoa ta euskerea batera umeen gogoetan sartuko zirean eta bizi guztiko biok alkartuta iraungo eben. Ta ez bakarrik euskalzalea, euskalaria ta maisu, artista be bazan. ¡A ze polito gure erriko bizimodua zinean barik, zinematografian barik, erakusten euskun! «El introduce —Peru baserritarrak maisu moduan— él introduce con disimulo a su discípulo —Maisu Juan— en las oficinas de los herreros, carpinteros, tejedores, molineros, y hace un análisis, y anatomía nomi-

nal, y deja sorprendido al anatómico Martineciano. Le hace pasear por los bosques, y el pobre cirujano Maisu Juan aprende muchos nombres de arbustos y plantas.» [**Peru Abarka**]. Euskalzalea, euskalaria, maisua, artista, eta gaiñera langillea. Langille legez or dozuez Madrileko Historiaren Akademian berrogetaamar tomo-liburu infolio bere lanakaz. Benetan ikusbegi askotako gizona ta jakituna zan gure Mogel. Baiña ikusi daigun orain bere irudia beste alde batetik. Aitatu doguzan Madrileko liburuak gaia dabe geienak Historia aurreko Espaiñia. Euskerea Espaiñia osoan zabalik zala eta Espaiñiako toki-izen zaarrenak euskaldunak zireala. Ustea barru barruan sartuta eukan. Bere kartetan eta **Peru Abarka**-ren itzaurrean be gai au ikututen dau. Badakizue uste au Mogel-en aldian ta orain be askoren eretxia dala. «Todos estos sabios —diño jakitun batzuez itz egin ondoren— han confesado sin rebozo que la Historia y Geografía de España deben ser ilustradas por el vascuence, que se pueden aclarar algunos puntos oscuros con su inteligencia, que una NOMENCLATURA —itz au gogoko eukan, beti darabil NOMENCLATURA dikzionario ta vokabulariotzat— que una NOMENCLATURA HISTORICO-GEOGRAFICA descubrirá la situación de muchos pueblos antiguos, sitios de batallas, fundadores de ciudades...» Eta aurreratxoago: «Esta Nomenclatura comprobará la antigüedad y universalidad de ntro. Idioma en toda la Península de España, con inclusión de Portugal.» [La Historia y Geografía de España ilustradas por el Idioma vascuence]. Hervas Panduro-k, Arrue-k aitatu dau len, arazo au ezarri eutsan Mogel-i, egizu nomenklatura ori, egizu zeuk. Baiña Hervas Panduro-k arazo au Mogel-i ezarri eutsanean apal autortuten dau apaizak: «Pero ¿qué se puede esperar de uno a quien le faltan otras cualidades y ocupado más en doctrinar a los Pueblos, en catequizar a niños y en estar atareado en las faenas del Confesionario a una con otros ministerios de la Parroquia que en revolver libros antiguos? [La Historia y Geografía...]. Alan ta guzti be arazoari gogor ekion. Ez itsuan, bide onean sartu zan gaiñera. «Ha habido y debe haber habido alteraciones a veces muy notables en los nombres de origen vascuence.» eta «El que quiera acertar en las etimologías, debe estar instruído en los tres dialectos principales de este idioma» eta «El que ha de meterse a etimólogo en nombres de ciudades, territorios, ríos antiguos, o que existen fuera del actual país vascongado debe estar muy impuesto en los de casa.»]La Historia y Geografía...]. Luzea litzake olako xeetasun guztiak azaltzea. Geienetan bere zentzun ona ta jakituria erakusten dau gure Mogel-ek.

Azkenez adibide batzuk andik eta emendik artuta: **España** bere ustez da «país que tiene diferentes mares». ***Izpania, iz** eta

bania edo **bana.** «país que tiene diferentes mares o mejor que divide los mares». **Cadiz,** berak diño: «Así **Caieta** y **Cádiz** (nuestros marineros por tradición constante dicen **Caiz** sin **d** y esta letra redunda) tienen una misma significación, esto es sitio de puerto marítimo». **Betis** da «cosa que baja profundamente». **Asturias** «agua que sale entre peñas». **Sevilla** «ciudad de puente» ***Suvillia. Castilla** bitara erabagiten dau «país o población de gente nueva o de jóvenes en existencia o habitación» ***Gaztillia**; edo «pueblo de malos pícaros» ***Gaiztoillia.** Onelan eun eta berreun eta geiago ditu. Zer esaten dozue zuek? Entzun beintzat Mogel-en liburu ori «La Historia y Geografía de España ilustradas por el Idioma Vascuence» argitaratu eban Justo Garate jaunak zer diñoan itzaurrean: «Este trabajo dará una prueba más de la perspicacia e imparcialidad a la par que buen carácter —ori bai egia da— de nuestro admirado párroco de Marquina. Dado que fué escrito hacia 1800, apenas conceptúo necesario precaver contra sus errores panvasquistas.» Len esan dodana «de buen carácter» ori egia da. **Peru Abarka** irakurriaz irakurleak artzen dau andik, eztakit zelan, argitasun meetxu bat, epeltasun beroa ta baketasun bat, baketasun samur bat. Ezta istillari gure Mogel, naiz bere eretxia ez bardiña izan. Gogo onekoa zan biotz onekoa ta argia zalako. Orain be gure artean Mogel-en adibide antzekoak ikusten doguz liburuetan, olako etimolojiak. Baiña zerbait aurreratu dala esan geinke ensaio-etimolojian eta bestetan be. Ez baiña arroak izan. Jakituria apurka apurka doa geituz. Alan Mogel-en irudiak diñosku: Guztietan jakitun ezpanintzan euskalzalea eta langillea beti izan nintzan.

Gorostiaga jaunak bukatuta Arruza jaunak du aldia eskatuta eta orri batzuek irakurtzen ditu:

BILBOKO EUSKALTZALEEN AGURRA

Uri langille onetako seme leyala zan Mogel euskaltzale trebearen izena gogoratzeko batu gara egunokaz Eibarren, Euskalerriko euskaltzale asko; orain urte batzuek dirala Bilbo'n, Azkue andiarena; aurtengo Epaillean Gazteizen, Aita Olabide'rena, ta oraintsu oindiño Bedoña'n, Loramendi olerkari samur-samurrarena gogoratzeko batu giñian legez.

Nire aurretik itz egin daben euskaltzale aipatuak, egoki, sakon eta jakingarri aitatu deuskuez Mogel idazlearen ariketa ta bere bizitzeari dagokiozan zertzelada ta gora-beera guztiak. Ederto ekarri ditue jaun orrek gure adimenetara eibartar ospatsu eta

azkar aren irakaspenak, eta berak eginda itxi euskuzan euskal lanak, gure izkuntzeari geroko urteetan ainbeste ta ainbeste mesede egin deutseenak.

Au dala ta, eztagokit gaur niri emen Mogel andiari, ta ezta ta beronen lan eta ariketari buruz ezertxo be esaterik. Gaiñera, nire aurretik itz egin daben jaun orreik, nik esan neikeana baiño askozaz geiago ta geiago esan eta irakatsi deuskue; enaz ba ni gai, orreri buruz beste ezer esateko.

Bilbo'ko euskaltzaleen agurra ta abotsa ekarri nai dot nik gaur, biltzar nagusi onetara; uri andi aretako euskaldun asko ta askoren iritziak eta asmoak agertu nai deutsuedaz; eztakit ordea, nire arazo au ondo bete al izango dodan ala ez, alegiñak egingo ditut beintzat artez eta ondo egiteko.

Euskaldunen berbeta zaarra galduaz-galduaz doala ta, ainbat iritzi irakurten ditugu aspaldion, bai etxe barrukoak, eta baita kanpokoak be, galbide oneri esi gogor bat ipinteko zer egin bear litzaken eskatzen edo azaltzen. Onen gaiñean, edo orain esaten dogun legez, oneri buruz, zerbait esateko gogoak geunkazan aspaldian; baiña gaur arte eztogu bitartetxo bat izan onetarako. Or doa ba gure iritzi garbi-garbia.

Emeretzigarren gizaldiak, bere azken arnasak bai emongo, ez emongo ziarduala, emen Bilbo'n berton, «Juegos Florales» izeneko literaturadun jai batzuek egin ziran, eta jai orretan, bilbotar ospatsu eta benetan jakintsua zan gizon andi baten abots zorrotz-zorrotzak, geure euskera zaarrari entierrua egin bear geuntsala agindu euskun ozenki euskaldun guztieri.

Gure antziñako izkuntza au, seaskan, amaren laztan artean ikasiriko berbeta zoragarri au, etzala gauza espirituari jagokozan gai sakon-sakonak bear diran legez azaltzeko, eta beraz, negarrak eta erostak alde batera itxita, geronek il bear genduela geuregeurea dan mintzoa, eta beronen ordez, Castilla'ko erdera aberatsa artu ta erabilli. Au izan zan, gitxi bat gora-beera, jaun jakintsu arek jardun aretan emon euskun kontsejua.

Baiña, auxe ber-bera esaten eben amaika eta amabigarren gizaldietako jakitunak be, Castilla'ko izkuntza orreri buruz; etzala gauza kulturadun gaiak egoki adiarazteko, orretarako latin berbetea zala egokiena eta abar. Egia zan, Castilla'ko erderea errian erabilli arren, idatzi latiñez egiten zan orduko denpora aretan. Eta, nun gelditu ziran gero jakintsu areen iritziok? Castilla'ko izkuntza ori, sendotu, gogortu, zabaldu eta edozein arazotarako gaitu egin zan geroko gizaldietan, gaur dakusgun egoera ederrera eldu arte, jakintsu guztien iritziak guzurtauta gelditurik.

Zer jazo zan an? Beste gertakari batzuen artean, erri batek bere berbeteari zor deutsan lotsea eta begirunea, ederto, guztiz ederto gorde egin zirala, eta amairugarren gizaldian Castilla-León'go errege Fernando irugarrenak (Fernando el Santo zeritzanak) eta onen urrengo gero, bere seme Alfonso amargarrenak (Alfonso el Sabio izenekoak) arabitarrak eukezan grezitarren kulturadun idazlan guztiak edo geienak, Toledo'n bertan, Castilla'ko erderara itzuliz, idazle askok eta askok errege bi onen bideeri jarraituz, eta onen ondoren gaiñera, erria bera izkuntza ori egiten bene-benetan sayatuz, gizaldi bi edo iru geroago, len ezetarako gauza etzan berbetea, munduan aurrenetarikoa izaten etorri zan.

Eta onenbestez, gatozan orain barriro gure arira. Len aitatu dogun bilbotar ospatsu eta jakintsu andi aren iritzien kontra jagi dira gaur, munduko izkuntzalaririk geienak eta aipatuenak. Lurbiran izan leiteken bitxirik baliosoena dogula guk Euskalerrian esaten deuskue abo betean izkuntzalari orreik; eztaigula ezegaitik be gure izkuntza eder au galdu, eurak be alegin guzti-guztiak egingo dituela orretarako ta.

Baiña alan eta guzti be, gure izkuntza leizara doa. Auxe da gaur gure korapillorik andiena eta matasarik latzena, bai eta gure ardurarik beiñen-beiñena be. Nola askatu korapillo estu eta larri au? Ona gure iritzi apal-apala arazo onetan:

Gure berbetea eskoletako ateetatik barrurantza egiten ikusten eztogun bitartean, eztogu gure ustez gauza andi-andirik lortu al izango. Eta eskoletatik diñogunean, ez uste gero ume-eskolak bakarrik aitatu nai ditugula, ez; eskoletatik diñogunean, malla guztietako eskolak aitatu nai ditugu, eta eskola orreen ateak zabaldu bear jakozala geure euskereari esan nai dogu.

Euskerea eskoletako ateetatik sartzea, ezta baiña jakitunen lana, ez; ori legegilleak emon bear dauan agindua da, eta legegilleak eztau agindu ori emongo, biotz barrenean osoro sarturik daukan zalantza bat, kezka bat, bildur izugarri bat beti-betiko atara arte. Ia ba, gareanon artean, legegilleari, zalantza ori, kezka ori, bildur izugarri ori zelan edo alan lenbaitlen ataraten deutsagun.

Estaduko eskoletan izkuntza bat baiño geiago erabilli ezkero, Estaduko batasuna makaldu edo ausi egingo litzakela uste dau bete-betean gaur legegilleak, eta au, argi ta garbi esan, ezta egia; or dagoz bestela Europa zabalean zenbait estadu, bi edo iru izkuntza batera euren eskoletan erabilten dituenak eta irakasten dabenak, eta guk dakigularik beintzat, ezta eurotan erri-batasuna ezetan be makaldu, eta gitxiago galdu. Kezka orreik, zalantza orreik, bildur orreik, beste sasoi batzuetako kezkak, zalantzak eta

bildurrak ziran; ezta gaur orretariko ardurarik iñungo agintzadunen adimenetan.

Eta izan be, gauza bat da batasuna eta beste bat bardintasuna. Bardintasuna baiño gauza itxusiagorik ezta. Dana bardin, dana itxura bateko, dana kolore bardiñaz egiña; ori baiño gauza gogaikarriagorik ba alda? Batasuna barriz, bauza ederra eta atsegiña da, guztiz alaia.

Gure gorputza dogu, jaunak, batasunaren eredurik bikaiñena, eta ikusten dozue gorputzeko atal bakoitzak bere ariketa berezian zelan diñarduan. Ezta biotza urdaillaren ariketan sartuko, ezta ta onek be, eztitu ezegaitik aren ariketa mugak igaroko, eta orretara beste atal guztiak be; bakoitza bere ariketa berezian ari da. Gure gorputzean eztago bardintasunik, dana da desbardiña; baiña orregaitik gora-beera ezta gorputzaren batasuna eteten, eta zeinbat eta atal bakoitzak bere zeregiña zintzoago bete, ainbat obea izango da gorputzaren osasuna.

Au erakutsi bear jako argi ta garbi legegilleari, Euskalerriko eskoletako ateak gure izkuntzeari ondo zabaldu degiozan, eta euskerea berari dagokion tokian eta egoeran gelditu daiten.

Eskoletako ateak euskereari zabaldu, baiña ezetariko kezka eta zalantza barik gero, maitasun osoz eta borondate beteagaz. Gure seme-alabak erriko eskoletan euskeraz ikastea eztoa gaiñera Castilla'ko erderearen kontra; biak erabilli leitekez, eta biak erabiltea ondo baiño obeto etorriko litzake guztiontzat, ba ume euskaldunak euren gurasoen izkuntzea, etxean entzuten daben berbeta gozoa, eskoletan ikasten asi daitezanean, erreztasun geiagogaz egingo dabe gero Castilla'koa be. Au leku askotan egiztatu dan arazoa da.

Legegillearen erabagi edo agindu au lortu arte, guk be, erri lagunak, kaletarrak batez be, egin geinke zerbait gure izkuntzearen jauspidea galerazoteko.

Eta azkenengo au gogoan ondo arturik, ona emen Bilbo'ko euskaltzaleak lenbaitlen egite bidera ekarteko asmoz euren gain artu nai daben zeregiña; beti be, gure aurretiko euskal arbasoak, Larramendi, Mendiburu, Mogel, Azkue, Lizardi, Loramendi, Bustintza ta beste euskal idazle guzti-guztien gomutaz, eurentzat gorazarrerik onena eta egokiena berau dala jakiñik.

«Resurrección María de Azkue» mintegia sortu nai dogu beren-beregi Bilbo'n, eta ona gaur, Mogel zanaren gorazarre egun andi onetan, gure langaiaren zertzeladak Euskalerriko euskaltzale guztien aurrera nola ekarten ditugun, eta bide batez emen gure artean ikusten ditugun Euskaltzaindi'ko jaun agurgarriak, alkar-

go edo mintegi au sortzeko euren baimena emon deiskuen, eskatzen dogularik.

Mintegi onen beren-beregiko asmoa eta lana, euskal izkuntzea bere jauspidetik atara eta Euskalerrian zear euskereaganako zaletasuna zabaltzea da.

Onetarako alegin guztiakaz lagunduko deutso Euskaltzaindia'ri, eta beronen babespean jarriko da, «Ekin eta Yarrai» elburua bere elburutzat arturik.

Azkue euskaltzale andiaren izena artzen dauan alkargo barri onek, iru sail onetan berezi nai dau bere lana ta ekiña:

Lenengo sailla, «euskerea irakatsi»; bigarrena, «euskerea irakurri», eta irugarrena, «euskerea belarrietaratu».

Ona lenengo saillari dagokiozan zeregiñak: euskeraz irakasteko liburuak egin, euskal ikastaldiak zabaldu eta irakasle onakaz zuzendu, euskerea ikaste-etxeetan sartu, batez be, fraille eta monjetan. Gaiñera bere ardurapeko arazoak beste onek be izango dira: Euskal eskolak gertatzea, umeentzako eskoletarako euskal irakaste bideak egitea, naiz norberarenak naiz beste izkuntzaren batetik aldatuak, erri txikietako ume euskaldunen artean, irakurri ta idazten sayatu daitezan, sariak banantzea, gazteen artean euskal zaletasuna bizkortzeko, berbaldiak emotea eta abar.

Bigarren saillari dagokiozan lanak eta ekiñak onek dira: Egunkarietan euskerazko lanak argitaratu, orain argitaratzen diran aldizkariak zabaldu ta eurotan be aldiran lanik geienak agertu, ipuin, novela eta ostantzeko literaturadun liburuak argitaratu, eta ezagutzen diranak zabaldu. Euskal liburutegi bat sortu, berton al diran euskal libururik geien bildu, ta irakurri nai dituen lagunei egunero ordu batzuen egokitasuna emon. Liburu barrien egilleentzat urtean-urtean sariak agindu. «Euskal Egunak» izeneko jaiak antolatu, urte batean erri baten, urrengoan beste baten eta orrela, berton lanik ederrenak ondo saritu. Umeentzako T B O antzeko bat egin eta azken muga lez, euskal asterokoa, ta gero, egunerokoa be sortu.

Irugarren saillaren lanak ona: Teatru jaiak gertatu, bertsolarien txapelketak ugaritu, zinema, erradio ta ostantzeko barraiaketa guztietara euskerea eroan, al baldin bada televisiñora be bai, ta itz baten esateko, euskaldunen belarrietatik erriko izkuntza alegiñez sartu, gure errikideak irakurteko alpertxoak dirala kontuan izanik.

Gure alegiñak gaiñera elburu batera jo bearko dabe, uri andietatik asi zala izkuntzea galtzen jakiñik, ortik asi bearko dabela beronen gora-bideak be, ta onetarako, uri andietako lagunak, kaletarrak, erabilli bear izango dogula gure izkuntzea beti ta toki

guztietan. Orretara egiten baldin badogu, erri txikietako lagunak, nekazari-arrantzaleak, eztabe euskerea galduko; bestela bai.

Iñoiz Euskalerrian beste alkargo zabalagoren bat sortuko baldin balitz, ezkara gu azkenengoak izango alkargo orretan sartzeko, eta gure indar guzti-guztiak beroneri eskintzeko.

Izan be, lotsagarria da gure errian euskal izkuntzarekin jazoten dana; ona adibide bat:

Euskalerriko periodikuetan irakurten ditugu lantzean bein gure izkuntzeari zuzenduriko berba samur batzuek; goraipamen andiak eta txalo ugariak ikusten ditugu sarri Bilbo, Donostia, Gazteiz eta Iruñe'ko egunkarietan, «nuestra lengua vernácula», «el rico idioma de nuestros antepasados», «el venerable verbo de nuestro pueblo» eta onetariko itz eder-ederrak; baiña beti erderaz. Euskal jairen bat nunbaiten izaten baldin bada, beteten ditue euren orrialdeak jai orren barri emoten, eta askotan luze xamar, baiña beti erderaz. Eztogu esan nai ordea au txarto dagoanik, ez; au ondo dago, guztiz ondo gaiñera, baiña, eta barriro diñogu «baiña», zegaitik ez agertu lantzean bein baiño ezpada be, zeozer euskeraz egunkari orreitan? Zer dala ta ez emon leku periodiku orren orrialdeetan gure mintzoari? Ain «nuestra» edo «nuestro» baldin bada, ezin leiteke ondo ulertu ori ez egitea.

Esan dogun guzti au aurrera eroan eta egite bidera ekarteko, iru erabagi-buru oneik artu bear gendukezala Biltzar onetan deritxagu.

Lenengoa: Españia'ko «Ministerio de Educación» edo eskoletako arduraduna izan leitekenari, eskakizun bat zuzendu; Euskalerri'ko aur-eskoletan euskereari nolabait sarpidea emoteko agindua argitaratu dagian. (Badakigu arazo onek bere buruasteak ekarriko leuskiguzana, irakaslerik eza leenbizikoa, baiña Bizkaian beintzat «Escuelas de Barriada» izena daroen eskoletan, irakasle geienak, euskaldunak dira, emakumezkoak beñipein, eta onek asi leitekez). Textoak egitea elitzake barriz ain gatxa izango. Datorren urterako edo gertatu geinkela asierea uste dogu.

Bigarrena: Euskalerri'ko egunkari guztien artezkariei euren periodikuen orrialdeetan egunero euskerazko lanen bat sartu dagiela eskatu.

Irugarrena: Gure uri andietako «Radio Emisora» guztieri egunero emisiño txiki bat bada be, euskeraz emon dagiela erregutu.

Iru eskakizun oneik egitea izango litzake gure ustez, Bilbo'ko euskaltzale guztien ustez (euren izenean berba egiten dot eta),

Biltzar andi onetan artu geinken erabagirik beiñen-beiñena, eta bide batez gure aurretiko euskaltzale guztieri opa giñeyen gorazarre-eskintzarik zindo-zindoena. **Ekin eta Yarrai.**

A. Irigoyen: Arruza-ren itzaldi au entzun ondoan itz batzuek esan nai ditut. Asmo oso ederrak, baiña ain zuzen ere aurrera eraman bear dira nolabait eta ori izango da zaillena, zeren-eta sendo ekin bearko zaion. Itz egitea bakarrik ezta naikoa, bear da sendo ekin eta gaiñera buruz.

Onekin bukatuko ditugu atzo eta gaur emen izan ditugun itzaldiak. Ainbat jente eta ainbat izlari izan dira emen, itzaldi oso ederrak entzun ditugu eta Arruza jaunaren gaiari dagokiona batez ere da Lafitte-k emen atzo aipatu zuena. Ain zuzen ere Lafitte-k an eskoletan egin dutena esan zigun. Eta dirudianez, frutua ikusten baita, naikoa burutsu jokatu dute. Lafitte-k zionez eskoletan euskera maite eztutenak ere nolabait ontzat artu dute lan poxi bat egitea eta ori lortu dute alako diplomazia sendo batekin, beintzat alde jartzen ezpaldin badira ere kontra jarri ez ditezen lortu dute. Ortan, uste det, Arruza jaunak ondo esan duela lenbizi esan duena, legegillearena, baiña egintzetara joan bear degu eta orduan erakutsi bearko da abildadea. Bestalde atzo Mitxelena jaunak ere esan zigun emen nola gaur egunean eskola kontuan iñoiz egin eztana egiten ari dala norbait edo norbaitzuk. Eta nolabait ori indartu, geroago ta geiago indartu bear dala, gero legea ere sortu aal izan dedin, zeren-eta ezin eskatu diteke lege bat ezer ezpaldin badago, asmo uts batekin bakarrik. Asmo orrek atzetik izan bear du benetako bizia, eta benetako gauza bat izan bear du, legea emana izan dedin. Legea etortzen da egintzen atzetik. Aurretik ere etorri diteke, baiña arriskua izaten da gero egintzak legearen bidera makurtu ez ditezen, naiz-eta legea ematen duenak borondate osoa izan lortu nai dana lortu dedin. Eta ortan uste det Lafitte jaunak emen eman zigun ikasbidea oso jakingarria dala, eta beste alderdi batetik, ain zuzen ere, ori da guztiok daukagun ametsa, ortan gabiltza beti. Beraz, bideak billatu bear ditugu, alegiñak egin diplomazia aundi batez, iñor mindu gabe. Ori izaten da kontua askotan, gauzak nola esaten diran balio izaten dute edo ez etorkizun luze on bat lortzeko. Gauzak lenbiziko momentuan gaizki zuzentzen baldin badira, gero askotan egoten dira urteak eta urteak gaizki zuzenduak, eta ezin zuzendurik ibiltzen gera. Beraz, uste det emen jokatu bear dala buru askorekin eta ez arinki. Gaiñerakoan asmo.k izatea ona da, baiña asmoei gorputza eman bear zaie nolabait. Eta ori uste det denboraren buruan lortuko dala. Emen

badirudi guztiok euskera gauza nagusi bat bezela jartzeko asmotan gerala, eta, euskera badirudi guztion batasunerako gauza egokia izango dala. Euskerak euskaldun guztiak batu ditzala eta ez bereizi. Euskera, beste gauza batzuetan berdin pentsatzen ezpaldin badegu ere, euskera izan dedilla lokarria, guztiok lotuko gaituan lokarria. Euskaldunak izan dezagula izkuntzaren bidez batasun aundi bat. Eta ori da nik Arruza jaunari esango niokeana.

Eta, onela bukatuko ditugu atzo eta gaurko batzarrak. Emen egin diran itzaldi guztiak eta jardunak, oi danez, argitaratu egingo dira. Jardunak itzaldi gertatuen ostean jarririk izaten dira, noski, bizigarririk onenak, an agertzen diralako gauzak bizi bizirik, eta argibide aundiak izaten dira itzaldientzat. Eta **Euskera**-n argitaratuko ditugu.

Batzar auek batasuna lortzeko ere, izkuntzaren batasuna, uste det oso egokiak dirala, alkar ezagutzen degulako. Emen euskalki askotako jenteak itz egiten du, eta nastutzen geran ezkero, ez laboratorio baten egiten degun gauza bezela, baizik alkarrekin izketan, bizi bizian, batasun biderako oso egokia dala deritzat, eta olako batzarrak, au da egin dan irugarrena, mesede aundia ekarriko dutela orretatik bakarrik, alkar arpegiz arpegi ikustetik eta alkarrekin itz egitetik.

Bertsolariak ere batasun kontuan gauza ederra egin dezakete eta egin dute orainarte. Bertsozaleak bertsolaririk onenen bertsoak buruz ikasten ditu bertso-paperetatik, eta naiz-eta euskalkiz berdiñak ez izan kutsatu egiten da beste forma batzuekin, buruz ikasten dituzte eta kutsatu egiten dira. Eta naiz-eta norberak bere euskalkiko joera igarri gabe atera Bizkaian ikusten degu nola Gipuzkoako forma asko erabiltzen dituzten ikasiak, eguneroko izketan erabiltzen eztituztenak, baiña erabilliezagatik oso ongi ulertzen dituztenak. Aurten guztiok dakizute Bizkaian egin degula Bizkaiko bertsolarien txapelketa eta Gipuzkoan ere biar izango degu txapelketa nagusia. Badago asmo bat, Nafarroan ere egin nai dute datorren urtean ango txapelketa, badago asmo bat Euskalerri osoko bertsolariak alkarrekin nastutzekoa. Mugaz bestaldetik ere badaude bertsolariak, aurten ere izan dituzte zenbait saiaketa, igaz ere bai, eta an ere ari dira, eta guztiak urte batzuetan alkarrekin nastutzen baldin badira euskeraren batasunerako gauza egokia izango da, alkarrekin nasturik kutsatu egingo diralako apur bat, eta kutsatzen baldin badira zenbait gauza ikasi eta ulertu egingo dituzte izketan erabiltzen ezpaldin badituzte ere oraingoz. Lenbiziko aldian akaso ezin izango da lapurtar bat bizkaitar batekin teman jarri, baiña billatu diteke modua teman jarri gabe

ere bertsoak kantatu ditzaten guztiak entzuteko moduan. Eta bertsolariak eztira laboratorio batean asmatutako gauza bat, da gauza bat benetako bizia daukana, eta nastutze orretatik, benetako bizitzako nastutze orretatik etorri diteke batasuna, laboratorioko zeretatik baiño geiago. Guk laboratorioan egin bear gendukeana da ezagutu benetako zer ori nola dan, eta zuzendu, ezagupidearen zentzunez jokaturik, batasun ori albait errezen egin dedin. Baiña zuzendu, ez asmatu. Batasunaren aldetik, len ere esan det, batzarrok ere mesedegarriak dira.

Batzar auen inguruan, eibartarrei eskerrak, zenbait jai eta euskal festa gertatu dira, ez bakarrik emen biltzen geran minoria onentzat, baita erriko jente guztiarentzat ere. Atzo Amaya Teatroan Elgoibarko teatrogilleak oso ongi eta biziki eman ziguten Garitaonaindia zanaren obra eder bat, Eibarko koralekoak ere aritu ziran, bakarrizketa bat egin zuen beste batek oso ederra eta jenteari barre asko eragin ziona, eta bertsolariak ere kantatu zuten, gipuzkoarrak eta bizkaitarrak: Basarri ta Uztapide eta Embeita ta Azpillaga. Gaur ere badaude Amaya Teatroan beste zenbait gauza. Gaur arratsaldean aurren esamiña batzuek egingo dira. Beko plazan, Ayuntamentuaren aurrean jarri dituzte toki batzuek esamiñak bertan egiteko Eibar eta Eibar inguruko aurrei. Biar goizean amaiketan, programak jartzen duenez, zenbait aritu ondoren, aurreskua, dantzariak, txistulariak, sariak emango zaizkie aur oiei, eta arratsaldean Gipuzkoako bertsolarien txapelketa nagusia izango da. Diot, bada, batzar auen inguruan, erriko jentearentzat, maioriarentzat ere, ainbat gauza prestatu dirala.

Olako batzarrak, aurrerantzean ere segitu bear ditugu egiten, zentzunez eta alkarren iritziak eta esanbearrak adituz, eta gero argitaratuz. Eta uste det asmo au aurrera eramaten baldin badegu bear dan bezela, aurrerapide aundiak egingo ditugula. Eta onekin bukatzen det.

A. Irigoyen: Orain, ordu batetan Club Deportivo-an erretratu--erakusketa bati asiera emango zaio, eta ikusten joan nai duena joan diteke. Orrela, ara joanik ospea emango zaio.

(Aurreko **Euskera**-n (IV-1959, p. 257) argitaratu genduan Biltzar onen berri ta baita Gipuzkoako bertsolarien txapelketa nagusiaren berri. Praga-tik berandu, Biltzarrak bukatuta gero etorri zan agurrezko karta ere, Norbert Tauer-ena, argitaratu genduan. Bertsolari nagusiari Gipuzkoako Diputazioaren izenean makilla ematera Vicente Izagirre Zarauzko Alkate jauna izan zan).

Euskal Kulturaren Alde-k izkribu bat bialdu zuen Biltzarrera. Baiña astiezagatik etzan irakurri. Emen ematen degu beste lan eta jardun guztiekin batera:

EUSKALTZAINDIAK EIBAR'EN ATONDUTAKO BATZARRARI
Euskerari buruzko asmoak

Euskera salbatzeko guziok dugun kexutasunez batzar ortara idazki au zuzentzea erabaki dugu, geron artean darabilzkigun asmo ta kezka batzuek agertu naiean eta ontzat artuak izango diralakoan.

Guziok bat geran euskerarenganako maitasunean ari izan bear dugu beti, maitasun orrek emango baitigu gure izkuntza zaintzeko bear dugun argia, baita kemena ere.

Maitasun ortan bat gerala diogu, orrela dalako ta orrelaxe izan bear duelako, batasun orrek ematen digun pozez. Jarduketan, ostera, ezin batasunik izan; guziongan, ala bearrez, buru bezenbat aburu sortzea dugu bidezko. Auzia, beraz, gure aburu oiek alkartzeko alegiñak egitea dugu; orixe izango genduke onena; eta alkartze osoa zailla bada, gutxienez alkarrenganuntz urbildu.

Gauza aunitz egin ditezke, eiki, gure izkera gaxo onen alde, ta onezkero amaika ezagutu ditugu elburu ortaz aurrera eraman izan diranak. Lan guztiak ditugu onuragarri, bakoitza bere maillan noski; eta lan guzti oiek beren laguntza egiazki eman dute.

Ala ere, euskera salbatzeko ta gure arazo au aurreruntz eramateko, ez lan oietako bakoitza, ez eta ere guztien artean egindakoak, ez dira aski izan, nai zana burutzeko. Euskera gero ta atzerago dijoakigu; edozein toki edo errira so egin ezkero, nunai galtzea baño ez da ikusten.

Orain arte egin diran lanak eta antolatu diran erakundeak, iñolaz ere geldierazi gabe, iñundik ere ezeztatzeke, aurreruntz jo bear dute, beren frutu onak eten gabe ematen jarrai ditzaten. Baña beste zerbait billatu bear dugula uste dugu, ta bear dugun beste ori zein dan edo zein izan ditekean azaltzea izango da idazki onen mamia.

Geron ustez, eta ontan ere bat geralakoan egon gaitezke, gure izkuntzak aurrera jo dezan, beste kultura-mintzairak eraman duten bidea bera artu bear du erabat; eta gure Erriak, arlo onezaz, beste Erri guztiak bezela jokatu bear luke.

Makiña bat bide Erri guztietan, beren izkuntza ta beren kultura zaindu ta indartzeko darabilzkitenak! Baña, ainbeste izanarren, bat dute orok beste bide guztien oñarria: Irakaskintza. Orra or bide bearra eta egokiena.

Orixe izan bear orrengatik, euskerari buruzko asmoen artean, geron ustez, gure kexutasun aundienekoa; eta bere mugarrien artean kokaturik, auxe da egitan esan dezakeguna: Euskalerri osoan euskera eskoletan bete-betean sartu arte, ez dugu esan ahal izango bere osasunerako bidean ari danik; ez eta gure Erriak bere gogo berezia gorde ahal izango duenik ere; oso estu baititugu alkarturik gurean, edonun bezela, gure izkuntza ta gure gogo ori.

Erri guztietan, egun iñoiz baño neurri aundiagoz, beren aur ta gazteen gogoa eskola ta ikastetxeetan eratzen da; eta ikas-lekuetan artzen edo bereganatzen duten gogo orrek, beren bizi guzirako iraungo die, nai ta nai ez, naiz eta gero beste izkuntzak ikasi, naiz eta beste kulturetan sartzen badira ere. Egitada au begien aurrean agertzen zaigu egi-egitan, eta ez dugu uste iñork ukatuko digunik.

Erri geyenetan, eskolako gogo-giroa ta kanpokoa berdiñak dira, edo obeto esanik bat dira biak. Aurrak eskoletara dijoazenean, etxean ikasitako izkuntza bera aurkitzen dute, eta eskoletatik ateratzen diranean orobat eguneroko bizian. Ala, etxe, eskola ta biziaren joerak gogo-giro berean edaturik dituzte, alkarrenganako batasunean.

Ez da gurean orrelakorik iñoiz gertatu. (Euskeraz mintzatzen dan errietan esan nai dugu). Gure euskaldun aurrak gogo-giro bat dutela sartzen dira erdal-eskoletan; eta leku auetan erderaz irakasten dana ondo xamar ikasten badute, beste gogo-giro berri batean aterako dira geyenak; eta ori estu gertatzen ezpada ere, ziur da, sartzerakoan eramaten dana, oso naspildu eta txikitua izango dutela. Eta beren bizi guzirako, etxeko gogo-giro ura, eskolako giroak guztiz menderaturik geratuko da eta sakon aldaturik. Ots, naiz eta eskolatik irtenda, euskal-giroan bizi izatera berriz sartuarren. Zer esan, erdal-giroan bizi bear baldin badute?

Orra bada, gure euskal-gogo ta euskerarentzako galbide nagusiena. Eta, alegia, orra ere nun ari bear izango dugun, euskera ta berarekin gure euskal-gogoa salbatu nai baldin badugu.

Bear-bearra dugu, orrengatik, gure euskal-irakaskintza antolatzea eta gero eskoletan erabiltzeko alegiñak egitea. Ez gera lan ontan lenengoak izango. Frantzia'n «Deixone» legea deitzen danak neurri bateko eskubidea ematen du, beste izkuntzen artean, Lapurdi, Baxenabarre ta Zuberoa'ko eskoletan euskera ere irakasia izan dedin. Eta ain zuzen, joan dan agustuan Bayona'n izan da ikastaro txiki ta berezia, esandako lege orren babesean egin ditekean euskal-irakaskintzari buruz egiña.

Euskal-irakaskintza antolatzeko, eskierki, eragozpen batzuek sortuko dira ortan abiaturik. Ez da txikiena izango eskoletan ira-

kasten diran geietarako liburu egokiak ez izatea. Eta liburu oiek idazteko ere, zer esango dugu ikas-gai bakoitzak bear dituen itz bereziak ezpaditugu? Nai ta nai ez, auek ere sorrerazi bear; eta itz oriek berberak, guziok ontzat artzeko balira, gaitz erdi; orrela sorterri guzirako batasuna egiña izango genduke. Ez ote da egokiena asmo ontaz ari izatea?

Nork eratu euskal-irakaskintza? Geron iritziz, gaur euskera ta euskeraz irakasten ari diranak; auetxek egokienak apika. Eziña ote, **euskal-irakasleen alkartasuna** sorreraztea, elburu berezi orrezaz gañera? Egin ditekean erakundea dugu ori, geron ustez, eta orrengatik batzar orri aurkeztutzen ausartzen gera.

Eta nork ikas-gaietarako bearrezkoak ditugun itz berriak aukeratu? Esan ditugun irakasle oiek berak idazleekin batera. Idazleen alkartasuna egiña bide dago aspalditxodanik. Beraz, orra bi alkartasun oso berezi ta egokiak, egin bear dan lanerako aukerakoen izateko diranak.

Irakasleak gertutzeko, ikastaro bereziak antolatu bear lirake, oietara batez ere gaur eskoletan ari diranak joan ditezen. Auengan euskerarenganako zaletasuna piztu-eraztea oso egokia izango dugu; ez, gañera, euskera bera bakarrik bear dalako, baita Frantzia aldean ari diranez, euskera frantzesa ikasteko oztopoa ez dala egiztatu dalako; aurrak eskolan frantzesaren ikastea obeto burutzeko, euskera etxean erabiltzea laguntzarik aundiena dalako. Orrelaxe ikusten dute irakaskintzaren nagusiak, eta orrengatik gero ta bide aundiagoa egiten du eskolan euskera sartzeko asmoak. Eta frantzesarekiko ona dana ez ote da gaztelaniarekiko ere?

Euskaltzale baten ametsa, euskera Euskalerriko erri guztietan ezaguna beñepein izatearena dugu. Beraz, geron asmoak mota bitarikoak ditugu: bata, euskeraz egiten dan errietan, bertako eskoletako irakaskintza euskeraz ere antolatzea; eta bestea, erderazko errietan, euskera, beste gai bat bezela, ango eskoletan irakastea.

Beste mailla eta tokietarako ere nai izango genduke euskera. Geron ustez apaiz-ikastetxe guztietan ere euskera ikasi bear izango litzake sakon eta ongi; Euskalerri osoan bizi diran apaizak egiazko euskaldunak izan bear, edonun sortu baititeke erlijiozko laguntzak euskeraz artu nai edo bear izango dituen euskalduna.

Beste errietara dijoazen mixiolariak, erri bakoitzeko izkuntza berezia ikasten dute asteko. Asko izango al litzake Euskalerriko apaizai beren Erriaren izkuntzaganako ajola ori bera eskatzea? Eta apaizai ezezik, fraile ta monjai ere?

Erlijiosoai buruz asi geran ezkero, badugu beste bide bat ere, geron ustez: Konkordatoarena. España'ko agintariek ontzat artzen dute konkordato ortan, Elizak eskola ta edonolako ikastetxe guziak antolatu ta izateko duen eskubidea.

Eziña izango al litzake bide ori erabiltzea? Ausaz, eragozpen aundiena, orrela jarri litezkean eskolak ideki ta eusteko, diruarena izango litzake. Baña diru-laguntza lortu ezkero, egin ditekean lantzat daukagu.

Orra or, gaurkoz, Eibar'ko batzar orren aurrean asmo auek agerrerazten ditugula; gogo onez artzen badira, ta bertatik euskeraren osasunerako zerbait on aurkitzen bada, benetan pozgarria izango da guretzat.

Beti euskeraren alde lan egiteko gerturik, ona emen guztienganako asmo onenaz gaudela.

"LORAMENDI" Fr. JOAKIN BEDOÑAKOAREN GORAZARREZ EUSKALTZAINDIAK EGINDAKO LITERATURA-SARIKETAN LENDABIZIKO SARIA IRABAZI ZUTEN IRU LANAK.

Arrue jaunaren itzaldia Bedoña-n 1959 iraillaren 20-an.

Poesia: *Gabriel Aresti*

Itz lauz: *Luis Jauregi*

Teatroa: *Eusebio Erkiaga*

ANTONIO ARRUE JAUNAREN ITZALDIA BEDOÑAN

EUSKALTZAINDIA
REAL ACADEMIA DE LA LENGUA VASCA

1959 iraillaren 20-an

Jaun-andreak:

Zer dala-ta bildu gera gaur emen onenbesteko gizaseme ta emakume saill au? Auzo ontako seme Loramendi gooratzearren lenengoz, eta, bide batez, euskal-jai atsegin bat igarotzeko asmoz, noski.

Baña, nor zan ala zer zan Loramendi? Jakintsuen bat? Gobernarien bat? Gizon aberats edo indartsuen bat? Ezertxo ere orrelakorik ez noski, jaunak.

Gaur emen gooratzen degun gizona, praille-gai apal bat, olerkari bat, euskaltzale bat baizik etzan.

Ta au da, jaunak, ain zuzen ere, nere ustez beintzat, gure gaurko gauzarik pozkarriena: oraindik ere gure artean euskaltzaletasunak bizi-bizirik irauten duala, ikustea. Ez genduke bestela gooratuko, gaur gooratzen degun eran, euskaltzale benetako bat izatea baño ia beste doairik izan etzuan Loramendi bezalako gizon bat.

Egia esan, olerkari bezala ere, poeta bezala ere, gizon nabarmen bat izandu zan Loramendi. Naiz ta zorigaiztoz gazterik ill bazan ere. Ain gazterik, gañera.

Ogei ta bost urte besterik etzituala, udaberriko egun batez iges egin zigun betiko, egundaño udaberria amaitzen ez dan atseden-tokira.

Esan genezake, egiaz, berari buruz bereziki idatziak diruditela Eskritura Santa'ko itz aiek: «Gizona, mendi-lorea bezala loratzen eta igartzen da».

Esan det, alegia, olerkari bezala ere, poeta bezala ere, gizon nabarmena izandu zala Loramendi. Ta ala da iñolaz ere.

Oraintsu ildako erdal-olerkari ospetsu batek zion: Kendu bertsoei beren igidura, beren musika; baita itzen azken-berdintasuna, rima; kendu, ondoren, itzak berak, eta gogoetak, ideiak ere bai, ta, ala ta guziaz, zertxobait gelditzen bada, ori izango da poesia.

Bada, jaunak, baldin Loramendi'ren olerki batzuek irakurtzen baditu-zute, ta gero beren igiduraz, rimaz, itzez eta ideiaz zearo aztutzen bazerate ere, gelditukо zaizute aldi luze batean, buruan ezpada, biotzean beintzat bai, alako poesi-zantzu gozo bat.

Beraz, Loramendi poeta zan, ta gorputz osokoa, gañera.

Baña ez det une ontan Loramendi olerkari bezala aztertzeko asmorik. Lan au egin bait-digute, ta egoki gañera, sariketara etorri zaizkigun idazle batzuek.

Nere gaurko itzak —itz txit laburrak—, nere gaurko itzak euskeraren iraupenaz izango dira. Au bait-da gaur euskaltzaleok eskuartean darabilkigun arlo, arazo ta lanbiderik larriena ta premiatsuena. Gañera, Loramendi'ri berari ere, baldin une ontan zeruko zirrikituren batetik begira badaukagu, ziur asko gogoko izango zaio noski gai au ikututzea.

Nik badakit ongi zuek guziok euskaltzaleak zeratela, baña oraindik ere —min zait esatea baña—, oraindik ere badira, damurik, Euskalerria'n, gutxi bederik, euskera aintzakotzat ere artzen ez duten batzuek.

Zentzugabekeri arrigarria benetan, jaunak. Egungo egunean, lengo mendeetako gauza zar illak —arriak, zurak, burniak, paperak, pinturak eta abar— gordetzen saiatzen bagera, nolatan euskera bezain gauza bizi bat gordetzen alegin guziak ez egin?

Beraz, merezi degula uste det euskaltzaleok, gaurko egunean nolabait ere euskeraren alde lanean ari geradenok, euskaldun guzien laguntza, goiko ta beeko euskaldun guzien laguntza. Baña —ta ondo entzun— etzaigu laguntza ori eman bear limosnatxo bat Jainkoa'ren izenean ematen dan bezala; ez, ziñez eta bidez zor zaigun gauza bat bezala baizik.

Ori bai: ezin gindezke iñola ere laguntza orrezaz beste xedeetarako, beste elburuetarako, beste gauzetarako baliatu, ta are gutxiago euskaldunon arteko berezitasunak eta alderdikeriak azitzeko ta sakontzeko:

Ta ontan, jaunak, garbi jokatu bear degu, ta, ori bai, garbi jokatzen badegu, len ere bein edo bein esan izan oi det eta, ni ziur nago, ni seguru nago, loreak, egaztiak, eguzkia ta izarrak, itxasoa, emakumeak, ardoa ta mundu ontako beste izaki ta gauza on, aundi, eder eta atsegingarri guziak, Jaungoikoa'k, Beraren ospe ta gloriarako gordetzen dituan bezala, gordeko duala noski euskera ere, gordeko duala noski Loramendi'k ainbeste maite zuan izkuntza ere, orobat, Beraren ospe ta gloriarako, belaunez belaun ta gizaldiz gidaldi, mende guzien ondarreraño.

Ta orain, amaitzeko, oar bat bedoñatarroi: gaur emen ipiñi degun arri oni gorde zaiozute guziok beti begiramen aundi ta ziñezko bat. Izan bedi arri au zuentzat, zuen auzokide Loramendi zanaren oroimenari ta, aldi berean, gure izkuntza xar-maiteari, euskerari berari, altxatako, jasotako ta eskaiñitako egiazko aldaretxo bat bezala.

Antonio Arrúe

MALDAN BEHERA

(Miren eta Joaneren historiaren bukaera)

(1959)

GABRIEL ARESTI

1.—UNTERGANG.
2.—HARIZTIA.
3.—SENDAN EGINIKO GOGOETA EROAK.
4.—LIZARDIA.
5.—ESTRATAN EGINIKO GOGOETA EROAK.
6.—IRATZE EDERRA.
7.—GALTZADAN EGINIKO GOGOETA EROAK.
8.—LORE-MENDIA.
9.—KAMINOAN EGINIKO GOGOETA EROAK.
10.—HERRI-BITARTEA.
11.—REQUIEM.
12.—DESKANTSUAREN BITARTEZ.
13.—PARTIERA.
14.—ARBUIOAREN BITARTEZ.
15.—JUDIZIOA.
16.—ADORAZIOAREN BITARTEZ.
17.—MENDEKANTZA.
18.—GRINAREN BITARTEZ.
19.—AZKENENGO BESARKADA.
20.—DITXAREN BITARTEZ.
21.—MALDA GORAN EGINIKO GOGOETA EROAK.

Argudioak:

1) Ich gebe kein Almosen; dazu bin ich nicht arm genug.
2) Ego sum vitis, vos palmites.
3) There is no danger for us, and there is no safety in the Cathedral.
4) Estoy al borde mismo de tu sueño.

Eskeintzak:

1) Jean Miranderi.
2) Gabino Arestiri.

1. Untergang

Egun honetan nire gogoak
utzi nai baitu mendia,
MALDAN BEHERA DOA AGURO
NIRE GORPUTZ BILUZIA.

Honera etorri baino leen ongi
ezautu nuen herria;
txiki-denporan eduki nuen
han ene bizitegia.
Ama maiteak emaro niri
ematen zidan ditia:
MALDAN BEHERA DOA AGURO
NIRE GORPUTZ BILUZIA.

Honera ekarri nuen handikan
nire tristura haundia,
gizon doilorrek egin zidaten
bidegabe itsusia.
Orain zikina, zitala banaiz
orduan nintzen garbia:
MALDAN BEHERA DOA AGURO
NIRE GORPUTZ BILUZIA.

Mendi gailurrak ikusi zidan
arduraz penitentzia,
haranerantza ibiliteko
eman zidan lizentzia;
hari entzunik dirudit orain
hegaztina kantaria:
MALDAN BEHERA DOA AGURO
NIRE GORPUTZ BILUZIA.

2. Hariztia

Orain hemen nago, eremu latz honetan.
Nire gurariak galdurik, lur hauetan
arbola adar-gabeen parea naiz orain.
Landare zekenak baitaduzka eremuak,
erratzak harean, haitzetan kalamuak,
nire arima dago mirari baten zain.

Eztago zeruan egun hodei batere.
Denpora sikuak garantzen ditu bere
ordu miragarriak sekula batean.
Zerura begira egoten naiz luzaro,
izarren esnetik edaten dut oparo,
baina egarri bizia daukat bihotzean.

Azken eremuon natzalako atinik,
hezur-lekuetan eztaukat zer-eginik,
ta iruten dut astiro itogin sikua,
nundik egunotan doakidan bihotza,
entzun eztelako ur lasterraren hotsa,
apur bat busti dezan lurreko kolkua.

Eztut gaur ezer jan: eztut horren beharrik;
eta gau osoan egondu naiz itzarrik,
kandeletan ikusiz eulien hegalak.
Barauetan eztut oinazerik aurkitu,
eta lo-galeak benedikatu ditu
bakarrik egoteko asmotxo makalak.

Eremuak ere dauzkalako mareak,
behera eta gora egiten du hareak,
eta nire gorputzak ezin egon zutik.
Arroken ostean agertu den etsaia
ene begian da baratzeko galaia,
itsuki baitiotsat: Ken hadi hemendik!

Haitz gorri beltzetik datorren arranoak
moldegaizki lotzen dizkit anka-besoak,
eta laket bizian etzaten da lotan.
Koba sakonetik irten duen sugeak
egunero dizkit moztutzen bost erpeak;
hegaztinari zaio hurbiltzen narrastan.

Batzutan diotsat ilunpeko jaunari:
Pozetan negarrez, doloretan kantari,
gizona zen emazte urrikaria nauk.
Nire ezpainetan dagoen ur gazia
oraintxe kentzeko, egin zaidak grazia:
Ezin paira nitzake premia gogor hauk.

Animali biok dira nire lagunak;
nire deserriko mahats geza bigunak,
ze moduz jakin gabe, orain dizkiet zor.
Biziko lorean ernatu da kimua:
Sugea, arranoa, ta azkenean zimua;
hiru animalia baizik eztago hor.

Gainerakoa da alperrikako gauza:
Hermita eroria, hobietako lauza
eta maitalearen gorputz usteldua;
ezpaitzekidaten benetan erantzuten,
mugitu ezineko itxura hartu zuten
herio geldiaren mustur zimeldua.

Gauerdi batekin agertu zen arraina,
zilarrezko ezkatak eta buztan apaina:
Eznuen konprenitu nundik etorri zen.

Goizaldean, noski, paratu zen marean,
ta gero sartu zen jarri nion sarean,
iheri neuganantza ahalik lasterren.

Bere aginekin eman zidan dolore,
kolore denetan: gorri, beilegi, more,
ikusten bainizkion begi biribilak,
gutiziarekin, bere hegal zimelak
ebaki zizkidan tenorean kordelak,
geldiro libraturik nire orkatilak.

Eta indarrarekin eman zuen bizia.
Nire sabelean mendekuzko zuzia
izar baten moduan izeki zitzaidan.
Nire etsaiak zeuden lekurantza joan nintzen;
biak nituen hil, eta eguzki-brintzen
edertasun zabala argitu zen nigan.

Hiru gorputzekin egin nuen arbola
sikuari, gero, eman nion odola,
bihotzetik ugari atera nuena.
Arrainen hegalak ziren bere sustarrak,
arrano zurien lumak ziren adarrak,
eta bere tronkua sugeen buztana.

Haritz bedeinkatua
adoratu nuen.
Nire belaunak
lurrean jarri
nituen.
Ordu hartan
nik eznenkien
zerk iharrosi
ninduen.
Haritz bedeinkatua
adoratu nuen.

Arbola bakarreko
harizti maitea:
Egun oraindik
eztuzu bete
urtea;
indar haundiz
apurtu duzu
lotu ninduen
katea.
Arbola bakarreko
harizti maitea.

Haritzaren adarrak
mugituz biziro,
aita nirea
balitz bezala
emaro,
behar nuen
bendizioa
partitu zidan
luzaro.
Haritzaren adarrak,
mugituz biziro.

Horko bidea gaitza dela,
ezta kamino zabala.
Harri zorrotzak daude hortik, minduko zaitzu oin-zola:
Basamortua,
arantz-ortua,
laga zazu berehala.

Etorri zinen haranetik
estrata luze batetik:
Orain zu zara itzuliko gauza guztiak utzirik,
lehengo estrata
itzali da-ta,
bide-zihor horretatik.

Frutu gozorik ezpaituzu
mendi honetan dastatu,
egi garratz bat behar dizut bene-benetan aitortu:
Gaueko izotzak
arantz zorrotzak
mertxiketan sartu ditu.

Udaberriko gau ederra
bihurtu zaigu gogorra;
elur zuriak estali du hemengo mendigailurra,
ta krabelina,
apain ta fina,
orain ezta mundutarra.

Lore guztiak usain gabe
geratu dira hementxe;
sasietako orri motza ikusten duzu kolorge,
eta limoiek,
laranja hoiek,
zaporea galdu dute.

Bihurtu zaitez haranera,
hemen aspertu bazara.
Senda luzea har ezazu, begitu gabe atzera.
Zure gogoa
ezta, gajoa,
itzuliko eremura.

Haritza, egun triste hartan,
hola mintzatu zitzaidan.
Libertatea lortu nuen katea apurtu zenean,
baina bihotza
geldo ta hotza
neukan nire bularrean.

3. Sendan eginiko gogoeta eroak

Animalia ederra,
gizon akabatua.
Lurreko jabe laztana,
zeruek maitatua.
Jaungoiko poteretsuak,
eskuz bedeinkatua.

Ezkeunkan izenik ere,
mendietatik zeihar.
Erantzunik egunari,
egiten dugu negar.
Herririk herri genbiltzan,
tristuraz eta makal.

Gatazka hamorratua,
burrukaldi hertsia.
Buztina hilaren kontra,
genbiltzan izakiak.
Ilunpeko erreinutik,
agertu zen bizia.

Amak amoriotsuak,
aitak bihotz-gogorrak.
Gurasoek elkarrekin,
bake ondoko gerrak.
Alimentatzen dituzte,
derrigorrean haurrak.

Galileako lurrean,
bizitzen ginen denok.
Andreak eta gizonak,
neskatxak eta haurrok.
Morroiak eta mutilak,
dira zerbitzurako.

Gizona ihes egiteko,
katigutasunetik.
Erdi bitan partitzen da,
guztiz engañaturik.
Gorputza eta arima,
erratuz dabil beti.

Ingude-mailu artean,
hauzirik zaharrena.
Eztira konforme izanen
andrea ta gizona.
Burnia trabailatzeko,
behar da lan zekena.

4. Lizardia

Orain eznago hor, eremu latz horretan:
Eznaiz itzuliko egundo sekuletan
abandonatu dudan harizti beltzera.
Senda erpinetik hartu nuen bidea;
sentitu nuen han lepoan ingudea,
baina eznuen bihurtu bururik atzera.

Arbola batetik esan zidan beleak:
Zer egin duk horrek, zutik den abereak,
nire anaia maite arranoarekin?
Harrixka batetik, damu haundiarekin,
bareak ziostan: Anai sugearekin,
pisti basati horrek, zer duk horrek egin?

Makila batekin beleari kolpea
eman nion, eta heriotze dorpea
errezibitu zuen nigandik txoriak.
Handik berehala zapaldu ere nuen
nire abarrarekin barea, eta eznituen
behatzetan sentitu adur itsusiak.

Astiro nenbilen lizardi zaharrean,
haltura haundiko arbola baten pean,
trankil jezarri nintzen, atseden hartzera.
Giza-itxurako zimu batzuk, haundiak,
ikusi nituen, eta beren geziak
jaurtikitzen zituzten zeruaren kontra.

Aldarri batzukin dantza bat egin zuten.
Zeru goibeletik trumoia zen entzuten;
haren oihartzunean ikusi ninduten.
Halaz ikaratu ziren denak biziro;
haien artetik bat etorri zen astiro,
eta nire aurrean belaunikatu zen.

Gizon edo andre, harnasa edo gogoa,
mintzatu zitzaidan zimuaren ahoa,
begiak altzatzera ausartu gaberik.
Goitik hasarreak honera ekarri zaitu,
zeruko bularra guztiz zauritu baitu
gure sineskeriak, itsu gaudelarik.

Zimua bazara orduan ni gizona,
baina hau bazara, ni naiz jaungoiko ona,
esan nuen tristerik nire kolkorako.
Zutik jarri zaitez, egizu faborea;
orain esaidazu zergatik hau jentea
egun eder honetan dabilen hain txarto.

Nire hitzarekin erorten zen euria,
adarren artean ere oinasturia:
Ekaitz hamorratua zoan edonundik.
Eta zimist batek piztu zuen laharra;
urek amatatu zioten bere garra.
Eguerdian dena zegoen ilunik.

Ilunpean loak ninduen guztiz hartu;
biharamuna arte eznintzen jada itzartu:
Hamiltegi batean aparte egon nintzen.
Egun berriaren argiaren heltzean,
animali batzuk zeuden nire aurrean,
jainkoari bitina eskeiniak ziren.

Nire bekokian etzegoen izotza.
Teilatu batean erramu eta ereinotza,
nire gorputz gainean, zeuden hedatuak.
Auspez belauniko, letariak kantatuz,
gunsentiari intzentsua botatuz,
zimuek ziruditen abere mutuak.

Jaungoiko bortitza, guztirik haltuena,
mintzatu zitzaidan zimurik ederrena,
zure apaiz nausia izendatu naute.
Basoan gauean hartu dugun ihiza,
zuri zor dizugun ohore baten gisa,
otoi, har zazu, arren, deus ukatu gabe.

Hemen dadukazu basurde izugarria,
beraren ondoan orein maitagarria,
erbia, galeperra, azeri maltzurra.
Zuhaitzetik ere hartu dugu frutua:
Mertxika gozoa, laranja doratua,
sagarra, madaria, masusta ta intzaurra.

Eskuetan nuen hartu nire makila,
erakutsi nien mehatxuz ukabila,
ahotik hitz zakarrak zitzaizkidan irten.
Espantuarekin zimutxo lotsatiak,
otsoaren larruz zebiltzan basatiak,
alde guztietatik eskapatu ziren.

Gorputz eta frutuak
pilatu nituen.
Ospel legorrez
fobera haundi
bat nien
irakezi,
tributu zikin
guztiak erre
zitezen.
Gorputz eta frutuak
pilatu nituen.

Gauzok ikusten diren
lizardi dollorra!
Munduan zerbait
bada zu zara
zaharra!
Nire lepoan
jarri zenidan
uztarriaren
gogorra!
Gauzok ikusten diren
lizardi dollorra!

Nire begi berdeak
eztira orain itsu.
Suak arinki
eskeintzak erre
baititu,
bere kean
nire gogoa
osorik nuen
garbitu.
Nire begi berdeak
eztira orain itsu!

Nik hartu nion osotoro
lizardi hari gorroto.
Zuzi batekin erre nuen arboladia dongero:
Gizonak eztu
erraz arteztu
bidegaberik egundo.

Zimutaldea su-garretan
zen kiskailduko benetan;
Beren hogenak pagatzeko honako mundu honetan,
okasiorik,
edo ziorik,
nik eznien batere eman.

Nire atzean nenkusan nik
errauts mehea bakarrik:
Hondamendia, bakartate nardagarria, basorik
deseginena,
hondatuena,
agertzen zen edonundik.

Eta zeruan distizari
zauri gordin bat agiri...
Ene bihotza taupadaka ezpainetatik ihesi...
Nire odola
zoakon nola
ungentu bat zeruari.

Zapaldu nuen lur tristea
datza ondikoz betea.
Nire zapatok darabilte heriotzeko zortea:
Daukate oro,
zuhur ta zoro,
hondatzeko birtutea.

Nire aurrean agertu zat
estrata haltu mehar bat.
Derrigorrean hartuko dut estrata hori bidetzat,
patu oneko
garaiz heltzeko
behar nauen haranerat.

Eta buztinak, egunero,
galdetzen zidan argiro:
Zergatik doa beherantza ibiltaria aguro;
guztiz tristerik,
bizi gaberik,
uzten duzu dena gero.

5. Estratan eginiko gogoeta eroak

Goiko basoan elurra,
zuria da ta motza.
Errekaldean zimaurra,
zikina bainan ona.
Gizona zutik munduan,
sugerik zakarrena.

Harrotasunez beterik,
ezkenkien zer egin.
Animaliak tragatu,
halare gizonak hil.
Izenez aldatzen gara,
haizeaz putziturik.

Mutantzak begiratzeko,
ezta asmatu denpora.
Zerren uraren erditik,
agertu zen buztina.
Haizearen deseotik,
agertu ziren urak.

Gure soldadoek gerran,
soinean harmadura.
Eskallera luzetatik,
igonik gaztelura.
Eskuetan ezpata bat,
hiltzeko zaldun hura.

Dontzellarik ezta aurkitzen,
gizonen joranetan.
Oitura zaharra izan zen,
leen artaxuriketan.
Nobioak elkarrekin,
egoteko gauetan.

Babilonian katigu,
baikeunden euskaldunak.
Idiak uztarri-pean,
ziren gure pareak.
Hantxe genbiltzen gu nola,
astoak zama-pean.

Lurpeko eremuetan,
sorginen biltzarrea.
Zeru-gaineko aireetan,
jainkoen hasarrea.
Itsasoko hareatzan,
deabruen barrea.

6. Iratze ederra

Estrata hertsiak ekarri nau honera.
Liluragarria etzen nire egoera
zezen azkarrak zeuden iratze ederrean.
Bidean eznuen eguzkirik ikusi;
nire esku zikinok eznituen ikuzi
iheri igaro nuen hibai gardenean.

Nire odol beroa zerura igon zenean
ugari zitzaidan geratu bularrean:
Burutik oinetara zitaldu ninduen.
Arima nendukan elurraren parea;
iheri baino leen nire gorputz tristea
zimaurtegia bezain zikina zegoen.

Ardien artean agertu zen artzaina;
zaldiaren zelan zetorren behor-zaina,
esaten zidatela: Etoia, doilorra:
Hil duzu gizon bat, eta haren odola
oraindik daukazu esku bietan. Nola
pagatuko diozu orain zure zorra?

Zerri-zainek ere irain egin zidaten;
unaiak zebiltzan arneguak esaten:
Nundik etorri zara, haragi-jalea?
Madarikatua izan zaitez betiko!
Halako lehoirik inun ezta ikusiko.
Dezagun hil oraintxe odol-edalea!

Gizonen eskuak eztu hartzen jainkorik:
lurraren gainean egintza ezinagorik
gure pentsamentuan ezta bururatu.
Iraen artean gantzu batekin nintzen
ezkutatu laster, eta arratseko ihintzen
freskura politean nintzen desgorpuztu.

Eskuan gañibet, akuilu ta haizkora,
hiltzeko asmoekin zetorzkidan albora,
baina etzuten aurkitu gorputz hila baizik.
Nire arima berriz, lorez lore kantari,
barre egiten zion jentatze gaiztoari,
ezpaitzuten gorputza kausitu bizirik.

Demonio batek sartu dio buruan,
mintzatzen geratu ziren nire inguruan,
harnasa bat bezala, infernuko gatza.
Dagoen lekuan utzi dezagun, eta
hemendik eskapa gaitezen, pozoin eta
maldizio hoiekin ezkaitezen kutsa.

Erori zen gaua abereen gainean,
izotza berekin ekarririk soinean:
Espiritu guztien bildurgarria zen.
Nire arima ere animalietatik
sartu zen, biluzik ez egoteagatik;
gauerdiko jeleri ihes egin zien.

Bildots mantsoari egin nion bisita.
Hartu nuen gero ardi galant polita.
Ahuntzaren esnea nuen pozoatu.
Hutsitu nituen aharien adarrak.
Ebaki nizkion akerrari bizarrak.
Abeltxeak nituen osorik larritu.

Behorra zegoen, zaldiaren parean,
ahalke gaberik, astoaren aurrean,
ema-galdu bat balitz, laket lizunetan.
Buztanetik nion tiratu zaldiari;
irain itsusi bat niotsan mandoari:
Sakon sartu nintzaien aaide-kontuetan.

Heldu nintzen gero zerrien gorputzera,
eta kendu nion apoari makera;
haragi sendoalak argaldu nizkien.
Buzkantza, lupua, odoleste gozoa,
urdaiazpikoa, urdaia, solomoa,
zizarearen gisan, guztia jan nien.

Katuari nion jan-arazi zimaurra;
bisigu-zalea bihurtu zen zakurra:
Adiskidetu ziren amodio onarekin.
Oiloek zioten oilarrari kolpatu;
oila-lokak ere arraultzetan pikatu.
Ahateek hegoira zuten ihes egin.

Gau luze bateko bidaje latzgarriak
barkatu zizkidan nire kulpa guztiak,
lixiba berri batez garbitu bainintzen.
Nire babesetik atera nintzenean,
egun berri hartan, hiltamu latz batean,
animali guztiak akabatu ziren.

Laster sentitu nuen
egunaren hotza.
Nire ahoan
zapore siku
mingotsa.
Iratz artean
bilatu nuen
arinki nire
gorputza.
Laster sentitu nuen
egunaren hotza.

Eztut igarten nola
nagoen bizirik.
Aurrerantzean
eztut izango
lotsarik,
ezpailegoke
nire arima
gau hontan bezain
biluzik.
Eztut igarten nola
nagoen bizirik.

Bildur haundiagorik
eztut erakutsi.
Nire gorputzaz
nintzen poliki
ni jantzi;
eztut eginen
nire arima
ezergatikan
erantzi.
Bildur haundiagorik
eztut erakutsi.

Eta gizonek zerdukaten
bidegabeok zer ziren;
gizonen begi zorrotzean sekula ere ezpaitzen
hangoa bezain
heriotz ezain
itsusirik presentatzen.

Gurekin dabil deabrua,
sutan baitoa zerua.
Arima gaizto etoi batek irauli digu dornua.
Ezin geiago,
egun baitago
lur gainean infernua.

Deabruentzat bakarrik da
heriotze bat, polita:
Bilo guztiak tiratuka sustrai beretik kenduta,
lepotik hartu,
ahoan sartu
urregorrizko taketa.

Deabru beltza hil dezagun!
Egon gaitezen fededun!,—
zioten, eta haien esanak entzuten ziren edonun.
—Gizon ortutsa;
haren gorputza,
arin erre dezaiogun!

Handik joan ziren iratzera,
nire gorputza hartzera.
Kantu ederrak ezpainetik, otoitz luzeak zerura,
poliki zoan
bide gaiztoan
gizaldea ni hiltzera.

Hara allegatu zirenean
bildurtu ziren benetan.
Nire gorputza etzegoen paratu nuen lekuan;
espantu latza,
izu garratza,
zedukaten ezpainetan.

Ni banindoan kantaturik
galtzada legun batetik.
Zer egin nuen eznenkien, eztut jakin nai ezer nik:
Nire gauzetan,
azioetan,
eztago zuzenbiderik.

7. Galtzadan eginiko gogoeta eroak

Zer garen guk eztakigu,
inoiz ezta jakingo.
Anketan oinak ditugu,
lurretik ibilteko.
Besoetan esku finak,
gauzak erabilteko.

Gizonak eztu pausurik,
hil eztadin artean.
Hil bere iloba maitea,
egin du amandreak.
Ezta eguzkirik agertu,
egun hodei-artean.

Modu asko daude hemen,
odolak edateko.
Ezpainarekin edo-ta,
ezpata bitarteko.
Bidea bilatu dute,
guri gaztigatzeko.

Hibai ondoko landetan,
belar gizena dago.
Haurrok dugu gogorako,
askozaz nahiago.
Borobiltasun emea,
zorroztasuna baino.

Neskatxa garbiak dira,
hemendik desagertu.
Ezta dontzelleziarik,
inundik ere urratu.
Zerren alu-lore gabe,
neskak diraden sortu.

Erdaldunen ingudean,
probatu zen indarra.
Harriarekin entramak,
galduko ditu zerrak.
Atzo deserritu dugu,
esposa bat izorra.

Lamiak errekaldean,
urrezko orrazia.
Maradikatu izan bedi,
zerorren askazia.
Ematen ezpadidazu,
amaren artasia.

8. Lore-mendia

Orain hemen nago, lore-mendi honetan.
Nire gogoetak eginik, gailurretan
armenda loratuen parea naiz orain.
Orain eznago han, lurralde hotz haietan.
Misterio guztiak ulerturik benetan,
nire arima eztago mirari baten zain.

Bidean hartu dut menturazko harnasa.
Eztaukat lehengo dudetako mataza,
askaturik baitago korapilotxo hau.
Hodei eta errainu guztiak urraturik,
sentitzen ezpaita inun sufrimenturik,
galtzada legun batek honera ekarri nau.

Arrosa politak, krabelina-liliak,
orkideak eta gardeni-begoniak,
baratz honetan daude mila lore eder.
Nire sudurra da osorik liluratu.
Etzait zentzu hori orain arte gustatu:
Orain horrez gainera eztakit nik ezer.

Usainetan dator nireganantz bizia.
Landare-gogoak estaldurik guztia,
arimako zizare guztiak hil dira.
Intzentsu berrion arima zait usandu;
uhin urrintsuok usteltasuna jan du:
Ederki dit biziak ematen begira.

Pausa-leku hori nuen atzo hautatu,
gorputza ta arima egiteko mainatu,
ezlezaten eduki orbantxo batere.
Ungentuetatik hartu nuen gantzua,
arrats freskoari bota nion zantzua:
eznaiz egon inoiz bart bezain alegere.

Baratz honetara atzo nintzen etorri.
Kolore guztiak, beilegi, more, gorri,
lilietan zaizkigu agertzen hemendik.
Eta baratzainak izena dauka Miren:
bere begietan lore guztiak ziren;
dontzella da garbia, engañu gaberik.

Galtzada zelaitik nekaturik nentorren.
Ahatzirik neunkan iratze berde horren
hildoetan pairatu nuen pasioa.
Odolezko izerdi gorria isuri nuen;
pañolo batekin negar-tantak nituen
legortu: Urte beteko arnegazioa...

Amaitu zenean galtzada luze hori,
zentzu gabe nintzen lur gainean erori,
arrosadi bateko aihenaren kontra.
Neskatila honen besartean esnatu
nintzen, zidalako baltzeo bat kantatu,
egungo oilaritean, txorien gisara.

Miren eder hori zen nire baltsamoa:
Esku legunekin ukiturik ahoa,
zer den bake narea erakutsi zidan.
Seinale bakan bat eginez sudurrean,
oroitu zitzaidan hil zena gurutzean,
predikatu zuena mundutik atean.

Bere besartean baratz zoragarria:
Ugatzak arrosaz, krabelinaz gerria;
arreba nausi baten nengoen altzoan.
Lore-mendia zen bere gorputz bikaina.
Nire gorputzean sartu zen baratzaina:
Eskerronez ninduen hornitu ariman.

Zekiat nor haizen eta nundik hatorren,
zekiat zer haizen, honera zerk hakarren:
Nire laguntasuna eskeintzen drauat nik.
Kontuz ibilteko diotsat anaiari,
iguriki nion ene maitaleari:
Eztrauat edireten gainean kulparik.

Hemen ere entzun duk, zabal, hire berria,
hitzaz esan duten gauza tamalgarria;
laborariak zeudek hi katigatu nai.
Jarriko drauate lepoan uztarria,
katea batekin lotuko zaik gerria:
Eginen haute gero mandoaren anai.

Hire aurrean duk zabaldu kaminoa;
eztuk ogia jan, eztuk edan arnoa,
bazekiat haizela egarri ta gose.
Mila legoako kamino hau, luzea,
ibili behar duk orain, ene maitea,
arinki, galdu gabe denpora batere.

Lore-mendi maitea
milikatu nuen.
Ezpainak hango
arrosan jarri
nituen.
Ederkien
ikasi nuen
usain gozoak
dastatzen.
Lore-mendi maitea
milikatu nuen.

Baratz laztangarria
harturik eskuan,
nire hegalak
hedaturikan
airean,
beste gabe
paratu nintzen
herrietara
bidean;
baratz laztangarria
harturik eskuan.

Arriskuen aurrean
eznaiz bildurtia:
Apaindu nuen
hegaldatzeko
gurdia;
urrinetan
nintzen orduan
dupin-arteko
hordia.
Arriskuen aurrean
eznaiz bildurtia.

Solo artean landareak
galdu zituen loreak.
Aiher ziren bihotzetikan etsai etoiak, nireak.
Leku haietan,
ortu denetan,
soilik zeuden laboreak.

Ordu beteko letariak
esan zizkidan gariak:
Hoek dira landare motzek darabilzkiten sariak.
Eztut esango
direla hango
umetxoak martiriak.

Artadi luze legortuak
zarratu dizkit portuak.
Horrenbeste indarrik eztu egin sekula artoak.
Neska-sorgina,
oi-erregina,
ernatu zuen ortuak.

Benetan dela ausardia,
benetan dela garbia,
polit, galant eta dotore, gorotz artean arbia:
Bere arreba,
bere izeba,
izorra den ahardia.

Egiazki da iraunkorra
moztu gabeko ilarra.
Badirudi hortz-agin gabe ema-galdu bat, zaharra.
Neska pottola
badabil nola
aingeru bat zerutarra.

Haundiegia hamorrua
hartu zuena porrua.
Nagel gorriz, orin beilegiz, zikindu zaio larrua.
Orraztu ditu
eta garbitu
bere biloen kirrua.

Konorte gabe dagoela
bere ortuan kipula.
Soinu gabe mutiko-dantzan entzun diogu txirula.
Bart arratsean,
bart iluntzean,
agatu zuen kaiola.

9. Kaminoan eginiko gogoeta eroak

Demonioen artean,
politena Belial.
Begi politak ditugu,
galantak aurpegian.
Mundua konprenitzeko,
ezkara animaliak.

Gauza haundiak egiten,
ditugu lur gainean.
Eztago pizti batere,
inungo lurraldean.
Pentsatuko eztuena,
ezkarena erregeak.

Gizona atinik lurrean,
komunari begira.
Satza jateko gogoak,
molde askotako dira.
Gorotzak eta gernuak,
eman dute begira.

Josepe arotza zen beti,
gizon guztiz prestua.
Senideek ta hauzoek,
franko estimatua.
Bere egitate denetan,
egoten zen zentzua.

Ema-galduak dabiltza,
lixibatan sartuta.
Esklaba haren gorputza,
merkatuan salduta.
Eta bere arima aratza,
zerurako galduta.

Zerutik bart erori zen,
harri bat borobila.
Zeruen urdintasuna,
harriz dago egina.
Jainkoen usteltasuna,
dugu ostrailikia.

Gorbeia baino gorago,
askozaz goragoa.
Arginek egin digute,
harmore bat haltua.
Izena jarri diote,
apaizek itsasoa.

10. Herri-bitartea

Ezkutatu ginen gaztelu gaitz batean.
Maitaleak ziren etzan ohe berean,
baina guk ezkenuen bekaturik egin.
Gure oneriztea eztator haragitik;
larruko orduetan ezta gauza politik.
Bakarrik nai genuen egon elkarrekin.

Herri-bitarteko alkate nagusia
etorri zitzaigun; senideen hauzia
ekarririk: Baneunkan judizio berria.
Berekin zetortzan: arotza, igeltserua,
zapataria ta baita erlojerua,
lege-gizona eta errementaria.

Bakoitza jezarri zen kadira batean:
Lege-gizona ta alkatea ezkerrean,
apaiza, dendaria, berriz, eskumatik.
Esan nien: Jaunak! Abere-tratuetan
bazatorzkidate, esanen dut benetan:
Eznaiz merkataria, eztut erosten nik.

Agure-biltzarrak mandatari, honera
bidaldu grauzkitzu, zerorri galdetzera
Jainkoaren semea egiaz bazara.
Eztut inoiz ere esan horrelakorik,
baina munduetan gizon gertuagorik
kausituko eztuzue, ez joan aurrera.

Apaiza altzatu zen berehala hasarrez.
—Birao egin baitu—, **esanik deiadarrez,**
—apurtu behar ditut ene soinekoak.
Gero niri esan zidan: —Zeruetako
ateak eztira ideki zuretzako.
Zure ugazabak dira jaungoiko faltsoak.

Errege bazara, edo Jaungoikoa;
zure predikua mundu honetakoa
ezpada, orain bertontxe esan behar duzu
zure potereak, gizon-gainditasunak,
eman nork zizkitzun. **Eta nire erantzunak**
gutxi tardatu zuen: Ez nik, zuk diozu.

Gero altzatu zen lege-gizon maltzurra.
Hortzak irriturik, egin zidan agurra,
sakon sartu zidana barnean ziria.
—Eztago jainkorik legearen aurrean,
eta gizon batek egiten duenean
hogenik haundiena ezta miraria.

—Preso emendaukazu gaztelu gaitz honetan,
dorre meharrean, dontzella guztietan
hoberena, ederrena, neska garbiena.
Haren ahaideek hauzia dakartsue;
judikatu gabe kondenatu zaitue;
behar duzu laguntza, aiskide batena.

—Etor bitez orain honera lekukoak;
hontaz piedatea euki beza Jainkoak.
Preso dagoenaren betorzkigu ilobak.
Zetortzan: Sei ziren, sei aingeru dotore,
eta etzidaten eman ezein amore.
Hain antza dohatsurik etzeukan izebak.

—Ohostu zenuen gure izeba maitea.
Egun hauetako baratzaren tristea!
Eztaukagu jadanik norekin jokatu.
Hau egin digunak merezi du hiltzea.
Ezta gauza erreza beroni barkatzea,
osin ilun batean hamildu baikaitu.

—Probuak itzazu presenta zure alde.
Perpausa guztia izanen da debalde;
epaia eman gaberik kondenatu zara.
—Galdetzen bazaio andregai nireari,
berak esanen du zergatik, hegalari,
ihes egin genuen gaztelu hontara.

—Gurutze batetik zintzilik hil artean
josiko zaitugu biharko goizaldean,—
mintzatu zen hozenki epai-emalea.
Etzaitezen egon bakarrik tormentuan,
beste aldetikan josiko dugu orduan,
burnizko lokarriez, zure maitalea.

—Geiegi duk, Jauna, ene oneriztea;
bildurgarria duk, ezain, heriotzea,
indak indar haundia, ahul duk usoa!
—Aingeru guztien bizitegi erdian,
aitaren aurrean, biharko eguerdian,
izanen naiz betiko zure esposoa.

Gure gorputz argalak
desegindu ziren,
leze batera
astiro jatsi
baikinen.
Bizkarrean
gurutze hura
biok eraman
genuen.
Gure gorputz argalak
desegindu ziren.

Arbola artez zuzena,
gurutze pisua.
Beti betiko
izanen zara
gurtua.
Seinalea,
ezaugarria,
oroitarria,
leinua.
Arbola artez zuzena,
gurutze pisua.

Imajina bakarra,
santu biribila.
Zeure izenean
eginen dira
eun mila
bidegabe
eta ezpataz
hutsituko da
magina.
Imajina bakarra,
santu biribila.

Zutirik dago gurutzea;
hurbildu zaigu hiltzea.
Gure oinetan algaraka arinki doa jentea,
gure aurrean
dagoenean
presente heriotzea.

Gaurko goizean borreruak
zabaldu ditu zeruak.
Hauk dira nire suin-erranak, nire erreinuko primuak.
On deritzaiet.
Mandatu haiek
lotu zituzten munduak.

Nire juboia ta alkandora,
galtza luzeak ta fraka,
Mirenen gona zetazkoa eta atorra polita:
Ebatsi dute,
oostu digute
gure jantzia barreka.

Apostoluak eztoazi
niregandikan ihesi,
nik esandako kantikarik inork ezpaitu ikasi.
Hainbat amore,
hainbat fabore,
ezta sekula ikusi.

Nire bularrak urraturik,
geratu nintzen bakarrik.
Asmo onetako hondamendi hontan eztaukat zergatik
iraun geiago.
Arima dago
gorputza kendu nahirik.

Maitaleari esan nion:
—Neska maitea, zer dion?
Heriotzeko orenean, bekar Jainkoak egun on.
Bildur, herabe;
erantzun gabe,
bera isilik zen egon.

Hatsa zitzaidan aienatu,
hodeiak ziren urratu.
Inor munduko hondarretan ezta hainbeste erratu.
Nire gainean,
nire atzean,
guztia zen akabatu.

11. Requiem

Nire arima hegalariak
gozatu baitu zerua,
LURPEAN DATZA EHORTZIRIKAN
NIRE GORPUTZ USTELDUA.

Orain eztago nire barnean
lehen neunkan hamorrua,
huts-hutsik nago nola bainintzen
ijitoen gatilua,
ta karutean diamanteak
saltzen diren merkatua:
LURPEAN DATZA EHORTZIRIKAN
NIRE GORPUTZ USTELDUA.

Nire hilobi gainean hasi
dela kimatzen kardua,
bere sustarrak dit kilikatu
nire belaun zurrundua:
Nigana heldu baitzait hozenki
ez-mugitzeko ordua,
LURPEAN DATZA EHORTZIRIKAN
NIRE GORPUTZ USTELDUA.

Orain eztago nire gorputza
inolare biluztua;
nire tunika baita oraintxe
maite ninduen mundua,
nire arima ezin legoke
ezergatik lotsatua,
LURPEAN DATZA EHORTZIRIKAN
NIRE GORPUTZ USTELDUA.

12. Deskantsuaren bitartez

Etxean bezala gaude
orain arrokartean.
Adiskideak gara
egintza bakoitzean
Joane eta Miren,
altzipresen artean
usteldu garenean.
Nola diren luze
altzipresak gauean!
Hilotz ustelek elkar
maitatzen dutenean,
ezta diferentziarik
hezurrutsen artean.

Mila gezur esan zigun
atzo gure maisuak;
gizon hilak ezkara
gizon eskolatuak:
Ikusten ditugu
beraren liburuak,
nola abere mutuak
ikusten dituen
goizaldean zeruak,
noragino diraden
jaditsiko primuak,
edo atzean hildoak,
goldeak markatuak.

Gure maisua izan da
esperantza gaiztoa.
Aspalditik da hori
gure amonatxoa;
guztiz eztia da
beti bere ahoa;
baina gizagajoa
oso makal dago,
herbalkeriak joa.
Amonarik eztaukat;
horregatik otsoa
hurbildu zitzaidan niri,
makurturik lepoa.

13. Partiera

Atabute honetan ehortzirik nago.
Nire gainean lauza pisu bat baitago,
ezomendut bururik kanpora jasoko;
izarretako keinu batere ikusiko,
airerik hartuko,
musu bat emango,
lorerik moztuko,
haragirik jango.
Eznaiz egon hobeki inun, hemen baino.
Eznaiz inola egundo,
belanubiko jarriko.
Pozkarioa ezin liteke
jaditsi jada gorago.
Amorioak egun honetan
eztu niretzat balio.

Nire errai guztiak usteldu dirade:
Barrabilak, ugatzak, giltzurrunak ere.
Nire hezur oriak agirian daude.
Iluntasun honetan batera gaode
Miren ta Joane;
bakarrik garade;
elkar dugu maite.
Baina halaz ere
ilunpea ta biok ezkara adiskide.
Airea izanik ilunpe,
argirik ezta batere;
eta begiek bihotzetara
heriotzea dakarte.
Heriotzea, amorioa,
ezin elkartu litezke.

Hezurrok egon dira hilobiz hilobi.
Gauza guztiak ditut jadanik ikusi.
Eztut nire bidean ezer erabaki;
eta gure aurrean munduak agiri,
hozen eta argi,
eder eta garbi.
Eta bihotzari
enadak, kantari,
Melodiak esaten dizkio legunki.
Enada beltzak emeki
okotz honetan, ugari,
musu bigunak, laztangarriak,
eman zizkidan neroni:
Ezta sekula amorio bat
ezainagoa estali.

Moredinek eztute entzun ene kanta,
aginetatik irten didan hortz-garraska,
durrunduz erakusten duena ene kasta:
Etzen honen kexati izan gure aita;
etzen izan, baina
nire damua da
ta nire tristura,
iluntasuna ta
isiltasuna nire etsaiak baitira.
Lore guztiek aginka
edan zidaten odola;
haragi-ustu ninduten gero
sagu bat banintz bezala,
haek katu bat bere aitarik
ez ezagutu duena.

Lauzak ene burua etzidan ukitu,
baina nire gainean du haunitz pisatu.
Nire presoia zela ezin dut ukatu,
naiz ta bazen handikan astiro mugitu.
Mintzul eta mutu,
sogor eta itsu,
geldi ta katigu,
orduan geratu
nintzen, inoiz harriak kemenik ezpaitu.
Harri lodia altzatu,
nire kateak apurtu:
Libertatea aho-zabalik
ederki nuen gozatu,
argi biziak nire begiak
zituenean urratu.

Biziak eman zigun seina bihotz eder;
heriotzeak bana ezkutuko bazter.
Kondenatu ginduten zentzuaren partez;
Urkamendira ginen biok joan artez,
geldiro ta nekez.
Ezkenuen hartzen
parterik han, zerren
gure borreroen
biotza zen humila, gogor, aratz, ustel...
Eta zeruan, nabarmen,
gure belaunak zurruntzen...
Ezta komeni, ene maitea,
hain bildurtiak izaten.
Enekin erdu; errautsak laga.
Lurpean gera etzaitez.

Eztut ene laguna iratzarri egun;
melodi atsegin hau etzaio ezagun.
Esaten diodanik eztit ezer entzun.
Borondatearekin egin diot eztul;
baina hain da zuhur,
hain da begi-makur,
hain da bihotz-legun,
ezen bere sudur
motzak eztuen egin usainik kontentuz.
Galdetu nion ze moduz,
arneguaren podesuz,
hegaz eginik igan liteken
zeruetara Berzebud,
eta Jaunaren barkazioa
irabaz hantxe mosu-truk.

Hamar urte honetan eztut dantzan egin.
Ezta inor etorten batera nirekin.
Hemen gentzazin biok, errautsak itorik;
Gorputz hilok eztugu hartzen harnasarik.
Oraintxe badakit
ederki, zergatik
maite zaitudan nik.
Ene andre polit:
Zure ezaguera etorri zait astiz.
Eta etzaude bizirik.
Zure usainak kendu dit
zugan jarrita neukan fedea.
Eztut igarten noizdanik
aingeruaren begitarteak
alde egin zuen zugandik.

Zure gorputza dago orain atinik hor:
Usainik zakarrena kanporantza dator.
Eztut igarten nola naizen horrela egon,
itsusian sarturik, ederretik kanpoz.
Ongi derizkiot
zure arima motz
horri, zerren inoiz
aireak eztion
ezein gorputz hileri hain luzaro itxadon.
Bultzatu naute ostikoz.
Kanpoan nago betikotz.
Eremu hori izan da beti
harrixka artean txit elkor,
eta euritea datorrenean
orduan ere bai legor.

Erori da behera berriz lauz-harria,
estaldurik betiko neure maitalea,
lore-mendian hartu nuen begonia,
hainbat maitatu nuen Mirentxo maitea,
dontzella garbia,
ukitu-gabea,
hibaiko lorea,
mendiko txoria.
Eta dolore haundiz datorkit airea
esanik: Hator, librea;
ezagut hezak hodeia:
Horrek eztakik mundua dela
haundia eta zelaia?
Baina bihotza, errauts eginik,
han zen geratu, tristea.

Zimaur bortitzarekin landuriko ortua,
honek oparo digu emanen frutua,
ta da udaberrian guztiz loratua.
Hori gertatu zaigu. Gu bezalakoa
delako mundua.
Da Miren gozoa,
Joane baitoa
ihesi. Onartua
izan bedi zimaurra, benedikatua,
zerren bestela zerua
izanen zaigun galdua,
ta zerumuga ezagutzeko
daukat gurari gertua:
Eznaiz biziko zapaldu arte
zeruetako zolua.

14. Arbuioaren bitartez

Ukitzen nauten eskuek
naramate gorantza.
Behera erorteko
eztaukat esperantza;
horixe gertatu
zitzaidan herrirantza
nindoanean, antza.
Eztute ezagutu
neronen mendekantza.
Eztut estimatuko
beren adiskidantza,
arima pisua baitut,
ta noa beherantza.

Nire etsaien eskuak
usain zikinok dira,
eskeintzen didatenak
orain munduko jira;
eta joan behar dut
Eldorado berrira:
Egiazko Palmira
horretan diamante,
opaloak balira,
harri preziatuak
ederrenak baitira,
eznintzake itzuliko
inoiz lore-mendira.

Urregorrizko etxean
badago edertasuna,
baina berunezkoan
tristura bat, astuna,
edozein gizoni
demona behaztuna.
Hau da nire fortuna,
egunero galtzen
nauen mingostasuna.
Hori da egunotan
galazitzen diguna
elkarrekin egotea.
Hau da garraztasuna!

15. Judizioa

Arima penatuak afusilatuko
dituzte arratsaldean. Eta belaunbiko
Goya miragarri bat kemen gabe dago;
eta bere kapela zuen erauntziko
burutsik balego.
Ongi jauntzi, edo
dotoretu gero,
daduzkan soineko
apainekin. Arima penatuak dio:
Hori ezpaita inoizko,
ez utzi, bada, geroko.
Fusil haueri joran bizian
egon natzaie espero.
Nire tristura ezin liteke
erori jada berago.

Nire etsai zikinek juntatu gaituzte,
baina hilerrietan separatu dute
gure amorioa, ezpaita posible
arimak maitatzea gorputzikan gabe.
Hau delako gure
asturua, triste:
Kaliza hau bete
gainez egin arte.
Bidegabe honekin eznago konforme.
Mundua ezta alegre:
Eztut ukatu beinere
Eztakit ongi zergatik eman
nuen bizitza hain merke;
orain eznuke mendira igoko
nire etsaiak hil gabe.

Etsaien kontra nago erruz arnegari,
eman zidatelako ondiko ugari.
Aingeru Serafinek akerra dirudi,
deabru Belialek epetxa kantari.
Eta Dostoiefskii
jaio ezpaledi,
eznioke Prousti
barkatuko hori:
Zergatik gizonari eztion jarraiki.
Picassok ere Goyari
kentzen dizkio humilki
mundu honetan bizi izateko
izan zituen gurari
guztiak, eta beste hainbeste
gertatzen zaio Mozarti.

Bihotzean sarturik daukat mendekantza:
Picasso, Proust ta Bartok damutuko dira.
Hasarre haundiz noa orain haiengana,
besapean zuzia, eskuan haizkora,
ahoan labaña
eta gañibeta.
Hau da nire harma
poteretsuena:
Saihets-artean dudan arbuio sakona.
Honekin diet bihotza
erdibituko nik, eta
egunsentia datorrenean,
Gernika balitz bezala,
Parnaso berri hori negarrez
orduan geratuko da.

Heldu nintzen haraino, eta begiratu
nion nire bizitza hain doilorki hartu
zidan eskribau hari, eta nuen damu,
hain jente makur hura bainuen tratatu.
Mendekantzak ditu
hamar mila musu,
eun mila ta piku
begitarte mutu:
Eta nik bat bakarra behar dut hautatu.
Gizon guztiek arnegu
egiten dute: Adizu!
Zure maitea mendekatzeko
gura bakarra dakarzu,
edo naiago duzu dirutan
egin duguna kobratu?

Hauzi zakar hau ezta konponduko legez.
Honela uste duenak egiten du amets.
Mendekantzok irteten didate aldrebes.
Goizaldean bazkaldu nahi nuen plater
bete bihotz ustel,
apaltzeko gibel
batzuk oso zimel.
Orain eztakit zerk
sabel-darraio zirdin hau didan ekarten.
Gora-galea ematen
didate beti gizonek,
ta batez ere arratsaldean
sakon lo egin ondoren,
zerren orduan karitatean
eztut egundo pentsatzen.

Zerk bultzatu ginduen eztugu jakin guk,
zueri gu jasoten itsusiki gurutz
artez hartan, ta guri, indarrak ukatuz,
amore ematen; eta ongi dakit egun,
edo ezagutzen dut,
eginikan zurrust,
ezin duzula zuk
arima para zut,
zerren niri gertatu zitzaidan hau erruz.
Arnoarekin hordituz,
edo gaznekin asetuz,
ezin liteke inolaz ere
zede gerturik ezagut,
arima itotzen baita, gorputza
dagoenean kontentuz.

Belaunika zaitezte! Edo bestela nik,
heriotze osteko eremu beltzetik
pausu geldiarekin honera etorririk,
eztizuet emanen batere atsedenik.
Nago penaturik;
ezta arimarik
nekatuagorik
agertzen inundik,
eztare infernuetan kondenatzen denik.
Para zaitezte zutirik!
Etzakuskitet damurik.
Eztakizue zuek egiten
nire aurrean otoitzik?
Gauza egokia da hori beti
denarentzako bizirik.

Haek zeuden negarrez, igurikitzen noiz
deskargatuko nuen haizkora hain zorrotz
hura beren buruen gainean, zerren bost
urtean egon ziren nire zai, ondikoz
beterik. Hamabost
eliz-, lege-gizon,
erlojeru, arotz,
errementari motz,
alkate, nekazari eta igeltseru on.
Nire inguruan guztiok
zeuden negarrez: Tristeok,
ai, gure triste, **esaten zuten,**
ai, gure gajo, pobreok!
Eztigutela zendu artean
pazienteki itxadon.

Zeru gorena dago hodeiez betea.
Gure barnean ere badago hodeia.
Fabore izan genuen orduan legea;
orain apurtu dute gure kodizea.
Epai-emalea
datorkigu, ea
nolako fedea
daukagun. Gurea
erabakita dago. Astuna nekea!
Gizona izanik txikia,
adimentua hertsia,
ezin pentsatu baitezakegu
zein den izanen amaia,
eztezaigula ezer ofrezi
ezpada heriotzea.

Egunean iraulten egon da gorua,
erramu freskockin eginez koroa,
apainduko didana gogorki burua,
ezten inor ni bezain ohoreztatua.
Gauean dornua
eztago lotua:
Nai dute estatua
bat oso haltua
herriko plazan jaso, benedikatua
izan dedila maisua,
gaur dagoena itoa
hainbeste jente artean, eta
baita harnasa kendua,
zerren jainkoak baino askozaz
da bera prestuagoa.

16. Adorazioaren bitartez

Amaitu ginen lekuan
egin dute kapera.
Ezta pentsatzekoa
gizonen bukaera:
Erori zitzaigun
apurturik lurrera
jan genuen platera
mila zatitan. Dut
ezpondatik atera
erregalatu nizun
zilarrezko baxera:
Erlikitzat egun dute
eraman aldarera.

Zure memoriak egin
dituzte gaur elizan,
eznadien hasarra
ostopo baten gisan.
Ezti-makatza da
aurkitua kalizan
asturugaizki izan.
Eztute ezein gauza
deseginen astiz han,
espantuz eta urduri
dabiltzalako prisan.
Hilen dira, berenua
dagoelako zizan.

Eztizu penarik eman
hortikan ikusteak
barkazio gabeko
kondena-gai tristeak?
Niri bai, haundia.
Eztiotsu legeak
erreinuko erregeak
hil behar duela,
zerren bere andreak
adar haundiak jarri
dizkio, bai, luzeak?
Eztizu ajolarik izan
gizon-kondenatzeak?

17. Mendekantza

Elizatzar honetan orain ezpanengo,
elitzaidake inola gogora etorriko
zure oroitzapenik edo geratuko
litzake lore gabe etor zedineko.
Barren edo kanpo,
garratz edo gozo,
eztu pausatuko,
ez oheratuko.
Nire memori onak ezin daidike lo.
Nire negarrak eztio
kontsoluari deituko.
Ene maitea, ene laztana,
zu gaberikan eztago
mundu honetan zori gaiztoan
alaitasunik neutzako.

Etzaitezte, mesedez, orain hainbat pobre.
Zuen bihotz urria aberats zazue.
Letaria hauekin lasai etzaudete.
Haragidun gizona benetan da triste.
Eztauka batere
egiazko fede
edo karitate:
Guztia da atzipe.
Zerura jadisteko esperantzak ere.
Miren eztago presente,
betiko dago ausente.
Zuen otoitzok eta erreguok
egiaz dira debalde.
Urrikalmentu gizon-zalerik
eztut inola nik gorde.

Etzaitezte, pobreok, oraintxe defendi;
nire goikotasuna eztadin ofendi;
dezazuen ederki zer naizen entendi;
dezazuen agintzen dudana obedi;
honera nator ni,
haltu eta haundi,
bortitz eta egoki.
Errezatzen hari
zarate, gero nadin zuetzaz urriki.
Ezer ez eska jaunari!
Biotza daukat hain urri...
Zuekandikan eznabil-eta
egun honetan ihesi,
nire haizkora, nire arbuioa,
doazkizue hegazi.

Nire hustasunaren barnean, harrika.
heiagoraz, egiten nuen gogoeta;
nolako gastigua zen egokiena
nire borreroari emateko; eta
ezin nuen pentsa
beste ezin gauza:
Talion izanen da!
Behar dut babesa.
Barnean duten oro nai diet atera.
Hau da zuentzat morrontza:
Nire hitzari egonda,
ezin igarri zein den emanen
zaitzuen azken parada.
Enetxo, zuek urrikarriok,
banaukazue prest jada.

Orduan hasi nuen, gogor eta itsu,
nire burrukaldia: Geratzeko kitu.
Beren larruetatik arin nintzen sartu,
eta errai guztiak nizkien altzatu:
Garunea kendu,
hesteak ohostu,
bihotza zabaldu,
giltzurrunak moztu:
Gizonaren bularrak labirintu bat du.
Baina eznintzen ez, galdu:
Gauza guztiak aurkitu
nituen beren leku gertuan,
eta kanpora botatu
nituen denak, erroiek izan
lezaten nundik gizendu.

Arimaren erraiak ebatsi nizkien,
pena litezen denak munduan dolorez.
Fede, karitatea, esperantza kentzen
ausartu nintzen nire nekearen ordez.
Badakit kobratzen,
baina dirutan ez.
Deabruak, erren,
egiten du amets:
Erroiaren antzean ederki da asetzen.
Inork eztaki negarrez
bere garaitza hospatzen.
Gizon etoiak hutsitu ditut
mendekantzaren ohorez.
Hoiek Mireni zioten zorra
kitatu diet ongien.

Burrukaldi haundia gaur irabazi dut;
etsaien harmadurak errez hautsi ditut.
Eta nire nekea ezin diteke neurt.
Eskumako belauna daukat hogei apur.
Egin diot agur
lehen neukan gorputz
osoari. Ta gaur
eztakit jada deus,
ezpada eztaukadala ezein saihets-ezur.
Aginak galdu dira erruz.
Okotza ere bertan utz.
Nire zauriak sendatutzeko
jezarri nintzen atabut
baten gainean, malda gorea
eztadin izan hain biluz.

Begiratu ere nuen gatazka-lekutik,
eta eznuen ikusi batere hilotzik.
Ezta egon gizona inoiz hain bizirik:
Ni hil arte ezta egon halako gizonik,
hain bizitzen denik.
Eztute nekerik,
daudelako hutsik.
Merezi nuen nik
eskerrak lizkidaten bihotz-bihotzetik.
Orain eztago itzalik.
Ezta zeruan goibelik.
Beren aurrean ezta kausitzen
lehengo behaz-toporik.
Hoek ibili litezke orain
sufritu gabe mundutik.

Nire hezurretako zauritzar sakonok
medikuntza-legean ezin dira konpon.
Materia zikina bertatik zerion.
Adiskide mamia nendukan Derion,
mutiko guztiz on,
hemen balitz egon...
Eznengoke pasmoz
zikindurik inoiz.
Sendatuko balizkit oraingo zauriok...
Falta zaizkidan hezurrok
eztira ikusten lurreon.
Gora begira nire begiak
ikusten dute derrigor,
zer zen jazoko gizon artera
haizkora gabe banentor.

Eta ikusten dute han goian bestia,
lengo gizon beteek hamorruz jarria,
oraingo gizon hutsek bera jaurtikia,
hamiltegi batean azkar eroria,
lepo ebakia,
buru itzulia,
hatzamar gabea,
agin aterea,
antolatzen duela infernu berria.
Ahora dator barrea,
ezpainetara irria.
Errez izan da higuinduaren
harmak lurrera jotea.
Ehortz dezagun bein da betiko
gizasemeen etsaia!

Nire gorputza eta odol berotsua...
Hezur batzuk oraindik... Ezpaitzen naikoa!
Hau da gizonakandik dakardan kontua.
Gizateria izan dadin salbatua.
Naizela maisua...
Gauean itsua...
Badator ordua!
Nire erlojua...
Oraindikan aldean baitaukat burua!
Bildots berria, mantsoa;
Jainko bortitza, haltua:
Zuri eskerrak, ordu honetan
dago geugana heldua
joran bizian eduki nahi
genuen salbamentua.

18. Grinaren bitartez

Nire maitalea dago
etzanda lauza-pean.
Bestiarik eztago
ezein duda gabe han.
Garbia da dena
Mirenen gorputzean.
Piztu dadin artean.
Hilotzen artetik
jaiki dadin artean.
Ezta gutiziarik
beraren bihotzean.
Zein ederki egoten den
maitearen aldean!

Joane dago indar gabe
gizonari begira.
Sakon sartu zitzaidan
bihotzean kupira.
Munduko gizonak
manaiakorrak dira.
Esaten diet: Tira!
Ta tiratzen dute.
Hau da nire kadira,
ilunpeko txinparta
guztietan distira.
Zein pozik bihurtzen naizen
orain lore-mendira!

Zer eginen zenuke zuk
hegaztina bazina?
Kabiarik eznuke
ezpanintz hegaztina.
Etxean sarturik
dadukat bake fina.
Etzara pospolina.
Baina bai hamabi
ostoko krabelina.
Nire Miren maiteak
dirudi erregina.
Dotoreki sartu zidan
harenganako mina.

19. Azkenengo besarkada

Mirenen maitasuna daukat haltuago
zerupean dagoen ezein gauza baino.
Munduko gizadia salbaturik dago.
Orain ezta problema, ezta misterio,
Joanerentzako:
Argitan dago oro,
agiri ta klaro.
Eta guretzako
airean ibiltea hegazi da naiko.
Ai, ene Miren inungo!
Zure gorputza nun dago?
Atsegin guzti guztien madre
orijinala, gorago
zure imajina altzatutzeko
palankarikan eztago.

Nire zauri gordinak sendaturik gabe,
handikan jaiki nintzen, zerren ezta nire
gurari nagusia ezergatik ere
bakarrik egotea. Hori da debalde.
Maitea, nun zaude?
Negar egin dute
larrosek, ez barre.
Bestea da beste.
Usainen akorduek hara naramate.
Ez emanikan amore,
oro ukatzen didate.
Hara joateko dagozkit hoek
birtute bigun bi galde,
ta baldin nire hezurrak hausten
bazaizkit ere bai eske.

Ta urrats geldiarekin harantza noa ni,
nire kontra datorren haizean iheri;
pisuarekin ere nago burrukari.
Mirenek itxadoten didala banenki...
Baina etzait hori
gustatzen neroni:
Oraintxe hezur bi
lurrerat erori...
Honela ezin liteke aurrerantza segi!
Eznaiz atzera itzuli;
eztut indarrik eduki.
Altzipresaren kerizpe beltzak
ikusten ditut hurruti:
Haraginoko indarrek izan
beharko dute geiegi!

Eztut orain artean bilatu nun pausa,
bidearen luzea eztakidan luza.
Bidean dagoena ezta nire gauza:
Nire asmoa izan da hobiaren lauza
gogorkiro altza
baldin al banenza
oraintxe gorantza.
Baina hori ezta
hilerrira nakarren zapore garratza.
Haragi gabe, han datza
nire Mirenen gorputza:
Al banintzake nire hezurrak
hezur hoietan deskantsa...!
Hau da benetan eskapu gabe
gora naraman ametsa.

Har-lauzaren azpira nuen begiratu,
emanik lehenbizi erraustsean musu;
Miren nuen honela auspez adoratu;
bere behatz-artea ere milikatu
nai nuen, setatsu;
oin-zolak ukitu,
orpoak laztandu,
belaunak topatu:
Hamabost egunean bertantxe geratu.
Bere ankartea maitatu,
eta gerria berotu;
bere petxua behin egon zen
saihets-ezurrak hotzitu,
ta bere agin zuri-zuriak
hamorru haundiz apurtu.

Harria gora jaso bedi, esan nuen.
Bihotza taupadaka, begiak negarrez.
ETA EZNUEN AURKITU BARRENEAN EZER!
Iharrausi ninduen gertaera harek,
nire buruaren
barnean dolorez.
Hermita hau leher
bezate trumoiek!
Eror bedi lurrera ahalik lasterren!
Aurrerantzean inoiz ez!
Ezpedi torre hau ager
gure memori flakoan, eta
salbatu diren gizonek
Jaungoikoari dieten zorra
paga bezate halaxen.

Eznenkien zer egin, arima nun ortus;
munduan daudelako mila ta bat gorputz;
zapatarikan gabe, guztiak zapalduz
Mirenen bila joan behar dut arneguz.
Hau da nire gurutz
pisuena! Jesus!
Jainko gabe zeruz
zeru gurutzatuz!
Nire desesperantzak esperantza dakus.
Inoiz eznezan bertan utz!,
eskatu nion, humilduz,
lore-mendian, ta baita ere
golgota-mendi hain biluz
haretan. **Eta joan nintzelako**
doakit orain mendekuz.

Bizirik eztuena ezin liteke hil.
Baina honera ezkero eztut hori jakin.
Mirenen heiagora hodeietan dabil.
Nire oroitzapenak barnean dauka min.
Alegre banenbil
batera harekin...
Mundua biribil,
konprenitu-ezin.
Paradisu bat nahi dut, han gaitezen bil!
Egintza bakan hontan, nik
eztakust argibiderik.
Bere krobitxet zuri garbia
lohi zikinez beterik
lurrean datza, eta negarrez
goratu nuen bertatik.

Malda gorea dago nire aurrean, hor.
Gizona nintzenean sei urtean egon
nintzen eremuaren akordua dator
nire gogora, eta intzirinaz diot:
Bazekiat gogoz
hire bide zihor
guztiak nola igon.
Berak berriz diost:
Ausart hadi etorten; begira natzegok.
Hariztiraino heltzekotz
urteak dira hamabost.
Harantza noa, zerren Mirenen
hezurrak dauden mendion,
bide bateko seinale batzuk
harantza naramatenok.

Eznaute enteratu zein den mugarria,
nun bukatuko zaidan hemengo bidea,
zein den Mirenek hartu duen portalea.
Bainan eztit ajola: Nire guraria,
nire gutizia,
laster gozatzea
da nire maitea,
zeinen aurpegia
oihal aberatseon dakardan jarria.
Bera da Salbatorea,
ni Beronika berria.
Birjina Miren dultze gozoa
gurutze bati josia,
zeru berrira igon zenuen:
Hauxe da nire gloria!

Azkenengo mendia: Badakust ortua.
Atzean da betiko arbola sikua.
Bidean utzi dugu gure arrastoa.
Nahi duena gure atzean bijoa!
Banaiz nekatua,
ta doloratua!
Mendia haltua,
gizona flakoa...
Honera datorrena eztela zimua!
Azpian daukat mundua.
Ez goian berriz zerua.
Hezurrik gabe azkar erori
zait orain nire burua:
Aire naizela haize batean
Mirenen bila banoa.

20. Ditxaren bitartez

Besarkada eder batez
orain juntatu gara;
horregatikan nintzen
igan zeruetara.
Gertatu nahi dut
egiazko aldara;
badaukagu nun para.
Ezkontza berri bat
dezakegun prepara.
Haizeak berak dauka
barrenean ikara,
etortzekoa delako
orain gure elizara.

Mundutarrek adoratu
bagaituzte ere, nola
suntsituko da gure
maitasunaren zola?
Oneriztea da
guretzako kaiola,
eta burnizko bola;
bihotz berriotan
dirakien odola,
eta paradisuan
sustraitu den arbola.
Gainerakoak eztigu
ezergatik ajola.

Ahatzi dugu guztia
lurrean genkiena:
Ni ta zu hitzak, eta
gurea ta zuena;
larruko laketa
ta amaren ditiena:
Maria Matxalena,
Maria Birjina;
azpikoa, gorena.
Orain bat gara biok:
Adarra ta txortena.
Arraza berri bateko
animali lehena.

21. Malda goran eginiko gogoeta eroak

Zimiorik zaluienak,
utzi ditu zuhatzak.
Hibaiondoko haretan,
markaturik behatzak.
Arrokartean gizonak,
ematen ditu urratsak.

Orduan heldu zitzaien,
jaunaren aingerua.
Jan zazu amaren ugatza,
eta edan zazu ura.
Hau da biderik onena,
iraungitzeko gula.

Negu beltzeko gauetan,
ezta agertzen izarrik.
Porru gizenak iruntsi,
litzake edozein zerrik.
Horregatikan morroiak,
geratzen dira itzarrik.

Mundu guztiko lurretan,
gizona da nagusi.
Hura baino gauza bortitz,
edo sendoagorik.
Hegoitik iparraldera,
eztu lurrak ikusi.

Legeak debekatu du,
herrian geratzea.
Atzerritarren eskuan,
dirudi jungudeak.
Haur txikiaren odola,
edan duen sugea.

Kartagoko erraútsetan,
etzen aurkitzen urik.
Hango amen ditietan,
esnea baitzen urri.
Haur txikiak hil ziraden,
gosez eta egarriz.

Hori da lege berria,
Josepen ezpainetan.
Ta bere diru guztia,
doako limosnetan.
Ezta badarik egosten,
hemengo dupinetan.

Gauza guztien gainetik,
Jaungoikoa maitatu.
Zure burua bezala,
lagun hurkoa amatu.
Orraziaren hortzekin,
zorririk ez zapaldu.

Eremuko arroketan,
armiarmak kantari.
Hare-arteko ziloan,
eztago denborarik.
Mendietako errekan,
urak daude gaur gazi.

Bide honetako amaian,
eztago mugarririk.
Etxe erdi-erori hau,
munduan den guztirik.
Atzena da aurrerantzean,
eztago ezer bizirik.

Argizagiak astiro,
dabiltza izartegian.
Eguzkirik eztenean,
iluminatzen dira.
Gauza misteriotsuak,
gizonaren begian.

Antzinatikan gizona,
arranoaren alde.
Gizonak bitinak hiltzen,
eta arranoak jaten.
Entzun ditugun pronuak,
izan dira debalde.

«LORAMENDI» OLERKARIA

Bere poesia-lanaren azterketa, bera bizi izan zan garaiari buruz-buru

Askotxo ditugu gure artean olerkarien lanak aintzakotzat artzen ez dituztenak. Euskera bera ere ez dute aintzakotzat artzen ta, jakiña. Baña literatura oroen istoria eta olerkariena, estu-estu korapillaturik arkitu oi ditugu, literatura guzietan zer ikusi sakona baitute olerkariak. Literatura ospetsua duten izkuntzak, olerkariak ere ospetsuak, eta poesiaren pizkundeak, literatura osoaren piztutzea ta sendotzea berekin dakar beti eta nun-nai.

Gogora ezazu, adibidez, Cataluña'n gertatua. Aribau olerkariak egin zuan irrintzi bizkorraren ondoren, olerkariak piztutzen asi ziran, eta aien atzetik, beste era askotako idazle trebeak ere bai. Geroztik dator ango literatura bizi ta ospetsua.

1859'garren urtean olerki-jokuak egiten Barcelona asi-ezkero, katalan-poesia erpiñean ageri zaigu, ta literatura mardul ta sendoaren jabe ditugu gaur katalandarrak.

Gure artean, Manterola ospetsuak egin zizkigun alegiñak lan txalogarri ortan; zerbait onura euskal-literaturari erakarri zionik ezin uka genezake: bear ainbat ez noski, ta ez bere erruz eta obenez, garai artako euskaldunen epelkeri lotsagarriaren zabarkeriagatik baizik.

Geroago, «Euskal-Erriaren Alde»k eta «Euskal-Esnalea»k Gipuzkoa'ko Diputazioaren laguntzaz, urtero egin oi zituzten olerki-sariketak, olerkari onik pranko agertu-azirik.

Alabaña, 1930'garrenean, «Euskaltzaleak» zeritzan elkargoak eman zion euskal-poesiari bultzakadarik aundiena. Euskal-Olerti-egunak geroztik sortu zitzaizkigun, eta baita gure olerkaririk ospatsuenak agerian ipiñi ere. «Loramendi» oien artean, Bedoña'tar Jokin, alegia, 1932'gko. Ernani'ko Olerti-jaietan saritutako olerkari argia.

BERE BIZITZAZ ZERBAIT:

1920'gko. dagonillaren 4'an, zazpi mutiko gipuzkoar, geienak beren gurasoekin, Altsasua'ko geldi-tokian jetsi ziran. Goiz-goizean jeiki, beren amatxoen arpegi negartsuetan musu luze-bero bana utzi-ondoren, bideari eman zioten. Altsasua'ko tren-gelditokian, Aita Kaputxino bat zegoan beren zai, ta lenengo agurrak-egiñaz gero, guziok, erri ortan A. Kaputxinoak duten Ikastetxera abiatu ziran.

Aien artean, amabi urteko mutiko baserritar apala, Arana ta Ezpeleta'tar Juantxo dator. Bedoña'ko Mendibitsu baserrian jaioa da ta ango erreka kantarien otsak eta sasietako billigarruen txinta eztiak kolkoan gordeta dakarzki.

Ez daki erderaz txintik ere. Aren erderazko asierako lanak, parragarriak omen ziran. Urte askotan euki zituan berak maiteki gordeta oroigarritzat. Esaera auexen antzekoak genituan: «Asno tranquilidad comiendo hierba»; «ratón oreja escondió», ta abar. Jakiña: euskerazko itz-joskera, erdal itzez.

Alabaña, ikustekoak dira andik bost urtera egin oi zituan idaz-lanak. Badira urtetxo batzuek esku-artean erabilli nituala ta arriturik laga niñuten. Idazle trebearen aztarna berekin zuten. Erderaz ere literaturagille jatorra ta idazle bikaña izango genduan noski, gure Loramendi langillea.

Ez zitzaion, orratio, ari, gure arteko beste askotxori, zoritxarrez gertatu oi zaietena, gertatu: alegia, erdera ikasi ta euskera aztu edo txokoratu.

Bost urte egin zituan Altsasua'n; gero Sangosa'ra jo zuan nobiziadua egitera. Ementxe asiera eman omen zion bertsoak egiteari: euskal-bertso batzuek Ama Birjiña'ri, beintzat, egin omen zizkion, gaur iñun arkitzen ez badira ere.

Pilosofiko ikaskuntzak, Ondarrabi'n bi urtez, eta urte betez Lizarra'n egin zituan. Ondarrabi'n ikasleak urtero —garai artan, beintzat—, done Bonabenturaren omenez, egin oi zuten literatura-batzaldian azaldu zuan lenengoz burua Loramendi'k, euskal-olerkari antzean, noski. Bertso auek 1928'gko. Uztaillean egin zituan: **Guadalupe-bidean** dute izena; ezer gutxi balio zuten. Bertsolari erdi-landu baten bertsoak dirudite. Baña, emen ipintzea merezi dute, gure olerkari gazteak andik lau urtera egin zuan aurrerapen galanta ikusi dezagun:

«Guadalupe-tontor artara
igo nintzan egunian,
baserri txuri asko ikusi
nituben bide danian.
Zugaitzak ere lorez betiak
soro-zelayetan,
elurra egin balu bezela
erruz aurreko gabetan.

Eguzkiaren printzak alaitzen
zituben toki guztiak:
zeñen ederki diz diz egiten
zuten belartxo buztiak!
Oso urrutira ematen zizkan
kolore ikusgarriak
ziruditela danak zaudela
gañetik urrez jantziak.

Diamantezko koroi eder bat
ematen zuben soruak,
eta aldare argiz betiak
apaindutako basuak,
aingeru polit miragarriak
egazti edo usuak.
Gure zelayak orrela jarri
zizkigun bai Jaungoikuak!

Oraindikan oroitutzen naiz
eguzki txit indartsuak
arkaitz tartetik nola azaldu
zituben goiko lañuak,
eta gañera zabaldu ere
likurta oso gozuak.
Usai oberik ezin zeikian
eman baratz ta soruak.

Zuaitz gañetan entzuten ziran
abesti alaigarriak,
goizetik arrats ixildu gabe
arkitzen ziran txoriak,

ta mitxeletak lorerik lore
egan zebiltzan guziak,
t'itxas aldetik etortzen ziran
miragarrizko egaztiak.

Artalde eder oso galanta
zabaldua belardian,
bildots potxolo jayo berriak
amaren aldamenian,
mutil sendo bat txakur batekin
zaitutzen danen aurrian,
ta aiton txit zar bat bere pipakin
arbolaren itzalian.

Ondarrabi'ko Ama maitea
mendi biren tartian,
goroldioz ta untzez betia
itxura eder ederrian...
Beste aldian ikusten dira
Bidasoa'ko ibayak,
Irun, Beobi Ondarrabia
apaintasunez jantziak.

Ondarrabi'ko mendiak beti
gogoratuko zaizkit neri,
edo bestela egon biarko
diat burutikan gaizki...».

Bertsuok 1928'garren urtean egin zituan. Lau urtean gure olerkari azkarrak egin zuan aurrerapena, arrigarria da gero. Izan ere, egunsentiko argi-printza meetatik, eguardiko argitasunerañoko aldea badago bertso auetatik bere azken--olerkietara.

Iñundik ere, bertso apal auek, gure Bedoña'ko olerkari gaztearen bizitzari buruz zer-ikusi aundikoak ditugu: oiek zirala bide euskal-olerkietarako gogoa piztu baizitzaion. Ondarrabi'n, beraz, olerkari antzo, jaio zitzaigula esan genezake. Antxe, nonbait, itxasoari ta ango bazter txamangarriei begira, olerkari zala bere buruari antz-eman zion, eta antxe, bere irudimen bizia irudi ederrez, kolore txanbeliñez, eta bere biotz xamurra sentipen ezti ta sakonez josi zitzaizkion lenen-lenengoz.

Ango irakasle batzuk ere, aren gaitasuna ikusiz eta goraño igotzeko lain zala igarriz, euskal-olerkietara maiteki bultzatu zuten, eta laguntzalle izan zituan. Elduayen'dar Tomas aita ereslari ta musikalari trebea batez ere laguntzalle jatorra izan zuan. Etzitzaion sekulan Bedoña gazteari aztu irakasle oni zion zorra. Argatik gerora, «Aitormendi'ko Jaia» deritzan eta amaitu gabe laga zigun poematxoa, ari eskeiñi zion, esker-onez.

1928'tik 1930'raño, batez ere Arrese'tar Emeteri, Jauregi ta Lizardi'ren euskal-olerkiak irakurtzeari eman zion, garai ortan **Txindor** Arrese'rena eta Jauregi'ren **Biozkadak** argitaratu baitziran. Lizardi'ren **Biotz-begietan,** 1932'an argitaratu zan, baño aren olerkiak naiko ezagunak ziran orduan ere.

Garai onetako olerkietan aurrerapen gaitza ageri da: bertsoa, txukun ta jator darabil, itz alperrik gabe. Oraindik geroko mamitasunik etzaio ageri, baña bai irudimen bizia ta biotzondo samurra. Lirikarako gauza zala, azaltzen digu argi asko. Emen jarriko dizut adibidez, garai ontako olerkitxo bat, zeorrek, irakurle, epaia eman dezaiozun. Ona emen:

¡Ardi gaxoa...!

(ERRAVI sicut ovis, quea periit).

Ibarrez-ibar, mendirik-mendi
Artzai Onaren ondoren
¡zeñen gozoki, zeñen zoruntsu,
zeñen gentzaro nenbillen!
Abesti lagun, atseginkorrak
Artzaiak zizkun abesten,
ibargi naro, loretsuetan
genbiltzanean bazkatzen.
Egun batean, lilluratua

utzirik ai! artaldea,
aldendu nintzan arturik ala
bear ez nuen bidea,
pozkai ondoren urrundu nintzan
irudipenez betea,
ludirik barna zoro ninjoan
iritxi naian obea.

¡Doakabea!... ez nekin bela
iges urak zekarrena,
itxumusturik ez nun nabaitu
sartu zidaten eztena...
Urrin zerion bide zabala
lenen Ibilli nuena,
arantza zorrotz, otez josia
zorakerien azkena...

Lizunkerizko lore tartean
txoraturik nebillela,
ixil ixilik irten zitzaidan
iñar-tximista bezela
otso beltz, aundi, amorratua
erakutsirik orrela
begi zartatsu, ao zorrotza
odol bitsa zeriola.

¡Ordu samiña!... Gogortu nintzan...
Iges egin nai atzera!...
Zaunkaka berriz nere gain beti
otso goseti ankerra...
Larri nengoen... indarrak aitu...
ezin nuen jo aurrera...
ordu berean ojuka ikusi
larriro Artzai ber-bera.

Zorigaiztoko aztar ondoren,
ardi guziak baturik,
estu zetorren menditik bera
txistu ta oju egiñik.
Ibar-mendiak aztertu zitun
malko samiñez bustirik;
etsai beltzaren mendean larri
idoro nindun azkenik.

Il-zori artan ikustean ni
egin zun txistu zolia...
nere gañetik uxatu zedin
otso zital bigurria.
Arin ta laster urbil zitzaidan...
Laztandu nindun guztia...
Ezti tantoaz osatu zidan
biotzan nuen zauria.

Indartu nindun jardun gozoaz...
gero sorbaldan jarririk
eraman nindun ardi tartera
laztan beroak emanik...
Eznaiz geroztik inoiz aldendu
Artzai Onaren esitik...
¡¡Ardi galduak!! ikasi Nor dan,
Jesus Artzaia nigandik.

Loramendi (O. M. C.)

Urte bi auetan irurogeien bat olerki egin omen zituan, erlijio gaikoak geienak, guziak Lizarra'n, Naparrua'ko Estella'n alegia, egiñak. Etzan orratio lo egon bi urte oietan. Egin zuan lan gogotik. Ea egunero olerkien bat egiten omen zuan-eta.

Idazteko erreztasuna iritxi nai zuan, noski; argatik aritu zan idatzi ta idatzi aspertzeke. Al zuan itz-neurturik ederrenetan bere buruko gogoetak ixurtzen, eta bere biotzeko sentimenak iraulitzen. Olerkari ospetsua izateko, izan ere, ezbaita olerkari jaiotzea aski; beste olerkari trebeen lanak aztertu ta ikastea ere, bearrezkoa da.

Esan dizut leen, euskal-olerkarietan nortzuk artu zituan bere maisutzat eta ikasbidetzat; erderazkoetan, berriz, Fernan Caballero ta Gabriel y Galán izan zituan, batez ere garai ontan, irakasle. Azken-olerkari ospetsu onen kutsua badu bertsoetan gure Loramendi'k: itz-neurtu apañak, ederki borobilduak eta oparotsuak, Salamanca'ko olerkariaren antzekoak dituzu guziak.

1930'gko. dagonillean, Iruña'ko Ikastetxera Teologia ikastera jo zuan. Bere libururik mamiena Biblia izan zuan, orduan ta gerora il zitzaigun arteraño. Gañera, Fray Juan de los Angeles, Verdaguer, Martínez Sierra ta Francis Jammes, urte oietako bere lagunik kutunenak; euskal-idazleetan, berriz, leen aipatutakoaz gañera, Lardizabal, Mendiburu ta Orixe. Azken-aldian, Lizardi ta Fray Luis de Leon. Ikusten dezunez, ez zijoan bide okerretik. Ondo baño obeto zuzenduta zijoan erpiñera iristeko.

Apaiz-ikaskuntzak amaitu-ondoren, itz-lauz eta itz-neurtuz, idazteari ekiteko gar bizia zeukan. Euskera maite-maite zuan, eta gure izkera gaxo au jasotzeko irrikitzen zegoan.

Azken-aldiko bere idaz-lanak, mamitsuak eta irudi ezti ta sentimen bizikoak ditugu. Emen banaka batzuk ipintzea izango degu egokiena, leen irakurri dezun artatik, oraingo auetara dagoan aldea, begiz-begi, ikusi dezazun. Ta zerorrek, irakurle orrek, igarriko diozu, nere aipamen eta gorapenik gabe, noraño igoko zitzaigun gure idazle argi au, Jaungoikoak beste urte mordoxka bateko bizia eman balio. Igali mardulak ematen asi, ta elduenak emateko zala, eraman baitzigun Goiko Jaunak Beregana.

Ona, **Otoi, adiskide...!** deritzan olerki txiki pollita, benetan. Xamurra, osoa, ta borobilla, gure Lizardi aundiaren jarioaz eta tankeraz igurtzia. Giñartsuagoa degu Lizardi oraindik ere, baña aren idaz-tankeraren kutsua nabaritzen diot, nik beintzat olerkitxo oni:

¡Otoi, adiskide...!

Ill intzan Ill i ere...! Eraman induten...
Ire itzalak ordea ni baitan dik lur-
Eta abia bai intzan [men...
laño ta eurite...
beste alde ortan
bai al duk aterpe...?

Sukarretan aittu zan Uda, jaun gorria
otzikaran utzirik seme negartia...

Aurrari pa eta pa!... sukaldean ama
min-ariaz ari da josten min-oiala...

—Esan, ama, esan:
non degu aitatxo...?
Aspaldi jun baitzan,
laister da itzuliko...?—

Sutu zaio amari malkoz aurpegia
ta alderaka ustutzen du biotz-intziria...

Lotzen du besoetan laztanka umetxoa
ta ixillean txukatuz begi-jarioa,
—Zer diozu, seme:
non degun aitatxo...?
Aitatxo, bai...! zure
Aberrian dago...!—
Ta artean txikiari eskua altxaturik
—antxe goyan—diotsa—bitxiz burestu-
[rik...

Geroztik iñork aitaz galdetzen badio,
belaxen eskutxoaz aurrak darantzuio.

Ta aingeru batek itaz bai zidak gaur
[esan
nigandik aldatzean noruntza jo uan...
Otoi, adixkide,
otoi, nere alde...!

Bedoña'r Joakin A.
o. m. cap.
(Iruña'n-1931'ko XI'ean.)

Onen-ostean, **Alleluia!** izenez **Zeruko Argia'n** argitaratu zuana emen azaltzea, bidezkoa deritzat; bidezkoa soil-soillik ez-baña bearrezkoa gañera, Loramendi olerkariaren olerki-balioaz jabetu nai badezu. Berriro esan gabe, auxe esan bearrean naukazu: gerora aipatuko dizkitzudan olerkiak ere, **Zeruko Argia** illerokoan argitaratuak dituzula, 1931 ta 1932'ko urteetan batez ere.

Alleluia! auxe, olerki kementsua dezu, bai mamiz eta baita azalez ere. Badu, nere ustez, itz-neurtuen tankeran eta doñu ederrean, Gaspar Núñez de Arce, olerkari Valladolid'arraren alako antzatxo bat, eta Arrese ta Beitia Bizkaitarraren igurtzia ere. Nola-nai-dala, irudipen aberatsa, ta biotz goria, ta adimen ernea agertzen dizkigu, beintzat, Loramendi olerkariak. Jesus'ek illen artetik pizturik, kantatu zuan garaipen-kanta dirudi.

Ona emen, eztiro-eztiro irakurri dezazun:

¡ Alleluia !

Oztin damait ortzeak, eguzkiak urre
ta argi loreen erdi piztu naiz garaille.
Atsegingai dagozkit zeru ta lur-ama
esku naramatela poz-biderik barna.

Ikus beza buruan, arantza orde, izpi
ta ubelune bakoitza zorion-iturri.
Ikus beza bularra dirdian urrinka,
ene uso larriei kabia eskeinka.

Tinka begiz jo naute mimiko-guriak
ta agur-pipirri dauzkat leyaka txoriak
Nir-ñir dakarkit intzak, jantzkialo-
[reak
ta itzul-inguru dabiltz aingeru-taldeak...

Ta aittu bazidan bein-bat miñez min
[bizitza,
ene baitan nuen Nik bizitzaren giltza.
Ta argiarekin batez jeiki naiz garaille
sortitz oro detala lagun ta pozkille...

Jeiki bitez erriak amorru beltz ga-
[inka
ta arnaseaz ez beste or dira lorrinka!
Zuzen bedi berriren onat borreroa
ta ikus beza nora dan bere gorrotoa!

Erraiñu-lore dago goyan gurutzea
besoetan dularik pizkunde-lorea...
Poztu bitez gallurrak, kanta beza
[beak
ta abestien otsera betoz maitaleak!

Betoz, itzali da ta ekaitz-erasoa
ta ageri da poztari uztargi gozoa...
Ekaitzetik jayo naiz ibaika diztia,
arantzatik oi dan lez arrosa zuria.

Ezta lurtarrarentzat beste poz-bide-
[rik
elordi latza zear abitzea baizik.
Malko-ttanttan ezpada eztio emango
uztaiak odeiari ez muñ ta ez margo.

Kalbariotik nator urrez buresturik,
udalena bezela negu gordiñetik...

Ez bedi, ba, beldurtu ene maitalea
laño badakus noizpait biotz-mugaldea.

Beti oi du ekaitzak irripar-lorea
ta ara Ni gogoaren eguzki betea...
Eskutuki odeian erne ta zai nago
zenbat durun ekaitzak, ainbat urbi-
[llago.

Ta iñoiz lertuko balitz eztanda-ma-
[rruan
dir-dir nagerkioke saria eskuan.

Loramendi O. M. C.

Baditu beste iru olerki motx eta pollit, Verdaguer'ek egin zituan antzekoak: irudiak bearbada ezagunak dituztela esango didazu. Ta egia da: baño ain daude ederki antolatu ta tajutuak, egizko olerkari baten lanak dirala, ezin ukatuko iñork.

Antzekia, Usoekin Gora ta **Erletxoak** dute izena; bat bestearen-ondoren dijoazkitzu:

Antzekia

Lore begian kunkurrunkun
erle gorriztak burrun-burrun:
zer ote dio, zer lioke,
lore-beraren nini-lore;
dantzatu ala barruratu,
egoak jo-ta miazkatu...,
zer ote dio, zer esango
loretxoari kukuriko?
Erle gorrizta: zer diozu
lore begian marmaritsu?
Ilargiaren kukupean
urretxindorrak udastean:
zer ote dio, zer lioke,
txiruliruka gaua beste;
sarats itzalen kulunera
ta ibai-erroten dunbotsera...,
zer ote dio, zer esango
ilargiari, aopeko?
Urretxindorra: zer diozu
ilargipean txiruliru?

Zer diotsudan, Ama, Zuri,
lore ta Ilargi zeran orri...?

Erletxoa naiz, lorea zu:
zer diotsudan badakizu!
Ta illargitara karnaba lez,
zugana nago maite miñez...

Ilargia zu, ni karnaba...
bikote ederra... jakiña, ba!...

Loramendi O. M. C.

Usoekin gora

Eleiz-buruan dabiltz goizetik gabera
usotxoak egaka gurutzez goi-bera.
Eguzkira zillarra dixurite egoak
ta aizeaz jolastean esne-pipiltxoak.
¡Nork al lezazken,
elur-usoen
antzera, goyak garaitu!

¡Nork, an... lurrean
loya uztean
gurutz saindua laztandu!...
Erakus zaidazute, zuek usotxoak,
erakus zaidazute zabaltzen egoak.
Ta alkarrekin udaran joaz gurutzera
negutean zerurontz aldatuko gera.

Iruña-10-1-32 **Loramendi**

Onatx, erletxoak

Muñorantza doa Josutxo, kantari,
belarritan zintzil bi-iruna gerezi.
Mutil xalogorik!... Zeren billa ote?
Kilkerrak, marmari, agur, dagiote.
Baiño... oar!: bêko eultzaren burrunba!
Erle danak, leitsu, ager-ixkutuka...
Zer gerta zaie, ba, Joseph-en erleai?
Lore bat ikusi muñora, poz-dirdai...
Egalda zaio bat: ezarri da tentte
ezpain-marrubian, —arrosa arek uste.—
Zizta du ta, ene! odol-tanta atera
kutuan, miztuta, berriz egatu da.
Egun gutxi buru, Joseph ezti billa...
Baiño... zer da an? Jesus! Eulzeko is-
[kanbilla!

Erle danak itsu, zoro, norabage
ninitik zerbaitek autsiko bailie.
Ta abaraska-urrean, izarño bezala,
urrin-yarioka, ñir-ñir, odol-ttantta!
—Arrigarri bai au!...-ta artuz abaraska
poz-ttuttuli yo du Andra Mirengana.
Baiña Andra Miren-en sen zorrotz-
[argia!
Ikusi orduko barrendu guzia...
Josutxo deitu du; laztan dio gero
ta aberaska bera yaten eman dio...

Sagara-muñoan Josu gorde zaigu:
Onatx, Erletxoak, Lore ori miztu!

Bedoña'r Joakin An.
(O. M. C.)

Ez al-derizkiozu, irakurle, Verdaguer'en **Idilis y Cants Mistichs**'etan lotsakizunik gabe sartu litezkeala?

Jarrai dezadan bere olerkirik baliotsuenak aipatzen eta epaitzen: Aipagarri deritzait, Aita San Prantzizko'ren Loretxoetako gertakarietatik gaia arturik, egin zigun olerki bizi, poxpoliña. Xoxoak bere kabian sugea sartzen ikusi du; xoxo-kumeak an ditu-ta, or dabil txioka xoxo mindua, adarrik-adar, naigabez josirik... Baña, ara nondik Aita Prantzizko santuak xoxo-amaren pio zorrotzak adituz, kabitik suge zitala uxatzen duan. Irakurri ezazu, ta bere arintasun ta guzi, atsegin izango zaizulakoan nago.

"Maitasuna ez da maitatua"

Udazkena zan. Odol tantozko
ezti-margoa
eguzki-galdak zixurin.
Ibar-gangarrak doi-doi bekozten...
Arrats-giroa
atsegiñaren atsegin
Sartalde-goian izpi trinkoak
jolas zegiten.
Ibai-ertzetan sorgin-ardoak
ditu moxkortzen
sasi-ama ta xulufrin.
Muñoan ziarduten aspaldi poxpoliñak;
baratzean txoriak txirri-otska lertzen.
Ostendu zan euzkia, «urrezko talo
[ederra!»
lurriñez sagardia zuela estaltzen.
Ta amilka daror mendi-kolkotik
itur-aria:
basauntzen mama gozoa.
Untzak lanbrotuz iges dirudi
suge lodia...
gorde-ageriz lepoa.
Ta abeska poil-poil, zurrunbilotsu,
mur-mur ta zotin,
bere betiko leloa,
Astintzen ditu sarats itunak
¡ta arindu ezin
negarka zegon xoxoa!
Txioka dabil xoxo mindua
adarrik-adar:
zerbait zekusan sasian...;
lotan zetzala pizti zarren bat
narraska zear,
lapurki sartu kabian.
Ega motxean minduki dagi
pir-pir samiñak,
kulunka sarats-gerrian.
Iruntsi naian badabiltz nunbait
pizti muskiñak...,
badakus zerbait azpian.
Maitasuna gañezka naigabea tontorka
ara or Asistarra, Goi-gotzon galdua.
Sukarretan biotza, urraturik bularra,
zauriak gori-gori, ai! odolustua...
«Ene! nere Jaun Ona!—oyu aundiz
[ziotzan—
ene! maitasuna iñon ez da maitatua!»
Xamurtu zuten xoxo-amaren
pio zorrotzak;
biozti urbil zitzaion...
«¿Zer dek negarka, xoxo anaia?
¿Jarrai mirotzak?...
Ator niganontz»—zesaion.
«¿Kabi barrendik etsai maltzurrak
atera al aute?...»
—berriro galdetu zion.—
Esku ertzera ¡parra!... egatuz
kiñuak tarte,
baietz, baietz!... zerantzuion.
«Egia diok, beraz—orrazturik ziotsan—
Ire lagun nauk, bada. ¿Noruntz dek
[kabia?»
¡Purrust!... ega batean sasi-pean sar-
[turik
adierazi zion nun zegon etsai.
¡Ura etsai!... So dagi aruntz
¡ta arri biurtu!:
kabian suge zitala!
Ume tartean biribildurik
guzien buru,
zai zeukan kankar zabala.
Amorru biziz odol-usmoka
zegoen garaiz,
limurtuz larru azala,
«¡Suge anaia, suge anaia!,
¿nolaz ari aiz
itotzen ume makala?»
Eldu zion lepotik, sumindurik Pran-
[tziskok,
astindu zuan zùmez, urratuz eztena.
Ta irristada luzean, lerdea zeriola
eskuta zan txistuka sasien barrena.

Moko xabalik ume minberak
jan eske zeuden:
eldu zitzaien Prantzisko...
Ta amari batez beatz-mamiaz
eman zizkien
igortzi leun ta jan naiko.

Maitasuna gañezka, naigabea tontorka
biurtu da negarrez Serapin mindua,
«Ene! nere Jaun Ona!: suge gaiztoak
[nunai,
¡Maitasuna ez da-ta guztiz maitatua!»

Loramendi, (O. M. Cap.)

BERE OLERKIRIK ONENAK:

Zeruko Argia'n argitaratu zituanetan, baditu ogeien bat, onek bezela aukera litezkeanak: guziak emen ez nezazke ipiñi, baña, batzuk aitatu gabe ez ditut utzi nai. Bere irudimenaren narotasuna ta biotzaren sentimendu joria, gutxi--asko guzietan nabari dira. Baña, nere ustez, **Illargitara** deritzaion olerkian asi zitzaigun bi doai oiek nabarmen azaltzen. Illargiak itsasoko olatuetan sortzen dituan argi-dantzak lilluratu dute gure olerkaria, ta Maria, Ama ta Birjiña, ekarri diote gogora. Illargi ta itsasoaren edertasun eta sakonak piztu diote irudimen-argia ta sutu biotz-garra, bertso erestsu ta zolietan, irudi sorgiñez jantziz, sentipen ezti-goxoak iraulitzeko. «Illargi bete, adar-urdiña, lurrun--irule, zillar-jozkiña...» diotsa illargiari: itsasoa, berriz, «garden azala, diztiz ondarra, garbi azpia, gaña leyarra...» ikusten du. Olerki au, ziñez, itzetan aberats, iruditan islatsu ta sentipenean xamur agertzen digu. «Pulchra ut luna» eliz--esaeraren azalpen eder bat degu.

Badu beste bat, **Guztiz Ederra** izenekoa, lengoaren antzeko irudiz ta biotz--sentipenez: «Tota pulchra» eleiz-eresiaren oiartzun ameslaria dirudi. Au ere Loramendi'ren olerki onenetakotzat jo dezakegu.

Bietatik, **Illargitara** deritzana jarriko dizut emen, poliki-poliki irakurriz, ausnartu dezazun:

Illargitara

Pulchra ut luna...

Nolaz diteken, nongo gertari
iges dagio adimenari...
Ta alaz ta ere,
egirik bada,
eskutu auxe
erraiñukada...
¡Sortzetik, Miren, Erruge zera,
Ama ta Birjin biak batera!

Kopet-mamia gotargiz arro,
sakona dazaut, naizenez txarro...

Zenbat dagidan
ega gorago,
ainbat, zalantzan,
dakust arago,
¡Ta ala badere, Erruge zera,
Ama ta Birjin biak batera!

Arrats-zoriak illuna dakar,
esna-eraziz ontz ta xaguxar...
Oro geldi da.
Otsik iñun ez...

Sorgin-egada
guzion gañez...
Sorgiñak berak txistua jo du
ta illargi-izarrak izeki ditu...

Izarrak lagun, illunak etsai,
itsas-ertzean nago egi zai.
Illargi bete,
adar urdiña,
lurrun-irule,
zillar-joskiña...
itsas-auspoak darakar zikor...
ta izar-erdian apurka dator.

Illargitara... oro geldi da,
marmarka-itsaso... neurriz-taupada
Pizti-txirrika
ulu eziñik...
Buru-ausika
gogait egiñik,
barren-odeiak noiz ta beltzago,
itsas-orpoan nasturik nago.

Illargi mea dagit musuka,
ugin-gezalak aitz-atzimurka...
¡Ta itsas-altzoan
musu borobil...!
¡Noruntz dijoan
aruntz darabil...!
Nondik dan ori... asege nago...
¡Uretan izan geroz geiago!

Ugin-barrenak argiz-josiak,
itsas-osiñan par illargiak.
¡Itsas-erraian
par illargiak,
gira nasian
kiñu pitxiak...!
¡Garden azala, diztiz ondarra,
garbi azpia, gaña leyarra...!

Illargiaren biko bizia,
izar txurien kiñu berria...!
Ugin-azala
urratu barik,
barren-itzala
urrez jantzirik...,
be-bean dabiltz parre ta mugiz,
legor-bustian batera biziz...

O Miren eder!, Erruge zera,
Ama ta Birjin izar antzera!
Irudi dezu
itsas-kolkoa...
¡Ta askatu degu
korapilloa...!
¡Nondik ta nolan, argitara da,
ezkutua gaur erraiñukada...!

Itsas-errota kanta-kantari,
ta izar-ugiñak elkar-dantzari...

Loramendi (O. M. C.)

Loramendi itz-neurtuetan jaio ta trebea bazan, itz-lauez ere jator agertu zitzaigun. Zeruko Argia'n asi zitzaigun **Aletxoak** izenez lan arin-politak argitaratzen; bere bizitzaldiaren azken-aldean asi baitzan, jarraitzeko biderik etzion gaxoari eriotzak utzi, ta bere trebetasunaren tanto batzuk besterik ez ditugu. Alare aren idazteko erreztasun eta dotoretasuna igarri ditzazkegu. Ona, adibidez, nik gordeta neuzkan bi auexek:

¡Agur tontorrak!

«Amonak esan zidan. Aintxinetako garai zarrean miragarrizko gertaerak arritu omen zuten Euskalerria. Uso antzeko talde zuri bat ageri omen zan ipar-mu-

gatik onuntza; itsasoz beste aldetik edo, ez jakin nondik; baña biotz-begien zoragarri omen zan. Eta geldiro-geldiro, zerbaiteren billa balebil bezela, Euskalerriaren gain bira batzuek egin ta gero, zerugoitik jetxi zitzaion odei me-zurizka batean bilduki, Aitzkorri-aldean pittinka-pittinka ixkutatu omen zan, zorioneko atsegin-itxuretan... Amonak esan zidan.

Ontatik luze aundi gabe, Orrilleko goiz-urratze batez, era berian talde uraxe berriren berriz agertu omen zan; baña lenbizikoan baño lilluragarriago bear bada. Oraingoan, bada, argi eta eder zerion Norbait, ots-bigun eta eresi zolien erdi, ba omen zekarten... Goiz artan larrera bide zeuden artzaiñoak, makil-buruetan ukabillak tinkatuki, begi eta belarri zegozkien. Eta talde zuria, bitarte, ba omen zijoan, ba omen zijoan, urretxindor-sailla bezela kantari, elur-begiak bezin dirdari, usotxoak lez egari. Eta Aloña-mendira zanean, tink egin omen zuan... Amonak esan zidan.

Zer litzaken ori? Ene amonak esango: leen-aldiko agerpen ura, Zeruko Erregiñak bere egontoki billa bidalitako aingeru-taldea besterik etzan. Eta lurbira osoa, astertu-ala astertu ta ere, iñon ez arkitu, emen, gure Euskalerri maite ontan bezelako egontoki eder eta maitale zintzorik. Eta atseginka ta poztari, lur ontara jetxi zedilla iragartzera itzuli zitzaioten... Bigarrengoan, ordea, aingeru beraietaz inguraturik, Andre Maria etorri zitzaigun, euskaldunon zaintzalle eta bitarteko izatera.

Jaso euskalduna, zure begiak gure tontor-goyetara eta ikusi zenbaterañoko maitasuna izan digun Zeruko Amak eta nolako zaletasun eta jayeraz erantzun diogun gaurdaño euskotarrok. Begira: tontor geyenak bere Irudiz ornituak dagerz. Agur, Ama eta agur, tontorrak! **Loramendi An.**»

¡Lo ta amets...!

«Negua. Zabal-zabal bere ego beltzak. Elurra goyan, pean izotza. Bero eske edo, ipar mea ateai bultzaka diardu, zorioneko ¡fii...! luze-beldurtia marat ertzetan atereaz... Etxe-arpegiko tella-aoetatik zintzillika, izugarrizko izotz-txi kordak dagertzi, malko zuria tarteka dariotela... Ate aurrean bi ollo otzez kir kildu-ta... Eta barruan?...

Barruan...! Su-bazterrean exeri-ta, Semetxoa besoetan duala, A. Birjiña josten ari da... Sutan lapikotxo bat esne poil-poilka bits arro-txuria goraka dagerkiola... Aur-abarka gañean katutxoa lo-zurrunga... Eta atea bitarte, ixil-ixil, Jose zoriontsua zurgintzan...

Jesus Aurrak negarrari damaio; eta A. Birjiñak, biotzean estutuz, igortzika lo pixkat egiteko dasayo, onezkero nekatua bai-dagola-ta... Eta geldi-geldi, kulun-zabunean erabiliz, lo eragiten dio aopean kantari:

Ene kutuna, lo ta lo.
Sagar ximela emango.
Mamorro beltza baletor,
burruntziaz banaiz ni nor...
Nere biotza zain dago.

Ene kutuna, lo ta lo
Soñekotxoa egingo.
Zakurrak zaunga badagi,
etzaitezela, zu itzarri...
Makillarekin nik joko.

Ene kutuna, lo ta lo.
Nere biotza zain dago...

Eta Jainko txikiak, altzoan erdi gorderik, lo dagi: ¡lo ta amets...! Lo... amaren magalean. Amets... amaren biotzean... Miren Ederra eziñez dago... Jose Z. atean kukuka... **Loramendi A.**»

Ez det uste bi auxek besterik argitaratu zituanik. Orrelako idaz-lanetarako esku berezia zuala adi-erazteko aña, badira, beintzat. Ipuiñ pollitik idatziko zizkigun, noski baño noskiago, gerora, bizia ta osasuna Jaunak eman balizkio.

Bi poematxo ere utzi zizkigun bukatu gabe ta zirriborroan idatzirik, orraztu ta bukatzeko asmoz: **Txinparta-eresia** ta **Aitormendiko Jaia.** Azkeneko au, aurrekoa baño landuago bai, baña bukatu gabe, biok.

Bukatuta laga zizkigunak bi ditugu: **Arrantzalien Arrats-otoitza** ta **Barruntza-leyoan.** Lenengoa, 1931'an argitaratutako «Eusko-Olerkiak» zeritzan bigarren liburuan agertu zan; besteak, Ernani'ko Eusko-Olerki-Eguneko sari nagusia irabazi zuan.

Beste olerkirik laga ez baligu ere, bi auxek naikoak genituan, olerkari Bedoñatarraren izenaz, euskal-literaturan, euskerak dirauan-artean oroitzeko.

Arrantzalien Arrats-otoitza olerkari gaztetxo baten lana dala, aisa somatzen da; baña, ez lezake iñork esan balio gutxikoa danik. Badute bertso auek lirika-sua, ta irudi ederrik pranko, ta alako adore berezi bat ere. Euskal-arrantzale jatorrak eupatzeko kanta oldartsua degu. Itxasoak eta itxas-gizonak biotz-barnean, gaztetxo zala, laga zioten zirrara, bertso borobil eta erestsuetan jarri digu. Zatika-zatika eratutako poematxoa izan-arren,guzia lokarri bizi batez lotua ageri zaigu. Ondarrabi'ko komentuan ikasle zala, noski, bururatu zitzaion olerki au, geroago tajutua ta egiña badago ere. Bertsoetako trebetasun arrigarria agertzen digu ta irudimen berezia, benetan. Euskal-olerki gutxi, oso gutxi gero, izango ditugu, oni, irudimen-joritasunean emango dionik.

Baña, askoz ere lan osoagoa ta baliotsuagoa degu **Barruntza-leyoan,** Ernani'ko Eusko-Olerti-jaietan sari nagusia irabazi zuan olerkia.

Alabaña, ontaz jarduten asi baño len, **Arrantzalien Arrats-otoitza**'ren ahapaldi batzuk emen ipintzea ondo litzakeala, deritzait, irakurleak berak nik esandakoa sendotu dezan. Ona, **Vesperalia** deritzaion zatia:

«Itsas-ertzean illunabarra
loretzen-dager arkaitz-leyarra...
Gallurrik-gallur
koroi-antzikur,
odeiaz lore, geziaz itur,
oeratzen da eguzki-garra.

Arrats gozoa. Giro epela.
Itsas neurgea urre bezela...
Ugin kixkurrak,
lenaz ziurrak,
orain pizkortzen gauan beldurrak,
ixil ereinduz itzal motela.

Mendi-txuntxurra baño arago,
zeinbat jeixten dan, ainbat gorago,
betarte biak,
zorrotz josiak,
euzki zarraren azken-izpiak
arrano beltza edari dago.

Urruti dakust jolas betean
ur-mendi saillen apar xarean
kayu mordo bi...
Ugiñak sarri
ur-azalean borboil, jostari,
negar dagite lurraz lertzean...

Arrats gozoa. Giro epela.
Itsas neurgea urre bezela.
Gañez osiña
geituz urdiña...
zillarren gainka labe irakiña,
ta artega nondik lurrun txapela.»

Ezin ukatu, bertso-neurri zailtsua aukeratu zuala, gogoetak eta bulkoak, argi ta garbi, azaltzeko; argatik, nere ustez, ulertzeko ain erraza ez izatea, ortik datorkio. Aitortu bearra degu, ostera, itz-neurturik zaillenak, trebeki tajutzen, mutilla genduela Loramendi.

Orain, **Barruntza-leyoan** aztertu dezagun. Goitarragoa degu au, leengokoaren aldean. Gaia, Jainkozko utsa du: Maitea bere barne-muñean ikusirik, Arekin dituan maitezko artu-emanak biziki adierazi. Orretarako, mota askotako irudietara jotzen digu olerkariak bere baitan nabaritzen duan zoriona azaldu naiean:

«Nora noake, maitasun eske, neregan baitet
ederrik oro berezko ditun Maitalea?».

Argatik, barnera biltzen da, ta barnean daukan Maiteari zuzentzen dizkio egundoko biozketa zoragarri, gogoeta ta irudi eder; biotz-arnasa geituz dijoakio, ta bere kanta, geroz ta zoliago ta biotz-ixurtze goxoagoz gantzutua ageri zaigu azkeneraño.

Jainko-maitasunez jositako biotz maite-mindu baten, eta era berean olerkari arnas aundiko baten olerkia degu auxe. Ahapaldi guziak daude, zein baño zein irudi ederragoz josiak. Biotz-oldarrez bizituak gañera:

«Maite dut, maite... maite, egaztiak egadak aiña;
maite... illargiak kuku-igaria gauan beste...
Maite nau, maite...; maite, dirdaiak ispillua lez;
maite..., edertiak ume xaloak bezelaxe».

Biotz-kanta da, soil-soillik, olerki eder au. Maite-kantua, baña, goi-maitezko kanta goitarra. Jainkoa sartu zaio biotzean, eta argiz ta lorez josirik laga dio anima:

«Oro det izpi, oro det lore, oro det kanta
ene gogoak ikusi bait-du aldaketa...
Gela ontara ene maitea sar ezkeroztik
biotz-ezurrak bai dute naiko loraketa».

Maite-minduak ez lezazkioke bere maiteari gauza sentikorragorik esan, eta ez da anima jainkotiarrak bere Jaunari, sentipen-jario eztiagorik ixuri ere.

«Nere bizia ezta nerea, berea baño.
Bera, ordea, nigan bizi zait bat egiñik.
Ta intxaur-adarrak, ez oi duten lez esnerik gabe,
nerez ez dakart jan-gai liraken zitu onik».

Lan luzea, ta aspergarria litzake, ahapaldi guziak banaka aztertuaz epai ala iritzia ematea; ahapaldiak oro baitaude, gañezka bezela, irudi sentikoiez eta maite-intziri eztiz. Luzea degu olerkia, poematxoa baitirudi, ta asieratik azkeneraño batasunik galdu gabe, ahapalditik ahapaldira biziago ta oldartsuago ageri zaigu.

Itz gutxitan auxe dezu bere gai-mamia: anima zalekeri mirriñez josia bizi zitzaion, eta eguzki-bero-ezaz makaltzen:

«Migura baizik etzan ageri adar-ertzetan;
beso zaintsuak, ezur iduri, sutarako.
Ta illundi-loan lasaiki zetzan muxar gaixtoak,
begiz jo zitun bere sustraiak kabirako».

Auxe zan animaren egokera kupigarria; baña, beingo batean, ate joka sentitu zuan norbait bere barruan, eta ateak irikiz, barnean sartu zuan ezkero, argia, osasuna ta zoriona sortu zitzaizkion. Gero, zein baño zein ahapadi txanbeliñagotan, maitaleak ekarri dizkion ondasun ta zoriontasuna kantari ari zaigu. Kanta luzea ari du, baño atsegiña oso. Ez dute ahapaldiak batere aspertzen, bizi ta txamangarriak baitira guziak azken-arte.

«Beingo batean, ate-danbada entzun deritzat,
ta atera nintzan, giltza eskuan, an nor ote...
Ta idekitzean... ura bai zala maixtar bakoitza...!
Ondasun oro eskeñi zidan biotz-orde...

«Sar zaitez, bada, erantzun nion, gela ontara...
Ortxen zaudeke zure gogora nai adiña»,
Ta au entzutean zuzendu zidan argi-zirrara,
ene! neregan ikusi nuen loi-osiña!

Arrezkeroztik, ene aularen sendotasuna!
Arrezkeroztik, barren etxeko poz ta atsegin...!
Naiz laño egon zeru ta lurrak, enegan beti
enegan beti euzki-urrea dirdai-oztin!

Zabaldu zaizkit, noizbaitekoan, biotz-begiak;
noizbaitekoan upatu bai det maitalea.
Ta ikuste uts-utsez, bereixko balitz etxe ontatik,
bertantxe nuke zorigaitzaren zaztadea.

Beranduegi ai!, zoritxarrez, ezagutu det;
beranduegi ate-jokara naiz oartu...
Egunik-egun biotz-atean noiz idekiko
ta itxu beltz onek, muzin gaiztoan, ai! giltzatu!

Oraingo nere zentzu galduen itzarri ona!
Oraingo nere begi lausoen ikusia!
Lengo ederra, narda dakuste; narda, ordea,
emen litezken eder oroen iturria...

Emen dagotik, emen dagotik ene Maitea;
biotzak baitu sumatzen bere agerpena.
Zai dagokio, pozaren mende, noiz elduko ote
zentzu guzien zorabio ta zoramena.

Auxe biotzen egon luze ta pilpil berdiña!
Auxe ixillaren adigarrizko jardun goxo!
Arantzak sartzen balizkit ere, nere biotzak
ezten-zolotik, zorun berria gaur artuko.

Igortzi-leunka, euslari dauzkat bere besoak;
bere niniak, ene begien ur-ixpillu.
Ta argi-jarioz dagizkidaten mintzo eztiak
esker berri ta biotz-jantzien edergaillu.

Arnasa batek darabil gure bular-auspoa;
taupari berak biotz-unea pilpiratzen.
Ta udalen-lorak eguratsera liraken eran,
maite-larrosa muxuan zaigu gorrixtatzen.

Maitasun-izpiz urtuki dago nere gogoa;
zenbat jaramon, ainbat biotza goriago.
Ta argi-dirdaiak lillura duan txoriñoa lez,
galda zuritan, eguzki orri begi nago».

Ta orrela jarraitzen du Jainkoa ta animaren arteko besarkada estuaren maite-bizitza kantari. Animak ez du kanpoko beste ezer irrikitzen... Bertan dauka bere Maitea, ta maitearekin, dana; Bera baita zoriontasun-iturri agortu-eziña. Lilluraturik dago anima, ta kanta ta kanta, besterik ez dagi: bere zoriona adierazi, ta alkar-maitasun ori abestu.

Baña, bildur da noizpait zorion au galduko ote duan eta bildur-ikaraz, dio:

«Ez al dit iñoiz iges egingo Maitale onek!
Ez al dut ai! nik etxe ontatik, baztertuko!
Maite-aduak egingo al du, gu izan gaitezen,
bera neretzat ta ni osoro, beretzako!

Urtu dezala geroz geiago biotz-lausoa;
zabaldu bekit ezagueraren nini-izarra...
Ta alkar-izpien beroaz laixter urre-kuskuak
auts-antz nituzke, urrin-malutan, parra-parra.

Iñoiz ez al dit nagiak joko barren karnaba;
ez al du utziko, asita dagon, xinta mea.
Egunik-egun aittuko al zait maite-loloan,
gozatu dedin irakas dion Maitalea.

Ta abesti orren oyarzunera, pizkor genuzke
maite-eguerdien egon luze ta bazkal-mintzo.
Ta arratsaldeak, izpi-euritan, lekarzkiguke
maite-koluxken izar zuri ta zorun-ardo...».

Olerki onek jaso zuan euskal-Parnasoaren gallurreraño gure Loramendi. Egin zizkigun olerkietan, auxe goitarrena, ta III'garren Eusko-Olerki egunean lenengo saria irabazi zuana.

Bere lenengo olerkiak, ikasteko saioak besterik ez ziran. Geroago, bere bizitza laburraren azken-lau-urteetan egiñak, badira larogei gutxinaz, olerki-izena merezi dutenak; ogeien bat, benetan jator ta ederrak, oien artean, bi aitatutako poematxo, **Arrantzalien Arrats-otoitza** ta **Barruntza-leyoan.**

Bi auek ez dute alkarren antzik; bat kanpora begira, ta bestea bere barnera begira-begira, tajutuak daude-ta. Baño, biok poesi lirikuaren igali eldu ta naroak ditugu; bigarrena batez ere, euskerak dirauaño, olerki-zale orok atsegiñez irakurriko dute, ta nere lantxo onetan aipatu dizkitzudan beste olerki polit ta ezti oiek ere, euskal-poesi-sorta oroetan, diz-diz dagiteke, ta Loramendi'ren izena euskal-olerkari ospetsuenen artean biziko da, noski baño noskiago.

Loramendi'ren olerkiak guziak dituzu ozenak, irudimenez egakorrak, eta biotz-ikuttu goxoa dagitenak, eta baita zirrara ematen dutenak ere.

Zaraya (O. M. C.) idazleak, Loramendi ilta andik laister, **Zeruko Argia'n** idatzi zuan:

«Ez da arritzekoa, langille, ta langillea aspergea, izan baidegu Loramendi. Orotan Jaungoikozale ta euskaltzale, Jaungoikoaren eta euskeraren alde lanean ari zan, izkuntza-arrobian itz eder ta egokienak aukeratzen. Norbaiti entzun diot Loramendi'ren neurritz batzuk belarriai itsatsiak gelditzen dirala, eta noizbeinka abesten asten zaizkiola. Ori bera gertatzen zait neri ere ta egiz, euskeraren asieratik elkarren billa zebiltzan amaika mintzo uztarritu dira bai Loramendi'ren bidez... Baña, beste nonbait zuen iturburu onena. Gazte-gaztetatik ederrak subera, lur-inguruetako izaki bakoitzarekin zegokion izkuntzaz itz-egiten oitua, Confontaine'k bezela esan zezakean: «Izaki bakoitza mintzo zait bereziki, ta biotz ondorañokoa det». **Jaungoikoa ta Euskera** aukera zitun elburutzat eta Jaungoikoak eta euskerak biotza edergaiaz bete zioten, **barruntza-leyoak** zerura begira eta biotzondo begiak gure lurraldian josita, eman digu eman diguna Bedoñatar lagun berdingabeak».

Ona emen ere, Zaraya'ren iritzi onen-ostean, A'tar J.'k, «Eusko-Olerkiak» III'garren liburuaren itz-aurrean, garai artako olerkarien artean, Loramendi'ri buruz, idatzitako zerbaitzuk:

«Oker legoke orratio «Loramendi» badaezpadako olerkaritzat yoko lukena. Lenengotan, asiberria izaki, odei-gaiñetaraño igotzeko lain ez-ba-zan ere, ba zekian bere olerkiak ederki apaindu ta borobiltzen. Eta batzuek ala ere eta Eusko-Olerti-egunean, Ernani'koan, sarituak bereziki, argi erakusten digu ez zala gure olerkaria mistiko-edertasun-dirdaiak nabaitu, ikusi ta azaltzen nolanaikoa».

«Ez zituan, egia esan, bide-erakusle geiegi izan elertigaietan eta batez ere eusko-olertian nondik yo erakusteko. Euskaldunetan Arrese'tar Emeteri, Jauregi ta Lizardi ezagutzen zituan. Gutxi-geiago irurak eragin zioten zerbait aren gogoari, ta, alako nabarmenak ez ba dira ere, irurenak arkitu ditezke «Loramendi»ren olerkietan aztarranak».

«Orratio, Lizardi ta Arrese'rena baño Jauregi'ren antz aundiago du neurtitz askotan, ta baita bere olerkari-izaera osoan ere...»

Eta ona, itz-aurre orren azken-aldean, Loramendi ta Lizardi olerkariei buruz, zer dion:

«Lizardi'tzaz itz-egin genuen oraintsuen. Lizardi'ren besterakoa genuen Loramendi. Aren ta onen bideak alkarren aurkakoak ez ba dira ere, oso dira banakoak. Lizardi zaintsua, gogai sakonak soil yalkitzen zituana, irudi bakan-bakan aukeratuak gorri-yator ematen zekiena, esan diteke irudimena buruaren mendean lotzen zuan gizona zala. Loramendi'k ostera, yarei darabil irudimena ta bere gazte-iturburuko etorria, ibaika dioakio neurritz oparo ozenetan».

«Loramendi'k ere ordea nagusiro erabiltzen zuan euskera. Ez, noski, Lizardi'k bezin buruz ta sakonki, euskeraren erri-erraietan murgildua bait-zan Lizardi, baño bai errez ta naro, gurasoen izkera ederki ikasi ta landua izaki. Aditz irabiazale bait-zan, orren bidez apainki tinkotzen zituan neurtitzak, itz ugari aberatsez yantziz-eta. Bere olerti-udaberri-udaberrian igartu zaigu Loramendi, itxaropen-lore bipila. Olerki-bideak urra ta beste gabe. Aren izena, ala ere, betiko idatzia da euskal-elerti-orrietan».

A'tar J. idazle trebearen itz eder auen ondoren, osatu ditzadan nere izkera traketsez, Loramendi'ren bizitzako azken-goraberak.

1933'gko. Epaillean, bi gorengo euskal-olerkari, Lizardi ta Loramendi, eraman zizkigun Jaungoikoak. Biok gure literaturan utsune galanta laga bazuten, ez zuten euskaldunen biotzetan ere, samintasun makala eragin, eta zirrara nolanaikoa utzi.

Loramendi, apaiz-egiteko egun-egunetan, Epaillaren 25'ean, il zitzaigun Donostia'n, bere biotz aundia edergaiez josiena zeukan garaian eta lanerako sasoirik onenean. Lizardi bezela.

Aingeru antzera il zan, Zerura begira paketsu, ta itxaropen biziaz. Alatsu Lizardi ere, Zerura begira, ta itxaropentsu, Jaunaren naiarekin berea batuta. Biok, euskaldun fededun, sinismen-itzak, ain maite beti izan zuten euskeraz esaten, il ziran, euskaldun guzioi ikasbide ta jarraibide eder-ederrak utziaz.

Loramendi'k bere amatxorentzat **Meza-berri** egunerako olerki ederra egiña ukan ta maiteki gordeta.

Zillegi izango al zait oroigarritzat ementxe ipintzea. Era berean, ez al zaigu lerkari bezela obetogo bera ezagutzeko egokia izango?

Ortxen daukazu, bada: atsegiñez irakurriko dezun uste osoan nago.

¿Nor eta zer naizen...?

«Nai bat gaitu dezu
Nere aitzinean
Jazartzen zaizkidan
Etsaien aurrean.

Burua gaimelez
Igortzi didazu,
Ta nere ontzia
Bai dala gozatu!

(XXII'garren Eresia)

Ene ama maiteari,
Meza-Berri *eguneko*

Oi ama, oi ene ama nerea,
nor eta zer naizen?...
Oi ama, benetan, zure semea
ez daki iñork zer den!

Itzali zazu, ortzea, gar-gezitze ori.
Galiurretik ondarrera su-gurdia irauli.
Lur-zale zabiltzatenok, begi biak itxi.
Jaungoikoaz beste danak nigan auspez
[yautsi...

Oroen buru bainago
Jainkoa eskutan.
Nere alari etzaio
muga bat ere eman.

Ots, Andra Mari berbera
ni aiña bai ote?...
Ta Ama gozo au ezpada
nor gero litzake?...

Oi ama, oi ene ama nerea,
zer eta nor naizen?...
Oi ama, benetan, zure semea
ez daki iñork zer den!

Ene gogora dagokit zeru-goi osoa:
ots dagiet-ta bertatik, ogi eta ardoa
ez dira ogi, ez ardo, baizik Jaungoikoa,
itxuretan beste arren, dan bezelako.

Au bai zentzuen gezurra,
egi uts-zurra ustez:
me, zuriño ogi-apurra...
baiña ogirik ez!

Ontzian ere ardoa.
Begi biak: «ardo».
Itz batzuk zaizkit naikoa.
gezurtatzeko oro...

Oi ama, oi ene ama nerea,
zer eta nor naizen?...
Oi ama, benetan, zure semea
ez daki iñork zer den!

Mirake zintzoenik dut Goiko Jaun
[aundia:
dei orduko, nere eskutan, du bere
[aulkia...
Emen dago ogi eta ardo-antzez estalia,
sukarrez, orde, mamian maitasun-zau-
[ria...

Oi, al'baleza gizonak
nolapait gaur esan,
Jainkoaren esku onak
zenbat egin didan!...

Kanta bezaio, bai kanta
biotz onek beti!
Ekeratik orrobira
Aintza, Jauna, zuri...!

Oi ama, oi ene ama nerea,
nor eta zer naizen?...
Oi ama, benetan, zure semea
ez daki iñork zer den...!
Jaun onek egin zezaken, gogo-ta ez
[beste,
izar-morkak zitezela beste orrenbeste.
Egin zitzaken lurreko auts-ondarrak,
[urre...
Bere alaren aldean fitsik ere ez dire.

Baiño, arren, Jauna, barka,
zure esku ioria
nigan zearo ustu da,
gain baitit neurria.

Bein, Jauna, egin banauzu
gizon loi-apurrez,
egiten ere zaitut zu
ogi, ardo ta itzez...

Oi ama, oi ene ama nerea,
nor eta zer naizen?...
Oi ama, benetan, zure semea
ez daki iñork zer den!

Poztu zaitezke, bai ama benetan zu-
[poztu.
Gaztaroko lelo aiek berriz otseratu.
Jantzi gaur eztai-jantziak, erestuna
[sartu,
lorez ornitu leioak, txakiak urrindu...

Zure semea baida-ta,
lur errege orde,
Jaungoiko beraren Jauna,
zeruko mai-kide.

Igo dizut aldarera.
Otoi dut zugatik.
Zure nai utsa bete da...
Ill zaitezke pozik!

Oi ama, oi ene ama nerea,
nor eta zer naizen?...
Oi ama, benetan, zure semea
ez daki iñork zer den!

Bedaña'r Joakin A.

Nere idaz-lantxo oni bukaera emanaz, Loramendi'ren olerki-azterketa osatzeko, **Aitormendi'ko jaya** izenez amaitu gabe laga zigun poematxoaren ahapaldi batzuk emen ipintzea egoki deritzat.

Ona, asierako zatitxo bat:

«Noren Irudi
ez galde neri:
gizon-muxarrak ez baitazau...
Sua ta garra
kopeta-adarra...
sugar-lanbrotan egun ta gau.

Noren gorespen
jaya liteken
gizon-muxarrak uler ezin...
Sua ta garra
kopeta-adarra...
gau eta egun beti berdin.

Ezti-jario galdorra dager
ta Aitormendia eresti...
«Aizpa zurien» lizarditxoa
eztai jayetan dirudi.

Esne-pinpoilka daude iturriak;
masusta-lorak marmarka...
ta itzul-inguru, dantzatu zale,
erle urreak egaka.

Zer nai luteken
ez dut asmatzen...
ta Irudi-garrak fa-fa! gora.
Ta iturrik-itur,
uso-antzikur,
badatoz «Aizpak» gar-ondora.

Ipar mea da: ega geldian
eres kixkurra darabil.
Ta izar-bidetik Irudi-goira
odei gorrizkak ditu bil.

Noren Irudi
ez galde neri:
ibaika sua baitario.
Suzko labea
bekokipea...
goi-antza suak dakarkio.

Inar darien atson-odeiak
Irudi-gaiña dastalte...
Ta «aizpa zuriak», abestu-ala,
elur-zugaitz bat dakarte...

Noren opari
ez galde neri:
gizon muxarrak ez baitazau...
Txingar urtua
aren burua...
oñazkar-bidez egun ta gau.

Odei-matazak oinpetzat dauzka,
zillar-txuntxurra bakaulki...
Aritz-abarra eskuan tente,
buruntza ordez... eguzki.»

Naikoak dituzu Bedoña'ko olerkari gaztearen irudimen sukar eta egakorra, leenaz gañera, ezagutzeko.

Poematxo au, ondorengo ahapaldiaz dirudienez, Euskalerria'ren gorapen bat izango zan, noski. Etzion eriotzak laga bukatzen.

Bere buruari Loramendi izena jarri zion, biotza poesia-loraz josia nabaritzen zualako nonbait. Mendi osoa loretan zegoan garaian, eriotzaren izotz beltzak guzia jelatu ta igarturik laga zuan. Zenbat eta zenbat lore eder emateko ote zegoan oraindik mendia!

Auxe izan bedi nere azken-itza: Loramendi gai zan lirika-mallean goi--goienetako malletara igotzeko, ta orren gazterik il ez bazitzaigun igoko zan, eskierki. Alaz guztiz ere, utzi zizkigun olerkiak, bere garai aietako olerkaririk onenen artean jarri zuten, eta Ernani'ko Olerti Jaietarako eratu zan Olerti--Guduan, 1932,gko. urtean, lenengo saria irabazi-ezkero, berriz, Loramendi izena euskal-literaturaren orrietan betiko idatzita gelditu zan, iñoiz ez aztutzeko.

Luis Jauregi

KANPAIEN ATSEKABEZ

Teatru-lan ariña, lau unekoa

(«**Garagarzako Mutilla**»-ren ele zaarrean errotua)

Egillea: EUSEBIO ERKIAGA

JARDULEAK:

METERI	Garagarzako mutilla
AITONA	Meteri-ren aitona
TXORGORI	Auzoko gizon bat
MORROIA	Etxeko morroia, Salus bere izenez
LAMIÑEA	Meteri-ri begizkoa egin eutsana
TOTA	Meteri-ren ama
MARI	» arrebea
GARAZI	» »
KATALIN	Auzoko neskatilla bat
DOMINIKE	» »
MAIÑASI	» »

ALDIA: Ele zaarrarena, orain mende batzuk, aurki.

TOKIA: Arrasate-Mondragoiko Garagarza auzoa ta inguruak.

LENENGO UNEA

(Mendian, Leniz Ibarra gainduaz diran tontor-aldeetarik batean, Meteri-k, artzaintzan diardu. Makillea eskuan, eta abar).

I

METERI.—Eguzkia nagiro, baiña badoia bere oiaren eske. Nekeak, edonor makaldu oi dau, ta nire gerriondoak be, nai leuke etzunaldi ederrik. Orra!... Ta nire txakurrak, nun ete ditu bere zentzunak? Ardiren baten usaiñean, aztarren billa ete dabil? **(Txistu-ots egiñaz)** Ardiak be, lo guraz dagoz, eta nire txakurra, baiña nora joan ete da? **(Alderdietara begira).**

KATALIN.—**(Ager bedi).** Ai, ene! Emen zagozana jakin izan ba neu jakin, kanta polita entzun-erazoko neutsun, ba, Meteri. **(Iturrirantz doa, pedarra buruan).**

MET.—**(Ardura eskasez)** Iturrira joateko orduak al dira oneik? Arimen kanpaia noiz joko ez ete dago?

KAT.—Kanpaien ardurea izateko, sakristaua bere, ba al zara ba?

MET.—Ez ainbesterik. Baiña aititaren ipuiñak entzun izan ditut; sarritan ganera, eta illunabarreko urketak iñoiz oker urten dabela jakin be bai.

KAT.—**(Barreka)** Ja, ja, ja, ja!... Ja, ja, ja, ja!...

MET.—Zer, barreak al dira?

KAT.—Ikusten dozu argi asko.

MET.—Barre zoroak. Ba!... neskatillen barreak.

KAT.—Meteri, zuk neskatillarik bako mundu pitxiren bat egingo al zenduke? Entzuizu: neuri bakarrik eta isillean ¿neskatillen bildur al zara?

MET.—**(Asarretsu).** Nik ez dot neskarik bear.

KAT.—Ez dakizu zuk gauza ona zer dan. Ez-jakiña izateak izango ditu, bearbada, bere alderdi zerak. Baiña okerrak be bai, orixe bai! Ta zu, oindiño, koxkol-barruan zagoz; txita baten beste edo dakizu-ta... **(Mutillarengana urreratuaz)** Meteri: jakin bear zenduke inguruko auzoan nonor badagola aspaldi zure begira.

MET.—**(Arriturik)** Nire...?

KAT.—Bai, morrosko, bai. Ain lotsorra ezpaziña, esan be esango neuskizu, zure belarriok gozatu nairik.

MET.—**(Itza aldatu itxuraz)** Ardiak batu bear dodaz... eta ez dakit nire txakur zintzoa nora aldendu jatan.

KAT.—**(Mutillarengana urreratuaz)** Tira, Meteri, entzun nai izan egizu, zuri azaldu guraz dodana. **(Eskutik eldu nai deutsa Meteri-ri. Onek, ostera, arek ikutuaz batera, apartera aldegin).** Zeinbat bidar egon izan naiz ni, zuri begira ta begira, domeketan elizaratzen zareanetan, apain, begi argi, mutil txairoaren antzera, eta... Esan be bai, neure buruari eta adiskidetxuak entzuteko bestean bere: «Ai, Meteri orixe!... Leniz-ko ibarretan ez da orrelako mutil gurbil eta apalik. Nok eskuratuko ete dau orren maitetasuna eta amodioa? ¡Ene!... Ta kolore gorriak urten deutse matrailletara. Ba!... **(Arro)** Kataliñek ez daki iñoren atzean ibilten. Agur... artaburu!!! **(Beioa).**

MET.—Orra ba. Zeozer esan nai neuskio nik, asarratu ez daiten. Baiña ...miiña zimurtuten jat, abarka zaarraren narrua lez zertzen jat, eta totel-motel, trabauta jarri. Zegaitik ez ete naiz ni Peru langoa, Matxin-en antzekoa, Baiñat-en taiukoa?...

Orreik dira mutillak, orreik! Domekan be, an tabernan, entzun neutsen kontu zerik bai! Beti dabiltz orreik neskatillekin dantzan, neskalaguntzen, eta mosuketan eta... Ene, ene, ene!... Praille joango ete naizen itanduten deuste edonoiz.

II

TXORGORRI.—**(Ager bedi)** Illuntzeon, Meteri. Ez al da sasoia ardiak txabolaratzeko?

MET.—Bai ba, bada izan, onezkero ardi maixkarrok ezkortara bidean jarrierazoteko. Zelaiak idor dagoz, siku, eta illunabarreko ozkirritxua atsegin jake ardiai, barrura baiño leen.

TXOR.—Ez al dogu lortuko sikate zital onen amaitzat, zerutik euri mamintsurik?

MET.—Ulea badabe ardiok, aragirik urri ostera. Beti edo sarriegi diardue beeka, eta bildots guztiak saldu ditugu ezerezean, gosez ilda ikusi orduko.
TXORG.—Mendiok alde batera utzi, ta ibai ondoetako zelaietarantz bear zenduke joan. Dagozela larran toki gizenago areitan. Zuen aititari esango deutsat.
MET.—Bai, baiña emen oituta nago-ta...
TXORG.—**(Ebagiaz)** Ardiak eta emakumeak zainduteko bildurrik ez dau izan bear gizona dan gizonak. Ostantzean, galduak gaituk, mutil!
MET.—Olan diñoe, baiña...
TXORG.—Diñoe, eta da. Ardiok egin beie marraka ugari. Emakumeak itza ta barriketea. Gizonak barriz, erabagia artu, eta dzart, bete-eragin, orixe bai! Beiñola, nik neuk ikusia, zereko...u... guzurra esan bear dauana ba, olantxe egoten da-ta... Zereko ostatuko Patxi-k, bere andrea isiltzen ez, ta samea biurtutea erabagi eban.
MET.—Eta egin bere...
TXORG.—Egin bere... ia bai. Ostera, errukituta, emaztearen ordez, oillo bateri biurtu eutsan samea, ta... arin asko egin be, gero!
MET.—Kontxo!...
TXORG.—Bai, gizona. Ementxe nagoan onek ikusia. Ezta olgetan ibiltekoa, gero, ostatuko Patxi!
MET.—Zera... Patxi errementaria ez da izango, ezta?
TXORG.—Ez, ori ez. Patxi errementaria, au baiño askozaz gogorragoa zan. Arek, andrak ezezik, sorgiñak eta txerrenak eurak be, aurretik erabilten ei ebazan. Jakiñik izango dozu, bearbada, aren ipuiña.
MET.—Ezta, gero, ipuiña bakarrik izango, arranotan.
TXORG.—Bai zera! Ez, mutil. Ipuiñak eztira, arraio-arraioa, asmautako kontuak. Ipuiñak sarri askotan egiak dira. Ez al dozu iñoiz lamiñarik ikusi bazter oneitan?
MET.—Nik neuk ez.
TXORG.—Ba... nik bai, batez be, gaztea nintzanean. **(Buruan atz egiñaz)** A... Urte asko da ordurik ona. Aspaldion eztot bapere sumau.
MET.—Gizon elduengana edo zertuengana ez al dira lamiñak agertzen?
TXORG.—Zaarkinduengana? Zetarako? Ona ago i, mutil. Amaika bidar kantau izan eban kopla au, Olaiñetako Bentura zanak; arek kantau eta guk ederto dantzanegin trikitixan, artajorran baiño obeto:

«Sasoian sasokoa,
aurten aurtengoa...
Ama, nik naiago dot
ogei urtekoa;
ogei urtekoa ta
nire gustokoa...»

(Beioa Txorgori)

III

METERI.—...ta nire gustokoa!... Ai, zein dan baneki! Iturrira joan dan Katalin orrek, zerbait esango leuskit, bearbada. Neskatillai, baiña, mutillen bizkar barre-egitea atsegin izaten jake.

Batu daidazan ardi argalok, bape aldendu barik. Oiñotsak barriro be?... Katalin ete da, onantz?

LAMIÑA.—**(Agertuaz)** Ondo aurkitua, mutil eder ori. Aldendu egin naiz, antza, bidetik. Emengo barri ba al dakizu?

MET.—**(Bere kontura)** Ene! Erbestekoa da, ta... polita, ganera.

LAMI.—Gorra al zara, mutil? Zetan diarduzu zuk emen sasoi onetan?

MET.—Kanpaiak entzun arte nengoan, etxeratzeko.

LAMI.—Eta, zetarako bear dituzu kanpaiak, gazte? Ez al dozu igarri eguzkiaren azken-agurra, izpi makalen ostean?

MET.—Olantxe da. Baiña, ardi gosekillok asetu eziñik ditut, eta iruntzaren aro ozkirri-beraan, gustora dagozala dirudi, bedarraren ezetasun apurra gozatuaz.

LAMI.—Zelan dozu izena zuk?

MET.—Izena nik? Ene ba! Zetarako nai zenduke, ba?

LAMI.—Galduta nenbillen batean, bide zuzenera nok zertu ninduan jakiteko.

MET.—Garagarza-ko bidea nai baldin badozu, ezkerreko orreri jarraitutea besterik ez dozu.

LAMI.—Zuk emen gelditu bear al dozu, oindiño bere?

MET.—**(Berekiko)** Auxen da emakumearen ekiña!... Zera... ez ba; laster joango naiz. Txakurrari dei egingo deutsat, illunpean lotu baiño len.

LAMI.—Buru onik eztozu, mutil, Zeure izena nai neban.

MET.—Meteri dot izena nik. Auzokoak badakie, neskatillak be.

LAMI.—Ta asarre al zara, nik galdetu deutsudalako?

MET.—Ez, ori ez.

LAMI.—Ikusten?... Zera... Meteri: bazter oneitan beti ibilten al zara bakarti? **(Mutillarengana urreratuaz)** Eta, inguruko... gonadunetarik, zein dozu begikoen?

MET.—Eztakit ba; Katalin edo...

LAMI.—Katalin? Eta, nigaz ez al dozu nai ezertxu be?

MET.—Nor zarean be, eztakit eta...

LAMI.—Nik bere, ez nekian leentxuago. Baiña, mutil galanta, gizonezko gordiña ikusi zaitut eta, zure izenik jakin ezarren, zeugaz geratu naiz berbetan. Zera... begi politak dituzu, ain zuzen.

MET.—**(Ustegabe)** Zuk bere bai.

LAMI.—Eta, matrailla samur beteak.

MET.—Baita zuk bere. **(Lamiñeak munegiten deutsa bekokian)**

LAMI.—Aotxu politaren inguru, ezpan eze ta bigunak...

MET.—Zuk... **(Lamiñeak, arrapaladan, mosu egiten deutsa aoan. Mutilla tutulutua)**... bere bai.

LAMI.—Ta bularrean, ene bularragaz alkartzeko griña-sua dozu.

(Mutillak lamiñeari eldu nai deutsa gerri-gerritik. Neskeak, ostera, iges; eta esku utsik izten dau mutilla, maitemiñez)

MET.—Zatoz ona, laztana!

LAM.—Ez, gazte. **(Apartetxutik)** Zu be, errez berotzen zareana ikusi dot-eta. Nigaz olgau nai badozu, lenago nigaz ezkondu bear dozu.

MET.—**(Ao zabalik)** Ezkondu...!!!

LAMI.—Baaaai. Zelan, ba, nai zenduke nire gorputzaz baliau, aurretiaz zintzotasun-berbea emon barik?

MET.—Ez nekian zetan niarduan. Parkatu...

LAMI.—Parkaturik zagoz. Biar etorriko naiz barriro ta...

MET.—Biar? Eta noiz? Nora? Onaaa?

LAMI.—Illuntzeko azken-kanpaiak amaituta gero. Niri, isiltasuna gustaten jat, isiltasuna... zelai, baso, iturbide ta ibai ondoetan.

MET.—Eta, zeure izena zelan dozu?

LAMI.—Biar esango deutsut, zeure maite-erbea entzun ostean. Batu egizuz, batu, ardi maixkarrok.
MET.—Benetan maixkarrak!
LAMI.—Dana dala, zuk batuizuz. Gure maitetasunak sortuko dauan iruntz gozotzan gizenduko dira, gizenduko dira...

(Ariñeketan mutillaganatu, barriro laztan egin beio eta igesi joango da lamiñea. Maitagarri-saillaren ballet ariña eratu leiteke, Meteri ta lamiñea motin nagosi izanik) (Oiala beera)

Lenengo unearen amaia

BIGARREN UNEA

(Lenengo unearen jarrai jazoten da. Tokia, Meteri-ren etxeko suetea edo. Artzaiña etxeratu da, arrituta eta maitemiñez jota)

I

METERI.—Ama!... Niri pasau barri jatana lakorik! Neskatilla ederra bai axen! Ni, auzoko Peru-k esan eukeanez, ez naiz iñoiz be zertu baiña... Ta mosu bero-beroa ez deust egin ba, ezpanetan? Sutan al ditut ezpanok oindiño? **(Ezpanai eskuekin ikutuaz)** Benetan be, benetan be, gozoa da gero, neskatilla gaztearen mosua. Ta nik iñoiz... baiña, baiña... Aleginduko nintzake ni be, aurrerantzean, mosu egiten. **(Norbait aurrean baileukean, aprobak egiñaz)** Alegindu, onantxe; Ma!... Maaa!...
TOTA.—**(Agertuaz)** Umeen berbetan asi al zara orain, seme, **ma ta ma** esanaz?
MET.—**(Izutua)** Ai, ama! Ez, amatxu! Eniarduan umeen izketan. Maite-izketan, ala ta be.
TOT.—Zer diñozu, seme? Maite-izketan zu? Olakorik!...
MET.—Bai, ama. Zer barriak jazo jataz eta...
TOT.—Zer barriak, seme? Eta nun, edo zelan ba?
MET.—Barruan lotan nituan sentipenak itxartu jataz eta lotsorra izan arren... Berotasuna dot zanetan eta ezpanetan be bai.
TOT.—Berotasuna ezpanetan? Otzikararen bat izan al dozu? Kalenturaz al zagoz?
MET.—Ezin jakin ba. Ona ba, ama. Ardiak batzeko nengoala, Katalin ikusi dot, iturrirantz joiala.
TOT.—Berandu-samar ostera.
MET.—Eta neugaz berbetan lotu da. Nire ondoan egon da.
TOT.—Kataliñ-ek zuk baiño geiago daki.
MET.—Olanxe uste dot. Geroago, barriz...
TOT.—Berbak baiño geiagorik ez al dozue ezer izan?
MET.—Kataliñ-ek asarre antzean...
TOT.—**(Ebagiaz)** Katalin zure zale dala esango neuke.
MET.—Olan dirudi, beintzat. Baiña ori ez da ezer.
TOT.—Ez al da orretan amaitu guztia?
MET.—Bai zera! Ori... asierea besterik ezta izan.
TOT.—**(Arrituta)** Zelan? Bear eztan zeretan jardun izan al dozue?

MET.—Orra, ba, amatxu. Katalin, esan dodan lez, asarre antzean jarri, ta joan egin da. Gerotxuago, Txorgori be ikusi dot, andik pasaten, eta aregaz be berbetan jardun dot.
TOT.—Eta zer da ba, arritzen edo zertzen zaituana?
MET.—Berealaxe, beste emakume bat agertu jat, ederra bera, ori bai! ez ezaguna, baiña polita emakumea!
TOT.—Besterik ez lakoa ez zan izango, nunbait be.
MET.—Bai, ama, bestelakoa zan, apartekoa.
TOT.—Zer eukan ba... apartekorik?
MET.—Zelan esan baneki!... Zera ba... berbeta gozoa, begi urdiñak, ule ederra ta...
TOT.—**(Geroago ta arduratsuago)** Eta, zer esan deutsu? Nora joian? Zer nai eban? Zelan jantzita egoan? Zer eukan eskuetan?
MET.—Zenbat galdera egiten deustazu, amatxu?
TOT.—Bearko egin, zuk ezer zeatzik azaltzen ez dozu-ta!
MET.—Jantzita... beste edozein lez, nik uste. Begiak zoragarriak, gero.
TOT.—Zer emon ete deutsa andrakume arek gure mutillari, ain zerbeldurik jartzeko? Entzun, Meteri: esan egizu argi ta garbi zer jazo jatzun.
MET.—**(Lilluraz)** Iñoiz be eztot susmau alako gozotasunik iñungo emakumerengan. Neure izena galdetu deust.
TOT.—Izena galdetu? Kontribuziño lanetan al dabil emakume zoraerazle ori?
MET.—Zora-erazle ala ez, ori eztakit nik. Baiña, Aranazko Josepa ederraren entzutea badozu,ba? Axe baizen galanta zan, benetan be.
TOT.—Jaungoikoa-k eroana emon deidala. Zetarako nai eban zure izena?
MET.—Aldenduta ebillelako, ta salbatzaillearen izena jakin nai ebalako.
TOT.—Eta, zu al zaitu salbatzaillea? Elorrioak!... «Jesus, Maria ta Kontze! Nun dago gure auntze?».
MET.—Ardi argal eta galdu-samarrak ditudala be, adierazo deust.
TOT.—Orra osterakoa!... Arek esan orduko be, bagenkian guk ori, zoritxarrez! Arek berak gizenduko al ditu, arranotan?
MET.—Bai, amatxu. Ain zuzen be, orixe esan deust berba oneik esanaz: «Gure maitetasunak sortuko dauan iruntz gozotzan gizenduko dira».
TOT.—Oindiño olakorik! Ikusi ta beste barik, maitetasuna eskeintzen dabillen emakumea, zelako prenda ete da? Ez, ain zuzen be, gure jatorrikoa. Ez, benetan be, euskaldun alaba.
MET.—Berbetan polito ekian ba.
TOT.—Ain polito, seguru be, orren errez iñuzentetu zaituan ezkero. Eztakit zer pentsau...

II

AITITA.—**(Ager bedi)** Gabon eta barri on! Ama-semeok jardun luzean ete diarduzuen esango neuke.
TOT.—Eta ezta bapere arritzeko. Esaiozu, Meteri, aititari, agertu nairik zabiltzan ori.
AIT.—Zeeer? Barri onak al ditugu mendi-aldean?
TOT.—Ardi azurtsuok gizenduteko modua aurkitu ei dau gure mutillak. Eta bedarrik barik, ganera, bedarrik barik.
AIT.—Eeee? Zeeeelan?
MET.—Aitita... zera... amari esaten niarduan nik be, nai neukeala, zera, emakume artu-emona edo...

AIT.—Erromeri ostean izan oi dira, geienbat, orrelako zerak, gazteen artean.
TOT.—Naikoa erromeri izan dau orrek, mendiko bazterren batean.

(Ama alde batera joan eta bere lanean asi bedi)

AIT.—Juuuum!... Gero... ez ditugu gauza oneik txantxetan artzeko zerak. Azaldu egidazu, burutik burura, pasau jatzuna.
MET.—Esan dodan lez, andra edo neskatilla bat agertu jat illuntzean, ederra bera!
TOT.—**(Apartetik)** Ekin beti, ederra gora ta ederra beera!
AIT.—Bakarrik al etorren bera?
MET.—Bakar-bakarrik.
AIT.—Eta nora joian?
MET.—Aldendurik ebillela-ta, bidea nai eban.
AIT.—Ta zuk erakutsi, jakiña.
MET.—Alan bere, ez eukan beingoan aldegiteko zerik.
AIT.—Gaztea al zan?
MET.—Gaztea, ori bai, ta...
TOT.—**(Apartetik)** Ederra, ganera, aitita; edeeerrrra!
AIT.—Auzoan be, badituzu zuk neskatilla ederrak, orain arte tentel antzean bizi izan zarean arren.
MET.—Ni, be, galanta naizela autortu deust.
AIT.—Errekontxo! Bai, e?
MET.—Eta begi politak ditudala.
TOT.—**(Apartetik)** Zeure ama naizen onek langoxeak, seme. Je, jakiña!...
AIT.—Eta geiagorik, ezer?
MET.—Matrailla txukunak bere bai, eta bardin aotxua be...
AIT.—Ene, ene! Nik neuk, nire denporan eztot ainbeste pitxikeririk entzun.
MET.—Eta urrena, mun-egin deust bekokian!
AIT.—Bekokian, e?
MET.—Eta gerotxuago... zerean be bai.
TOT.—**(Asaldaurik eta urreratuaz)** Nuuun?...
MET.—Ezpanetan, ao inguruan, ementxen...

(Aitita eta Tota alkarreri begira arriturik)

III

AITITA.—Eta gero, zer gertatu da? Adierazo egizu azkar.
MET.—Nik ez dot jakin orduan zer egin eta...
AIT.—**(Irriz)** Ez kontixu, txorimamu orrek, zuk oindiño latiñik eztozu ikasi-ta.
MET.—Neskatilleak iges egin nai izan dau.
AIT.—**(Barreka)** Ta egingo eban iges, jakiña, zu gora-beera! Ja, ja, ja!

(Mari ta Garazi ager beitez)

MET.—**(Benetan)** Maite nauala jakin-erazo deust, eta neugaz ezkontzeko gertu legokela.
GARAZI.—Ene ba! Gure nebeari zoratu egin ete jako?
MARI.—Amesetan al diarduzu?
MET.—Ez da amesetako gauzea, iñundik iñora be, arek niri egin deustan mosu beroa.
GARA.—A, ja, jai!... Nor, eta Meteri gurea neskatillekin mosuka!
MARI.—Ez genkian beintzat, gure mutilla mosu-tratuan ibilten zanik.

GARA.—Ez ete zan, Araba-tik etorren... neskaren bat?
TOT.—Isilik, guztiok, arren! Zer bat dot oraintxe buruan eta aititaren esanak izango dau indar berarizkoa. Ez ete da emakume eze ori, lamiñaren bat?
AIT.—Izan be! Baldin iñoiz urrengo ikusterik bazendu, alde onekoa ala parte txarrekoa dan itandu bearko zeuskio.
TOT.—Bai, eta batez be. orretarako ezaugarri utseziña dana, gogoratuko deutsut. Ain zuzen, aren oiñak zelakoak direan ikusiko dituzu. Sarri entzuniik dogunez, lamiñak alako mintz bat dauke, beatz guztiak alkarrengana batzen dituana. Kontuz ba, ene seme, ta erne begiok, osoro zoratu-eragin eztaizun.
METE.—Eta, oiñak orrelakoak balitu, zeeer?
TOT.—Taiu orretakoa gerta baledi, esaiozu bertatik zuk ez dozula orrelako emakumerik emaztetzat nai, danik eta ederrena izanda be.
MET.—Ta asarratu baledi?
TOT.—Asarratu dedilla. Oba dogu lenengo asarrea, betirako zoritxarra baiño.
MET.—Orduan... ezetz... esan bear deutsat?
AIT.—Berealaxe, ganera, entzun dozun lez, baldin aatearen antzeko, paiten antzeko oiñak baditu.
MET.—Bildurtu egiten naiz, bildurtu.
AIT.—Itxusiak ez dauan alde txarra ei dau andra ederrak. Zuen amama zanagaz ezkondu nintzan ni, ez ederra zalako, gero; sudurra aukeran luzetxua eukan-ta. Ederragaitik baiño ezpada, begoz lamiña guztiak gu -gandik urrun.
MET.—Bildur naiz, amatxu. Bildur, aitita.

(Barru aldean, koru batek kontau begi doiñu illunez)

Iñoiz izan da begizko;
alan galdu zan idixko.
Alde txarreko jende gaiztoak
ez dau gauz onik utziko.
Lengoan bazan idixko,
gaurkoan ete, mutiko?
Lamiña orrek ez ete deusku
gazte au miñez josiko?

(Oiala beera)

Bigarren unearen amaia

IRUGARREN UNEA

(Lenengo uneko agertokia: mendian. Eguna amaitu urren da. Meteri eta Morroia, artzaintzan)

I

MORROIA.—Artizarrak emon deusku bere agerraldiko agurra. Azkenengo jaiegunean badakit nik, artizar ori nundik ikusi neban. Ez nengoan bakarrik. Entzuten al deustazu, Meteri?
MET.—**(Berekiko)** Bart arratseko andra ori, nundikoa ete dot ba? Alde dongako izatezkero, naiago neuke bapere agertuko ezpalitz. Eta ala ta be...
MOR.—Gure maiorazgo au, txolindurik dago. erdi. **(Didar antzean)** Meteri! Norbaitek emoten al deutsu orrenbeste zer pentsau?

MET.—Ene! ...Bai ba. Emen atzo lez, azalduko balitzakigu...

MOR.—Datorrela gura badau. Sosegauko dogu, sosegauko, emakume bakar bat baiño ezpada. Zera! Suge-jatekoa direan garau gorri batzuk batuko ditugu, eta arek uraz nastau ezkero, sekulako edari mingotsa egiten da. Berebiziko edaria pizti, sorgin eta ganetikoak uxatzeko. Orixe emongo deutsagu edaten.

MET.—Eta... edango al dau?

MOR.—Bearko, bion artean edan eragiten baldin badeutsagu. Nik neuk naiago dot, naiago, Eskoriatza-ko Belaurraundiñeko tabernan, kuartillu bete napar edan.

MET.—**(Adierazoaz)** Inguru onetan zan. Neska zoragarri a, parte txarrekoa izatea, bada, gero, zori okerra!

MOR.—Okerra edo ez okerra, datorrela nigana neskatilla ori, eta neuk zuzenduko dot. Ez da orrenbeste buruausterik bear andra bategaitik, Meteri. Ugari ditugu neskatilla panpiñak Bizkai-Gipuzkoetan, parte txarreko andra zirin bateri turrit-egin arren. Eta ganera, amaren esana, amarena da. Ezetz!

Ez dogula nai ez sorgiñik ez lamiñarik familian. Ezetz eta ezetz! Eta or konpon, Mari Anton!...

MET.—Errez da esatea.

MOR.—Sorgiña baldin bada, neuk oratuko deutsat ule moltsotik eta ikusiko dituzu Iruñeko zezenketak baiño gauza zeragoak.

MET.—Kontuz gero, mutil. Arek berak eztau sorgin itxurarik. Sorgiñak, geienbat, itxusi, motz eta zakarrak oi dira.

MOR.—Ez uste! Gure aititari agertu jakona, gabaz, etxera joiala, ez ei zan, orraitio, bertan beera uztekoa. Aren arpegian, bape tximurrik ez; zurizuria, begi argia, eta bularrak, barriz, zera... euren lekuan ei eukazan.

METE.—Bartkoak bere, orrelaxen zituan.

MOR.—Bai, e? Ez dozu ba, ainbesterik kontau.

MET.—Orraitio... lotseak zertuten nau-ta.

MOR.—**(Arduratuaz)** Eta... esan, uleak zelakoak zituan? Laburrak ala luzeak?

MET.—Ez dakit orren barririk, illun-samar egoan-ta.

MOR.—Illun-samar, e? Aurreko zerak ikusi zeuntsazan ba!

MET.—Ikusi ez, sentidu baiño.

MOR.—A, bai, bai!! Begira ba! Zu bildur zarean ezkero, eta mosua, diñozunez, gozoa baldin bada, eta gaur orretarako konforme ez baldin bazagoz, truk-egin daigun zoria. Neuk artuko ditut Mari-Zoro aren laztan guztiak, emon ala!! Gero... neuk egingo dot bear dan jorraketea. Kontauko deutsut... **(Pipan erreko dau tabako orria)** ...an, gure auzoan be, udako gau batean garitza aundian ezkutaurik ibilli nintzalako —ez ni bakarrik e?— neskatilla baten aitak sekulako zartakadak emon arren, urrengo batean bardin ibilteko gogorik kendu jatanik ez uste izan. Ezta urrik emon be.

MET.—Isilik, zoro galant ori. Zerbaiten zaratea edo sentidu dot. Aztertu daiguzan inguruok.

MOR.—Emen dot nik urretx-makilla sendoa, eta euskaldun naizenez, eztot iñoren bildurrik.

MET.—Ardiai dei egiteko sasoia be, bada-ta.

MOR.—Bertora batuko ditut.

MET.—Ez. Neuk egingo dot lan ori. Toki onek izu ta larri jarten nau; bildur bildurretan. Ikusi nai neuke bera, eta ez ikusi, naiago.

MOR.—Tira, ba. Ezer laguntasunik nai bazendu, txistu-egitea baiño ez dozu.

II

MORROIA.—Ori gure Meteri ori! Goizetik gabera, saietsa ausita lez, ez jaku geratu ba? Emakume kontuak! Ori oraintxen arte, zerean egon da... Belenen. **(Begiraka)** Karatxi!!... Or bide-zidorrean beera datorrena, ezta lamina txarra. Ori ete zan gure mutil zaldunak ikusi ebana? A, ja, ja! **(Urrengo itzok, oiuka lez esango ditu)** Gure auzoko neskak bere, badituе bai!...

DOMINIKE.—**(Agertuaz)** Zertzuk ditue ba, gure auzoko neskak?

MOR.—Zera... nik bai jakin.

DOM.—Ta niri ez esango?

MOR.—Ez, zerbaiten truke izan ezik.

DOM.—Zer aundia al da, ala txikia?

MOR.—Orretan, bakoitzak berak dau neurria.

DOM.—Tunante-zar orrek ez dakizu gitxi.

MOR.—Esan; ni ostera, enaiz eskolan ibilli. Zuk, barriz, badakizu eleiz-liburuak irakurten.

DOM.—Mezea erazoten badakizu ba.

MOR.—Ba! Buruz ikasirik dot; gure aititari ikasia. Eta orretan sarri saiatu naiz. Meza laguntzen, niñoan.

DOM.—Oitura oso ona da.

MOR.—Ezin ukatu. Baiña neska-laguntzen be, bardin saiatzen naiz, batez be, ordu onetatik gora.

DOM.—Nik ostera, ez izan zure laguntasun bearrik.

MOR.—Orixe ez dakigu, zer nai zendukean. Ba... ez dakizu ondo, zer galtzen dozun.

DOM.—Galdu, ostera? Tira, tira! Zu baiño galantagoak ibilli dira ugari nire ondoren.

MOR.—Ni neu, ez gero. Indarrez ez nabil ni iñoren atzetik, batez be, iñor ori, neskatxa itxusi samarra izan ezkero.

DOM.—Lotsabagea! Nor da ba, berau, basetxe bateko morroi bat besterik?

MOR.—Aupa, Mari-Bizar!! Neskatillak nik i **(Atzamarrak batuta erakutsiaz)** olantxerik izan oi ditut inguru, olantxerik, mordoka. Ai, ene! Arrasaten dala, Eskoriatzan dala, Aretxabaletan izan, edota Oñatin gertatu, erromeri egunetan batez be. Begien bistako gauzea da, zuk Garagarzako Salus ezagutzen eztozuna. Or jagok ba! **(Intziri antzeko zerak entzun beitez)** Zer dira intziriok? Zuk egin al dozu asperenik, Dominike?

DOM.—Ez nik asperenik. Jei! Zeugaitik egingo neukezala eztozu siñistuko, arean.

MOR.—Ara. Ez naiz orain txantxetan asi.

DOM.—Zegaitik ba?

MOR.—Inguru onetan bertan, batzuetan izugarrizko zerak jazoten ei dira-ta. Oraingoan be, tira... ezta edozelakoa aurrean dodan zera.

DOM.—Nogaitik diñozu?

MOR.—Jan egingo zindukedaz... jatekoa baziña! Aaaau!

DOM.—Alde ortik, zikintxu.

MOR.—Zikintxu bai, gure txarrikume biribilla. Baiña ni neu, garbi nago. Ostantzean ,itandu abadeari.

DOM.—Ai, koipe, koipe! Ziri ederra sartzen deutsazu zuk Don Anakleto-ri, elizan santu-usaiñak erabilliaz.

MOR.—Elizan, elizan lez; eta basoan... eta abar, eta abar, eta abar.

DOM.—Banoa neure bidean.

MOR.—Bai, zoaz. Eretia ez danean, emakume guztiak sobra dagoz nigaitik. Guztiak lupuak jango balitu be, bardin.
DOM.—Azeriak bai maatsari beste ainbeste. Ai, artobero! **(Beioa)**

III

MOR.—Ezta txarra arto beroa, kaiku bete esne guri izan ezkero. Neska buru ariña! Zer dakiala orrek, zer, Garagarza-ko Salus-ek dituan enkantuak...! **(Adi adi)** Barriro be, asperenak eta intziriak sumauten ditut. Meteriiii!... Meeeeteri!... Nora arraio egin ete dau orrek?

(Unetxu oso labur batean aldegin begi. Violin baten negar-soiñua entzungarri litzake. Bercalaxe agertuko da, Meteri-ri gerritik elduta, ibilten lagunduaz)

MOR.—Larritu egin al zara, Meteri? Kolorga zagoz, zurbil. Goizeko eguzkiaren izpi beroak, kalte egin al deutsue gaberantz?
MET.—**(Motelkiro)** Aaaai!... Aaaaai!...
MOR.—Makal zagoz. Jesarri zaitez lurrean. Ura ekarriko deutsut. Nai al dozu?
MET.—Larri nago.
MOR.—Bazakust. Ezer pasau al jatzu?
MET.—Emakume axe... ikusi dot.
MOR.—Ikusi bakarrik?
MET.—**(Nagiro mintza bedi)** Ikusi...eta... berbegin be bai.
MOR.—Ta, nun dago, nik arrapau daidan? Sorgin barrabana!
MET.—Ezin, ezin.
MOR.—Joan egin al da? Iges egin al deutsu?
MET.—Lenengoz, iturri-ondoan ikusi dot, urrunetik. Bere ule ederra orraztuten ziarduan. Dotorea guztiz!
MOR.—Neuk ikusi izan baneu, sikeran.
MET.—Aari baten ganean egoan jesarrita.
MOR.—Ari baten ganean? Aria eten, jausi eta antxen lertuko da.
MET.—Entzun: aari zaarraren ganean.
MOR.—Kontxo! gure aari zaarrak ez ditu, ba, emakumeak bere gustoko izaten.
MET.—Ama gureak esaten dauan lez, eta aititak bardin, oiñetara begiratu deutsat eta, zuzen, alakoxe oiñak zituan; aatearenak lakoxeak, ortozik egoan-ta; beatz guztiak mintz samurrez bata bestea alkarrengana zertuak.
MOR.—Madari madaria! Lamiña berbera da orduan!
MET.—Bai.
MOR.—Zenteilla arraioa! Zegaitik ez deustazu didar egin? Nire urretx-zarta onegaz emongo neutsazan ba, emotekoak!
MET.—Onetan, ikusi egin nau. Eta eskuetan eukan urrezko orrazi ederra kolkoan gorde, eta irribarreka urreratu jat, eta mun-egin deust bekokian.
MOR.—Barriro be? Beste modutako lamiñea izan dot nik emen: Pagoeta-ko Dominike. Baiña, ez itxi arek niri ikuturik egiten be!
MET.—Eta gero... berbegin deust. Zera... atzo adierazo eustanaren barri emoteko. Badakizu ba, erantzuna.
MOR.—Zer gero? Ezkondu kontua? Orrelako zerak astiroago ta geldiroago bear ditugu. Ezkontzea... buztarria dok, mutil. Eta buztarriak obeak izan ganaduentzat, guretzat baiño. Ezeuntsan, ba, baiezkorik emongo.
MET.—Ezetz esan deutsat, estu ta larri esan be.
MOR.—Ederto. Dagoala neska zaar ori nai badau, ta nai ezpadau; oraiñarte be, zu barik konpondu izan da-ta.

MET.—Bigarrenez ta irugarrenez be, itandu deust.
MOR.—Baiña zuk, asteme zaarraren uzkerrai aiña jaramon, ezta?
MET.—Arpegi polita jarri dau orduan!... Aren begirune zorrotza! Aren ezpanen tximur-aldiak! Aren agiñen karrazkada latzak!... Ene ba! Niri begiz-begi egon da luzaroan; sua eriola, nik uste. Orduan, zorabioak artu nau. Konorta noiz galduko. Biotzak eztanda egin bear!
MOR.—Lamiña madarikatua!!... Aurkitzen zaitudan tokian bertan, gerriko azurra ausiko deutsut. **(Meteri-ri)** Badakit zer dozun. Begizkoa egin deutsu; begizkoa, nunbaite be. Zazpi ermitetako kanpaiak jo-erazoko ditut gau osoan. Zagoz emen! Basetxera bialduko dot lenengo topauten dodana, burdibilla, zeu eroateko. Errezau egizu bitartean; errezau Andra-Maria-ri.

(Beioa) (Oiala beera).

Irugarren unearen azkena

LAUGARREN UNEA

(Garagarza-ko elizearen alboa agiri da, ez ate nagosia. Inguru, zugatz batzuk. Urruntxuago, illerria)

I

MAIÑASI.—Mutil gizarajoak izan dauan azkena! Oraintsuen, ortxe, Garagarza-ko arte zaar ederraren azpian ikusi neban Meteri zana. Ezta gauza izan, ganera, oetik jagiteko be, lamiña donga arek begizkoa egin eutsanetik.
DOMINIKE.—Eta egin gitxiren buruan, ganera! Ez genduan errez siñistuko gure denporan orrelako zerik! Ta... noiz jakin dozu?
MAI.—Ilbarria? Nik gaur berton. Kanpaiak entzun ostean.
DOM.—Ez aldozu negarrik egin?
MAI.—Nire begiok, iturri emonkorraren antzean jardun izan dabe, eta zapiaren tximurrak, malkoen bustitasunak bigundu ditu.
DOM.—Eta, Kataliñ-ek zer esango ete dau, ba?
MAI.—Aspalditxu, Katalin aregaz zorabiatzen asita egoala esan bear. Izan be, maitagarria zan Meteri, gazte apal, barru garbi, lotsatia eta guztizko zera.
DOM.—Ez diñozu guzurrik. Kokil samarra zala iñoiz adierazo arren, sekulako senarra izan zeitekean Meteri.
MAI.—Bai, aen etxeko morroia baiño beste era batekoa.
DOM.—Nor, Salus? Onek be, baditu gero, bere alde onak. Au ta Meteri, eguna ta gaba.
MAI.—Ori bai. Jolaserako ezta makala.
DOM.—Olan iñoan arek berak be. Neskatillen artean pleit ikaragarria izaten dauala. Zuk be, ba al zenkian?
MAI.—Bai, bein baiño sarriago ikusi dot bazterretan... badakit nik zelan.
DOM.—Ene! Katalin berbera dator ortxe.

II

KATALIN.—**(Ager bedi. Koiñere baltza buruan, luze, bizkar ta inguru. Baltzez jantzita)** Neskak! Auxen da ezbearra!

DOM.—Zugaz be, gogoratu gara, Katalintxu! Beiñola zeozertxu jakinerazo nai izan zeuntsan Meteri gizajoari, eta arek orduan biotza garbi izanik, ez zenkian geroago beste badaezpadako pizti orrek egingo eutsana.

KAT.—Bai. Zeozer nik aitatu orduko, lamiña baltz orrek ondatu deusku mutilla.

MAI.—Egonarria, Katalin, etorkizunaren barri eztakigu-ta.

KAT.—Bai, laztana. Goiko Arek emongo al deuskuz beste artzain batzuk menditxu onein aldapetan.

MAI.—Ames txar baten itxurea izan dau jazoera onek. Oindiño badiraue gure mendietan eta ibaietan parte txarrekoak.

DOM.—Salus, aen etxeko morroia, erne ta gogotsu ibilli zan zazpi ermitetako kanpaiak jo-eragiten, baiña oraingoan beintzat, alper-alperrik izan da.

MAI.—Olantxe bearko zan-ta.

KAT.—Bai. **(Negar antsika)** Bai!... Goiazan ba, gorpulorrean lagun gakiozan.

(Maiñasi-k eta Dominike-k be, mantilla baltzak buruan jarri, ta beioaz iru neskatillak elizeak atea dauan alderantz)

III

TXORGORI.—**(Ager bedi)** Or doiaz auzoko ernamin txanbeliñak. Nik gaur eliizako zeretan jardun bearra dot. Lendabiziko kanpaiak jo ditut. Biurtzerakoak jo bear ditut orain.

Baiña mutillak egin deuskun egitekoa! Il ezta egin ba, emakume lamiña orretariko batek begizkoaz zigortau dauala-ta!...

Eta gero, Don Anakleto gure abade gibel ederrak, esango deusku barriro be: «Ez daizuela, kristiñau maiteok, ez sorgiñik ez lamiñarik dagoanik siñistu. Ez dozuez ipuin orreik barrebide ta uskeri lez baiño artu bear».

Ori esaizu ba! Ikusi doguna ikusita gero! Eta eztago norarik: ezpal bateko lamiñak ez baldin badira... beste ezpalekoak jabetzen dira gugaz. Emen daukagu ejenplu bat:

Meteri gizajoak andrekin traturik bapez edo gitxi, eta orra... lamiña ule urrezkoak galdu dau.

Eta ni, lamiña orrek ez baiña... Maripa Moxubeltzek galdu ninduan... Bera daukat etxeko nagusi. Ez ain zuzen, urrezko orrazi ta guzti, aren buruko uleak, artaburu baten bizarrak aiña be eztiralako, gaur egunean.

Kanpai jotaldia egingo dot, eta gero, elizako argiak izetuten jardungo dot.

(Berealaxe, kanpaien otsa entzun-erazo begi. Barruan, koru batek kantauko dau:)

KORUA.—**(Astiro)** Dulun, dulun, dulun, dulun!
Ibarretan laiño ulun...
Dalan dalan, dalan dalan!

Lamiñeak gaiztoz illa.
(Azkar) Garagarza-ko mutilla
Negarrez mendi eta aran.
(Astiro) Begizkoz galdu dau alan
Lamiña zuri zirtzillak?
Dulun! Dalan!
Dulun! Dalan!
Dan!

(Oiartzun luze. Isil beitez kantu ta kanpaiak. Gorpu-lorra, baiñan ikusi bage. Eszenarioan, ertz batean, elizmutilla ta abadea ikus beitez. Bizkarrez jendea ta zerraldoa agertu bage. Isillean errezauko dau. Bereala, beioaz. Orduan ager daiteke jendea, baiñan bazterrean, igaroten edo eleizan sartzen lez. Eszenario erdian ez da iñor egongo.

Onetan, beste aldetik, gorpua azkenez ikusi nairik lez, damuz edo, ager bedi Lamiñea, geldiro, isilik, burua makur samar, baltzez jantzita, ortozik. Bapatean, kanpaiak asten dira, ta oiu egiñaz, beioa igesi. Maiñasi ta Dominike ager beitez leentxuago. Eta Lamiñearen zerak ikusirik, neskatxa biak ukabillak jasoten ditue, zemaiez lez. Barriro, musika bardiñez, isilkiro ta gozo asiaz, koruak:)

KORUA.—**(Astiro)** Dulun, dulun, dulun, dulun!
Gaizkiña bere ez zan urrun.
Dalan dalan, dalan dalan!
(Azkar) Garagarza-ko mutilla
parte txarrekoak illa.
Lamiñea ariñeketan
(Astiro) Kanpaien atsekabetan
igeska, isil isilla?
Dulun! Dalan!
Dulun! Dalan!
Dan!...
(Oiartzun luzea, apala)

AMAIA

Primera aportación para el conocimiento de la vida y obra de

PEDRO IGNAZIO DE BARRUTIA Y BASAGOITIA

(1682-1759)

Según se ve en el libro de fallecimientos de la Parroquia de San Juan Bautista de Mondragón (Guipúzcoa), Pedro Ignazio de Barrutia y Basagoitia, autor dramático y poeta en lengua vasca, fue escribano en dicha Villa. También fue fiel de la misma, según se puede ver en el libro de Actas de su Ayuntamiento. Nació el día tercero de julio de 1682, en Ibarra de Aramayona (Alava), hijo natural de Pedro de Barrutia Salinas y de Catharina de Basagoitia y Olavide. Casó el día séptimo de diciembre de 1713, con María Luisa de Humendia y Arraga, siendo padre de numerosos hijos. Murió el día quinto de octubre de 1759, en Mondragón.

A continuación copiamos sus Actas de bautismo, matrimonio y defunción, que debemos a la gentileza de D. José Luis de Iñarra, arcipreste de Léniz y párroco de San Juan Bautista de Mondragón:

Acta de bautismo:

"Sr. D. JOSE DE MARQUIEGUI Y GARAY, CURA ECONOMO DE LA IGLESIA PARROQUIAL DE SAN MARTIN DE IBARRA DE ARAMAYONA, PROVINCIA DE ALAVA, DIOCESIS DE VITORIA.

CERTIFICO: Que en el folio 53 vuelto del libro 5.° de los bautizados de esta parroquia, hay una partida, que copiada literalmente dice así:
Al margen: "Pr.° Ignazio de Barrutia."

Al texto: "En tres de julio de mill. ss^os.^ y ochenta y dos a. yo D. Andrés de Garro (del^a.^ Paroqui) bauticé a Pr^o^ de Barrutia y Salinas y Catharina de Basagoitia, sus padrinos fueron D. In.^o^ de Arraga y Dña. Luisa de Arraga, Aguelos paternos D. Mrn. de Barrutia y Dña. Ana María de Salinas h^os.^ de Mondragón; Maternos Gregorio de Basagoitia y Mariana de Olavide h^os.^ de este valle y lo firma."

Al pie: "D. Andrés de Garro". Rubricado.
Y para que conste donde convenga lo firmo y sello con el de esta parroquia, en Ibarra de Aramayona a quince de diciembre de mil novecientos cincuenta y nueve.

El cura ecónomo: Firmado: José de Marquiegui: Rubricado.

Hay un sello en tinta violeta que dice: Parroquia de San Martín de Ibarra de Aramayona."

Acta de matrimonio:

"El infrascrito Cura Ecónomo de la Iglesia Parroquial de San Juan Bautista de Mondragón,

CERTIFICO: Que al folio 175 v.° del libro n.ª 6 de casados, consta la siguiente inscripción:

Al texto: "Pedro Ignacio de Barrutia, hijo natural de D. Pedro de Barrutia y Salinas y Catalina de Basagoitia y María Luisa de Humendia, hija legítima de D. Martín de Humendia y Lucía Arraga, vecinos de esta villa de Mondragón parientes en cuarto grado de consanguinidad, habiendo S. S. dispensado en el impedimento de dicho parentesco y pasada la dispensa ante el hordinario de este Obispado, su fecha en 5 de Diciembre del presente año, se casaron por palabras de presente ante mí, D. Joseph de Mendibil Arcipreste de Léniz, Cura y beneficiado de la Iglesia Parroquial de San Juan Baptista de esta dicha villa en 7 de diciembre de mil setecientos y trece años precediendo las tres proclamas que dispone el Santo Concilio de Trento. Siendo testigos D. Manuel Antonio de Zenica, D. Juan Miguel de Salinas, y D. Nicolás Balbino de Zaraa. Y para que conste firmé dicho día mes y año."

Al pie: "Joseph de Mendibil: Rubricado."

Es copia conforme al original al que me remito. Y para que conste la expido la presente que firmo y sello en Mondragón a 15 de octubre de mil novecientos cincuenta y nueve.

Firmado: José Luis de Iñarra: Rubricado.

Hay un sello en tinta violeta que dice: Parroquia de San Juan Bautista de Mondragón."

Acta de defunción:

"El infrascrito cura ecónomo de la Iglesia Parroquial de San Juan Bautista de Mondragón.

CERTIFICA: Que al folio 113 del libro n.° 8 de defunciones, consta la siguiente inscripción:

Al texto: "En cinco de octubre de mil setecientos cincuenta y nueve años, murió D. Pedro Ignacio de Barrutia, viudo, natural de Zalgo en el Valle Real de Aramaiona, hijo natural de D. Pedro de Barrutia del Orden de Santiago, natural de esta villa de Mondragón, y de Catalina de Basagoitia, natural de dicho valle, vecinos de esta dicha villa, siendo de edad setenta y cinco años cumplidos; habiendo recibido los Santos Sacramentos y testado ante Xristobal Ventura de Urrechu, Escribano de su Majestad vecino de esta referida villa. Fué enterrado en esta Iglesia Parroquial con Honra Maior. Por la verdad yo D. Melchor Cura y Beneficiado de esta, firmé."

Al pie: Firmado: "Don Melchor de Jáuregui: Rubricado."

Es copia conforme al original al que me remito. Y para que conste expido la presente en Mondragón a quince de octubre de mil novecientos cincuenta y nueve.

Firmado: José Luis de Iñarra: Rubricado.

Hay un sello en tinta violeta que dice: Parroquia de San Juan Bautista de Mondragón."

Copiamos seguidamente la pieza teatral de este autor, titulada *Acto para la Noche Buena*. Desconociendo el paradero del original, que suponemos está entre los manuscritos exis-

tentes en la biblioteca de los herederos de D. Juan Carlos de Guerra, en su casa de Mondragón, nos hemos valido de un manuscrito, propiedad de la Academia de la Lengua Vasca, el cual, al parecer de letra del Sr. Guerra, fue utilizado por D. Resurrección María de Azkue para la primera edición de la obra en la revista de Euskalzale.

El tal manuscrito consta de 13 hojas de papel grueso, tamaño 21,5 x 16 cms., escritas a tinta por ambas caras. Vemos algunas acotaciones a lápiz, de letra del Sr. Azkue, coincidentes con la edición de *Euskalzale*. No hacemos caso de ellas; pero en lo que se refiere al texto en tinta, hemos procurado copiarlo exactamente.

Acto para la Noche Buena

—Cantan dentro.—

La Divina Magestad
ha querido que este dia
se despose con María
Joseph por su gran bondad.

—Salen S. José y la Virgen—

S. J. —Benturosoa milla bider ni
Zerren juntadu naizazun zeuri
Mila grazia emaiten deusat
Au ordenadu dauen Jaunari.—

V. —Ni mila bider benturosea
Josefe Dabiden semea
Zerren zeruak ala nairik
Naizan zeure esposea.

S. J. —Ainbat bentura ¿nundik nik nundi?
Responde de dentro el angel

Ang. —Doa gustia dator zeruti (ponese de rodillas)

S. J. —Cumplitu bidi sekula beti
Ordenadua zeru altuti.

V. —Nundi nik nundi ainbat bentura

Ang. —Jaun zerukuak ala dau gura (de rodillas)

V. —Cumplitu bedi beti sekula
Zeru altuak ordenadua.

Cantan dentro

Esta Virgen celestial
de San José digna esposa
será con Dios piadosa
á remediar nuestro mal.

Sale la Virgen.

Ang. —Trinidade altuko seme bakarra
Arren adiezazu gure negarra
Zatoz Orienteko eguski klarua
Akordadu bekizu Adan ichua
Adanek egiñ eban ichurik bekatu
Aren da gure kulpak damu ditugu
Merezidu ez arren parkazionoa
Bakigu zen zarana piadosoa
Profeta sagraduak eskribidu eben
Nola zan Jaun andi bat jaioko Belenen
Bera zala izango salbadorea
Desegindu egian gure kulpea
Donzella bategainik xaiokozala
¿Nor izango ote dau Jaun onek Ama?

Sale el Angel

Ang. —Ave mila bider Birjiña Maria
Ni naiz zeru altuko mandataria
Zerureanik dakart embajadea
Zeu zarala izango Jaunaren amea.

V. —Ezagutu ezpadot sekula gizonik
Nola jaioko da Jaunori neugainik?

Ang. —Ez dozu zer ifini batere dudarik
Ez ta zeruarentzat imposiblerik
Improsibleak eurak aditu nagizu
Egimbite esanak egiten ditu (váse)

V. —Zeu zara ene Xauna, esklabea naiz ni
Zeure borondatea kumplitu bidi. (váse)

Cantan dentro

Joseph con resignacion
Pon los ojos en el cielo
Que á sus siervos da consuelo
En la mayor aflicción.

Sale Sn. José

S. J. —Izorra sentizen dot neure esposea
Aditu ezin dot nik zer dan kausia
donzella bat ain garbia
Nola zaran zu Maria
nola da posible
¡ay, ay, ay ene!
Ez dot nik merezizen zeugaz geldizea
Zer egingo neuke ¡ay! ene tristea
Fuerza jat juatia
Imposible egotea
Zeugainik ausente
¡ay, ay, ay ene! (échase a dormir)

(aparece el Angel)

Ang. —Joseph itzi bekio pensamentu orri
Biotzeko penea desterra bidi,
Zure esposeagan ez ta posible
Inok edirozea kulparik batere
Labur da gizonaren adimentua
Adizeko Jaunaren ordenadua
Espiritu Santuak keriza eginik
Jesusa xaiokoda Virjiniea gainik (váse)

Edicto de Cesar

Salen el Ministro y el Gracioso

Min. —Mundu guztiko Emperadore Zesar Augusto aundiak
Ala nairik alista bitez aren basallo gustiak
Gizon bakoizat pagatu bedi tributua ta zensoa

Grac. —Diruak ez atara zeori eztok egingo beloa
Ene bolsea arina beti urrin neuganik dirua
Nik neuk ere dirua baneu ederra neuke mosua

Min. —Chakurrak eurak egiten dabe danza diruagaiti

Grac. —Gure Mundragoen pagatzen dogu dirua dazeagati
Auxe dok bizitza modu
Neska zarrok danza egin da mutilok dirua pagadu
Ibini bidi, Alkate Xauna, ibini bidi legea
Mutilak libre, neskachak eurak paga dezeela danzea

Min. —Zuk emoniko sentenzi orrek chapadamente dirudi
Zu legezko abogadurik ez da sekula ikusi

Grac. —Zerrebeta xo bidi emon daiztan salto bi

Chamb.—Zer soñu?

Grac. —Gura doana xoegik eze gustirako nok agudu
Danza el gracioso un villano

Salen Sn. Joseph y la Virgen

S. J. —Goazen Maria, goazen Belenera
Zesari tributua an pagatzera

V. —Borondate asko gaz xarten naiz bidean
Pozik etorriko naiz zure atzean

S. J. —Emeti Belenera dago bide luzea
Zure trabajua da ene penea

V. —Ordenadurik dago gu ara xuatea
Cumplitu bidi Xaunaren borondatea (váse)

Cantan dentro

A Belen caminan Josef y María
Jesús vá encubierto, El es quien los guía
Seguid sus pisadas, seguid, alma mía,
Errar no es posible con tan zierta guía.

Salen Sn. Joseph y la Virgen

S. J. —Xaunari demaguzan graziak Maria
Orra nun agertudan Belengo uria

V. —Eperik ezta Josef cumplitzen eztanik
Laster xaioko da Jesusa niganik
Kontenturik bioz au kabidu ezin jat
Neu sentizen dot paradisu bat

S. J. —Pensamentuan nator zerren dan berandu
Izango ote dogun Belenen ostatu

V. —Ostaturik ezpada Belengo errian
Zeruko Jauna dago leku guztian
Ordua etorri da esposo maitea
Seinonek xaio beardau xokudi atea (tocan a la puerta)

Cantan dentro

Llamando está San Josef
A las puertas de un meson
Con la reina de los cielos
Virgen y Madre de Dios.

Dentro el mesonero y el criado

Tomas —(da voces): mutill, adizen dok, mutill!

Chato —Beti arran eginik naduka adikaturik
Erribateko kanpaetzat ez tau bere parerik

Tom. —Ez al nok aditu
Zorigaistoan artu indudan neure echean criadu

Chat. —Lo egiten iskuzu; goiza etorri echazu
Puntu onetan oera naiz da enaiz ondo berotu

Tom. —Ara norbait da atean

Chat. —Gu ondo gauza oean

Tom. —Mutil nagia xagi adi

Chat. —Xaginendi albanegi

Tom. —Arraka
Gura al dok ibili nadin makilaka ta agaka

Chat. —Arzaraz beti gure nagusi
Alamenean ezteuz ichi
Olloa nola iskintokian
Gizenzen jaku losagerian

Tom. —Aguro
Ondo ikasteko bearneuskio zaukazanak ebagui
Bera dazan oearekin su emon prestu ezari

Chat. —Eso sí
Orrelako orazinoak zure aoan ugari

Tom. —Chato mutil lotsagabe, desvengonzadu perroa
Xagi banadi ichiko deustat moltsuarekin aoa
Ay kora mutill

Chat. —Flema oberik ekusi dozu urtezen daben zerekin.

S. J. —Ostatu eske gabilz ez arren beatu
Zeuroen trabajua pagatuko xazu.

Chat. —Zuenzat ostaturik eztago emen
Akomoda zaitez basterren baten
Belenen ostaturik guretzat ezpada
Arren erakuskuzu nun irago gaua

S. J. —Or dago portale bat uriaz ateti
Iskuzu lo egiten zuaz emeti (váse)

Virg. —Besterik ezin bada guazen bada ara
Xaungoikoa dan lekuan ezer ez ta falta (entran en el portal)

(Tocan algún instrumento y cantan dentro)

Bekatariak alegrabitéz alegrabidi zerua
Portale baten jaiorik dago Mesias prometidua
Zeruarenzat gloria dakar gizonarenzat bakea
Bakea bere ez nola nai ondasun askoz betea
Amorioak dakar zerurik Jesusa zuen artera
Bekatuaren poderiotik guztiok atarazera
Bekatariak ez desechadu Xaun onen amorioa
Mundureanik apartaduta agan ibinzu gogoa
Askoda lorik esnaazaitez; bioz garbierazazus
Bioz garbira etorriko da, an izatera kontentuz

Sale el demonio echando fuego

Luzifer. —Izanik infernuko prinzipe andia
Demonio guztien agintaria
Ni orain indar baga ni orain loturik
Sein bat baster baten jaioagaitik
Luzifer altibo soberbioa
Nun da anchiñako ire brioa
Pena garratz, rabia, tormentu andiak
Abrasatzen deust errai gustiak
Iregibidi lurra irunsi nagi
Sekula ainbat pena estot eugi

Ene infernua dago Belenen
Enaiz atrebitzen gaizki esaten
(Señora virtuosa (zer esango dot
Gaizki naiaren esan ezin dot
)Señora virtuosa) ¡ai ene tristea!
Andra gustien artean kulpa bagea
Donzella daguala semea egin dau
Nik ezin aditu dot misterio au
An dago agura bat ez mundukua
Gura nukean baño santuagua
¡Aí ni mila bíder desdichadua!
Nola ausi deusten neure burua
Orain portalean jaio-dan orrí
Ausía emango deusat sekula beti
Gizonak ene kontra ainbat podere
Gizona izatea ez da posible
Nun aiz Asmodeo, nun aiz Berzebu
Ocasino onetan fabore indazu
Fabore infernua, fabore, fabore,
Lagun izango dogu Erodes errege
Zierra, zierra, guerra, gerra.

(hacen ruido: salen Asmodeo y Berzebu (sic.)

As. —Luzifer andi balerosoa ez adila turbadu
Ire favore etorri gaituk Asmodeo ta Berzebu
Baal, Belial, Lebiatan ta beste gañeko jentea
Azean dituk dakardela ire estandartea
Publicavidi gerra eruela gerra mundu gustiti
Emon bekio álada kumpli xaio dan infante oni

Berzebu—Gure kontra etorri da benturaz bere kostuan
Padezídu bearko ditu mila trabaju munduan
Aldagidana egingodot nik neure podere gustían
Kruzebaten isete-arren Jerusalengo mendían.

Sale el Gracioso:

Gracioso--Lian, lan bere, lian lan bere gabaren alegerea
Lian, lan bere gauza ona dok buskantz ondo betea
Lian, lan bere, emenchen datoz amar libra okela
Lian, lan bere birao gura eztala ene sabela
Lian, lan bere, bai nik ekarri presentean neurekin

Guzurrik batere asmatu baga zaspi ochaba chakolin
Afaritako esala falta arrain zabala salsatan
Salsatako zeruak xakin zeinbat inchaur jo ziran
Lian lan bere, Lian lan bere ondo nago kontuan
Salsa xaiten iru motrallu pedazadu nituan
Lian lanbere irunsi ditu eunda ainbat gaztaña
Egía da ta artu zituen lagun bik garau bana
Sagarrak bere eziran falta mispil ustelak abondo
Lian lan bere ediro zenda ene tripea gaur ondo
Ogiak bere baziran iru bakocha lau librakoa
Lian lanbere ezegoala geldirik orduan aoa
Lian lanbere echetik nator egiten paseadea
Lian lanbere dijerizeko neure afari puskea
Lian lan bere, Lian lan bere

Mira á los demonios, túrbase y dice:

Arako ura zer jente
Losauaño bildurragoñok ikaratu najok
Korpuz gustia ikara jarri auxe dok bide obia
Ene kontra baldin badatoz orpoak erakustia
Berna gogorrak milazemai neuk egitea kumplida
Menturaz neu legez ikaratuta igesi juango dira

Beltrán —Nor da ura

Asmodeo--Aje dok Charles tripazabal mendietako on gura

Belcebu —Artu daigun ingura
Gaurko gauaz akordadidin para siempre sekula
Camaradas engañaduriz ezpadago begia
Au dok mutil balz Veragarako danzari koplaria
Mundu guztia kolpatzeko echaio falta grazia
Probadu bedi nolakoa dan infernuko ogia
Auxe dok auxe gure morroe alper kazadorea
Kazara doean orduan beti aldamenean botea
Akari sarri emon oijeusak apagozo dulcea

Asm. —Adiezak Berzebu onen bizitza modu
Goizean goizean bearko ijok entresilua kapazu
Mantenitzeko tripea da gustiz dilijentea
Ardan truke salduxok egun emazte aren moldea
Au dok fiesta zaleak gure adiskidea
Guganik orain eroan begi merezidu dauen doea
Da infernuko legea sekula ausi bagea
Obeto serbitzen gaituanari aumentazea penea

Gracioso--Ordu gaistoan ken zaitez orrik espabere ta fedea
Xakin baixakin nolakoa dan ene ukabil parea

Belcebú — ¿Quién eres tú?

Grac. —Orren mesediori serbitzeko ni naiz Jauna Machi frisa

Asm. —Zer gizon?

Grac. —Tontorron ton

Todos. —Emon, emon, tiene lindo barrigón (aporreanle)

Grac. —Auxe dala Zeledon, artu bai ta ez emon.
Mari Gabon, nun aiz ene Mari Gabon
Neure azurrak pedazatuta emeti jagi ezin non

Asoma Mari Gabon á la ventana

Mari G.—Edan eitegi adinon
Ondatu naxok ire tripa traidore gextoa
Or konpon:

Grac. —Mari Gaboncho enea, biozeko puskea, Orienteke perlea
¿Nun da zure legea? ¿nun zure karidadea?

M. G. —Berbok eder aoan orapiloa kolkoan
Leen legez egongo enaiz zure ukaondoan

Grac. —Echeko-andra maitea eukidazu piedadea

M. G. —Zurekin beti gerran baño
Obedot zubaga baquea

Grac. —Orrela tratazen nozu

M. G. —Bestelako tratamenturik merezizen ez dosu

Grac. —Guarda xagi banadi

M. G. —Zemaí, Mari Gaboni, Mari Gaboni zemai

Baja y dice

Orain xaukat neure aldi
Galdunok eta galadi (aporrea á su marido: váse)

Grac. —Bardin ossa banadi
Laster da ondo egingo deusat
Pagu erreala beroni

Adiezazu mundua
Ze modutan emaiten dauen
Emaste onak pagua.

Asoma Mari Gabon y dice

M. G. —Munduak aditu begi
Senar gaizak emaste ona esperadu ezpegi (váse)

Grac. —Ene tripa tristea
Zori gaistoan ikusi neban araisteko jentea.

Salen los pastores cantando lan beres

Beltran —Charles guerea ordirik daza
Aikona laster Machi Ardanza

Levantase el gracioso y da saltos

Grac. —Lian lan bere gauaren ona
Xaunak emona
Bestebat nago puntuti ona.

Lorenzo—Esak mutil modu orretan zek arabil

Grac. —Iru deabruk erruki baga
Lastasakuba baininzan ala
Kendu jeuste zayak
Barberu baga osatu xataz neure azur ausiak

Gabriel —Matasanoen eskuan, osasuna dabena bere
Xarten dok peliburuan

Aparece el Anxel y canta Gloria in excelsis Deo:

Túrbanse los pastores y dicen en su orden:

Lorenzo—Ene lagunak zer ete dogu arako misterioa
Choriak legez egoak dakarz dulzea bere aoa
Zori onian juntatu gara gustiok leku batera
Angeruzko exerzituak, xasi dira lurrera.

Tomas —Ala sarde eztok agertu ene dempora gustian
Onelako gizon ederrik gure Belengo mendian
Agana beti begira dago kontentu askoz begia
Beragaterren trukadu nei pozik mundu guztia

Grac. —Aserik orain franko dago onela esanagaitik
Kalchapotat emen leizke bokadu on bategaiti

Beltran —Angerua dok ez dok gizona
Aren abegi ederrak
Duda baga benzizen ditu
Kanpoetako eperrak
Kantore asko arkizen dira Jerusalengo temploan
Musika dulzeagoa dago angeru onen agoan

Grac. —Beltranikocho aleizako esaminadorea
No se hizo para los asnos estimakaz dulzea

Aricha —Berau ikusi nuen ezkero da ene pensamentua
Zeruetako gloria gaiti irizeari mundua
Desiertura juango naiz ni egiten penitenzia
Ene xana ta ene edana urarekin ogia

Grac. —Gure mutil au izango jaku santu gustiz andia
Alboan falta dakionian kuartilloko onzia
Arichabalcho gurea zezen toreadorea
Penitenzia egite ori ez dok insaur salsea

Chato —Anteoxoak ibini eizke Charlesikocho laztana
Esan egidak zer misterio etorri jakun geu gana

Gabriel —Aren aoko berba dulzea aditu neban puntuan
Sentidu neban argi andibat neure biotz barruan
Arzain ignorantea ninzan biurtu naiz sabio
Ene ustez mundu guztiak eztau zuribat balio

Grac. —Parabolok esan franko Gabrieliko gureak
Biar goiseko beste alderuz izulikoxok aizeak
Beistegiko Gabriel kañaberan kaskabel
Lindo mozo despachazeko de vino blanco un piche.
Sekula iñok eztau ikusi onereango konturik
Ezta posible eztaodela ene lagunak ordirik
Ez aldezu dijeridu arrasaldeko salsea
Chakolin orrek turbadu deusu begietako bistea.
Sermonadore barri orri egonaizako begira
Orida buru moz Oñatiko Peru Jainkoen mutila
Kasi buruan ilerik echok, diranak ere bakarrak
Mosu linduan argizen dira begi eder gorri bi
Goizean bein ematen dabe estimakaza ugari
Gidalbi-gidalgozoagorik eztira jamas ikusi
Badirudie izan dirala Durangon erementari
Arpegiko narru ederrak pergaminoa dirudi
Pergaminoa bustita gero erakusia suari

Berba baten esan dagidan nolakoa dan mutila
Egin eginik aren gorpuza Nativitate subila
Izan ezidin gauza gustian mutil au desgraziadu
Zerren dauen kantu ederra egingo dogu angeru.
Mila grazia emon eusan Jaun zerukoak aoan
Mila maña on erakusten dau bere ofizioan
Gure burloi ichita orain biurtu gaitezen azera
Zertara xakin gura genduke zatozen gure artera

Gabriel —Bateti ene bioza poz da, besteti dabil ikara
Ezkutaria konbeni bada esan egizu nor zara

Angel —Ni naiz zeruetako Jaunaren angerua
Dakardana zeruti barri deseadua
Asegin arrezazu Belengo pastoreak
Iditen asi dira zeruko portaleak
Donzella bateganik jaio dan infanteak
Zeruko jaunarekin egin ditu bakeak
Donzella santa onek izena dau Maria
Erakusiko deusu xaio dan eguzkia
Belengo portalean baturik oxalean
Kumearen ordeaz daraza pesebrean
Sartu zan infante au amaren sabelean
Adanen bekatuti ezebela arean.
Berau da Xangoikoa ama dau Birjinea
Ori da marabilla andi parebagea
Josephe dichosoa amaren esposoa
Ezta Jesusen aita baña bai ordekoa
Abere mutu bien erdian xaio dana
Bera adoratzera zeruti xasi gara
Iru errege Mago izar baten azean
Bisitazera datoz dromedario gainean
Desegingo ditu Xaun onen geraziak
Bekatu oraingaño egiñiko gustiak
Da gure infantea bioz garbi zalea
Apareja bekio esse natto bagea (vánse todos)

Dice la Virgen

V. —Adorazen zaitut Xangoikoa legez
Laztan egiten deusut semeari legez

S. J. —Zeruak eta lurrak zeureak izanik
Nola zatoz mundura orren billoxik
Zer da ori Jauna portale baten

Guri umildadea erakusterren
Nola konfundizen ez da mundua
Admiraturik dago zeru altua

V. —Eji ene laztanchoa, eji negar tanta bat da asko
Oraingañiko kulpa egiñak gustiak deseginzeko
Amorioak irizi zaituz zerureanik lurrera
Adanen ume desterraduak zeugana konbertizera
Magestadea bateti dakust, besteti umildadea
Xangoikoa ta gizona zara, milagro parebagea
Zeureak dira gure biozak, mundu gustia zeurea
Erakuskuzu Jaun zerukoa, zarala gure xabea
Eji ene laztanchoa eji: etc.:

Entran los pastores á adorar

Gabriel —Lizenzia iguzu birjina santea
Adoradu daigun zeure infantea
Zeruko erregea dana bakigu
Angeruen aoti aditu degu

Virg. —Pastoreak, ea, barrura sar zaitez
Xaio dan Xaun onekin konsola zaitez
Eskatu zakio oa askoren
Umildadeai ez daki ezer ukazen

Aricha —Adanen bekatua kausa izanik
Denbora luzean gabilza issurik
Desegindu beiz zeure argiak
Gure biozetako odei guztiak
Pobrero xaio zara Jesus dulzea
Ediro ezin arren ostatu obea
Portale ori ichita zatoz geugana
Bakizu gure biozok, zeureak dirana.

Sale Aseginzoro y dice

Aseg. —Mila barrion puntu onetan aditu ditut esean
Seiñ eder bat xaioxakula abere biren artean
Neuk ere gura neuke ikusi chikirritiko gurea
Ugasabari artuta nator isilik lukainkea
Trabaju asko kosta jat neure egungo lapurretea
Ezoixaku sekula falta eskarazen jentea
Eseko andra noblea dogu bear bere ala nik

Zerren bestela egongo ninzan oraingo enterradurik
Gure andreak uste oidau naizala mutil santua
Echok osorik ediroko lukainken kontua
Kontazen asi didin orduan, xarririk eskarazean
Ene kulpea xauxikoda alabearen gañean

Ofrecen dones los pastores

Gabriel —Guchiagaiti parkatu
Borondatea bakussu
Zure seme xaun orrendako
Esne gichi bat dakargu

Virgen —Atsegin artu egizu
Borondatea bakussu
Beronek borondate on ori
Pagatuko deussu

Grac. —Falta bajat saria
Echat falta naia
Afari onek eruan deust
Esean neban gustia
Trabaxu andi mortal bat
Andrea opukadu xat
Mila golpe artuta nago
Gusti gustiak neuretzat
Beste marabilla bat
Neuri sucedidu xat
Nundi ta nola eztakidala
Neke gustia kendu jat

Virg. —Dicha gustia zeruti
Xaun onen eskuetati
Biozerean emon bekioz
Mila grazia beroni

Grac. —Usik banator barkatu
Borondatea bakussu
Sekula beti izango naiz ni
Onen da zure kriadu

Virg. —Atsegin artu egizu
Borondatea bakusku
Beronek borondate on ori
Pagatuko deussu

Grac. —Mesede eske nagozu
Ezarren orain ukatu
Jesusikori bear deusat
Billanziko bat kantadu
Adi, adi, adi, adi, adiezazuz berba bi
Azkonarraren azamarchoa ekarriko dot menditi
Begizkorik eztegizuen bularchorean isegí

Adi Adi

Goizean bein nik ekarriko
Esnea zure amari
Amachok gero egingo deusa
Aía semechoari adi adi
Ezer ekarri bear danean
Kriadu izango naiz ni
Bearrak pozik egingo ditut
Sein ederra zeugati,
Adi adi adiezazuz berba bi.

Sn. Jos.—Adanek ausi eban ezkero
Xaunaren mandamentua
Miseriazko balle onetan
Echaku falta llantua
Konbertibidi llantua gozo
Konsolabidi mundua
Guretakozat jaio da Jesus
Askoren deseadua

Virg. —Biurrerazazuz orain geugana
Jesussa zure begiak
Ona nun ofrezizen deusut
Munduko bioz gustiak

Aricha —Beste gauzarik eztozu gura
Ezpada borondatea
Guradozuna geugaz egizu
Zaran ezkero xavea
Milla grazia emon bekioz

Gabriel —Xaio dan infante oni
Ainbat favore zelebrazeko
Danza bat ordenau bidi

= Fin =

Canta uno

Canción---Gaur dala gabon gaua, gur dala gabon
Gaur egiten xaku Xangoikoa gizon
Osbegi dambolinak, lutua ben bidi
Fiesta degiogun infante oni
Zerureanik dator gure artera
Erratuai bidía erakustera
Emaitera dator mila barri on
Gaur egiten xaku Xangoikoa gizon
Ezta besteren eske biozak bakarrik
Beretzat gura ditu beste bagarik
Kunplidu egiozu Xaun oni naia
Beroni sal-erozuz bioz guztia
Ordeaz bera zeuri, dakizun emon
Gaur egiten xaku Xangoikoa gizon

Los Reyes Magos

Marabilla bat argitu xaku
Amabi egun danean
Besteak baño ederragoa
Izarbat Orientean

Pedro Ignazio de Barrutia (Rubricado)

Gabriel Aresti.

REPONSES SOULETINES A UN QUELTIONNAIRE LINGUISTIQUE

Sous le titre de ERIZKIZUNDI IRUKOITZA, M. R. M. de Azkue a publié il y a quelques années un triple questionnaire "phonétique, morphologique, lexicographique", auquel divers informateurs répondirent. Les résultats de cette enquête ont paru dans l'"Euskera", organe de l'Académie de langue basque. Voici les réponses souletines que M. Gavel a obtenues d'un sujet de Barcus et d'un autre de Tardets. Notre collaborateur les a fait précéder de remarques relatives à la phonétique.

La Rédaction (1)

Observations sus quelques particularités du dialecte souletin

I.—Ce dialecte ayant un accent tonique nettement caractérisé, analogue à celui qui existe en espagnol et en gascon, nous nous sommes efforcé de marquer exactement les voyelles toniques. Très fréquemment, un même mot a deux syllabes accentuées, comme il arrive en espagnol dans certains cas,

---

(1) Henri Gavel zenak Zuberoan bildu zituen erantzun oek **Revue Internationale des Etudes Basques**-en agertzekoak ziren, oar orrexekin, 1936-ean. Ale ori, ordea, urte artako bigarrena, etzen argitara azaldu, erdizka inprimaturik egon arren. Urkixo jaunaren liburutegiko paperetarik aldatu ditugu erantzunok. L. M.

tels que les adverbes *naturalmente* ou *personalmente,* dans lesquels les adjectifs *natural* et *personal* conservent leur accent propre bien que la première syllabe de la terminaison *-mente* soit accentuée elle aussi. Lorsque dans les expressions qui figurent dans ce questionnaire et qui sont formées de plusieurs mots, l'un de ceux-ci ne porte aucun accent, cela veut dire que dans ce cas particulier il est traité comme proclitique au comme enclitique.

L'accent tonique permet souvent de distinguer des formes qui seraint pour le reste identiques, par exemple *ba-dákik* "tu le sais" et *ba-dakík* "il le sait" (conjugaison tutoyante masculine). De même les noms et les adjectifs à thème terminé en *a,* qui ont généralement l'accent tonique sur l'avant-dernière syllabe au nominatif indéfini, sont accentués sur la syllabe finale au nominatif défini singulier: on dira *bi elíza* "deux églises" et *elizá* "l'église".

II.—Outre l's sourde normale, le souletin possède une *s* sonore, dont le son est intermédiaire entre celui de *z* français et celui de *j* français. En d'autres dialectes ce son existe également, mais ne se rencontre que dans des cas particuliers: c'est celui que beaucoup de Basques font entendre dans les mots *esne* et *gasna.* Mais en souletin ce son se rencontre même devant voyelle:

1.° Lorsqu'un mot terminé par *s* est lié à un mot suivant commençant par une voyelle, l'*s* devient sonore. Il en est de même lors de la jonction d'une *s* finale avec une voyelle initiale dans les mots composés: ex.: *deüs* + *ere* > *deüSere.*

2.° Dans les mots d'origine romane, à moins que l'emprunt ne soit extrêmement ancien, lorsqu'une *s* provient d'une *s* sonore intervocalique romane, elle conserve en souletin la qualité sonore: *kaSerna,* du français *caserne*; *áiSa* (d'un équivalent gascon du français *aise*).

3.° Dans les mots empruntés au gascon, l's finale reste sourde à la pause ou devant consonne sourde, mais se sonorise devant les suffixes qui commencent par une voyelle; soit par exemple le mot souletin *handiús* (basque *handi* + suffixe gascon *-ous*): on dira *bi gizun handiús* (avec une *s* sourde) mais au contraire *gizun handiúSa* (*s* sonore).

La première de ces trois particularités est, croyons-nous, commune au souletin et à plusieurs variétés bas-navarraises.

Nous avons noté l'*s* sourde par le signe usuel *s,* et l'*s* sonore par une *s* allongée *S,* à l'exemple de plusieurs ouvrages

concernant la prononciation italienne, où ces deux graphies servent à distinguer la sourde et la sonore. Les anciens auteurs souletins transcrivaient la sourde *intervocalique* par une *s* double, écrivant *bassa, tiesso,* tandis qu'ils représentaient par une *s* simple la sonore intervocalique, écrivant, par exemple, *deusere, handiousa,* etc.

III.—De même que l'*s*, le *z* apparaît fréquemment en souletin avec la prononciation sonore, qu'en d'autres dialectes il n'affecte que très exceptionnellement. Non seulement il est sonorisé devant *n* (par exemple dans *ezne* et *gazna*), mais il l'est également à la fin des mots quand il se trouve en liaison devant une voyelle; ainsi le *z* de la négation *ez,* sourd à la pause ou devant consonne sourde, devient sonore dans une combinaison telle que *ez úntsa.* Toutefois, en composition, le *z* final reste sourd si le mot existe depuis une époque déjà ancienne; le *z* de *hitz,* par exemple, reste sourd dans *hitzéman.*

Le *z* est également sonore quand il provient d'un *z* intervocalique roman sonore; le *z* sonore du béarnais *arrazou* reste sonore dans le souletin *arrazú* "raison".

Comme on le voit, les remarques auxquelles donne lieu le *z* sonore rappellent de très près celles auxquelles donne lieu l'*s* sonore.

Nous proposons de représenter le *z* sourd par le signe usuel *z*, et le *z* sonore par un signe allongé à l'extrémité inférieure: *Z*. Ici encore plusieurs ouvrages consacrés à la prononciation italienne nous donnent un exemple de ces graphies. Les anciens auteurs souletins représentaient la sourde intervocalique par la graphie *c* ou *ç* (*guiçoun, gaiça, duçu,* etc.), et la sonore intervocalique par *z*: *arrazou, sazou* "saison", etc.

IV.—La prononciation de l'*r* donne lieu, d'une façon générale, en souletin, aux mêmes observations que dans les autres dialectes. Il semble toutefois que le souletin soit en avance sur les tendances que manifeste l'ensemble du Pays Basque en ce qui a trait à cette consonne. Un peu partout, notamment, les cas d'amuïssement de l'*r* douce intervocalique sont fréquents, au moins dans le langage courant. On peut dire qu'actuellement, en souletin, toutes les *r* douces intervocaliques sont muettes, sauf dans les mots *húra* "l'eau" (que l'on distingue ainsi de *hú'a* "celui-là" (1), *zúra* "le bois" [de

(1) Nous avons cependant trouvé, G. Lacombe et moi, **hua** avec le sens de **l'eau** dans un conte d'Aussurucq publié par Cerquand.

charpente et de menuiserie]) et *gára* "gare de chemin de fer ou de tramway" ; l'*r* de *oro* est tantôt prononcée et tantôt muette, suivant les cas. Cet amuïssement général des *r* douces intervocaliques est relativement récent : à Sainte-Engrace, des personnes nées vers 1840 prononçaient encore couramment de nombreuses *r* de cette sorte. De même les prêtres nés avant le milieu du XIXe siècle prononçaient encore l'*r* douce intervocalique dans les sermons, alors qu'aujourd'hui les prédicateurs souletins l'amuïssent presque tous.

De tout ceci il résulte qu'actuellement beaucoup de Souletins ne savent plus prononcer l'*r* douce, et ne connaissent plus que l'*r* forte ; mais celle-ci est elle-même un peu atténuée : c'est un son intermédiaire entre l'*r* forte basque normale et l'*r* douce, bien que donnant plutôt à l'oreille l'impression de l'*r* forte. C'est ce son que font entendre, en réalité, beaucoup de Souletins dans les quelques mots signalés plus haut : *húra* "l'eau", etc. ; pour eux, *hura* "l'eau" ne se distingue de *hürra* "la noisette" que par la qualité de l'*u*. Dans le représentation des pastorales et dans le chant, où la tradition veut que les *r* douces intervocaliques soient prononcées, ces mêmes Souletins font entendre des *r* fortes, et il nous souvient que le P. Donostia, lorsqu'il eut pour la première fois l'occasion de constater cette particularité, pendant un séjour d'étude qu'il fit en Soule en 1926, en fut très surpris.

En ce qui concerne les groupes *-rh-*, il faut distinguer deux cas. Lorsque l'*r* y provient d'une *r* douce, la prononciation dominante la fait disparaître, et *erhi* "doigt", *sorho* "prairie", etc., sont prononcés *ehi, soho,* etc., bien que, cependant, cet amuïssement ne soit pas général chez tous les Souletins, certains articulant encore cette *r*. Mais lorsque l'*r* du groupe *-rh-* provient d'une *r* forte, (comme dans *ürhe* "or"), elle est toujours prononcée.

H. GAVEL

ERIZKIZUNDI IRUKOITZA

(TRIPLE CUESTIONARIO)

EUSKALTZAINDIAK
BERE ERABAKIAK ERROTSUAGO IZAN DITEZEN
ERRIARI AURKEZTURIKO
IRUTZUK ERIZKIZUN:

I. ITZEN OTSA (Cuestionario Fonético)
II. ITZEN ERABIDEA (Cuestionario Morfológico)
III. ITZ BATZUEN ERABILKERA (Cuestionario Lexicográfico)

Erizlearen izena: **Mr. l'abbé Jean-Pierre Picochet.**
» *yaiogua (sorturia):* **Barcus.**
» *adina:* **36 ans.**
Erizleak bere yaioterrian igaro dituen urteak: **25 ans.**

Lankidearen izena: **Gavel (Henri).**

I.—ITZEN OTSAZ

1.ª A+A:
A) Arreba+a=arrebá.
B) Arreba+ak=arrebák.
Z) Ama+a=amá.
2.ª D *vocal*-artean.
A) Bat edo bat=bat edo bat.
B) (Beber, *boire)=édan.*
Z) (Tener, *avoir)=ükhen.*
3.ª E=A:
A) Bear (necesidad, *besoin)=béharr.*
B) Luze+a (largo, *long)=lüzía.*
4.ª F Erderatiko itz *(aferak,* les affaires*)=afe(r)ák.*

5.ª **G** *vocal*-artean. *Egun ederra* (día hermoso, *beau jour)*=*égün edérra*. (Está dormido, *il dort)*=*lo dago*, mais plutôt *lo da*.

6.ª Asierako I *vocal* baten aurrean:

Ian (comer, *manger)*=*jan*.

7.ª *Amaierako* I+A. *Egi+a* (la verdad, *la verité)*=*egiá*.

8.ª I+G:

B) *Igesi* (huyendo, *fuyant)*=*îhési* (avec 1er *i nasalisé*).

Z) *Igon* (subir, *monter)*=*igán*.

9.ª I+L:

A) *Il* (morir, *mourir)*=*hil*.

B) *Egin+le* (hacedor, *agent, celui qui fait)*=*egíle*.

Z) *Mutila, neskatila* ta *orkatila* ala *mutila, neskatila* ta *orkatila*=*mothikúa, neskatilá*.

10. I+N:

A) *Zazpi+na* (siete a cada uno, *sept à chacun)*=*zazpiá*.

B) *Arin-arin bat* (uno muy ligero, *un très léger)*=*ahiñí*=très léger.

11. I+S. *Isildu* (callarse, *se taire)*=*ixíltü*.

12. I+S. *Zuri+tu* (blanquear, *blanchir)*=*xu(r)ítü*.

13. I+TS. *Itsu* (ciego, *aveugle)*=*ütsü*.

A) *Balitz* (si él fuera, *s'il était)*=*bálitz*.

B) *Galduko litzake* (él se perdería, *il se perdrait)*=*gal litáke* ou *gal léite*.

15. I+Z:

A) *Izan* (ser, *être)*=*ízan*.

B) *Gizona bizirik* (el hombre vivo, *l'homme vivan)*=*gizúna bizí(r)ik*.

Z) Lleno de piojos, *plein de poux*=*zórriz bethé(r)ik*.

16. IL+D:

A) *Bildur* (miedo, temor, *peur, craite)*=*béldür* (peu usité), plutôt *lotsa*.

B) *Il da* (ha muerto, *il est mort)*=*híl da*.

17. IN+D:

A) *Indar* (fuerza, *force)*=*índar*.

B) *Ezin dau* (no puede, *il ne peut pas)*=*eztü áhal*.

18. O+A:

A) *Beso+a* (el brazo, *le bras)*=*besúa*.

B) *Noa* (voy, *je m'en vais)*=*ba-núa*.

19. **R** *vocal*-artean:

A) *Gaur bere bai* (también hoy, *même aujourd'hui)*=*égün e(re)bai*.

B) *Etxe+r+a* (a casa, *a la maison)*=*etxe(r)át*.

20. Asierako *X* askok *tx* bezela ebaki oi dute: *zerri zakur* ta *zuri*-ren diminutivos, *diminutives* (cerdito, perrito, blanquito, *petit cochon, petit chien, un peu blanc*) *xerri, txákür xu(r)ixka.*

21. Asierako *tt* ere toki askotan *tx* esaten da: *talo, guti, tu, tuntun* (torta de maíz *galette de maïs*; poco, *peu*, saliva, *salive*; tambor, *tambour*), diminutivos diranean, *gütiñí* ou *aphürñí*=poco.

22. *Ts* batzuk *tz* bezela ebaki oi dute.

A) El ruido y vacío (*le bruit et vide*)=*he(r)ótsa hütsa.*

B) *Ts* egoki ebaki oi dan errietan ¿*aberatsa* ala *aberatza* esan oi dute?, *abe(r)atsa.*

23. *U+a*:

A) *Esku+a* (la mano, *la main*)=*eskía.*

B) *Esku+an* (en la mano, *dans la main*)=*eskían, eskín* (1).

24. *Z* batzuk *s* bezela ebaki oi dute, beste batzuk erderazko "cerrado, Jerez" bezelatsu. *Ez, berez, húrez, bethé(r)ik* (no, de suyo, lleno de agua, *non, de soi, plein d'eau*).

25. *Ai+I. Sail* (tarea, *tâche*)=*sall.*

26. *A+en* (tan como aquel, *aussi... que celui-là*) (tan hermoso, *si beau*)=*hañ edérra.*

27. *Ai+s*:

A) *Aisa* (fácilmente, *facilement*)=*áiSa.*

28. *Ai+t. Aita* (padre, *père*)=*áita.*

29. AI+TZ. *Gaitza* (difícil, enorme, *difficile, imposant*)=*gáitza.*

30. *Ai+z. Aize* (viento, *vent*)=*áize.*

31. *Ei+I. Erein+le* (sembrador, *semeur*)=e(r)éile ou *eile.*

32. *Ei+n. Bein* (una vez, *une fois*)=*béhin.*

34. *Ei+t*:

B) *Geitu* (añadir, aumentar, *ajouter, augmenter*)=*gehítü.*

Z) *Erein+ten* (sembrando, *semant*)=*e(r)eiten* ou *eiten.*

35. *Ei+z. Leizar* (fresno, *frêne*)=*léxar.*

37. *Oi+n. Soineko* (vestidura, *vêtement*)=*súñéko.*

38. *Oi+t. Loitu* (ensuciar ,enlodar, *souiller, couvrir de boue*)=*lohítü.*

39. *Oi+z. Goizeko* (de la mañana, *du matin*)= *góizéko.*

40. *Au+a*:

A) *Lau+ak* (los cuatro, *les quatre*)=*láuak.*

---

(1) **Eskín** est préféré à la pause.

B) *Gau+az* (de noche, *de nuit*)=*gáiaz*.
41. *Au+e*:
A) *Au+ek* (estos, *ceux-ci*)=*hoik*.
B) *Gau erdi* (media noche, *minuit*)=*gaihérdi*.
Z) *Gau+ero* (cada noche, *chaque nuit*)=*gai ó(r)oz* ou *gai oz*.
D) *Lau+eun* (cuatrocientos, *quatre cents*)=*lau éhün*.
43. *Au+o*:
A) *Gau on* (buenas noches, *bonne nuit*)=*gái hún*.
44. *Eu+a Neuan* (yo lo había, *je l'avais*)=*ba-nín*.
45. *Eu+e*. (B). *Zeu+ek* (vosotros, *vous autres*)=*ziek*.
46. *Burdina* ala *burdiña*=*bürdüñá*.
47. *U+e*: *eskuetan* ala *eskubetan*?=*eskiétan*.
48. *Ai+a*: *ïbáia* (1) *erráiak*.
49. *Ai+n*: *gainera, gaiñera* ala *gañera*?=*gañíla*.
50. *Ei+a*: la vaca, la vache=*behía*. Moler, moudre=*ého*.
52. *Oi+n*: *húñez*.

II.—ITZEN ERABIDEAZ

1. *Az, -taz, tzaz, -zaz*, de, *de*:
A) (Hablando de mí, acerca de mí, *en parlant de moi*)=*nítzaz*.
B) (Sobre esto, acerca de esto, *sur ceci*)=*húnez* on dirait aussi *húntan gáñen*.
Z) (Sobre eso, *sur cela*)=*horrez*: ou bien *hórtan gáñen*.
D) (Sobre aquello, *sur cela*)=*hártzaz* ou bien *hártan gáñen*; ou *ha(r)ez*.
F) (Acerca del hombre, *sur l'homme*)=*gizónaz* et surtout *gizúnaz*.
2. (Un jovencito, *un tout jeune*)=*gazteñí bat*; *gaztétto* s'emploie plutôt comme adjectif.
3. (Diminutivos orgánicos). *Mando* ta *andi* ta *motz* ta *nabar* ta *orratz* ta *zali* ta *andere* ta *ero*-ren *diminutivotzat mánddo, hánddi* (2), *mutx, ñábar, anddé(r)e*.
c. (Aumentativos). *A*) *grandasse, grande maison*)=*etxetzárr*.

---

(1) N'est plus employé que par les vieillards.

(2) **Hánddi** indiqué une idée dépréciative: quelque chose de petit qui veut paraître grand.

D) ¿Erabiltzen otedira inon *aumentativotzat tzakur, tzákürr.*

6. (Desde arriba, *d'en haut*) *goitik.* De tiempo inmemorial, *bethidanik.* Desde la niñez, *txipítik* ou *txipidánik.* De antemano, *aitzinétik*; (desde anoche, *depuis hier soir*)=*bárdadánik.*

7. ¿Nonbait ezoteda *dan*-orren ordez-*gan*-esaten? *Béthidánik, o(r)aidánik, bihardánik, etzidánik, lehendánik.*

8. *Urrundanik, urrundik*-en ordez, *hürrüntik* et *hürründánik.*

9. "Hasta, *jusqu'à*", *ártíno.*

B) Erderazko "todavía, *encore*"=*o(r)áno.*

10. Desde casa, *etxétik*; desde dónde, *núntik.*

11. Gu (lugar de hacer algo, *lieu où l'on fait quelque chose*): *gordágü, iga(r)ángü, etzángü, jángü, bazkálgü, jósgü.*

B) Ezoteda onelako beste itzik erabiltzen? Esaterako: *ikhásgü, ikhúsgü, ikhérgü?*

12. *Tar n* ta *l*-ren urrena. *Larrauntar* ala *Larraundar*=*Larrañtarr.*

13. *-Do* duten itz batzuk. Badira *márdo, lérdo.*

14. (En el siguiente día, *dans le lendemain*)=*biha(r)amenían.*

Egün "hoy, *aujourd'hui*" denean, ezta agizkoa (nombre común) berezia baizik, artikulugabea; eta orduan eztu *e* ori bear izaten. "En el día de hoy, *le jour d'aujourd'hui*"=*egünko egünín*; desde hoy, *depuis aujourd'hui*=*egündánik.*

Egünekúa, lo del día; *egünétik*, desde el día.

Egünkúa, lo de hoy; desde hoy *egüntik aitzína.*

A) Desde la mesa, lo de la mesa, a la mesa=*mahañilát.*

16. *A*) Desde la noche, en la noche, lo de la noche, a la noche, para la noche, hasta la noche, *gáitik, gáian, gaikúa.*

B) En sitio llano, *ordokín.*

17. De (poses.) *n, en*:

A) (Lo de la madre, *celui de la mère*)=*amáena.*

B) (Lo del marido, *celui de l'epoux*)=*senhárra(e)na.*

18. Para, *pour*=*tzat.*

A) (Para la madre, *pour la mère*)=*amá(r)entáko.*

B) (Para el marido, *pour le mari*)=*Senhárra(e)ntáko.*

23. *A*) En una montaña, *dans une montagne*=*mendi batétan.*

B) En un día (*dans*) *un jour*=*egün bátez.*

24. Hacia la montaña, *vers la montagne*=*mendilát.*

25. Conmigo, *avec moi*=*enéki, enékin, enekíla* ou *enekílan.*

26. A los hombres, *aux hommes=gizunér.*

27. A punto de perderse, *sur le point de se perdre=gáltzeko phüntín.*

28. Para el mes que viene, *pour le mois prochain=dágün hilabetéko.*

29. *L+ka*:

A) Tosiendo, *toussant=eztülez.*

B) Cuchicheando, *chuchotant=isílka, ahapétik.*

30. (*Bizkai ta Giputzeraz*). Sin, *sans=gábe.*

A) Sin callarse, *sans se taire=ixiltügábe.*

B) Sin aburrirse, *sans s'ennuyer=debe(r)atü gábe.*

Z) Sin advertirlo, *par inadvertance=ustegábe.*

D) Sin completar, *sans remplir=bethe gábe.*

31. *L+ki* (trozo de, *morceau de*):

A) Trozo de paño, *morceau de drap=oihálki.*

B) Trozo de ternera, *morceau de veau=xahálki.*

32. *N+ki*:

A) Trozo de pescado, *morceau de poisson=arráñki.*

B) Blandamente, *mollement=lazüki.*

33. *A*) ¿Dónde?, *où=nun.*

B) ¿De dónde?, *d'où=núntik.*

34. ¿Cuándo?, *quand=núiz.*

35. ¿Cómo?, *comment=núla.*

36. ¿De qué clase?, *de quelle qualité=nulakúa.*

37. ¿Cuánto?, *combien=zumbát.*

38. *A*) ¿Quién?, *qui=núr.*

B) ¿Quiénes?, *lesquels=zúñek.*

Z) Quién "activo", *qui* "actif"=*nurk.*

39. *A*) ¿Qué?, *quoi=zer, ze.*

B) ¿Qué cosas?, *quelles choses=zer.*

40. *A*) ¿Cuál?, *lequel=zuñ.*

B) ¿Cuáles?, *lesquels=zuñ.*

¿Qué hombres? (cuáles hombres) han muerto, *quels hommes sont morts=zuñ gízun hil di(r)a.*

A) Yo mismo, *moi même=ziháu.*

B) Tú mismo, *toi même=hîháu.*

Z) El mismo, *lui même=bé(r)a.*

D) Nosotros mismos, *nous mêmes=giháu.*

E) Usted mismo, *vous même=ziháu.*

F) Vosotros mismos, *vous mêmes=zihauiék.*

G) Ellos mismos, *eux mêmes=be(r)ak, be(r)aiék.*

42. *A*) Lo han bebido, *ils l'ont bu=edan díe.*

B) Lo ha bebido, *il l'a bu=edán dü.*

Z) Lo que ha bebido, *ce qu'il a bu=edan dína.*

43. Selo hacía, *je le lui faisais=egiten nión.*

44. Máteme usted, *tuez-moi=eho nezázü.*

45. Yo lo tengo, *je le possède=badüt* (indéfini); *badít* (respectueux).

46. *A*) Ya lo sabe, *il le sait en effet=badáki, badakízü* (respectueux).

B) Ya lo sabía yo, *je le savais en effet=banakín.*

Z) Si él lo supiera, *s'il le savait=baléki.*

D) Ya me llevan, *ils m'emportent, oui=e(r)amáiten náie.*

47. *B*) *Ez+d*: No lo sabe, *il ne le sait pas=eztáki* (indéfini); *eztakízü* (respectueux).

B) *Ez+b*: Si no lo supiera, *s'il ne le savait pas=ezpaléki.*

Z) *Ez+g*: No lo somos, *nous ne sommes pas=ezkí(r)a.*

D) *Ez+I*: No lo comería, *il ne le mangerait pas=elío jan.*

E) *Ez+n*: No estoy bien, *je ne me sens pas bien=eniz úntsa.*

F) *Ez+z*: No murió, *il ne mourut pas=etzén hil.*

G) *Ez+d*: No lo sabe, *il ne le sait pas* (1)*=eztáki* (indéfini).

H) *Ez=ze.* Para que no muramos, *afin que nous ne mourions pas=hil ezkitín.*

I) *Ez+h*: No eres bueno, *ehiz hún.*

J) *Ez+y*: No vas, no ibas, no estás, no estabas, no eres, no eras; *ehiz="tu n'es pas".*

K) *Tú eres, tu es=hiz, éhiz.*

48. Yo lo bebí, *je l'avais bu; edan nín.*

49. *Da+ki+t.* Se me ha muerto, *il m'est mort=zait.*

50. *A*) Que han muerto, *qu'ils sont morts=hil di(r)éla).*

B) Cuando murieron, *lorqu'ils sont morts=hil zi(r)enían.*

Z) Que somos viejos, *que nous sommes vieux=zahárrak gi(r)éla* ou *záhar gi(r)éla.*

51. Si él se lo trajera ahora, *s'il le lui portait=ékhar baleió.*

52. Hoy nos veremos, *nous nous verrons aujourd'hui=egün álgar ikhusíko dügü.*

53. *A*) Lo he hecho, *je l'ai fait=egin dit* (respectueux).

B) Que lo he hecho, *que je l'ai fait=nik egin düdála.*

56. Matador, *tueur=eháile.*

57. *A*) *Il* (hil)*+ten* (muriendo)*=híltzen.*

---

(1) **Eztakízü** (respectueux). **Eztakík** (forme tutoyante masculine, qu'il ne faut pas confondre avec **eztákik** «tu ne le sais pas»).

B) Ofrecer, offrir=*eskéntzen*.

58. *A*) Uno que está muerto, *un qui est mort*=*hil dén bat* ou *hílik dén bat*.

B) Que esté, *qu'il reste*=*dádin*.

59. Suelo beber, *j'ai l'habitude de boire*=*edáten düt*.

60. *A*) Caerse al fuego, *tomber au feu*=*süi(a)la* ou *süialát e(r)ortía* ou *e(r)ó(r)i* (*suivant les cas*).

B) Ir a misa, *aller a la messe*=*mezála* ou *mezalát ju(a)n* ou *juitía*.

61. (Ir) a donde quiera, (*aller*) *n'importe où*=*nu(r)át náhi* (1) ou *nú(r)a náhi*.

A) Tengo que estar, *je dois rester*=*égon behar dit* (resp.).

B) Quiero estar, *je veux rester*=*egon nahi niz*.

63. Estos, *ceux-ci*=*hoik*.

65. Aquellos, *ceux-lá*=*hú(r)ak*.

66. *A*) Estas sayas, *ces jupes*=*kota hóik*.

68. Yo lo tengo, *je l'ai*=*badít* (resp.).

69. El lo tenía, *il l'avait*=*bazín* (*indéf.*); *bazízün* (*resp.*). El andaba, *il se mouvait*=*bazúen*, *bazabílan* (n'est plus guère employé que par les vieillards).

III.—ITZ BATZUEN ERABILKERAZ

1. Gure mintzo onen izena zein da?, *üská(r)a*.
2. Eta gure Erri onen izena zein?, *üskalhérri*.
3. Amigo, *ami*=*adiskíde*.
4. Siete, *sept*=*zázpi*.
5. Todo, *tout*=*oro*.
6. Joven, *jeune*=*gázte*.
7. Miércoles, *mercredi*=*astizkéna*.
8. Rico, *riche*=*abe(r)áts*.
9. Barbudo, *barbu*=*bizártsü*, *bizárdün*.
10. Leche, *lait*=*ezne* (z sonore).
11. Jueves, *jeudi*=*ostégün*.
12. El día 7 de Junio (1), *le 7 Juin*=*arramaiatzá(r)en zazpían*.
13. ¿Elea (erabiltzen den errietan) *itza* da ala *izkera* (edo mintzoa) da?, *mintzúa*.

---

(1) **Nu(r)át nahi:** à un endroit absolument quelconque; **nu(r)a nahi:** à n'importe lequel de plusieurs endroits possibles.

14. Muchas gracias *merci bien=esker mília, eskérrikhánitx.*

15. *Doností, Donostiako=Donostiárra.*

16. Más agua, *plus d'eau=hur gehiágo* (plus couramment) *hur habó(r)o.*

17. Cuidar, *soigner=zaintü.*

18. Prometer, mandar, *promettre, ordonner=hitzáman, manhátü.*

19. Sima, *abîme=lezía.*

20. Sacar de la oscuridad a la luz, *pousser de l'obscurité a la lumière=ülhünétik argílat bíldu.*

21. *Bizítze, he(r)iótze, gaizá bat, erreaiñá bat, neskatillá bat, neskatxa bat?*

A) Enero, *Janvier, Urthailá.*
B) Febrero, *Février, Banthallá.*
Z) Marzo, *Mars, Martsúa.*
D) Abril, *April, Aphilá.*
E) Mayo, *Mai, Maiátza.*
F) Junio, *Juin, Arramaiátza.*
G) Julio, *Juillet, Üztailá.*
H) Agosto, *Août, Agorrilá.*
I) Septiembre, *Septembre, Setemé.*
L) Octubre, *Octobre, Ürrietá.*
M) Noviembre, *Novembre, Azaúa.*
N) Diciembre, *Decembre, Abentía.*

25. Almuerzo, *déjeuner, aská(r)ia.*

26. Almorzar, *déjeuner, askáltü.*

27. *Jesús, JéSüs.*

28. *María.*

29. *Gabriél.*

31. *Isiltasun ala isildasun? Isiltárzün.*

33. *A*) *Eraile* "asesino, assassin"=*eháile.*

34. A) Camino ancho, *grande route=bide zabála.*

B) Derecho a hacer uso de un camino, *droit de passage par un sentier=bide zórra.*

Z) Caminero, *cantonnier=bidezáñ.*

35. *Ilkor* "mortal, *mortel*", *hilkór.* Transitorio, *passager=iga(r)ankór.*

37. Un navarro, *un navarrais=naphartár bat.*

38. *Errúmako aita saintía.*

39. Asteko egunen izenak:

A) Lunes, *lundi, asteléhen.*

B) Martes, *mardi, astehárte.*

Z) Miércoles, *mercredi, astízken.*
D) Jueves, *jeudi, ostégün.*
E) Viernes, *vendredi, ostiále.*
F) Sábado, *samedi, neskenégün.*
G) Domingo, *dimanche, igánte.*
43. Saludar, *saluer=egün hún égin.*
44. Despedirse, *prendre congé=despedítü.*
45. Considerar, *considérer=gogo(r)átü.*
46. Cruz, *croix=khü(r)ütxe.*
47. Pasión, preocupación, *passion, préoccupation=gríña.*
49. A favor de nosotros, *en faveur de nous=gu(r)etáko.*
50. Señor, quítese de ahí, *Monsieur, ôtez vous de là=Jáuna, khen* (ou *khen tzíte*) *hórtik.*
51. (Ir) a beber, (*aller*) *boire=edáté(r)a.*
52. Acuérdese usted, *souvenez vous=ohit zíte.*
53. Africa, *Afrique=Afríka.*
54. Sentarse, *s'asseoir=jarri* ou *jártía,* suivant les cas.
55. No es nada, *ce n'est rien=ezta deüSé* ou *deüS eztá.*
56. Ley, *loi=lége.*
57. Abuelo, *grand père=aitañí.*
58. Levantarse, *se lever=jéiki.*
59. Bastantes hombres, *assez d'hommes=áski gízun.*
61. Nola esaten da "triste"?=*mutz, gíbel, beltzú(r)i, ülhün.*
62. Rogar, *prier=othóitz égin.*
63. Itz auek erri bakoitzeko euskeraz:
A) Mariposa, *papillon=papillú.*
B) Araña, *araignée=añhe(r)á* et *añharbá.*
Z) Murciélago, *chauve souris=gai añhe(r)á.*
D) Rana, *grenouille=igél.*
E) Sapo, *crapaud=ápho.*
64. Francia, *la France=Frantzia.*
65. Francés, *français=frantzés*; (l's devient sonore devant voyelle).
66. Recordatorio, *souvenir, ohiménts.*
67. El país de los labortanos, *le Labourd=Laphúrdi.*
68. Los labortanos, *les labourdins=laphurtárrak.*

ITZ GUTXITAN ENTZUNAK

AGITZ, generalmente=*üsín* et *haboútan.*
ARTESI, raya=*arraiá.*
BEREDIN, mucho-s, *beaucoup=hánitx.*

BIRIBILATU, agenciar, *se procurer*, *biltzía* ou *bildü* (suivant les cas).
ERIZKIZUN, cuestión, problema, *question*, *problème*=*gáltho*.
GANDOR, cresta, tilde, *crête*, *tille*=*müskúa*.
GERTALDI, caso, *cas*=*gertháldi*.
IDAZLE, escritor, *écrivain*=*izki(r)ibáño*.
LANKIDE, colaborador, *collaborateur*=*lángile lágün*.
MARRA, señal, *signal*=*señále*.
OBETSI, preferir, *préférer*=*nahi(a)go ükhéitía*.
ULERTU, comprender, *comprendre*=*enthelegatzía*.
ZALANTZA, duda, *doute*=*düdá*.
ZEARKA-MEARKA, por rodeos, *par détours*=*e(r)ezká*.

Erizlearen izena: **Charo (María).**
» yaiogua (sorturia): **Tardets.**
» adina: **44 ans.**
Erizleak bere yaioterrian igaro dituen urteak: **26 ans.**

Lankidearen izena: **Gavel (Henri).**

I.—ITZEN OTSAZ

1.ª A+A:
A) *Arreba+a*=*arrebá*.
B) *Arreba+ak* (las hermanas, *les soeurs*)=*arrebák*.
Z) *Ama+a* (la madre, *la mère*)=*amá*.
2.ª D *vocal*-artean.
A) *Bat edo bat*=*bat edo bat*.
B) (Beber, *boire*)=*édan*.
Z) (Tener, *avoir*)=*ükhen*.
3.ª E+A:
A) *Bear* (necesidad, *besoin*)=*béhar*.
B) *Luze+a* (largo, *long*)=*lüzía*.
4.ª F *Aferak* (*les affaires*)=*afe'ák*.
5.ª G *vocal*-artean. *Egun ederra* (día hermoso, *beau jour*)=*egün edérra*.
6.ª Asierako I *vocal* baten aurrean:
A) *Ian* (comer, *manger*)=*jan*.
7.ª Amaierako I+A. *Egi+a* (la verdad, *la vérité*)=*egiá*.
8.ª I+G:

Z) *Igon* (subir, *monter*)=*igán*.

9.ª I+L:

A) *Il* (morir, *mourir*)=*híl*.

B) *Egin+le* (hacedor, *agent, celui qui fait*)=*egíle*.

Z) *Mutila, neskatila* ta *orkatila* ala *mutilla, neskatilla* ta *orkatilla*; el criado=*mithíla*; muchacha=*neskatila*; la muchacha=*neskatilá*.

10. I+N:

A) *Zazpi+na* (siete a cada uno, *sept à chacun*)=*zazpiá*.

B) *Arin-arin bat* (uno muy ligero, *un très léger*)=*ahin-ahín-bat*.

11. I+S. *Isildu* (callarse, *se taire*)=*ixíltü*.

12. I+T. *Zuri+tu* (blanquear, *blanchir*)=*su'ítü*.

13. I+TS. *Itsu* (ciego, *aveugle*)=*ütsü*.

14. I+TZ:

A) *Balitz* (si él fuera, *s'il était*)=*bálitz*.

B) *Galduko litzake* (él se perdería, *il se perdrait*)=*litáke*.

15. I+Z:

A) *Izan* (ser, *être*)=*ízan*.

B) *Gizona bizirik* (el hombre vivo, *l'homme vivant*)=*gizúna bizí-ik*.

Z) Lleno de piojos, *plein de poux*=*zórriz bethé'ik*.

16. IL+D:

A) *Bildur* (miedo, temor, *peur, crainte*)=*béldür*.

B) *Il da* (ha muerto, *il est mort*)=*híl da*.

17. IN+D:

A) *Indar* (fuerza, *force*)=*índar*.

18. O+A:

A) *Beso+a* (el brazo, *le bras*)=*besúa*.

B) *Noa* (voy, *je m'en vais*)=*banúa*.

19. R *vocal*-artean:

A) *Gaur bere bai* (también hoy, *même aujourd'hui*)=*égün e'bái*.

B) *Etxe+r+a* (a casa, *à la maison*)=*etxíala* o mejor, *etxíla* (a casa de); (a mi casa)=*etxé'a*.

20. Asierako *X* askok *tx* bezela ebaki oi dute: *zerri, zakur* ta *zuri*-ren diminutivos, *diminutives* (cerdito, perrito, blanquito, *petit cochon, petit chien, un peu blanc*)=*xerrítto, txakhürtto, su'ítto*.

22. *Ts* batzuk *tz* bezela ebaki oi dute.

A) El ruido y vacío (*le bruit et vide*)=*he'ótsa eta hütsa*.

B) *Ts* egoki ebaki oi dan errietan ¿*aberatsa* ala *aberatza* esan oi dute?=*abe'átsa*.

Z) (Bizkaieraz) *ts*-dun errietan *¿dinotsut, dakartsut, esan deutsut, neutsun...* ala *dinotzut, dakartzut, esan deutzut* eta *neutzun?, je vous l'ai dit*=*erran déizüt*; *je vous les ai dits*=*erran déitzüt.*

23. *U*+*a*:

A) *Esku*+*a* (la mano, *la main*)=*eskía.*

B) *Esku*+*an* (en la mano, *dans la main*)=*eskían* ou *eskín.*

25. *Ai*+*l. Sail* (tarea, *tâche*)=*sáll.*

26. *A*+*en* (tan como aquel, *aussi... que celui-là*) (tan hermoso, *si beau*)=*hañ edérra.*

27. *Ai*+*s*:

A) *Aisa* (fácilmente, *facilement*)=*áiSa* (*s* sonora).

B) *Maisu* (maestro, *instituteur*)=*errejént.*

28. *Ai*+*t. Aita* (padre, *père*)=*áita.*

29. *Ai*+*tz. Gaitza* (difícil, enorme, *difficile, imposant*)=*gáitz.*

30. *Ai*+*z. Aize* (viento, *vent*)=*áize.*

31. *Ei*+*I. Erein*+*le* (sembrador, *semeur*)=*é'ile.*

32. *Ei*+*n. Bein* (una vez, *une fois*)=*béhin.*

34. *Ei*+*t*:

A) *Il* (hil) *beite* (muera, *qu'il meure*)=*hil bédi*; (mueran)=*hil bíte.*

B) *Geitu* (añadir, aumentar, *ajouter, augmenter*)=*gehítü.*

Z) *Erein*+*ten* (sembrando, *semant*)=*é'iten.*

35. *Ei*+*z. Leizar* (fresno, *frêne*)=*léxarr.*

36. *Oi*+*l. Soil* (*solitaire*)=*xóll.*

37. *Oi*+*n. Soineko* (vestidura, *vêtement*)=*súñéko.*

38. *Oi*+*t. Loitu* (ensuciar, enlodar, *souiller, couvrir de boue*)=*lohítü.*

39. *Oi*+*z. Goizeko* (de la mañana, *du matin*)=*góizéko.*

40. *Au*+*a*:

A) *Lau*+*ak* (los cuatro, *les quatre*)=*láu'ak.*

B) *Gau*+*az* (de noche, *de nuit*)=*gáiaz.*

41. *Au*+*e*:

A) *Au*+*ek* (éstos, *ceux-ci*)=*hóik.*

B) *Gau erdi* (media noche, *minuit*)=*gaihérdi.*

Z) *Gau*+*ero* (cada noche, *chaque nuit*)=*gai ó'oz.*

D) *Lau*+*eun* (cuatrocientos, *quatre cents*)=*láu éhün.*

E) *Euri*=*ébi.*

43. *Au*+*o*:

A) *Gau on* (buenas noches, *bonne nuit*)=*gáihún.*

44. *Eu*+*a. Neuan* (yo lo había, *je l'avais*)=(*ba*)*nían* ou mieux *nín.*

45. *Eu+e. Zeu+ek* (vosotros, *vous autres*)=*ziek.*
46. *Burdina* (el hierro)=*bürdüñá.*
47. *U+e*: *eskuetan* ala *eskubetan*=*eskiétan.*
48. *Ai+a*: *ibáia* ala *ibaya, erraiak* ala *errayak*=*ibáia, erráiak.*
49. *Ai+n*: *gainera, gaiñera* ala *gañera*=*gáña.*
50. *Ei+a*: la vaca, *la vache*=*behía.* Moler, *moudre*=*ého.*
51. *Oi+a*: charca, *mare*=*idóia.*
52. *Oi+n*: *Oinez, oiñez* ala *oñez*=*húñez.*

II.—ITZEN ERABIDEAZ

1. *Az, -taz, -tzaz, -zaz,* de, *de*:

A) (Hablando de mí, acerca de mí, *en parlant de moi*)=*nítzaz.*

B) (Sobre esto, acerca de esto, *sur ceci*)=*húntzaz.*

Z) (Sobre eso, *sur cela*)=*hórtzaz.*

D) (Sobre aquello, *sur cela*)=*hártzaz.*

E) (Acerca de la formación de las palabras, *sur la formation des mots*)=*hítzen.*

F) (Acerca del hombre, *sur l'homme*)=*gizúnez.*

2. (Un jovencito, *un tout jeune*)=*gaztétto.*

3. (Diminutivos orgánicos). *Mánddo, hánddi, mutx, ñábar, anddére.*

4. (Aumentativos). *A*) *etxetzárr.*

D) *Aumentativotzat tzérri, tzakur, tzulo*=*zérri, tzákhür, zílo.*

6. (Desde arriba, *d'en haut*)=*góitik.* (Desde hoy, *d'aujourd'hui*)=*egündánik.* (Eta orrela *lendik* ala *lendanik*)=*lehendánik.* (*Noiztik* ala *noizdanik*)=*nuizdánik.* (*Oraindik* ala *oraindanik*)=*o'aidánik.* De tiempo inmemorial, *betidanik*)=*bethidánik.* (Desde la niñez, *txipidánik* ala *txikitatik*)=*txipidánik.* (De antemano, *aintzinadanik* ala *aintzinatik*)=*aitzinétik.* (*Aspalditik* ala *aspaldidanik*)=*aspaldidánik.* (*Bartik* ala *bartdanik,* desde anoche, *depuis hier soir*)=*barda dánik.*

7. *Bethidánik, oraidánik, bihardánik, etzidánik, lehendánik.*

8. *Hürründánik, sabelétik.*

9. Hasta hoy, *jusqu'à aujourd'hui*=*égün artíno.*

A) Zeintzuk esaten otedira maizenik edo beintzat toki geiagotan: *gaurdano, gaurdaino,* ala *gaurrarte*=*gaurdáno. Oraindano, oraindaino* ala *orainarte*=*o(r)aidáno. Lendano, lendaino* ala *lenarte*=*lehéndáno. Egundano, egundaino* ala *egu*

narte=*egündáno*. *Betidano*, *betidaino* ala *betiarte*=*bethidáno*.

B) Erderazko "todavía, *encore*"=*o'áno*.

10. Desde casa, *etxé'ik*; desde dónde, *núntik*.

11. Gu (lugar de hacer algo, *lieu où l'on fait quelque chose*):

A) *Gordegiá*, *iga'ngiá*, *etzangiá*, *jangiá*, *josgiá*.

B) *Ikhasgiá*, *ikhusgiá*, *ikhergiá*.

12. *Tar n* ta *l*-ren urrena. *Larrañtár*, *Ligiár*.

14. (En el siguiente día, *dans le lendemain*)=*bihámenían*. (En el día de hoy, *le jour d'aujourd'hui*)=*egünko egünían*; (desde hoy, *depuis aujourd'hui*=*egündánik*.

Egunekua, (lo del día)=*egünekúa*: *egunetik*, (desde el día)=*egünétik*.

Egungoa, (lo de hoy)=*egünkúa*; *egundik* (desde hoy=*egün dánik*.

A) Desde la mesa, lo de la mesa, a la mesa=*mahañétik*, *mahañekúa*, *mahañiála* ou *mahañíla*.

16. *A*) Desde la noche, en la noche, lo de la noche, a la noche, para la noche, hasta la noche=*gaidánik*, *gáian*, *gaikúa*, *gáia*, *gáiko*, *gáilartíno*.

17. De (poses.), *n*, *en*:

A) (Lo de la madre, *celui de la mère*)=*amá'na*.

B) (Lo del marido, *celui de l'epoux*)=*senhárra'na*.

18. Para, pour=*ntzat*, *entzat*, *entzak*, *entzako*:

A) (Para la madre, *pour la mère*)=*amá'entáko*.

B) (Para el marido, *pour le mari*)=*senhárra'entáko*.

19. *Emengoa* ta *emendik* ala *emenkoa* ta *ementik* (*gebendik*, *kementik*, *kebenti*)=*hebenkúa*, *hebéntik*.

20. *Madrikoa* ta *Madritik* ala *Madrilgoa* ta *Madrildik*= *Madrillekúa*.

23. *A*) En una montaña, *dans une montagne*=*mendi batétan*.

B) En un día (*dans*) *un jour*=*egün batétan*.

24. (Hacia la montaña, *vers la montagne*)=*mendíalát* ou *mendílát*.

25. Conmigo, *avec moi*=*enéki*, *enekíla*, *enekílan* ou *enékin*.

26. A los hombres, *aux hommes*=*gizunér*.

27. A punto de perderse, *sur le point de se perdre*=*gáltzeko phüntían* ou *phüntín*.

28. Para el mes que viene, *pour le mois prochain*=*dágün hilabetia'ntáko*.

29. *L*+*ka*:

A) Tosiendo, *toussant*=*eztülez*.

B) Cuchicheando, *chuchotant=isílka.*
A) Sin callarse, *sans se taire=isíltü gábe.*
B) Sin aburrirse, *sans s'ennuyer=debeiátü gábe.*
D) Sin completar, *sans remplir=bethegábe.*
31. *L+ki* (trozo de, *morceau de*):
A) Trozo de paño, *morceau de drap=oihálki.*
B) Trozo de ternera, *morceau de veau=xahálki.*
32. *N+ki*:
A) Trozo de pescado, *morceau de poisson=arráñki.*
33. *A*) Dónde, *où=nún.*
A) De dónde, *d'où=núntik* ou *núnti.*
34. Cuándo, *quand=núiz.*
35. Cómo, *comment=núla.*
36. De qué clase, *de quelle qualité=nuláko.*
37. Cuánto, *combien=zumbát.*
38. *A*) Quién, *qui=núr.*
L) Quiénes, *lesquels=núr.*
Z) Quién "activo", *qui* "actif"=*núrk.*
39. *A*) Qué, *quoi=zér* ou *zé.*
B) Qué cosas, *quelles choses=zér.*
40. *A*) Cuál, *lequel=zúñ.*
B) Cuáles, *lesquels=zúñ.*

Qué hombres (cuáles hombres) han muerto, *quels hommes sont morts=zúñ gízun híl di'a.*

41. *Er* (mismo, *même*).
A) Yo mismo, *moi même=niháu.*
B) Tú mismo, *toi même=hiáu.*
Z) El mismo, *lui même=bé'a.*
D) Nosotros mismos, *nous mêmes=giháu.*
E) Usted mismo, *vous même=zíháu.*
F) Vosotros mismos, *vous mêmes=zihauiék.*
G) Ellos mismos, *eux mêmes=bé'ak.*
42. *A*) Lo han bebido, *ils l'ont bu=edan díe.*
B) Lo ha bebido, *il l'a bu=edán dü.*
Z) Lo que ha bebido, *ce qu'il a bu=edan diána* ou *edan dína.*
D) Que él ha bebido, *qu'il a bu=edan diála* ou *edan díla.*
43. Se lo hice, *je le lui faisais=egiten nón.*
44. Máteme usted, *tuez-moi=hil nezázü.*
45. Yo lo tengo, *je le possède=nik ba-dít* (*forme de politesse*).
46. *A*) Ya lo sabe, *il le sait en effet=badáki.*
B) Ya lo sabía yo, *je le savais en effet=banakían.*

Z) Si él lo supiera, *s'il le savait=baléki.*

47. *A*) *Ez+d*: No lo sabe, *il ne le sait pas=eztáki.*

B) *Ez+b*: Si no lo supiera, *s'il ne le savait pas=ezpaléki.*

Z) *Ez+g*: No lo somos, *nous ne sommes pas=ezkí'a.*

D) *Ez+I*: No lo comería, *il ne le mangerait pas=elüke ján.*

E) *Ez+n*: No estoy bien, *je ne me sens pas bien=eniz úntsa.* (*z* sonora).

F) *Ez+z*: No murió, *il ne mourut pas=etzen híl.*

G) *Ez+d*: No lo sabe, *il ne le sait pas=eztáki.*

H) *Ez+ze.* Para que no muramos, *afin que nous ne mourions pas=ezkití(a)n híl.*

I) *Ez+h*: No eres bueno, *tu n'es pas bon=ehiz hún.*

K) Tú eres, *tu es=hiz, éhiz.*

48. Yo lo bebí, *je l'avais bu=edan nían.*

49. *Da+ki+t.* Se me ha muerto, *il m'est mort=hil záit* ou *hiltzáit.*

A) Que han muerto, *qu'ils sont morts=hil di'éla.*

B) Cuando murieron, *lorsqu'ils sont morts=hil zi'enían* ou *híl zi'enín.*

Z) Que somos viejos, *que nous sommes vieux=záhar gi'éla.*

51. Si él se lo trajera ahora, *s'il le lui apportait=ékhar balekió.*

52. Hoy nos veremos, *nous nous verrons aujourd'hui=égün alkhar* ou *algar ikhusíko dügü.*

53. *A*) Lo he hecho, *je l'ai fait=egin dít.*

B) Que lo he hecho, *que je l'ai fait=egin düdála.*

54. (Pluscuamperfecto). Si yo lo hubiera bebido ya para entonces=*édan ízan bánü.*

55. (Dar, *donner*)=*éman.*

56. Matador, *tueur=híltzále.*

57. *A*) *Il* (*hil*) *ten* (muriendo)=*híltzen.*

B) Ofrecer, offrir=*eskéni* ou *eskéntü.*

58. *A*) Uno que está muerto, *un qui est mort=híl dén bat.*

B) Que esté, *qu'il reste=égon dadíla.*

60. *A*) Caerse al fuego, *tomber au feu=süilat e'ó'i.*

B) Ir a misa, *aller a la messe=mezála júan* ou *jún.*

61. (Ir) a donde quiera, (*aller*) *n'importe où=nu'á náhi júan* ou *jún.*

A) Tengo que estar, *je dois rester=egon behár düt.*

B) Quiero estar, *je veux rester=egon nahi níz.*

D) Puedo ir, *je peux aller=juáiten ahál niz.* No puedo caer, *je ne peux pas tomber=éniz e'órten áhal.*

63. Estos, *ceux-ci=hóik.*

64. Esos, *ceux-ci=hóik.*
65. Aquellos, *ceux-là=húak.*
66. *A*) Estas sayas, *ces jupes=záia hóik.*
B) El ruedo de estas sayas, *le bord, le tour de ces jupes=záia hoién üngü'iak.*
68. *Yo lo tengo, je l'ai=badít.*
69. El lo tenía, *il l'avait=bazían.*

III.—ITZ BATZUEN ERABILKERAZ

1. Gure mintzo onen izena zein da=*üská.*
2. Eta gure Erri onen izena zein=*üskalhérri.*
3. Amigo, *ami=adiskíde.*
4. Siete, *sept=zázpi.*
5. Todo, *tout=óro.*
6. Joven, *jeune=gázte.*
7. Miércoles, *mercredi=astízkéna.*
8. Rico, *riche=abé'ats.*
9. Barbudo, *barbu=bizárdün.*
10. Leche, *lait=ezné* (*z* sonora).
11. Jueves, *jeudi=ostégün.*
12. El día 7 de junio, *le* s *juin=arramaiátzá'en zázpi gerrenían.*
13. *Itza* da ala *izkera* (edo mintzoa) da. Palabra=*hitz.* El habla=*mintzúa.*
14. Muchas gracias, *merci bien=esker míla.* Gracias=*eskerrik-hánitx.*
15. *Donostiara* ala *Donostira=Donostiárra.*
16. Más agua, *plus d'eau=hur habó'o.*
17. Cuidar, *soigner=záintü.*
18. Prometer, mandar, *promettre, ordonner=hitzéman* y *hitzáman=manhátü.*
20. Sacar de la oscuridad a la luz, *pousser de l'obscurité à la lumière=ülhünétik argilat iganá'zi.*

A) Enero, *Janvier, Urthá'ilá.*
B) Febrero, *Février, Banthállá.*
Z) Marzo, *Mars, Martsúa.*
D) Abril, *April, Aphilá.*
E) Mayo, *Mai, Maiátza.*
F) Junio, *Juin, Arramaiátza.*
G) Julio, *Juillet, Üztá'ilá.*
H) Agosto, *Août, Agorrilá.*

I) Septiembre, *Septembre, Setemé.*
L) Octubre, *Octobre, Ürrietá.*
M) Noviembre, *Novembre, Azáúa.*
N) Diciembre, *Décembre, Abéntía.*
25. Almuerzo, *déjeuner=askái.* Cenar=*aiháltü.* Repas principal=*bazká(r)i.*
26. Almorzar, *déjeuner=bazkáltü.*
27. Jesús, *JeSüs, JéSüs.*
28. *María, Ma'ía.*
29. *Gabriel, Grabiél.*
31. *Isiltárzün.*
33. *A*) *Eraile* "asesino, assassin"=*eháile.*
34. *A*) Camino ancho, *grande route=bide handía, errége bidía.*
Z) Caminero, *cantonnier=bidezáñ.*
35. *Ilkor* mortal, *mortel=hílgór.* Transitorio, *passager=ígá'angór.*
38. *Erromako aita saintua* ala *Romako Atta deuna=Errumáko aita sáintía.*
39. Asteko egunen izenak:
A) Lunes, *lundi, asteléhen.*
B) Martes, *mardi, astehárte.*
Z) Miércoles, *mercredi, astízken.*
D) Jueves, *jeudi, ostégün.*
E) Viernes, *vendredi, osti'ále.*
F) Sábado, *samedi, neskenégün.*
G) Domingo, *dimanche, igánte.*
40. Semana santa=*aste sáintü.*
41. *To, no, tto* (*txo*) ta *ño=to, no, tto, ño.*
44. Despedirse, *prendre congé=despedítü.*
46. Cruz, *croix=khü'txe.*
48. *Balas=Blási* (*s* sonora). *Kalare=klá'.*
49. A favor de nosotros, *en faveur de nous=gú'e álde.*
50. Señor, quítese de ahí, *Monsieur, ôtez vous de là=Jáuna, khén hórtik.*
51. (Ir) a beber, (*aller*) *boire=edáté'a.*
52. Acuérdese usted, *souvenez vous=ohít zíte.*
53. Africa, *Afrique=Afríka.*
54. Sentarse, *s'asseoir=jarri.*
55. No es nada, *ce n'est rien=eztá deüsé* (*s* sonora).
56. Ley, *loi=lége.*
57. Abuelo, *grand pére=aitañí.*
58. Levantarse, *se lever=jéiki.*

59. Bastantes hombres, *assez d'hommes*=*aski gízun.*
60. Monaguillo=*be'ttér.*
61. *Tríste,* sombre=*ülhün. Beltzü'i*=*moue.*
62. Rogar, *prier*=*othóitü.*
63. Itz auek erri bakoitzeko euskeraz:
A) Mariposa, *papíllon*=*papillú.*
B) Araña, *araignée*=*añhárba.*
Z) Murciélago, *chauve-souris*=*gái añhéra.*
D) Rana, *grenouille*=*igél.*
E) Sapo, *crapaud*=*ápho.* Tortuga=*apho-armátü.*
64. Francia, *la France*=*Frántzía.*
65. Francés, *français*=*frantzés.*
66. Recordatorio, *souvenir*=*orhitzápen.*
67. El país de los labortanos, *le Labourd*=*Laphúrdi.*
68. Los labortanos, *les labourdins*=*laphurtárrak.*

ITZ GUTXITAN ENTZUNAK

AGITZ, generalmente=*üsín* et *haboútan.*
ARTESI, raya, *raie*=*arraiá.*
BEREDIN, mucho-s, *beaucoup*=*hánitx.*
ERIZKIZUN, cuestión, problema, *question, problème*=*gáltho.*
GERTALDI, caso, *cas*=*gertháldi.*
IDAZLE, escritor, *écrivain*=*izki(r)ibáño.*
LANKIDE, colaborador, *collaborateur*=*lángile lágün.*
MARA, señal, *signal*=*señále.*
OBETSI, preferir *préférer*=*nahi(á)go ükhéitía.*
ULERTU, comprender, *comprendre*=*enthelegatzía.*
ZALANTZA, duda, *doute*=*düda.*

POLIFACETICA TRADICION EUSKALDUNA

Salpicada en el vocabulario corriente y la onomástica, creencias y prácticas sueltas, condensada en dichos, canciones, o tejida en series y recitados mayores que llamamos instituciones y leyendas, la tradición popular vasca de soplo eclesiástico ofrece al historiador una abundante mies informativa.

Palabras, ideas, objetos, usos, sucesos del pasado cristiano reviven en las diversas salas de este original museo de antigüedades.

Aun pareciendo prolijo, el lector agradecerá un anticipo de ejemplos ilustrativos.

A. VOCABULARIO:

1. El humilde tocado o pañuelo cabecil de nuestras mujeres casadas de la aldea, llamado *zapi* en el País Vasco-español no es sino metátesis de "sippa", especie de velo matrimonial del rito mozárabe.

2. En todos los dialectos *jai* "fiesta" y *jaiegun* "dia de fiesta" son calco de "natale" y "dies natalis" respectivamente, con que en la terminología cristiana antigua se designaba el aniversario o conmemoración de la muerte del mártir: "el nacimiento para el cielo", según aquella concepción. Cf. *jaio* "nacer".

3. *Abentu, abendu* en la mayoría de las hablas vascas es el mes de "diciembre". Pero en los valles de Roncal y Salazar se bifurca en *abendu txiki* o *len abendu* "noviembre", y *abendu aundi* o *bigarren abendu* "diciembre".

Tal repartición lingüística responde al dialectismo litúrgico de los ritos romano y gallicano (mozárabe). En Roma el

período preparatorio de la Navidad o adviento "Adventu" era de 4 semanas, como hoy, casi coincidentes en pleno con el mes de diciembre, mientras el adviento gallicano, llamado "Quadragessima Sancti Martini", porque comenzaba en el domingo siguiente a la fiesta de San Martín, abarcaba 6 semanas; dos de las cuales, las primeras, o lapso menor, caían en noviembre, y el resto mayor en diciembre.

De esta Quadragessima Sancti Martini o período de 40 días, similar a la Cuaresma propia o período preparatorio de la Pascua quedan, al parecer, restos aún en el extremo occidental del País, así por ejemplo en puntos de Vizcaya durante el Adviento se rezan 40 Avemarías después del Rosario.

B. ONOMASTICA:

1. Ya en otra ocasión se sugirió cómo el topónimo *Pontika* de Rentería en la jurisdicción del antiguo Oiarzun (el Saltus Vasconum de Plinio y de Ausonio, cf. *oian/oiar-* "selva, etc.") podría responder al gentilicio de San Paulino de Nola (Anicius. Meropius. *Pontius*. Paulinus en el Gotha romano). Por la correspondencia entre el Santo y su amigo el poeta bordelés Ausonio se infiere que el aristócrata romano en vías de conversión tuvo una estancia, ya que no permanencia, en la frontera vascona. Son sabidas las vastas posesiones que en España, Francia e Italia, etc., tenía San Paulino.

Pontika en una palabra, como los numerosos de Vizcaya: *Sondika* "fundo de un *Sontius*", *Totorika* "fundo de un *Tutorius*", etc., sería "fundo o posesión de *Pontius*", gentilicio de San Paulino con el cual quedaría registrado en el catastro.

2. *Mikeldi* de Durango -V es, al parecer, transformación de *Bikendi* (cf. el apellido *Bikandi* en la zona) y donde se levantaba la ermita de San Vicente (*Bikenti, Bikendi* en vasco del vocativo *Vincenti*) representa un arcaismo fonético con la conservación de la velar *c* sin palatizar.

3. *San Miguel in excelsis* del Aralar navarro lleva en su aditamento la indicación del emplazamiento primitivo de los Santuarios dedicados al Arcángel que se difundieron en el Occidente desde el Mont Saint-Michel de la Normandía y que venía del Monte Gárgano de Roma, con raíces en Oriente.

C. CREENCIAS:

1. Según lo anterior, también en la cima del monte *Atxerre* "peña quemada", o *Atxarre* en otra pronunciación "peña parda", de Vizcaya hay una ermita de San Miguel, revestida

de una curiosa creencia. Se dice allí que los que en vida no visitaron el santuario han de hacerlo después de muertos. Por eso todos los caminos que conducen a la cima se ven llenos de Animas.

Como se sabe, adherida a la importación del culto del Arcángel llegó la idea de que él representa ante Dios las almas finadas como Psicagogo o Psicapompo "conductor de almas" cf. "...sed Sanctus Michael repraesentet eas..."

. 2. El San Miguel in excelsis del Aralar carece de esta prerrogativa, pero, en compensación, posee la otra de ser San Miguel, el protector de la ciudad y reino navarro.

3. Hilo de Navidad. El hilo tejido en la mañana de Navidad tiene virtud especial contra las brujas y seres míticos, en varias partes del País Vasco desde Navarra hasta Vizcaya.

En efecto, consta por la correspondencia del monje Baquiario que en el primitivo Adviento español de tinte priscilianista las cristianas fervorosas a imitación de la Virgen María que preparaba las ropitas del Niño, hilaban ante el pesebre en esta preparación inmediata del Nacimiento de Jesús, cuyo nombre pone en huída a la caterva infernal y sus agentes.

D. PRACTICAS:

1. Oraciones acorazadas. Al estilo de la famosa "lorica" de San Patricio que en fórmulas mnemotécnicas condensaba los principales artículos de la fe para los recién convertidos: "Jesús delante de mí, Jesús detrás de mí, Jesús encima de mí, etc.", existen también en el País Vasco semejantes oraciones.

Por ejemplo, ésta de Ochagavía que se recita al acostarse y se impetra la total defensa para el durmiente envuelto en una como coraza: "Jesús al acostarme, Jesús al levantarme, Jesús quedáosme en el corazón, Jesús sea mi padre, la Virgen sea mi madre, San Miguel sea mi guardián..."

2. Ofrendas. En Arano en los entierros, detrás del féretro se lleva un carnero como ofrenda y estipendio. Durante el ofertorio se le tiene atado a la verja del pórtico. En otros lugares, lo tienen en la misma iglesia sobre la tumba familiar.

Costumbres de tiempos bárbaros conservadas a través del cristianismo, cuando en el sistema penal existía la compensación por muerte involuntaria. También en Grecia y Roma el carnero era la especie. En la Armenia del siglo VI el clero reprobaba esta ofrenda del carnero.

Y en el País Vasco existió todavía, hasta recientemente, en algunos puntos la ofrenda de bueyes.

Ahora bien parece que fueron las leyes heteas las que sustituyeron el buey, animal útil en culturas agrícolas, por el carnero, de modos pastoriles.

3. Bollo pascual. En Forua, el "foro" de la colonia romana de Flaviobriga, los padrinos regalan a sus ahijados el tradicional bollo "pascual" de otras localidades, en la fiesta de los Reyes, llamada en la región *Apalasio* ("Apparitio" como en el rito mozárabe, traducción del griego "Epiphania").

La célebre decretal de San Siricio a Himerio de Tarragona a cuya provincia pertenecía el País Vasco, condena el abuso de bautizar solemnemente fuera de la Pascua, entre otros días, en la Apparitio, expresión empleada también en el documento papal.

Aunque la práctica de bautizar en la Epifanía de origen oriental, como el de la festividad y su nombre, continuó en algunas iglesias de las Galias y de Italia hasta más tarde, el caso aislado de Forua, núcleo romano y sin más conexiones en el País Vasco y circunvecino parece estar ligado al tiempo de San Siricio.

E. DICHOS:

1. Corre por Vizcaya una comparación familiar que dice: "beber como la zia", vocablo que en general se traduce por "junco".

Este junco, tubo o canuto no es otra cosa que el instrumento llamado "sia" con el cual se trasvasaba al cáliz para su consagración la cantidad precisa del vino, llevado por los fieles en la ofrenda al altar, y que era previamente depositado en un recipiente mayor. Otros instrumentos eran el *colum* o *colatorium* "colador" y el *cochlear* "cucharón".

2. Hay un refrán en el País vasco-francés que dice: *Salbatore, baba-lore*, es decir, "fiesta de la Ascensión, flor de habas". En vasco *Salbatore* designa la Ascensión.

Aunque el mes de junio en el dialecto vizcaíno se llama *babail* "mes de las habas" y recuerda las Kalendas Fabarias romanas, sin embargo ahora estamos en presencia de otro hecho, esta vez de inspiración cristiana. El día de la Ascensión, en efecto, se bendecían las habas, alimento popular de los romanos y de los vascos también (antes de la importación de América de las alubias o "haba de los indios" *indibaba*, o del Oriente árabe "haba romana" *baburruna* (*Ruma* era la pronunciación de la Roma bizantina en boca de árabes). El sacramentario Gelasiano conserva todavía tal bendición muy anti-

gua, luego desaparecida, pero que el Pueblo Vasco parece recordarla.

3. *Los cuclillos comienzan a cantar por Ogaiarte en el puente de Roma* es otro dicho de la zona montañosa navarro-gipuzcoana.

"Puente de Roma" es también el nombre del arco iris y se alude al puente que da acceso a la Basílica Vaticana situada en el Trastévere, el Puente de Santángelo que Prudencio llamaba el "puente Hadriano".

Este canto del cuclillo es en nuestras latitudes el preludio de la primavera y de buen augurio en la creencia popular.

Ahora bien, la fecha de *Ogaiarte* no es sino la dominica cuarta de Cuaresma llamada también "laetare Ierusalem" o "ebdomada mediana" que en el Leccionario de Wuzburgo se llama "inter vicessimas" correspondiente a la traducción vasca de *Ogaiarte,* o sea "entre dos veintenas", con la cual se quería indicar la mitad de la Cuaresma (*Garizuma* en vasco de *Quadragessima* "Cuarentena"). Esta dominica de alegría en medio del riguroso ayuno cuaresmal se celebraba con regocijos populares y la "estación" era en Santa Cruz de Jerusalén en la extremidad opuesta del Vaticano, de donde salía el cortejo procesional del Papa y pueblo.

En esta dominica se bendecía además la rosa o capullo que el Papa destinaba como regalo a personajes. En vasco el capullo se dice *kukul* que se pudo haber confundido o interferido con *kuku* "cuclillo".

Pero aparte de esta divagación, hay un refrán del año 1596 que ha quedado sin explicación que dice: *Dana sabelera eta Ierusalemera* con su traducción adjunta que es un enigma "Lo que oy al vientre yr a Jerusalē". Su traducción clara literal es "Todo al vientre y a Jerusalén", es decir, un alto en el ayuno y rigor cuaresmal en nombre de Jerusalén, la estación del medio de la Cuaresma.

F. INSTITUCIONES:

Conviene insistir sobre la belleza y valor de este género de pruebas, sacadas de la tradición popular vasca, para nuestra historia eclesiástica.

Recogerla en su totalidad (falta aún mucho por completar), clasificar luego el contenido por categorías (por ejemplo dogma, sacramentos, tiempos sagrados, etc.) y en seguida poner de relieve, con notas sobrias de historiador y pluma sencilla de artista, el significado histórico que encierran, pertenecen

al prestigio de la ciencia eclesiástica del Pueblo Vasco. Todo el mosaico de la vida cristiana se hallaría representado con lineamentos más o menos completos, bastando al paleontólogo acoplar las diversas piezas y rellenar los huecos con útiles comentarios para que la imagen primitiva y sus evoluciones resucitaran.

Tomemos una vez más algunos ejemplos ilustrativos. Sea la institución o sacramento del Bautismo. En nuestra tradición popular existen numerosos y variados vestigios que hacen referencia a este rito de iniciación cristiana a lo largo de su historia.

1. El rito de "stramine ciliciorum". En Olaeta la idílica aldea de la montaña alavesa el domingo quinto de Cuaresma, llamado generalmente "de Lázaro" recibe también el nombre de "domingo de cardadores de lana" : *Lazaro-domekea, txarrantxarien domekea.* Nombre extraño, pero más extraña aún la costumbre de "obligar a los niños a lavarse las piernas".

Estamos en presencia de un rito prebautismal que en la Edad Media se conservaba aún en Milán (siglo X-XII), pero del que autores más antiguos como San Agustín y más cerca aún entre nosotros San Ildefonso, entre los occidentales, hacen alusión con indicaciones tales como "de stramine ciliciorum", "de nuditate pedum".

En efecto, el domingo de Lázaro se cerraba la lista definitiva de los candidatos (niños ya, no adultos, indicio de épocas algo posteriores) al bautismo en la próxima Pascua y cuya inscripción comenzaba en el anuncio hecho en la primera semana cuaresmal.

En ese domingo de Lázaro como rito preparatorio se tenía la siguiente ceremonia en presencia del obispo o delegado. En una sala o sacristía donde en el suelo estaba dibujada o en relieve el crismon se esparcía ceniza y áspera lana (cilicio) y a los niños con los pies descalzos (para ello la previa limpieza o pediluvio, cf. el Capitilavium en la iglesia mozárabe que también ha dejado recuerdos en el País Vasco en creencias del domingo de Ramos y del que San Isidoro de Sevilla habla) se les hacía pasar sobre ellos en señal de mortificación cristiana y comienzo de nuevos caminos.

¿Qué genio tutelar o capricho presidió para en Olaeta únicamente entre todos los pueblos de la vasta cristiandad se conservara la linda particularidad descrita?

2. El rito de la inmersión. Como se sabe el rito primitivo del bautismo fue el de la inmersión o baño que en los países

de clima frío estaba expuesto a afecciones como la disenteria. Donde se podía, se calentaba el agua, a fin de suavizar la triple entrada en el agua de la fuente o piscina bautismal.

Una canción del valle de Salazar conserva al parecer su recuerdo. "La Cuaresma —dice la letra— larga justamente de 40 días. El Señor de todos ayunó sin comer ni beber... En el verano frío y en el invierno caliente el manantial de la fuente. En aquella fuente bautizaron al Salvador de todos... Cruz nueva hecha de tres pedazos".

En esta canción aparecen mencionados varios pormenores interesantes del tiempo cuaresmal, como el ayuno y el catecumenado a ejemplo del Señor... la fuente bautismal que como en algunos manantiales durante el verano el agua sale fresca mientras en invierno al revés caliente o templada (calentada también intencionalmente como decíamos, para recibir a los catecúmenos desnudos) ...por fin, el rito de la triple inmersión en nombre de la Trinidad figurado en la Cruz nueva (cf. "neófito") de tres piezas.

3. La Traditio Evangeliorum. En la liturgia posterior romana es decir de los siglos VI-VII existían tres Traditiones: de los Evangelios, del Credo o símbolo y del Pater noster. Las tres han dejado recuerdos en la tradición popular vasca.

La primera o sea la de los Evangelios era exclusiva de Roma, sin que existiera en Milán, y tenía por fin iniciar a los catecúmenos (ya niños llevados por sus padres en brazos o de la mano) en el conocimiento del Santo Evangelio.

Ahora bien, en Lezo, con el nombre de *Bixintxo* o *Mixintxo* se celebra una típica traditio Evangelii el día 1 de septiembre, con preferencia a cualquier otro día.

Las indicaciones respecto a la iglesia local donde se celebra parecen algo confusas, pues en una información veo como si la ceremonia tuviera lugar en la iglesia parroquial de San Juan (el protector del bautismo), pero en otra se dice en el Santuario del Santo Cristo, como me parece ser, al menos la más popular.

Hay muchos detalles significativos que sumariamente trataremos. Así se dice que la imagen del Santo Cristo fue traída por San León mártir de Bayona. Pero vengamos al rito "que consiste en leer ante los párvulos y adolescentes que son presentados por sus familiares el comienzo de los cuatro Evangelios de Jesucristo".

En la iglesia parroquial hay prácticas como la que consiste en colocar a las criaturas por la "serora" o sacristana (función

de primitivas "diaconisas" que intervenían en la administración del bautismo a mujeres y niños) sobre el altar mayor en distintas posiciones verbi gracia: boca arriba, boca abajo, etc., mientras los padres (o padrinos) del niño rezan.

En Oyarzun se dice que los niños que padecen alguna afección —la disenteria en concreto— son traídos a sacarles los Evangelios.

También en la ermita de San Juan de Orio "muchos de los que asisten a la ermita rezan un Credo y varios Pater noster... introduciendo la cabeza dentro de un hueco del altar".

Veamos ya la significación de los detalles expuestos:

a) El traslado de fechas de la Cuaresma al 1 de septiembre parece responder sobre todo, una vez que se olvidó la ceremonia bautismal, como propia de la Cuaresma y Pascua, a la misma que ya vimos del traslado de la fiesta de los mártires calagurritanos del 3 de marzo al 1 de septiembre o últido domingo de agosto (v. Prólogo). Quizá sea útil recordar que el rito bizantino abre el año litúrgico en septiembre, lo mismo que el calendario civil de esta parte del Imperio romano y que en la Roma misma era inicialmente marzo el comienzo del año, el mes del equinoccio de primavera (luego enero, como ya hoy) que está relacionado con la celebración de la Pascua. El logudorés arcaizante de Cerdeña llama a septiembre *cabidanni* de *caput anni,* y en vasco en algunas hablas todavía septiembre es *buruil* "el mes de la cabeza", pero aquí parece referirse a la capitación (*caput o iugum*) siendo el mes de septiembre el mes del catastro o año fiscal romano.

b) El nombre de *Bixintxo* con que es conocida la ceremonia viene de la forma del nombre de San Vicente *Vincentiu,* cf. italiano *Vincenzo.* El vasco, además de la forma del vocativo *Vincenti,* tiene también en esta ocasión la otra indicada del acusativo, lo mismo que se parece al italiano, y no al español, en *Txilibistro* "Silvestre" cf. Silvestro. El 1 de septiembre el Martirologio conmemora el martirio de un San Vicente. El nombre de San Vincenzo lleva también la célebre Basílica de Galiano en el Milanesado y su baptisterio.

c) La alusión a la "disenteria" en una canción popular de Oyarzun en el acto de estas Traditio Evangelii se refiere más bien a la administración misma del bautismo por inmersión y que nos recuerda a Coprónimo, que cuando fue bautizado sintió tal afección repentina.

d) Aun el recuerdo ligado a San León, portador del Santo Cristo al santuario de Lezo podía relacionarse con las figuras

de los cuatro evangelistas según la visión de Ezequiel y que se pintaban o componían en mosaico en los baptisterios, cf. Marcus -*Leo*.

Y basten las anteriores alusiones en esquema. De este modo, piezas sueltas desdibujadas de los tiempos remotos parecen cobrar movimiento cuando se las llena de su esencia originaria.

También en este mismo capítulo (D. FRACTICAS: 3) se ha desarrollado una costumbre que hace referencia al tiempo de la administración del bautismo.

G. LEYENDAS:

Las veremos ampliamente desarrolladas en exposición especial.

El lector habrá advertido en esta rápida ojeada varias indicaciones alusivas al calendario, y hemos llamado antes museo de antigüedades al tesoro que encierra la variada tradición popular vasca. Pero no sólo museo de antigüedades cristianas, también profanas.

En esta ocasión queremos recalcar también con algún ejemplo patente la romanización de la cultura vasca, que más detenidamente se tratará en otro lugar.

Sea, pues, el calendario institución universal conocida en todas las civilizaciones.

La nomenclatura vasca de los meses y días de la semana aparece impregnada de esencias romanas y cristianas con un relieve más arcaico y con un tipismo más acusado que no en la propia Romanía.

Frente a la rígida uniformidad en el dominio románico impuesto por la administración oficial, el País Vasco presenta una gran variedad de nombres que más que a carencia de centros absorbentes de romanidad habrá que atribuir a introducción por la vía popular.

El mes de febrero es el que posee un conjunto de particularidades características que expondremos a continuación.

Mientras en toda la extensión de la Romanía y área de su influencia exterior (alemán, inglés, etc.) las denominaciones correspondientes al segundo mes representan el mismo prototipo de "Februariu", el pequeño País Vasco constituye una excepción digna de examen.

Aparte un vulgar *katail* "mes de gatas", cuenta con otros tres nombres: *zezeil* en el dialecto occidental, *otsail* en el resto, y un *barantalla* en el extremo o suletino.

Pero no se crea que el espíritu del febrero romano está ausente de la triple entelequia vasca. Bajo la áspera zamarra euskalduna bulle, sin duda, más savia originaria que no bajo la capa romanoide.

En efecto, *barantalla* no es sino adaptación fonética del latín *parentalia*, precisamente bajo la forma popular reprobada por el Appendix Probi (*parentalia*, non *parantalia*).

Otsail "mes de lobos" es un calco de *lupercalia*. Los "lupercos" eran los "dioses u hombres lobos".

Ambas solemnidades, las *parentalia* y las *lupercalia*, se celebraban en el mesde febrero por varios días consecutivos, siendo muy populares y adentradas en la tradición histórica y religiosa de Roma.

En fin *zezeil* "mes del toro" correspondía inicialmente al mes de abril (así todavía en algún viejo refrán conservado por Garibay), y es sabido como abril estaba marcado con el signo de Taurus.

Cuando con ocasión de la guerra numantina (142-133 antes de C.), la administración romana adelantó dos meses el comienzo del año que, como se sabe, arrancaba (tanto en el primitivo de Rómulo como en la reforma de Numa Pompilio) en marzo, abril pasó del segundo al cuarto lugar, ocupando su puesto febrero que retuvo también el nombre de aquél.

Pero no sólo los nombres tales cuales, como en *barantalla*, o sus traducciones como en *otsail* y *zezeil*, la sustancia misma de las *parentalia* y *lupercalia*, y consideraciones astrológicas del Zodíaco perviven hasta hoy en jirones en la mitología y folklore vasco.

Por ejemplo en Ursuaran y Segura corazón de la montaña guipuzcoana, durante los funerales, se coloca en medio de la iglesia un cesto boca abajo cubierto con un paño negro, y sobre él un plato con un vaso velado también.

Eco lejano del refrigerium o ágape funerario del que subsisten en el País más recuerdos. Una anécdota referida por San Agustín, acaecida a su madre, refleja bien el sentimiento de tal práctica. Cierto día, siguiendo la costumbre de Cartago se dirigía Santa Mónica al Martyrium de Milán con su canastillo de pan y el vaso de vino para la libación, cuando el portero, obedeciendo instrucciones de San Ambrosio que pretendía borrar el recuerdo de las *parentalia* paganas, le prohibió el acceso. Todavía en Elorrio se dice que la ofrenda depositada sobre la tumba familiar de la iglesia es el alimento de los manes.

Es sobre todo en prácticas de este estilo funerario, donde quizá con mayor intensidad se hayan conservado algunos ritos paganos. Así por ejemplo en Alza en la jurisdicción del antiguo Oyarzun se cose al ataúd de las niñas una bolsita conteniendo una moneda de plata. Casualmente en la necrópolis de Baelo, cerca de Tarifa en Cádiz y estudiada por París y Bonsor se encontraron en la tumba de una niña (los niños no se incineraban) las cuentas de un collar y los aretes de las orejas con una moneda del tiempo de Nerón. Era el "óbolo" de Caronte que se colocaba en la mano o en la boca del difunto como precio del pasaje a la laguna Estigia.

También las *lupercalia* sobrevieron en la Roma cristiana hasta el 491 ligadas a las fábulas que hicieron las glorias de la ciudad, dejando en el País Vasco recuerdos. Así por ejemplo en Ataun el día de "jueves gordo" sale la "comparsa de los lupercos" llamada *Otsabilko* que en la letra de sus canciones deja traslucir el furor romano de tales licencias, propias de los jóvenes que hoy entre nosotros pervive en los niños y niñas solamente.

Por fin, en nuestro folklore existen creencia y mitos relacionados con una lucha entre los últimos días del mes de marzo y los primeros de abril (alguna leyenda roncalesa la sitúa en el mes de febrero) en que surgen las figuras de carneros y toros, o sea *Aries* y *Taurus*, signos de marzo y abril respectivamente, armados de cuernos para la pelea.

Estos mismos días suelen ser llamados en otras partes *zozomikate* o sea "tiempo de tordos y picazas", con alusión a costumbres migratorias. Alguien oyó en cierta ocasión cómo un tordo cantaba alegre: "Tin-tin, marzo lluvión, me he metido en abril de rondón".

No podemos extendernos en más detalles que serían interesantes para la filología e historia de nuestra cultura general. Lástima que temas tan nobles no sean del favor de los tratadistas...

La anterior enumeración algo abigarrada y complaciente habrá llevado al lector la impresión de riqueza y belleza que nuestra tradición popular encierra. Su interés histórico-arqueológico para nuestra historia eclesiástica resulta evidente. Ellos dicen más que textos pálidos y monumentos fríos, esta tradición viviente que todavía está por recogerse en su totalidad.

Una conclusión obligada. El cariño (todo revive al calor) que tal tradición merece por parte de los sabios y sobre todo eclesiásticos, el afán por conservar y estudiar el idioma vasco, porque un idioma no es sólo sistema lingüístico, es la expresión y el vehículo de un ambiente, de una cultura, de una tradición tan cargada de romanismo y cristianismo.

El hecho de indudable trascendencia interesa ahora como testimonio de nuestra cristianización.

Juan Gorostiaga, Pbro.

EUSKERARI BURUZ

Aintxiña eztala euskal-gaiezko idazki bat eskúratu zidaten. Idazki orrek' bazituan *gauza egokirik asko,* atalka banandurik; orraitio, atal oietariko bizpairuri' ezarriko dizkiet oarpen batzuk. Ikus.

A.—Lenbiziko atal onek' au dirauskigu:

"*Los apellidos es correcto escribirlos con la grafía jurídica o legal: Arteche, Haramboure...*"

Ori soil-soillik esatea' ezta egoki, nere ustez. Euskal-deiturak, *euskeraz diran bezela* iraun-arazteak' balio aundia du, euskotarren artean, euskal-zaletasuna sortzeko. Aitagandik edo amagandik (baita goragoko senideetarik ere) euskal-deituraren bat idukitzea' aski da, sarri-askotan, euskera maitatzen asteko. Eta "*asiyak egiña dirudi*" esan oi da gure artean; eta sortzaldeko eskualdunen artean' "*hasia jada erdi egina da*".

Beraz, gure euskal-deiturak garbiki bizi-arazteko' zerbait egin beár luke Euskaltzaindiak. Baiña lotsagarria dégu, zer orretzaz, toki askotan gertatzen zaiguna.

Bayona-n zabaldu zúten, oraintsu, *Intxauspe* izeneko Banku-etxe bat. Garai artan, Banku-etxe ortan zeregin bat nualarik' galdetu nuan: "¿C'est le Banque *Intxauspe*?" Lenbizi galdetu nionak, etzidan konprenitu; urrean zegoan beste batek: "¡Ha! —esán zuan—. C'est en espagnol qu'on dit comme ca; nous disons NXOSP" (irakurri au euskal-ortografiz).

Eta ola-ola itxuragabetzen dira beste euskal-deiturarik asko: "Erkar" "Errekarte" ordez; "Oreja" —erdaldunen "belarria"— "Orexa" ordez; eta abar. ¡Euskera gaixoa!... Euskaltzaindiak olako itxuragabekeriak ebitatzeko modurik edo-ta

entzupiderik eztuan artean' obe du, deitura-autu orrezaz, ixilik egon.

B.—Bigarren atal onek' ona zer dion: "*La Academia dará una norma respecto a la sintaxis, admitiendo dos formas diferentes igualmente aceptables, la del* N *y la del* S".

Iritzi orrek, nere ustez' eztu egi-sustrairik. Euskal-sintaxis lege nagusiak' berdiñak ditugu, zorionez, bai ipar-aldeko, bai ego-aldeko euskaldunok. "*Formas diferentes*" direlako oik' badira, bai, zoritxarrez; onako oietxek:

1°. Aintxiñatiko sintaxis jatorra.

2n. Erdal-kutsuz makaldua.

Baiña diperentzi orrek' eztu zer ikusirik iparraldeaz eta egoaldeaz. Eskualde bietan sortua degu gaitz ori, ots, Euskalerri guzian.

Baiña, tamalgarria' deitoragarria' au degu:

Sintaxis jatorra' erri xeeak, erri-erriak kóntsérbatu du garbienik eta bizienik; gurasoetatik semeetara eldu zaigun euskera erritiarrak irákatsi digu beti, eta irakastén, gaur ere, ongienik.

Ordea, *erdal-kutsuz* eritua degun euskal-sintaxis ori' euskaldun eskolatuek ekárri digute, alegia, idazlariek, eta batez ere' eliz-sermolariek, predikatzailleek. Au' nahi gabe eta konturatzeke egín digute euskaldun eskolatuok. ¡Bai ba! beroiek ere, eskolak ikasteko' bearreko zúten erderazko liburu, erdaljende, eta erdal eskoletan ikasteak egitea; orretaraxe, igarri gabe, kutsatu ziran, lenbizi, beroik, eta edatzen arí, gure artean, gakiozkan erdal-gaitz ori.

Okerkeri orrezaz, konturatu beár zuten, noizbait, euskaldun eskolatuok, eta ola sórtu zan, sortzaldeko euskal-idazle askoren artean beintzat' euskal-sintaxis jatorraren aldeko jokera. (1)

---

(1) Nere ustez, garai artan, Azkue izán genuan, zuzen-bide ori, ezaguerarik argienez artu zuana.

Garai bertantxe eta zoritxarrez, Azkuek berak' erderatiko itzen kontrako geiegikeria érein zuan (eta gogotik) euskal-idazleen buru-muiñetan; onela alde batetik egin zuan ona' bestetik illundu zuan. Bere «Euskalzale»-n edo, erderatiko itz batzuez ari zalarik' onako auxe jáurti zuan: «Eta euron antzeko berba guztiak oraindixek pillotuten asiko gara; ta **iru urte barru, lenago ezpada,** euron ordezko berba garbi ederrak zabaldu daizanean, su emongo iako erderakada pillo orreri». Olako esate ta egite neurrigabeak' asko trabatu dute euskal-literaturaren edakuntza. (Beratxoago ere esango degu, zerbait, gai beronezaz).

Orra or, arako "*formas diferentes*" delako itz oiei, nere iritziz, eman bear zaien sentidua eta erantzuna.

Itz oiei darraikiela' au irákurtzen degu:

"*Se ha llegado a extremos ridículos en cuanto a restringir determinado orden de los términos de la oración*".

Nik eztakit, itzen ordenatze orrezaz, olako geiegikeririk nok predikatu duan. Baiña autu orrek' auxe dekarkit burura.

Gure inguruko erdal-mintzairek ere' badituzte *ausi eziñeko* sintaxis legerik asko, baiña oien alde predikatzen ekiteko' eztute euskaldunok bezelako premiarik.

Nik egunero éntzuten ditut, emen. Bizkaiko erdaldun edo-ta euskaldun erdal-zaleen aotik' *euskerakada* bitxi ta oargarriak, alegia, len ere iñoiz aipatuak ditudan esaera oien antzekoak:

"Moda QUE es (me dijo).".

"La perla del medio de la más grande de Bilbao QUE es (dicen)" (Klin-Klon, Bilbotar erdal-idazle barre eragilleak).

Onelako *euskerakadak* ebitatzeko' erdal-gramatikalariek' bear lúkete esan, Azkueren lezio ezagutu baten irudira: "Mejor construídas estarían esa clase de frases diciendo así:

"QUE es de moda" "QUE está de moda"... pues los pronombres relativos, los conjuntivos, etc., por su oficio de poner en relación una frase con otra, deben, como los mojones, ocupar el extremo ("el inicial" erderaz) de su jurisdicción". Azkuek, euskal-idazleen "erderakadak" zuzentzeko agértu zigun gramatika-lezio ori. Kontrara, erdal-sintaxiseri egin lezaizkion okerkeriak, alegia, goragoko Klin-Klon-enak bezelako "euskerakadak" zuzentzeko' ez dute, erdal-gramatikariek, ardurarik artzen; ezpaitute ortarako premiarik ere.

Orixe gértatzen da erderaren beste sintaxis lege askozaz ere. Erdal-gramatikalariak, eztitu predikatzen; zerren-eta ganorazko idazleek autsiko dituan beldurrik' ezpaitu. Benetako osasuna duten eta galtzeko arriskurik ere ez duten izkuntzek' eztute gramatika arazoetan, euskaldunok bezela, idazleen buruak nekatzen ekin bearrik.

Euskal-idazle batzuek, gure sintaxis legeak zerbaitetan autsi arren' euskerak kalte aundirik ez lukeala uste dute. ¿Ezetz?

"Erderismos" liburuaren 171-gn. orri inguruetan erakutsiriko sintaxis lege bat egiztatzeko eta argitzeko' agertu nituan ejenplurik asko; kopiatu dítzadan, ementxe, batzu-batzuk:

Castellano	*Euskera*
a) Queriendo b) ganar.	b) Irabazi a) nairik.
a) (El) comer b) para vivir.	b) Bizi izateko a) jatea.
a) (El) vivir b) para comer.	b) Jateko a) bizi izatea.
a) Queriendo b) enseñar c) a hablar	c) Izketan b) irakatsi a) nairik .....

Olako ejenplu geiago (euskerazko guziak, beti, erderazkoen itxulitara sintaxistuak) agertu' eta gero, auxe geitu nuan:

"Las precedentes locuciones euskéricas están transcritas, tal como constante e inalterablemente salen de los labios del pueblo euskaldun. El día en que ese pueblo vacilara en su acertada composición (inversa a la española) perdiendo la noción exacta y clara del valor morfológico que el orden de colocación de sus términos infunde a esas locuciones, habría perdido el euskera su virtualidad para servir de medio de expresión..."

Berorixe esán dezakegu gure sintaxis-lege guziez ere; oik galtzeak' euskal-izkuntzari, zeaztasun ta argitasun bideak guziz illúntzen dizkio.

Egia, Klin-Klon-en goragoko esaera errexak' eta aien idurikoak (erderazko naiz euskerazko)' edonok konprenitzen ditu, sintaxis-legerik nagusienen kontrako izan arren. Baiña, euskera, *gauza sakontxoak* esateko, eta batez ere, idazteko gai ta baliozko egin nai baldin badezagu' sintaxis-legerik jatorrenezko argiz eta zeaztasunez ornitu bearra dúkegu.

Baiña, kóntuz: euskera gutxi mintzatu, eta erderaz irakurtzen eta izketan geiegi ekin dezaion euskaldun eskolatuak' *erdal-sintaxisez kutsaturiko* euskera duke, maiz, *jatorra* baiño argiagotzat.

Baiña, olako uste ta jarraipideak' engaiñagarri ditugu; eta euskera, ondamendira deramakigukete.

Euskal-sintaxisa eta erdal-sintaxisa' sustrai-sustraiz' elkarkontrako dira. Erderak goitik-berako (*determinado, determinantes* delako) bidea jarraitzen du: "UN HOMBRE de tal o tal

clase, condición..." Euskerak ordea' betik gorakoa: "Onelako edo alako eratako GIZON BAT". Erderak' "TRAERAN en tal día o de tal manera". Euskerak' "Ain egunean edo ain modutara EKARRIKO DUTE". Erderak' "SI OCURRE así o de otro modo". Euskerak' "Onela edo bestela GERTA BADADI..." Eraberean onelako esakereetan ere: Erderak' "VACA de leche"; euskerak' "Eznedun BEIA" edo "Ezne BEIA". Erderak' "LECHE de vaca"; euskerak' "Beiaren EZNEA" edo "Bei-EZNEA"...

Euskal-gramatika guzia' (deklinazio, morfologi ta abar') dena ortaraxe formatua degu; eta jokera orren kontrako zerakin' ez gintezke, euskera edertzen eta baliozkotzen' urrun-urrun irixten ahal, batez-ere, erdaldundu gabeko euskaldunek jarrai gaitzatela nai badegu.

Euskal-sintaxis-legeek' ikusi degunez' jokera ortantxe áurkitzen dute giltza ta ederpidea. Alegindu gáitezen, beraz, legeoi eusten, iraun-arazten, indarra ematen.

C.—Irugarren atal onek' *Erderatiko Itzei* deragoie.

Gai orrezaz' 1959-ko Aprillaren 2-an' Euskaltzaindiak, zabaldu dú, inportantzi eta balio aundiko idazki-orri bat, izen onekin: "*Declaración de la Academia de la Lengua Vasca acerca del vocabulario del euskera*".

A. Arrue eta A. Irigaray euskaltzain azkarrek ere' idatzi dute lan luzetxo bat, gai orreri eta beste batzuei ekiten dietelarik. Jaun oiek, gauza jakingarri askoren artean' onako iritzi au agértzen digute, alegia, gaur, gipuzkera dégula, noski, geien idatzia, baiña *lapurdiera errexen irakurria.*

¿Nola (diot nik) kontra-itzezko zer ori?

Beste zegaitiko batzuen artean' ona emen, nere ustez, agiri-agiriko bat.

Lapurdierazko idazleek' benetan erriratuak diran itzak' erderatiko naiz euskeratiko' eztituzte muxintzen, maite dituzte; beraz, erritiar itzok' eztituzte baztertuko, ez-eta ordeaztuko, erri-erriak ortarakoxe eztarabilzkian beste itz batzuez.

Ego-aldeko idazleok ere, irakurleak geitzeko' lapurtarren lege orreri beár genioke jarraitu. Orixe irákasten digute, gaureguneko izkuntzalari jakitunenek ere. Urrunerago gabe' ikusi, *Américo Castro*-ren "*El Elemento Extraño en el Lenguaje*" (Publicaciones de la Sociedad de Estudios Vascos, 1921).

Gernika, 1960

S. Altube-k

EL VERBO A TRAVES DE LA LITERATURA VASCA

Aunque la distinción sea algo artificial, podemos suponer en el vascuence dos épocas. La anterior al nacimiento de su literatura y la posterior, bien entendido que no nos referimos exclusivamente a la literatura escrita —de escasa antigüedad—, sino a la hablada que debió precederle varios siglos. El verso, el canto, la declamación, la poesía, en general, requieren léxico y medios de expresión de los que se prescinde en el lenguaje vulgar de las relaciones humanas.

En lo que atañe al verbo, parece indudable que el primitivo verbo fue, exclusivamente, el que hoy llamamos sintético. Los verbos que hoy poseen conjugación sintética son muy pocos y el empleo de la misma va perdiendo terreno en el habla popular; pero los escritos antiguos nos dan conocimiento de otros varios; podemos citar *ekin* (mencionado en el diccionario de Azkue), *erran* (Axular, Gero), *imiñi, atera* e *igaro* (Refranes y Sentencias), etc. Existe además el hecho de que en esos escritos las conjugaciones sintéticas se empleaban con extraordinaria frecuencia.

Es, pues, lo más verosímil que, en su origen, todos los verbos poseyeran conjugación sintética y que el hoy auxiliar *izan* fuera uno de tantos, si bien, por sus funciones, el más importante.

La primitiva conjugación debió ser muy sobria. No es posible que tuviera la inmensa floración de modos, submodos y tiempos que el actual perifrástico. La sencillez casi infantil del verbo inglés nos demuestra que un pueblo primitivo puede muy bien pasarse con una conjugación embrionaria, cuando ésta es suficiente a un pueblo de civilización refinada. El hecho de

que en ninguno de los verbos sintéticos actualmente en uso, haya quedado rastro de la gran variedad de modos y tiempos de la conjugación perifrástica, prueba que primitivamente no la hubo. Los modos fueron indudablemente el indicativo y el condicional. El subjuntivo nació indudablemente más tarde, pues sus flexiones se derivan de las del presente de indicativo. El submodo potencial debió confundirse en un tiempo con los futuros, del mismo modo que en inglés se confunden éstos con las significaciones de "querer" y "deber". En cuanto al imperativo, no es más que una ligera variante del subjuntivo. En efecto, las frases de imperativo "hazlo tú", "hágalo él", no son más que una abreviatura de "yo ordeno que tú lo hagas", "yo ordeno que él lo haga", en las cuales se emplea el subjuntivo. No existe sino el pequeño rompecabezas —acerca del cual se ha escrito mucho con poco éxito— de que las flexiones de subjuntivo al pasar a imperativo, pierden la *d* inicial y en las terceras personas la sustituyen por una *b* (*dezazun-ezazu, dezan-beza*). En la conjugación intransitiva el problema es análogo, pero sólo en las terceras personas (*dedin-bedi, ditezen-bitez*).

Cuando el mayor refinamiento de la civilización o la imitación de las conjugaciones de idiomas vecinos, impuso nuevos matices al pensamiento, fue necesario crear los verbos auxiliares. Y para lograrlo se tomaron no menos que cinco verbos.

Para el indicativo de la voz transitiva se tomó *euki, eduki,* de núcleo *eu*. Así resultaron las flexiones **deut, *deuzu, *deu,* etc., reducidas luego a *det, dezu, du, dut, duzu, du,* etc.

Para el subjuntivo transitivo se empleó *izan*, de núcleo *za*. Ejs. *dezadan, dezazun, dezan,* etc. Pero el vizcaíno prefirió el verbo *egin* de núgleo *gi*. Ejs. *dagidan, dagizun, dagian,* etc.

El mismo *izan* se utilizó para el indicativo de la conjugación intransitiva, reduciendo el núcleo a *tz* solamente. Las flexiones hoy en uso están muy deformadas y de muchas ha desaparecido la *tz*.

El caso más oscuro es el del subjuntivo del intransitivo. Aquí el núcleo parece ser *e*, posible super-contracción de *euki*. Aquí el vizcaíno no difiere de los otros dialectos; pero, en compensación, ha ideado un nuevo modo, el Consuetudinario, con auxiliar *eroan* en el transitivo y *joan* en el intransitivo.

Se comprende que tal complicación —a la que se suma la variedad de modos y tiempos— no fuese fácil de digerir y que diera lugar a interpretaciones personales muy diferentes, hasta que el uso fue imponiendo formas determinadas para cada caso.

En la obra *Amasei Seme Euskalerri*'ko, dice su autor, mi hijo (páginas 128 y 129):

"Alabaiña, aldi ontako aditz-tankerari buruz oarkizuntxo bat egin nai nuke, gure zabalkunde utsezko asmotik zertxobait saiestuarren. Indikativoaren eta subjuntivoaren ezaugarriaz mintzo naiz. Luza ez gaitezen ordea, zerkia (acusativoa) irugarren notiña danean eta norikirik (dativo) gabe ari geranean aipatuko dut soilki.

"Leizarraga'ren garaian, *oraiñaldian*, (*e*)*za* aditz-guna subjuntivo-activo'ren ezaugarri darabilte eta *igaroaldian* indikativoaren. Adibidez:

"Egin d*eza*n = para que lo haga (Subjuntivo)
"Entzun n*eza*n = entzun nuen (Indicativo)

"Berebat gerta oi zen pasivoan -*di*- aditz-gunarekin. Orra:

"Etorri da*di*n = para que venga (Subjuntivo)
"Ilki zedi*n* = atera zen (zan) (Indikativo)

"Beraz, *igaroaldian* orain subjuntivo dena orduan indikativo zen. Au ola, ausartze aundirik gabe esan dezakegu noski, antziñago, *oraiñaldiko* subjuntivoa ere indikativo zela azken -*n* kendu ezkero. Auxe zen ezpaigabe antziñako subjuntivoaren ezaugarri bakarra, Axular'en Gero'n maiz ikusten baitugu *duen* eta *duela*, *dezan* eta *dezala* adierazteko. Auek ola, antziñako euskeran, Jaungoikoa'k daki nundik eta nola, bi indikativo era ziran. Aktivoan:

"Nik egin d*ut*	
"Nik egin *deza*t	Yo lo he hecho
"Nik egin n*ue*n	
"Nik egin ne*za*n	Yo lo hice

"Pasivoan:

"Bera etorri da	
"Bera etorri dadi	El ha venido
"Bera etorri zen	
"Bera etorri zedin	El vino

"Subjuntivoa egiteko, *oraiñaldian*, -*n* bat erantxi zioten eta ola:

"Nik egin dudan
"Nik egin dezadan para que yo lo haga
"Bera etorri dan
"Bera etorri dadin para que él venga".

Efectivamente, como en el precedente trabajo se indica, Leizarraga emplea flexiones de subjuntivo en vez de las de indicativo, generalmente en el pretérito, pero también, algunas veces, en el presente. Y así en el Apocalipsis de dicho autor se lee:

Orduan beha nezan "orduan begiratu nuen" (Apoc. XIV, 1).
Eta entzun nezan boz bat "entzun nuen" (Apoc. XIV, 2).
Aingeru bat iarreiki zekion "Aingeru bat zerraikion" (Apoc. XIV, 3).
Nehork har badeza haren izenaren marka "iñork aren izenaren marka artuko badu" (Apoc. XIV, 11).
Eta berze Aingeru bat ilki zedin tenplotik "atera zan tenplotik" (Apoc. XIV, 15).

En Axular se da, también, este empleo indebido del subjuntivo por el indicativo, pero también el contrario.

Kontentamentu duen amoreakgatik (Edición de 1954, página XLI), debiendo ser: "bozkario izan dezan maitetasunagatik".
Etzarela deusen beldur (pág. 88). "Deusen beldur ez zaitezela".

Pero las confusiones no se limitan al modo, subjuntivo o indicativo. A veces Axular emplea flexiones de dativo en vez de las de acusativo:

Igurikiko deraut orai ere (pág. 40). "Itxoingo nau orain ere".
Igurikiko ezpaileraku bezala (pág. 41). "Itxoingo ezpagindu bezela".

En Dechepare se registran análogas irregularidades. Así, uso de flexiones objetivas, en vez de las de dativo:

Bercer eguin eztaçala (p. B-5). "Besteai egin ez dizaiela".
Çuc guibela demaçuna nola vayta galduya (p. C-6). "Zuk atzea demakiozuna nola baita galdua".

Puede verse también uso del pretérito por el presente:

Çeren vnsa orhit citen niçaz (p. C-7) "zeren ondo oroit dedin nizaz".

Uso del subjuntivo por el indicatvio:

Balinetan seculacoz gogoan sar valequie (p. C-8). "Baldinetan sekulakoz gogoan sartuko balitzaie".
Hil badadi hura (p. D-7). "Hilko balitz hura".

Finalmente, flexiones de acusativo en vez de las de dativo:

Vste dicit narrayola ecin duquedanari (p. F-7). "Uste dizut darraikiodala ezin dukedanari".

En *Otoitz-gaiak* de S. Mendiburu (edición de 1904), encontramos los siguientes casos:

Flexiones de acusativo personal, en vez de objetivo:

Ortik atera zaitzaken zere Jainkoagana (p. 30). "Ortik atera zenezakean zure Jainkoagana".

Indicativo por subjuntivo:

Eska zagozu batzuetan bere ontasunagatik, bere urrikaltasun andiagatik, edo erakutsi dizun bere amore... (p. 31), "erakutsi dizaizun".
Jaungoiko maiteak digula... arguia ta laguntza (p. 39), "dizaigula".

Subjuntivo por indicativo:

Ezagu bazeneza berandu (p. 38). "Ezagutuko bazenu berandu".
Ongui-ongui ekusi ezkero... au, asiko nazala deritzat (p. 46), "asiko zaidala".

Condicional por potencial:

Balitzake ori ere (p. 31). "Baliteke ori ere".

Dativo por acusativo:

Begui onekin beguiratu zigun gure Jaungoiko maiteak (páginas 44 y 45), "begiratu ginduen".

Tercera persona por primera:

Lenbaitlen, bada, zuzen ditzan nere beguiak (p. 46), "zuzen ditzadan".

Afortunadamente, casi todas las divergencias de criterio e incorrecciones que hasta aquí hemos señalado se han ido

corrigiendo. Entre las que persisten, la de mayor notoriedad es la de interpretar casos de significación de condicional, unas veces por este modo, otras por el subjuntivo. Entre los ejemplos arriba citados, hay varios de esta naturaleza, pero para no fatigar al lector buscándolos, insertamos a continuación tres tomados de Axular:

Baldin utz bazeneza arri andi bat (p. 68).
Bere kontura el badadi? (p. 78).
Akaba badadi? (p. 78).

Ahora bien; el subjuntivo entraña el relativo y el modo relativo no se compadece con el condicional. Las anteriores frases debieran haberse expresado, a nuestro juicio, en estos términos:

"Baldin arri aundi bat utziko bazenu".
"Bere kontura elduko balitz?"
"Amaituko balitz?"

Hemos dicho que estos condicionales con flexión de subjuntivo se mantienen en la literatura moderna. ¿Se emplean en el habla popular? Mis observaciones personales son negativas, pero abarcan un campo muy restringido. En opinión del ilustre académico D. Ramón Inzagaray (d. e. p.), en guipuzcoano no se usan.

Larramendi en su *Imposible Vencido* incluye esas flexiones. No así Campión que, en general, sigue a Bonaparte, ni tampoco Lardizabal.

¿Cuál puede ser el origen del empleo de esas flexiones en condicional por los autores antiguos —a cuya autoridad se han acostado, sin duda, los modernos—? A nuestro juicio, la imitación de las flexiones condicionales de potencial *bazenezake, banindeke,* etc., que son absolutamente legítimas, por no intervenir el modo subjuntivo. De *bazenezake* se ha deducido ilegítimamente *baneza*; *de banindeke, baninde, banendi,* etc.

Por lo demás, fuera de este caso y otros de menor importancia, se ha llegado en el uso de nuestro gigantesco verbo a una maravillosa unidad de criterio y a una corrección difícilmente superable. Es mérito de nuestros literatos a quienes debemos por ello nuestro agradecimiento.

(*Traducción al castellano de un trabajo presentado al "Euskalzaleen Biltzarra" de Bilbao. Diciembre de* 1958).

San Sebastián, 10 de diciembre de 1958.

IGNACIO MARIA ECHAIDE

SERMONES MANUSCRITOS ANTIGUOS

En la Biblioteca de la Academia de la Lengua Vasca se encuentra un buen número de sermones manuscritos en lengua vasca, la mayoría en dialecto vizcaíno, y alguno en lengua castellana. Hay unos pocos que tienen indicación de autor y año. La mayoría no. Unos cuantos son de finales del siglo XVIII. Hay también hojas sueltas borradores. Están escritos con tipos de letra diversos, de distintas manos. Se ignora, de momento, de qué lugares llegaron dichos manuscritos a la Academia, así como las personas que los entregaron y recogieron. Consideramos de utilidad la transcripción de dichos documentos, pues a través de ellos se podrá comprobar la vida literaria de la lengua vasca en escritores, sobre todo del siglo pasado, que no hicieron obra mayor, y que responde a una tendencia unánime de la época.

Personas jóvenes —franciscanos, pasionistas, benedictinos, carmelitas, jesuitas, capuchinos, sacramentinos, seminaristas, etc., o seglares— pueden tomar a su cargo la transcripción de algún sermón, realizando el trabajo en forma de seminario. Ello puede servir para que la gente estudiante se introduzca poco a poco en el estudio de nuestra literatura clásica, que aunque no es tan extensa como en otros idiomas, no por eso es despreciable. (A. I.)

Fr. Fran^co^. Tristan de Huandurraga
(1822)

[Portada:] Jesus, Maria, y Joseph. / Sermon de la Muerte de Jesu Christo, y Soledad / de su Santisima Madre Maria Santisima, / Para la tarde del Viernes Santo: Sobre el amor / excesivo de Christo y su Madre al hombre, / y la ingratitud de este con ellos. / Compuesto en lengua bascongada para / Sta. Eufemia de Bermeo. / Por / Fr. Fran.^co^ Tristan de Huandurraga [rubricado] / Año de 1843 [Debajo ponía 1822, pero se han aprovechado los rasgos de las dos últimas cifras para hacer un 4 y un 3 respectivamente].

[Al margen dice: *Soledad de María*]. *¡O Vos omnes qui transitis per viam, attendite, et videte si es dolor sicut dolor meus. Ex lament. Jerem. Cap. 1. ℣ 12.* 1.°

1.° Jaungoicuac eguinico gauza guztijac adierazoten emoten deuzcube gure Eguiliaren guganaco amodijuaren anditazuna, bada guztijac eguin cituban gurezat. Ainguerubac eguin bazituban, gure gordezaillezat eguin cituban: Ceruric zabaldu beeban, gure vici lecuzat zabaldu eban; Eguzqui, eta Ilarguija eguin beban, guri argui eguin eigun eguin eban: Luurra ifini beban, guri biar guindubana emon eigun ifini eban. Eta guztija beinguan esatarren: eztaucagu beguiratu baño izatia daben gauza guztijetara eta eztogu aurquituco guretzat eguin eztaben gauzaric. Orregaitic cinuan San Paulo Apostolubac Corinthiotarrai: Zubenac dira gauza guztijac: nai dala vicitzia, nai dala erijotzia, nai diriala dacuzguzan gauzac, nai diriala guero etorrico dirianac, zubenac dira gauza guztijac. Eta San Agustinec diño: Jaungoicuac guizona beragatic eguin ebana leguez, alanche guizonagatic eguin citubala gauza guztijac, eta orregatic esan leiquela eztabela Jaunac euqui bezte cereguinic euqui, guizona zorijonecua eguitia baño. Baña azco, andi, eta esagutu ecin leiquezanac badira bere mecede, eta beneficijo oneec; orregaitic bere guztiz aztu, eta ilunduric leguez gueratuten dira, araco bere seme bacarra mundura bijaldubagaz Jaunac eguin euzcuna beguiratubagaz; bada bere vicitzia curutze baten emonagaz, eracutzi euzcun eracutzi al izan eban amodijoric andijena, berac esan ebana leguez. Ezta ezetan bere, dino, obeto aguertuten amodijuaren anditazuna, bere vicitzia adisquidiac gatic emotian baño. Emenche bai ondo, eta ondo aguertuten da [está tachado *la* seguido de la última palabra *da*] dino San Juan Evangelistiac, gure Jaungoicuen guganaco amodijuaren anditazuna; bada bijaldu eban bere seme bacarra mundura beragaitic vici gaitezan.

2.° Bay christinaubac; andija izan zan mundubau eguite orduban Jaunac eracucutsi (sic) euzcun ontasun, eta amodijua; baña etzan ecer necatu eseberezti bera ateraten: bere bervia edo esatia bacarric azco izan zan gauza guztijac izatia artuteco. Baña cembat costa jacon mundubau berau barriztetia? Cembat costa jacon gure Erredencinoia? Cembat, lenengo gurasubac ifini guinduzan Diabruaren menpe, edo escupetic gu ateratia? Etzan contentadu guizon eguinagaz, eta gure pecatubac beragan artubagaz. Etzan contentadu abel echebaten lastartian pobrezaz beteric jaijoagaz. Etzan contentadu ogueta amairu vrtian aimbezte neque-lan, gose egarri, eta aimbezte

izerdi igaruagaz: Aimbezte azote, pena, eta tormentu bere Pasinoe sagradu, eta negar garrijan eruanagaz: nai izan eban galdu gure amodijoz bere vicitzia curutze lotzagarri baten, vmildu eta sugetetan zala guizonic madaricatubena sugetadu al izan lizaquen erijozaric crubel eta lotzagarrijenennera. ¡O Jaungoico baten guizona ganaco amodijo erria! ¡O ontasun parebaguia! ¡O caridade inoz ez icusija! Jaungoicuac guizonari ondo gura izatia bacarric izan biar zan beretzat mecede andi, eta neurribaga bat, bere cuidadu, edo ardura euquitia, amodijo larregui bat, eta bere anaje eguitia, caridade ecin gueijagoco bat. Cer izango da bada, curutze baten beragatic bere vicitzia galdutia? Ysanic San Juan Evangelistia ain jaquituna, eta ceruco arguitazunez ain betia, ezeban aurquitu berbaric, dino San Juan Chrisostomoc adierazoten emoteco amodijo onen anditasuna; eta alan contentadu zan ezanagaz bacarric, aimbezte maitetu ebala Jaungoicuac munduba, ce bijaldu ebala bere seme bacarra bera salvadu eijan. Orregaitic, dino San Agustinec; ez guizonac bacarric, ez ainguerubac eurac esagutu leiquijela noraño eldu zan gure Jaungoicuen guganaco amodijuaren anditazuna, bere vicitzia curutzian emon ebanian. Jaungoico bat pecatuben araguiz estalduric! Ceru lurren eguilia vilo [la letra siguiente a la *o* no es fácil precisar cual es. Aunque no es una *s*, probablemente querría escribir *vilosic*] ic! Vicitza, eta erijotziaren Jaubia ilic! [Está tachado lo siguiente: *Mundubaren Eguilia*]. Mundu guztijaren Jauna curutze baten esqueguiric! Ceruben edertazuna zauriz [el original parece que dice *zaurez* pero el rasgo de la *e* no tiene las características de las demás *e*] ezainduric! Aingueruben pozgarrija, eta guizonen Erreguija deshonrra, eta lotzariz beteric! O Jauna, O Jauna! O eta celan dacuzdan anda orretan echunic, eta vilosic anchina Noeri leguez berorren semiac burla, eta barre eguiten deutzeela lotzari artian dacuzdelaco! Baña, ce gahc (sic) eguin dau neure Jaun, eta Jaungoico andija, erijotza ain crubel, eta ain itzalzu bat emon daijuen? ilditu guizonen batzuc? Erre ditu vrijen batzuc? Edo jagui da Erregueren batzuben contra? Baña cer diñot nic? Neu naz Jauna, erijotza gogor, eta itzalsu ori emon deutzadan borregu crubela. Neuriac dira zauri orrec, azote orrec, ulze gogor, coroe crubel, eta erijotza itzalsu ori. Neuc aserratu dot Aita Eternubaren justicija, eta berorregan jausi da bere aserre guztija. Neuc pecatu eguin dot, neuc ofendidu dot berorren aita on, eta amorosuba, eta berorrec artu dau nigatic osasun guei ain min, eta garratza. Confesetan dot, sinistuten dot neure erruz dadaguala (sic) [la primera *da* está al final de línea y

la segunda al comienzo de la siguiente] vrcamendi lotzagarri baten vicitzia galduta, anda orretan ilic.

3.° Baña cetaraco, neure Jaun eta Jaungoico andija, cetaraco eracutzi gura izan deuzcu aimbezte caridade, eta amodijo? Berorren amodijura [entre la *u* y la *r* hay una letra semitachada] gu eruan, eta berori maitetura [sic] gu obliguetaco, dino San Bernardo andijac. Nai dau emon daijogun gueure vijotza, eta onetara gu obliguetaren (sic) eracuzten deuzcu beria, amodijuaren sugar vicijan erreric. Ause bacarric escatuten deuzcu eguin deuzcuzan mecede, eta beneficijo andijen ordez: onesegaz bacarric contentetan da; ezteuzcu escatuten bezte gauzaric euqui deuzcun amodijo guztijaren sari. Pagu erretza benetan, eta probechu ecin gueijagocua guretzat; bada nai badau guc bera maitetu daigun, ezta gure biar dalaco, espada gu betico zorioneco eguiteco. Baña ain da andija guizonaren itzutasuna; ain da icaragarrija bere ezquer deunga, eta correspondenci faltia, ce asturic [hay una palabra tachada: *bega*] bere Jaunagaz, eztau esagutu gura eguiten deutzan mecede neurri bagau. Ez bacarric barriztau gura dau bere pecatubacaz Jaungoico baten pasinoe, eta erijotzia, baita gueitu edo aumentadu gura dituz curutziaren oñian aurquituten dan bere ama tristiaren pena, eta nequijac, bere gogortazunagaz auzten dabela bere vijotza, eta bere ezquer deunguiagaz estutazunez beteric ifinijaz bacartasun, edo soledaric (sic) andijenian. Onesec bada obliguetan dau ama triste, eta atzacabez bete au, guztiz larritu, eta bere beguijetatic negarrac darijozala Jeremias igarla edo Profeta santubagaz curutziaren oñetic diadar eguitera: ¡O munduco vide onetatic zabilzen guztijoc; ondo aditu, eta icusi eguizube aurquituten dan ala ez nire pena, edo doloria lacoric. *¡O vos omnes qui transitis per viam, attendite, et videte si es dolor, sicut dolor meus.* Ondo beguiratu, eta pensadu eguizube aurquituten dan munduban anrraric (sic) ni icusten nazan bacartasun, eta estutasunian icusi danic. Ona bada emen verba guichitan aguerturic neure arrasaldeco [después de esta palabra se ha intercalado: *onetaco*] sermone guei, edo asunto guztija. Ycusico dozube lenengo Jaungoico baten guizonaganaco amodijo erria; eta guero Jaungoico, eta bere amaganaco onen ezquer deunguia. Eracutzico deutzubet verba baten, noraño eldu zan Jaungoico baten amodijua guizonaganaco, eta erabatera [está tachado: *noraño eldu zan*] onen ezquer guestua Jaungoico eta bere amaganaco. Eguin ebala Jaunac al eban guztija guizona irabastarren, [hay varias palabras tachadas] baita onec bere, beraganic alde eguin, eta

bere ama tristiaren soledade, edo bacartazuna gueitu, edo aumentetarren.

4.° Eta cer viurtu guinaiquijo Jauna berorri, eguin deuzcuzan mecede, eta beneficijo andi oneec gaitic? Baña cer da guc pensau, esan, eta eguin guinaiquen guztija berorren escubetatic artu doguzan mecede andi eta neurri baguien parian? Eserbere ez, neure Jesus ona. Baña berorrec berorren ontasun andiagatic bacarric escatuten deuzcu gauza guztiz chiqui, eta errez bat eguin deuzcuzan mecede guztijen sari. Eztau gura bezte gauzaric guganic, berori maitetutia baño. Ause da bacarric escatuten deuzcuna; onesegaz bacarric paguetan da. Arabada gu emen prest sor laburrau emoteco. Baña ain gara gueurez argalac, ain eseberezac, ce ecin ause bere pagadu guinaique, berorrec lagunzen espadeuzcu. Biraldu begui bada, [está tachado: *gueure asurretaraño*] cerutic bero rorren (sic) caridadiaren suba, eta erre gaguiz gueure asurretaraño. Emon beguigu esagututen anda orretan curutzian vicitzia emon da guero izan euzcun amodijua; esauquera onegaz, berori maitetu daigun, eta berorigaitic vici, eta ilgaitezan berori gugaitic vici, eta ilzana leguez. Ause da, Jauna, escatuten deutzagun gracija, vitarteco ifiniric orraco curutziaren onian bacartasunic andijenian aurquituten dan berorren ama guztiz triste, eta penas betia, esanagaz ainguerubagaz batera. Ave Maria.

¡O Vos omnes qui transitis per viam, attendite, et videte, si es dolor sicut dolor meus. Ex Lament. Jerem. Cap. 1.° ℣ 12.

1.° Anchinagocua da munduba baño Jaungoicuen guizonaganaco amodijua, ba guizonagatic eguin eban munduba dino San Juan Chrisostomoc. Etzan orregatic guizona eguite orduban explicau, edo autortu Jauna bezte gauzac eguite onduban leguez. Ceru luur, eta bezte gauzai izatia emoteco; asco izan zan bere berba bat, eta alan Eguzqui, ilargui, izar eta bezte gauzac eguite orduban bacarric esan eban, egin bediz, eta bertati eguin cirian. Baña etzan onela autortu, edo explicadu guizona eguite orduban. Ez eban esan, eguin [está tachado: *daigun*] bedi guizona; ezpada ifini zan pensetan, celan bere escubetatic ateraco eban gauzaric gahchena (sic); eta alan esan eban: Eguin daigun guizona gueure ans, edo irudira, eta ifini daigun abere chori, arrain, eta lurreco animalija guztijen buru, eta aguintari. Onanche atera eban Jaunac guizona bere escubetatic. Yfini eban Paradisico (sic) gozatazunen artian eser falta ez ecola (sic): Emon eutzan entendimentuba bera esagututeco, vorondatia bera maitetuteco, eta libertadia ondo eguiteco. Glorija eta onrraz coronadu eban, ereguiten ebala bere

escubetaco obra guztijen ganian, bere oiñ aspian Davideddinuana (sic) leguez gauza guztijac ifinten citubala. Baña guichi iraun eban guizonac zorijon suertezu onetan. Bere dicha, eta felicidade andiaren embidiaz beteric, etzan gueratu sugue madaricatuba Jaunaren escu ugariric artu eban gracija galdu eraso artian. Autzi eraso eutzan bere aguinduba, eta gueratu zan eucan edertasun baga guztiz ezainic Jaungoicuen arerijo eguinic, beragaz batera sugetetan citubala bere seme guztijac neque, miserija, eta erijotza crubel batera. ¿Ce castigu mereci ez eban Adanec pecatu onegatic? Artuten dau izatia Jaunaganic, eta nai leuque izan bera beste: Betetan dau jaquiturijaz, eta Jaungoicuac gaña jaquin nai leuque: Yfinten dau lurreco aguintari, eta gura leuquez euqui cerubac eurac bere aguindura: Eguiten dau guizon guztijen buru, eta gurari bategaz ilten dituz bere seme guztijac. Ce miserija, ce neque, eta ce pecatu ecarri euzcuzan mundura desobediencija crubel onec? Noc usteco ez eban, bertati botaco ebala Jaunac infernubetara lenengo guizona, icusiric cer eguin eban aingueru deungacaz? Bana ó Jaungoico baten guizona ganaco amodijo errija! Erruquitu zan beragaz; ezagutu eragui (sic) eutzan bere pecatuba, emon eutzan penitencija eguiteco lecuba, eta atera eban pecatuco estadu triste, eta negargarriric.

2.° Baña etzan onetan gueratu bere guizona ganaco amodijo errija. Ycusiric bere ans, edo irudira eguinico guizona, alde guztijetatic aimbezte neque, lan eta miserijaz beteric, artuten ditu pecatubaren catiguerijo ain gogorretatic bera aterateco asmubac. Biralduten dau mundura bere seme bacarramaitia [la *a* y la *m* están semisuperpuestas]; janciten da au pecatubaren araguiz guizon eguiten dala; artuten dau beragan gure sor guztija, eta onen sari iragoten ditu neque lan, iserdi, gose, egarri, pena eta tormentu crubelac, eta galduten dau bere vicitzia curutze baten lotzari artian. ¡O caridade neurri baguia! ¡O caridade inoz ez ensun ez icusija! Baña obeto oraindino esagutu daizuben gueure Jesus onaren caridadia, pensadu, eta beguiratu eguizube ondo, batetic curutzian vicitzia emon ezquero anda orretan ilic dacusuben Jaun orren anditazun edo dignidadia; eta besstetic, beguiratu, edo pensadu eguizube guizonaren miserija, eta ezebereztasuna. Beguiratuten badeutzagu guizonari, nai dala gorputzian, nai dala ariman; icusico dogu dala autz edo lur puzcabat; pecatuben servizale bat, Satanasen mempeco, edo esclavo bat, Jaungoicuen arerijo, eta diabruben diversinoe, eta burlagarria. Yfinten badoguz besteti gueure beguijac anda orretan ilic daguanagan; icusico dogu dala Aita

Eternubaren seme bacarra; eguijazco jaquiturija; beragaz guztijan bardina, bere verba eta [hay tachada una palabra que dice: *poderi*] vorondatiaren poderijuagaz gauza guztijac eguin, gorde, eta gobernetan ditubana, eta ceruban bere escomatara (sic) jarriric daguana, San Paulo Apostolubac dinuana leguez. Aimbezte magestade, eta poderijoco Jaun andijau dabada, christinaubac, curutze baten guizonen amodijoz sacrificadu ezquero, gueure beguijacaz anda orretan ilic dacuzguna. Ause da Jaungoico benetacuben Jaungoico [hay una palabra tachada] benetacuba leguez bere naturaleziaren bardintazu [sobre la *u* final hay una *a*] iñori quendubaga, bere Jaungoicotazun, edo Divinidadia mempeco, edo esclabuen irudijan ocultetarren guztiz vmildu, eta eseberartuten (sic) [la segunda *r* no es clara] dana. Beguiratu eguijozube pecatarijac; beguiratu eguijozube atencinoz, eta icusi eguizube zeuben amodijoz igaro dituban zauri, eta erida crubel, eta icaragarrijac. Ycusi eguizubez bere oin, eta escubac ulze gogorracaz batic bestera iragoric; bere buru sagraduba aranzas coronauric; bere arpeguija chistus loituric; bere begui arguijac trapu loi batagaz estalduric; bere belarrijac icaragarrizco injurija, eta blasfemiacaz estutu, edo afligiduric; bere becoquija ucubilcada crubelacaz heriduric, bere iduna catia gogor, eta astunacaz erasiric; bere sanac urraturic; bere araguija azotez zatituric; bere bularra idiguiric; eta bere gorputz guztico assurrac, euren lecubetatic ateraric; Ycusico ceunque... Baña, cer dinot? '3.° [Este número está al principio de la página 4]. Ez neunque inoz amaitu, edo acabauco banaz banasian contau nai baneunquez gure Jaun, eta Jaungoico andijac gure amodijoz igaro dituban neque, pena, eta tormentubac. Ain andija zan bere erraijetan iriquiten eban caridadiaren suba, ce ezceban nai puntuchu baten bere bapere aseratu cedin. Orregaitic, bere Pasinoia San Pedroc galarazo gura dabenian, dei eguiten deutzo Satanasen izenagaz, eta armac onetaraco artuten ditubanian, aguinduten deutzo zartu daijala espatia bere lecuban. Eta araco azquenengo afaria eguite orduban bere deseo, edo gurari guztijac betetan ditubanaleguez, dirauzte (sic) bere Discipulubai: gurari andi bat euqui dot Pascua ause zubecas jateco; Erosi, edo erredimidu guiñaiquezan Jaunac aimbeste costa baga: ondo biraldu eiquijan guizon, edo aingueruben bat gu pecatutic aterateco; baña ez eban gura bera baño beste bitartecoric onetan izan cedin. Bere verbiagaz bezte [esta palabra termina en final de línea y al comienzo de la siguiente dice: *te*] baga atera nai izan baguinduz Diabruben catiguerijoric, ez eban euquico cer igaro erijotza ain crubel, eta itzalzubat, baña gure vijotzac ira-

baci, eta bere amodijuara gu obeto eruatarren gura eban onainche eguin cedin gure Erredencinoja. Motivo guztiz azco gueuncan bera maitetuteco eguin euzcuzan mecede andijac gaitic; baña orregatic, beti guengozan atseraberaganaco. Ycusiric bada Jaunac ain otzic guengozala beraganaco, jasten da berbera bere Aita Eternubaren tronu, edo jarlecuric luurrena, eguiten da gure anaje gure naturalezia artubagaz, igaroten dau Pasinoric garratzena, eta esta contentetan bere vicitzia curutze baten emon artian. Ain zinzu, eta amoroso gueure Jauna icusijac berac erre biar cituban gure vijotzac, dino San Bernardo glorijosubac, beraganaco amodijuan, jaquinic au guztijau eguiten dabela guc bera maitetu daigun. ¿Eta onegaz guztijonegaz bere aurquituco gara bapere pena, eta sentimentu baga Jaungoico zauritu, zatitu, odol ustu, eta il orren aurrian? Euquico dogu vijotzic icusteco begui sicubacaz aingueruben pozgarrija pena, eta dolores beteric, ceruben edertasuna ezainduric, eta mundubaren jaubia vilosic, eta ilic? Bada bene benetan dinot, christinaubac, abere, edo animalija [hay una letra borrada entre las dos palabras] vtrubenac [la *r* no es clara. Puede ser una *s* sobre otra letra mal hecha] baño esquer guestuagocoac gariala. Ydijac esagututen dau bere Jaubia, eta astubac bere Jaunaren asquija; bana guc esagutu nai eztoguz Jaungoicuac bere erijotziagaz eguin deuzcuzan mecede eta beneficijo neurribac. Arritu eta icaratu zaiteze cerubac icustijan guizonaren ezquer guezto au. Jaungoico bat bajatu, eta humilduten da curutzeco erijotzaraño guizonaren vijotza irąbaste arren, eta guizonac eguiten dau aleguin guztija beraganic iguez eguite arren. Jaungoico batec emoten dau bere zanetaco odol guztija mempeco edo esclavo villaubat Demoninua escupe, edo poderijoric ateratarren, eta eztau esagutu gura onec, eguiten deutzan mecede andijau. Galduten dau bere vicitzia Jaungoico batec, guizonari vicija emotarren, eta estau guizonac ezagutu gura bere onguile andi au. Aimbezte mecede eta beneficijo gatic ezteutzo Jaunac escatuten bere amodijua baño bezte gauzaric; eta ain da ezquer gueztocua guizona, ce ezteutzo pagadu gura sor errez eta labur au bere; ezagutu biarrian bere ichumendija, barriztadu gura dau bere pasinoe nequetzu, eta erijotza crubel, eta lotzagarrija, oraindino azcoz gueijago gueitu, edo aumentaubaz bere [Está tachada una palabra] Ama maitiaren soledade, edo bacartazuna.

[Al margen dice. *Parte 2.ª*] 4.° Gueure ezquer deunga, eta correspondencija falta onec, gueijago zatitu, eta erdibituten dau curutziaren oiñian aurquituten dan Ama triste eta

atzacabez bete orren vijotza, Jesus bere seme maitiac bere Pasinoe sagraduban igaro dituban neque, pena eta tormentu guztijac baño. Eztabe aimbezte heriduten bere vijotza Jesusen azote, coroe, ulze, eta curutziac, ceinda gure ezquer deunguijac. Gogortazun, eta agradecimentu falta onec obliguetan dabe bere bacartazun edo soledadian ama desconsolada eta penaz bete au Jeremias Profeta santubagaz curutziaren oñetic guri diadar eguitera: ¡O; *Vos omnes qui transitis per viam, attendite, et videte si es dolor sicut dolor meus!* O munduco vide onetan zabilzen guztijoc; ondo aditu, eta icusi eguizube aurquituten dan nire doloria laco doloreric. Ondo pensadu eta consideradu eguizube, icusi bada munduban anrraric (sic) ni icusten [hay una letra borrada entre las dos palabras] nazan bacartasunian aurquitu danic! Betico amodijo eta caridade bategaz maitetu zaitubez neure seme Jesus vijotzecuac, dirautzube curutziaren oñetic ama erruquijor, eta desconzolada orrec: etzeunquen izateric, eta erretan zan jia bera zubec ganaco amodijuan; ezeucan zuben biarric, bada bequijan eser eguin ecin cinaiquijona; baña ecin bere vijotza egon zan zubec maitetu baga! Duaric maitetu zaitubez; eta icusi nai badozube noraño elduten dan bere bularreco amodijuaren su-gar vicija, eztaucasubez eregui baño zeuben beguijan (sic) neure seme maitia echunda daguan anda orretara baño, eta orche icusico dozube cetaraño obligadu daben zubei izan deutzuben amodijuac. Orche icusico dozube celan zubec ganaco amodijuac hichi daben burutic biatzera zauri bat eguinic; celan zatitu, eta urratu deutzazan bere aragui bedeincatubac; celan coronadu daben aranza crubel, eta zorrotzacaz; celan jotsi daben ulze gogorracaz, eta celan quendu deutzen azquenez bere vicitzia. Eta esta au guztijau asco izango zuben vijotzac bigunduteco? Oraindijo bere gueratuco zare guztiz gogor, eta arrituric? Eranzungo deutzazube ezquer deunga, edo agradecimentu otzagaz? Cer bada egui (sic) eiquijan zubec gaitic neure semiac, eguin daben baño gueijago? Ce amodijuaren esaugarri, edo señale gueijago emon eiquezuben emon deutzuben baño? [está tachado: *gueijago?*].Deritzat, zure amodijoz eguin daben baño gueijago ecin ezcatu cinaijola. ¿Eta guztijagaz bere eztosues esagutuco eguin deutzubezan mecede andi, eta neurri bagac? Gueratuco zare orainguino leguez bera maitetu baga? Cer diñosube, christinaubac, ama triste, eta estubonen verba oneetara? Cer eransuten dozube zeuben onguile, eta erregina andi, eta maite onen cispuru, eta negarretara? Deritzat, eranzungo dozubela: esagututen dozubezala bere seme lastanaren escubetatic artu dozubezan mecede, eta favore andijac, eta maitetuten dozubela zeuben vijotz

guztitic. Ause dino zuben miñac; baña ha! ce urrun daguan onetatic zeuben vijotza; bada zeuben vici modu deunguiac adierazoten dau, zuben amodijo guztija bacarric daguala miñian, eta ez obra, edo eguiqueretan. Dacuzguna da eztaguala munduban gauzaric Jaungoicuaren leguiari baño guichiago jaramoten jaconic. Ycusten dira alde bateti loiquerija, eta ezaintazunac; besteti verba atzitu, et (sic) zantarrac: Emetic ordiquerijac, lapurreria, eta tratu deungac, eta andic gorroto, odijo aserrecuntza, autsi eta alcar icusi ezinac. Batac izan gura dau beztija baño gueijago; guztija da temia, porfia, eta beriagaz bacochac urten guria. Eztira parcatu gura ofensa, eta injurijac; estira baquetu gura gachen bat eguin deuzteenacaz; eta orregaitic bere esango dozube maite dozubela anda orretan ilic daguan Jaun andijori? Bada guzurra dinozubela, dirautzubet San Juan Evangelistiagaz, eta guzurtijac zarijela. Jauna maite dabela dinuanac bere projimuari gorroto euquiric, guzurra dino, eta gusurtia da, dino Apostolu andijonec. O eta ce errazoe andijagaz esan lizaquegun ama triste orren seme onec anda orretatic, beste dempora baten Judegubai esan eutzena berbera: *Pueblo, edo gente onec bere miñagaz alabetan nau, baña bere vijotza guztiz vrrin dago niganic.*

5.° Ona emen Jesus ona, esango eutzan Marijac bere seme maitiari, ona emen, celan paguetan deutzuben guizonac eurai izan deutzazuben amodijua, eta eguin deutzezubezan mecede, eta beneficio andi, eta neurri bagac! Gogortasun icaragarri, eta ecin andijagua benetan! Mundu guztija jagocu [no es clara la *j*, puede ser *d*] diadarrez maitetu daigula aimbezte on, eta mecede eguin deuzcun Jaun bat. Gauza guztijetan, lecu, eta dempora guztijetan aguirida gure Jaungoicuen guganaco amodijuaren anditazuna; baña iñon baño obeto altara sagradu orretan. Orche [hay algo tachado] eracuzten deuzcu onduen bera maitetuteco daucagun obligacinoe estuba. Coroe orrec, azote, zauri, erida, eta ulze orrec diadar eguiten deuzcube, maitetu daigula aimbeste ontasun, eta amodijo eracutzi deuzcun Jaungoico andibat. Eta onegaz guztijonegaz bere gueratuco zare guztiz gogortu, eta esauerabaga mecede, eta beneficijo andi oneetara? Nun da, bada, gure fecha? Nun gure sensuna? Confesadu daigun arrijac eurac baño gogorrago gariala; bada aguertu eben onec euren Eguiliaren erijotzan euren sentimentuba. Confesadu daigun federic estaucagula; bada au euquiric, euquico gueunque guichienez eurac euqui eben sentimentuba, eta ezguinatequez ain ezquer deungacuac izango aimbezte mecede eguin deuzcun Jaungoico bategaz. Orregatic bada

arrijac eurac acusetan dabe gure gogortasun, eta sentimentu faltia; bada eurac aguertuten dabe guc aguertu biar gueunquen penia. Eurac gu baño sentimentu gueijagogaz icusijac, lotzaz bete biar guinducaz; baña ain da andija gure sensun faltia, ce ezgaituz onesec bere bapere lotzatuten. ¡O araguizco vijotzen gogortasun inoz ez ensun, ez icusija! O itzutasun icara garrija. Eztaigun esan [está tachado: *federic daucagula*] sensunic daucagula; bada arri eta achac eurac gusurtaduco gaitubez. Ez daigun esan federic daucagula, ez sinistuten dogula anda orretan ilic dacuzgun ori dala Jaungoico eguijazcuen semia; bada jaguico dira gure contra criatura guztijac, eta esango deuscube gusurra dinogula. Eztaigun esan maite dogula Jaun ori, ez esagututen doguzala ama triste orrec bere bacartasun andijan daruazan pena, eta estutazun andijac; bada gure obra deunga, eta vicimodu madaricatubac diadar eguingo dabe gure contra. Eurac esango dabe gure amodijo guztija bacarric daguala minijan, eta ez obra edo eguiqueretan.

6.º Cer dirautzo Ama triste, eta desconsoladia; cer dirautzo vijotz astun, eta arijac (sic) eurac baño gogorrago oni? Cer da au neure semia, dirautzu ama estutasun, eta atzacabez bete onec curutziaren onetic? Nundi nora dozu vijotz ain gogor, eta arriscua? Ez eutzun emon neure erraijetaco seme lastanac orrelaco vijotzic, espada guztiz bigun, zamur, eta araguizcua. Bertan escrividu eban bere leguia; bertan ifini cituban bere mandamentu santubac, eta bertan erre gura izan zenduzan bere caridadiaren subagaz. Zubau ecartera etorri zan cerutic luurrera, eta zure vijotzian su au isioteco, igaro dituz aimbeste neque, eta izerdi ogueta amairu vrtian; onetaraco sufridu dau Pasinoe ain gogor, eta garratz bat; igon dau curutze batera, emon dau bere vicitzia, eta jarri da echunic anda orretan, zeure beguijacaz dacuzuna leguez. Baña ha! ce andija dan neure semia zure itzutazun, eta gogortasuna; bada mundu guztija erretaco asco izan dan zu au, ezta asco izan zure vijotza berotuteco; bada orche zagoz otz osic bapere pena, eta sentimentu baga anda orretara beguira. Eta donguen dana, orche zagoz pecatuz beteric, eta Diabruen vici lecu eguinic alde guztijetara beguira. Zure ezquer guesto onec gueijago zatitu, eta erdibituten deutz (sic) neure vijotza, Jesus neure seme maitiac bere Pasinoe sagraduban igaro dituban pena neque, eta tormentu guztijac baño. Azote, coroe, aranza, ulze gogor, eta itzalsu orrec, ezteuzte aimbeste estutasun, eta atzacabe emoten, ceinda zure ezquer deunga orrec. Baña onegaz guztijonegaz bere, neuc eta neure semiac barriro igaro biar baguinduz zure vijo-

tza irabasteco len igaro doguzan neque, pena, eta larritasun guztijac; pocic igaroco gueunquez. Eta aimbeste amodijo zuri gueuc eracutziric ezteuzcuzu amodijo gueijao zeuc eracutzico? Etzaitez bada izan, neure semia, ain esquer deungacua. Esagutu eguizu bada, Jesus neure erraijetaco prenda maite, eta amoroso au dala zure aita, zure onguile, eta zure arzain on, eta ardurasuba. Eta orainguino iguez ibili bazara beragandic bere ezaitez bildurtu beronegana etorter (sic); bada emenche daucazu besuc (sic) zabalic, lastan gozuac emon eta bularren contra zeu estututeco. Cec aseratuten zaituz beraganic? Erdu bada arin neure semia, eta idegui eguijozuz zeure vijotzeco atiac, bertan sartu dedin, zeugaz vici, eta betico zeu zorijoneco eguin zaizan.

7.° Noz artian egongo zare, christinaubac, gogorturic, Ama atzacabe, eta eztutasunez bete onen deijetara? Nos artian izango zare ezquer deungacuac ceruco erreguina andijonegaz? Ezagutu eguizubez bada nozbait beronec, eta bere seme maitiac eguin deutzubezan mecede neurri bagac. Viztu eguizube zeuben fedia, idigui eguijezubez zeuben vijotzeco atiac berari, eta bere seme Jesuseri, eta descanzu emon eguijozube zeuben vorondate onian. Ause escatuten deutzube bacarric euqui deutzuben amodijuagaitic, eta eguin deutzubezan mecede guztijac gaitic. Ensun eguizubez Ama triste, eta desconsolada onen diadarrac! Beguiratu eguijozube celan aurquituten dan curutziaren onian pena, eta dolores [está tachado: *beteric bere vijotza zatitu*] bere vijotza zatituten jacola. Eztauco noc consolau daijan bere soledade, edo bacartazunian. Ereguiten ditu bere begui bijac curutzerunz, eta icusiric mundu guztijari vicitzia emon eutzan bere semia ilic, pena, eta sentimentuz zatituten jaco bere vijotza. Negarrezco iturri bi eguiten dira bere begui [está tachado: *bijac*] ederrac; eta icustian galdu dabela bere erraijetaco seme maitia, negarrez bere vijotzac ganaz eguiten deutzala dirautzo modu onetan: Onan isten dozu neure [hay una palabra tachada] on andija, zeure ama lastana? Cembat obeto izango zan nirezat zugaz batera iltia, zu baga gueratutia baño? Zu cinian neure aita, neure ama, neure poz, neure on, eta neure atzeguin, eta consuelu guztija; eta ichi nozu vme surtz guraso baga, alargun esposo [está tachado: *ilic*] baga, ilic pena artian neure vijotz eta vicitza baga. Orain bada, noc consolauco nau? Aita Eternubac? Baña hay! bere justicijaren espata gogor, eta zorrotzac quendu deutzo neure seme inocentiari vicitzia. Ainguerubac? Baña hay! Eurac dagoz sentimentus beteric negarrez euren Jauna, eta Erreguija ilic dacuzdelaco.

Guizonac? Baña hay! eurac euren pecatubacaz quendu deutze bere vicitzia. O Aita Eternuba! Esta oraindiño bere bigundu zure justicijaren gogortazuna? Eztau zeure, eta nire semiac pagadu beragan artu eban pecatarijen zorra? Eztozu gura oraindiño lurpetu, edo sepultadu dedin zeure, eta nire seme maite, eta bacarraren gorpua?

8.° Bay Ama triste eta desconsoladia: Gueratu bitez bada berorren cispuru, eta negarrac: Enzun dituz jia Jaunac berorren diadarrac, eta gura dau lurpetu, edo sepultadu dedin berorroren (sic) seme lastan edo maitia. Emenche bijalzen gaitu gu guztijoc, ceruco Erreguina andija, berorren gurari edo deseoac cumplidu, edo betetara. Ondo esagututen dogu gorputz il orretan eguin dogun carnazerija crubelala (sic). Gueuc ifini dogu dacuzgun moduban. Gueuc zulatu doguz bere oiñ, eta escubac. Gueuc zatitu doguz bere araguijac, eta gueuc ifini dogu guztiz ezain, eta echura baga. ¿Etzare asetu oraindio guizon itzu eta crubelac; etzare asetu bildots orban bagaco onen odolez? Esarri eguijozubez bada zeuben escu madaricatubac; azotadu eguizube, jotsi eguizube ulze gogorracaz barriro curutze baten, eta emon eguijozube Judegubac eurac baño erijotza crubel, eta italzubago (sic) bat. Baña nor asartu, edo atrebiduco da au eguiten? zu, enzuten zagozan pecatarija. Zuc zeure pecatubacaz ausse sarri eguiten dozu. Orraco araguizco pecatu ezain, eta loy ori; orraco autsi deunga, edo videbagaco ori; orraco lapurrerija, ordiquerija, gorroto, embidija, eta bezte pecatu orreec, dira Jaungoicua barriro azotadu, coronadu, eta vlze gogorracaz curutze baten jozten dabenac. Eta orregaitic bere esango dozube [está tachado: *maite dozube*] maite dozubela anda orretan ilic daguan Jaun andi, eta bere Ama penas bete ori? bada gorputz zauritu, zatitu, eta ama triste eta desconsola (sic) orreec eranzungo deutzube guzurra diñozubela.

9.° Ay Ama bigun, zamur, eta erruquijorra! Ay eta consoladu albanei berorren soledade, edo bacartasun andijan! Ay eta arindu albanei berorren pena, eta sentimentuban! Confesetan dogu, gueuc gueure pecatubacaz il dogula berorren seme maite, eta bacarra: gueuc ifini dogula zauribat eguinic burutic bijatza [sobre la *a* final hay una raya] guizonen irudi baga. Ezagututen dogu guztijoc, orainguiño bere arerijo izan gariala, eta esauquera onegaz eguin nai dogu gueure pecatuben penitencija. Sartu gura dogu gaurric guztijoc, berorren semiaren adisquidetasunera. Guztijoc escatuten deutzagu misericordia; guztijoc lagundu gura deutzagu berorri berorren bacartasun orretan; artu beguiz bada gaurric berorren contura arima tris-

te onec; Defendidu beguiz [está tachado: *beguiz*] berorren escubide edo poderijo andijagaz; lagundu beguije vicitzan, eta amparadu beguiz erijotzan, berorren bacartazun orretan parte dabela; guero mereci daijen egotia ceruban berorregaz batera, eternidade bateco glorijan. Amen *Quam mihi et vobis.*

O. S. C. S. R. E.

Fr. Franco. Tristan de Huandurraga [rubricado]

Se predico Año de 1843; En la Anteiglesia de Sta. Maria de Ceanuri.

Copia literal y exacta
ALFONSO IRIGOYEN

Fr. Juan de Ajuria

(1800)

Plática en qé se prueba
ser irracional la vergüenza
de callar los pecados.

Pro anima tua ne confundaris dicere verum:
est enim confusio adducens peccatum &c.
Eccli: cap. 4

Seda eguiten duen arrac, bere erraietatic arilltzen du bera preso daducan carcela; bere viotzaren costura dijoa eguinaz bera lotuco duten grillu, ta cateac; ta neque andi onen azquena ez da besteric, ezpada cascara chiqui batean bera preso arturic eduquico duen presondegui, edo calabozo illun, ta triste bat eguitea. Onembat ecin eguin, cuidado, ta estutasunequin aguiri danean galdetu nai likeo: atoz ona animalia tristea, ar coitadua, certaco orrembeste bat bear eguiten dezu? certaco orrembat necatzen zera? certaco cere erraiac orrela urtutzen dituzu? orrembeste bat ari zere burua lotutzeco? orrembeste bat albañu, grillu, ta cateac zeretzat cotzeco? baña norequin itzeguiten ote det nic? edo nori eguiten ote dizcat galde oyec?

Zuri becataria; bada seda eguiten duen ar hau da zure anz ordecoric vici, ta egoquiena. Zer beste gauzaric eguiten du bada becatariac, ezpada bere culpa, ta maldadeaz errai berac gueiena estutuco dioten locarriac eguitea baicic? Zer besteric ezpada bere viotza catearic gogorrenaz inguratzea? Zer besteric ezpada bere pensamentu, asmo, ta obra oquerraz, dembora, osasuna, izanac, ta vicitza galduric, Ynfernuan beti inaungo dion carcelaric belz, illun, ta gogorrena eguitea baño? Iniquitates sue capiunt impium, et funibus pecatorum suorum constringitur. Prov. 5.22. Oraindaño esan degun onetan, seda eguiten duen arra da becatari baten anz ordecoric egoquiena, bada ala nola onec, eguiten duen seda berarequin, lotutzen duen bere burua, guisa berean hau bera eguiten du becatariac bere maldadeaz.

Nic baña orain billatzen dedana da, becatariac eguiazco penitenciaren videz, archo oni, aurrera eguiten duenian, jarraitzea. Ycusi dezute, archo hau, aimbat nequeren costura eguin zuen cascara artan preso sarturic, ta bere erraietatic atera dituen seda albañuaz, loturic daucaten cateac eguinic, bere buruaren mantenua billatzeco irten lecuric ez duela. Onembat estutasunen artean cer eguin alezaqueala uste dezute nere Christavac? eguiten duena da, bere aoarequin cascara zulatzea, ta ate hau zabaltzeaz gañera, ez bacarric logratzen du bere burua libre icustea, baita ere, egoac jaioric, len arrastaca lurrean zebillen arretic, micheleta eguinic aire orietan ibiltzea. O zer mudanza hau, nere Christavac! O zer mudanza hau nere Christavac! O cer bat ta bestearen anz pareac diraden vici modu oyec! puntuan illumpe batean sarturic, bereala argitasunnen artean zabalduric; orain grilluz cargaturic, andic puntuco egoz janciric, len arrastaca zebillen arretic, orain Vsocho bat eguinic. O cer mudanza hau, viurtzen naiz esatera, nere Christavac! zerequin logratu otezuen bada animaliacho onec, lenagoco neque ain gaizqui igaro ayequin carreatu zizcoten estutasunetatic libratzea? badaquizute zerequin? bere aoarequin nere Christavac. Ea bada pecatari, aimbat urtean lotza dala medio, orraco becatu ichusi ori confesatzean itsilltzen dezuna, zurequin itzeguiten det; zu zerade, zu, orraco lotza zori gaiztoco orrequin zere animari, presondegui edo carcelaric illunena eguiten diozuna; zu, orraco viotz triste ori aimbat icara, larri, ta estutasunen catea gogorracquin orren sendoro lotutzen dezuna; jaquin bear dezu bada, nai ezpadezu galdu betico zere anima; nai badezu libratu presondegui, edo carcela illun orretatic; etzaitzula guelditzen ate bat besteric: ta ori da zure aoaren atea; ortic, ortic atera bear dezu becatu ichusi ori confesatze-

co demboran, nai badezu zure viotza libre guelditzea, deseo badezu zere anima salvatzea.

Goiz onetaco platican, Jaunaren gracia nere lagun dedala, uste dedan bezela, eguingo det bada nere Christavac, nere alegin guztia, lotza zori gaiztoco hau Christaven artetic ayenatzeco; onetaraco aguertuco ditut al dan garvitasun andienaz sei arrazoe guztiz indar andicoac; ain moduz, nonta, baldin nere Aditzalleen artean oraindaño egondu bada norbait, Deabruac bere mingaña loturic diola, lotzaren medioz bere becatuac confesatzeco, ez dala ya izango naico ez duenic libratu, lotza onen socarequin arrastaca Ynfernura daraman Etsai gaiztoaren mendetic: Solve vincula colli tui, captiva filia Sion. Hau da bada, nere Christavac, Deabruac duen arma sendoetatic bat, animaric asco beretzat irabasteco, valiatzen dala, len becatu eraguiteco quendu zien lotza hura bera biurtzen diela ayec ez confesatzeco. O, lotza madaricatua, lau itz confesioan esanarequin quendu litequeana, ta au eguiten ez dalaco eternidade guztian pena, tormentu, ta nai gavez iraungo duena! Hau da bada, nere Christavac, viurtzenaiz esatera, Demonioac duen lazoric indarzuenetatic bat animaen contra: ecce lupus guttur ovis apprehendit: Onequin bada, San Agustin andiac dioen becela, eguiten du Otsoac ardiarequin eguiten duena; ta cer eguiten du onec? achitzen duan becin laster eztarria atzaparraquin estutzea, modu onetan zein Arzaiac, edo Chacurrac sinisturic quen dagioten. Guisa berean, nola daquian Ynfernuco Otso amorratu onec becatari bati bere anima salvatzeco beste erremedioric guelditzen etzaiona, ezpada bere becatuac ongui confesatzea, eguiten duena da ascorequin, lotzaren videz eztarriac estutzea betico galditean. Yzan diteque nere Christavac gauza erruquiagoric hau baño? sinis lezaque iñorc, gracia, ta misericordiaren tribunal artan bertan bat condenatuco dana? lau itz ez esatearren betico gloria galduco duena? ta gere remedioraco emanic digun armaric sendoenaz Ynfernuco Etsai gaiztoa baliatuco dala guri guerraric andiena eguiteco?

Orregatic miraz beteric esaten du San Ambrosioc; Remedium nostrum fit ipsi Diabolo triumfus. Demonioac bere engañu, tentacio, guezur, ta traza galduaz gu galdutzea, da neque andia, nere Christavac; baña guc, berari igues eraguiteco, bera osticopean sartutzeco ditugun armaz, gu errenditzea? gure defensaric andienaz gu coguitzea? guere remedio bacarraz gu condenatzea? da izan alitequean desdicharic andiena. Ea bada, nere Christavac, beste dembora batean Capitan famatu batec bere Soldaduai esan cien ura bera, esango dizuet

gaur nic zuei ere; aut vincedum, aut moriendum; edo ill, edo venzutu; ez dago beste remedioric, edo venzutu lotza zorigaiztoco ori, pecatu mortal guztiac aleric utzigave confesatzeco, edo ill secula guztian Ynfernuco tormentu gogorrac padecitzeco. Baña izango oteda gure artean iñor, instante batean igarotzen dan lotza guchi batequin ez ausitzearren, eternidade guztian onequin penatzen egon nai duenic? Ha nere Christavac! O, eta norc eguin leiqueen orain guri eguiten zaigun partidua, lotza zorigaiztoco hau dala medio condenatu ziran anima triste ayei? O, eta cer pocic confesatuco lituzqueten beren pecatu guztiac, ez guizon baten aurrean bacarric, baita ere Mundu guztiaren aurrean! Bada becatari, aimbat urtean lotza dala medio pecatu ichusi ori confesatzea azartzen etzerana, ez dezu beste remedioric, edo venzutu lotza zorigaiztoco ori zere becatu mortal guztiac osoro confesatzeco, edo condenatu betico. Aut vincendum, aut moriendum. Eguia hau ongui pensatzea bacarric asco litzaque, batere zenzunic debana venzuturic guelditzeco. Esan degun onetatic claru esagutzen bada ere, cein calte andicoa dan lotza zorigaiztoco hau becatari tristearentzat, are claruago esagutu dezan, betico venzuturic guelditzeco, valia gaitecen arrazoeaz, ta lenvicicoa izan bedi, beguiraturic Jaungoicoaren aldetic.

Ea bada pecataria, galdetzen dizut Jainco beraren partetic, zer da isitlltzen dezuna? Zer da lotza zorigaiztoco orrequin or zere viotz barrumbean ezcutatzen dezuna? Zure beguien aurrean, Jauna, deadar eguiten zuen San Agustin andiac bere confesioetan (Lib. 10. con, cap. 10), ez da ezcutaditequeanic, ta hau ala izanic; quid ocultum esset in me, etiamsi nollem confiteri tibi? Zer eduqui nezaque nere viotzean gorderic, edo nola eguin nezaque zure begui arguian ez icustea, nic itsillic iduquiarren, nic confesatu nai ez arren? Te mihi absconderem, non me tibi; onequin eguingo nuqueana izango litzaque ez ni zugandic escutatzea, bai zu nigandic; eguingo nuque secula guztian zure aurpegui ederra ez icustera nere burua condenatzea, ta ez nere viotzaren barrumbeco toquiric ezcutatuenetan igarotzen dan guztia zuc ez icustea. Orain bada becataria, baldin Jaincoac arguiro icusten badu or zere barrumbean gorderic dezun becatu ori, certaco da zuc itsilltzea? baldin Jaincoac Mundu guztiaren aurrean aguertuco badu, zertaco da zuc ezcutatzea? bada itz bian guizon bati esatean dezun lotza ori ez venzutzearren, naico dezu guero, zuc orain ain lotzagarria deritzozun becatu ori, Munduan izan diran, ta izango diran guizon guztien aurrean zabaltzea, ta pregoatzea? Be-

raz neurrigave lotza gueiago iduqui bear dezu pecatu ori itsilltzean, cen confesore bati aguertzean: Onela itzeguiten dizu San Agustin andiac (Lib. 2. de vist. c. 4). Baña atoz ona pecataria, uste dezu, zuc confesonario orietatic batean guizon bati becatu ori confesatzea, dala lotza andico gauza, ain secreto andiaren bean bada ere? baiez eranzuten dezu? eranzun ezazu bada arren, orain zuc orren ezcutuan daducazun pecatu ori, batec gende onen guztiaren aurrean aguertuco balu deadarca esanaz, urlia da onelaco pecatua eguin duena, ezlitzaque zure lotza azcoz ta azcoz andiagoa izango? ez dago cer dudatu.

Bada cembat andiagoa izango da, Jaincoac berac zure pecatu ori aguertzen, ta pregoatzen duenean, esaten dizula David Erregueari bezela; Tu feciste oculte, ego autem faciam in cospectu omnis isrrael, et in oculis Solis; Nic, nic orraco pecatu ichusi ain escutuan eguinta, orain zere viotz barrumbean gordetzen, ta itsiltzen dezun ori, nic aguertuco det Ysrraelco gende gende guztiaren aurrean Eguzquiaren arguia bezin claru. Nic azquen juicioco egunean Aingueru, Guizon, ta Demonio guztiac daquiten moduan, aguer dedin zuc orren gorderic dezun pecatu ori; revelabo pudenda tua in facie tua. Ta orduan orrembat lotzaren costura aguertzea, izango da zuzaz, Demomonio guztiac eternidade baten burla, ta farre eguiteco gaia. Ta zuc orain aimbat secretoren bean guizon bat bacarrari esanarequin eguin dezaquezuna da, zere anima Jaincoaren gracian ipintzea, ta guero Ceruco Aingueruacgandic betico alaba tua izatea. Ez deritzazu bata bestearen artean diferencia andi: dagoena? Bañan Jauna, dio batec, nic enzuera dedanez, beca tu ongui confesatuac berac ere aguertu bearrac izango bire dir: azquen juicioco egunean: iritzi onetacoac dirade Eleyzaco Ayta Santuren batzuec: biz ordu onean, ta izan bedi onela; ta cer uste dezu, beren becatuac bear zan damuarequin confesatu zituztenai servituco diela onec beren deshonrraraco? ez nere Christavac, servituco die bai beren honrra, ta gloria gueiagoraco. Bestela esan zadazute, cer galdutzen du orain San Pabloc, berac esanic guc jaquiteac, demboraren batean izandu zala Eleyza Santaren perseguizalleric andiena? cer David Erregueac bere adulterioa Munduan ain jaquina dalaco? ta cer San Agustin Andiac bere pecatuac bere escuz escribituric utzi zituelaco? Sta. Getrudisec, Sta. Maria Magdalenaren egun batean, icusi zuen Santa andi hau soñeco guztiz eder batequin janciric, baña golperic andiena eman ziona izandu zan, icustea nola soñeco hura aurquitzen zan arri preciatu, izarrac berac baño, argui gueiago eguiten zutenaquin bordaturic; ta aditzen eman ci-

tzaion Santari cen arri ayec ciradela Mar.ª Mag.ªc, eguin zituen becatuac, ta aiezaz eguin zuen eguiazco penitenciareqn. ain arguitsu, ta eder viurtu zituenac.

Orra bada pecataria, nola pecatu ichusi oriec eguiazco confesio batec viurtzen dituen arri preciatutan, orra nola, lotza ematetic urruti, betetzen duen anima honrraz, ta gloriaz Jaincoaren beguietan. Baña pecatua lotzaz itsilltzen bada, orduan guelditzen da lotzagarri beti betico bai Jaunaren, ta bai Mundu guztiaren beguietan.

Bigarren arrazoea, lotza zorigaiztoco onen contra, dago beguiraturic Deabruaren aldetic. Vste dezu pecataria, zuc aimbat demboran ezcutuan daducazun pecatu ori, iñorc ez daquiela zuzaz campora? ori pensatzen badezu, bete betean engañatzen zera. Zure Etsairic andiena beguira dagoquio, badaqui bai, ongui gorderic daduca, zuzaz egunen batean farre ta burla eguiteco. Ta cer, orregan fiatzen zera? Tori bada cer dioen: Nic, dio, orain zuc ain ezcutuan gorderic daducazun pecatu ori, nic azalduco det, nic aguertuco det, nic deadarca pregoatuco det. Ta dudagave, ala guertatuco da Jaincoaren tribunal estu artan zere vicitzaren contua ematen icusten zaituenean. Orain bada pecataria, izan liteque lotza zorigaiztocoagoric, Deabruac ain claru Jaincoaren aurrean, ta zere zorigaiztoan aguertuco dizun pecatu ori confesioan itsilltzea baño? ez dezu bada cer dudatu, pecatu orrec azaldu bear du, ez da or cere viotz barrumbean betico escutaturic guelldituco; edota orain aguertu bear du confesioco Sacramentuan, edo guero Jaincoaren tribunalean: edo orain confesatu bear dezu, nai badezu salvatu cere anima, edo orduan aguertuco du Deabruac zure condenacioraco. Beguira ezazu ongui orain, beguira ezazu izan alitequean lotzaric, ori baño zorigaiztocoagoric.

San Norbertoren vicitzan contatzen dala dio Surioc, cen Santu hau aurquitzen zala Eleyza batean Sacerdote, ta beste gende ascoren artean endemoniatu bat conjuratzen, azi zala Demonioa han aurquitzen ziran ascoc confesatugave zeduzcaten pecatuac deadarca aguertzen, ongui confesaturic zituztenetatic alebat aotan artutzen etzuela; ta ala beren conciencia garvi etzuten guztiac lasterca irtetzen zirala Eleyzatic, beren buruac ain lotza andian ez icuste arren. Bañan nora igues eguitea uste dezu pecatari tristea, Jainco beraren, ta Aingueruen aurrean, Ynfernuco Etsai gaiztoa zure pecatuac aguertzen asitzen danean? nola uste dezu zure Etsai amorratu oni bere aoa ichitzea? badaquizu nola? cerorrec orain ongui confesatuaz: ori dala dio, San Agustinec, Etsai gaiztoari bere aoa ichitzeco mo-

dua: qui seipsum acusat in pecatis suis, hunc Diabolus non habet iterum acusare in die juditii. (Ser. 66. de tem.). Orain bada pecataria, zer da Jaincoaren tribunal izugarri artan gueien larritu, ta estutu zaitzaqueana? ez besteric, ezpada, orduan cere pecatuac ain claru cere Etsaiac aguertzeac: onec emango dizu susto, icara, ta bildurric andiena. Bada berbertatic ichi albadaguiqueozu haoa, orduan aiezaz zu ez acusatzeco, bertatic betico mututu al badezaquezu, zuc orain zere pecatuac lotza utziric confesatuaz, ez da izango izan alditequean eraqueriaric andiena, zuc orain lotzaz ez confesatze arren, zere favorean dituzun armaric sendoenac, zerorri calteric andiena equiteco, bere escuetan entregatzea? Are claruago ezagu dezazun cembat caltecoa dan zuretzat lotza zorigaiztoco ori, adi ezazu exemplo miragarri hau. Contatzen du Vincencio Velvacencec vicitu zala Erroman Caballero guztiz principal bat berari zegoquion Señora aberats, ta virtute andico batequin ezconduric. & (Spec. exem. 19. consio. Exemp. 7. Plat. 19. fol. 504.)

Yrugarren arrazoea lotza zorigaiztoco onen contra dago, beguiraturic Confesorearen aldetic. Quid erubescis, esaten dizu pecataria, San Agustin andiac; quid erubescis o homo confiteri? pecator sum, sicut et tu. (In Ps. 66). Cerc lotzatzen zaitu guizon triste, andre argal, doncella bildurtia? Cerc orrela lotzazen zaitu ceradena cerala pecatu ichusi ori niri confesatzen? baldin ni banaiz zu becela pecataria? baldin ni banaiz zu becela guizon argal, ta triste bat? ni banaiz zure pasio, ta inclinacio char, ta galduaz janciricaco bat? quid erubescis? cer esan alceguinquet, zuc bezela nic ecin nezaquanic? Zu bezela ni banaiz pecataria, cer pecatu confesa alceguinquet nic jaquin, aditu, edo iracorri ez dedanic? bada baldin zu becela pecataria ni izanic, ecin esan, edo confesa albaceinquet pecatu, ta maldaderic eguin, aditu, edo iracorri ez dedanic, ta orregatic novedaderic chiquiena eguin leiquedanic, cerc bildurtzen zaitu? quid times confiteri, homo sum, humani a me nihil alienum puta. Oyec dirade pecataria, lotza zorigaiztoco ori deseguinzeco, San Agustin andiac beguien aurrean ipintzen dizquitzun arrazoe cer eranzunic ez dutenac. Aurquitzen dirade Confesore bategan lau gauza, zeintzuei beguiratu; ta oyec beroc dirade, pecatuac confesatzen batec daducan lotza zorigaiztoco hau deseguincen dutenac. Lenvicicioa da, Confesorea dena dala guizon miserable, ta argal bat izatea, ta dan Santuena izanagatic, menturaz zu becela pecatuan erori dana, edo erorcearen bildur dana; onetan ez dago dudaric: orain bada ascori ichazten zaion gaiz baten bildurrez dagoenari,, zein berari pega da-

guion, esaten baliote, Vrlia gaitz arc arrapatu duela, onezaz mira, edo novedaderic eguingo luque? ez eguiazqui, bai arrapatu duen arzaz erruquituco litzaque, ta cein bera arrapatu dezan gueiago bildurtuco litzaque. Milla bat escutu ostu dituenac aditzen badu, besteac amar, edo oguei ostu dituena; ez da bereala oroituco berac eguin zituen lapurretaz? cer daquizu bada zuc pecataria zere biotz barrumbean lotzaz ezcutatzen dezun pecatu ori berori eguin ote duen zu aditzen zaituan Confesoreac? ta ala bada, uste dezu pecatu ori aditzean aserratuco dala zure contra? ez pecataria, erruquituco da bai zuzaz, eta emango diozu motivo berri bat bere pecatuaz oroitzeco, ta berriro arzaz damutzeco.

Bigarren Confesore bategan beguiratu bear dan gauza da, onec pecatuen duen noticia. Ta bestela esan zadazu, amar, oguei, edo asco gueiago urtean Confesore dan batec cembat pecatu mota aditu dituela pensatzen dezu? cembat vider joco ote zuen bere belarrietan, zuc orren gorderic dezun pecatu orrec berorrec? cer bada novedade andiren bat eguingo diola uste dezu zugandic ori aditzeac? Jauna, ez da posible Munduan dan Confesorec aditu duela, nic eguin dedan pecatua becin andi, ta ichusiric. Ala uste dezu? engañatzen zera bete betean, edo Deabruac engañatzen zaitu pensatzeco modu orrequin. Baña biz ordu onean ez duela aditu. Ez daquizu zuc liburuetan escribituric aurquitzen dirana Guizonac eguin, ta eguin aldizaqueten pecatu mota guztiac? bada Confesore orrec adituaz, edo iracorriaz badadaqui pecatu ori, certaco da zuc ezcutatzea, certaco itsilltzea novedaderic chiquiena eguingo ezpadio? Orra nun dan claro aguiri, lotza ori dala eraqueriaric andiena, dala zure animari calteric andiena eguiten diona. San Felipe Neric Cerutic zuen argui andiarequin icusten zituen claru bere penitenteac confesatzean itsilltzen zizcoten pecatuac, ta ala ocasio batean, bere oñetan zegoen persona bat pecatu bat confesatzeco lotzac arturic azi zan bildurrez icara, ta itzic ecin asmatu zuela; orduan esan zion Santuac, cerc bildurtzen, ta mutututzen zaitu? Jauna, eranzun zion, cerren pecatu bat confesatzean aguitz lotzatzen nazan: erruquitu zan Santua, ta esan zion, nic aguertuco dizut zuc eguin dezun pecatua; ta ala, zan becela ipini zion claru beguien aurrean. Orain bada pecataria, izango cenduque lotzaric onela, cerorrec esangave, zure pecatuac daquizquien Confesore bati ayec confesatzean? ori ez litzaque lotza izango, ezpada eraqueria, ta burugavetasunic andiena. Bada Jaincoac claru claru icusten ditu, etsaie ez bere begui guztiz arguiai ezercho ere ezcutatzen.

Ta Confesoreac berac ezpaditu ere San Phelipe batec zituen Ceru arguiac, badaqui bere buruagandic zure argaltasunaren berri, badaqui ez dana pecaturic guc ez gueinqueanic, baldin Jaunac escu santutic utzico baligu; ta berri, ta esaguera hau duen guizon bati zer novedade eguingo dio zure miseria, ta argaltasunac? Lotza zori gaiztoco hau venzutzeco, irugarren gauza Confesore bategan beguiratu bear dana da, zuc berari confesatutaco becatua, secretoric estu, ta gogorrenaren bean gordetzeco daducan obligacioa. Confesore batec confesioan aditzen dituen pecatuac gordetzeco duan obligacioa ain da estu, ta gogorra, nere Christavac, nonta ecin aguerlezaquean aietatic ale bat vicitza bera importa valio ere, ez eta Erreinu bat guztico gendea galduco baliz ere, ta itz batean esateco, ecin guertaliteque Ceru guztiaren bean ain lance esturic, ayetatic ale bat aguer lezaqueanic. Ta emendic ateratzen dan gauza da, cen orobat dala Confesore bati confesioac pecatuac esatea, nola aitz, edo arbola bati confesatzea; onetan lotzaric izango zenduque? adi ezazu bada San Agustin andia; id quod per confesionem scio, minus scio quam id, quod nescio. (citat. in Ps. 66). Nic confesiotic daquidan gauza, dio Santuac, daquit, ezdaquidangauza bera baño are guchiago. Esan liteque gueiago? bada ez dago onetan dudaric, nere Christavac, bada nic ez daquidan gauza galde nezaque, jaquiteco aleginen batzuec eguin nitzaque, edo aren gañean itz eguin nezaque: bañan confesiotic daquidan-gauzaren gañean, ez itz bat eguin nezaque, ez galde iñori eguineguioque, ez señaleric chiquiena emanezaque confesiotic daquidan gauza aguer litequean moduan. Yzan liteque hau baño mututasun andiagoric? Esaten dute Soliman Turcuen Erregueac zituela amar criadu mutuac, bere asmo, ta eguiten zituen gauzac iñorc ez jaquiteco, baña oyec miaz ezpazan ere, siñuaz cerbait aditzen eman zezaqueten; bañan Confesore batec ez siñuz, ez itzez, ez bestelaco moduz dan señaleric chiquiena eman lezaque; bada onembeste bat secretoren bean gorde bear dan gauza bat esatean, cer lotza batec eduqui lezaque?

Laugarren Confesore bategan beguiratu bear dan gauza da, nere Christavac, zen Xpfo gure Jaunac oni Sacramentu santu onetan eman dion escu ta poderea ez dala zuri calteren bat eguitecoa, bai pensa-alzezaquean on, ta mesederic andiena. Emen Munduco Tribunaletan, dio San Juan Chrisostomoc, gaitzquille bati tormentu, edo beste moduz bere maldadeac confesa erastea, dala mereci duen castigua emateco; baña confesioco tribunal misericordiaz betean orobat dala pecatua confe-

satzea, nola bereala barcatzea. Orain bada pecataria, baldin zuc bear dan damuarequin zere pecatuac confesatu azquero, ezpadu Confesoreac beste podereric, ezpada ayec zuri barcatzecoa, zu Deabruaren mendetic libratuta Jaincoaren gracian ipincecoa; zerori zerade, oriec itsillduaz, zere anima betico condenatzen dezuna. Cer bada, orain lotza guchi bat ez venzutze arren, naico dezu ayec eternidade guztian confesatzen egotea, lotza, ta afrentaric andiena orretan padecitzen dezula, baña remedioren alegave?

Laugarren arrazoea lotza zorigaiztoco orren contra dago, beguiraturic lotzaz itsilltzen duen pecatuaren aldetic. Zuc eguin dezun pecatu ori izan bedi, izan alitequean andi, ichusi, ta belcena; zuc ori confesatzeco daducazun lotza orrec pinta daguizula colore, ta irudipenic bildurgarrienaz; culpa ori, dio San Bernardino Senacoac, ez duela iñorc lenago eguin pensatzen dezu? bada eguin dute menturaz, ez bacarric ceimbat pecatari emen bertan aurquitzen diranac, baita ere asco Santu andi orain Jaincoa gozatzen aurquitzen diranac. Pecatu ori da seigarrengo mandamentuaren contra? cembat, eta nolacoac eguingo otezituzten Sta. Maria Egiptiaca, Thais, ta Pelagia batec andre galdu eguinic vici ciranean? da adulterioco pecatua? eguin zuen San Bonifacio batec: da echizeriacioa? eguin zuten Santa Anastasia, San Cipriano, ta beste ascoc. da lapurreriacoa pecatu ori? eguin zuten bada San Dimas, Mucio, Moyses Abad, David Monge, Landerino, ta besteac; da fedearen contracoa pecatu ori? eguin zuen bada San Marcelino Erromaco Ayta Santuac.

Bada confesio eguiazco baten bidez, pecaturic, ichusi, ta belzenac, gaur badira Santu andi ascoren honrra, ta gloria, izan bedi zuc itsilltzen dezun pecatu ori alditequean andiena, ez da izango ori ez confesatzea pensa litequean eraqueriaric ichusiena? Baldin eguiazco damu, ta propositoarequin batec bere pecatu mortal guztiac confesatzea (oyec badira ere infernuan diran Demonio, ta condenatu guztiac eguin dituztenac baño azcoz gueiago) asco bada, guztiac barcaturic, Jaincoaren Seme maite eguinic guelditzeco, cer izan aliteque oyec confesatzea eragozten duen lotza zorigaiztocoa baño galgarriagoric? ("Contatzen du Henrico Engelgravec: : P. Par. plat. 20. fol. 508") Lotza madaricatu hau deseguinzeco, bostgarren arrazoea aurquitzen da zere animaren aldetic, ta onezaz Espiritu Santu Jaunac berac abisatzen zaitu; pro anima tua ne confundaris dicere verum: bederic zere animagatic, esaten dizu, etzaite lotzatu eguia confesatzean. Zere animagatic? bai pecataria; zere ani-

magatic; ta bestela esan zadazu; cembat icara, cembat larri, zembat estutazun, ta cembat susto ez dizquitzu ematen or biotz barrumbe orretan ain gorderic daducazun pecatu orrec? Non est pax impiis, dicit Dominus. (Ysai. 48. v. 22): Ecin aurquiditeque sosiegu, ta paqueric pecatari baten viotzean, dio Jaincoac, bere animan pecatua escutaturic daducan bitartean. Etzerade contuan erorzen? ez dizu experienciac iracasten zere biotz barrumbean gavaz, ta egunaz, instante, ta puntu guztietan janaz zaduzcan har orrec, nola zere diversio, ta gusto guztiac biurtzen dizquitzun naigave, ta samintasunic andienetan? ha conciencia, conciencia! zu estadu charrean aurquitzen zeranean, ez du ecerc alivioric ematen; ez du ecerc divertitzen; ez du ecerc poztutzen. Ycusten, esagutzen, ta sinistzen dezu, baldin federic badezu, pecatu ori lotzaz itsilltzen dezun bitartean, galtzen dituzula eguiten dituzun obra on guztiac, Sacramentu santuac ez dizutela valio ezpada zere calte gueiagoraco, indulgenciac alferric diradela zuretzat; ta onela igarotzen dituzu zere egunac, cere vicitza orrec gueiago dirudiela condenatu betico eriotza: aditzen badezu auzoan norbait aguitz gaitsotu dala, icaratzen zera; agoniaren otsac izutzen zaitu; norbaiten illberriac zeregandic campora ateratzen zaitu; ta ez da beñere zure viotza paqueaz aurquitzen.

Orain bada pecataria, izango ote da moduric zuc cere burua orrembat tormenturen mendetic libratzeco? Zuc cere viotza sosiegu, ta paque on, ta eguiazco baten ipinceco? bai pecataria; ta zerorrec chit erraz eguin dezaquezun gauzarequin dicha ori zere dezaquezu: ez dezu besteric bear ezpada, lotzaz itsilltzen dezun pecatu ori, eguiazco damuarequin confesatzea: pro anima tua ne confundaris dicere verum: ea bada ongui pisa ezazu orain ori itsilltzean padecitzen dezunarequin confesatzean padecituco zenduqueana: esatean, edo confesatzean, padecituco dezu, instante batean igaroco dan lotza guchi bat; itsilltzean berriz egun, aste, ill, ta urte etan padecitzen dituzu pena, naigave, icara, larri, ta sustoric portitzenac. Bada norc naico ez du instante bateco lotza pusca bat sufritzea, ill, ta urte ascoco tormentuetatic libratze arren? ta cer etzerade orain, ta orain ere pecatu ori confesatzera azartzen? bada ay zure tristea! bada estadu orretan Sacramentu santuac recibitzen badituzu, ez dirade oriec zure betico galgarri baicic izango; confesatzen zeraden bacoitzean, sacrilegio izugarri bat eguiten dezu, comulgatzean zere condenacioco sentencia irinchitzen dezu: ta zure animac, estadu errucarri onetan aurquitzen dan bitartean, cembat culpa, ta maldade ura bezela edango ditu?

Ea bada anima, aimbat urtean lotza dala medio pecatuori confesatzera azartzen etzeradena, esan bear nazu arren, eguin dezu asmoa ez beñere pecatu ori confesatzecoa? nai dezu zere viotzean gorderic dezula illta, mundu onetatic bestera partitzea? aitatzeac berac larritzen nau. Bada asmo ori eguiña badezu, eguizu contu bertatic condenatua aurquitzen zerala: Tacitus damnaberis, qui poteras liberari confessus: esaten dizu San Agustinec. (in Ps. 96.) Baña ez det uste orren viotz galduaren javea izango zeradena, ez det uste orrembat gaitz zere buruari opa diozuna.

Bada baldin noizbait confesatzeco asmoa badezu, cergatic gaur eguingo ez dezu? certaco nai dituzu artu luzapen andiagoac? certaraco iduqui nai dezu zere viotza dembora gueiagoan orrembat tormenturen artean? ez daquizu gueroco utzitze orrec ipincen zaituena beñere ez eguiteco perillean? ez daquizu gueroco utzitze orrec lotza ori, azi, ta gueituco dizuna? ez daquizu guero baño guero gueiago gogortuco dana zure anima, ta gogortasun orrec utzico zaituena indargave zere erremedioa villatzeco? Orra bada nai badezu, cer claru esagu dezaquezun lotza zorigaiztoco orrec ceimbat calte ecarten dizquitzun beguiraturic cere animaren aldetic. Azqueneco arrazoea da, zen lotza zorigaiztoco ori venzutuac, ez bacarric libratzen zaituela orrembat estutasun, ta tormenturen artetic, baita ere, graciaren videz, ipincen zaituela betico coroa, ta gloria irabasteco videan. Baldin carcela batean egunetic egunera urcamendico sentencia ichoten dagoen guizon bati eman nai baliote andic libratzeco modua, uste dezu luzapen-en batzuec artuco lituqueala, andic ez irtetzeco? pensatzen dezu libratzeco modu ura cerbait necosoa izan arren, ez luqueala berbertatic obratan ipinico? bada zuc daquizun ambat demboran pecatu ori lotzaz itsilltzen dezun anima tristea, zu aurquitzen zeran estadua azcoz, ta azcoz gaiztoagoa da, guizon arena izango litzaqueana baño; bada harc instanteric galdugave eguingo balu beragan dana andic libratzeco, zergatic zuc eguingo ez dezu azcoz gueiago importa dizula? baldin guizon ari esango baliote carcela artatic irtetzeco, bere pecatua confesatzeaz besteric ez duela bear, dudaricgave, guztiac aditzen moduan esango luque; bada etzaitzu zuri orrembat escatzen, bacarric escatzen zazuna da, guizon bati secretoric andienaren bean confesatzea. &a:

O. S. C. S. R. E. Fray Juan de Aijuria. Año de 1800//

(1806)

VESPERTINO

A minore usque ad mayorem omnes avaritie student.
Jeremie. cap. 6, v. 13.

Ondasunac dira arantza ta larrac, dio JXptoc. Gauza bigatic eguiten du Salvatzalleac berdincuntza edo comparacio hau; ala nola berenez ta erraz jayotzen diran arantza ta larrac, ala jayotzen ere dira erraztasun guciarequin guizonaren bihotzean larrac, edo cequentasuna; ta ala nola dan chit nequeza, edo, casi ecinquizuna larrac errotic arrá-catzea ta ateratzea, guisa berean nequez des-errotutzen ere da guticia, bein mempeturic arturic ta bereturic daducan bihotzetic. Hau bera aditzera ematen zion Ysrraeleco erriari Profeta Jeremias-ec esanaz; guciac, chiquitic andirañocoac, emanac daode cequentasunari,, a minore usque ad majorem omnes avaritie, student: beguira emen erraztasuna, ceñarequin etortzen ta eldutzen dan bat cequen ta cuticioso izatera. Esaten die Jaunac ece, bialdu diztela Profetac, bere icenean esan daguieten, uzteco edo larga dezatela vicio hau,, ta erac eranzun zuten, ez ditugu enzungo,, et dixerunt, non audiemus: beguira emen, vicio hau largatzeco nequea. Cequenac izatera eldutzeco erraztasunaren gañean izango da Sermoe onen 1° puntua. Vicio hau errotic edo sustrayetic ateratzeco dagoen nequearen gañean izango da 2° puntua. Onerataco esca dezagun gracia, esanaz Virginari AE Maria //

1ª P. Gauza nequezcoa da, aberatz bat salvatzea,, dio Jaungoicoac. Sentencia icaragarria, sentencia izugarria, sentencia, largoi palso ta guezurtitzat iduquico litzaqueana,, nasbaguetu edo esan ezpalu guezurbagueco eguia berberac. Arrituric gueratu ziran Dicipuluac, sentencia ain bildurgarri bat aditzean. ¿Miratzen zerate, esan dizuedanaz, galdetzen die Maiŝuac? nequeza da, nere semeac, biurtzen naiz esatera,, nequeza da Aberatz bat salvatua izatea: eguiaz esaten dizuet ece, errazago dala Gamelu bat jostorratz baten begui edo chulotic igarotzea, Aberatx bat ceruetaco Erreiñuan sartzea baño: Emen izandu zan Apostoluen icara ta bildurra. Arrituric cordebagueturic eta turbaturic, abiatu ziran beren artean galdetzen, ¿cein salvatuco da? galde oni eranzun zien Jaunac,, guizonentzat ecinquizuna dana, Jaincoarentzat da eguinquizuna,, indartutzen zuala eranzuera onequin len esan zietena,, Sn. Juan Chri-

sostomoc ta Sn. Gregorio andiac azaltzen duten becela. Ez ezazue uste izan, esaten dizuet Christauac, ecin salva litequeala aberastutzeco deseo ta gogoac dituana, ta bein aberastu ezqueroz bere biotzean ondasunac itsatsiric daduzcana; baña ain da nequeza ece, bear bearra da onetaraco gracia oi-ez bat, Jainco gucialdunaren colpe bat, ta bere jaincozco omnipotenciaren mirari bat. Baldin jaquin nai badezue, CC, certan dagoan dificultade edo neque au, adi ezazue San Pablo Apostolua,, aberatz eguin edo izatea nai dutenac, dio, erorten dira Deabruaren laquio ta tentacioan, eta gogo opá ta deseo vano ta caltetsu ascotan, ceñac leice-ondatzen duten guizona erioan ta galtzean, bada gaitz ondore gucien sustraya da guticia. Salvatzallearen ta bere Apostoluaren bi sentencia oec bete bear guinduzquete gucioc bildur osasungarri batezaz, Apostoluacquin eguin zuan becela; ezagu-erazo bear liquegute perill andia condenatzeco, ceña daducaten, aberatz izatea gogotic nai dutenac; aleguiñ ta bear eraguin bear liquegute erbestutzen ta botatzen gugandic ondasunacganaco zaletasun gucia, ipiñi ez dezagun, ugaritzen badira ere, gure bihotza ayetan. Baña icusten dana da, ece, izanagatican ain icaragarriac, ez dutela eguiten ez sortutzen bildurren aleric: guizonic cequenenac, guticiosoenac, interesari gueiago ichasten zaionac, enzuten ditu ondasunac, icararicgabe, guibel andiarequin, ta sosegu ederrean, guciz sinistaturic ez dutela itz eguiten berarequin. ¿Ta badaquizue, hau nondic datorren? iñorc bere burua cequentzat ez iduquitzetic: batzuec ematen dioe cequentasunari ta beren guticiari onzurtearen edo economia prudente baten icena; beste batzuec deitzen dioe providencia edo gaucen ongui beguiratze bat; beste batzuec deitzen dioe premia, edo beren estadua sostengatzecoarena, edo beren familia mantentzecoarena. Baña derizquiot ece, ez dala neque andico gaia icus-aracitzea, dirala chit asco guticioso oec, ceñen contra botatzen dituzten aditu dituzuten sentencia icaragarriac Salvatzalleac ta bere Apostoluac. //

Egui hau zuei adi-eracitzeco, ta onezaz garaituric uzteco,, asco izango nuque, Ysayas-équin ta Jeremiasé-quin esatea ece, dala vicio hau ain generala ta guciacquicoa, nonda, chiquitic andirañocoac escumatzen edo entregatzen diran berari: Ascoco nuque Sn. Juan Chrisostomoren autoridadea,, ceñec segurutzat esaten duan ece, izurri hau zabaldu dala Mundu gucitic, vicio onegandic libre arquitugabe, ez aberatza ez pobrea, ez andia ez chiquia, ez zaharra ez gaztea, ez Principea ez mempecoa, ez elizaquia ez munduquia,, bada etzion barcatu Apostoluen batzarreari ere,, arquitu zuan Judasen bihotz barrene-

raño sartzeco modua, ta maldaderic nazcagarriena eraguiteco bidea. Eguia onen billa-bide edo pruebaraco ezarri nezaquequizue gucien abo-oza ta testimonioa: Echejaunac esaten due ece,, ez daquiala, cer concienciarequin mercatari ta tratalariac jasotzen dituzten ain gora beren salgaiac edo generoac,, ta nola eguiten dituzten aurrerapen ta irabaci ain andiac,, beren aboa dala beren leguea,, orregatican dagoala gauza gucia ain galesti,, ta ecin ecer erosi lezaqueala: Mercatari ta Tratalariac esaten du ece, ez dagoala diruric cerequin pagatu eche-errentac,, ez daquitela nolaco concienciarequin jasotzen dituzten errentac, edocein ocasio ta aitzaquiaz valiaturic: Batac eta besteac quejatzen dira Oficialeen contra, esanaz; egungo egunenean ecin jantzi ta oiñdaztu litequeala, ain galesti saltzen dutelaco: Oec guztioc ematen dituzte queja samiñac Curialen edo Letradu ta Escribarien contra, mira eguiñaz eramaten dituztelaco derecho batzuec ain gañez eguiten dutenac. Batzuec mira irizten dioe ondasun andi, Vrliac irabaci dituanai; besteac arritzen dira araco lastertasunaz, ceñarequin eldu dan Sandia aimbat caudal bildutzera: Oec gorrotatzen dituzte bataren gira-bira ta inguruac; besteac nazcatzen dira besteen comercio ta tratuaz; alaco eran, nonta,, ez dago gauza sarriagoric aditzea baño, Mundu gucia dagoala guticiaz betea;, ta orrez guztiaz ere, guticia hau ez da agueri: Guciac dira beren irabacien defensore,, Mercataria bere tratuaren, Echejauna bere errenten, Curiarra bere derechoen, ta Oficialea bere jornalen.//

Baña guelditu zaitezten azquenic eguia onezaz, ¿ucatuco dezue, ecin conta-alá dirala,, aberatz izatea opatzen edo deseatzen dutenac? ez det uste atrevituco zeratela ucatzera: bada beguira emen, guticiaren lenvicico pausoa. Abiatzen da, ondasunac bildu ta pillotu nai dituana,, pensatzen ta meditatzen, cer bide artuco dituan, berearequin ateratzeco: beguiratzen du modua nola eldu dan bestea, gozatzen dituan ondasunen ugaritasunera; meditatzen ditu traza ta bideac, ceñaz valiatu dan bestea, bere caudalac bildutzeco ta gueitutzeco,, ongui beguiratzen du batzuen industria, oartzen da bestearen ibillte ta gu-ernuaren gañean; ta aututzen du onguien derizquiona. Abiatzen da bear eguiten firmezarequin; eguna ez da asco bere eguin-bide ta lanetaraco; ucatzen zaio atsedenari; gavá berdiña da egunarequin lanean; oeac ez dio servitzen ezpada prensatzat, ceñean tormentatzen duan adimentua idurideacquin, tratuacquin, asmacioaqn, ta oetan daodela dacusan dificultadeac alcarri ichastearequin: badatorquio aurrera ocasio on bat, eguiten du tratu zori-oneco bat, ta guitutzen du, (norc

daqui cembateraño?) bere caudala. Animaturic zorioneco guerta-era ta acerta-era onequin, goragotu ta igó nai du irabaci andiagoetara,, arteraño eguin (eman) dituan pausoac iduritzen zaizca gueldoac,, laburrá, iduqui duan irabaciá,, ta lasterrari ematen dio anditutzeco bere caudala; sartzen da empeñu berri ta andiagoetan,, moldatzen ditu lagun-guidá edo compania berriac,, eguiten ditu tratu berriac,, aguertzen ditu bide berriac; ta noiz guchien uste zanean,, ya da caudal baten jabe, irudide edo paper andi bat eguiteco asco dana. Vici dan echea estuegui da aimbat caudal cabitzeco,, alogueratzen da beste costu andiagoco bat;, apaintzen da echea aleguiñaz, maian jantzian ta familiaren portean, ceña gucia dan nai ta naiezcoa alaco caudala daducan guizon batentzat: onetaraco bear dute izan irabaciac chit andiac; baña, guztia eguiten da,, ceren guciraco ematen duan industriac. Ta beguira emen gavetic goiceraco bestera-anzá, edo, esan oi dan becela, zorri viztu bat. Guciac miratzen dira icusteaz tratu ain luce-zabal bat: batzuec cuiŝcurtutzen dira bere besaburu ta sorbaldez; beste batzuec galdetzen due,, ¿nola eguiñ al du guizon onec aimbat caudal? Baña guciac aitortzen due dagoala viciro al-dun ta aberatz. Ta derizquiozue, CC, ece, bildu izango dituala ondasun oec guciac concienciaco pureza ta garvitasunarequin? ez daquit nic: chit bildur izateco da, ez dirala izandu cilleguiac bere irabaciac; ceren Ispiritu Santuac dio ece,, aberaztutzeco lasterrari ematen diona, ez dala izango inocentea, ez libre egongo pecatutic,, qui festinat ditari, non erit innocens: Ondasunac, estreñan edo asieran bat batetan edo colpe batean irabazten diranac, azquenean ez dute iduquico bedeincacioric,, hereditas ad quam festinatur in principio, in novissimo benediccione carebit. Baldin colpe batean aberaztu diranen concienciac barrendu baguinitzaque; án icusico guenduque eguia, Ispiritu santuac esaten diguna.//

Cer erremordimentu ta utsiquiac, cer dudac, cer bildurrac,, alaco ta orrelaco erosquera edo saldura egondu ote zan edo ez ondo eguiña: alaco tratu edo sal-erosian, eraman ote zezaquean edo ez aimbat interes edo irabaci: saldu ote zitzaquean edo ez, onac balira becela,, au-eriatuac edo caltetuac zeuden generoac: becartu edo piŝutu ote zuan edo ez conciencia, valiatzean eroslearen jaquiñezaz, saltzeco berac nai zuan precioan,, edo saltzallearen ignoranciaz, erosteco precio beagocoan: pecatu eguiñ ote zuan edo ez, eguitean tratu debecatu bat,, ecarriaz ta sartuaz sal-gai edo genero debecatuac: cargatu ote zitequean edo ez cillegui sal-gai guciarequin, berac bacarric

saltzeco,, nai zuan precioan: izandu ote zan edo ez soberá ta gueieguia, alaco edo orrelaco tratuan iduqui zuan irabacia: Ytz batean,, ala aberaztu diranen bihotzac icusico guenduzque ichaso ecaitzez ta bagáz bete bat eguiñic,, icusico guenduque, paqueric ematen ez dioten zalantzazco ta dudaldizco bagá furiaz beteritaco bat eguiñic. Bañà, cer guertatzen da? Aditu J.Xptoc esaten duana: Antsia ta erremordimentu oec dira araco aci jaincozcoa, ceña ereñi zuan necazari cerucoac sortu ez dezan fruturic. Irabaci andi baten icustác edo beguiratzeac, ta abantalla andi baten esperanzác,, ichutzen ta lilluratzen due arrazoea, turbaitzen due adimentua, irabiatzen dituzte evangelioaren ta doctrina christianaren legue guciac, ta arrastatzen due vorondatea,, igaro dídin concienciaco bildur gucien gañetic.//

Baña, ¿cer diot? oraindic atseguiña eguiten da zuzentzeco ta justotzat emateco accio edo eguinbideac, ceñac sortutzen dituzten osasungarrizco bildur oec,, sinistaturic dirala escrupulocho chamar inpertinente batzuec. Concienciaco paque falso ta eriora daraman au irichitzeco, (ceña aserratzen eta gorrotatzen duan ain moduz Jaincoac Ysayas-en ta Jeremias-en aoz guticiosoetan;) valiatzen dira guticioso ta ondasun-en maitatzalleac bi principio edo arrazoe beguitandu oezaz. Lenvicicoa da, esatea ece,, caudalac aurratzeco ta bildutzeco beren modua bera gordetzen dutela beste guztiac ere;, Ta baldin gaizto balitzá, ez luquetela eguingo aimbatec; ceren ez dan sinisgarria, oec gucioc condenatu nai izatea: Bigarrena da, esatea ece,, asco personac exemplo ta oitura onetacoac, sacramentuac maiz artzen dituztenac,, guticiaco señale ta tacharen alericgabe eguiten dituztela alaco tratu berberac, ceñatatic ateratzen dituzten irabaci viciro arrituac;, Ta baldin irabaci-bide oec balirá ez-cilleguiac, bertatic largaco lituzquetela; ceren, diote, dirala chit jaquitun ta iracasiac, ta ongui daquizquitela beren obligacioac;, ceñagatic ez daducate escrupuloric danic ariñená, jarraitzeco oen exemploari. Baña bi arrazoe oec ez dira asco izan bear paquetutzeco concienciac: ez lenvicicoa,, ceren chit ongui guerta liteque ta da sobera sarritacoa, izatea accio bat ez-cilleguia,, ta orrez guztiaz ere ascoc eguitea: Ta ala, esaten digu Yspiritu Santuac exodo deritzan escritura sagraduco liburu batean,, ez daguiozula jarraitu gendechari, gaizqui obratzeco, ta etzaitecela gaiztoen iritzia-ganatu, bide zucenetic des-bidetutzeco; hau da, azaltzen du San Agustinec,, ez derizquiozula daramazula bide ona, dacusulaco, ortic asco dijoacela,, badá, atzenbaguea da barballoen cembatea edo numeroa,: ez bigarren

arrazoea ere,, ceren San Juan Chrisostomoc esaten digunez, ain erroturic eta sustraituric dago guticia guzon guztien bihotzetan ece, ez daode libre argandic, virtute zoli sendo batean cimendaturic daodela diruditenac ere.//

Baña, onec guztionec ez dio mellaric eguiten guticiosoari; berarequico indar andiagocoa da, icustea, ascoc eguiten dutela berac eguiten duana: ta berac christau ontzat ta Jaincoaren bildur andicotzat daduzcanen exemploa, da beretzat cimendu edo abe sendo bat iduquitzeco cillegui ta inocentetzat, berac eguiten duan guztia. Cimendu beguitandu oequin gozatzen ta paquetutzen da bere conciencia,, atertutzen dira araco inquietacioac, araco dudac, araco quezca ta bildurrac, estreñacoan iduqui zituanac; ta guztia guelditzen da paque guibel andico baña perilleco batean. Vstea eguiñic bide zucenez dijoala, zabaltzen diozca interesari aice-zapi edo vela tolestu guciac; sartzen da empeñu berrietan, sot-arquitzen edo asmatzen ditu tratu berriac, moldatzen ditu ichequera edo compañiaberriac, billatzen ditu modu berriac,, ta baldin irabacia andia badá, ez dio ajolaric, ta ez da guelditzen beguiratzera, ote diran cilleguiac eta onestoac modu ta bideac, ceñaz valiatzen dan: anditutzen da caudala, baña caudalarequin batean anditutzen ere da beragan ichequitasuna,, ta sututzen iracequitzen ta gartutzen da gueitutzeco opá ta deseoa: antsia onequin guztia daduca justotzat, guztia cilleguitzat, ta guztia inocentetzat. Esaiozue berari, perill andia dala animaraco tratu hura edo bestea, ceñaz valiatzen dana, ta berac eguiten duana;, edo dala soberá ta gueieguia irabaci hura edo bestea; edo ez dala justo ta cilleguia bide hura edo bestea, ceñaz valiatzen dana;, edo dala bidegabeco ta usuraria eramatea, gauzac valio duan baño gueiaago, saltzen diolaco epetan; dalá ez-cilleguia, salgai debecatuen tratua;, dala logreria garbi ta legueen contracoa, saltzecoac estancatzea,, saltzeco, berac nai duan eta nai duten precioan: esan ta esaiozcazu onelacoac ordu onean, ¿baña cer mella eguingo due alacoagan? ¡ah! laster adituco dituzue bai bere abotic icen eder oriec,, esanaz, zeradetela, ezjaquiñ, escrupuloso, simple, lelá, ta gatzbagueco batzuec,, ta isquioca, burlá, ta parraca, eranzunaz; Theologoai etzatela aditzen alaco gaucetan.. ¿Certaraño ez dator, estadu onetan guizon bat,, ta cer ez luque eguingo? salduco luque bere anima, bere caudalac pillotutzeagatic,, nihil est scelestius quam amare pecuniam, hic enim et animam suam venalem habet: ta eguingo luque escrupuloren alericgabe:, ceren, San Agustinec dioen becela, izanagatican pecatuac izan-alitezquean andi ichusi ta nazcagarrie-

nac, baldin guizonac maiz eguiten baditu, oitutzen da ayetara; ta oitura onegatic, edo ez daduzca pecatutzat,, edo badauzca ere, bacarric daduzca ariñtzat,, pecata quamvis magna et horrenda, cum in consuetudinem venerint, aut parva aut nulla creduntur. Ta beguira emen, cergatic dan senda-eciña, esateraco, gaitz ta izurri gaizto hau.//

Jaincoa da al-duna, arrietatic Abrahanem semeac eguiteco,, esaten zien San Juan Bautistac Fariseoai ta Saduceoai; da esatea, azaltzen du San Agustinec, ez dago guizonic ain bihotz gogorreco ta setá gaiztocoric, nonda ecin bigundu ta samurtu lezaquean Jaincoac, ta eguiñ Santu andi bat,, baña zori-on hau ecin irichi lezaque guizonac, berac bacarric,, ta Jaincoac ere ez du eguiñgo sarritan aldatze hau, baldin oni ezpadio laguntzen guizonac bere vorondatearequin. Gauza bic bear diote naita ez lagundu eguiteco andi oni,, ta dira, gracia, Jaincoaren aldetic, ta gracia oni eranzutea guizonaren aldetic,, ala nonta, graciac etorri bear du lenengo ta aurretic, ta onen ondoren jarraitu bear du eranzuerac; ta ala, dio Apostoluac ece, Jaincoa dala, eguitada on andi oni asiera ematen diona. Jainco misericordiosoac guizonaren santu-eguite onetan gorde oi-duan manera ta ordenu ederra, da, Trentoco batzarre santuac dionez, biraltzea utsiquiac eta erremordimentuac,, abia ditecen, pecatari dirala ezaguturic, bildur izaten justicia jaincozcoari: Ta baldin Jaunaren dei au aditzen badue lenvicico aldian, dijoa biralduaz lagunzá andiagoac,, icharan dezaten bere misericordia cabugabean, asi ditecen Jaincoa maitatzen, ta eldu ditecen azquenic mallaz malla santu beren buruac eguitera: Baña baldin lenvicico ayei sorrac eta gorrac eguiten bazaiezcate, baldin ezpadira muguitzen lenvicico utsica ta bildur aetara,, ez bacarric ez ditu emango beste gracia berri batzuec, baña len emanac zeuzcanac ere atzeratu ta quenduco ditu,, eguin zuan becela araco servitzari char, emandaco talento edo diru baliosoa ezcututuric iduqui zuan arzaz,, ceñi ez bacarric etzion eman berriro beste bat, baicican quendu ere zion len eman izan ziona. Ta, ¿eranzungo dio gracia oni ondasunen maitatzalleac, pensatzen ez duanac beste gauzatan ezpada ayec gueiago ta gueiago pillotutzean? ¡ah Christauac! ¿nola sentituco ditu utsica ta bildur oec, baldin sinisturic badago dala justo zucen ta inocentea? ¿nola ezagutuco da pecataritzat, baldin ezpadu ezagutzen obenic edo culparic, bere irabacietan, bere tratuetan, bere sal-erosietan? ¿nola nai dezue sartu didin bere bihotzean jaincozco justiciaren bildurra,, baldin bere igaroco vicitza guztia araturic, ta baldin bere tesoro andiac bildutzeco valiatu dan

bideac azterturic, edirotzen edo arquitzen baditu ontzat emanac, edo ya guztien equiera ta oiturarequin, edo ya christau ontzat, eta conciencia garbicotzat daduzcan ayen exemploarequin? Errazago sinis lezaque ez dituala gal-aci ceruco onec sustrairic botaco, conciencia aimbat urtetaco oiturareqn. erracayaz errea dagoan artan,, ta sustraiac botatzen baldin baditu ere aci jaincozco onec, itoa izango dala ondasunen aranzá ta larracquin.//

Baldin lurreco ondasun oezaz bein edo bein aseric, largaco balu oarpilla edo cuidado au, ta artuco balu demboraren bat onguitutzeco ta zucentzeco bere urteac bihotzeco samiñtasunean,, icharan lezaque ezagutuco luqueala, nozbait gaizqui eguiñ duala cerbait, erremedioaren premia daducana,, eta eguiñ dituala tratu edo artu-emanen batzuec, ceñetan nahastu dan irabaciren bat ala nolacoa ta ez ain cilleguia: baña bihotz, aberaztutzeco deseoac azpian daducan bati, etzaio inoiz etorrico dembora au; bada ez da seculan asetzen,, da sua becela, ceñac, asco da asco da, ez duan inoiz esaten: munduco ondasun guztiac bilduco bilduco balitu ere, ez litzaque egongo inoiz contentu. Gauza guztiac daducate beren muga, dio San Agustinec, bacar bacarric guticiac ez daduca mugaric: beste gañeraco vicioac, dio, macaltzen dira zartasunean, baña guticia dago bere quemena ta indarrean aguretasunic andienean ere: lurrac, dio, daduca bere mugá,, ura dago zarraturic lecu isentatu batean, aicea dago ichiric bere mugatan, ceru berac, ain zabala izan arren, bere cabua daduca; bacar bacarric guticiac ez du ezagutzen mugaric marraric caburic. ¡O guizon cequen guticioso ta ondasunen zalea! ¿ez daducazu asco adiña, ongui ta errumesqueriagabe igarotzeco zure vicitza, ta lecu onean toquitutzeco zure familia? esazu bada bein edo bein evangelioco aberatz cequenac becela,, ea nere anima, ondasunic asco bildu dituzu, oec biltzen iduqui dituzun nequeaz atseden ar ezazu, ta esqueñi zaiozcazu Jaincoari ta cere animari egun guichi gañeracoac. Baña ez, CC, ez: chit sarria da, Salomonec eguzquipean icusi zuan vanidadea: badaode guizonac,, lanari uzten ez diotenac, ta beren beguiac ondunaz asetzen ez diranac, ta beregan biurtu nai ez dutenac, esanaz; ¿norentzat bear eguin det, ta ostu-quendutzen diot nere animari? au da vanidade andi bat, ta ansia-larri dongue ta chit gaizto bat. Onetan castatzen du bere vicitza guztia atzeneco asnasaraño,, ta JXptoc dionez, ondasunac bildutzeco cuidadoa, ta oen guezur ta engañoa, dira aranza ta larrac, Jaunaren deiaren aci hura itotzen dutenac,, ta ez diote uzten sortu dezan fruturic: da chit nequeza edo alde al-

dean ecinquizuna iduqui dezaten ondoreren bat bildur usica ta remordimentu oec, cenac diran asiera nondic asitzen dan pecatariaren santu-eguitea.//

Baña demagun, aditu ditecela Jaunaren dei oriec, ta sentitu ditecela erremordimenturic vicienac: orrez guztiaz ere, bildur izateco da ez dutela sortuco Jaincoac nai duan ondorea. Ycusi emen arrazoea: Ceimbat eta andi eguiñaz ta lodituaz ta lodituaz joan dan zure caudala, aimbat eta andi eguiñaz joan da zure ones-bidea ta estimacioa, chit andia izandu da zure omeña fama ta creitoa, zera ya errian onguien vici dan bat tzat zaodena, chit arguia da, eguiten dezun papera: Portatzen zera zure estaduaren famaren ta estimacioaren erara, zure echean, zure maian, zure personan, ta zure familian; ala nonta, cabugabeco bide-hasti eta luce bat becela dago, len estreñacoan zenducan estadutic, orain daducazunera: Baldin itssillduco badira utsica ta erremordimentu oec, baldin paquetuco badira duda oec, baldin segurutuco bada conciencia,, des-eguin ta desitsatsi bearco zera caudal ta hacienda orretatic; onen ondoren dator jechitzea errian daducazun estimaciotic, aguertzea amparugabe, ceña zenirizquion zegoquiola naita ez zure estaduari: bearra da ez len aña lucitzea, castuac murritutzea, len baño estuago ta zurrago vicitzea; bearra da galtzea esperanzac, zure icena beticotutzeco moldatu cenituanac; bearra da jechitzea asieran iduqui zenduan estaduaren illuntasunera, edo guchienez orain daducazunaren aldean ascozaz beagocora. Ta, ¿erabaquico dezu, hau guztia eguitea? ¿erabaquico dezu saiets guztietatic, edo ausartuco zera jechitzera oraingo estadu goicotic errian daducatenic becoenera,, edo guchienez, orain daducazunaren aldean malla ascozaz chiquiagoa danara.? ¡Ah Christauac! chit miñ andia ematen dio onec, arrotasunari, antusteari, andinaitasunari, gure lenengo gurasoagandic datozquigunari; chit nequeza eguiten zaio hau, Adanen ondorengo batec igotzeco daducan deseoari; siniscorragoa da eguingo dituzula al dituzun indar guztiac ez jechitzeagatic daducazun estadu goico orretatic, cen ez, artuco dituzula al-diran bide-moduac paquetutzeco zure conciencia; ta hau ecin irichi badezu,, arrastaca eramango dezula zure utsica ta remordimentuen catea astuna, ta zure bildurren piŝu esquerguea eriotzaco aterāño; onela elduco zera zure vicitzaco azquen aetara: Eriotzaren etorrera lasterra ta samiñarequin, ta zure vicitzaco contu estua ematera zoazalaco ezauerarequin,, gueitutzen dira utsica edo remordimentuac, estutzen dute bildurrac, anditutzen dira dudac,,, ta orduan ezagutuco dezu vicitza onetaco vanidadea,

ta idiquico dituzu beguiac icusteco zure pecatu guztiac: Opatuco dezu icustea cere burua paquezco conciencia batequin, baña beguira ezazu emen beste tentacio bat indartsuena ta icaragarriena,, ceña dan (?) ta esango dizut,, ecin irichico dezu paque opatzen dezun hau, ezpada zure humeen costura, ceñac diran zure bihotzeco puscác eta zatiac: Ezagutuco dezu galdu bearco dutela daducaten zori-ona,, pobre bear guelditzen dirala,, iduqui dituzten esperanza andietatic erortera dijoacela,, ta guelditzera, zure caudalac esqueiñtzen zieten estadutic, beste desberdiñago batean; ta ez izateagatican guraso guizon-ezá gogor ta odolguirode bat, zuregan eguingo dezu ece aurqui ongui irabaci izandu dirala zure ondasun andiac: Ta duda oequin joango zera vicien ta illen Juez nagusi-aren aurrera.//

Beguira emen, Christauac, cein nequeza dan garaitzea vicio hau. Orregatic esaten zien Apostoluac Epheso-arrài,, guticiaren icena bera ere ez bidi icentatu ez aditu zuen artean,, avaritia nec nominetur in vobis. J.Xptoc esaten digu,, gorde gaitecela osoro guticiatic,, cavete ab omni avaritia. Christauac,, bear eguiñ ezazue ordu onean ta al-eguiña eguizue irabazteco zuentzaco ta zuen familiarentzaco mantenua; bada onetara condenatu guinducen gure Jaincoac gure lenengo guraso Adan--egan: arreta ar ezazue billatzeco ta irabazteco, humeac ongui toquitutzeco bear dana; bada hau aguintzen die gurasoai San Pablo Apostoluac: baña izan bedi arreta sobera ta gueieguiagabe, ta moraleco edo doctrina christianaco zucembide edo erreguelaen eran: Ta baldin gogorra iduritzen ta eguiten bazaitzue vicitzea pobrezaren ta premiaren estutasunen artean; † lotsatu zaitezte Jaun onen beguieguietan,, ceña izanic chit aberatza, eguiñ zan pobre bear: Erraza izango zan Jaun onentzat ondasunen artean vicitzea; bada Aggeo Profetaren aoz esan zuenez,, bereac zituan gauza guztiac, urrea, cillarra, metalac, ta arri valiosoac; baña guztia larga zuan ain guztiro, ece, etzuan are izandu non etzin ta eratzin bere burua: Jayo zan portale pobre batean berobaguetasunic andienarequin: Yduquiagatic ere Mundua bere oñetaco pea-danatzat, vicitu zan pobre, esqueco, ta ez ezagutua: Ta baldin ezagutu nai badezue cein premia premiaric estuenera eldu zan berea bere eriotzan, beguira zaiozue nola palta zaion are guizonic errucarrienari palta etzaiona: Guizonic zori-gaiztoco ta errucarrienari etzaio palta oee triste bat, non eratzin bere burua, edo guchienez lur gogor soilla bera; baña alivio labur hau ere palta zaio ceru ta lurraren jabeari: Esquecoric mezpreciagarrienari etzaio palta capa zar bat eta alcandora adobaquiz bete bat, ceñaquin estali bere araguiac;

baña Jaunoni, ceñac jantzitzen dituan edertasunez ceruac eta lurra, ta arguiz eguzquia,, palta zaio goza-era labur hau: Guizonic lurreratuenac badu aurdico edo buruco pobre bat, edo guchienez arri edo zur bat, non eratzin bere burua; baña ansiatuen ta larrituen pausá ta atsedena danac, etzuan iduqui beste etzin-gayaric ezpada aranzazco coroa gogor bat, bere burua ta loac trabesatzen zituana: Pobrezá soberá bere hau, nai du Jaun onec, iduqui dezazun beti gogoan; ta ala esaten dizu Jeremias-en aoz,, oroi zaite nere pobrezaz,, recordare paupertatis mee. Christauac, Jaun onen icasle gueranaz arrotzen baguera, ez dezagun nai izan Maiŝŝua baño gueiago,, ta mempecotzat ezagutzen baguera, ez dezagun nai izan gure Jaun-jabea baño gueiago. Gorrotatu dezagun guticia, ta jarraitu diogulaco miñ-damu andi batequin, esan dezagun guztioc; Nere J Xpto Jauna. &a. †.

O. S. C. S. R. E. Vespertino predicado en Tolosa, Año de 1806: por Fr. Juan de Aj-uria

Copia literal y exacta.

Bilbao, 3-V-1960.

JUSTO M.ª MOCOROA

EL CATECISMO MANUSCRITO DE MAQUIRRIAIN DE 1828

Manuscrito encontrado en la Casa "Peruchena" de Cildoz, lugar del Valle de Ezcabarte, el lugar más occidental del valle.

El Valle de Ezcabarte limita al Norte con Valle de Odieta, al Sur con Pamplona y Villaba, al Norte con Valle de Esteribar y al Oeste con Valle de Juslapeña (en Vasc. *Zulapain*).

El Dr. Angel Irigaray me lo entregó el año 1958 por tratarse de un manuscrito encontrado en la casa nativa de mi abuelo paterno. Fue hallado por él, y don Angel Díez de Ulzurrun, *etxeko jaun* entonces de la casa Peruchena, se lo dio. (Hacia el año 1933).

La escuela de Maquirriain donde se escribió este catecismo se encuentra en el lugar del mismo nombre del Valle de Ezcabarte. A ella tenían que ir los de otros pueblos del Valle, pues desde tiempos antiguos ha habido una fundación con una escuela de ambos sexos para todo el Valle. Actualmente cada pueblo, o cada dos, tienen sus escuelas aunque sean de temporada. Cildoz por ejemplo tiene la suya y ya no acuden los niños a Maquirriain.

El Valle de Ezcabarte se compone de los lugares de Cildoz, Orrio, Anoz, Arre, Azoz, Oricain, Garrues, Maquirriain, Sorauren, Eusa, Ezcaba, y varios caseríos como Alderiz, Elegui... etc,

La persona para quien se escribió el manuscrito de referencia, don Juan Pablo Díez de Ulzurrun, es la siguiente: Se trata de un hermano de mi bisabuelo, de un tío de mi abuelo paterno. Tenía otros hermanos, don Isidoro y don Carlos Díez de Ulzurrun, este último mi bisabuelo. El llamado don Isidoro Díez de Ulzurrun fue Capuchino en el convento de Pamplona, y a raíz de la desamortización de Mendizabal salió del convento, viviendo en Cildoz durante más de cuarenta años y haciendo de Párroco. Gracias al P. Isidoro se conservó el ma-

nuscrito de su hermano pequeño Juan Pablo. Este Capuchino, por cierto, dejó una biblioteca de libros en latín, castellano y algunos en euskera, entre los que he encontrado, hace tres años (1957) un Mendiburu, "Jesusen biotzaren debocioa" (imprenta Ezquerro de Pamplona, año 1751, segunda edición). Habiendo encontrado también el mismo año 32 hojas del libro titulado: "Cerura nayduenac ardezaquean vide erraza", D. Joseph Miquelestorena, Lesacaco Apezac eracusten duena. Iruñean: Martin Joseph Radaren echean, 1754 urtean.

Esta biblioteca fue muy mirada en fechas anteriores al 1936. El actual dueño de Peruchena, mi primo Camilo Díez de Ulzurrun, me dijo que su padre, don Angel Díez de Ulzurrun, dio muchos libros en vasco, sin poder precisar a quién, que fueron encontrados en el cuarto donde vivió tantos años el Padre Isidoro Díez de Ulzurrun, mientras estuvo exclaustrado. Al fin pudo volver al convento hacia el año 1880, muriendo en el antiguo convento de extramuros de Pamplona a los 84 años de edad.

He recogido más de veinte sermones manuscritos preparados para la predicación dominical, con las fechas. Son sermones dichos en la Parroquia de Cildoz. Otros muchos más tiene el Dr. Angel Irigaray. Algunos de ellos interesantes, como el catecismo, para estudiar particularidades del dialecto de Ezcabarte, alto navarro meridional, modalidad de gran parecido con el de toda la zona media navarra, el más extendido por Navarra y el que más se ha perdido (parecido al de Puente la Reina).

Sobre el maestro de la escuela de Maquirriain, Francisco de Goñi, es difícil precisar de dónde era. Por el euskera en que está escrito el catecismo se ve que era del Iruñerri o cuenca de Pamplona.

Si tuviese más tiempo procuraría buscar más detalles de don Francisco de Goñi, así como de Juan Pablo Díez de Ulzurrun, P. Isidoro, etc. Pero me es imposible hasta el verano.

En Cildoz se predicó en Euskera, poco más o menos hasta el año 1878, pues tengo un sermón manuscrito de ese año del P. Isidoro de Cildoz. Mi abuelo, don Francisco Díez de Ulzurrun, que nació en 1860, hablaba perfectamente en euskera. Fue voluntario en la segunda guerra carlista.

Actualmente, en Cildoz no habla nadie en vasco. Queda un pueblecito en el Valle de Ezcabarte (Anoz) que habla la gente mayor, me refiero a los mayores de cincuenta años, debido probablemente a su situación hacia el Valle de Olaibar y su aislamiento entre montañas.

A continuación transcribimos íntegramente el texto manuscrito del catecismo de Maquirriain. Consta de 76 páginas cosidas a hilo y numeradas hasta la 39. De la 39 en adelante no llevan numeración. Como pastas tiene cuatro hojas de papel con fragmentos manuscritos en castellano por Juan Pablo Díez de Ulzurrun en la escuela con buena caligrafía. En varias podemos leer después de cada texto: "En el lugar de Maquírriain el Sabado á la trarde del dia 23 de Febrero de 1828 Lo formó Juan Pablo Diez de Ulzurrun siendo Discipulo del S.or Mtro. Juan Fran.co de Goñi". "En el lugar de Maquírriain el viernes ála tarde del dia 15 de Febrero de 1828,, Lo formó Jua Pablo Diez de Ulzurrun siendo Discipulo del S.or Mtro. Juan Fran.co de Goñi U Ulzurrun". "En el lugar de Maquirriain el Miercoles á la tarde del dia 20 de Febrero de 1828,, Lo formó Juan Pablo Diez de Ulzurrun siendo Discipulo del S.or Fran.co de Goñi". "En el lu de Maquíriain el Martes á la tarde del dia 12 de Febrero de 1828,, La formó Juan Pablo Diez de Ulzurrun Siendo Discipulo del S.or Mtro. Juan F.co de Goñi [Debajo el abecedario hasta la s con letras mayúsculas]".

En la parte superior de los finales transcritos copia lo mismo en los cuatro. Copiamos el final del texto: "...Otras tres cosas tiene igualmente que reberenciar las leyes del cielo como infalibles las humanas como naturales: y las razones de los hombres justos como ciertas. Confucio en sus documentos eticos". Como las hojas usadas para las pastas están cortadas por la mitad, en dos de ellas viene el texto, por ambas caras, de la página de caligrafía desde el principio y no llega hasta el final que hemos transcrito.

El tamaño del manuscrito es de 10,5 x 14,5 cms.

[En la portada dice:] **Este cartapacio / es de Juan Pablo / Diez de Ul-/zurrun. / Se escribio el mes de / Marzo del año de 1828,,**

[En la segunda página.] **Doctrine cristianaren lembizico prinzipioa.**

Zeiñ baite escribitue Juan Fran.co Goñiren escuz, eta acabatue Marchoco Illeren oguei te batean, mille ta zorzietan eun ta oguei eta zorzi garren urtean Maquírriaingo Escolan.

Pater noster

Ayte gurea Zeruetan zaudena Santificabedi zure izena torribedi zure Erreñue gure gana cumplibedi zure borondate sandue Zeruen bezala lurrean ere. Emandezaguzu guri gueren egunoroco oguie, eta barcadezquiguzu guri gueren zorrac, guc

gueren zorgaituzteney barcatzen tioguten bezala ezcachazule utzi tentazioan erorzera, baizic libra gaichazu gaiz guzietaic. Amen Jesus.

Jangoicoac salbazachala Maria graziez betea Jaune dago zurequi bedeiquetue zara zu Andre guzien ertean, ta bedeiquetue da zure sabeleco fruitue Jesus.

Santa Maria Jangoicoaren Ama zuc otoiz inzazu gu becatarioc gatic orai, eta gure eriotzeco orduen. Amen Jesus.

Gloria Patri et Filio. &ª.

Credoa

Credo nic siñestatzen dut Jangoico Ayte guziz poderosoaren baiten, Zeruaren, eta lurraren criazalea gure Jaune baiten, zeiñ conzebitu baitzen, Ama Virginen entrañetan, Espiritu Santijaunen obraz, eta virtutez, Jayo zen Virgina Marie gandic: pasatu zuen pasio dolorezcoa gure, eta mundu guzie salbatzea gatic: ponzio Pilato: Juezaren manuaren azpian, gurutzean cruzificatu zuten, illzuten, orzi zuten: jauchi zen limbotara an zeuden arime tristeac atratzera, eta consolatzera: andic ill, eta irugarren egunean resuzitatu zen illen ertetic: iyenzenzen [sic] Zeruetara, an dago jarriric Ayte Eternoaren escuñetaco aldean, eta arren igualdadean: nondic etorrico baite azquen juizioco egunean onen, eta gaisstoen [sobre la *ss* de *gaisstoen* hay una raya] juzguetzera. Nic alaber siñestatzen dut, Espiritu Santi jaunen baiten, Eliz Ama Sandu Catolicoan: Sanduen comunioan, Becatuen barcazioan, Araguien rezurreczioan, vizitze seculecoan. Amen.

Salbea

Salbe Jangoicoac salbazachala Erreina misericordiaren Ama, vizitza dulzura, ta gure esperanza. Salbe zure gana deiyez gaude Evaren hume desterratuoc zure gana gaude suspiroz sentimentuz, eta negarrez, negarrezco valle ontan, ea vada Señora gure abogada, itzulichazu gure gana, zure vegui misericordiezco oiec, ta desterru au pasatute eracusi [sobre la *s* de *eracusi* hay una raya] dezaguzu Jesus zure sabeleco fruitu bedeicatu. ¡O Clementisima! ¡O Piadosa! ¡O Dulze Virgina Maria! otoiz inzazu gure gatic Jangoicoaren Ama Santa izangaitzen digno alcanzatzeco Jesucristoren prometimentu sanduec. Amen Jesus.

Jangoicoaren leguezco Mandamentue[c]

Jangoicoaren leguezco Mandamentu sanduec dire amar: lembizico iruec Jangoicoaren honrracoac, eta berze zazpiec progimo lagunen probechucoac.

Lembizicoa, Jangoicoa amatzea gauze guzien gañean.

Bigarrena, Jurementuric banoan eguiñ eztezagule.

Yrugarrena, Sayec, eta igandeac oso guardadechagule.

Laugarrena, gueren guratsoac, eta zarragoac ongui honrra, eta errespeta dechagule.

Borzgarrena, nior ill eztezagule, ta ez deseyetu [sic].

Seigarrena, lujuriezco becaturic egiñ eztezagule.

Zazpigarrena, niori daus ebasi eztezogule, ta ez consentitu.

Zorzigarrena, niori falso testimonio gaistoric goratu eztezogule, ta ez guezuric [sic] erran ere.

Bedratzigarrena, progimo lagunen viziquidea guerendaco deseatu eztezagule.

Amargarrena, Jangoicoac matentigun onez, ta gaitzez contentatzea.

Ebec amarroc enzerratzen dire bietara: Lembizico Jangoicoa onestean, eta amatzean gauze guzien gañean; eta Bigarrena gueren progimo lagunec gueren buruec bezala Jangoicoaren gatic. Amen Jesus.

Elizeco Mandamentuec

Elizeco Mandamentuec dire borz.

Lembizicoa Sayetan, eta Ygendetan Meza oso enzutea.

Bigarrena urtean beinbedere Confesatzea, edo lenago ilzeco peligroric balimbedu, edo comecatu bearbadu.

Yrugarrena, Bazcoa garizumecotan nor bere parroquin comecatzea.

Laugarrena, Eliz Ama Sanduec manatzen duenean barutzea.

Borzoarrena [sic], Amarren, eta Primiziec osoqui, eta lealqui eguitea. Amen Jesus.

Obra Misericordiezcoac

Obra Misericordiezcoac dire amalau lembizico zazpiec dire espiritualac, eta berze zazpiec Corporalac: Espiritualac dire hoc.

Lembizicoa, daquienac eztaquienai eracustea.

Bigarrena, consejue bearduenai consejue matea.
Yrugarrena, us eguiñei corregitzea.
Laugarrena, injuriec barcatzea.
Borzgarrena, tristeac consolatzea.
Seigarrena, progimo lagunec iten tiguten agrabioac, eta flaquezac pazienzien eramatea.
Zazpigarrena, illen, eta vizien gatic gure Jangoicoari otoiz eguitea.

Corporalac dire hoc.

Lembizicoa, eriec visitetzea.
Bigarrena, goseac dagonai satera matea.
Yrugarrena, egarriec dagonai edatera matea.
Laugarrena, cautiboac errascatatzea.
Borzgarrena, bulusiec beztizea.
Seigarrena, pobre, eta Peregrinoei ostatue matea.
Zazpigarrena, illec orzitzea.
Amen Jesus.

Articulo Fedezcoac

Articulo Fedezcoac dire amalau: lembizico zazpiec Divivinidade Sanduerenac, eta berze zazpiec Jesucristoren humanidade sanduarenan [sic]: Divinidade sanduerenac dire hoc.

Lembizicoa, siñestatzea dela Jaumbet guziz poderosoa.
Bigarrena, siñestatzea dela Ayte.
Yrugarrena, siñestatzea dela Semea.
Laugarrena, siñestatzea dela Espiritu Santi Jaune.
Borzgarrena, siñestatzea dela Criazalea.
Seigarrena, siñestatzea dela Salbazalea.
Zazpigarrena, siñestatzea dela Glorifiquezalea, eta Glorie manzalea.

Jesucristoren humanidade Sanduerenac dire oc.

Lembizicoa, siñestatzea Jesucristo gure Jaune, guizon inzen bezala izanzela Conzebitue Ama Virginen entrañetan Espiritu Santi Jaunen obraz, eta virtutez.

Bigarrena, siñestatzea jayozela Virgina Maria gandic guelditzen zelaric Virginic erdi baño len, erditzean, eta erdiezgueroz beti Virginic.

Yrugarrena, siñestatzea pasatuzuela pasio dolorezcoa gure, eta munduguzie salbatzeagatic.

Laugarrena, siñestatzea ssauchizela limbotara, an zauden arime tristeac atratzera, eta consolatzera.

Borzgarrena, siñestatzea andic ill, eta irugarre [sic] egunean resuzitatu zela illen ertetic vizietar.

Seigarrena, siñestatzea iyenzela Zerueta an zauden arime tristeac atratzera, eta libratzera.

Zazpigarrena, siñestatzea andic etorrico dela azquen juizioco egunean onen, eta gaisstoen [la *ss* tiene una raya encima] juzguetzera: onei maindiotela seculeco glorie zergatic arren Mandamentu Sanduec guardatu baitzuzten, eta gaisstoei seculeco infernuco penac zerengatic ezpaitzuzten guardatu. Amen Jesus.

Sacramentuec

Elizeco Sacramentu Sanduec dire zazpi: lembizico borzac dire necesidadezcoac zeñec gabe ezpaitaique salbatu cristioa uztembaitu desprezioz errezibitzeco, berze biec dire borondatezcoac.

Lembizicoa, Batayetzea.
Bigarrena, Confirmatzea.
Yrugarrena, Confesatzea.
Laugarrena, Comecatzea.
Borzgarrena, Olietzea.
Seigarrena, Ordenatzea.
Zazpigarrena, Matrimonio Sandue errezibitzea. Amen Jesus.

Becatu Capitalac

Becatu Capitalac dire zazpi.

Lembizicoa, Sobervie.
Bigarrena, Abarizie.
Yrugarrena, Lujurie.
Laugarrena, Yre.
Borzgarrena, Gule.
Seigarrena, Embidie.
Zazpigarrena, Pereza.

Zazpi bizio eben contra dire berze zazpi virtute.

Sobervien contra, Humildadea.
Abarizien contra, Largueza.
Lujurien contra, Castidadea.
Yren contra, Paciencie.
Gulen contra, Templanza.

Ymbidien contra, Caridadea.
Perezan contra, Diligencie.
Amen Jesus.

Arimen esayec dire Yru.

Mundue,
Demonioa,
Eta Araguie jaune.

P. Nola garaituco dugu Mundue?
℟. Desprezitzen tuguleic Munduco pompac, eta banidadeac jaune.
P. Nola Demonioa?
℟. Orazioz, eta humildadez j.e
P. Nola Araguie?
℟. Barutuz, eta mortifiquetuz j.e
P. Zein de enemigo ebetan andiena?
℟. Araguie jaune.
P. Zergatic?
℟. Zergatic berze biec apartabaitechaqueguque gueren gandic baño araguie ez jaune.
P. Virtute Teologalac zembat dire?
℟. Yru jaune.
P. Zein dire?
℟. Fedea, Esperanza, Eta Caridadea jaune.
P. Zerda Fedea?
℟. Ycusi gabeco gauze siñestatzea j.e
P. Zerda Esperanza?
℟. Esperatzea Zeruco glorie, Jangoicoaren grazie, eta gueren obra onen medioz j.e
P. Zerda Caridadea?
℟. Maitatzea Jangoicoa gauze guziec baño gueyago, ta progimo lagunec gueren buruec bezala j.e
P. Virtute Cardinalac zembat dire?
℟. Lau jaune.
P. Zeiñ dire?
℟. Prudencie.
Justizie.
Fortaleza,
Eta templanza j.e
P. Gorpuzen sentidoac zembat dire?
℟. Borz jaune.
P. Zeiñ dire?
℟. Lembizicoa, beguiez icustea.

Bigarrena, bearriez atzea.
Yrugarrena, sudurrez urrin itea.
Laugarrena, agoz gustetzea.
Borzgarrena oiñ escuz uquitzea j.e

P. Zertaco manzitigun Jangoicoac sentidoac, eta berze gañeraco miembroac?

℟. Guziequi zerbitzezeco Jangoicoa j.e

P. Arimen potenziec zembat dire?

℟. Yru Jaune.

P. Zeiñ dire?

℟. Memorie, Entendimentue, Eta Borondatea jaune.

P. Zertaco manzigun Jangoicoac Memorie?

℟. Oritzeco artaz, eta arrec itentigun beneficioez j.e

P. Zertaco manzigun Jangoicoac Entendimentue?

℟. Zautzeo Jangoicoa, eta artan pensatzeco j.e

P. Zertaco manzigun Jangoicoac borondatea?

℟. Maitatzeco Jangoicoa gauze guziec baño gueyago, eta progimo lagunec gueren buruec bezala jaune.

P. Christaube zara?

℟. Bai j.e Jangoicoaren graziequi.

P. Zergatic erraten duzu Jangoicoaren graziequi?

℟. Zergatic ezpainaiz christauba nere merezimentuz, baizic cristo gure Jaunen merezimentuz j.e

P. Zerda Cristauba izatea?

℟. Cristoren discipuloa izetea j.e

P. Norda cristoren discipuloa?

℟. Jesucristoren fedea Bautismo Sanduen profesaturic dagona, eta arren zerbizatzera obligueturic dagona j.e

P. Zeinde cristauen señalea?

℟. Gurutze Sandue j.e

P. Zergatic?

℟. Zergatic baite Cristo cruzifiquetuen figure, zeñetan redimitu baiguiñuzen j.e

P. Zembat aldetara usetubeardu cristabec gurutze Sanduen señale au?

℟. Bi aldetara j.e

P. Zeiñ dire?

℟. Ziñetzea, eta Santiguatzea j.e

P. Zerda ziñetzea?

℟. Escuñeco escuco beaz andiequi iru gurutze osoqui itea j.e

P. Non?
℟. Lembizicoa copetan bigarrena agoan, irugarrena bulerretan, minzetzen garelaic gure Jaun, eta Jangoicoarequi j.e
P. Ynzazu nola?
℟. Gurutze Sanduaren señalea gatic gure etsayetatic &.a
P. Zertaco iten duzu gurutzea copetan.
℟. Jangoicoac guarda gachan pensamentu gaisto ouzietaic [sic] j.e
P. Zertaco agoan?
℟. Jangoicoac guarda gachan itz errate gaisto guzietaic j.e
P. Zertaco bulerretan?
℟. Jangoicoac guarda gachan obra, eta deseo gaisto guzietaic j.e
P. Zer da Santiguatzea?
℟. Escuñeco escuco bi beatzequi gurutzebat osoqui itea j.e
P. Nondic nora?
℟. Asi copetatic ta bulerretaraño, ezquerreco soñetic escunecoraño, nombratzen duguleic Trintete Jaun Poderosoa j.e
P. Ynzazu nola?
℟. Ayteren, eta Semearen &.a
P. Noiz usetubeardu cristauec gurutze sanduen señaleau?
℟. Astengarenean obra onbaten iten, edo aurquitzea garenean necesidadean, edo peligroan: especialqui guatzetic atratzeac echetic atzatzean, Elizen sarzean atratzean, ssatean, ta edatean, eta berze edozeiñ lan, edo obra onen astean jaune.
P. Zergatic omberze aldiz?
℟. Zergatic beti, eta lecu guzietan baitabilze etsayec gure tentatzen, eta perseguitzen j.e
P. Zer enemigo dire oyec?
℟. Mundue, Demonioa eta Araguie j.e
P. Badu gurutzeac virtuteic enemigo oyen contra?
℟. Bay jaune.
P. Zertaicdu birtuteoi?
℟. Zergatic Cristoc garaitu baizituen guruzean bere eriotzean medioz j.e
P. Gurutzea adoratzen duzuleic ¿zer erraten duzu?
℟. Adoratzen zaitut Cristo, eta bedeiquetzen zaitut zeren zure gurutze sandue dela medio redimitu baitziñuen mundue j.e
P. Cristaube zaumenture torriezgueroz; zembat gauze dago obligueturic ssaquitera?
℟. Lau j.e
P. Zeiñ dire?

℟. Lembissicoa, ssaquitea zer beardugun siñestatu.
Bigarrena, ssaquitea zer beardugun escatu.
Yrugarrena, ssaquitea zer beardugun obratu.
Laugarrena, ssaquitea zer beardugun errezibitu j.e
P. Nola ssaquinbeardugu zer beardugun siñestatu?
℟. Daquizquiguleic Credo, edo Articulo Fedezcoac j.e
P. Nola ssaquinbeardu zer beardugun escatu?
℟. Daquizquiguleic Ayte gurea, ta Ave Marie, eta berze gañeraco Elizeco orazioac j.e
P. Nola ssaquinbeardugu zer beardugun obratu?
℟. Daquizquiguleic Jangoicoaren leguezco amar Mandamentu Sanduec, Elizeco borzac, ta Obra Misericordiezcoac j.e
P. Nola ssaquinbeardugu zer beardugun errezibitu?
℟. Daquizquiguleic Elizeco zazpi Sacramentu Sanduec j.e

Doctrine Cristianaren lembizico partea zeñetan declaratzen baitire Credoa, eta Articulo Fedezcoac

P. Norc erranzuen Credoa?
℟. Amabi Apostoluec jaune.
P. Zertaco?
℟. Guri fedezco gauzec eracusteco j.e
P. Guc zertaco erraten dugu?
℟. Dugun Fedea Confesatzeco j.e
P. Zerda Fedea?
℟. Ycusigabeco gauze siñestatzea j.e
P. Ycusiziñuen Cristo ssayotzen?
℟. Ez jaune.
P. Ycusiziñuen illzen, edo Zerure.a iyeten?
℟. Ez jaune.
P. Siñestatzen duzu?
℟. Bai jaune.
P. Zergatic?
℟. Zergatic Jangoicoac ala rebelatu baitzion Eliz Ama Sandueri, eta Eliz Ama Sanduec ala eracusten baitigu guri j.e
P. Zer gauze dire Cristauec bezala tuzunec, eta siñestatzen tuzunec?
℟. Eliz Ama Sandu Erromacoac dauzquienac, eta siñestatzen tuenac j.e
P. Zer gauze dire zuc, eta Eliz Ama Sandu Erromacoac tuzienac, eta siñestatzen tuzienac?
℟. Articulo Fedezcoac, Credoan enzerratzen diren bezala j.e
P. Zergauze dire Articulo Fedezcoac?

℟. Dire gure Fedean misterioric principalenac j.e
P. Zertaco dire Articulo Fedezcoac?
℟. Mateco guri notizie distintoa Jangoico gure Jaunena, eta Jesucristo gure Erredentorearena j.e
P. Norda Jangoicoa?
℟. Da gauze bat aiñ escelentea, ta aiñ admirablea eziñ erran eta ezin pensa daitequena. Jaunbet infinitoqui ona poderosoa sabioa justoa principio, eta fin gauze guziena j.e
P. Norda Trintete Jaun Poderosoa?
℟. Da Jangoicoa bera Ayte, ta Semea, eta Espiritu Santi Jaune iru persona distintoac Janooicobat [sic. A la primera *o* le falta el rasgo hacia abajo de la *g*] solo verdaderoa j.e
P. Zembat Jangoico dire? ℟. Bat j.e
P. Zembat persona? ℟. Yru j.e
P. Zeiñ dire?
℟. Ayte, ta Semea, eta Espiritu Santi Jaune iru Persona distintoac Jangoicobat solo verdaderoa j.e
P. Ayte Jangoicoda? ℟. Bay j.e
P. Semea Jangoicoda? ℟. Bay j.e
P. Yru Jangoico dire?
℟. Ez j.e iru persona distintoac Jangoicobat verdaderoa j.e
P. Nola daiteque ori Aite Jangoicoa Semea J.a Espiritu Santi Jaune J.a eta ala ere Jangoicobat baizic ez?
℟. Ala nola sagarbatec baititu iru gauze diferenteac, urriñe, colorea, eta gustoa, ala ere sagarbat baizic ez, guiscotan [sic] berean dire Ayte, ta Semea, eta Espiritu Santi-Jaune, iru persona distintoac Jangoicoat [sic.] verdaderoa j.e
P. Ayte Semeada? ℟. Ez jaune.
P. Espiritu Santi-Jaune Ayte, edo Semea da? ℟. Ez j.e
P. Zergatic?
℟. Zergatic baitire iru persona distintoac Jangoicobat verdaderoa j.e
P. Norda Ayte?
℟. Da Trinteteco lembizico persona Divinoa, zeñec engendratu batzuen Semebat igual izeteco, eta distinto personetan j.e
P. Nor da Semea?
℟. Da Trinteteco bigarren persona Divinoa engendratue Ayte Eternoaren gandic j.e
P. Norda Espiritu Santi-Jaune?
℟. Da Trinteteco irugarren persona Divinoa zeñec proceditzen baitu Ayteren, eta Semearen amoriotic j.e
P. Zembat naturaleza tu Jangoicoac?
℟. Bat jaune.
P. Zembat entendimentu? ℟. Bat j.e

P. Zembat borondate? ℟. Bat j.e
P. Zergaticde Jangoicoa guziz poderosoa?
℟. Zergatic bere nai izeteaqui iten baitu naiduen guzie j.e
P. Zergatic de Criazalea?
℟. Zergatic ez dausezetaic criatu baitzituen gauze guziec j.e
P. Eta gu zertaco criatu guiñuzen Jangoicoac?
℟. Zautzeco, eta zerbitzatzeco arren Divina Magestadea, eta guero gozatzeco Zeruco Glorie j.e
P. Zergatic de Glorifiquezalea?
℟. Zergatic matembaitu glorie arren grazien perseberatzen duenay j.e
P. Jangoicoac badu gorputzen figureic guc bezala?
℟. Eztu Jangoico den partetic zergatic baite Espiritu puroa, baño badu guizon den partetic j.e
P. Trinteteco iru personetaic, ¿zeiñ eguinzen guizon? ℟. Semea j.e
P. Ayte inzen guizon? ℟. Ez j.e
P. Espiritu Santi Jaune inzen guizon?
℟. Ez jaune.
P. Nor inzen bada guizon?
℟. Solo Semea zeiñ guizon eguiñic deitzenbaite Jesucristo j.e
P. Zergatic etziren eguin guizon Ayte, edo Espiritu Santi Jaune?
℟. Zergatic sabiduriec galdubaitzuen mundue, sabidurie matenzayo Semeari, ala nola poderea Ayteri, eta amorioa Espiritu Santi Jauneri j.e
P. Nor inzen guizon? ℟. Semea j.e
P. Non inzen guizon? ℟. Ama Virginen entrañetan j.e
P. Noren obraz? ℟. Espiritu Santi Jaunen obraz, eta virtutez j.e
P. Espiritu Santi Jaunec bacarric inzuen obra ori?
℟. Ez j.e baizic Trinteteco iru personec j.e
P. Zergatic erratenduzu bada izanzela Espiritu Santi Jaunen obraz?
℟. Zergatic izambaitzen Amoriozco obra, amorioa matenzayo Espiritu Santi Jauneri, ala nola podorea [sic] Ayteri, eta Sabidurie Semeari j.e
P. Nola izanzen obra ori?
℟. Espiritu Santi Jaunec artuzuen Ama Virginen entranetaic odol chortabat, odolarrequi formatuzuen gorpuzbet, ez dausezetaic criatuzuen arimebat, arime, eta gorputze elcarrequi unituric artuzituen Trinteteco bigarren personac bere gana, eta len Jangoico solo zena, guero guelldituzen Jangoico, eta guizon iñic errealqui, eta verdaderoqui j.e
P. Zembat naturaleza tu Jesucristoc?

℟. Bide jaune bata divinoa, eta berzea humanoa j.e
P. Zembat entendimentu?
℟. Bide j.e bata divinoa, eta berzea humanoa j.e
P. Zembat borondate?
℟. Bide j.é bata divinoa, eta berzea humanoa j.e
P. Zembat persona tu Jesucristoc?
℟. Personabat zeiñ baite Trinteteco bigarren persona j.e
P. Divinoa, edo humanoa da?
℟. Divinoa jaune.
P. Jesucristoc zembat memorie ditu?
℟. Memoriebat guizon den partetic j.e
P. Jangoicoden partetic, badu memoriec?
℟. Ez jaune.
P. Zergatic?
℟. Zergatic gauze guziec baitauzqui presente j.e
P. Nor da Jesucristo?
℟. Da Jangoicoaren Semea guizon inzena gu redimitzea gatic j.e
P. Zer erran naidu Jesucristoc?
℟. Jangoico, eta guizon j.é
P. Zer erran naidu Jesusec?
℟. Salbazalea j.e
P. Zertaic salbatu guiñuzen?
℟. Gueren becatutic, eta Demonioan podoretic j.e
P. Nor illzen? ℟. Jesucristo j.e
P. Non illzen? ℟. Gurutzean j.e
P. Zergatic?
℟. Gure, eta Mundu guzie salbatzea gatic j.e
P. Zerda illzea?
℟. Arime gorputzetic atratzea j.e
P. Zer da resuzitatzea?
℟. Arime gorputzera itzulzea j.e
P. Jesucristo illzelaic arren arime ¿nora joanzen?
℟. Ssauchizen limbotara unituric bere divinidade Sanduerequi j.e
P. Nola entendatzen duzu ori?
℟. Ala nola guizombatec arzembaitu bayonetabat escubetean, naguie berzean, bayonetac signifiqutzen [sic] du arime, naguiec gorputze, eta erdicoac Divinadea j.e
P. Gorputze non guelldituzen?
℟. Gurutzean unituric bere divinidade sanduerequi j.e
P. Jesucristo nola resuzitatuzen ill, eta irugarren egunean?
℟. Ytzulizen unitzera arime, eta gorputze berriz ez illzeco secule j.e

P. Nola iyenzen Zeruetara?
℟. Bere virtute propioez j.e
P. Nola dago an?
℟. Andagola ssarriric Ayte Eternoaren escuñetaco aldean, eta arren igualdadean j.e
P. Ayte Eternoac badu escuñetaco aldeic? ℟. Ez jaune.
P. Zergatic erratenduzu bada, andagola ssarriric Ayte Eternoaren escuñetaco aldean, eta arren igualdadean?
℟. Zergatic Cristoc baitu Jangoico den partetic Ayte Eternoarequi igual glorie, eta guizon den partetic Zeruco Ainguiru, eta criature guziec baño gueyago j.e
P. Noiz etorricoda illec, eta viziec juzguetzera?
℟. Azquen juizioco egunean j.e
P. Ta guzioc resuzitatu beardugu orduen?
℟. Bay j.e orai tugun gorpuz, eta arimequi j.e
P. Zerda Eliz Ama Sandu Catolicoa?
℟. Da Cristau fiel guzien junte, eta congregazioa, zeñen burue baite Ayte Sandu Erromacoa lurrean Cristoren Viquerioa, norei baicaúde guzioc obligaturic arrei obedezitzera j.e
P. Zer naidu erran Sanduen Comunioac?
℟. Cristau fiel guziec dutela parte berzen obra onetan, gorpuzbeteco miembroac bezala daudelaic Jangoicoaren grazien j.e
P. Zer erranaidu becatuen barcazioac?
℟. Elizen badirela Sacramentuec becatuen barcatzeco j.e
P. Zer erranaidu araguien resurreczioac?
℟. Azquen juizioco egunean resuzitatu beardugule guzioc orai tugun gorpuz, eta arimequi j.e
P. Zer erran naidu vizitze seculecoac?
℟. Vizi onen ondoan izenbeardugule berze vizibet, secule seculorun iraun bearduena, Zeruen, edo infernuen j.e
P. Personan azquen fiñec, zembat dire? ℟. Lau j.e
P. Zein dire?
℟. Illzea, Juizio, Zerue, eta Infernue j.e
P. Zerda Illzea?
℟. Arime gorputzetic atratzea j.e
P. Zerda juizioa?
℟. Ill, eta bereala gure Jangoicoai contuec matea, mundu ontaco bizi modu guziez j.e
P. Zembat juizio izembeartugu?
℟. Bide j.e bata particulara, eta berzea unibersala j.e
P. Noiz izembeardu juizio particularac?
℟. Bacocha illzen garen isstente berean j.e

P. Eta juizio unibersalac?
℟. Azquen juizioco egunean j.e
P. Eta juizio particularean matenden sentenzie rebocadaiteque juizio universalean?
℟. Ez jaune: da irrebocablea, bada eztezaque utsic iñ Cristo Juezac j.e
P. Zergatic eztezaque usin Cristo Juezac?
℟. Zergatic baite infinitoqui sabioa j.e
P. Noiz izembeardu juizio onec?
℟. Niorc eztaqui Ayte Eternoac, ezi berzec j.e
P. Nor joatendire Zerure?
℟. Jangoicoaren grazien illzen direnac, eta becatuec ongui purgueturic dauzquitenac j.e
P. Nor joaten dire infernure?
℟. Becatu mortalean illzen direnac j.e
P. Purguetoriora nor joaten dire?
℟. Jangoicoaren grazien illzen direnac, baño becatuembat, edo berze purguetzeco daquetenac j.e
P. Limbora ¿nor joaten dire?
℟. Aur batayetu gabe illzen direnac j.e
P. Età Abran Patri Arcaren senora ¿nor joaten dire?
℟. Orai nior ez j.e
P. Eta lenago ¿nor joaten ziren?
℟. Justoen arimec, eta becatuec ongui purgueturic dauzquitenac j.e

Doctrine Christianaren bigarren partea, non declaratzen baite Ay gurea, ta Ave Marie, eta berze gañerako Elizeko orazioac.

P. Norc erranzuen Ayte Gurea?
℟. Jesucristoc bere ago Sanduez j.e
P. Zertaco?
℟. Guri otoiz iten eracusteco j.e
P. Zerda otoiz itea?
℟. Jangoicoai viotza goratu, eta merchedeac escatzea j.e
P. Ayte gurea erratenduguleic ¿norequi minzetzen gara
℟. Gure jaun, eta Jangoicoaqui j.e
P. Non dago Jangoicoa?
℟. Lecu guzietan especialqui Zeruen, eta Aldareco Sacramentu Sanduen j.e
P. Jangoicoa badago suen, edo urean?
℟. Bay j.e
P. Erretzenda, edo bustitzenda? ℟. Ez j.e

P. Zergatic?
℟. Zergatic baite Spiritu puroa j.e
P. Zer erranaidu Spiritu puroac?
℟. Gorputzic gabea j.e
P. Non dago Jesucristo?
℟. Zeruen, eta Aldareco Sacramentu Sanduen j.e
P. Zeiñ de oraziotan den obrena?
℟. Ayte gurea j.e
P. Zergatic?
℟. Zergatic errambaitzuen Cristoc bere ago Sanduez, Apostoluec escaturic j.e
P. Zergatic gueyago?
℟. Zergatic baititu zazpi petizio caridadean fundetuec j.e
P. Zein de lembizicoa?
℟. Santificabedi zure izena j.e
P. Zer escatzen duzu petizio ortan?
℟. Jangoicoaren izen Sandue izandayela zautue honrratue, eta alabatue emen, eta Mundu guzien j.e
P. Zein de bigarrena?
℟. Torribedi zure Erreñue gure gana j.e
P. Zer escatzen duzu petizio ortan?
℟. Jangoico gure jaunec erreinedazagule guri gueren arimetan mundu ontan graziez, eta berzean digule bere glorie j.e
P. Zeiñ de irugarrena?
℟. Cumplibedi zure borondate Sandue Zeruen bezala lurrean ere j.e
P. Zer escatzen duzu petizio ortan?
℟. Yndezagule Jangoicoaren borondatea lurrean gaudenoc, ala nola itembaitute Bienabenturatu Zeruetan daudenec j.e
P. Zeiñ de laugarrena?
℟. Emandezaguzu guri gueren egunororco [sic] oguie, egun, eta beti j.e
P. Zer escatzen duzu petizio ortan?
℟. Jangoico gure Jaunec mandezagule mantenimentu combenientea gorputzen daco, ta Sacramentuec, eta graciec arimendaco j.e
P. Zeiñ de borzgarrena?
℟. Barcadezquiguzu guri gueren zorrac, guc gueren zorgaituztenei barcatzen tioguten bezala j.e
P. Zer escatzen duzu petizio ortan?
℟. Jangoico gure Jaunec barcadechagule guri gueren becatuec, ala nola guc barcatzen baitiogute, gu agrabietu, edo gaizqui indigutenei j.e

P. Zeiñ de seigarrena?
℟. Ezcachazule utzi tentazioan erorzera j.e
P. Zer escatzen duzu petizio ortan?
℟. Jangoico gure Jaunec ezcachala utzi tentazioan erorzera, ta ez consentitzera pensamentu, eta tentazio gaisstotan, zergatic etsayec procuretzen baitu, gu becatuen eroraztera j.e
P. Zeiñ de zazpigarrena?
℟. Libragachazu gaiz guzietaic j.e
P. Zer escatzen duzu petizio ortan?
℟. Jangoico gure jaunec libragachala, gaiz espiritual, eta corporal guzietaic j.e
P. Zer erranaidu azquen itz Amen erraten dugun arrec?
℟. Ala izandayela nola escatzen dugun jaune.
P. Zer orazio erratenzayo principalqui Ama Virgineri?
℟. Ave Marie, edo Salbea j.e
P. Norz [sic] erranzuen Ave Marie?
℟. Aynguiru San Gabrielec torrizelaic Ama Virginen visitetzera j.e
P. Norc erranzuen Salbea?
℟. Eliz Ama Sanduec dauque beretaco errezibituric j.e
P. Zertaco?
℟. Ama Virginei merchedeac escatzeco j.e
P. Ave Marie edo Salbea erraten duguleic ¿norequi minzetzen gara?
℟. Ama Virginequi j.e
P. Nor da Ama Virgine?
℟. Da Andrebat graziez, eta virtutez vetea, zeiñ baite Jangoicoaren Ama Zeruetan dagona j.e
P. Eta Aldarean dagona ¿nor da?
℟. Da arren idurie, eta semejanza j.e
P. Zertaco dago an?
℟. Aldarean dagona icusi, ta Zerucoaz oroitzeco, eta indezagun reberencie j.e
P. Imbeardugu otoiz Aynguiru, eta Sandu guziei?
℟. Bay jaune gueren medianeroac, eta faborazaleac tugun bezala j.e
P. Zer gauze dire Aynguiruec?
℟. Dire espiritu bienabenturatu batzuec daudenac Jangoicoa gozatzen Zeruco glorien j.e
P. Zertaco criatu zituen Jangoicoac oyec?
℟. Eternidade guzien alabatzeco, eta bedeicatzeco j.e
P. Eta zertaco gueyago?

℟. Bere ministroac tuembezala gobernadezaten Elize, eta guarda dezaten persona j.e
P. Zuc baduzu zere Ayngueru guardacoa?
℟. Bay jaune, ta persona bacochac badu berea j.e
Bien bada arrei iduqui devozio.

Ave Marien petizioac

P. Zer erran naydu Jangoicoac salbazachala Mariac?
℟. Glorie izandayela zurequi alegrazaite Maria.
P. Zer erran naidu graziez beteac?
℟. Declaratzen dugu Mariec izan zuela grazie gueyago Aingueru, eta Sandu guziec baño j.e
P. Zer erran naidu Jaune dago zurequic?
℟. Marie dela modubetez Trintete Santisimoaren Temploa j.e
P. Zer entedatzen [sic] duzu erraten duzuleic, bedeiquetue zara zu, Andre guzien ertean?
℟. Etzela izen munduen berze Andreric errezibitu zuenic Jangoicoa gandic, amberze bendizio, eta grazie nola Mariec j.e
P. Zer erran naidu, eta bedeiquetue da zure sabeleco fruituec?
℟. Bedeiqutzen [sic] dugule Ama bere Semean baiten j.e
P. Zer erran naidu Santa Mariec?
℟. Declaratzen dugu Marien Santidadea, berze Sandu guzien gañean j.e
P. Zergatic erraten duzu Jangoicoaren Ama?
℟. Zergatic alabaite, eta ontan maten baitiogu alabanzaric aundiena j.e
P. Zergatic erraten duzu zuc otoiz inzazu, gu becatarioc gatic?
℟. Yduqui dezan compasio gutez representatzen tioguleic gure miseriec j.e
P. Zergatic erraten dugu orai?
℟. Entendadezagun eztugule istenteic peligro gabecoic j.e
P. Zergatic añaditzen dugu, eta gure eriotzeco orduen?
℟. Zergatic orduen izetembaitu gure arimec etsayen gandic asaltoric aundienac j.e
P. Zer erran naidu itz arrec Amen?
℟. Indezagule ala nola escatzen dugun jaune.

Doctrine Chritianaren [sic] irugarren partea; zeñetan declaratzen baite zer bear dugun obratu

P. Zeiñ de Jangoicoaren leguezco lembizico mandamentu Sandue?
℟. Jangoicoa onesi, eta Adorazagule gauze guziec baño gueyago j.e

P. Norc amatzen du Jangoicoa?
℟. Arren Mandamentu Sanduec guardatzen tuenac j.e
P. Zerda maitatzea Jangoicoa gauze guziec baño gueyago?
℟. Nayago izatea galdu mundu ontaco gauze guziec Jangoicoa ofenditu baño j.e
P. Zertara gueyago obligatzen gaitu Mandamentu onec?
℟. Jangoicoa bacarric adoratzera Arimeco, eta gorputzeco erreberenzie aundierequi, siñestatzen, eta esperatzen duguleic arren baiten fede osoarequi j.e
P. Norc itendu becatu Mandamentu onen contra?
℟. Ydoloac, edo Jangoico falsoac adoratzen tuztenac, edo ayetan siñestamentue dauquetenac j.e
P. Eta norc gueyago?
℟. Aguerotan, edo gauze supestiziosoetan [sic] siñestamentue dauquetenac j.e
P. Zeiñ de bigarrena?
℟. Jurementuric banoan iñ eztezagule j.e
P. Norc itendu jurementue banoan?
℟. Jurementue itenduenac eguie gabe, justizie gabe, eta nezesidadea gabe j.e
P. Becatude Jurementatzea banoan criaturec gatic?
℟. Bay j.e zergatic ayetan itembaitzayo jurementu Criazaleari j.e
P. Zer erremedio da ez jurementatzeco banoan?
℟. Acostumbratzea erratera bay, edo ez, Jangoico gure jaunec manatzen duen bezala j.e
P. Zeiñ de irugarrena?
℟. Ssayec, eta igendeac [sic] oso guardatzea?
P. Norc santifiquetzen tu ssayec, eta iyendeac? [sic].
℟. Meza osoa enzutenduenac, eta ayetan necesidadea gabe trabajatzen eztenac j.e
P. Zeiñ de laugarrena?
℟. Gueren gurasoac, eta zarragoac ongui honrra, eta errespeta dechagule j.e
P. Norc honrratzen tu Ayte, eta Ama?
℟. Obedezitzen socorritzen, eta errespetatzen tutenec j.e
P. Ayte, eta Amaz landara ¿nor dire urbillenac?
℟. Zarragoac adiñean, eta aundiagoac dignidadean, eta gobernuen j.e
P. Zeiñ de borzgarrena?
℟. Nior ill eztezagule, ta ez deseyetu j.e
P. Zer manatzen du Mandamentu onec?
℟. Ez itea niori gaizquiric, ez itzez, ez obraz, eta ez deseoz ere j.e

P. Zeiñ de seigarrena?
℟. Lujuriezco becaturic iñ eztezagule j.e
P. Zer manatzendu Mandamentu onec?
℟. Yzangaitzela garbiec, eta castoac pensamentuetan, itzetan, eta obretan j.e
P. Zeiñ de Zazpigarrena?
℟. Niori daus ebatsi eztezogule j.e
P. Zer manatzendu Mandamentu onec?
℟. Ez quenzea, ez iduquitzea, eta ez nai izetea, berzeren gauzeric ssabearen borondatean contra j.e
P. Zeiñ de zorzigarrena?
℟. Niori falso testimonio gaisstoric erachiqui eztezogule, eta ez guezurric erran ere j.e
P. Zer manatzendu Mandamentu onec?
℟. Ez itea progimo lagunendaco juizio gaisstoric, ez erran, eta ez aitu berzen faltaric j.e
P. Norc faltatzendu Mandamentu onen contra?
℟. Arrazuñen contra gaizqui juzguetzen denac, fama quenzen duenac, secretoa agarzen duenac, edo guezurre erraten duenac j.e
P. Zer manatzendu bedratzi garren, eta amargarren Mandamentuec?
℟. Bedratzigarrena progimo lagunen biziquidea guerendaco deseatu eztezagule. Eta amargarrena lagunen hacienda bide gabean gaizqui trata ezdezagule j.e

Doctrine Christianaren laugarren partea non declaratzen baitire Sacramentu errezibitu beartugunec

P. Zer gauze dire Sacramentuec?
℟. Dire siñelebatzuc paratu zituenac Jesucristo gure jaunec mateco ebequi guri bere gracie, eta virtuteac j.e
P. Zer gauze da grazie?
℟. Da izete divinobat zeñen medioz iten baicara Jangoicoaren seme, eta Zeruco erredero [sic] j.e
P. Zerequi galzenda grazie?
℟. Becatu mortalaqui j.e
P. Zer virtute matendute Sacramentuec oraziequi [sic. A la *o* le falta el rasgo de la g] batean?
℟. Prinzipalqui iru virtute teologalac, eta divinoac j.e
P. Zeiñ dire?
℟. Fedea, Esperanza, eta Caridadea j.e
P. Zer virtute da Fedea?

℟. Da virtute sobrenaturalbat zeñen medioz siñestatzen baitugu, Jangoicoac Eliz Ama Sanduei errebelatu zition misterio guziec, eta Eliz Ama Sanduec guri eracusten tigunec j.e
P. Zer virtute da Esperanza?
℟. Da virtute sobrenaturalbat zeñen medioz esperatzen baitugu Zeruco glorie Jangoicoaren grazie, eta gueren obra onen medioz j.e
P. Zer virtute da Caridadea?
℟. Da virtute sobrenaturalbat zeñen medioz maitatzen baitugu Jangoicoa gauze guziec baño gueyago, eta progimo lagunec gueren burue bezala j.e
P. Zertaco da Bautismoco Sacramentue?
℟. Quenzeco becatu originalaren mancha, eta berze edozein becatu aurquitzen bada batayetzen denan baiten j.e
P. Zer da becatu originala?
℟. Da becatu ure zeñequi ssayotzen baicara eredaturic gure lembizico guratso Adan, eta Evaren gandic j.e
P. Zertaco da Confirmezioco Sacramentue?
℟. Confirmatzeco, eta fortalezitzeco Bautismo Sanduen errezibitu guiñuen fedea j.e
P. Zertaco da Confesioco Sacramentue?
℟. Batayetuz gueroz iñiqueco becatuec barcatzeco j.e
P. Zer da becatue?
℟. Da eguitea, erratea, pensatzea, edo deseatzea zembait gauze Jangoicoaren legue Sanduen contra j.e
P. Zembat aldetara da becatue?
℟. Bi aldetara j.e
P. Zeiñ dire?
℟. Mortala, eta veniala j.e
P. Zerda becatu mortala?
℟. Da eguitea erratea pensatzea, edo deseatzea zembait gauze grabe Jangoicoaren legue Sanduen contra j.e
P. Zergatic deitzenda mortala?
℟. Zergatic illzen baitu itenduenan arime j.e
P. Zer itendio arime arrei?
℟. Quenzendio grazie zein baite arimen vizie j.e
P. Zembat medioz barcatzenda becatu mortala?
℟. Iru medioz j.e
P. Zein dire?
℟. Confesio onaqui, Contrizioaqui, eta obrazco satisfezioaqui
P. Zerda becatu veniala?
℟. Da eguitea, erratea, pensatzea, edo deseatzea zembait gau ze leve Jangoicoan legue Sanduen contra j.e

P. Zergatic deitzenda veniala?
℟. Zergatic erraz erorzen baicara becatu artan, eta Jangoicoan grazien bagaude erraz barcatzen bait zaygu j.e [*bait* termina al borde de la página].
P. Zembat medioz barcatzenda becatu veniala?
℟. Bedratzi medioz j.e
P. Zeiñ dire?
℟. Lembizicoa, Meza enzuteaqui.
2.ª Bigarrena, Comecatzeaqui.
3. Yrugarrena, Confesio generala errateaqui.
4. Laugarrena, Obispo Jaunen bendizioa arzeaqui.
5. Borzgarrena, hurbedeiquetue arzeaqui.
6. Seigarrena, ogui bedeiquetue arzeaqui.
7. Zazpigarrena, Ayte gurea erraqui [sic. La *q* tiene una raya hacia arriba de una *t* que se inició].
8. Zorzigarrena, Sermona aitzeaqui.
9. Bedratzigarrena, pechoan golpea mateaqui escatzen dioguleic gure Jangoicoai piedade, eta misericordie j.e
P. Zertaco da comecadureco Sacramentue?
℟. Errezibitzen duguleic dignoqui alimentatzeco arime, eta aumentatzeco grazie j.e
P. Zer errezibitzen dugu comecadureco Sacramentuen?
℟. Jesucristo Jangoico, eta guizon verdaderoa aiñ errealqui, eta verdaderoqui, nola baitago Zerue, eta Aldareco Sacramentu Sanduen j.e
P. Zertacoda Oliedureco Sacramentue?
℟. Yru gauzetaco j.e
P. Zeiñ dire?
℟. Lembizicoa lenagoco vizi pasatuen mancha, eta reliquiec quenzeco.
2. Bigarrena, mateco arimei inderra atradayen vitorioso etsayen tentazioen contra.
3. Yrugarrena mateco gorputzei osasune combeni balimbezayo j.e
P. Zertaco da Ordenaco Sacramentue?
℟. Ordenatzeco, eta Consagratzeco Elizeco Ministroac, zeiñ baitire Sacerdoteac Diaconoac, eta Subdiaconoac j.e
P. Zertaco da Matrimonoco [sic] Sacramentue?
℟. Ezconzeco, ta ezconduei graziec mateco vizidaitzen elcarrequi baquean, eta unione onean, ta humec izetembaute azidechaten Jangoicoaren zerbitzuco Zerureco j.e

P. Confesio ombat iteco ¿cembat gauze beardire ssaquin?
℟. Borz j.e

P. Zeiñ dire?
℟. Lembizicoa, Concienzie esamiñetzea.
2. Bigarrena, Dolorea.
3. Yrugarrena, Propositoa.
4. Laugarrena, Confesioa.
5. Borzgarrena, Satisfetzioa j.e
P. Zerda esamiñe Concienzie?
℟. Bere becatuec memoriera carzea j.e
P. Nondic oroitubeardu bere becatuez?
℟. Jangoicoare [sic] leguezco Mandamentu Sanduetaic, Elizeco borzetaic Obra Misericordiezcotaic, eta bacochac bere estado, ta obligueziotaic j.e
P. Zerda Dolorea?
℟. Da arzea damu, edo urriquimentu aundibet gure Jangoicoa ofendituez j.e
P. Zembat aldetara da?
℟. Bi aldetara j.e
P. Zeiñ dire?
℟. Contrizioa, eta Atrizioa j.e
P. Zerda Contrizioa?
℟. Da arzea damu, edo urriquimentu aundibet gure Jangoicoa ofendituez zergatic baite Jaumbet aiñ ona, eta aiñ amablea j.e
P. Zerda Atrizioa?
℟. Da arzea damu, edo urriquimentu aundibet gure Jangoicoa ofendituez, zeren gueren becatuec direla medio galdubaitugu Zerue, eta meressi baitugu infernue j.e
P. Ebetaic bietaic zeiñ beardugu ongui confesatzeco?
℟. Bat, edo berze j.e
P. Zeiñde obrena?
℟. Contrizioa j.e
P. Zergatic?
[Hay una respuesta semiborrada intencionadamente que dice: ℟. Zergatic berze biec apartabaitechaqueguque gueren gandic baño araguie ez jaune].
℟. Zergatic Contrizioac bacarric barcatzen baitu becatuec Confesatzeco intencioaqui, baño atrizioac ez Confesioric gabe j.e
P. Zerda propositoa?
℟. Da arzea resoluzio firmebat ez gueyago becatuic iteco j.e
P. Eta uztembalimbedu becatuembat, edo berze oroitzendelaic Confesatzeco ¿zer iñen du?
℟. Becatu mortalbat j.e

P. Eta confesatzembalimbeda bere becatuez doloreric gabe, edo propositoric gabe, edo confesoreac matenduen penitenzie cumplitzeco intenzioa gabe confesio ona iñendu?
℟. Ez jaune iñendu sacrilegiozco becatu aundibet j.e
P. Eta guise ortan joatembada comecatzera?
℟. Berze becatu mortalebat j.e
P. Orrec, ¿cer obliguezio du?
℟. Confesio berritzea j.e
P. Zerda Confesio berritzea?
℟. Lenago Confesatu tuen, eta eztuen becatu guziec berriz Confesatzea j.e
P. Zeiñ dire confesatzen direnac doloreric gabe, edo propositoric gabe?
℟. Apartatzen eztirenac becatu iteco ocasiotaic, edo Confesiobat, edo bien bien ondorean erorrzen di- [termina la página y no sigue en la otra].
P. Zer da obrazco satisfezioa?
℟. Confesoreac matenduen penitenzie cumplitzea j.e
P. Noiz cumplitubeardu penitencie?
℟. Confesoreac señalatzen balimbedio dembora, dembora artan berean, ta ezpadio señalatzen lembaño len j.e
P. Ta zer iñendu ezpadu cumplitzen penitencie, edo iduquitzen badu dembora aunitzez cumplitzeco?
℟. Iñendu becatu mortalebat penitenzie grabea balimbedu j.e
P. Comecatzera joateco ¿Zembat disposizio beartu? ℟. Iru j.e
P. Zeiñ dire?
℟. Lembizicoa, bezpera gau erditic asi, eta comecatuarteo baru naturalean egotea.
Bigarrena becatuec ongui confesaturic Jangoicoare [sic] grazie [sic] egotea.
Yrugarrena ssaquitea nor errecivitzera doayen.
P. Nor errezibitzen dugu?
℟. Jesucristo gure jaune j.e
P. Comecatzera joateracoan ¿zer errambeardu?
℟. Jaune ni eznaiz digno berorren divina Magestadea errezibitzeco aleric ere errambedi berorren itz Sandue, nere arimen izandayela sanatue, eta salbatue, eta [*eta* está superpuesto a *j.e*] nere becatuec barcatuec j.e
P. Zembat aldiz errambeardu ori?
℟. Yru aldiz j.e
P. Eta guero zer imbeardu?
℟. Agoa idiquibeardu modestie, eta humildade aundibetequi mie atratzen duelaic azpico ezpañen berdineraño, eta comecatu j.e

P. Comecatute ondoan ¿zer imbeardu?
℟. Jangoicoai graziec man j.e
P. Zer dago Ostien?
℟. Sacerdote jaunec itz consagraziozcoac erran baño len, orea pisquebat orazic gabe jaune: Sacerdote jaunec itz consagraziozcoac erranez gueroz Jesucristoren gorpuz preciosoa aiñ errealqui, eta verdaderoqui nola baitago zeruen, eta Aldareco Sacramentu Sanduen jaune.
P. Gorputzez landara badago berzeic?
℟. Bay j.e Odola Arime, eta divinidadea j.e
P. Zergatic dago garputzartan [sic] odola, eta Arime?
℟. Zergatic ezpaitagoque gorpuz viziric Odolic, eta Arimeic gabe j.e
P. Zergatic dago an divinidadea?
℟. Zergatic baite Jangoicoa j.e
P. Zer dago Calizean?
℟. Sacerdote jaunec itz consagraziozcoac errambaño len, ardo chortabat ur tantabatequi jaune: Sacerdote jaunec itz consagraziozcoac erran ez gueroz Jesucristoren odol preciosoa aiñ errealqui, eta verdaderoqui nola baitago Zeruen, eta Aldareco Sacramentu Sanduen j.e
P. Odolaz landara badago berzeric?
℟. Bay jaune gorputze arime, eta divinidadea j.e
P. Zergatic dago an gorputze, eta arime?
℟. Zergatic ezpaitagoque odol vizic gorputzic, eta arimeic gabe j.e
P. Zergatic dago an divinidadea?
℟. Zergatic baite Jangoicoa j.e
P. Ta partitzendelaic Ostie Consagratue partitzenda Jesucristo gure jaunen gorputze?
℟. Ez Jaune.
P. Zer partitzen dire bada?
℟. Accidenteac j.e
P. Zeiñ dire acidente oyec?
℟. Urriñe, colorea, eta gustoa j.e
P. Eta iten delaic Ostie consagratue iru, edo lau pusque ¿zeñetan dago gueyago?
℟. Guzietan igual jaune.
P. Zeroatic? [A la *o* le falta el rasgo de la *g*]
℟. Zergatic baitago Jangoicoa Ostie guzien, ta ostien edozeiñ partetan igual j.e
P. Jesucristo illic, edo vizic dago Ostien, eta Calizean?
℟. Bizic errealqui j.e

P. Zergatic dago vizic?
℟. Zergatic ill, eta irugarren egunean resuzitatu baitzen berriz ez illzeco secule seculorum, jaune.

Confesio Generala

Ni becatarie ni Confesatzen natzayo Jangoico Omnipotenteari, Virgine Andre Marieri, San Miguel Ainguirueri, S.n Juan Bautisteri, S.n Pedro, eta S.n Pablo Apostoluei, eta berze gañeraco Ceruen diren Sandu, eta Sanda guziei oyen lecuen orei nere Ayte espiritual confesore orei nic indutela becatu pensamentuz, itzez, eta obraz: Jaune nerea da culpe, Jaune nerea da culpe, Jaune nerea da guziz culpe aundie: orgatic otoiz itendiot Jangoico omnipotenteari, Virgine Andre Marieri, S.n Miguel Ainguirueri, S.n Juan Bautisteri, S.n Pedro, eta S.n Pablo Apostoluei, ta berze gañeraco Sandu, eta Sanda guziei, oyen lecuen orrei nere Ayte espiritual confesore orrei, indezazun otoiz nere gatic, Jangoico omnipotente arren alziñean.

Amen Jesus.

Acto Contriziozcoa

Jesucristo nere Jaune Jangoico, eta guizon eguiezcoa nere Criadorea, nere Redentorea, zu nor zaren gatic, eta zeren gatic onesten baitzaitut gauze guziec baño gueyago: Damudut Jaune: Damudut Jaune berorren divina Magestadea ofendituez: artzendut proposito firmebat ez gueyago becaturic eguiteco, itentudenac Confesatzeco, becatuen ocasiotaic apartatzeco, confesoreac maten diren penitenzie cumplitzeco: ofretzitzen tizut Jaune nere vizie nere obrac, eta nere trabajuec izandaitzen nere becatuen satisfeziotan, ala nola suplicatzen dizuten ala dauquet confianza barcatuco tirezule nere becatuec, manen direzule grazie, emendatzeco, eta perseberatzeco zure zerbitzu Sanduen empleatzeco ill artañocoan.

Amen Jesus.

[En la página final, con otra letra, dice:] Azanza

Eldia diezisieseis de Agosto. del año 1826 [delante del *6* hay una tachadura] Nacio Fran.co Miguel Lopez de Zubirria y Sebautizo el mesmo dia alas seis de sutar de fuesumadreina Jabiera Larunbe y por ser berdad doy en Azanzadon Fran.co Ollo [más pequeñas tachaduras].

Paroco Abad ynterino en el Lugar de Azanza isus padres Martin Jose Lopez de Zubirria Paula perez de A Azanza.

PEDRO DIEZ DE ULZURRUN

EUSKAL BIBLIOGRAFIA

(1955-...) (1)

181

VOCABULAIRE / FRANÇAIS/ BASQUE // par / Ph. Aranart et P. Lafitte. // LES MOTS BASQUES / groupés d'après les sens / (NOUVELLE EDITION) / [Ezaugarria] / EDITIONS "IKAS" Imprimerie des Cordeliers Bayonne.

70 orrialde + 2 Aurkibidea. 0'24 x 0'16 m.

182

EUSKALTZALEEN BILTZARRA / [Euskaltzaindiaren ezkutua] / Bilbon, 1958, Abenduaren 13 eta 14-an // Bilbao 1959 [*Euskera*-tik artua.]

183

CLUB DEPORTIVO EIBAR.— 1924'garren urtean sortua dan aldizkari onek erderaz eta eus-

---

(1) Dei bat egin nuen azkenengo zenbakean: Emen aipatzen ez diran euskal liburu ta aldizkari edo beste idazkien berriak bialtzeko neri, mesedez. Zorionez, batek baiño geiagok egin didate erantzun ona. Nere eskerronak danari, biotzez: Luzio Valverde'ri, Aita Beizama'ri, Jose Andoni Loidi'ri, Urkixo Mintegikoei, Gipuzkoako Diputazioko Liburutegikoei, J. Landa A.'ri, Luis de Urantzuri, Urretxuko Pasiotarrai, P. Cortina'ri, J. Iziar A.'ri, Anai Olabeaga'ri, Epperre Kalonje jaunari, Pierre Lafitte Apaiza'ri, Aita Onaindia Karmeldarrari, Aita Xabier Dihartze Belokekoari, Caracas'eko «El Mensajero del Rosario»koeri, Alfonso Irigoyen'eri, Teles Montzon Olaso'ri.

Egoki izango litzake, eta nere gogoko ere bai, liburu eta lanak bakoitza bere gaietako atalburupean aipatzea. Orrela egiten dira oraingo Bibliografi lanik geienak, baiña orain beintzat ez dut erarik lan au orrela betetzeko. Naikoa lan izaten dut egiten detana egiteko ere!

Gaurkotik asita, aldizkarietan argitaratzen diran lan jakingarri batzuk ere aipatuko ditutu, batez ere Euskal-Literaturari eta Euskal-Jakintzari buruz egiñak diranak. Orrela, nai ta aldizkari apaletan argitaratuak izan, jakingarriak badira, pozik egingo dut aipamena.

keraz ematen ditu lanak. 1959'gko. Abenduko z.ª ikusi det: 22 orrialde, apaingarriakin. Bizitza aundiko aldizkaria.

184

Euskal Kantak / (Cantos populares del País Vasco) /—/ Donostia'n 1959'ko Otsailla / Depósito Legal, S. S. 128. 1959.

160 orrialde + [2] Arkibidea. 0'16 x 0'12 m.

185

LAIAKETAN. — "Euskal-Akademia'ren iardunak. 2'gna. Urretxu'n, 1959. Abendua".— 58 orri, alde batetik bakarrik, polikopiaz.

186

AGUSTIÑ GURENAREN / AITORKIZUNAK // *Nikolas Ormaetxea* / ORIXE'k euskeratua /—/ ITXAROPENA ARGITALDARIA // ZARAUZ /—/ 1956.

642 orrialde.—0'17 x 0'12 m.

187

KEREXTA'TAR J[AIME] / "*Arantzibia*" // ORBELAK // Aurre-itza: / LEKUONA Apaiz Euskaltzaiñak. // [Itxaropena Argitaldaria, Zarautz] 1958.

79 orrialde. 0'18 x 0'12 m.
Baimenak Donostia'n: Anicetus de Zugasti, Censor. / Dr. Josephus Sudupe, Vic. Gen. (13 eta 14-I-1959). Depósito Legal, S. S., n.º 104, 1959.

188

KEREXETA'TAR JAIME / "ARANTZIBIA" // BITARGI //["Gráficas Izarra" irarkolan, Donostia, 1960.]

111 orrialde.—0'15 x 0'11 m.
Aita Onaindia'k «Itzaurrea».
Bilbo'n baimenak: Gregorius de Maidagan, Censor. / Imprimatur: Paulus Episcopus (3-XI-1959). Depósito Legal, S. S., 333, 1960.

189

OLERKIAK // LARRAMENDI' TAR IÑAKI/[Itxaropena, Zarauz. (1960?)]

35 orrialde.—0'17 x 0'12 m.

190

OLERTI. — "Iru illabeteroko Aldizkaria (Suplemento poético de KARMEL). Zuzendari: Aita Onaindia (Larrea, Zornotza), Banatzalle: X. P. Albizu (Bilbao)". — I'go. Urtea. 1959 Urtarrilla-Epailla:

AITA ONAINDIA: **Aurkez jarduna.** LIZARDI: **Olerkari gaberik...**—SARDUI-EMBEITA'TAR DEUNORO: **Baratz bikaiña.**—ERKIAGA EUSEBIO: **Ba'zeneki.**—DIRAUKET: **Zerbait.—Gabirel'i.—Aurkitze** (G. Mistral'ena). — ARTEAGA'TAR LON, K. O.: **Eun mutiko...** — LASPIUR: **Gomuta miña.**—ONDARZUBI: **Duenas'ko kanpai jotzaillea.**—GURBINDO: **Jator-eredu bi.** — LARREATEGI'TAR LUKEN: **Sargo-ate'ko iturriari.**—JOAKIN ALDABE: **Ama!**—AURRAITZ: **Tori, amatxu.**—MUXIKA'TAR LUIS: **Maria'ri otoitz.—Illun-abarrean.** — ZUGAZTI APAIZAk: **Nere maitea.**—AITA FIDEL: **Sortzez Garbiari.** — BURGAIÑITZAINTXU: **Ama, zu zara...—Guri**

deiez...—MANTEROLA'TAR GABIREL: **Goi-siñistea.** — G. ARESTI: **Arratsalde urduri baterako.** — URIBE'TAR KUIRIL: **Abere-maitasuna.**—O.: **Txapelgorritxo** (G. Mistral' ena).—SHELLEY: **Auena.** — **Iretargia.**—AITA ONAINDIA: **Horati'ren Odak euskeraz** [VI. M. **Bipsani Agripa'ri.**—VII. **Manutzi Planku'ri**]. IGOTZ: **Edertia.** — SAN MARTIN' DAR JON: **Zori gaiztoko izadia...!** R. TAGORE: **Maitagarrien lurraldea.** — **Erkatuaren aberria.** — GABRIELA MISTRAL: **Ertia.** — OTARRI: **Bergili'ren Enearena** [IV' Kantua].—ZELETA: **Bertsolaria'ren nortasuna.**

191

OLERTI. **1959, II. Jorrailla-Bagilla:** O.: **Ederra.**—L. MITXELENA: **Egiazko lirika...** — IRATZEDER: **Eskaintza.**— FERNANDO ARTOLA, «BORDARI»: **Similia similibus curantur.** — O.: **Damua.**—MUXIKA'TAR LUIS: **Udazkenprintzak.**—**Xirimiri aula.**—OTSALAR: **Ezer ezaren samiña.**—**Kantari.** — KEXETA'TAR, J.: **Jasone.**—SARDUI-ENBEITA'TAR DEUNORO: **Maiteak iges.** ILINTXOLAZABAL: **Kui erosle.**—GABRIEL ARESTI: **Intxiña.**—JUAN J. LETE, «LEGARDA»: **Euskalerria.**—**Nere alaba lekaimeari.** — JOAQUIN ALDABE: **Damututakuan.** — OTSALAR: **Guda olerkaria.** [Itzulpena. Sidney Keyes egille]. — IBALAN: **Poza'ri oda** [Itzulpena. Schiller egille]. — BORIS L. PASTERNAK: **Getsemani'ko Baratza** [Itzulpena].—M. MACHADO: **Gaztaro** [Itzulpena].—WALT WHITMAN: **Onezkoak egin** [Itzulpena]. — AITA ONAINDIA: **Horati'ren odak euskeraz** [VIII, **Lide'ri**; IX, **Taliark'i**; X, **Merkuri'ri**; XI, **Leukonoe'ri**].—ENBEITA' TAR BALENDIN: **Neska-mutil garbizaliak.**—URIBE'tar KUIRIL: **Basarriko Jauparia.** — SITZ - ZULUETA 'R ERRUPO: **Ardantegiko alabia.** — MUXIKA'TAR LUIS M.: **Aldendu gera.**— ETXEBERRIA: **Giz-izakera biak.**— ETXEBARRIA'TAR JUAN ANJEL: **Norentzat, olerkari?** — R. TAGORE: **Euri-eguna.** — **Ingizko ontziak.**—**Arrantzalea.** — **Beste ertza** [itzulpenak].— SAN MARTIN'DAR YON: **Artzaia.**— OTARRI: **Enearena** [Itzulpena. Bergili egille: IV Kantia].

192

OLERTI. **1959, III. Garagarrilla-Irailla.** O.: [Ertilarien gaitasunak].—BORDARI: **Gurutz-larrosa.**—MARKIEGI'TAR PELI: **Otoitza.**—**Jaunaren ots biguña.** **Ama onaren abestia.** — AGERRE'TAR JOSE: **Donianetan su ta ikurmenak.**— IGOTZ: **Esaidak, arren.**—OTSALAR: **San Juan.**—**Itxaropen argi-printzak.**— MUXIKA'TAR LUIS M.ª, S. S. S.: **Lizartza.**—**Zorion-agur.** — JOAKIN ALDABE: **Eskerrak, Jauna!**—ONDARZUBI: **Mamu kontuak.**—AYALDE: **Udaoiartzunak** [I, Ikuspena; II, Zuloaga' ko plaza]. — **Utsa.** — J. M. BLANCO WHITE: Gauari (Itzulpena).—DIRAUKET: Antonio Machado [Itzulpena]. F. GARCIA LORCA: **Ezki illa.**—**Soloa.** **Itxasoko ura.** — **Zugatzak.** — GABRIEL ARESTI: **Barteko ametsa** [Itzulpena. A. Machado egille].—GARRO: **Lourdes'ko Album-a.** [Itzulpena. P. Ramón Cué, S. I., egille].—AITA ONAINDIA: **Horati'ren odak, euskeraz** [XII, **August'i**; XIII, **Lide'ri**; XIV, **Erkalari**].— ZELETA: **Bertsolaria'ren nortasuna.**— MUXIKA'TAR LUIS M.ª, S. S. S.: **Jardunean.**—EGIEDER: **Ezteguetan.**— MOTXELA: **Esaidazu, maite!** — GABRIELA MISTRAL: **Amaen poemak** [Itzulpena]. — O T A R R I: **Enearena** [Itzulpena. Bergili egille: IV Kantua] IGOTZ: **Omenaldiak.**

193

OLERTI. 1959, IV. Urrilla-Lotazilla.— O.: [**Idazkera**].—GIOVANNI PAPINI: **Dante zoriondun** [Itzulpena]. — AURRAITZ: **Mingots.**—BORDARI: **Pott bat.**—**Illargiak galdu du lorea.**—**Berenkoikeria.**—EGIEDER: **Goizian.**—ILINTXOLAZABAL: **Begieder.** — LARREATEGI'TAR LUKEN: **Oroitzen.** — MUXIKA'TAR LUIS MARI: **Mendian atsegin.**—IGARZA'TAR EUSEBI: **Lo negargarri... amets zoriontsu!**—**Ludian aingeru.**—DIRAUKET: **Maitearen on-**

doan. — JOAKIN ALDABE: **Uda-azkena, zu gure poza.**—DEUNORO: **Etzaitugu maite.** — OTSALAR: **Aurrerapena?** — **Antonio Machado'ri.** — ARRUGAIN: **Laztana, neurea!—Perretxikoa eta barea.**—ZULUETA: **Dana ez ikusi.** IGOTZ: **Ura borbor.** — **Zer dagik?—Oraindik ez.—Umeen kanta.—Itxarrik** [Itzulpenak: A. Machado egille].—DIRAUKET: **Zelaia** [Itzulpena: A. Machado egille].—GABRIELA MISTRAL: **Gaba.—Ni ez nago bakarrik** [Itzulpenak]. — OTSALAR: **Orriak erortzean** [Itzulpena: Steccetti egille]. — OTSALAR: **Nire lurraldearen deia** [Itzulpena: Magli Hello egille].—IGOTZ: **William Shakespeare'n amalaukoak: II' gna., XVII'gna., XVIII'gna., XXIII' gna., XXV'gna., XXVII'gna.** [Itzulpenak].—ETXEBERRIA: **Jerusalem argitsua.** — ABELETXE: **Odol-tantua!**— AITA ONAINDIA: **Horati'ren odak euskeraz** [XV, **Nereu'ren iragarpena;** XVI, **Zuri-aldia;** XVII, **Tindari'ri**]— M. LEKUONA: **Olerki baserritarra.**— BAZTARRIKA'TAR ISIDOR: **Gipuzkoa'ko bertsolari berrien txapelketa Ordizian.**— ENBEITA'TAR BALENTIN: **Goitiko poza.**—O.: **Olerki-liburu barria** [Iratzeder: «Zeru-mendiak»].

194

GURE HERRIA. 1957, 1. — AZKAINDARRA: **Azkaine: Laminak.** — BERRIZ-ARTE: **Alegia deus ez** [**Herioa eta egur-egillea.—Leizorrak eta erleak**] MAYI ARIZTIA: **Amattoren uzta: Ama seme batzuen ichtorioa.** — IRATZEDER: **Zeru menditik** (1941-1946): [**Segida: II, Munduari gogor.—Intzola.** — **Bethierekotz Anai!** — **Chiriorat Ukurtuak.—Jakes edo Zeru-Menditik.— Azken hatsa**].

195

GURE HERRIA. 1957, 2.—A. TOURNIER: **Izen batzuen ithurburuaz.**— IRATZEDER: **Zeru-Menditik** [segida]. MAYI: **Azken orena.—Amatto bihotz zabala.—Ene kurrutze gorri.**—AZKAINDARRA: **Azkaine: Purruchka batzu.**— ETIENNE SALABERRY: **Zamalzaina. Pilotariak.** — BARANDIARAN'GO JOXEMIEL: **Axular'en itzala.** — MAYI ARIZTIA: **Amattoren uzta: Ama alaba batzuen ichtorioa.—Ohoin mandubera.**—BERRIZARTE: **Alegia deus ez!: Lehoina eta garratoina.—Ardia ahuntza eta miga lehoinarekin tratuka.**— JEAN ETCHEPARE: **Kondaira gorho bat: Intzaur-ondoa.**

196

GURE HERRIA. 1957, 3.—J. HIRIARTURRUTY: **Gazteen ametsa: Norbait izatea.** — BERRIZARTE: **Alegia deus ez!: Hartza eta bi ihiztariak.**—J. M. J.: **Aratsaldeko askaria.** — MAYI ARIZTIA: **Amattoren uzta: Ohoin abilaren ichtorioa.** — **Mutiko erne baten ichtorioa. Akuillu mukuilluren ichtorioa.**— KOSTATARRA: **Beñaten gogoetak.**— LIGUEIX: **Hoki-ko eliza.**

197

GURE HERRIA. 1957, 4. — IRATZEDER: **Zeru-Menditik: Ene Jenofa begi-beltz.** — **Amatu!** — **Aitachi.** — **Jamatit, behako beltz.—Gaupe hotz huntan.**—BERRIZARTE: **Alegia deus ez?: Haurra eta eskoi-emaillea.** — MAYI ELISSAGARAY: **Ene gizongea** [**Teatroa**]. — AZKAINDARRA: **Azkaine: Itzal eta argi zonbait.**

198

GURE HERRIA. 1957, 5.—G. H.: **Eskualtzaleen Biltzarra Heletan.**—E. B. HERRIKOA: **Zortzi-ehun eskualdunez goiti Heleta-ko biltzarran.**—E. SALABERRY: **Eskual-Herriaren adarra.**— AINCIBOURE: **Herriak ongi-ethorri beneri.**—L. DASSANCE: **Jaun buruzagiaren mintzaldia.**—A. O.: **Euskaltzaleen Biltzarra eta denen laguntzak.**— J. CAMINO: **Idazlariaren mintzaldia.** J. C.: **Euskal lanen sariak.**—ZERBITZARI: **Zerbitzari mintzo.** — G. H.: **Orhoit eskualdun maiteak! (Moulier apeza zendu).** — BAIGURRAKO ARTZAINA: **Heleta** [**Lau bonet haun-**

diak. — Bi gizon eta bi ichtorio.—Bichintchoko kapera].—ZEPHURU: **Eskual-Herri-jakintzatik: Papecha Madrilen.**

199

GURE HERRIA. 1957. 6. — IRATZEDER: **Zeru-Menditik: Jainko-bilari.— Bortz urthe. — Ilobaño. — Sei gazte.— Nun habil orai?—Heldu zaikunari.— Ai! Zeruan.** — BERRIZARTE: **Alegia deus ez!: Otsoa eta acheria.**—ETCHEPARE JEAN GAZTEA: **Etchekoak.**— MAYI ARIZTIA: **Amattoren uzta: Auntch baten ichtorioa.**

200

GURE HERRIA. 1958, 1.—ETIENNE SALABERRY: **Lurde.** — J. IRIART: **Lourda-ko Agertziak.** — DOMINGO SOUBELET: **Bartres-erat itzuli bat.**— MAYI ARIZTIA: **Amattoren uzta: Mutil zozoaren ichtorioa.—«Agur Maria» baten ichtorioa.**

201

GURE HERRIA. 1958, 2.—P. LARZABAL: **Pertsulari aiphatu bat: Chirrita** [Iru kantu]: **Ijituak; Neska zar bat tentatzen; Nagusia eta maisterra.—P.** LARZABAL: **Salutatzen zauztegu Jaun Pertsularia.** — BERRIZARTE: **Alegia... deus ez!: Eltzurhea eta bi gizonak.—** N. ALZOLA: **Luis Luziano Bonaparte euskalaria'ri Lapurdi'ko Euskaldunak egindako eskutitz batzuk.**

202

GURE HERRIA. 1958, 3.—AZKAINDARRA: **Azkaindarrak bat!** — ANDERE ERRIENTSA: **Eskuara eskoletan.—** MAYI ELISSAGARAY: **Ameriketako osaba.** BERRIZARTE: **Alegia... deus ez!: Igelak errege galdeka.** [MAYI ARIZTIA]: **Amattoren uzta: Piarres Ampuin ichtorioa. — Iru teila eginen ichtorioa.**

203

GURE HERRIA. 1958, 4.—MAYI ELISSAGARAY: **Ameriketako osaba** [2 eta 3-garren zatiak].—BERRIZARTE: **Alegia deus ez!: Erbia eta igelak.**—ANDERE ERRIENTSA: **Eskuara eskoletan.** JEAN ETCHEPARE: **Donadoa.**—MAYI ARIZTIA: **Amattoren uzta: Jaun andre eta zapasan baten ichtorioa.—** E. K. A.: **Ipui sariketak.**

204

GURE HERRIA. 1958, 5.—ALDAKO: **Larrun, ene mendia!**—ETIENNE SALABERRY: **Aitari oihu.** — PIARRES HAGUITOA: **Donibane Garaziko laminak.**—BERRIZARTE: **Alegia... deus ez!: Horditzalea eta haren emaztea.—** MITHUN: **Izar buztan luzea** [Teatroa. Jarraitzeko].—MAYI ARIZTIA: **Amattoren uzta: Soldado presonier baten ichtorioa.**

205

GURE HERRIA. 1958, 6.—G. H.: **Auztar baten ehun ourthiak.**—D. BEHETY: **Elizako pheredikia.** — ERREÇARRET: **Jaun Meraren mintzaldia.—** ETCHAHOUN: **Koblak** [**Eijer dirade Bazko altian...**].—ANDERE ERRIENTSA: **Eskuara eskoletan.**—BERRIZARTE: **Alegia... deus ez!: Belea arrano nahi.**—DENA DEN: **Haurrentzat: Choria eta sugea.—Lupien bisitza.** [EUSKALTZAINDIA'K]: **Euskaltzaindia'ren agiria euskal itzei buruz.**—MITHUN: **Izar buztan luzea** [Teatroa. Bigarren zatia].—PIARRES HEGUITOA: **Eiharaberriko zubi zaharra.**—JOHN DE CIZE: **Gauez-gau.**

206

JAKINTZA - BIDEZ / OSATU GAITEZEN. // 1960 // BASARRI - GAZTEDIA = GETARI KALEAN 15N-DONOSTI. [Ormako-kalendariyua].

207

Publicaciones de la Real Sociedad Vascongada de los Amigos del País // JAUNAREN BIDETAN/(Jesus'en bizitzako Amar irudi) / [Ezkutua] // SAN SEBASTIAN / 1959 (Escelicer).

31 orrialde.
Egillea: Agustin Zubikarai.

208

REAL SOCIEDAD VASCONGADA DE LOS AMIGOS DEL PAIS / SEPARATA DEL BOLETIN —AÑO XV— CUADERNO 3.° // *Erronkariko Euskal-Ondakin batzuk* // A[ita]. KANDIDO IZAGIRRE, O. F. M. / [Ezaugarria] / SAN SEBASTIAN / 1959.

38 orrialde.

209

IRRINTZI.—1, 4, 5, 6, 7, 8, 9 eta 11'garren znk. artu ditut. Apaingarridun aldizkaria. Euskeraz eta erderaz. Euskeraz idazten dute: **Andima'k, Ibinagabeitia'k, Belandia'k, Egiluz-Ibinagabeitia'tar Andima'ek, Aurraitz'k, Jon Mirande'k, Arozena'tar Andoni'k, I'tar A.'k, Urresti'tar Jon (Kirru)'k, Beiztegi'tar Ion'ek, Tauer'tar Norberta'k, Ayerdi'tar Mikel'ek, Burgaña'k, Gorbaieko Gaztagiña'k, Kalamua'k, Agerreko B.'k, Txindor'ek, Arregi'tar Errupin'ek, Andonegi'tar Ziriako'k, Epaltza'k,** eta. — Bederatzigarren zn.: **Arana-Goiri'tar Sabin'en Olerki Aberkoiak.**

210

PAN-PIN. «Suplemento infantil de **Zeruko Argia.** PP. Capuchinos.—Fuenterrabía. Editado en España. Depósito Legal: S. S. 208-1960». — Lendabiziko zna.: 1960'ko Otsaillean. Illerokoa da. Iru ateraldi egiten dira: Gipuzkoako euskeraz, Bidaso-bertsaldeko euskeraz eta erderaz zenbakia. Apaingarri eder ugariz betea.

211

KULISKA SORTA [13-14garren zenbakia] /—/ EL DOCTOR PERU ABARKA / Catedrático de / LENGUA VASCONGADA EN LA UNIVERSIDAD / DE BASARTE / por / *Juan Antonio Mogel* // Prólogo: *Antonio Arrue* / Ilustraciones: Paulino Larrañaga // CUARTA EDICION [Ezaugarria] EDITORIAL ICHAROPENA / ZARAUZ (Guipúzcoa) / 1956.

203 orrialde.—0'185 x 0'125 m.

212

KULISKA SORTA [19-20'garren zenbakia] /—/ "ARRANEGI" / (OITURA - ELEBERRIA) / *Eusebio* ERGIAGA-k idatzia /[Ezaugarria] /Itxaropena Argitaldaria / ZARAUTZ'EN / 1958.

197 orrialde.—0'185 x 0'125 m.

213

[KULISKA SORTA, 23-24'garren zenbakia] ANABITARTE'TAR AUGUSTIN // POLI / Mutil umezurtz baten ibilialdiak / (IRAKURGAIA)/[Ezaugarria] / Itxaropena Argitaldaria / ZARAUTZ'EN / 1958.

139 orrialde.—0'185 x 0'125 m.
Anabi'ren marrazti bat [11]-garren orrialdean.

214

KULISKA SORTA [25-26'garren zenbakia] / *Xenpelar Bertsolaria* / BIZITZA TA BERTSOAK / Egillea —JAUREGI' TAR LUIS— "JAUTARKOL"/ [Ezaugarria.] / Itxaropena Argitaldaria / ZARAUTZ'EN / 1958.

142 orrialde.—0'185 x 0'125 m.

215

KULISKA SORTA [27-28'garren zenbakia] / EUSKAL ANTZERKERIAK /KONTU-KONTARI // *Etxaniz'tar Nemesi* / [Ezaugarria] / Itxaropena Argitaldaria / ZARAUTZ'EN / 1958.

159 orrialde.—0'185 x 0'125 m.
Euskal-antzerkiak: Gabak zekarren eguna. — Maite ere... neurriz.—Zotzean bizia.—Gabon zauria.
Kontu-kontari: Mateo Falcone.—Oillasko iturri.

216

KULISKA SORTA [29-30'garren zenbakia] / PIO BAROJA'REN / Itxasoa laño dago... // Xanti Andia itxas-gizonaren / bizitza ta kezkak // *Yon Etxaidetarrak* euskerara/emana / [Ezaugarria] / Itxaropena Argitaldaria / ZARAUTZ' EN / 1959.

270 orrialde.—0'185 x 0'125 m.
Eleberriaren izena jatorrizko izkuntzan: **Las inquietudes de Shanti Andía.**

217

KULISKA SORTA [31-32'garren zenbakia] / PEDRO MARI OTAÑO'REN / BERTSOAK / [*Aita I. Unzurrunzaga, O. F. M.*-k itzaurrea] / [Ezaugarria] /Itxaropena Argitaldaria / ZARAUTZ'EN / 1959.

138 + [...] orrialde.—0'185 x 0'125 m.

218

KULISKA SORTA [33-34'garren zenbakia] / IZARTZO / (Bigarren gizaldiko ele-zarra) // *Estomba'tar Joxe Manuel* / [Ezaugarria] / Itxaropena Argitaldaria / ZARAUTZ'EN / 1959.

177 orrialde.—0'185 x 0'125 m.

Bat ez eta beste guztiak euskeraz argitaratu dira liburu sorta onetan. Bibliografia ontan 1955'garren urtekoak eta orainartekoak jarri ditugu. Ona emen danen izenak:

1: Svensson-Múxika'tar P.: **Noni eta Mani** (1952).
2: Emeterio Arrese: **Olerki berrizte** (1952).
3: José de Arteche: **La paz de mi lámpara** (1953).
4: Jautarkol: **Ipuiak** (1953).
5-6: Txomin Agirre: **Kresala** (1954).
7-8: I) A. Sorarrain, J. Galarraga eta J. M. Gayalde: **Elezarrak.**
II) Salbatore Mitxelena: **Arraun ta Amets** (1955).
9-10: Yon Etxaide: **Joanak-Joan** (1955).
11-12: Lizardi'tar X: **Biotz-Begietan** (1956).
13-14: Juan Antonio Mogel: **Peru Abarka** (1956).
15-16: Hugo Wast-Itunbe: **Bide Izkutua** (1956).

17-18: A. Irigarai: **Euskalerriko ipuiñak** (1957).
19-20: Eusebio Erkiaga: **Arranegi** (1958).
21-22: Yon Etxaide: **Amasei seme Euskalerriko** (1958).
23-24: A. Anabitarte: **Poli** (1958).
25-26: Jautarkol: **Xenpelar bertsolaria** (1958).
27-28: Etxaniz'tar Nemesi: **Antzerkiak.—Kontu kontari** (1958).
29-30: Pío Baroja - Yon Etxaide: **Itxasoa laño dago** (1959).
31-32: **Pedro Mari Otaño'ren bertsoak** (1959).
33-34: Estomba'tar Joxe Manuel: **Izartxo** (1959).

219

JUAN SAN MARTIN // *Juan Antonio Mogel eta Urkitza* / BERE BIZITZA TA LANAK// Euskaltzaindia'ren ardurapean // Itxaropena Argitaldaria / ZARAUTZ / 1959.

47 + [4] orrialde.—0'16 x 0'11 m.

220

JUAN SAN MARTIN: **Arrese Beitia olerkaria.—«Eibar»** aldizkarian, 24'gn. zenbakean (V-1959).

221

JUAN SAN MARTIN: **Mogel, Agirre ta Galdos, eibartar euskaltzaleak.—«Eibar»** aldizkarian, 27'garren zenbakean (X-1959).

Juan Antonio Mogel Urkitza (1745-1804), Vizente Agirre Gisasola (1829-1907) eta Aita Romualdo Galdos Baertel (1885-1953) iru eibartar euskalariei buruz.

222

J[UAN]. S[AN]. [MARTIN]: **Euskal bertsolarien jatortasuna. — «Eibar»** aldiskarian, 27'gn. alean (X-1959).

223

JUAN SAN MARTIN: **Zuloaga ta Eibar.—«Eibar»** aldizkarian, 25'gn. zenbakean (VI-VII-1959).

224

OZERINJAUREGI: **Orain lareun urte Etchauz archapezpikua jaio zea-ta.—«El Bidasoa»** astekarian, 594,gn. zenbakea (29-XII-1956).

225

BITAÑO: **Euskal idazleak: Aita Antonio Kaputxinoa, Bonaparteren lankide.—«Zeruko Argia»** aldizkarian, 45-46'gn. zenbakean (1957).

226

N. ALZOLA GEREDIAGA/—/ *Euskal idazle ezugutuen / berriak, laburki* /—/ Iruñe'ko Aita Kaputxinoen / "ZERUKO ARGIA" Aldizka- / rian argitaratu zan lan au, / 1958,garren urtean.

227

SAN MARCIAL.—**«Organo del Colegio San Marcial y de la Asociación de Antiguos Alumnos de Irún».** Salle-tarren Ikastetxeko aldizkaria. Erderaz eta euskeraz [Gráficas San Marcial. Irún]

228

OTOI-APOSTOLUTZEA. — **«Jesus'en Biotzaren Aldeko Alkartasuna».** Bilbon argitaratzen da: «Jesusen Biotzaren Deya (Apartado 73), Y. L.'ko Areitio Aita». Lau orrialde (0'145 x 0'095 m.), dana euskeraz. Nik ikusi dodan za.: 1959'garren Garagarrillerakoa.

229

UMIEN DEYA.—Lau orrialdeko aldizkari au Iruñen argitaratzen dute. Euskalerri guztiko aurren eskutitz eta lan laburrak ematen ditu, bakoitzak bere erriko euskeran. Illerokoa Ordaiñik gabe zabaltzen da aurren artean.

230

Separata del n.° 5-6 de EGAN correspondiente al año 1956 /—/ AZKOITIA'KO / GABONSARIAK / [Ezaugarria]/SAN SEBASTIAN / 1956 [Escelizer, S. A.].

12 orrialde.

231

ONDARRIBI.—**«Oargui-Kerizpe —Centro Parroquial— Fuenterrabía».** Illian bi aldiz argitaratzen zan aldizkari au. Erderaz eta euskeraz. Donostiako «ESCELICER, S. A.» moldiztegian. 34 ale (Lendabizikoa 1958-III-1) azkena 1959-VI-13). Neurriak: 0'315 x 0,22 m.).

232

COURRIER FRANÇAIS. — Bordeleko astekaria: «Le plus important hebdomadaire regional. Dimanche. Basses-Pyrenées». Zuzenbidea Bordelera: 64, rue du Palais-Gallien, Bordeaux.—Euskalerrirako zertxobait euskeraz ematen du ikusi dedan alean (17-VIII-1957).

233

OLATZ.—**Revista Parroquial.** Euskeraz eta erderaz. 1957'gko. Urtarrillean sortua. 13'garren za. ikusi nuen (1958-I), argitaratzen duten moldiztegian (Donostiako IZARRA'nean). 700 ale ateratzen dituzte.

234

URTE SANTU 1958. Frantziskotar Irugarrendarren Peregrinazioa Lourdes' era.—Orri bat (0'305 x 0'145 m.) arpegialdetik bakarrik, dana euskeraz. Zarautzeko Itxaropenaenean.

235

LA VOZ DE ESPAÑA. — Donostiako egunkari onetan ez dot ikusi lanik osorik euskeraz baiña **Basarri**-k askotan jartzen ditu bertsuak euskeraz.

236

1 / P. P. C. / AITA SANTUA IKUSI NAI?... /—/ SU PERSONA.—SU APOSTOLADO.—SU INFLUJO EN EL MUNDO [Zarautzeko Itxaropena Argitaldaria].

15 orrialde + [1].
Javierre'tar Joxe Mari apaizak erderaz egina. Alustiza'tar Ildefonso Aita Frantziskotarrak euskeratua.

237

MUTIL / BAT / GUTXIAGO/ DANTZAN... / [P. P. C.] [Iñurritegi'tar Bitoriano Aitak euskeratua]. [Zarautzen, Itxaropena Argitaldariak].

14 orrialde + [2].

238

FR. JUAN / ESKU- / LEGORRA // P. P. C. [J. L. Martín Descalzo egille, Unzurrunzaga' tar Imanol Arantzazuko praillea euskeratzalle] [Argitaratzallea: Euskalerriko Irugarren Ordenaren Zuzendaritza Nagusia.—Zarauteko Itxaropе-

na Argitaldaria irar-lantegian emana: 1957'gko. Uztaillean].

15 orrialde.

239

P. P. C. / [Ama Birjiñaren irudia] / *Maria* [Idazlea: Jose María Pérez Lozano; euskeratzallea: Fr. Fernando Mendizábal, o. f. m.] [Argitaratzallea: Euskalerriko Irugarren Ordenaren Zuzendaritza Nagusia; Zarautzeko Itxaropenaren irar-lantegian, 1957, Jorrailla].

15 orrialde.

240

+ / J. H. S. // (*NESKA-Mutikoentzat/Eliz liburua*) //[Anizeto] ZUGASTI Apaizak // Liburuxko ontako *Xantu* apaingarriak / I R I O N D O A[ita] prantziskotarrak egiñak dira/ [vign.] ITXAROPENA ARGITALDARIA / ZARAUTZ'EN / 1957.

142 orrialde.—0'12 x 0,08 m.
Lendabiziko argitarapena. 3.000 ale, Baimenak: Donostian.

241

ARGI BIDEA // Anizeto Zugasti'k / egiña // BIGARREN ARGITALDIA/[vign.] / ITXAROPENA ARGITALDARIA / ZARAUTZ'EN / 1957.

272 orrialde.—0'147 x 0'10 m.
Letra aundiko eliz-liburua.
Baimenak: Donostian, 1951'n.

242

NAVIDAD Fuenterrabía 1959. — Lau orrialde, euskeraz eta erderaz, Irungo Tolosaren irar-lantegian. Apaingarri bat lendabiziko orrialdean.

243

GOIZ-ARGI.—Suplemento agrícola de «Aránzazu».—1958, Ilbeltza ta Otsailla. 1 ta 2. 16 orrialde. Euskeraz.

244

EUKARISTI BATZARRA AZKOITI'N, Garagarrilla'ren 10'tik, 14'ra bitartean. — Azkoitiko Martiarenaren irar-lantegian, 1959. Euskeraz eta erderaz [r pikorduna = rr].

245

[MEZATARAKO OTOITZAK, EUSKERAZ]. Lau orrialde (0'158 x 0'118 m.). Ez du jartzen nun eta noiz argitaratua dan, baiña Irungo «San Marcial» irar-lantegian egin zan, 1959'gko. maiatzean Lesaka'ko elizarako.

246

Lau Kantari eta Xori Bat / ("Zurgin Zaharra"tik artua) //MONZON-OLASO'k egiña, / 1957-garren Epailean // Donibane Lohitzun-go "Dukontenia" teatru berrian / lehen aldiz emateko den / IKUSGARRIA. // "EUZKO-GOGOA" / 1956'gko. Orrilla-Garagarrilla' tik a r t u a. [Imprimerie Darracq, Bayonne] ["Euzko-Gogoaren 86-98'gn. orrialdeekin zenbatua].

247

Publicaciones de la Real Sociedad Vascongada de Amigos del País /—/ LA DOCTRINA CRISTIANA DE BETOLAZA / (1596) / [Ezaugarria] / SAN SEBASTIAN/1955. [Escelicer]

20 orrialde.
BRSVAP aldizkaritik artua.

248

REAL SOCIEDAD VASCONGADA DE LOS AMIGOS DEL PAIS // SEPARATA DEL BOLETIN —AÑO XIII— CUADERNO 3.º // *De los papeles inéditos de la Colección / Bonaparte, en el Archivo de la Diputación / de Guipúzcoa //* Por / CLAUDIO OTAEGUI / [Ezaugarria] / SAN SEBASTIAN / 1957.

7 orrialde.
Izarra irar-lantegian.
«Pequeña colección de palabras vascongadas de uso frecuente en la localidad de Cegama».
L. Mitxelenak eman zituan.

249

MENDITARRAK // IRU ZATITAN // Monzón-Olaso'k / EGIN / IKUSGARRIA ["Euzko-Gogoa" aldizkaritik artua: 1957'gko. Iraila-Abenduko zenbaketik].

56 orrialde.

250

Gipuzkoako Kristau Gaztediaren / Lourdesako joanaldia / 1958'ko Apirillaren 19-20'an/-/ Lourdesko ageraldiaren oroigarri // Ama Birjiñaren Urte Santua / 1858-1958 [Gráficas Arrózpide, Hernani].

36 orrialde.—0'15 x 0,105 m.
Apaingarriakin.
Euskeraz eta erderaz. 21-36'gn. orrialdeak euskeraz. 21'gko. orrialdean dago goian jartzen dodan azala. Liburuxka onen lendabiziko orrialde edo arpegian onela: **Marcha de la Juventud Guipuzoana** / A / LOURDES / 19 al 20 de Abril de 1958».

251

SELECCION / DE / *Cánticos Religiosos / y Oraciones /—/* COLEGIO SAN MARCIAL / IRUN [Gráficas San Marcial, Irún, 1959].

79 orrialde + ¿[1 arkibidea].—0'170 x 0'12 m.
Erderaz eta euskeraz.

252

FR. IGNACIO OMAECHEVARRIA, O. F. M. // EUSKERA / *Un poco de gramática y algo de / morfología del verbo vasco //* EDITORIAL ICHAROPENA / ZARAUZ / 1959.

320 orrialde.—0'215 x 0'14 m.
Baimenak: Donostian.
Irugarren zatian (143-317'gn. orrialdeak) euskal idazle ezagutuen bizitza ta idatzi zutenetik zatiak ematen ditu, Aita Villasantek gertatuak: Frantzia aldeko euskera erabili dutenak: **Leizarraga, Axular, Tartas, Etcheberri, Duhalde, Duvoisin, Laphitz, Arbelbide, Lapeyre, Joannateguy, Etchepare, Manezaundi.** Gipuzkoakoa erabilli dutenak: **Larramendi, Cardaberaz, Mendiburu, Ubillos, Aguirre, Guerrico, Iztueta, Iturriaga, Vicenta Mogel, Lardiza-**

bal, Uriarte, Domingo Aguirre, «Lizardi», Olabide, Azkue, Munita. Bizkaikoa: **J. A. Moguel, Añibarro, Astaloa, Fr. Bartolomé, J. J. Moguel, Echeita, «Kirikiño», Eguzkitza.**

253

PROSISTAS NAVARROS / CONTEMPORANEOS / EN LENGUA VASCA // XX-GARREN MENDEKO NAFARROAKO / EUSKAL IDAZLARIAK // SELECCION DE NARRACIONES, CRONICAS Y ARTICULOS DE / ENRIQUE ZUBIRI GORTARI / (1867-1943) / Y / PABLO FERMIN IRIGARAY GOIZUETA/(1869-1949) / ORDENADOS, ANOTADOS Y PROLOGADOS / POR / ANGEL IRIGARAY / DE LA ACADEMIA DE LA LENGUA VASCA // DIPUTACION FORAL DE NAVARRA/ INSTITUCION "PRINCIPE DE VIANA" [Pamplona, 1958.—Talleres Gráficos Editorial Gómez.—Dep. Leg. NA 67-1958].

193 orrialde.—0'195 x 0'125 m.
Salneurria: 50 lauerleko.

254

Kortona'ko Margarita / Deunaren Bizitza // AITA LEOPOLDO CHERANZEK / EGIN ZUNETIK ARTUA / ETA / LARRAUL'DAR BERNABE AITAK / EUSKERATUA//[Ezaugarria] PAMPLONA / EDITORIAL ARAMBURU / 1958.

64 orrialde.—0'185 x 0'135 m.
Iruñen baimenak.

255

I. EIZMENDI "BASARRI" // KANTARI NATOR // [Ezaugarria] / ITXAROPENA ARGITALDARIA / ZARAUTZ / [1960].

191 orrialde.—0'18 x 0'12 m.
Itzaurreak: Aita Karmel Iturriak eta egilleak.

256

ELIZ-KANTA / XORTATXOA / /—/ ARGITALDARI: / M. B. "Anai-etxe" Aldapeta. / DONOSTI'N [1956?] [Gráficas Récord, S. L.—José María Escuza, 4. Bilbao].

43 orrialde + [3] arkibidea.—0'155 x 0'105 m.
Meza Deuna eta 51 eliz-kanta, latiñez eta euskeraz.
Baimenak, Donostian.

257

IZAR BERRI.—«itziarko eliztarren aldizkaria».—Polikopiz argitaratzen dute. Den-dena euskeraz. Neurriak: 0'155 x 0'215 m.

258

ARRATE'KO ANDRA MARIA'REN GORAMENAK.—Donostian, Valverderen Etxean, 1959'garren urtean. — Lekuona Manuel Apaiz Jaunaren itzak: Almandoz Norberto Apaiz Jaunaren eresia. Neurriak: 0'145 x 0'09 m.

259

GUADALUPE'KO ANDRE MARIA' REN GORAMENAK.—Donostian, Valverderen Etxean, 1959'gn. urtean.—Itzak eta eresi zarrak.—Neurriak: 0'145 x 0'09 m.

260

ITZIAR'KO ANDRE MARIA'REN GORAMENAK.—Donostian, Valverderen Etxean, 1959'gn. urtean.—Etxaniz Nemesio Jaunaren itzak; Eskudero Franziskoren eresia.—Neurriak: 0,145 x 0'09 m.

261

GURE / OTOITZA / [dunixiren dibuju bat] [Irungo "E. P. La Salle" irarkolan, 1959].

15 orrialde + IV orrialdeko bat gañera.—0'15 x 0'095 m.
La Salletarren Ikastoletarako egiña. Bigarren argitaraldia.

262

APRENDA / EL / VASCO // METODO SENCILLO Y AGRADABLE PARA / INICIARSE EN EL APRENDIZAJE DE LA / LENGUA MAS ANTIGUA DE OCCIDENTE // CONTENIDO [.....] EDITORIAL ICHAROPENA/ZARAUZ / 1958.

164 orrialde.—0'15 x 0'12 m.

263

EUSKAL - KANTAK // [Euskaltzaindiaren ezkutua]//Euskaltzaindiaren ardurapean // BILBAO, 1959 [La Editorial Vizcaína, S. A. Bilbao].

23 orrialde.—0'24 x 0'17 m.

N. Alzola.

Irun-Urantzun, 1960-V-15-n.

BERRIAK ETA GAI LARURRAK

ERROMAKO ERANTZUNA EUSKALTZAINDIAK AITA SANTUARI BIALDU TA ESKEIŃI ZION BIBLIAZ

Igazko garagarrillaren 25-an Ignacio María Echaide eta Nazario Oleaga jaunak firmatutako izkribu batekin batera Erromara bialdu zan Aita Olabide-k euskerara itzuli zuen Biblia argitaratu berriaren ale bat. Ari erantzunik au artu da:

[El membrete a imprenta dice:] OBISPADO DE BILBAO.

[Debajo a máquina:] SELLO/Secretaría di Stato/di Sua Santitá/N. 25386.

[A la derecha:] Dal Vaticano, li 29 octubre 1959.

Excelentísimo y Reverendísimo Señor:

El Augusto Pontífice ha recibido recientemente un ejemplar de la Sagrada Escritura traducida a la lengua vasca mediante el esfuerzo de dos Padres de la Compañía de Jesús y que Vuestra Excelencia Reverendísima ha querido prologar.

Su Santidad ha visto con paternal benevolencia y agradece de corazón el envío de esta obra, patrocinada por la Academia de la Lengua Vasca, que contribuirá a la difusión de la Palabra de Dios y que, a su vez, proporcionará a los estudiosos linguisticos un medio, seguro y piadoso, para conocer mejor el vascuence.

En prenda de las divinas gracias el Vicario de Cristo otorga a cuantos han contribuido a la realización de esta iniciativa la Bendición Apostólica.

Aprovecho esta oportunidad para manifestarle las seguridades de mi atenta consideración quedando

de Vuestra Excelencia Reverendísima

devotísimo

D. Card. Tardini

Excmo. y Rvdmo. Mons.
Pablo Gúrpide Beope
Obispo de
Bilbao

Es copia que concuerda fielmente con su original al que nos remitimos.

Bilbao, 26 de marzo de 1960.

[Firmado:] ✠ Pablo, Obispo de Bilbao

[Hay un sello que dice:] OBISPADO DE BILBAO.

«NUEN», «ZUEN», «GENDUAN» EN EL LENGUAJE HABLADO

En los flexionarios manuscritos por R. M. Azkue, existentes en la Biblioteca de la Academia de la Lengua Vasca, y que utilizó para la confección de los paradigmas de la «Morfología Vasca» y de la «Conjugación del Verbo Guipuzcoano», leemos:

Aya: **nuun - zuun - genduun**; Alkitza: **nuun - zuan - genduun**; Amezketa: **nuun - zuun - genduun**; Andoain: **nuun - zuun - genduun**; Arama: **nuun-zoon - genduun**; Astigarraga: **nuun - zuun - genuun**; Ataun: **noon - zoon - genduun**; Azkoitia: **nuen - zuen - genduun**; Bidania: **nuun - zuun - genduun**; Oyartzun: **nûn - zûn - genûn**; Getaria: **nuan - zuan - genduan**; Igeldo: **nuun - zuun - genduun**; Itziar: **nuan - gendun**; Legazpia: **noon - zoon - gendûn**; Lizartza: **nuun - zuun - gendûn**; Oikina: **nuan - genduan**; Ormaiztegi: **noon - zoon - genduun**; Urrestilla: **nuen - zuben - genduben**; Zaldibia: **noon - zoon - genduun**; Zarautz: **nuan - zuan - genduun**: Zegama: **noon - zoon - genduan**; Elorrio: **neban - eban - ginduan**; Amorebieta: **neuen - euen - genduen**; Anzuola: **neban - zeban - giñuan**; Aramayona, Berriz: **nen, neban - euen, eban - gen, genduan**; Bakio: **neuen - euen - gendun**; Barrika: **neun, nendun - eun - gendun, gengien**: Bermeo: **nauen - zauen - genduen**; Bolibar Markina: **neban, nuan - eban - genduan, gendun**; Eibar: **neban - eban - genduan**; Begoña: **nendun - euen - genduen**; Legutiano: **neman - eban - geban, geman**; Lekeitio: **neban - eban - genduan**; Leniz: **neben - eben - geben**; Gernika, Ajangiz: **neban - eban - genduen**; Soraluze: **neban - eban**; Navarniz: **neban - eban - genduen**; Oñate: **neben - eben - geben**; Orozko: **nendun - euen - genduin**; Otxandiano, Olaeta: **neban - eban - genduen**; Bolibar: **neban - eban - genduan**; Zeanuri: **neuen - euen - gindun**; Zigoitia: **nemen - eben - gemen.**

A. I.

DOMINGO AGIRRE NOVELA-SARIA 1960

Bizkaiko Ahorro-Kaxak zortzi milla pezetako sari bat sortu du Euskaltzaindiari lagunduaz. Sariaren oiñarriak auek dira:

a) Edozein euskalkitan idatzi ditezke novelak.

b) Gaia nai dan bezelakoa izan diteke, eta lanak nor berak egiña izan bear du eta ez beste izkuntza batetik itzulia.

d) Izkribuak makiñaz idatzita bialdu bear dira, alde bakar batetik eta lerro-une bat utzirik, folio tamañuzko orrian (31, 50 x 22 gutxi gora beera) gutxienez 150 folio dituala.

e) Sari bakar bat baizik ezta izango, zortzi milla pezetakoa eta zatitu eziña.

f) Saria, gabe gelditu diteke egoki iruditzen bazaie batzarrekoei.

g) Batzarrea Bizkaiko Ahorro-Kaxak izendatuko du Euskaltzaindiaren eskabidez, lanak bialtzeko epea bukatu ondoan, Batzarrean Bizkaiko Ahorro-Kaxaren ordezkari batek parte artuko du.

h) Lanak Euskaltzaindira bialdu bear dira (Ribera, 6-BILBAO) 1960-gko. uztaillaren 20-a baiño leen. Lema batekin firmatu bear dira, eta lemaren giltza sobre itxi batean bialdu bear da.

EUSEBIO ERKIAGA JAUNARI DOMINGO AGIRRE SARIAREN EMATEA

1959 Abenduaren 3-an Euskaltzaindiaren etxean eman zitzaion Eusebio Erkiaga jaunari Domingo Agirre novela-saria. N. Oleaga jaunaren eskutik artu zuen eta Aita Fernando Mendizabal–ek itzaldi au irakurri zuen:

Euskaldunok: danok dakigu gutxi-asko zertarako bildu geran emen. Euskeraren eguna ospatzen dugu gaurko egunez, eta ama maite orri diogun maitasunak, bultzada bat eman digu biotzean orrixe agur egitera benik etorri gaitezen.

Bagaude ementxe ama orri maite dugula esateko zai: eta gure aurrean agertzeko, zer ekarriko, eta bere frututik mardulenetako bat agertzen digu Euskerak, esanaz: Orra or txiki txikitandik nere magalean azi ta ezi dudan seme bikaiña, orra or bene benetako euskalduna: Eusebio Erkiaga Jauna. Semeak baitira, izan ere, amaren gananiña ta ospakizunik aundiena: eta zenbat eta semeak bikaiñago, ainbat jatorrago ama.

Lekeitio'n jaio zan gure euskaldun jator au: euskeraz jaio ere. Artean seaskako epeletan zegoala, ama xamur arek kantatzen zizkion «lo-lo» gozo aiek erein zuten Eusebio'ren biotz berrian euskeraren azia: eta ez alperrik orratio.

Urteen buruan, gorputz eta animaz azi zanean, barneko urduritasunak kanpora agertzeko agintzen zion bere euskal-miñak. Aundiak zituan esateko, eta landu egin bear noski amak emandako euskera ura, bere barne-gauzak bete betean aterako bazituan. Eta asi zan bizkaiera sakonagotzen, eta gipuzkera ta napar-lapurdiera menderatzen. Gero, Euskalerri guztian barreiatuko ziran Erkiaga'ren euskal-gogo-deiak. Iñun txapelketarik bazan, antxe genduan Erkiaga euskal-txapela eramaten edo lenengoekin burrukan. Eta ez uste izan, gero, loxintxatan nabillenik, ez: mundua bezin borobilla da egi au. Zerok entzun, bestela, onoko auek, luzeegi ez egitearren itz gutxitan esango baditut ere:

1936'an: **Lora Gorriak** derizkion lirika-lana agertu zuan, Eusebio Maria Azkue'ren gorazarrez Lekeitio'n egindako VII'gn Euskal-poesi-jaian: eta oorezko aipamen berezi bat irabazi.

1950'an: **Nekazariarena** izeneko olerkiarekin, bigarren saria eraman zuan, «Educación y Descanso»k Donostian eratutako literatura-sariketan.

1952'an: **Sinisgogorra** izeneko teatro-lana agertu zuan Donosti'ko teatro-sariketara, eta aurren saria eraman.

Irabazi zuan gaiñera beste bigarren sari bat ere, Lapurdi'ko euskeraz idatziriko **Azkueren Heriotza** deritzaion eresiaren bidez, ori zala-ta an egindako lirika-poesi-sariketan.

1952'an: Euskaltzaindiak bere urgazle izendatzen du.

1955'an: Irugarren saria eramaten du, Euskaltzaindiak antolatutako novela-sariketan, **Aspaldiko Maigret** izenaz itzulitako G. Simenon'en novela batekin.

1956'an: Aurren saria, Sara'ko lirika-poesi-sariketan, lapurdieraz idatzitako **Axular Handiari Ohore** deritzaion kantuarekin.

1957'an: Aipamen bat eraman zuan, Bilbo'ko **Abao**'rako egin zuan **Usoa de alos** izeneko opera-gaiarekin.

1958'an: **Arranegi** oitura novela argitaratzen du, Bizkaiko euskeraz idatzirik.

Eta azkenik, «Domingo Agirre»ren novela-sariketa irabazi du bere **Araibar Zalduna** deritzaion novela jator baiño jatorragoarekin. Eta ain zuzen, Prantzisko-Xabier'koaren egun auxe, eta Euskeraren egun auxe aukeratu du Euskaltzaindiak «Domingo Agirre»-saria Eusebio Erkiaga Jaunari eskuetaratzeko. Zorionak, beraz, eta Jainkoak eman dakizkizula urte asko, Euskera, olako frutu mardul ugariz aberastu dezaiguzun. Zorionak, eta eskerrik asko zuri euskaldun guztien partetik, eta nere bakar onen aldetik ere bai.

Nere entzule agurgarriok: ez nuke Jainkoarren, onen itz labur eta xapatxekin geratu nai. Ez orixe! On aundia egin oi du gauza aundien ausnartzeak, eta gaur ospatzen dugun egunak ere eman dezaiguke irakaspen ederrik asko. Euskeraren eguna ospatzen dugunez, eta gaur-egun gure Euskera maite onen bizi-eriotzak ain gora-beratuak ditugun ezkero, Erkiaga Jaunaren lanak burura ekarri didan gogoeta bat agertu nai nizueke.

Eta, galdera batez asteko: Zerk eman dio Erkiaga'ren euskerari orrenbesteko frutuak sortzeko almena? Ori esan, ez digu Erkiaga'k oraindik iñun esan; baiña ortxe utzi digu idazlanetan zabaldurik bere indar bizi aparteko ori. Asmatu diot izkutua, eta zuei esateko gogoa eman dit: Jaunak, Eusebio Erkiaga euskaldun euskalduna dugu ezur eta mami; Eusebio Erkiaga'k euskerazko gogoa dauka, euskerazko bizitza, euskerazko anima. Eta orren lur gozotan azitzen dan landareak, mardula eman bear naitaez frutua.

Bein baiño geiagotan pentsatu izan dut zer ote dan izkuntza baten zergaitia eta mamia; gure Euskerari zertuaz, ia zer esan nai duan Euskerak, euskaldunon biotzetan ain toki berezia eukitzeko. Eta bai; ikusi diot biotzaren barru barruraiño sartuta daukagun zuztar ori: arkitu dut, atera dut, eta neronek esango dizuet. Orra: gure animaren bizitza, gure barne-miñak eta beroa adierazteko egiña da izkuntza, eta anima orretxen seiñalea eukitzen du izkera bakoitzak. Min eman dit benetan billaketa onek: ain zuzen ere, billa asi, eta gutxi ikusi baititut ezaugarri ori daukaten euskaldunak. Grezia'ko Diogenes bezelatsu asi naiz ni ere linterna eskuan artuta euskerazko euskaldunak billatzen. Eta bai, asko ikusi ditut Euskalerrian jaioak, asko euskaldun ama baten biotzeko odolaz sortuak; baiña anima-barrura begiratutakoan, utsik arkitu ditut: etzegoan an euskeraren sukalderik, ez euskeraren banderarik. Bazekizkiten euskerazko itzak, lardaskatzen zuten euskera, zenbait kontutxo esateko lain: baiña aien anima izketan asten zanean, etzan entzuten

euskeraren soiñurik an. Bazeukaten, bai, biotzean jasotako aldaretxo bat, antxe zegoan pitxi pitxia euskera: baiñan ilda, bizirikan gabe, iñor datorrenean salara eraman eta pitxi ura erakusteko bezela. Etxe artan, ez da Euskera errege, anima orrek ez du bearrezkoa Euskera, ez da bere bizitza adierazteko eskatzen eta irrikitzen duan tresna.

Au ez da nik asmatua: egi bete betea da. Ikusi bestela. Zenbat ditugu gaurko euskaldunen artean, baserritar-jendea-ta kendu ezkero, beren barneko bizitza, beren Jainkoarekiko artu emanak, beren barne-bizitzako gorabera guztiak euskeraz erabakitzen dituztenak? Ez naiz emen gizartean eraman bear dugun bizimoduarekin ari, ez. Badugu gizonok biotzean, iñork profanatu ez dezakean txoko bat: gere buruaren maitasun, atsekabe, kezka, ta miñak gordetzen ditugun santutegi bat. Or ez digu iñork muturrik sartuko; gerok gera or jaun eta jabe. Eta txoko ortan, eta biotzeko izkutaleku ortan, zer soiñu jotzen diogu guk geron animari? Or agertzen dugu guk geron benetasunik sakonena, eta geron buruari agertu ere: iñundik eta iñola ere engaiñatu nai izango ez gendukean geron buru orri. Orixe da gizonaren benetasuna zertzen duana: txoko orixe. Eta barru ortan gertatzen zaigunari begiratu ezkero, amaikatxo izango lirake euskaltasunaren arrastorikan ere biotzean ez luketenak. Eta arritu egingo gera gero, gure idazlanak ain urri eta txepelak badira? Nola nai dugu, ba, lan jatorrik egin euskal-gogorik ez badaukagu?

Esango dizuet auxe, eta zerok ikusi egia dan ala ez. Nere ustez, oso gutxi dira euskaldun eskolatuen artean, euskeraz pentsatzen eta burutazioak euskeraz izaten dituztenak. Gaurregun argitaratzen diran lanak, geientsuenak beintzat, erderatik itzulitako lanak dira: erderaz pentsatu eta euskeraz jarritakoak. Badakigu euskal-gramatika, eta konturatu gabe betetzen ditugu euskeraren arau oiek; eta ori aixa egiten dugulako, pentsatu ere euskeraz egiten dugulakoan gaude. Batek baiño geiagok esango dit emen: nik beintzat ez dut erderaz pentsatzen euskeraz idaztekoan. Bai: bear bada zeu etzera konturatzen, eta guztia euskeraz egiten duzulakoan zaude; baiña urratu dezagun sail ori piska bat bai, eta zerorrek ikusiko duzu.

Euskerazko lanen bat egiten ari zeranean, zergatik etortzen zaizu ainbeste aldiz erdera burura? Zergatik galdetzen duzu ainbestetan euskerazko esaera bat irakurri edo entzun ondoren: zer esan nai du orrek erderaz? edo nola esaten da ori erderaz? Entenitu bai, ulertzen dugu bear bada euskeraz ere, baiña ez diogu esanai bete betekorik artzen, orren erderazko berdiña arkitu bitartean. Ez ote zaigu iñoiz au gertatu, nere entzule maiteok? Eta zer esan nai du orrek, gure bizi-giroa erderaz daukagùla besterik? Frantzesez, edo Inglesez, edo Alemanez ere ez ote zaigu berorixe gertatzen?: alegia, ulertu egiñarren, ez dirala izkuntza oiek Gaztelako erdera bezin biziak guretzako. Irakurri dezagun, ordea, erderaz, eta orduan ez dago beste iñungo izkuntzarekin berdindu bearrik: orixe baita gure barruan jotzen dan soiñua. Gezurretan ari ote naiz, gero, ori dana esatekoan? Obe bai, baiña...

Aitzaki au aterako didazute: Izan ere, erderaz gereganatu dugu gure kultura guztia-ta. Ez dizuet nik ori ukatuko; konprenitzen dut orren sakona eta zabala. Baiña orrekin ez dugu ezer egiten. Emen erabaki egin bear da, erabaki. Guztiz konprenigarria da aitzaki ori; baiña gaitz orixe ari zaigu gure Euskera maitea ondatzen. Orren erremedioa, berriz, auxe baiño ez da; gure buruko gogoetak agertzeko, gure animaren dardar eta zirrarak azaltzeko, gure nortasuna adierazteko, Euskera nai ta naiezko biurtzea. Eta ori, ez zerbait idatzi edo argitara bear dugunean bakarrik; geron barruan ari geranean ere bai, eta orduan are geiago gaiñera. Gure Euskerak nortasunik izango badu, barrungo nortasun ori bear du batez ere. Ori egiten ez dugun bitartean, eskaparateetan ikusten diran maniki oien soiñekoa bezelaxe izango dugu Euskera: gizonik gabeko jantzia, saloietako edergarria, museoetako pitxia: aspaldi bateko euskaldunek itz egin izan omen zuteneko izkuntza zaar bat. Alperrik dugu, Euskera biotzez maite dugula esatea; alperrik dugu, gizonen aurrean itxura eta plantta egitea. Euskera orri gure anima ematen ez badiogu, Euskera orri gure adimenean zuztarrak ematen ez badizkiogu, gizonaren gorputzari jasotzen zaiona berberaxe gertatuko zaio: anima kendu, eta il.

Aita San Prantzisko Xabier'koaz kontatzen dan gertaera auxe datorkit burura. Ba omen zegoan ilzorian Aita San Prantzisko, eta sukarrak ezaguera kendu zionean, euskeraz itz egiten asi omen zan, ingurukoak zearo arrituta utzirik. Bera konturatu ere egin gabe, euskeraz egiten zion ari bere animak. Nik ere orixe atera nai nuke nere itzokin euskaldun guztion asmoetatik: izan gaitezela danok euskerazko euskaldun, ez kanpoan eta bai biotzean. Egin dezaiogun euskeraz geron buruari; bizi ditzagun euskeraz gure biotzaren kezkak eta miñak, txerta dezaiogun Euskera geron bizitzari. Ori egiten badugu ez da igartuko gure izkera maitea; euskaldun izango da arbola, eta euskerazkoak bere frutuak. Eta barrua betea badaukagu, gure bizitza mardula bada, jatorrak eta bikaiñak izango dira gure frutuak ere, gaur ospatzen dugun Eusebio Erkiaga Jaunarenak bezelaxe.

Naiko motel esan badizuet ere, erakutsi auxe ekarri dit gogora benetako euskaldun jator onen euskal-obrak. Gora bat gure ama Euskerari, eta zorionak Eusebio Erkiaga Jaunari.

Agur.

A. Pernando Mendizabal

(Arantzazu-ko praillea).

EUSKALTZAINDIAREN JAIALDIA

Urtero bezela, aurten ilbeltzaren 10-ean egin zan Arriaga Teatroan. Parte artu zuten: Gipuzkoako ta Bizkaiko bertsolari txapeldunak, Uztapide eta Embeita, bigarrenak, Michelena ta Azpillaga, eta Basarri guztien nagusiak; Elgoibarko teatrogilleak Aitona ta Billoba V. Garitaonandiaren obra eman zuten; eta San Anton Orfeoiko kantariak sei kanta Euskalerriko eskeiñi zituzten. Jentez guztiz beterik egon zan Teatroa eta gustura atera ziran guztiak.

SALAMANCA-KO UNIVERSIDADEA

Salamanca-ko Universidadean «Manuel de Larramendi» izeneko katedrak, beste urteetan bezela, ikastaro bat antolatu du euskal-izkuntzaz, eta ortarako Luis Michelena euskaltzaiña deitua izan da. Ori ala izanik ilbeltzean egin zuen egotaldia bertan.

«EUSKAL-KULTURAREN ALDE»-K EGINDAKO IPUI-SARIKETA

Euskal Kulturaren Alde izeneko elkargoak egindako Ipui-Sariketan Jean Etchepare Donapaleu-koak irabazi du lendabiziko saria «Mendekoste gereziak» titulua duen ipuiakin. Bigarrena Julene Azpeitia Durango-ko andreak «Goizeko izarra»-rekin. Irugarrena Marijane Minaberry Ustaritzeko anderañoak «Lupien bisita»-rekin. Sariak ogetabost, amabost, eta amar milla liberakoak izan dira. Ortaz gaiñera amabi sari milla liberako banatu dira. Epai au Miarritzen eman zuten «Euskal Kulturaren Alde»-ko batasunekoak 1960 Otsaillaren 4-an.

DURANGO-KO ASTARLOA SALOIAN

Jentez beterik zegoela, Durango-ko Astarloa Saloian ere egin da Euskal-jai bat maiatzaren 22-an bertsolari, txistulari, Iyorretako dantzari ta kantariak parte arturik. Esan zan guztia euskeraz esan zan. A. Irigoyen-ek itz batzuek esan zituen asieran euskaldunak euskera maitatzera ta aintzat artzera bultzaturik.

BIZKAIKO NESKA MUTILLEN ESAMIÑAK

Iragarrita zegoen bezela garagarrillaren 2-an egin dira Bilbon Bizkaiko neska-mutillen esamiñak. Jesuiten kolejioko gela batean izan da eta berrogei izan dira esamiñatu diran aurrak, Gabika, Laukiniz, Arrazola, Muxika, Ondarru, eta Bilbotik etorriak. Sariez gaiñera diplomak ere emango zaizkie, bai aurrai eta bai gertatzen alegindu diranai. Euskaltzaindiak Bizkairako egin duen sariketa onek frutua ekarri du, eta pentsatu bear litzake nola esamiña auei zabaltasun aundiagoa eman.

BERTSOLARIEN SARIKETAK

Aurten ere gertatzen ari dira bertsolarien sariketak. Nafarroan ere bai. Bizkaian lendabizikoa Urkiola-n egin zan garagarrillaren 19-an, igande egunez. San Antonio egunez ezin egin izan zan eguraldi txarragatik. Durango inguruetako bost bertsolari aritu ziran eta txapeldun German Uriguen Ermuko semea gelditu zan. Igazko txapeldunak etzuen parte artu geroago txapeldun berriak zarrakin jartzeko asmoa dagoelako.

Nafarroan garagarrillaren 26-an izan da txapelketa bat Lekunberri inguruko bertsolarientzat. Diputazioko **Euskeraren Aldeko Sailla**-k antolatu zuen, bide

batez aur esamiñatuei sariak emanik. Euskaltzaindiak egin zuen juraduarena, Pedro Diez de Ulzurrun apaiza, Antonio Arrue ,Aingeru Irigaray, Fernando Artola, eta Alfonso Irigoyen jaunak osatu zutelarik. Amaika bertsolari joan ziran txapelketara. Andres Narvarte Goizueta-koa gelditu zan txapeldun ekitaldi sendo bat izanik nork irabaziko Bautista Perurena-rekin, au ere Goizueta-koa. Txapeldunak Lekunberriko Ayuntamentuaren kopa ederra eta **Euskeraren Aldeko Sailla**-ren bi milla peseta irabazi zituen. Gaiñerakoak ere sari ederrak izan zituzten. Zegoan jente ugaria pozik egon zan euskaldun-giro eder bat gozatuaz. Nafarroako urrengo txapelketa Elizondo-n Santiago egunean egitekoa da, eremu artako bertsolariak parte arturik.

Bertsolariak dei asko dituzte, gaiñera, errietatik, eta saioak ugaritzen ari dira egunetik egunera, eta jaia non kantatu an dabiltza, umorea ta gatza edonora eramanik.

Hernandorena jauna ere aritu da mugaz bestaldean txapelketa batzuek antolatzen. Eskualzaleen Biltzarrekoak ere ari dira.

Asmoen artean Euskaltzaindiak Euskalerri osoko txapelketa bat egitea dauka probintzietako txapeldunekin.

EUSKALZALEEN BILTZARRA

Udazkenean Euskaltzaindiak Irun-en egin nai du Euskaltzaleen Biltzarra. **Pedagogia** artu du gaitzat. Iru mailla auek ikutu nai lirake: 1. Aur euskaldunei nola irakatsi euskeraz. 2. Erdaldunei nola irakatsi euskal-izkuntza. 3. Nola gertatu euskal-irakasleak.

AURKIBIDEA 1960

Euskalzaindian sartzerakoan Guillaume Eppherre jaunak egindako itzaldia eta Jean Elissalde jaunaren erantzuna. G. E.: *Aita P. Lhande Ziberotar Euskalzaiñaren orhitzapenez* 5

Euskalzaleen Biltzarra (Juan Antonio Mogel Eibar'ko semearen gorazarrez) 23

Javier Eguren, Eibarko Alkate jauna.—**Ongi etorria** 25

Juan San Martin.—**Juan Antonio Mogel eta Urkitza. Bere bizitza ta lanak** 26

Fr. Luis Villasante, O. F. M.—**Juan Antonio Mogel. Berri jakingarri batzuek** 50

S. Altube.—**Eibartarrak eta euskera** 61

Jon Etxaide.—**«Itxasoa laiño dago»-ren zuzenbidea** 66

Jabier Zubiaurre Ezenarro.—**Mogel eta burdingintza** 94

A. Irigaray.—**Mogel eta literatur-euskara** 110

I. M.ª Echaide.—**Las flexiones verbales contenidas en «Peru Abarka» de Mogel** 123

Jose Maria Lojendio.—**Euskeraren batasuna ta Mogel** 155

Antonio Arrue.—**Mogel'ez zertxobait** 163

Juan Gorostiaga.—**Juan Antonio Mogel ta Historia aurreko Espaiñia** 168

Migel Arruza.—**Bilboko euskaltzaleen agurra** 171

Euskal Kulturaren Alde.—**Euskaltzaindiak Eibar'en atondutako batzarrari. Euskerari buruzko asmoak** 180

"Loramendi" Fr. Joakin Bedoñakoaren gorazarrez Euskaltzaindiak egindako literatura-sariketan lendabiziko saria irabazi zuten iru lanak 185

Antonio Arrue jaunaren itzaldia Bedoña-n 1959 iraillaren 20-an. 187

Poesia: Gabriel Aresti.—Maldan behera 189

Itz lauz: Luis Jauregi.—«Loramendi» olerkaria. Bere poesia-lanaren azterketa, bera bizi izan zan garaiari buruz-buru 235

Teatroa: Eusebio Erkiaga.—Kanpaien atsekabez 259

Gabriel Aresti.—*Primera aportación para el conocimiento de la vida y obra de Pedro Ignazio de Barrutia y Basagoitia* (1682-1759). 273

H. Gavel.—*Réponses souletines à un questionnaire linguistique* 293

Juan Gorostiaga, Pbro.—*Polifacética tradición euskalduna.* 317

S. Altube.—*Euskerari buruz* 329

Ignacio María Echaide.—*El verbo a través de la literatura vasca* 335
Alfonso Irigoyen, Justo M.ª Mocoroa.—*Sermones manuscritos antiguos. Fr. Fran.co Tristan de Huandurraga* (1822). *Fr. Juan de Ajuria* (1800) (1806) 341
Pedro Díez de Ulzurrun.—*El catecismo manuscrito de Maquirriain de* 1828 377
N. Alzola.—*Euskal-bibliografia* 405
Berriak eta gai laburrak 419
Erromako erantzuna Euskaltzaindiak Aita Santuari bialdu ta eskeiñi zion bibliaz 419
«Nuen», «zuen», «genduan» en el lenguaje hablado 420
Domingo Agirre novela-saria 1960 420
Eusebio Erkiaga jaunari Domingo Agirre sariaren ematea 421
Euskaltzaindiaren jaialdia 424
Salamanca-ko Universidadea 425
«Euskal Kulturaren Alde»-k egindako ipui-sariketa 425
Durango-ko Astarloa Saloian 425
Bizkaiko neska mutillen esamiñak 425
Bertsolarien sariketak 425
Euskalzaleen Biltzarra 426

ALGUNAS ERRATAS MAS NOTABLES

Página	Línea	Dice	Debe decir
163	30	zeztxobait	zertzobait
277	9	Ang.ª	V.
277	32	Improsibleak	Imposibleak
279	10	Chamb.	Chambolin
280	13	Tomas	Tomas, mesonero
280	14	Chato	Chato, criado
281	1	desvengonzadu	desvergonzadu
281	9		S. J.
281	11	S. J.	Chat.
283	28	kolpatzeko	koplatzeko
284	12	Mari G.	Mari Gabon
288	31	Aseg.	Aseginzoro
290	18	Sn. Jos.	S.n Josef
290	34		Gabriel
290	35	Gabriel	
293	2	queltionnaire	questionnaire
293	13	sus	sur
305	1	**esker mília**	**eskerr míla**
305	31	**Isiltárzün**	**Ixiltárzün**
329	24	ca	ça
344	35	sermone	sermoe
360	11	equiteco	eguiteco
392	27	Elizeko	Elizeco